GEORGES DUHAMEL

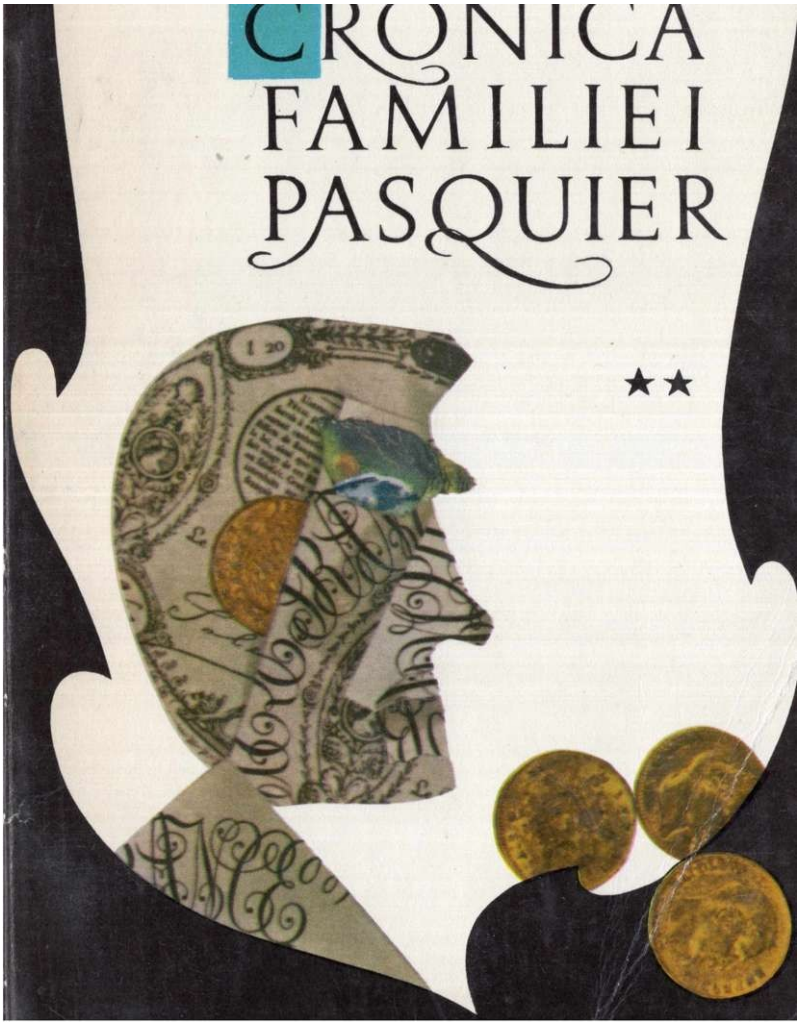

CRONNICA FAMILIEI PASQUIER

Coperta de : *Petre Vulcănescu*

GEORGES DUHAMEL

CHRONIQUE DES PASQUIER V Le désert de Bièvres © Mercure de France, 1963 VI Les maîtres © Mercure de France, 1955 VII Cécile parmi nous © Mercure de France, 196

3GEORGES DUHAMEL

CRONICA FAMILIEI PASQUIER

în româneşte de IULIA SOARE

Bucureşti • 1968 Editura

pentru Literatură Universală

DEŞERTUL DE LA BIÈVRE

SCAPITOLUL I

VISUL UNEI NOPŢI DE IARNĂ ŞI PRELUDIUL LA AVENTURA NOASTRĂ

Drumul care, venind dinspre Jouy, merge mai departe pe malul stîng al rîului Bievres, e îngust şi domol. Se strecoară pe lîngă coline, printre zidurile şi gardurile vii ale proprietăţilor unor burghezi bogaţi. Uneori, profitînd de o ulicioară, de un grilaj, sau de o livadă bătută de vînturi, privirea se strecoară în direcţia colinelor împădurite ale malului sudic şi călătorul poate zări o clipă fundul văii unde rîul se răsfaţă printre pajişti şi grădini, fără să ştie cît va avea de pătimit în curînd şi cît de umil e destinul eare-l aşteaptă la Paris.

E o privelişte îmbietoare, lipsită de măreţie, dar nu de graţie, o privelişte care încurajează gîndurile cuminţi, bucuriile placide, munca şi izolarea. Legenda spune că în locul acesta s-a desfăşurat odinioară tristeţea lui Olympio. Cu greu ar mai găsi azi liniştea în care s-au desfăşurat visările sale. Asemenea cuiburilor unor bondari, aeroporturile instalate pe platourile din vecinătate împroaşcă zilnic spre cer stoluri de maşini gălăgioase. Pe şoseaua de pe malul drept cresc sate noi, ca nenumărate fructe. Dar drumul care o porneşte spre nord, printre proprietăţi bine îngrădite, mai seamănă şi azi cu cel ce se înfăţişa, într-o seară tristă din luna ianuarie 1907, privirilor a patru tineri care se îndreptau, discutînd între ei, spre orăşelul Bievres.

Plouase toată dimineaţa. Drumul era ud, dar nu noroios. La căderea serii, un vînt destul de rece

alungase norii de pe cer. Ridicîndu-şi frunţile, scuturîndu-şi pardesiile de stropii de ploaie, cei patru tineri păreau îmbărbătaţi de această ameliorare a timpului. Hainele lor arătau aşa cum arată totdeauna hainele studenţilor săraci sau a funcţionarilor prost plătiţi. Doi dintre ei aveau bărbi scurte care le înconjurau feţele, aşa cum purtau tinerii pe vremea aceea. Unul dintre ei, cel mai înalt şi cel mai robust în aparenţă, spuse deodată cu o voce bosumflată:

— Asta-i vilegiatură pentru milionari. Nimic care să ni se potrivească!

Cel mai scund din bandă, un tînăr cu faţa proaspătă şi rasă ca de actor, cu părul roşu ca focul şi buclat, cu nasul mare şi mobil şi care alerga uneori ca să-i ajungă pe ceilalţi din urmă, scoase un răget:

— Trebuie să căutăm, ce dracu ! Tu, Larseneur, spui că locurile astea sînt pentru bogătaşi! Stai mai întîi să vezi cum arată satul: e o văgăună, nu găseşti decît negustori de fasole, nenorociţi care trăiesc din expediente, şi pensionari; e capătul lumii!

Făcu o mişcare cu buza de jos, cu un aer nemulţumit şi, după o clipă de tăcere, reluă:

— Trebuie totuşi să ne hotărîm. Laurent nici nu vrea să audă de Bonneuil, de Saint-Maur şi de Creteil.

— Toată lumea mă cunoaşte pe acolo, spuse cel la care făcuse Justin aluzie şi care se nimerise a fi cel mai scund dintre cei doi bărboşi. Toată lumea mă cunoaşte... Adică îmi cunoaşte familia, mă rog, tatăl meu... ah! nu-i nimic grav, bineînţeles. Dar nu mi-a plăcut niciodată să mă întorc prin locurile unde tata a arătat ce poate. E o superstiţie. Tu, Justin, poţi să mă înţelegi mai bine decît oricine.

— Fireşte, nu spun nu. Senac nu poate să sufere, nu ştiu de ce, periferia din nord. Spune că miroase a cleiuri pentru că-i vorba de Saint-Denis[1]. Dar n-are dreptate: spre Gonesse sau spre Pierrefitte, există

nişte locuri straşnice, pline d pomi fructiferi, şi care v-ar place cînd se desprimăvărează. Am dat o raită prin Vesinet, Bougival, Saint-Germain, dar n-am găsit nimic, sau în orice caz, nimic pe gustul nostru.

•Arondisment parizian avînd numeroase întreprinderi de industrie chimică.

-- Bine i Ei şi f Sîntem mofturoşi. Cine n-âre nimic poate să-şi permită să facă mofturi.

— Cred şi eu!... Versailles e exact contrariul a ceea ce căutăm noi. E frumos, e măreţ, dar nu ne oferă singurătatea, nu-i o Thebaidă. Eu speram că pe aici... Pe vremuri, părinţii mei luau cu chirie o vilă la Jouy, în capătul satului. Cine-mi dă un foc? Iar bate vîntul şi norii se întorc.

— La ce oră pleacă trenul? întrebă cel care nu spusese încă nimic.

Era un tînăr delicat, subţire, cu umerii laţi. Avea un cap fin, cu trăsături obosite de timpuriu, cu pleoapele încercănate, cu riduri mobile, subliniate de o mustaţă mică. Din cînd în cînd, îşi scotea pălăria ca s-o scuture de stropii de ploaie, şi atunci pe craniul îngust se vedea părul blond care începea să se răărească. Avea mîini subţiri şi albe. Costumul lui avea luciu, dar era curat şi dovedea că e îngrijit.

Adăugă ca să explice de ce pusese această întrebare:

— Alice se întoarce la şapte, şapte şi un sfert cel mult.

— Ai timp berechet. Avem nenumărate trenuri.

— Atenţiune 1 spuse cel mai înalt dintre cei doi bărboşi, cel cu vocea groasă. La şase şi jumătate am o lecţie de la care nu pot lipsi.

— Dar bine, Larseneur, trebuie să vedem ce-i cu locul ăsta, altfel înseamnă că iar ne-am pierdut o după-amiază.

— Banu, Justin,ba nu. Chiar şio plimbareemare lucru.

— Ah! oftă Justin cu o voce dramatică, parcă aţi fi nişte viţei lăsaţi în libertate. E destul să fiţi două

ore la aer liber ca să vă consideraţi satisfăcuţi. Ceea ce ne trebuie, ceea ce vrem noi e libertatea totală, o viaţă nobilă şi armonioasă ! Uneori, s-ar crede că uitaţi asta. Vă plîngeţi cu toţii şi blestemaţi societatea care vă drămuieşte cu cruzime locul în viaţă. încovoiaţi spinarea ca nişte sclavi biciuiţi. Dar cînd vi se propune un plan precis, un program indiscutabil, vă porniţi îndată să căutaţi nod în papură.

Larseneur bătu o clipă călcîile, duse mîna la marginea pălăriei şi spuse:

— Să trăiţi, domnule sergent!

Justin se opri. Respira repede şi nările lui mari şi membranoase palpitau.

Armând! strigă el cu voce plină de mustrări

— .Ştii doar, mai spuse Larseneur, că va trebui să veghea o bună parte din noapte şi să copiez mii de note ca să am cu ce plăti această plimbare.

— Da, da, strigă Laurent, ştim, tocmai de aceea ideea lui •Justin merită să fie luată în consideraţie.

— Ideea mea? Să nu exagerăm, e ideea noastră a tuturora, reluă Justin. Ştiu că ai să lucrezi o parte din noapte ca să plăteşti plimbarea asta, Armand. Aş vrea... dar nu. Sînt certat cu familia mea. Poate că e absurd. Dar pentru casă facem ce vrem să facem, aveam nevoie de aceasta ceartă. Aha ! Intrăm în sat. Ce frumoasă e piaţeta ! E şi mai frumoasă vara, cînd frunzişul face explozie.

— Poate, spuse Larseneur. Deocamdată, începe să se întunece şi n-o să mai vedem nimic. Şi apoi, uite, iar plouă.

— E un nor trecător, nimic mai mult. Mai avem puţină lumină. Pe acolo, drumul o ia spre biserică. Asta e şoseaua spre Paris, o şosea superbă ! Se înalţă încet, încet pînă pe platoul Châtillon. Se zăresc livezile, fortul, grozama galbenă de primăvară şi deodată, Parisul apare jos, în şesul unde vîntul goneşte tot fumul în aceeaşi direcţie. Am făcut de zeci de ori drumul ăsta cu bicicleta şi chiar pe jos. Staţi puţin, drumul ăsta o ia spre pădurea de la Verrières. Ah! să vedeţi, să vedeţi voi ce înseamnă o frunză de stejar cînd începe să se desfacă şi cînd e încă trandafirie. O să aflaţi şi ce înseamnă mirosul de fragi uzi, chiar cînd nu există fragi. încă nu s-a întunecat prea tare. Mai avem timp să căutăm.

Cei patru tineri începură să cutreiere străzile orăşelului, discutînd. Străzile erau pustii. Ici-colo, prin case începeau să se aprindă lămpile. O pace desăvîrşită tremura prin curti- cele şi prin grădiniţele ude de ploaie. Perle mari, ameţite de o lumină curată şi dureroasă, tremurau în vîrful ramurilor. Bernard Jusserand, tînărul înalt, cu mîinile subţiri, îşi ridică gulerul pardesiului şi se înfioră.

— Ce triste sînt locurile astea !

— Ba nu, spuse Justin cu o voce caldă, ba nu, nu-i adevărat! Eu nu sînt ca tine, Bernard, un filozof, un înţelept de carieră, dar aş fi în stare să-mi închipui

lumina, da, lumina zorilor, chiar şi în fundul unei pivniţe, chiar şi în fundul unui mormînt. Veniţi, s-o luăm pe aici.

— Unde ne duci, Justin?

Cu nările palpitînde, Justin părea că adulmecă vîntul ulicioarelor ca un cîine de vînătoare.

— Haideţi pe aici, spuse el, o luăm înapoi spre gară. Staţi să mă gîndesc o clipă. Pe aici e moara veche...

— Cunoşti foarte bine locurile.

— Nu, nu foarte bine. Să mergem, totuşi.

— Ţi-a venit o idee?

— Nu ştiu. Veniţi după mine.

— Parcă ar fi o fundătură.

— Veniţi o dată. Am mai fost pe aici acum vreo patru ani. La capătul unui zid lung, era un grilaj...

Tinerii o luaseră pe un drum ud de ploaie şi întunecos, al cărui capăt se pierdea în ceaţa amurgului. începuseră deodată să meargă repede, cu paşi de somnambuli şi înaintau de-a lungul unui zid ruinat, pe care vara, viţa sălbatică şi florile de dîrmoz se căţărau probabil, acoperindu-l cu o blană foşnitoare. De cealaltă parte a zidului, zăreai copaci mari, goi, cu aspect de fantome, cu rămurele de iederă funerară şi cu bile de vîsc printre crengi. Deşi erau încă aproape de orăşel, o linişte oarecum solemnă, o linişte de planetă moartă plutea peste pămîntul îngheţat.

— Mi s-a urît, spuse deodată Larseneur.

Vorbise foarte încet şi termină într-o şoaptă, de parcă s-ar fi temut să nu tulbure o singurătate supranaturală. Nimeni nu răspunse. Justin o luase înainte. Mergea repede, cu gîtul crispat, cu sprîncenele încruntate, cu urechile lui mari tresărind, asemenea urechilor unui animal. în cele din urmă, se opri în faţa unui grilaj dărăpănat. Apucă cu amîn- două mîinile zăbrelele ude şi spuse în şoaptă:

Aşa era şi acum patru ani. Ei! Ce părere aveţi? Cei patru tineri, strînşi acum unul lîngă altul, priveau fără să spună o vorbă ceea ce nu văzuseră încă din cauza zidului înconjurător. Era o grădină mare, desfigurată de iarnă, ale cărei adîncuri şi

adăposturi se mai zăreau totuşi, în ciuda întunericului crescînd. în centrul unei suprafeţe libere, se ridica o clădire, care, după modelul multor case burgheze din secolul trecut, avea în dreapta şi-n stînga două aripi joase, terminate în partea superioară prin terase cu balustradă... Casa părea spaţioasă şi avea numeroase ferestre. Era încadrată de doi copaci, care păreau gigantici din cauza cetii: un brad cu crengi dese şi un platan^ al cărui trunchi scămoşat şiroia de apă şi strălucea ca un monstru acvatic. Ceva mai încolo, în locurile joase din parc, sclipea apa somnoroasă a unei băltoace sau a unui bazin. Obloanele era coborîte, afară de unul care atîrna, pe jumătate desprins şi pe care o suflare de vînt îl izbi deodată uşor. In tencuiala zidurilor, trandafirie pe vremuri, se vedeau răni mari. Din crengile bradului, două păsări negre îşi luară deodată zborul strigînd. Apoi tăcerea se lăsă iar, totală, definitivă, şi cei patru tineri, cu feţele lipite de poartă, rămaseră acolo multă vreme, fără să spună nimic, în timp ce o undă de ploaie îngheţată străbătu spaţiul.

— Şi azi e de închiriat, ca şi acum patru ani, spuse în cele din urmă Justin.

Şi adăugă cu reculegere:

— Totdeauna am visat o casă ca asta.

— O cunoşteai?

— Acum patru ani am vizitat-o pentru un frate al mai- că-mi. Dar era mult prea mare pentru el. Totuşi n-am uitat-o. La ea mă gîndeam cînd am venit încoace.

Făcu o pauză, strînse şi mai tare zăbrelele porţii în mîini şi spuse cu reculegere:

— Eu găsesc că-i superb.

— Fireşte! spuse o voce. Fiindcă cunoşti casa, spune-mi ce se află în aripa dreaptă?

— In dreapta? Sub terasă? Stai puţin, dragă, am să-ţi spun. Da! E atelierul. Ah! E destul loc. Maşina, casele de litere şi tot materialul vor sta foarte bine. Da, neapărat, aici are să fie atelierul.

— Şi în cealaltă parte?

— Simetric? Sub cealalta terasă? Nu poate fi decît sala de muzică. Nu eşti şi tu de aceeaşi

părere, Larseneur? Sala de şedinţe, sala de expoziţie. Ar trebui să-i spunem sala artelor frumoase.

— Dar biblioteca?

— Nu te teme. E mare. La parter sînt cîteva camere frumoase.

— Evident. Şi sala de mese?

— Nu spune sala de mese; miroase a liceu şi a mîncare proastă.

— Atunci să spunem sufragerie. Trebuie să fie o încăpere luainpasă. Am visat totdeauna să văd soarele pe masă, pe faţa de masă, pe farfurii şi pe pahare. Şi n-am prea avut parte de aşa ceva. La noi, în rue de La Condamine, e ca un cavou. Da, vreau să avem soare în sufragerie!

— Bine! Care-i sudul?

— Colo, drept în faţă şi mai la stînga.

— După cum ştii, Jusserand vrea o cameră cu faţa spre sud, din cauza crizelor lui de reumatism.

— Ba nu, ba nu, vă rog să credeţi că nu vreau. Am să iau ce-o să-mi daţi. Singurul lucru de care trebuie ţinut seamă în cazul meu e că sîntem o pereche, fiindcă vine şi soţia mea, am convertit-o, abia aşteaptă.

— Cred că soarele răsare într-acolo, chiar in stînga, deasupra turnului.

— Nu-i un turn, e un castel de apă, cu siguranţă.

— Un castel de apă, dacă vrei. Îndată după ce răsare, soarele se apropie de sala de şedinţe, de templul muzicii, domeniul lui Larseneur.

— Imposibil, ajunge întîi la etajele superioare ale casei, unde vor fi camerele noastre.

— Fiindcă veni vorba de camere, eu vreau una cu faţa spre nord.

— De ce? IJile ce mare e casa ! Trebuie să fie o mulţime de camere. De ce vrei o cameră cu faţa spre nord?

— Pentru plăcerea de a ceda cele mai frumoase camere altora.

— O să vedem noi. Nu trebuie să-i lăsăm mereu pe aceiaşi cu gloria devotamentului. Va să zică ce spuneai despre soare?

— Că pe măsură ce urcă pe cer, coboară.

— Nu-nţeleg. Aha ! Ba da, ba da. Vrei să spui că lumina lui coboară treptat spre etajele inferioare. Sala de şedinţe, sufrageria, biblioteca... Numai că biblioteca ar putea să se lipsească de soare.

— Şi de ce, mă rog? Biblioteca e sanctuarul spiritului. Să fie peste tot lumină!

— Bine. De acord ! Va să zică soarele ajunge în bibliotecă şi pe urmă trece în atelier. In clipa aceea, totul ia foc. Casa arde şi zumzăie. Sîntem în toiul lucrului. Şi cînd se face douăsprezece, zing, zing, zing, cling, cling, cling, bum bun, sună clopotul, sună clopotul!

— Avem şi clopot?

— Cred şi eu. Doar n-ai fi vrut să n-avem. Şi toata lumea se duce săhalească. Hrana e sănătoasă, abundentă.şigustoasă. N-are nici în clin nici în mînecă cu bucătăria lui Papillon. Alimente simple: jigou, rasol, numai că au tot ce le trebuie: şi pulpă şi şoric şi slănină...

— Eu sînt vegetarian.

— Are să fie un meniu şi pentru tine. Libertate totală. După dejun, distracţii cîmpeneşti. Exerciţii fizice. Cor mixt. Muzică în aer liber.

— Şi cînd lucrăm?

— Lucrul e esenţialul şi are orele lui. Hai să zicem că ne apucăm iar de lucru.

— Şi ce face soarele?

— Continuă să circule în jurul casei.

— Bine. Şi grădina de legume? Trebuie să fie neapărat o grădină de legume. Eu sînt pentru agricultură. E la baza vieţii. Ştiţi ce-a spus Tolstoi?

— Dacă-i vorba să lucrăm pămîntul, ar fi mai bine să ne sculăm devreme dimineaţa.

— Adevărat: la ţară trebuie să te trezeşti de dimineaţă.

— Dar te-ai gîndit la o sală de lectură, ca să avem unde citi seara?

— S-ar putea să fie sala de muzică, sau sala cea mare de festivităţi.

— Eu nu sînt de aceeaşi părere. Sala de festivităţi e prea mare. Nu eşti la largul tău.

— Eşti sigur că e prea mare?

— Absolut sigur. Trebuie să găsim ceva mai intim, o cameră în care vocea să-şi păstreze căldura, în care să auzi cum zboară o muscă.

— Trebuie să căutăm. Şi unde are să fie atelierul pentru pictori?

— Pentru pictori? Vezi lucrurile în mare: „pictorii!"

— Gîndeşte-te la viitor.

— Ar putea să picteze fiecare în camera lui.

— Nu, nu. Aici se pune problema luminii. Mi-ar plăcea un atelier frumos, colo, sus, în dreapta. Ferestrele sînt mai largi, dacă nu mă înşel. Vezi? Colo lîngă crengile cele mari ale copacului care pare uscat.

— Pare uscat, dar nu e.

Urmă o pauză destul de lungă, apoi o voce şovăitoare Întrebă:

— Mai vezi copacul? Eu nu mai văd nimic, zău.

Urmă o altă pauză şi-l auziră pe Jusserand care clănţănea
uşor din dinţi.

— Ce-i cu tine? spuse Laurent.

— Cred că mi-e frig, atîta tot. Sînt foarte sensibil la frig-

— S-a înnoptat, zău, oftă Justin. Nu se mai vede nimic, zău.

— Crezi că ai să găseşti drumul înapoi?

— Fără nici o greutate. Ştii că-i nostim! Mi se pare că am visat. Soare? Soarele? Puteţi spune că l-am văzut. E straşnic, zău! Staţi puţin, băieţi, pe aici o luăm. Şi să nu ne mai depărtăm unii de alţii. Să nu ne rătăcim.

Un timp, cei patru prieteni tropăiră în întuneric. Din cînd în cînd, bombănind sau oftînd, unul din ei intră într-o băltoacă. Apoi Larseneur se opri ca să-şi aprindă pipa şi flacăra chibritului lumină o clipă stropii de ploaie. în sfîrşit, Justin reluă cu o evlavie calmă:

— începusem să ne pierdem speranţa. Şi, deodată, nimerim aici. Ce noroc! Presimţeam eu. Mă tot gîndeam la asta încă de la prînz. Nici nu ştiţi ce mult îmi place. Asta ne trebuie, asta şi nu altceva.

— Eşti sigur că-i de închiriat?

— Sigur. Am văzut anunţul. Din nenorocire...

— Din nenorocire ce?

— N-am putut să citesc adresa, era spălată de ploaie. Nu, va trebui să ne mai întoarcem o dată. Acum o luăm la stînga şi ajungem la gară. Avem îndată un tren.

Cîteva clipe mai tîrziu, cei patru tineri urcau în gara Bievres într-un vagon venerabil care mirosea a stînă. îndată după aceea, se adunară ca să se încălzească poate, unii lingă alţii, lipindu-şi genunchii şi umerii, luptînd cu auzul şi cu glasul împotriva uruitului trenului. O flacără şovăielnică lumina compartimentul şi uleiul care curgea din lampă tremura licărind galben în globul de sticlă prins în plafon. Cei patru tineri începură să fumeze privindu-se între ei cu entuziasm prietenesc. Deodată, Jusserand, tînărul înalt cu faţa subţire, spuse cu un aer neliniştit;

Şi dacă e nelocuibilă

— ?Ah! răspunse o voce, o să ne punem pe treabă. O să reparăm totul.

— Şi dacă-i prea scumpă pentru noi?

— O să ştim noi să ne zbatem ca să salvăm o idee ca asta...

— Şi dacă proprietarul n-are să vrea să ne facă un contract convenabil, pretextind, de pildă, că sîntem prea mulţi, mă rog, că nu e un contract normal?

Urmă o clipă de spaimă, apoi o voce, care ar fi putut să fie a lui Justin Weill, domină uruitul trenului:

— Haide ! Haide ! Bernard ! Necredinciosule !

CAPITOLUL II

LAURENT PUNE DIN NOU MÎNA PE PANA MEMORIALISTULUI. SfiNAC SAU TEAMA DE RIDICOL. ÎNCHIRIEREA UNEI REDINGOTE. UN PROIECT MARI. CARE RĂMINE ÎNVĂLUIT IN MISTER. CAVERNA LUI PAPILLON. PROFILUL LUI TESTEVEL ,SI SILUETA LUI MONMERQUE. CONVERSAŢIE ÎN METRO. NU EXISTĂ O SUTĂ DE MODURI DE A INSPIRA ÎNCREDERE.

Am dorit să revăd încă o dată ziua aceea de iarnă, zi în care s-a început totul, am dorit s-o revăd în lumina legendară care va rămîne pentru noi toţi lumina acelui an. Fără prea mare efort, pot să-l revăd pe acel Laurent care, într-un amurg de iarnă, urmăreşte împreună cu colegii săi realizarea unui vis. Pot să-l revăd în afară de mine însumi, ca imaginea vie şi dureroasă a unei fiinţe străine, deşi toate gîndurile ei îmi rămîn familiare. Şi acum voi pune iar mîna pe pana memorialistului, ca să povestesc o aventură care ne-a îndurerat, ne-a exasperat, dar ne-a şi umplut de uimire pe toţi. Ca totul să fie lămurit, ar trebui să dau asupra mea şi asupra evenimentelor vieţii mele informaţii pe care n-am nici cheful, nici curajul să le consemnez în ordine. Dar n-are a face! Oricum am să vorbesc prea mult despre ele! Sper nu să-mi zugrăvesc portretul, ci mai curînd să-l uit.

Cîteva zile după faimoasa noastră plimbare la Bievres, Justin ne fixă o întîlnire la o negustorească de haine vechi de pe ruş Şainţ-Andre-deş-Arts, Dacă admitem că ceea ce am povestit pînă aici e uri vis, să spunem că abia acum îmi încep povestea.

Era un loc lugubru, pe care-l cunoşteam prea bine, fiindcă uneori ne cumpăram aici diverse boarfe. Manechinele din vitrină goneau cu gesturi măsurate lumina acri- şoară de dimineaţă. In magazin era întuneric. De pretutindeni, haine atîrnate în cuie, în cuiere şi-n cîrlige păreau să ceară nu bunăvoinţa clientului, ci compătimirea groparului. Întunericul mirosea a oaie, a bumbac, a camfor şi a cauciuc. Un ucenic de croitor, chircit pe masa de lucru, ofta şi ples- căia din fălci, învîrtind în aer nişte foarfeci mari ca nişte instrumente de tortură.

In picioare, în faţa unei tejghele, Jean-Paul Senac, care era pe jumătate gol, se înfioră, căscă cu gura larg deschisă şi spuse cu un accent funebru:

— Ai să admiţi, Pasquier, tu care eşti medic, că nu-i sănătos să stai în picioare cînd ai albumină.

în ziua aceea eram foarte preocupat, din motive despre care am să vorbesc poate dacă am prilejul. Am răspuns ridi- cind din umeri:

— N-ar fi sănătos, dacă ai avea albumină, dar fiindcă nu ai...

— Mă mir de tine, spuse Senac cu vocea lui moale dar încăpăţînată. Am fost totdeauna convins că ani.

— E o simplă problemă de chimie.

— Nu, nu-i adevărat, pentru mine e o problemă de sentiment.

Aşa era Senac şi n-aveai ce-i face. Am tăcut iar. Am auzit o clipă gemetele negustoresei în încăperea din spatele dughenei şi Jean-Paul Senac începuse iar să caşte cînd Justin Weill strigă cu o voce care tremura de nerăbdare:

— Cînd. ai să fii cu noi acolo, în faţa caselor de litere, va trebui să stai şi tu în picioare, Senac, cum £> să stăm cu toţii.

Senac clătină de două-trei ori din cap, inişcîndu-şi capul de pe un umăr pe celălalt:

— N-am zis niciodată că n-o să stau.

Şi adăugă îndată pe un ton plîngăreţ:

— Am să fac şi eu ce-or să facă ceilalţi, bineînţeles, numai dacă nu crăp mîine de o congestie pulmonară. îngheţ în pivniţa asta,

? *n*

Justin Weill ridică glasul:

— Doamnă Eugene, strigă el, lucrurile astea le împrumutăm doar, nu-l lăsaţi pe acest tînăr sensibil să moară de frig.

Jean-Paul ridică braţele spre cer:

— Le împrumutăm ! Auzi, le împrumutăm ! N-am nimic împotrivă, dar nu vreau să arăt ca un caraghios. Nu ! Vreau să îmbrac un costum decent, altfel nu accept să fac parte din delegaţie.

Justin Weill începu să tropăie:

— Atunci sări într-un picior sau fă gimnastică suedeză.

Pufăia printre dinţi ca un pisoi furios, apoi se întoarse
spre mine, silindu-se să zîmbescă:

— Ge-i cu tine? Eşti cam alb la faţă. Sper că n-ai să dai înapoi, tu, cel mai voinic. Nu spui nimic azi.

Nici nu voiam să spun nimic, aşa că m-am mulţumit să dau din cap. în clipa aceea, bătrîna ieşi nechezind dintre boarfele care atîrnau pe pereţi.

— E o nebunie! O nebunie! Parcă-i o mască!

— Stai puţin, şuieră Justin cu un aer sever. Stai puţin!

îşi scoase pardesiul şi ni se înfăţişă gătit într-o redingotă de un cenuşiu-închis, cu revere de satin strălucitor. Justin era mic de statură. în ultima vreme se îngrăşase mult. Faţa lui devenise cam greoaie şi cam autoritară. Părul lung, de culoarea focului, era pieptănat spre spate. Avea mîini prea grăsuţe, falange prea păroase, picioare prea lungi, care nu erau paralele nici cînd mergea, nici cînd se oprea, ci se depărtau între ele. Deşi foarte tînăr burta începea să se contureze sub jiletca de catifea neagră încheiată parte peste parte. în ciuda acestei înfăţişări şi a acestor proporţii dizgraţioase, Justin Weill strălucea de inteligenţă, de voinţă veşnic

trează, de atenţie promptă şi susţinută. Nimănui nu i-ar fi venit să rîdă de el.

Ca mulţi bărbaţi mici de statură, purta încălţăminte cu tocuri înalte. Se ridică în vîrful picioarelor, se încordă crispîndu-şi toţi muşchii ca să nu piardă nici un centimetru din înălţime şi spuse cu dinţii încleştaţi:

— Dacă tu crezi că-i o mască, spune, Jean-Paul, nu te jena. Am făcut ce-am putut ca să mă întolesc şi eu cu un costum cuviincios. Laurent a făcut pe dracu-n patrii

— şi a pus mîna pé ô redingotă. Nici tu, Sénac, nici Larsô- neur, nici chiar Brénugat şi Testevel, nu vă faceţi cît de cît idee de oamenii la care ne ducem. Zilele trecute, prinţul orhideelor, individul la care mergem acuma, mi-a scris cerindu-mi să ne întîlnim ca să stăm puţin de vorbă la el în lojă la teatrul Sarah Bernhardt. M-am dus. Am sosit cu cel puţin zece minute mai devreme, ceea ce e ridicol, n-am să mai fac niciodată aşa ceva. Am aşteptat. La un moment dat, intră un domn în frac.Se aşază într-un fotoliu şi nu spune nimic. Şi piesa începe. La mijlocul primului act, e anunţat prinţul orhideelor. La început nu mă vede, în cele din urmă spune cu un aer distrat: „Aha ! domnul Weill. Incîntat ! Veniţi, vreau să vă prezint alteţei-sale ducelui de Vendôme..." Da, cam aşa ceva, un prinţ din familia regală. Vă atrag atenţia că chestia asta nu mă tulbură...

— Sper, vociferă Sénac.

— ... Un singur lucru mă supăra: că nu eram în frac. Şi ştiţi de ce. Pentru nimic în lume nu trebuie să le dai indivizilor de genul ăsta motiv să-şi bată joc de tine.

— Dar bine, Justin, spuse Sénac cu voce tînguitoare, cu zdreanţa asta pe mine, abia le dau motiv să-şi bată joc. Haina mea e groaznică, e murdară, e găurită, dar nu e ridicolă. Pe cînd boarfa asta...

— Staţi puţin, spuse negustoreasa netezind cu mîna şoldurile lui Jean-Paul Sénac. Staţi puţin! Redingota vă vine foarte bine, vă asigur că nu-i de loc ridicolă.

— Nu spun că nu-mi vine bine, ripostă Sénac bosumflat. Dar e mult prea deschisă la culoare. Arăt ca proprietarul unui grajd de cai de curse, ca membrul vreunui club şic, ca un bătrîn zaharisit.

Justin începuse să se învîrtească în jurul prietenului nostru cu ochii pe jumătate închişi şi ţuguind cu un aer meditativ buza inferioară care era mare şi despicată.

— Ba nu, ba nu, spuse el. E perfect. Nu arăţi ca un mare duce, dar eşti decent, atîta tot. Ia tot ce ai în buzunarele tale şi bagă în buzunarele astea. Ah !

N-o să ai timp să-ţi schimbi obiceiurile. Nu ţinem zdrenţele astea decît o după-masă, pe urmă vi le dăm înapoi, doamnă Eugène.

Bătrîna zîmbi scoţînd la iveală cîteva cioturi de măsele.

— Nu mă grăbesc să le iau înapoi. Şi dacă prietenul dumneavoastră vrea să le păstreze, domnule Weill, i le

—

— dau pe preţul pe care mi-l plătiţi şi dumneavoastră: treizeci de franci tot costumul, inclusiv retuşul. Acuma duce- ţi-vă îndărătul tejghelei şi încercaţi pantalonii.

Sénac se supuse bombănind. Justin Weill strîngea pumnii şi părea că luptă împotriva unei împotriviri imaginare.

— Rămîne să aflăm dacă ştim ce vrem, bombăni el.

Sénac se ridicase în picioare şi-şi trăgea pantalonii cu
gesturi ursuze şi neimilţumite, gemînd pe sub mustaţa lungă şi neagră ca pana corbului:

— Am hotărît să ne retragem departe de lume, asta-i straşnic; dar trebuie mai întîi să facem vizite la diverşi oameni de lume. Vrem să trăim o viaţă de pustnici, de singuratici, lucru cu care sînt perfect de acord, dar mai întîi trebuie să ne hlizim şi să ne ploconim în faţa unor oameni pe care vrem să-i ocolim, tocmai pentru că ne e silă de ei. Nu înţeleg nimic. Dispreţuim pe oamenii politici, dar le cerem părerea. Vreau să-mi explicaţi ce înseamnă toate astea. Ga să păstrăm puritatea acţiunii noastre, ar trebui s-o realizăm pe ascuns, în tăcere, fără să ne sinchisim de restul lumii. Şi dacă vom reuşi, cîte învăţăminte vor trage din ea tinerii din generaţiile viitoare ! Sîntem individualişti, sîntem chiar libertari, ba chiar anarhişti, cum e şi domnul Barrés[1], dar dăm impresia că, pentru a fi ce sîntem, trebuie să cerem voie tuturor snobilor, tuturor escrocilor şi pontifilor de pe lumea asta. Nu înţeleg.

— Ce spui? întrebă Justin distrat.

Sénac coborî capul şi răspunse laş:

— Nimic. Nu spun nimic. Spun că pantalonii îmi vin bine, dar de redingotă mi-e ruşine. Parc-aş fi costumat în şef al protocolului, în arbitru al eleganţei.

[1] **Aluzie la perioada iniţială din opera lui Maurice Barrés (1862 — 1923), cînd, înainte de a se ilustra ca fervent apărător al naţionalismului, în lucrări cum ar fi:** *Cultul eului, Inamicul legilor* **etc., Barrés profesează convingeri egotiste, individualiste, opuse oricăror îngrădiri de ordin social.**

— N-are importanţă, răspunse Justin cu încăpăţînare. Stai puţin: întoarce-te. Apleacă-te. Ridică-te. Ridică braţele. Ba nu, e decent. E corect. E exact ce am vrut.

Se plecă spre mine, mă învălui într-o privire caldă, privire pe care o cunoşteam foarte bine şi spuse:

— Ce părere ai despre costumul ăsta?

Şi fără să aştepte răspunsul, continuă numaidecît:

— Nu prea eşti în apele tale şi e păcat, pentru că avem o mulţime de lucruri de făcut azi. Va să zică, doamnă Eugene, tînărul de faţă are să vă restituie boarfele chiar diseară. Facem noi socoteala. Pînă atunci, păstraţi zdrenţele lui şi, dacă vă milostiviţi de el, daţi-le la cîrpit că n-are să le strice. Şi acuma să mergem să halim. Jusse- rand ne va aştepta pe la trei la staţia de metro de la Porte Maillot. Testevel e la Papillon. Dar am cam întîrziat.

— Şi ce-i cu Larseneur? întrebă Senac.

— N-a putut să-şi facă timp. N-are importanţă. Dacă sîntem cinci din şapte, e în regulă. Larseneur nu-i prea decorativ.

— Dacă te-ar auzi!

— I-am spus-o de sute de ori. Nu-i îngrijit. Crede că pentru un artist e mai natural aşa. Foarte rău! dacă-i aşa, eu nu sînt artist. Acuma să plecăm. Am auzit foarte bine ce spuneai adineauri, Jean-Paul. Ei bine! da, o să facem 1111 lucru foarte frumos, foarte mare — cel puţin asta e intenţia noastră sinceră şi convingerea noastră a tuturora— şi, pentru a ne realiza scopul, sîntem obligaţi să ne achităm mai întîi de tot felul de corvezi scîrboase. O să ne luăm rămas bun de la oamenii secolului al XX-lea. Dar nu putem face aşa ceva fără asentimentul, ba chiar fără ajutorul lor. Asta pentru că sîntem săraci. Dacă am fi bogaţi, probabil că n-am avea nici un chef să facem ce vrem să facem. Vrem să smulgem viaţa noastră frumoasă, viaţa noastră tînără din ghearele tuturor meschinăriilor băneşti, dar pentru a ajunge aici, avem nevoie tocmai de bani, de ceva bani. înţelegi? înţelegeţi şi voi? Aşa stau lucrurile. Noi nu facem politică şi experienţa noastră e o experienţă umană. Dar gîndiţi-vă la oamenii politici: dacă Schleiter,

socialistul acela, îşi atinge scopul, dacă izbuteşte să distrugă capitalul cum spune, această distrugere va trebui să fie finanţată de cineva. Să ne grăbim. Dacă-l lăsăm pe Testevel să aştepte, e în stare s-o şteargă. Nu-i uşor să-m- paci pe toţi căpăţînoşii. Dar dacă am avea de-a face cu ceea ce se cheamă nişte oameni cumsecade, acţiunea noastră s-ar duce pe gîrlă. Nu i-ar interesa. Ideea noastră nu interesează pe ghiftuiţi, pe somnoroşi. Şi cînd te gîndeşti că tu nici n-ai văzut casa de la Bievres, Şenac,

Justin părea în culmea exaltării. Mă apucă de braţ şi strigă, sărind de la o idee la alta cum făcea de obicei:

— Dar ce dracu ai azi? Arăţi rău. Cel puţin ai vorbit de casa noastră de la Bievres celor care n-au văzut-o? E aproape unu şi jumătate. Vă mai e foame? Eu habar n-am. Cu cît mănînc mai puţin, cu atît mă îngraş mai mult. Vrei să spui ceva, Senac? Poate vrei să faci scandal? Ascultă, Senac, ascultă, Jean-Paul Senac. Nu sînt un călău. Nu sîntem nişte iluminaţi şi nu vrem să te luăm cu noi dacă n-ai chef. Dacă planul nostru nu-ţi place, spune, dragul meu, spune. O să plecăm fără tine, dar tot o să te iubim.

Senac înghiţi de două-trei ori, ridică din umeri şi rosti cu o voce blîndă şi încăpăţînată:

— Am rămas cu redingota ca să-ţi fac plăcere, dar nu pot s-o sufăr şi te anunţ că n-am să-mi scot pardesiul la prinţul orhidovlecilor.

Justin se îngălbeni de furie.

— Vorbeşti ca şi cum eu aş fi în cauză, eu şi iar eu, ca şi cum ai vrea să mă superi pe mine personal. E vorba de noi toţi, mai mult chiar, e vorba de o idee.

— Foarte bine! Dar o idee ca asta n-are nimic a face cu o redingotă gris-perle. N-am să-mi scot pardesiul.

— Atunci nu trebuie să-ţi pui redingota. Oricum ai să-ţi scoţi pardesiul cînd ajungem la Papillon ca să mănînci.

— Ba nu, mai ales la Papillon nu. Toată lumea mă cunoaşte acolo. Doamne, ce frig e în scîrba asta de piaţă! Poftim, acuma cade şi grindina. Ai spus că vă

puteţi lipsi de mine, Justin? Nu, vreau să fiu şi eu cu voi. Ba chiar cu entuziasm. Iar grindină! Ce faceţi cu jobenele?

Un vînt posomorit gonea nori mari care, din cînd în cînd, scăpau cîteva salve de grindină.

— Nu-i chiar grindină, spuse Justin, e măzăriche, o porcărie. Dar nu-i bună pentru jobene. Am să deschid cortelul şi acuma hai să ne ridicăm cu toţii manşetele pantalonilor. Pînă diseară trebuie să rămînem de-o curăţenie impecabilă. Mai avem două sute de paşi şi am ajuns.

Ne-am văzut de drum sub rafală, strînşi unii lîngă alţii. Cîteva clipe după aceea, am intrat la Papillon.

— Uf! oftă Senac, nu-i o zi potrivită pentru o procesiune la nişte oameni iluştri, cu care vrei să te sfătuieşti.

justin izbi cu piciorul în pămînt, poate ca sa se scuture de ploaie, dar mai curînd ca să dea frîu liber furiei provocată de vorbele lui Senac.

— Hai, să mergem jos, spuse el. Bună ziua, Pap. Miroase a ostropel în magherniţa dumitale. Testevel mai e aici! Ce minune !

Săliţa restaurantului era aproape goală la ora aceea. Pe jos fusese presărat nisipul acela poreclit „nisip pentru iepuri", care scîrţîie uşurel sub picioare. In fund, începea scara îngustă în spirală pe care coborai într-un fel de pivniţă fără lumină şi aproape fără aer, unde ne plăcea să ne întîlnim ca să mîncăm şi ca să discutăm. Medicii şi oamenii de ştiinţă dăduseră numele de speluncă odăiţei aceleia. Literaţii şi filozofii preferau să-i spună caverna, în amintirea lui Platon.

Trecuse de ora unu şi jumătate: clienţii obişnuiţi ai speluncii veniseră şi plecaseră. Testevel şedea în capătul unei mese, cu o cafea în faţă şi făcea conversaţie cu un personaj care, văzîndu-ne sosind, îşi împinse scaunul îndărăt.

— Începusem să-mi pierd speranţa, spuse Testevel cu o voce tragică. Apoi izbucni numaidecît în rîs. Era un uriaş tînăr, cu părul de culoare deschisă, cu o carnaţie transparentă. La cele mai neînsemnate fraze, sîngele lui iute şi cald injecta ochii mărginiţi de gene aproape albe. Purta un guler

de celuloid care-l silea să-şi întindă grumazul larg şi scurt. Pe bărbia spînă şi cam greoaie, se vedea o gropiţă cu cîteva tuleie de barbă, la care briciul nu ajungea. Se ridică în picioare şi se înfăţişă strîns într-o jachetă lungă de serge.

— După cum vezi, spuse el, m-am grăbit. Şi acuma da- ţi-mi voie să vă prezint: iată-l pe Monmerque, da, pe Ga- briel Monmerque, despre care ţi-am vorbit, fiindcă ar putea să ne fie de mare ajutor.

Faţa lui Justin luă o expresie atentă şi rece. Timp de cîteva clipe, îl examină pe noul-sosit, care se ridicase în picioare la aceste cuvinte. Era un individ mult mai în vîr- stă decît camarazii noştri adunaţi în cavernă. Împlinise, sau poate depăşise, patruzeci de ani. Bărbuţa scurtă şi abundentă era căruntă, după cum căruntă era şi părul rar, presărat peste craniul mare şi strălucitor. Avea trăsături obosite şi pielea palidă, anemiată parca de întuneric. Mîi- nile erau frumoase, cu unghii lungi şi gesturi îneticuloase. Deşi nu era burtos, avea destulă osînză pe el.'Haina cenuşie părea foarte modestă. Un şnur înnodat în jurul grumazului puternic îi încheia cămaşa şi-i ţinea loc de cravată.

— Sîntem foarte mişcaţi, domnule, spuse Justin cu o voce meditativă, de sfaturile pe care aveţi bunăvoinţa să ni le făgăduiţi, precum şi de informaţiile preţioase...

— A găsit omul care ne trebuie, îl întrerupse Testevel. E un tip care se numeşte Picquenart...

— Daţi-mi voie... spuse Monmerque, cred că Jules Picquenart ar corespunde destul de bine necesităţilor dumneavoastră. Am să vi-l prezint. E un muncitor excelent.

— Trebuie să vă mărturisesc, spuse Justin, că proiectul nostru nu e încă înjghebat.

O roşeaţă uşoară se răspîndi brusc pe fruntea mare a străinului. Monmerque murmură cu o voce înăbuşită şi nazală, care părea voalată din cauza accentului lionez.

— Daţi-mi voie să vă spun, domnule, că nu mă grăbesc.

— Sînt convins, spuse Justin. Grăbiţi sîntem noi, şi gîndul că veţi binevoi să ne sprijiniţi şi să ne ajutaţi..,

— Staţi puţin, spuse Monmerque cu un aer întunecat, ajutorul pe care vi-l pot da ar putea să nu fie pe gustul dumneavoastră.

— Sper că nu v-am jignit cîtuşi de puţin, domnule, spuse Justin care părea deodată dezorientat.

Monmerque rîse pe nas:

— Dacă m-aţi fi jignit, aş fi plecat. De altfel, acuma plec. Nu, nu, nu sînt supărat că m-aţi lăsat să aştept. Nu vă aşteptam, stăteam de vorbă cu Testevel. Nu aştept niciodată pe nimeni. Vă las să discutaţi despre treburile dumneavoastră.

— Ştii, Monmerque, strigă Testevel, ne-ar face plăcere să discutăm în faţa dumitale şi cu dumneata, în calitate de viitor colaborator.

— Bineînţeles, reluă Justin. Ar trebui chiar să examinăm condiţiile unei astfel de colaborări.

Monmerque roşi iar, cu violenţă. Trăsăturile lui se întunecară şi începu să clatine din cap:

— Nu ştiu ce Înţelegeţi prin cuvîntul „condiţii". Mi se pare însă că vă înşelaţi şi că nu mă cunoaşteţi bine.

— E omul cel mai dezinteresat de pe lume! declară Testevel.

— Haide, haide, nu mai încurcaţi lucrurile, mai spuse personajul acela ciudat. Acuma, vă las.

Justin sări în picioare.

— Jean-Paul 1 Azi nu luăm nici un aperitiv. Nu, nu! Te rog. Asta-i culmea!

Jean-Paul opri chelneriţa apucînd-o de marginea şorţului. Luă un aer întunecat.

— Numai un pernod foarte mic.

— Nu! Ţi-o cer ca ţin serviciu personal. Scuzaţi-mă, domnule Monmerque.

— Da, îmi dau seama, murmură Monmerque cu un glas visător. Sînteţi un adept al disciplinei. Nu spun că n-aveţi dreptate, dar eu nu sînt disciplinat. La revedere, domnilor. Ah! Daţi-mi voie...

Din buzunarul interior al vestei, Monmerque scoase un pacheţel pe care-l desfăcu încet cu mîinile lui frumoase şi atente în care se aflau cinci sau şase

condeie, dintre care unul tăiat dintr-o tulpină de trestie, altul dintr-o mlă- diţă de alun, un al treilea dintr-o crenguţă de măceş, uşoară şi sidefie, apoi unul dintr-o strălucitoare nuia de frasin; toate erau prevăzute cu pene de gîscă ascuţite cu grijă.

— Daţi-mi voie, reluă musafirul, să vă ofer în semn de alianţă... ah! fără nici o obligaţie, daţi-mi voie să vă ofer aceste bibelouri, extrem de necesare unor oameni ca noi. Le confecţionez plimbîndu-mă prin pădure miercuri, ziua mea liberă. Şi acuma, vă las cu bine, domnilor.

După ce împărţi tocurile, Monmerque îşi puse pe cap o pălărie mică şi rotundă de fetru şi se făcu nevăzut pe scara în spirală.

— Ei bine! întrebă Testevel. Ce părere aveţi?

— E ciudat, spuse Justin. Nu pare comod. Va trebui să mai vorbim despre individul ăsta. Şi acuma să mîncăm ceva în grabă. Ascultă, Testouche, ei! auzi, Testebiche, Testibroche, i-ai spus că nu-i vorba, pentru nimic în lume de o grupare politică?

— I-am spus, dar n-are a face. Astăzi, gestul cel mai neînsemnat ia o semnificaţie politică. Monmerque e un intelectual pur, adică un anarhist, da, un anarhist resemnat. Acţiunea noastră îl interesează, n-o spune, dar simt că-l interesează.

— Poate că sîntem nişte individualişti, murmură Jus- tin, dar avem nevoie de ordine, de disciplină, cum spune chiar Monmerque al tău 1

Justin vorbea printre dinţi, cu sprîncenele încruntate şi cu capul plecat. Jean-Paul Senac îşi întoarse spre el privirea inteligentă, dar grea şi voalată.

— Nu cumva vrei să spui că n-ai să mă mai laşi să beau vin?

Justin ridică din umeri.

— Nu voiam să-ţi spun nimic despre vin, dar fiindcă tu ai deschis vorba, găsesc că eşti absurd. Ai să bei toată cantitatea asta?

Jean-Paul Senac coborî capul şi răspunse:

— Iţi jur, Justin, vă jur tuturora solemn că-i ultima oară. Da, vreau să spun că acolo, la Bievres sau aiurea, n-am să mai beau de acum înainte decît apă.

— Dar, Jean-Paul, bietul de tine, suspină Justin, bine ar fi să nu fie nevoie să te lipseşti de toate şi de multe altele. Şi apoi, dacă ai consuma toate porcăriile astea...

— Iartă-mă, strigă Senac crispîndu-se deodată. Am capul solid. Aminteşte-ţi, Laurent, de ziua congresului. Amin- tiţi-vă de prînzul la unchiul lui Jusserand.

— E mai bine să nu vorbim despre ziua aceea.

— Atenţie! spuse deodată Justin Weill care dădea impresia că goneşte de la o idee la alta. Atenţie! Gînd ajungem la gentilomul nostru, nu mai zvîrliţi în dreapta şi-n stînga vorbe de astea: anarhist, individualist...

— Vorbele nu sînt bombe.

— Ai dreptate, dar el n-ar înţelege sensul foarte special pe care noi îl dăm unor astfel de vorbe. Nici măcar nu trebuie să-i facem confidenţe de genul sentimental, să-i spunem de pildă că vrem să mîntuim generaţia noastră. Să rămînem pe terenul generalităţilor asupra artei, a poeziei, a gîndirii. Nici despre problema socialistă să nu pomenim nimic. Cu Antoine, cu Richet, chiar şi cu Bergson, putem folosi un alt limbaj. Şi acuma să ne dea cafeaua! Vezi, vezi, Jean-Paul, că ai băut toată sticla. E îngrozitor 1

Senac rîse cotcodăcind, încet, aproape cu viclenie.

— Ce să-i faci? gemu el. Am o dispepsie cronică şi sint sigur că sufăr de rinichi. Am greutăţi materiale şi deziluzii sentimentale. Încetul cu încetul, m-am certat cu toţi prietenii, afară de voi. Nu pot să sufăr regimul politic, mai ales guvernul Clemenceau. Sînt convins că vom avea război. Nu fac munca pe care aş vrea s-o fac. Şi mai ales, mai ales, nu ştiu de ce am venit pe lume şi nu cred în Dumnezeu.

Testevel îşi abătu pumnul pe umărul lui Senac:

— Dar eşti poet, fir-ar a dracului de viaţă!

— Da, spuse Senac. Altfel...

Făcu un gest cu braţele, un gest cam dramatic şi cam vag. Justin ridică din umeri cu un aer deodată amuzat.

— Te rog să mă ierţi, spuse el, dar pentru bazaconii de astea ţi-aş trage un picior în cur. Şi acuma, s-o pornim. Nu ţi-ai scos pardesiul, prea încăpăţînatule Senac!

— Nu, mi-e ruşine. Şi apoi mi-e frig.

Cîteva clipe mai tîrziu, ne introducem într-un compartiment de metro, ferind cu vădită grijă boarfele de pe noi. Justin şi cu mine purtam jobene de mătase, Testevel o pălărie maro de-fetru şi Senac o pălărie imensă cu boruri plate. In picioare, strînşi unul lîngă altul în mulţime, discutam mai departe cu patimă. Călătorul care din în- tîmplare ar fi ciulit urechile la convorbirea noastră ar fi auzit cu oarecare mirare frînturi de fraze care ţîşneau, apoi se perdeau iar în zgomotul tunelului: „Intelectualii au o singură posibilitate de a evita compromisurile şi decăderea... Să-i explicăm mai ales că lumea suferă de o confuzie a valorilor şi că noi vrem să restaurăm domnia purităţii... I-am spus că generaţia noastră voia să ia singură iniţiativa destinului său... Într-un fel, munca manuală e o lege sfîntă... Brenugat reprezintă perfect artele plastice... E căsătorit... Şi Jusserand e căsătorit... Femeile sînt indispensabile pentru armonia unei asociaţii ca a noastră... Economiştii afirmă că două ore de muncă susţinută ajung pentru rezolvarea problemelor materiale şi noi putem munci patru, chiar cinci ore la mare nevoie... Ceea ce trebuie să definim e statutul spiritelor libere în societatea modernă... Senac, răspîndeşti un miros revoltător de vin şi de ceapă...

Am coborît la staţia terminus Maillot. Cînd am ajuns pe trotuar, Justin a spus cu o voce amărîtă:

— Am întîrziat cu cincisprezece minute şi Jusserand încă n-a venit. Jusserand e incorigibil.

Senac îşi repetă întrebarea:

— De ce trebuie să-i facem o vizită prinţului orhidu- ţelor?

— N-ai înţeles încă, răspunse cu răceală Justin, că trebuie să ne adunăm oarecare clientelă?

— Ba da, dar dacă avem oarecare clientelă — asta-i o expresie de tejghetar — înseamnă că nu mai sîntem independenţi. Şi atunci ratăm totul.

Justin îşi vîrî capul între umeri şi-i ţinu piept:

— In primul rînd, nu poţi fi niciodată independent, în al doilea rînd, mă întreb de ce-ţi place să faci pe idiotul. Nu zău, Jean-Paul, eşti un băiat cultivat, ai cîteva diplome, eşti considerat de pe acum un poet de talent, un scriitor înzestrat. îţi cîştigi Arіaţa cu chiu cu vai fă- cînd pe secretarul unui personaj politic căruia ii scrii articolele, ba chiar şi cărţile, ceea ce dovedeşte încă o dată că nu eşti cretin, fiindcă altfel numitul Coualieux te-ar fi dat de mult pe uşă afară. în sfîrşit eşti prieten cu noi, ceea ce-ţi conferă un titlu de nobleţe. Şi-ţi treci vremea tîlhăreşte să pui întrebări din care s-ar putea deduce că nu eşti mai deştept ca o lăcustă.

Senac rîse cu umilinţă, rîse uşurel din burtă. Apoi suspină mişcîndu-şi sprîncenele:

— Uite-l şi pe Jusserand, în sfîrşit.

într-adevăr Bernard Jusserand îşi făcuse apariţia. Tes- tevel îi ieşi în cale şi-i spuse:

— Se vede cit de colo că eşti însurat! Sînt sigur că Alice ţi-a făcut cravata. Ce femeie, băiete! Ce femeie!

Jusserand zîmbi, se umflă în pene şi strînse mîinile celorlalţi.

— Şi acum, spuse Justin Weill, avem de mers zece minute şi e foarte important să ne supraveghem manşetele pantalonilor. Trebuie să ne prezentăm impecabil. Nu există multe feluri de a inspira încred<m?i

CAPITOLUL III

ŞEDINŢA PLENARĂ. DE UNDE SĂ LUĂM BANI? O MANEVRĂ GREŞITĂ A LUI SCHLEITER. VIZITA LA PRINŢUL ORIIIDUŢELOR. VIS DE LIBERTATE. NIŞTE TINERI CARE VOR SĂ TRĂIASCĂ. FENOMENUL ZBORULUI. O PRIMĂ PERSPECTIVA ASUPRA DEŞERTULUI. F. VA II ARH î X VIAŢA.

— Nişte slugoi, băieţi, nişte slugoi! Şi în uniformă! Adică în livrea! O adevărată gardă personală! O miliţie de slugoi! Şi dacă ai şti ce aer serios avea Justin: ca o pisică care face pipi în cenuşă. Şi mutra lui Laurent care n-a rostit nici trei silabe şi care era cam palid. Şi Senac, om de lume pînă în vîrful unghiilor lui în doliu. Şi eu, Testevel, care făceam tot felul de strîmbături şi de mofturele şi oftam. Ca să nu mai spun nimic de Jusserand, pe care, la început, marchizul l-a lăsat să aştepte zece minute.

— Ce-ar fi, propuse Brenugat, pictorul, dacă ne-aţi explica mai întîi cît de cît ce-icu marchizul ăsta. Larseneur şi cu mine vrem să ştim totul.

— Şi ce înseamnă, de pildă, povestea aceea cu Jusserand?

Firav, cu un trup care se încovoia uşor, cu obrazul slab şi răscolit de ticuri nervoase, Jusserand se ridică în picioare ca să protesteze mai energic:

— Nu există nici o poveste cu Jusserand. Nu eram anunţat. A fost o neînţelegere în corespondenţă.

— Ba, nu, am spus eu. Aşteptau patru persoane, aşa a spus valetul cînd a deschis uşa.

— Patru, cinci, şase ! Ce importanţă are?

— Marchizul de Fonfreyde a primit pe cei patru oaspeţi aşteptaţi şi l-a lăsat pe Jusserand să aştepte singur vreo zece minute, într-un salon care seamănă cu un muzeu istorico- etnografic.

— E o măsură jignitoare.

— Nu, aşa e eticheta.

— Aş vrea să ştiu ce legătură este între nişte oameni ca noi şi eticheta.

— Dacă vorbiţi toţi o dată, n-o să mai înţelegem nimic. Eu n-am înţeles încă nimic.Larseneur are dreptate, spuse Iustin. t>aţi-mi chibriturile. Am să fac ceaiul.

— Şi eu, spuse Testevel, am să spăl vasele.

— Ce-aţi mîncat?

— Ochiuri la capac.

Testevel ţinea cu o mînă o tigăiţă, ştergînd-o atent cu un cocoloş de hîrtie pe care-l mînuia cu cealaltă. După ce execută această operaţie, Testevel atîrnă tigaia într-un cui din perete, apoi aşează cu

grijă între perete şi marginea vasului o foaie subţire de sugativă îndoită de cîteva ori. Pentru efectuarea acestor mărunte treburi gospodăreşti, Testevel punea la contribuţie, cu o delicateţe de fată bătrînă şi maniacă, tot trupul lui mare, membrele ţepene, mîinile roşii şi păroase, întreaga lui fiinţă greoaie. La sfîrşit, aspiră saliva între dinţii apropiaţi şi rîse fericit.

— Gata, spuse el, am spălat şi vasele. Acum s-o luăm în ordine. Dacă fac vreo greşeală, să-mi spuneţi. Marchizul Fonfreyde e un personaj parizian dintre cele mai strălucite. In afară de asta, mai e poet şi gentilom colecţionar.

— Şi specialist în mîrlănie.

— Asta nu poţi să ştii, dragul meu. A fost foarte politicos cu noi.

— Atîta mai lipsea. Nu, zău!

— Destul! spuse Brenugat tropăind de furie. Le amestecaţi mereu pe toate şi n-o să aflăm niciodată nimic.

— Ce rost are vizita asta? adăugă Larseneur cu încăpăţânare. Ce legătură e între noi, ideea noastră, opera noastră şi personajul imposibil căruia i-aţi făcut o vizită? Explică-ne tu, Sen ac, fiindcă ai fost şi tu.

— Nu, nu, întreabă-l pe iustin. Mie toate aceste vizite mi se par de prisos şi îngrozitor de plicticoase.

iustin turnase apă clocotită în ceainic. îşi umflă obrajii cu aer, suflă pe flacăra spirtierii, ridică brusc sprîncenele şi spuse cu evlavie vibrantă:

— Sînteţi prietenii mei, sînteţi cu toţii prietenii mei dragi. Vă cunosc şi vă iubesc. Sînt sigur că vom face împreună un lucru admirabil, dar zău, mi se pare că nu vedeţi fondul problemei.

— Să trăiţi, domnule sergent!

— Lasă-te de fleacuri, Larseneur. Destul cu gluma asta. Fondul problemei e simplu. In primul rînd avem nevoie de bani.

Jean-Paul Senac făcu o strîmbătură.

— Bani se găsesc totdeauna.

Justin aruncă asupra lui Senac o privire care trăda un fel de cruzime.

— Nu s-ar zice că ai găsit bani cu grămada. Hai, lăsaţi-mă să vorbesc. In primul rînd avem nevoie de bani. După aceea avem nevoie de muncă. Vom trăi departe de lume. E foarte bine, e splendid. Dar v-am spus de sute de ori că avem nevoie de bani ca să punem treaba pe roate şi avem nevoie de clienţi ca s-o ţină în viaţă. Trebuie să batem cu energie la toate uşile. Şi eu bat, batem cu toţii. Nu-i totdeauna prea nostim. L-am ascultat pe Schleiter şi m-am dus la doamna Gratz.

— Şi asta-i o milionară?

— Dacă nu mă înşel, trebuie să căutăm bani la cei care-i au.

— Nu e sigur. Şi? Ce s-a întîmplat cu doamna Gratz.

Justin ridică' din umeri.

— Să nu mai vorbim. A spus că are să ne trimită nişte bilete de operă. Am făcut o greşeală. O să mai facem multe altele. Am cerut, tot prin Schleiter, o audienţă lui Clemen- ceau.

— Lui Clemenceau?

— Exact. Schleiter nu e amabilitatea în persoană, dar fiindcă a ajuns şeful de cabinet al lui Viviani, e destul de natural să ne dea o mînă de ajutor. S-a dus la Clemenceau şi mi-a povestit scena. Clemenceau l-a întrebat: „Şi ce vor tinerii dumitale prieteni?" „Domnule preşedinte, vor să înfiinţeze un falanster ca să-şi cîştige viaţa muncind cu mîinile lor." Clemenceau s-a uitat la Schleiter fără să zîmbească şi i-a răspuns: „Şi ce-mi pasă mie?" Apoi şi-a îndreptat privirile spre fereastră şi a rămas aşa multă vreme. In cele din urmă, s-a întors brusc şi i-a zis: „Mi se spusese că eşti un băiat serios". Vă daţi seama că după aşa ceva nu-i mai putem cere nimic lui Schleiter.

— Aşa ne trebuie! urlă Senac. Nu trebuie să avem nici un contact cu oamenii politici. Asta-i deviza mea.

— Am înţeles, reluă Justin exasperat. Nici un contact cu nimeni. N-avem un ban. N-o să cerem nimănui nimic şi totuşi o să reuşim. E fantastic!

Urmă o clipă de tăcere. In cele din urmă, Testcvel spuse:

— Ei hai, povesteşte cum a fosl cu Fonfreyde celor care nu erau de faţă.

— Cu plăcere, suspină Justin. Totuşi, trebuie să ne înţelegem. Voi spuneţi: nici o legătură cu oamenii politici. Şi mai spuneţi: nici o legătură cu oamenii de lume. Unii declară: nici o legătură cu negustorii. Atunci, nu mai ştiu, zău. Pe Fonfreyde îl mai văzusem de două ori înainte. Are multe relaţii şi chiar oarecare faimă. Ar putea măcar săne găsească de lucru. Nu ne-a primit prost.

— Afară doar că l-a lăsat pe Jusserand să aştepte.

— Să zicem că se ţine de fleacuri. Toţi cei care au fost la el vor recunoaşte totuşi că nu-i antipatic.

— Ne-a primit într-o cameră neîncălzită.

— Pentru că Senac refuza să-şi scoată pardesiul.

— De ce? întrebă Larseneur.

— Din motive ridicole. Să nu mai vorbim despre asta. Oamenii de genul lui — mă refer la Fonfreyde — au anumite idei despre maniere. La Fonfreyde totul se petrece într-o anumită ordine: am trecut pe rînd prin faţa a trei valeţi, care ne-au privit ca pe nişte animale curioase, şine-au anunţat printr-o sonerie lăsîndu-ne să înaintăm cu cîle zece metri. Pe urmă am aşteptat într-un salon mare şi în cele din urmă am fost primiţi. Personajul e politicos.

— Ah! Nu şi-a scos nici tichia de pe cap şi nici pătura de pe umeri.

— Şi nici cealaltă pătură de pe genunchi.

— Poate că e un moşneag.

— Ba nu, are vreo cincizeci de ani.

— E fardat ca o proxenetă.

— Fardat? Fardat? De ce?

— Dragul meu, asta-i treaba lui. Şi Vigny se farda.

— Vigny era un poet.

— Şi Fonfreyde e un poet. Nu-i un poet foarte mare, dar mă rog, l-a cunoscut pe Verlaine.

— Zău? L-a cunoscut pe Verlaine?

— L-a şi găzduit.

Asta e o notă bună pentru el.

—

— Ba nu, spuse Senac. Rămîne de văzut ce-ar fi spus Verlaine.

— Porţi pică oamenilor multă vreme.

— De ! A făcut un lucru care nu i se poate ierta.

— Dar ce lucru grav a făcut?

— Ne-a oferit o gustare cu şampanie.

— Recunoaşte că nu-i o crimă.

— Ba da, pentru că el n-a băut şi n-a mîncat nimic. S-a uitat la noi.

— Dar tu ai băut şi ai mîncat?

— Da, dar cu durere în suflet. E aproape inadmisibil ca un om să se poarte aşa.

— Poate că suferă de stomac.

— N-are a face! Şi eu sufăr de stomac, dar într-o astfel de împrejurare aş fi făcut un mic efort.

— Asta nu înseamnă nimic, reluă Justin. I-am vorbit cinstit despre proiectul nostru.

— I-aţi spus că vrem să ne cucerim independenţa făcînd muncă manuală?

— Întocmai. I-am spus că ne-am hotărît să ne facem tipografi.

—Şi că vrem să trăim ca nişte sihaştri în singurătate, la ţară?

— I-am spus totul. I-am explicat chiar pînă în cele mai mici amănunte că sîntem cu toţii săraci, că trăim cu toţii mai mult sau mai puţin din mici expediente, că dorim să ne asigurăm existenţa materială făcînd cîteva ore de muncă manuală pe zi şicăsîntemhotărîţi să consacrăm restul timpului artei, filozofiei, tuturor posibilităţilor de a înfrumuseţa şi chiar de a înnobila viaţa.

— Şi el ce spunea?

— Îşi răsucea mustaţa. Nu părea convins. Pînă la urmă a răspuns cum răspund toţi: „E o idee nebunească". Şi a mai spus: „Păi atunci vă trebuie bani". „Da, bani şi lucru". „Cît despre lucru, o să vedem mai tîrziu, cînd o să vă puneţi pe treabă. în privinţa banilor, am să vă prezint cu cea mai mare plăcere unor prieteni ai mei milionari".

— Poftim! Poftim! cîntă Senac. Problema cea mare e totdeauna să-i faci pe alţii să dea şi tu să nu dai nimic.

— N-ar trebui totuşi ca, pentru realizarea visului nostru de independenţă, spuse o voce îngîndurată

profitând de o

scurtă tăcere, să începem să întindem mîna, adică să cerşim, ce mai încolo încoace ! Dumnezeule ! Ce greu e totul !

— Şi atunci? întrebă Brénugat.

— Ei bine! reluă Ţestevel, pînă la urmă am plecat. Era drăguţ Fonfreyde. începuse să se înduioşeze. Se plîngea de sărăcie, de greutăţi. Pe urmă ne-a plimbat prin nişte saloane uriaşe, pline de vitrine, de obiecte de artă, de dulapuri, de racle. Deschidea cînd unul, cînd altul şi scotea cîte o piesă rară, pe care o ţinea cu degetul cel mare şi cu arătătorul: „Iată lacrimatoriulAgripinei. Iată pieptenele şi oglinda Cleopatrei. Da, întocmai. Marie-Antoinette purta vestuţa asta de mătase în ziua de 13 ianuarie 1776. Cu acest bisturiu de aur, chirurgul Félix a operat fistula regelui..." Ne-a arătat pe fereastră baia de marmură trandafirie în care doamna de Pompadour în persoană... Da, îngeraşule! Purta nişte mănuşi albe de piele, neîncheiate, care-i cădeau pînă pe falange. Şi am uitat să vă spun că avea o floare enormă pe reverul jachetei, deşi era ora patru după-masă.

Urmă o tăcere destul de lungă în timpul căreia Lar- seneur şi Brénugat îşi sugeau cu zgomot pipele stinse. Camera lui Testevel, unde se ţinea şedinţa noastră, era situată la cucurigu, într-o casă veche şi înaltă de pe rue Gay-Lussac. Era o cameră cu plafonul foarte jos, cu pereţii căptuşiţi în parte cu lemn. Pe fereastra fără perdele se zăreau acoperi- şurile, clopotniţele şi cupolele de pe colina Sainte-Geneviève care în seara aceea erau acoperite de zăpadă. Luminile oraşului urcau, apoi se pierdeau în cerul plin de promoroacă. Dar în odăiţa lui Testevel era cald. în cămin ardeau nişte cărbuni cu flacără roşie. Din cînd în cînd, ajutîndu-se cu o bucată de hîrtie ca să nu-şi murdărească degetele, Testevel apuca un cărbune şi-l arunca în cămin. Luasem loc care pe pat, care pe taburetele de lemn sau pe nişte scaune adunate la întîmplare şi şedeam acolo toţi şapte fumînd, bînd ceai în pahare şi discutînd cu pasiune. Din cînd în cînd, Justin mă privea nelinişti t,

pentru că nu spuneam nimic, dar curînd după aceea, se lăsa iar furat de focul discuţiei, de controverse şi de proiecte.

în definitiv, ceea ce nu putem să le explicăm direct acestor iluştri escroci, acestor boieri, acestor nababi, acestor virtuoşi ai prostituţiei, acestor dinozauri ai finanţei, tuturor acestor oameni eminenţi, care nu se sinchisesc de noi

— cum nu se sinchisesc de nimeni şi de nimic, ceea ce nu putem în nici un caz să le explicăm pentru că e prea simplu, e că am vrea să trăim.

— Da, şi că ne-am săturat de micile expediente cu care ne pierdem anii cei mai buni ai tinereţii.

— Şi că ne e sete de aer curat şi de o muncă armonioasă...

— Şi de libertate, de libertate!

— Toate lucrurile astea, spuse Jusserand, sînt foarte înţelepte.

— Mai mult decît înţelepte, sînt drepte şi omeneşti.

In clipa în care ajungeam aici, în discuţiile noastre intervenea mai totdeauna un fenomen de care nu ne dădeam imediat seama, dar pe care un observator atent l-ar fi poreclit cu siguranţă fenomenul avîntării în zbor. Unul dintre noi îşi fixa deodată privirea pe o floare de pe tapet, de pildă, pe o pată din plafon, sau chiar pe norii de fum ai pipelor şi spunea cu un aer convins:

— Din moment ce ar fi destul să lucrăm patru ore, am putea să ne facem dimineaţa munca în tipografie. în felul acesta, la prînz am scăpa.

— Stai puţin! Nu spune: am scăpa. Să nu creadă nimeni, şi noi să nici nu ne gîndim măcar, că o muncă liber aleasă ar fi pentru noi o sclavie.

— De acord, dar gîndeşte-te la Brenugat. Pentru un pictor, e esenţial să se folosească de lumină cînd o are, cînd e bună. Nu există ore regulate.

— ...Cred că pe timp frumos, am putea face gimnastică pe peluză.

— Asta putem face şi iarna. Aerul tare e un stimulent splendid.

— Am face o gimnastică excelentă şi folositoare dacă am lucra pămîntul .Ar fi foarte simplu să cultivăm legume şi flori.

— Şi fiindcă tot sîntem aproape de Paris, dacă am avea prea multe flori, ar trebui să încercăm să le vindem.

De la o vreme nu mai ştiau prea bine cine vorbeşte şi cine tace. Vocile se împerecheau ca într-un cor festiv. Uneori te mirai auzind că vorbeşti tu însuţi şi dîndu-ţi seama că ai avea chef să-ţi răspunzi.

— Avem nevoie de cel puţin o şedinţă de muzică zilnic. E unul din riturile cultului. Tot tribul e adunat ca într-un templu.

—

— Ar fi drăguţ daca grupul nostru S-ar nUmi Tribul.

— „Tipografia Tribului". Ce părere aveţi? ,

— Eu aş prefera Stupul.

— Ce idee, dragul meu! Am fi ca o cooperativă de băcănie.

— Eu aş prefera Mănăstirea sau Trapiştii, sau Char- treusa, sau altceva care să amintească de ordinele contemplative.

— Contemplative ! Ştii că ai haz ! Şi ce te faci cu munca, dragul meu? No i sîntem în primul rînd un organism de muncă.

— Nu numai de muncă. Şi de visare, de visare liberă.

— Trebuie să subliniem în special nuanţa de retragere, de separare, de rupere de lume.

— Tebaida vă place?

— *Tebaida sau Fraţii duşmani*[I]. E imposibil.

— Staţi puţin. Ce-aţi spune dacă am folosi un cuvînt ca „Solitarii"?

, — Ei da, dragul meu ! Şi de ce nu?

— Aha! Ar fi drăguţ. Ar suna chiar destul de grav: „Tipografia Solitarilor".

— Accept cuvîntul „Solitar", spuse rar Justin, îmi convine perfect. Cît despre sediul nostru, ar fi bine să-i spunem: „Deşertul".

— „Tipografia Deşertului".

— Crezi că toată lumea are să înţeleagă?

— Ah! replică Justin, puţin îmi pasă de asta. Pentru lume e un cuvînt ca oricare altul. Pentru noi, e un program. E aproape o doctrină, o filozofie.

— Da, murmură Testevel, e cam romantic, dar nu- mi displace.

Apucă un cărbune mare, îl aşează pe jăratec, privi multă vreme flacăra care zburătăcea ici-colo şi începu să repete: „Tipografia Deşertului... Tipografia Deşertului". Ah! e un cuvînt care spune ce vrea să spună. Trebuie să recunoaştem totuşi că ar fi ceva straşnic.

I **Rlmbaud:** *Corabia beată,* **(lin Cele mai frumoase poezii, în româneşte de Petre Solomon, Ed. Tineretului, 1961.**

Urmă o lungă tăcere şi Justin strigă deodată:
— Bernard, citeşte-ne ceva.
— Cu plăcere. Ce vreţi să vă citesc azi?

» *La Thébaïde ou Les frères ennemis,* **titlul uneia din tragediile lui Racine (1661).**

— Poate o scenă din Shakespeare, o scenă frumoasă din *Furtuna.*
— O pagină din La Boetie!
— Un fragment mai mare din Pascal, acum sau niciodată.
— Ba nu, citeşte-ne mai curînd ceva în care să fie într-adevăr vorba despre noi, în care să fie vorba despre o evadare.
— Atenţiune! Atenţiune! Despre evadarea în viaţă.
— Da, despre evadarea în viaţă. Citeşte-ne *Corabia beată.*

Am tăcut numaidecît şi Jusserand s-a ridicat în picioare. Avea o voce foarte gravă, la care nu te-ai fi aşteptat pri- vindu-i trupul plăpînd. Citea rar, fără emfază, dar cu o înflăcărare pioasă, ca un preot care slujeşte în catacombe riturile unei religii proscrise. Jusserand citi:

> Purlind flamande grîne sau englezeşti
> burribacuri, Pluteam fără să-mi pese ce
> echipaj aveam. Gînd edecarii-aceia au
> amuţit, pe veacuri, Am coborît pe Fluvii,
> oriîncotro voiam'.

Cu bărbia îrl inînă, cu ochii pe jumătate închişi, cu buzele umede, ascultam într-o atmosferă de reculegere imnul către libertatea amară, către libertatea misterioasă, ascultam cîntecul frumos pe care-l ştiam cu toţii pe de rost, ca pe o rugăciune preaiubită.

CAPITOLUL IV

NAUFRAGIU LA MICĂ ADINCJME. SITUAŢIA ŞI SEMNALMENTELE CORPULUI EXPEDIŢIONAR. DIVAGAŢIILE LUI JUSTIN WEILL. ALUZIE LA ALTE POVESTIRI. UN TREMUR CU TOTUL ANORMAL.

Treziţi doar în parte din această beţie austeră, ne-am regăsit o oră după aceea în întunericul rece al iernii pariziene. Nu „pluteam fără să-mi pese", nu eram „chemaţi de vînturi inefabile", şinuputeam nutri în nici un caz iluzia că pornim „cu hula să asediem stîncile". Corabia beată naufragie deocamdată la mică adîncime. Adunaţi pe marginea trotuarului, în locul unde strada Gay-Lussac, după ce s-a înălţat încetul cu încetul, depăşeşte spinarea colinei — victorie neînsemnată dar pe care pasul omului obosit o înregistrează — tropăiam în zăpada topită şi nu ne hotărâm să ne despărţim şi să ne pierdem solitari, în întunericul adînc al nopţii noastre.

Ieşind din mica şi călduţa lui vizuină, unde pluteau încă probabil norii prietenoşi de tutun, Testevel porni spre redacţia unui ziar unde-şi petrecea o parte din noapte făcîn- du-şi slujba de corector. Trăia acolo în vuietul şi în duhoarea maşinilor, laolaltă cu nişte oameni ciudaţi, trăsniţi, enervaţi de lucrul de noapte şi dintre care unii — ca de pildă ciudatul Monmerqué — aduceau în această muncă nişte cunoştinţe monstruoase, seriozitate şi migală. Armând Lar- seneur îşi spunea că din primele ore ale dimineţii va trebui să-şi ia ghiozdanul de muşama şi să alerge din cartier în cartier ca să dea lecţii elementare de muzică unor puşti somnoroşi şi smiorcăiţi. Larseneur avea greutăţi pe care noi nu le cunoşteam pentru că nu ne vorbea despre ele, dar din pricina cărora era nevoit să mai lucreze şi seara acasă pentru nişte editori hrăpăreţi. Jusserand n-avea nici o slujbă, ceea ce întreţinea în el o stare de nervozitate dureroasă. Cu trei ani înainte îşi luase cu mare succes licenţa în litere. Se însurase numaidecît cu o femeie admirabilă, cu patru ani mai în vîrstă decît el, care muncea din greu, ducea în spinare gospodăria şi se îmbăta de abnegaţie. Totuşi, Larseneur căuta o slujbă potrivită sau care să-i pară cel puţin aşa. O căuta cu îngrijorare şi cu aroganţă, dar ea întîrzia să i se ofere. Brénugat trăia din pictură şi se mîndrea cu asta. Totuşi, trebuia „să se ajute" — termenul îi aparţinea chiar lui — dînd de

trei ori pe săptămînă lecţii de desen unor interni. Era însurat şi avea o fetiţă. Se mîndrea cu familia lui, pe care nu izbutea s-o hrănească decît făcîiul eforturi imense. Jean-Paul Sénac vegeta, după cum am spus, în umbra unui politician care se numea Coualieux, care-l tiraniza cînd n-avea o nevoie precisă de umanistul lui cu leafă, dar care-l ţinea în puf cînd se apropia clipa redactării unui raport sau a unei cuvîntări.

Discutam aşa, sărind de pe un picior pe altul, in colţ cu rue des Ursulines, insuficient de pregătiţi pentru singurătate. Jusserand începu să tuşească şi scoase un fular pe care şi-l legă în jurul gîtului. Cînd Jusserand se simţea prost, zîmbeam o clipă, dar curînd după aceea ne nelinişteam: îl iubeam pe flăcăul acela mare, măcinat de un orgoliu pe care-l afişa cu naivitate în faţa noastră şi în care recunoşteam cu toţii o slăbiciune comună nouă tuturora. Prin urmare, Jusserand plecă spre casă să se culce şi, în cele din urmă, ne despărţirăm.

— Vino cu mine pînă acasă, i-am spus încet lui Justin Weill.

Justin mă privi o clipă:

— Laurent, spuse el, eşti bolnav.

— Nu, nu sînt bolnav, sînt trist.

Justin îşi lăsă mîna pe umărul meu, dar fără să se sprijine prea tare. Făcea deseori gesturi graţioase şi pline de elan, gesturi de elan muzical care-mi plăceau şi care mă vrăjiseră de la bun începutul prieteniei noastre. Neînţelegerile dintre noi nu se înveninau niciodată, iar mînia care se ivea intre noi rămînea şi ea neînsemnată şi tandră. îmi plăcea să-l simt păşind alături de mine. Nu mergea ci mai curînd sărea şi se năpustea. Avea picioarele scurte şi era ameninţat încă de pe atunci de obezitate, dar era sprinten ca oamenii graşi care n-au început încă să sufere de astmă şi de inimă. Mă însoţea deci, vorbind fără încetare. Făcea paşi foarte mărunţi şi mă lăsa s-o iau înainte fiind obsedat de cine ştie ce imagine încăpăţînată. Apoi alerga puţin ca să mă ajungă şi mă ciupea de braţ, pentru că, o dată cu haina, apuca totdeauna şi o bucăţică de piele. Apoi

se arunca înaintea mea ca să nu pot merge mai departe, ca să mă întîrzie puţin şi să fiu la cheremul lui. începea să se bîlbîie şi, cu gura plină de salivă, cu părul ciufulit în mod liric, mă apuca de reverul hainei sau de un nasture al paltonului. îmi dădeam seama că e gata să mă apuce de nas sau de bărbie, aşa cum fac copiii cînd vor cu orice preţ să întoarcem capul spre ei şi să le dăm atenţie.

De obicei, fugărea trei sau patru idei în acelaşi timp, trecînd de la una la alta şi mirîndu-se cînd nu-l urmăream, ba chiar cînd nu-i anticipam gîndurile, atît de logică şi ltiai ales atît de necesară i se părea înlănţuirea visuriîof lui. Justin spuse:

— Să nu crezi că nu-i cunosc şi că nu-i judëc. Dar mai ales, să nu crezi că nu mă judec pe mine însumi. Brénugat e o brută, o brută splendidă, evident. Larseneur e amar, dar puternic: poţi să te înţelegi şi să lucrezi cu el. Jusserand e un temperament feminin, ceea ce înseamnă că nu te poţi bizui prea mult pe el. Ah! nu vorbesc de talentele şi de inteligenţa lor, mă refer numai la caractere. Cu ele va trebui să luptăm. Nici unul dintre ei nu ştie ce-nseamnă banul, ce valoare are banul, ce reprezintă banul. Îşi închipuie că sînt dezinteresaţi, dar sînt dezinteresaţi numai fiindcă sînt săraci. Sînt oarecum de acord cu Sénac cînd spune că nici un om ilustru nu ne va da o leţcaie. Cine cunoaşte valoarea banului nu-l dă aşa, la întîmplare... Testevel e un om slab, cu tot aspectul lui de uriaş cumsecade. In fond nimic nu se arată a fi aşa cum am vrut la început...Monmerqué al luiTestevel, acest Monmerqué pe care ni l-a adus Testebraque, ei bine ! sînt sigur că are un caracter imposibil, zău aşa! Nu fugi, Laurent. Vin la tine. Nu te teme, am să te las să dormi. Vezi? Simt nevoia să vorbesc. Sau mai bine-zis, da, tu ai să dormi şi eu am să vorbesc foarte încet. Trebuie să-mi golesc sacul că altfel turbez... Sénac mă îngrijorează. Probabil că e figura cea mai ciudată din toată banda, cea mai ciudată dintre ei, mă rog, despre noi doi nu vorbesc. Dar e un fel de nisip mişcător. Ah ! desigur, avem de ce să regretăm că nu vine şi Chabot cu noi, deşi e şi el un

trăsnit care nu se prea lasă manevrat. Despre Roch şi Vuillaume să nici nu mai vorbim: nu se gîndesc decît la cariera lor şi la pensia care o încunună. Ce poţi să speri de la nişte indivizi ca ei? Ce să faci cu nişte indivizi care n-au încă treizeci de ani, dar care nu doresc să facă nimic colosal, uimitor, extraordinar? La ce te poţi aştepta de la nişte oameni mulţumiţi cu viaţa pe care o duc? O clipă, micul meu Laurent. Ştiu că strada e în pantă, dar de ce fugi aşa, de ce fugi? Stai să-ţi spun ceva. Dar de data asta, trebuie să mă asculţi fiindcă e vorba de ceva grav: sacrificiul a fost consumat. Ştiu perfect că n-am să mă-nsor cu Cécile. De un an şi jumătate mă tot zbucium. Rezultatul: am ajuns în stare să vorbesc în linişte despre asta. N-am să fiu niciodată cumnatul tău, Laurent, n-am să fiu decît fratele tău.

Spunînd ultimile cuvinte, îşi încetinise pasul, astfel încît îl auzeam vorbind la distanţă de doi-trei paşi în urma mea. Făcu un salt, mă apucă de braţ şi continuă cu o voce timidă, caldă şi cu adevărat prietenească:

— Nici tu n-ai să te însori cu femeia pe care-o iubeşti. Ştiu eu. Nu mi-ai spus mare lucru despre ea, dar ştiu tot, ştiu că e bolnavă, că a plecat, că ai pierdut-o. Asta e: de acum înainte, sîntem cu adevărat fraţi întru suferinţă. Prin urmare trebuie să ieşim din această încercare şi să facem un lucru mare, un lucru deosebit. Nu sîntem dintre cei pe care nenorocirea îi doboară. Nu, fireşte. Nu-mi place însă că faci mutra asta. Stai puţin! Urcăm împreună în camera ta. Dacă preferi să plec, am să plec. Dacă vrei, poţi să te culci. Pot să citesc ceva. N-am să te deranjez, am să stau cu spatele la tine. Eu m-am dezobişnuit să dorm. Am veşnic o idee care nu-mi dă pace. Şi, în sfîrşit, va trebui să găsim banii. M-am gîndit la mai multe soluţii. Am chibrituri. Dacă vrei, pot să aprind soba cu petrol. Da, trebuie să găsim bani. In momentul de faţă sînt foarte sărac. Nu-i o sărăcie de operetă. Familia mea, care pînă acum mi-a trecut toate cu vederea, e hotărîtă să nu mai accepte ceea ce consideră drept o nebunie din partea mea. Prin urmare, ruptură totală, cu consiliu de trib, blestem şi cuvînt de

ordine transmis tuturor rubedeniilor. Va să zică, am să-mi iau rămas bun de la vechea mea viaţă... Dar ce-i cu tine, Laurent? Vai de mine ! nu mai e normal. Nu sînt medic, dar sînt sigur că e anormal să tremuri aşa cum tremuri. Ce te-a apucat, Laurent?

Mă aşezasem pe pat şi eram scuturat de fiori atît de puternici, încît tot patul se zgudia cu mine.

— Cred că am să fiu totuşi bolnav, am spus eu cu greutate.

— Dar ce crezi că ai?

Am ridicat din umeri. Eram ferm liotărît să nu-i spun nimic lui Justin.

Justin mă luă de mijloc şi mă ridică în picioare.

— Nu poţi rămîne aici, spuse el, în camera asta neîncălzită.

— Du-mă numaidecît la spital. Oamenii din secţia lui Letulle mă cunosc, îmi vor da un pat.

Justin nu mai trăncănea. Mă luă de mijloc, închise uşa în urma noastră şi mă sprijini în tot timpul cît ţinu cobo- rîrea treptelor numeroase ale scării. Apoi chemă o birjă care cotea pe rue des Écoles şi, scoţîndu-şi pardesiul, mi-l aruncă pe umeri.

Îndată ce birja se puse în mişcare, am reînceput să tremur.

— Justin, am spus eu cu glas scăzut, să nu mergem la spital. Nu, du-mă la părinţii mei, pe quai d'Austerlitz. Prefer totuşi să fiu acolo dacă trebuie să... să mă simt foarte prost.

Dinţii îmi clănţăneau atît de tare, încît nu puteam să vorbesc. Ori de cîte ori treceam sub un felinar, Justin mă privea cu atenţie.

— Ge-ar putea să fie? spuse el. N-am văzut niciodată un om scuturat în halul ăsta de friguri. Trebuie să-ţi cam dai seama ce e, te pricepi doar la lucrurile astea.

Am făcut un semn cu capul şi am strîns pleoapele cu putere. Nu-i puteam spune nimic lui Justin despre cauzele bolii mele.

CAPITOLUL V

RELATARE PRESCURTATĂ A UNEI BOLI GRAVE. DOCTORUL PASQUIER ÎŞI SCRIE MEMORIILE. JUSTIN VISEAZĂ ŞI POVESTEŞTE. ANDRE ANTOINE LA O DÉON. CE POATE UN FILOZOF. O ELEVĂ A SAREI BERNHARDT. DOMNUL JEAN HERMEREL ŞI BOLILE CU PNEUMOCOC. CONTRIBUŢII VOLUNTARE. ÎNŢELEPCIUNEA LUI ALFRED VALLETTE. PERVERSIUNEA IUBIRII DE MAMĂ. JOSEPH PASQUIER ŞI MICILE LUI SOCOTELI. DIAMANTELE GOLDENSTEIN. AVANTAJELE CULTURII ZARZAVATURILOR. PERRETTE ŞI OALA CU LAPTE. DESTĂINUIRI ASUPRA CAUZELOR UNEI BOLI.

Părinţii mei locuiau pe vremea aceea în clădirea cubică şi masivă care se mai vede şi azi în colţul pe care-l face quai d Austerlitz cu bulevardul Gării. In tot cursul anului 1906, tata se dedase la dueluri oratorice împotriva unui proprietar răzbunător. Adversarul fiind pe măsura lui, tata se în- trecuse. Toată lumea din faubourg Saint-Antoine avea să răsune multă vreme încă de vuietul ciorovăielilor fastuoase dintre ei. Totuşi, tata fusese nevoit să bată în retragere şi-şi instalase cortul pe malul fluviului, într-un cartier populat şi bătut de vînturi salubre. Declarase îndată, aşa cum declara de fiecare dată: „Aici e de mine! Aici mă simt în largul meu. Lucie, ne stabilim aici pentru totdeauna". De altfel, păşise cu dreptul în casa aceea şi-şi făurise numaidecît un nucleu de clientelă. Apartamentul care avea ferestrele spre chei era plăcut, deşi nu prea mare. In afară de cabinet, de salon şi de sufragerie, mai avea două camere

— una pentru părinţi, cealaltă pentru soră-mea Suzanne

— şi o odăiţă mică în care se putea instala un pat.

Nu-mi amintesc decît foarte vag de sosirea mea în quai d'Austerlitz şi de primele zile ale acelei boli, care a fost boala cea mare, sau, mai bine-zis, singura boală din tinereţea mea. Mă văd şi acum tremurînd ca un turbat în patul pe care mama l-a aşternut cu cearşafuri curate. Aud glasul lui Justin care dă, sau se sileşte să dea nişte explicaţii. E şi tata de faţă, trezit din primul somn. Are un fixator pentru

mustaţă care-l desfigurează şi pe care nu-l cunoşteam, căci îl foloseşte numai noaptea. Omul acesta extraordinar mă priveşte zîmbind. Zîmbetul lui rece, nepăsător şi ironic, zîmbet care atît de des mi-a transmis o stare de jenă, a căpătat o nuanţă de afecţiune. Tata începe să manipuleze tuburi, fiole şi seringi. îmi introduce între buze o linguriţă de care dinţii mei se izbesc cu un zgomot furios. Aproape numaidecît după aceea, mă prăbuşesc în abisuri întunecoase. Am impresia că am ajuns în adîncul prăpastiei şi că nu pot coborî şi mai jos. Din cînd în cînd, cineva mă înfăşoară într-un cearşaf ud. Mă trezesc ca să tremur de frig şi, îndată după aceea, mă prăbuşesc iar în adîncuri în care se tîrăsc visurile. Uneori zăresc o uşă, o uşă închisă, şi mă cuprinde o teamă obsedantă de a vedea ţîşnind prin broasca ei o flacără albastră, lacomă şi lichidă, care e duşmana mea.

Urmează clipe de delir calm şi atunci delirul seamănă cu raţiunea. Maestrul meu, Renaud Censier a murit în Coreea acum cîteva săptămîni. Toate ziarele au vorbit despre asta. Dar numai eu cunosc semnificaţia acestei morţi... Laure Desgroux a plecat, bolnavă şi nefericită, într-o clinică din Alpi. N-am s-o mai văd niciodată. O furtună a trecut peste noi, Ah! Mama îmi spală rnîinile şi faţa. Simt miros de alcool camforat. Trăsăturile mamei nu sînt obosite, ci dimpotrivă, crispate şi contractate. Strînge buzele şi nu spune nimic. Cît de atentă e! Uneori mă ridică, căci e încă puternică, are putere cît un bărbat. Ah! aud glasul tatei care înjură încetişor. Sînt sigur că el mă înţeapă în coapsă. Alte medicamente! Ah! ah! miros de eter. E mirosul muncii mele, un miros de laborator... Vor vedea în registrul laboratorului că am făcut injecţia aceea...Totul e scris. Numai că n-am spus cui am făcut injecţia. Laborantul n-a văzut nimic. Nu se poate ca domnul Hermerel să nu se uite în registru. De altfel, lipseşte o doză. Ce ciudat e să aiurezi! Iată-l şi pe domnul Hermerel, şeful meu. Stă de vorbă cu tata. Ce vis extraordinar ! E de ajuns să te gîndeşti la unii oameni ca să-ţi răsară în faţă. Aud foarte bine. Domnul Hermerel spune: „La nevoie, l-

aş putea transporta! Ar fi primit numaidecît în spitalul Institutului. Şi vă daţi seama că dacă spun despre ce-i vorba, s-ar bucura de un tratament special. Dar transportul lui presupune riscuri: e prea slab. Nu, mai bine să-l lăsăm. Am să mă-ntorc mîine, am să vin zilnic, bineînţeles... Am să-i iau sînge".

Şi iar mă cufund. E bine în adîncul prăpastiei. E plăcut să-ţi spui că nu poţi coborî mai jos. Ce bine te odihneşti în adîncuri! Cîtă pace găseşti în adevărata disperare! Acum vorbeşte Justin şi spune: „O să vedeţi, doamnă Pasquier, o să-i pregătim o convalescenţă frumoasă". Mama şopteşte: „Să nu vorbim încă de convalescenţă, Justin!" Din cînd în cînd intervine o ameliorare surprinzătoare. Nu mai iubesc viaţa. îmi depărtez mîinile, o părăsesc, renunţ la ea. Am scăpat de toate poverile. Ăsta e adevăratul gust al morţii.

Peste cîteva săptămîni poverile s-au întors o dată cu viaţa. Eram în februarie. Iarna era rece şi luminoasă. Fereastra camerei, care răspîndea o lumină orbitoare, mai apare şi azi, după atîţia ani de zile, pe retina ochiului meu. Mai mulţi medici, printre care şi tata, adunaţi în jurul meu, au declarat într-o bună zi că mă aflu în afară do orice pericol şi că trebuia doar să mă întremez, ceea ce presupunea trecerea unui anumit interval de timp.

Cam în acea perioadă, mi-am dat seama că eram culcat în camera părinţilor mei. Am făcut cu greu calcule complicate ca să ajung la concluzia foarte simplă că se refugiaseră amîndoi în cămăruţa despre care am vorbit mai sus şi care n-avea nici aer, nici lumină. Intr-o dimineaţă, am îndrăznit să-i mulţumesc tatei pentru asta. A întors capul, şi-a scuturat cu un bobîrnac mustăţile lungi de cînepă ruginie, de parcă ar fi vrut să le scuture de praf, apoi a spus cu un aer ironic:

— Nici măcar nu mi-am dat seama. Sînt cam distrat, dragul meu.

îi plăcea să se instaleze aproape de patul meu, pe o sofa cu tapiţeria decolorată. Citea ziarul cîteva clipe sau visa cu ochii în plafon. Apoi îşi răsucea cu

îndemînare o ţigară, o lipea cu limba şi se ducea să fumeze în altă parte. Degetele lui băteau pe mobile o darabană nervoasă, care-i dezminţea nepăsarea aparentă. Apoi, deodată, îşi îndrepta spinarea şi începea să se plimbe prin cameră aruncînd priviri fugare în oglinda de pe cămin. Cred că avea pe atunci ceva mai mult de şaizeci de ani. Nu-i căzuse părul, era tot blond, tot bătăios şi vibra ca un resort gata să intre în acţiune. Uneori, A^enea ţinînd [su]b b[ra]ţ un caiet masiv, cu copertă cenuşie, pe care mi-l arăta spunîndu-mi:

— Veţi citi asta mai tîrziu, mult mai tîrziu, bineînţeles şi veţi rămîne cu gura căscată.

Geniul invenţiilor şi al brevetelor, care timp de cinci ani nu-i dăduse pace, se epuizase brusc în cursul anului 1906. Tata avea acum altă ambiţie şi-şi scria memoriile. Uneori făcea cu mult calm aluzii îngrijorătoare la această mare lucrare.

— Restif şi Casanova sînt nişte copii, spunea el, dar mai ales sînt nişte lăudăroşi. Am citit ce-au scris aceşti indivizi, îţi dai seama! — şi spunea „îţi dai seama" cu tonul cu care un specialist face o observaţie.

în zilele de lucru, tata îşi aştepta clienţii, adică bolnavii, îndată după masă, căscînd şi fluierînd în cabinetul de unde curentul îmi aducea răbufniri grele de iodoform şi de fenol. Pe urmă, după ce treceau orele de consultaţie, ascul- tînd de cine ştie ce semnal misterios, îşi lua jobenul, pardesiul, bastonul, şi locuinţa se cufunda deodată într-un calm total, fiindcă Suzanne, pe atunci elevă la Conservator, în clasa preluată de curînd de Sarah Bernhardt, se întorcea tîrziu acasă.

începeam să mă simt mai bine, ba chiar să mă interesez oarecum de vizite şi de convorbiri. Uneori, in orele mele de singurătate, după ce-mi luam toate medicamentele, după ce-mi dădea toate îngrijirile, mama se aşeza lîngă mine şi începea să coasă. Cîteodată mi se adresa chemîndu-mă ca de obicei pe numele tuturor copiilor ei înainte de a-l găsi pe al meu: „Ferdinand, Cecile, Joseph... A! Nu, am vrut să spun Laurent..." De cele mai multe ori, începea un

monolog făcîndu-mi diferite confidenţe, poate fiindcă eram slab, fiindcă mă înduioşam uşor şi fiindcă, în definitiv, îi eram accesibil. Visa cu glas tare înghiţind mereu cîte un pic de salivă. Visa la anii ei tineri şi-mi povestea aproape zilnic, în aceiaşi termeni, cum se logodise, cum venise în vizită logodnicul ei, cum fusese nunta şi cum începuse căsnicia. Plutind astfel în voia amintirilor, se poticnea de gînduri pe care, firește, nu le putea comunica, fiindcă tăcea deodată, cu gura deschisă, cu privirea pironită asupra vreunui obiect depărtat, nelămurit şi dureros.

Glasul lui Justin fu echivalent cu bubuitul unei fanfare pentru întoarcerea mea la viaţă. La început venea zilnic, se aşeza la picioarele patului meu şi începea să vorbească cu o beţie volubilă. Uneori, mama încerca să-l scoată afară. Dar el nici măcar n-o vedea şi continua să spună lucruri trăsnite. îl ascultam cît puteam. Justin spunea:

— I-am făcut o vizită lui Antoine. La Odeon, bineînţeles. I-am cerut o întrevedere, spunînd că sînt recomandat de Lucien Descaves. Nu mi-a răspuns decît după a treia scrisoare şi abia după două săptămîni. Dar mi-a răspuns printr-o telegramă. Şi trebuia să vin numaidecît. Odeonul e o splendoare! Toată lumea repetă pretutindeni. De peste tot auzi voci care urlă. Corneille, Racine, romanticii, modernii! Pîrîie, ţîşneşte, se revarsă pe toate uşile. Ah! Asta zic şi eu că înseamnă muncă. Pînă şi cel mai neînsemnat dintre funcţionari, şi accesoristul, şi portarul, toţi sînt mîndri şi importanţi de parcă soarta lumii ar fi în mîinile fiecăruia. Cît despre Antoine, îţi vine a crede că-i peste tot, îl întîlneşti de trei, patru ori înainte de a-l vedea cu adevărat. E cînd desenator, cînd electrician, cînd indiferent cine, dar toată lumea seamănă cu patronul. Şi veşnic găseşti pe culoar zece-cincisprezece poeţi, care aşteaptă cu buzunarele, cu mîinile, cu inima pline de manuscrise. E ceva mare, crede-mă, e grandios!

Lui Justin Weill îi plăcea să imite şi avea talent pentru asta. Se ridică in picioare, îşi umplu plămînii

cu aer, se răsuci pecălcîie, îşi încordă numaidecît toţi muşchii feţei şi-şi jucă cu entuziasm rolul despre care vorbea.

— Antoine! Antoine! spuse el: închipuie-ţi o voce de tinichea care trece numai prin nas pentru că gura e schimonosită ca să menţină în echilibru o ţigară încăpăţînată. Din zece în zece secunde face cu mîinile un gest de cîine care înoată, dar numai ca să-şi ridice manşetele descheiate care-i cad peste degete. Are doi ochişori limpezi, de un albastru proaspăt, aproape rece. îi arată brusc, îi pironeşte brusc în creierul tău. Ce surpriză! Nu mai ştii unde să te bagi. Şi Antoine spune: „îmi place grozav ce coci dumneata acolo, într-un colţ. Da, îmi place. Dă-i înainte, dă-i înainte. Şi scrie nişte piese, am să le joc. Asta-i tot ce pot face pentru dumneata. Şi-acuma mă grăbesc. Vino cu mine. Mă duc la repetiţie. Descaves mi-a spus că eşti poet. Foarte bine! Are să te intereseze". M-am dus, îţi dai seama! începuseră să repete *Florise...*

> Viaţa! lî-asemeni zilei a cărei înserare O
> vezi pe culmi de codri căzînd
> tremurătoare!

N-aş putea spune că-mi place. Fie vorba între noi, e slab, foarte slab. Antoine pare să doarmă într-un fotoliu de orchestră. Şi deodată, începe să se răstească la actori. E îngrozitor! Am vrut să-i fac vizita asta, trebuia să i-o fac. Nu ştiu dacă va putea să ne fie de folos cu adevărat. închipuie-ţi că Senac era cu mine. îşi băgase nişte bumbac roz în urechi. Spune că se teme de vînt. Eu găsesc că-i cam scîrbos. Cînd am plecat de la Odeon, eu eram în al nouălea cer. El, Senac, a văzut o piatră pe trotuar şi s-a aplecat să joace şotron, cu bastonul, cu pălăria şi cu servieta sub braţ. E lipsit de sentimentul realităţii. Te-am obosit? Nu?

Acestea fiind zise, Justin scoase din buzunar un carneţel pe care-şi nota tot felul de lucruri misterioase şi spuse gînditor, sprijinind vîrful creionului de dinţi:

— Avem nevoie de o sumă rotundă de zece mii de franci, pentru cheltuielile mari. Maşina, literele, chiria... în rate.

Apoi începu iar să povestească răspîndind în jur stropi de salivă.

— Am fost şi la Bergson. Trebuia neapărat să-i fac o vizită şi lui Bergson.

Şi fiindcă se oprise, cu gura deschisă, am ieşit din toropeală şi l-am întrebat:

— Şi ce ţi-a spus Bergson?

— E extraordinar, murmurăJustin clătinînd încet dincap : ne-a ascultat vreo cinci, şase minute, doar atît, pe urmă...

— Pe urmă?

— A început să ne explice cu o splendidă claritate tot ce voiam să facem. Nu mai ştiam ce să spun. Nu mai era nimic de spus. Să ştii că Sénac e insuportabil. Are mania argotică de a pronunţa alandala finalele cuvintelor. Începem cu toţii să ne molipsim de mania asta. Pe scară, vorbea cu glas tare despre *Eseul asupra datelor imediatuţe ale con- ştiinţişoarei*[1]. Spune şi tu ! Pe urmă, cînd s-a pomenit în faţa lui Bergson, s-a intimidat îngrozitor. S-a şi îngălbenit. Vedeam cum îi tremură toate firele mustăţii. încolo, nu respectă nimic, ceea ce nu înseamnă că e curajos. Şi, deodată, începe să facă confidenţe cu o voce plîngăreaţă, confidenţe care par drăgălaşe, dar pe care eu le găsesc revoltă- toare. De pildă, spune aşa: „Să ştii că numai pentru tine mă bag în chestia asta..." îmi vine să-l iau de păr, să-l pocnesc cu papucii peste fălci.

Justin continua să-mi povestească evenimentele şi visele lui. Nu puteam să le deosebesc totdeauna unele de altele. Pe mine, care mă întorceam de departe, patima prietenului meu mă cam speria uneori, alteori mi se părea de neînţeles.

[1] *Essai sur les données immédiates de la conscience* **(1889), una din lucrările fundiMnenUle file sistemului lui Henri Bergson (1859 —19'il)-**

Uneori, soră-mea Suzanne venea devreme acasă şi-şi repeta un rol în camera vecină. Cele două voci, vocea fetei şi vocea lui Justin, se revărsau discordant în apartamentul nostru prea strîmt şi mă enervau pînă la suferinţă. Suzanne, care pe vremea aceea era în prima strălucire a frumuseţii ei, plină de bucurie frivolă, beată de tinereţe ameţită, Suzanne, care era o floare fericită, era convinsă că are calităţi numai pentru tragedia cea mai austeră. O imita pe Sarah Bernhardt dar, spunea ea cu modestie, avea mai multă vînă şi mai mult foc — nu ştiu care ziarist îi băgase în cap aceste cuvinte. Se vedea jucînd-o pe Bérénice[1] şi se tinguia că imperiul cere prea mult de la ea, că renunţarea e măreaţă. Intr-o zi, enervată de monologul lui Justin care-i stingherea suspinele, deschise uşa şi intră ţinînd o carte în mînă. Părul ei — părul acela blond al familiei Pasquier, cald şi de o luminozitate nemaipomenită — părul ei deci era încolăcit în jurul capului într-o cunună vaporoasă în care era prinsă o torsadă de muselină ruginie. O panglică subţire, aproape neagră, strînsă pe gît, alcătuia o podoabă superbă. Era ceva mai înaltă decît mine şi avea proporţii admirabile. îl sili pe Justin să ia cartea şi-i ceru să-i dea replica — adică replica lui Titus. Justin se supuse fără neplăcere, ba chiar cu destulă înflăcărare, plin cum era pe vremea aceea de o dorinţă sinceră de renunţare. Cele două voci se armonizară deodată şi începură să bubuie în capul meu bolnav. Actorii ajunseră să uite cu totul de mine. în cele din urmă, mama îi goni din cameră.

Domnul Hermerel venea să mă vadă des, aproape în fiecare zi. Jean Hermerel luase locul lui Renaud Censier în laboratorul de la spitalul Boucicaut. Pe vremea aceea, începea să-şi cîştige faima datorită cercetărilor sale asupra infecţiilor cu pneumococi şi asupra vaccinării împotriva acestor boli. Şi-a continuat mai tîrziu în cadrul Institutului Pasteur aceste lucrări care l-au făcut celebru. Venea deci să

mă vadă şi-i punea tatei cîteva rare întrebări care, în general, erau de ordin tehnic. Apoi se uita la mine fără să spună nimic, cu o privire pe care el o voia rece, dar pe care eu o simţeam prietenească. Nu era de loc limbut. într-o zi spuse:

— Va trebui să te odihneşti multă vreme.

Am răspuns în doi peri că voiam tocmai să cer un lung concediu. Domnul Hermerel dădu din cap în semn de aprobare.

Justin se arăta mai puţin rezervat. Stăruia zilnic, cu voce scăzută, ca să nu-l audă tata, de a cărui mînie se temea pe drept cuvînt.

' Eroina tragediei cu acelaşi punic, scrisă de Racine în 1670.

— Pentru început, trebuie să fii liber un an de zile, spunea el. Dacă ai de dat nişte examene, ai să fapi ce trebuie şi noi o să te ajutăm. Trebuie bineînţeles să avem şi un savant, un medic printre noi. Dar după ce vei gusta din viaţa aceea, după ce vei fi petrecut primul an cu noi, vei rămîne al nostru pentru totdeauna. Gîndeşte-te că în felul acesta rezolvăm problema vieţii în societate! Realizăm armonia, echilibrul, înţelegerea desăvîrşită între trup şi minte, între munca manuală şi munca intelectuală.

îl ascultam zîmbind. Justin se oprea o clipă, apoi pornea iar cu un glas care începea deodată să şovăie.

— Ah! Nu ne încurajează multă lume. E ciudat să vezi cît de prudenţi sînt oamenii, şi cît de puţin curioşi sînt de fapt. Am vorbit cu Paul Adam[1]. E simpatic. E gras, bărbos şi-şi ia aere importante. Ştie de toate. Face un efort meritoriu ca să arate că tineretul îl interesează. Locuieşte într-un apartament princiar, iar vara are castele cu curţi de onoare, cu bazine cu perspective şi alte comedii. Are să ne ajute, nu încape îndoială. Are să ne dea de lucru. în definitiv, nici nu cerem altceva. Dar banii trebuie să-i găsesc singur. Nu zîmbi: am ideile mele. Dacă n-aş avea „idei", nu m-aş fi lăsat ademenit de speranţa asta. Nu mă pot bizui pe alţii decît pentru primele începuturi şi numai pentru cheltuielile curente ale casei. Jusserand nu poate avansa nici cinci sute de franci. Brenugat o să aibă exact cît îi trebuie ca să plătească ce mănîncă. Meseria de pictor e ruinătoare: cere material. Larseneur are o mie de franci şi-i dă fără discuţie pentru casieria cantinei. Ştii, Larseneur vorbeşte mereu despre greutăţile lui personale. E vorba de mai- că-sa care-i infirmă şi căreia îi plăteşte întreţinerea. Dar să nu faci niciodată aluzie la asta, fiindcă se teme să nu

[1] **Paul Adam (1862—1920), prolix scriitor francez, s-a buţurat tîe mare vogă în timpul vieţii,**

pară sentimental şi se zbîrleşte numaidecît. Mai ciudat e că Tes- tevt˅l dispune de o mică avere: are să ne dea două mii de franci. Munceşte din greu — noaptea, e complicat — dar arc un venit fix.

— Ştii, am spus eu, dacă adun tot ce am putut pune deoparte în ultimii trei sau patru ani, dispun şi eu de vreo două mii de franci.

Justin făcea însemnări pe faimosul lui carneţel. îmi luă mina şi mi-o strînse.

— Ah! Am spus eu, nu-i un act de generozitate, fiindcă e vorba de noi, de noi toţi. Aş vrea să fiu bogat ca fratele meu Joseph.

Justin Weill ciuli urechile o clipă. Apoi îşi întinse nu- maidecît pînzele în alte direcţii.

— Senac, spuse el, n-are niciodată un ban şi cum pune mina pe cîţiva gologani îi bea. Asta mă îngrijorează, ştii? Ah ! să-ţi spun ceva: am vrut să aud părerea unui om de meserie, fiindcă în definitiv, o să fim tipografi şi chiar editori. Bineînţeles, Senac, protestează cînd e vorba de competenţă. Spune că nu trebuie să imităm pe nimeni şi că munca noastră trebuie să fie absolut originală. Mofturi! Mă întreb dacă, în ciuda marilor lui calităţi, Senac nu-i un ipocrit. Mă rog, să nu mai vorbim de Senac, e exasperant... Prin urmare am stat de vorbă cu Vallette directorul lui *Mer- cure de France*E un individ care te initimidează prin însăşi simplitatea lui. M-am dus la el într-o dimineaţă, scu- zîndu-mă că sosesc atît de devreme. Era aproape nouă. Mi-a răspuns liniştit: „Puteţi să veniţi şi mai devreme, dacă doriţi. Lucrez de mai bine de patru ore". Nu e înalt, ba chiar cam gras, cum sînt mulţi sedentari. Dar pare robust şi masiv fără să fie greoi. Are ceva liniştitor, ceva fix: e ca o stîncă. Părul e cărunt şi mustaţa de asemenea, dar privirea e tînără. E o privire care ar vrea să fie sceptică, dar care e în primul rînd umană. Zău, mi-a plăcut tare mult. Nu e de loc un tip exuberant. Te lasă să vorbeşti fără să scoată o silabă. Din cînd în cînd te priveşte, fără duritate dar şi fără slăbiciune. Privirea lui spune doar atît: „Dă-i înainte, dă-i înainte. Şi nu spune prostii. Şi mai ales încearcă să vorbeşti clar. îmi plac spiritele precise". Am făcut ce am putut ca să fiu un

spirit precis, ceea ce nu-i totdeauna uşor. Alfred Vallette ştie admirabil să asculte. Cîtă energie! Despre asta pot să vorbesc, Laurent, eu care nu ascult pe nimeni, fiindcă nu mă ascult nici pe mine totdeauna. Alfred Vallette ascultă, aşteaptă şi, după ce ţi-ai golit tot sacul, chibzuieşte şi-şi dă părerea în două cuvine.

— Te-a descurajat? am întrebat eu văzînd că Justin tace şi se pierde în visare.

— Nu! Fireşte că nu. Cind o idee îl interesează, ochii lui strălucesc deodată şi atunci simţi că omul acesta, rece în aparenţă, e totuşi plin de entuziasm. A spus următoarele: „Dacă-l considerăm din punct de vedere al afacerilor, din punct de vedere comercial, proiectul dumneavoastră nu stă în picioare. Dar nu-i nimic, încercaţi totuşi. în primul rînd, fiindcă e singurul mod de a scăpa o dată pentru totdeauna de idei de acest fel. Şi apoi, dacă o să pierdeţi timp şi ceva bani, s-ar putea să ciştigaţi in schimb amintiri frumoase. Prin urmare încercaţi şi, după ce vă apucaţi de treabă, dacă aveţi nevoie de părerea unui specialist, s-ar putea să fiu în măsură să v-o dau". Era primul om care ne vorbea cu atîta înţelepciune şi cu atita calm. Cind am plecat de la el, din rue de Condé, eram beat de speranţă. Trebuie neapărat să mă arunc în apă. Nu mai pot da înapoi.

Justin se opri o clipă, apoi întrebă cu un aer nepăsător:

— Fratele tău Joseph e în Franţa?

Cu cîteva zile mai înainte, Joseph venise să mă vadă.

— Da, am spus eu, e la Paris.

Conversaţia se opri aici. Pe moment, am crezut chiar că Justin Weill, care n-avea nici un motiv vizibil să-mi vorbească despre Joseph, rostise numele lui cu intenţia naivă şi stîngace de a mă provoca să-i dau ştiri despre Cécile care făcea atunci un mare turneu de concerte în America de Nord. N-am spus nimic despre Cécile şi Justin n-a mai stăruit.

Două sau trei zile după aceea, în timp ce încercam să măninc, am primit o telegramă. Purta numele meu. Mama s-a alarmat. La noi acasă, telegramele soseau foarte rar. Cele pe care le primeam aveau mai totdeauna o semnificaţie gravă. Iată de ce mama o deschise pe aceasta tremurînd. Apoi mi-o întinse. Am citit: „Veste mare. Bièvres va fi al nostru. Prietenul tău, singuratecul..."

— Ah! am spus eu zîmbind, e o trăsnaie de-a lui Justin.

Mama nu ne cunoştea prea bine proiectele şi murmură:

— îmi dau prea bine seama că voi coaceţi ceva. Dumnezeule, ce-aţi mai scornit?

Se obişnuise de multă vreme cu extravaganţele soţului ei, dar tot ce încercam noi, copiii, o neliniştea şi chiar o înspăimînta. începuse să devină greoaie din cauza vîrstei. Ar fi fost în stare să ne împiedice să trăim ca să ne dovedească şi mai mult cît ne iubea. Nu se obişnuia cu gîndul că nu puteam rămîne sub aripile ei de cloşcă. Uneori visa boli, ah! boli uşoare, fireşte, care, aducîndu-ne iar în casa părintească, ne-ar fi putut dărui din nou afecţiunii ei. în acest sens, criza prin care trecusem, o înspăimîntase desigur, dar o potolise mai ales. Nu există patimă pe care trecerea anilor şi uzura să n-o altereze. încă de pe atunci, şi fără să şi-o mărturisească, mama ar fi preferat să ne ştie bolnavi şi lăsaţi în grija ei, decît sănătoşi şi în plin zbor. îşi sacrificase viaţa ca să ne dea suflete tari şi acuma, îmbătrînind, se înspăimînta uşor, regretînd aproape că nu sîntem timizi, slabi, şi că nu ascultăm de chemarea ei.

Mai trecură două sau trei zile şi Justin se ivi iar. Părea întunecat şi neliniştit. îmi spuse:

— Vom semna contractul săptămîna viitoare. Trebuie să fii şi tu de faţă. Da, ştiu că nu poţi încă să te mişti, dar n-are a face ! Ştiu cum se procedează. Ai să ne dai o procură, îţi explic eu. Totul are să meargă foarte bine. Trebuie să meargă, orice s-ar întîmpla. Ştii că am fost pe acolo.

Privirea i se lumină deodată şi cont inuă:

— E exact ce am visat. Am vrut să spun ce am visat cu toţii.

începusem să mă pot aşeza în pat. Singele meu curgea mai repede şi-mi încălzea trupul. O dată cu viaţa, în mintea mea năvăleau tot felul de gînduri usturătoare. Am simţit deodată că mă înroşesc şi nu m-am putut împiedica să şoptesc:

— Justin, sint convins că ai fost pe la fratele meu Joseph.

Justin nu făcu nici o încercare de a se ascunde.

— De unde ştii?

— Am să-ţi spun mai încolo. Ah! Justin, Justin, trebuia să te duci la oricine, numai la Joseph nu. Ai fi putut să te sfătuieşti cu un hoge, cu un ghicitor, cu o cărturăreasă, cu toţi fruntaşii ştiinţei şi ai afacerilor, cu oricine, dar nu trebuia să-l amesteci pe Joseph în proiectele noastre.

— Aş vrea să ştiu cum ai ghicit că am fost pe la Joseph, bolborosi Justin uluit.

— Dacă n-aş avea o dovadă sigură, aş simţi asta după felul tău de a fi, după mutra ta, după stinghereala şi îngrijorarea pe care o desluşesc în tot ce spui. Şi totuşi îl cunoşti pe Joseph! Sper că nu i-ai cerut bani, fiindcă altfel m-aş întreba dacă eşti în toate minţile.

Era rîndul lui Justin să roşească. îmi răspunse eu sinceritate:

— Iartă-mă, dar asta-i meseria lui. Cînd e vorba de probleme financiare, se pricepe mult mai bine decît alţii, mai bine decît noi, mai ales. Nu era nici o idioţie să mă duc să-i cer un sfat.

— Nu trebuia! Nu trebuia! Poate că-i fratele meu, dar nu-i o fiinţă ca noi. între el şi mine există deosebiri mai mari decît între o pasăre şi un crocodil. Ah! Justin, toate planurile noastre sînt otrăvite. Nu pot să-ţi spun cît de îngrijorat şi de nenorocit voi fi. Ce-o mai fi rîs — în sinea lui, evident — şi mai ales cînd i-ai vorbit, lui, care e cel puţin milionar, de bietele noastre mici socoteli, de economii, de modesta comoară a lui Testevel şi de ceea ce am să vă dau chiar eu.

— De unde ştii că i-am vorbit despre toate astea?

Fără să răspund, am scos un plic de sub pernă şi l-am
întins lui Justin Weill. Era o scrisoare de la Joseph pe care o primisem chiar în dimineaţa aceea. *„Dragă Laurent,* se putea citi în ea, *constat cu plăcere că te simţi mai bine. Mi se parc chiar că eşti pe punctul de a te asocia la o experienţă despre care nu ştiu mare lucru, dar pe care o găsesc extrem de interesantă. O să mai vorbim noi despre ea. M-am gindit că, din moment ce nu mai ai probleme serioase cu sănătatea, am putea, aşa cum facem din cînd in cînd, să ne lichidăm micile socoteli. Nu uita, dragul meu Laurent, că-mi mai eşti şi azi dator o mie patru sule nouăzeci şi opt de franci şi cîteva centime, adică partea la din al doilea împrumut făcut acum opt ani pe titlul meu nominal pe vremea cînd locuiam la Creteil. Fireşte, nu-i o sumă foarte importantă, în orice caz nu pentru tine, care n-ai greutăţi şi care ai tendinţa idealistă de a dispreţul problemele materiale. In schimb eu, care în acest moment trec printr-o perioadă destul de grea, simt nevoia să merg mai departe adunîndu-mi toate forţele. Sînt sigur că, ţinînd seama de aceste împrejurări, ai să ţii neapărat să te achiţi.*

îţi mulţumesc dinainte şi rămin al tău devotat, Joseph Pas- quier.

P.S. *Dobînda triplă socotită la şase la sută, cum ne-am înţeles, se ridică azi la patru sute nouăzeci şi opt de franci. Hai să zicem patru sute nouăzeci, ca să ţie o cifră rotundă. După cum ţi-am spus adesea, nu e bine să neglijezi la infinit socotelile. Dobînzile grevează cele mai mici împrumuturi."*

Scrisoarea era bătută la maşină şi purta în colţ iniţialele dactilografei precum şi o parafă roşie pe care era tipărită menţiunea „anexe". într-adevăr, un borderou foarte complicat completa scrisoarea.

Justin o răsuci încet în toate sensurile şi spuse:

— Nu înţeleg.

— Dă-mi-o înapoi, i-am spus eu. Tu eşti singur la părinţi, Justin. Există anumite mistere umane care vor ră- mîne veşnic inexplicabile pentru tine. Am

primit azi-dimi- neaţă această scrisoare şi am înţeles imediat ca ai fost pe la Joseph şi chiar că ai făcut imprudenţa să-i vorbeşti despre economiile mele. După cum vezi, n-a aşteptat mult.

Justin începu să se plimbe prin cameră cu capul plecat şi cu mîinile în buzunare.

— Dacă-i datorezi bani... căci îi datorezi aceşti bani...

— Taci din gură, i-am spus eu. Parcă nu l-ai cunoaşte. Ori de cîte ori poate bănui că am ceva bani, îmi prezintă o notă de cheltuieli. O „mică notă", aşa spune. îmi cere tot felul de lucruri ciudate: jumătate din costul unei mese pe care am luat-o împreună la restaurant în tinereţe, un bacşiş dat, pare-se pentru mine, vînzătorului dintr-un mare magazin, o cotizaţie pe care o datorez unor societăţi, în care m-a vîrît cu sila, o parte din darurile făcute în numele nostru al tuturora, unor oameni pe care nimeni nu-i cunoaşte. Suma asta, adică cei o mie patru sute de franci, mi-a cerut-o de trei ori pînă acum şi sînt sigur că am mai plătit-o de două ori. Şi-ţi repet că e milionar... Ba chiar aşa a şi ajuns milionar. De altfel, toţi colegii lui de breaslă îl consideră un as.

Justin închise pleoapele şi spuse clătinînd din cap:

— Ei da ! Poftim, rău am făcut că... Trebuie să-ţi spun, Laurent, că i-am încredinţat o operaţie financiară. Nu pot folosi alţi termeni. Cînd am plecat de acasă, am luat ca rezervă, ca băutură cu care să ne stingem setea, o pereche de cercei cu diamante, dăruiţi de bunică-mea Goldenstein şi care-mi aparţin personal. Ei bine! Vreau cu orice preţ să pun pe picioare casa noastră de la Bievres. De diamante n-am nevoie. Bunică-mea spunea: „Să rămînă pentru ne- vastă-ta". Dar n-am să mă însor. Trebuie să realizăm acest Bievres, că altfel mă îmbolnăvesc. Prin urmare i-am dus diamantele lui Joseph şi i-am spus că vreau zece mii de franci pe ele. îţi dai seama că mă aflu într-o situaţie grea. Cunosc o serie de bijutieri, dar nu pot să mă duc la nici unul dintre ei. Toţi, şi Blumenfeld şi Kahn sînt prieteni cu familia mea. M-ar înşela şi ei şi în plus

m-ar trăda. Tot clanul Weill ar şti că am vîndut diamantele. Ar începe cu toţii să facă scandal şi să mă blesteme. Aşa că-l prefer pe Joseph.

— Şi ţi-a dat cei zece mii de franci?

— Nu, mi-a promis că-mi dă nouă. Şi mi-a spus că mi-i dă în două rate.

Urmă o tăcere adîncă. Eram foarte roşu la faţă şi fruntea mi-era scăldată în sudoare. M-am auzit spunînd:

— Ascultă-mă, Justin, fiindcă altfel n-ai să faci casa de la Bievres şi ai să ratezi totul pentru totdeauna. Ascultă-mă cu atenţie: cere-i zece mii categoric şi plătibil odată, da, odată. Dacă nu acceptă, nu-i da pietrele. Trebuie să înţelegi că dacă Joseph îţi propune nouă mii... Ah! e înfiorător, Justin, dar trebuie să-mi uşurez conştiinţa... Dacă Joseph îţi oferă nouă mii, înseamnă că o să ia pe ele cel puţin şaisprezece sau optsprezece mii. Asta e.

Justin veni chiar lîngă pat şi-şi puse mîna pe capul meu. Se liniştise deodată, era zîmbitor şi uşurat.

— Joseph are să-mi dea zece mii, spuse el, şi are să mi-i dea toţi odată. Ţi-o jur. Bine ai făcut că mi-ai spus. N-avea grijă, am să rezolv totul cum trebuie. Joseph e Joseph, dar eu tot evreu rămîn. Nu te teme. Şi-apoi, să nu mai vorbim despre asta. Nu-i nevoie să te îmbolnăveşti. Acuma, să-ţi spun ceva despre Bievres. După cum ştii, m-am dus de două ori cu băieţii şi încă o dată singur. De data asta, am făcut drumul pe bicicletă. A fost frumos! Nu-ţi pot povesti totul. Am avut o fărîmă de soare de iarnă. Şi platanii pe cîm- pul de la Châtillon... atîta graţie, atîta forţă! Peste cîteva zile începem să ne instalăm şi să ne mutăm. începem fără tine. Larseneur îşi aduce planul. Cărţile le punem în comun.

Şi îndată ce te vindeci... Nu, e prea frumos, e prea frumos ! Nu mai dorm şi nu mai mănînc. Ca să nu uit: l-am cunoscut pe faimosul Picquenart. E un tip straşnic de muncitor. Discut cu el despre material. Să vezi, Laurent, să vezi! Săptă- mîna viitoare vom alege şi vom comanda maşina. E o viaţă nouă, dragul meu! Dă-mi o hîrtie: vreau să-ţi desenez pla- nul casei.

Justin începu să facă tot felul de schiţe încurcîndu-se de zeci de ori la proporţii şi la aşezare. Dorea atît de mult lucrurile acelea, încît uneori părea pradă unor halucinaţii.

Fiindcă n-avea timp să vină pe la mine, îmi trimise chiar a doua zi o scrisorică redactată ca buletinul unei victorii. Am păstrat-o şi o citesc din cînd în cînd. Se termină aşa: „Problema hranei e aproape rezolvată datorită grădinii de legume, care e foarte mare, şi livezii care e plină de pomi fructiferi în plin randament. Specialiştii din partea locului mi-au dat tot felul de informaţii. Am putea creşte cu foarte puţină osteneală găini, iepuri, poate şi un porc, poate şi o capră. Ne-am putea gîndi să luăm şi o vacă, fiindcă, după cîte am aflat, bălegarul pe care ni l-ar da ar face mai multe parale decît ne-ar costa hrana ei".

Trebuie să mărturisesc că, pentru prima oară, am citit această scrisoare fermecătoare fără să-mi amintesc de La Fontaine.

Cam tot în acea vreme, adică spre sfîrşitul lui februarie, a avut loc o altă conversaţie despre care trebuie să pomenesc, măcar în treacăt. Vizitele lui Justin se răreau, fiindcă Bie- vres devenea tot mai mult o realitate din ce în ce mai imperativă. Intr-o seară, Justin veni în treacăt. Eram singur în cameră. Un bec de gaz cu manşon incandescent torcea la căpătîiul meu. Citeam cartea lui Tolstoi despre Shakespeare şi eram foarte tulburat.

Faţa lui Justin era luminată de un zîmbet misterios.

— Vreau să-ţi spun o vorbă, spuse el, numai o vorbă. Dar trebuie să mă asculţi.

Se plecă spre mine şi continuă cu glas scăzut:

— Am stat de vorbă cu domnul Hermerel, şeful tău. Acuma ştiu că ai încercat asupra ta vaccinul cel nou de care domnul Hermerel era foarte îngrijorat. De asta ai fost bolnav.

Fiindcă nu răspundeam nimic, Justin îmi mai Spuse la ureche:

— Jură-mi, Laurent, că n-ai făcut asta pentru că... Pentru că... înţeleg că cineva poate dori să moară...

M-am întors cu faţa la perete ridicînd din umeri.

— Rău faci, am spus eu, că te amesteci în treburi despre care habar n-ai.

Reproduc aici această frîntură de conversaţie pentru a face inteligibilă o parte din povestea mea, povestire pe care o voi relata fără plăcere la momentul oportun, dar care nu pot să n-o relatez.

CAPITOLUL VI

PLANUL CASEI SOLITARILOR. UN HAMAL NESERIOS. O VEGHE PURIFICATOARE. LARSENEUR SI ANIMALUL LUI SFÎNT. PE SCURT DESPRE F1.0-RENCE ŞI DESPRE ALICE. ORGII DE GENEROZITATE. DUŞMANUL LUXULUI. CRITICA UNUI PICTOR CIÎLEBRU. SĂ ÎNCEAPĂ VIAŢA CEA NOUĂ!

închiriată în ultimele zile ale lui februarie, casa de la Bievres deveni aproape numaidecît sediul unei frumoase efervescenţe. Am pierdut primele zile, dar mi s-a povestit atît de amănunţit cum au decurs, încît nu-mi mai dau bine seama dacă nu cumva le-am trăit şi eu.

Clădirea, care nu mai fusese locuită de cel puţin cinci ani, era pe vremea aceea într-o stare de ruină, care ar fi descurajat fiinţe mai puţin hotărîte să refacă lumea pe gustul lor. în graba lui cea mare, Justin fu primul care se instală îndată după semnarea contractului. „O să ne descurcăm singuri cu reparaţiile, spunea el, şi o să dormim pe şantier. Nu-i cine ştie ce filozofie să lipeşti hîrtie de tapet curată, să baţi cuie şi să dai de cîteva ori cu bidineaua".

îşi adunase boarfele, cîteva mobile, cîteva cărţi şi, în- credinţîndu-le unui hamal, sosi la Bievres în ziua hotărîtă, îndată după masă, ca să le aştepte. Era spre sfîrşitul lui februarie. Timpul era rece şi ceţos. Justin sosi singur la Bievres, cu o legătură de chei în buzunar. La început se gîndi să-şi aştepte mobila, apoi să încuie casa la loc şi să-şi petreacă noaptea sau la lian, sau chiar la Paris, în camera mea din rue du Sommerard, fiindcă renunţase definitiv la locuinţa lui de la Paris.

Justin deschise poarta şi străbătu, beat de emoţie, poteca aşternută cu frunze putrede care pornea din dreptul faţadei nordice a casei. Cu cît-e o valiză grea în fiecare mină, roşu la faţă şi extenuat, privea această locuinţă dărăpănată şi melancolică, dar o şi vedea în gînd aşa cum avea să arate curînd: caldă, plină de viaţă, de voci omeneşti şi de muzică. Auzea de pe acum zgomotul atelierului la lucru, zăngănitul castroa- nelor în bucătăria luminoasă, respiraţia camerelor, vorbele şi cîntecele tovarăşilor adunaţi, pîlpîitul lemnelor groase în căminul din sala comună. Pînă şi parcul, parcul acela posomorit şi înfrigurat, Justin îl vedea împodobit de verdeaţă, de flori şi strălucind de feţe sincere, de jocuri, de serbări frăţeşti.

Se apropie de uşa principală şi, după ce o descuie, începu să inspecteze singur, cu o privire calmă, locurile acestea pe care le mai vizitase de trei ori înainte de a semna contractul.

într-adevăr, -casa era mare, totuşi nu era chiar atît de mare cum crezusem noi în seara descoperirii, cînd o zărisem luminată de ultimile licăriri ale amurgului. Era o casă burgheză şi nu un palat, nici o cazarmă. La parter — transformat de mai multe ori în cursul secolului trecut — exista o sală foarte mare, avînd de o parte şi de alta două camerc greu de locuit. Fiecare din ele folosea drept vestibul unor încăperi spaţioase, grefate de ambele părţi pe clădirea centrală, dispozitiv care ne uimise încă din prima zi pentru că dădea o nobilă amploare faţadelor. Aceste două aripi, deasupra cărora se înălţau terase cu balustrade, erau luminate de ferestre mari, dar n-aveam cămine. Una din ele fusese folosită ca seră, şi stropitul florilor îi stricase duşumeaua. Bucătăria luminoasă şi plăcută se afla, împreună cu o altă cameră, a cărei întrebuinţare era nedefinită, pe faţada septentrională, prima care apărea în ochii vizitatorului şi care nu era cea mai frumoasă. La etaj, se aflau şase camere dintre care patru aveau o poziţie foarte bună. Cele dinspre est şi dinspre vest aveau uşi de sticlă spre terasele de care am pomenit. In sfîrşitj la mansardă, mai erau

trei odăi frumoase, cu pereţii căptuşiţi, numai că, din nefericire, nu se putea intra in ele decît prin pod.

Justin se plimba prin odăi, trezea păianjenii din somn, deschidea obloanele artritice, şi scotea la iveală praful şi mucegaiul. Îşi lăsă valizele la primul etaj şi continuă să calce pe parchetele care scîrţîiau, să deschidă dulapurile, să încerce treptele scărilor cu degetele picioarelor şi cucălcîiele. In loc să-l mîhnească, hardughia aceea bătrînă îl umplea de înflăcărare şi de încăpăţînare. încă de la început, casa aceea îi inspirase o patimă asemănătoare cu dragostea, prin caracterul ei exclusiv, dement, încăpăţînat. Numai casa asta îi plăcea şi nu alta. Era o casă ruinată şi murdară. Ei şi! Va fi reparată, va fi curăţată. Ar fi fost oare plăcut să se mute cu toţii ca nişte ipocriţi într-o cochilie gata pregătită, curată şi lustruită? Nu, le trebuia tocmai această cocioabă vastă, pe care, cu dragoste şi inteligenţă, aveau s-o transforme în cele din urmă într-un templu. Aşa-şi spunea Justin inspectînd cu înfrigurare coridoarele, dulapurile şi ungherele care ici colo miroseau a flori veştede, a cărţi vechi, a lemn mîncat de carii, a cenuşă, a fum rece şi, uneori, aveau o urmă de miros mai misterios, de apă de toaletă demodată sau de produse farmaceutice.

Hamalii întîrziau, astfel că Justin coborî în parcul pără- ginit. Aleele nu se mai distingeau din fostele peluze, pe care se mai vedeau ramurile moarte şi ruginite, dar ţepene încă ale măcrişului sălbatic. Erau copaci destul de frumoşi. Un braţ al rîului Bievres alimenta o băltoacă noroioasă, pe care, în sinea lui, Justin o dezmierdă numaidecît cu numele de bazin. îşi continuă plimbarea. Spaţiile libere păreau vaste din cauza ceţei. La poalele proprietăţii, pe care un gard de arbuşti o despărţeau de parc, se întindea grădina de legume, schimonosită de mărăcini. O căsuţă cu ferestre fără geamuri fusese probabil în timpuri mai bune locuinţa grădinarului. Deasupra zidului dinspre sud, se zărea fundul văii şi drumul care o porneşte în sus, spre platoul Saclay, escortat de tufişuri.

Justin ajunsese tocmai aici cu explorarea cînd avu impresia că aude zgomotul roţilor unei trăsuri şi pasul cailor. Urcă repede pînă la poartă. Drumul era pustiu. Justin se întoarse în casă şi-şi reluă inspecţia. După un timp, îşi spuse că trăsura putea să sosească abia pe înnoptate şi că el n-avea lumină. încuie uşile, alergă într-un suflet pînă în orăşel, cumpără două pachete de lumînări şi cîteva cutii de chibrituri. Se întoarse în camera unde îşi lăsase bagajul, se aşează pe o valiză şi începu să facă planuri şi socoteli ca să-şi treacă de urît. Era pe punctul de a-şi împlini dorinţa cînd se înseră. Fulgi mari de zăpadă rătăceau leneşi în spaţiul îngheţat, iustin simţi că-i e frig. Coborî în parc, găsi vreascuri, cîteva buturugi sub o streaşină şi două-trei maldăre de paie în pavilionul grădinarului. Se întoarse acasă, aprinse focul cu oarecare greutate şi rămase pe vine, cu ochii fripţi de fum, suflînd peste flacăra şovăitoare. Apoi alergă iar la poartă, îşi dădu seama că seara trecea, că hamalul nu va mai veni în ziua aceea, fu cuprins de o adevărată spaimă şi se crispă brusc, hotărînd să se culce singur, deşi n-avea pat, deşi era ftămînd, într-o singurătate adîncă, ceea ce avea să fie un fel de încercare, o veghe purificatoare, o retragere solemnă în pragul marii aventuri.

încuie toate uşile şi obloanele ferestrelor şi aprinse două lumînări ca să facă un fel de ordine în valize. Şi fiindcă focul, care se aprinsese in cele din urmă, lumina toată camera, stinse lumînările, se întinse pe jos şi se acoperi cu toate hainele pe care le avea.

Rămase multă vreme aşa, simţind cum îi creşte în inimă nevoia unor lacrimi eroice, privind în tavan cum palpita lumina jărateculuı şi acultînd şoarecii care înaintau mai departe, umili, în ziduri. Mi se pare că adormi, dar că mult înaintea zorilor fu trezit de frigul ucigător din hardughia aceea părăsită. Cînd îmi povestea această primă noapte petrecută în Deşert, Justin nu-mi dădea niciodată detaliile lirice care de obicei îi plăceau. încrunta sprîncenele, lăsa capul în jos şi murmura cu glas scăzut: „Crede-mă, au fost orele cele mai importante din viaţa mea".

Hamalul sosi abia a doua zi, pe la ora prînzului. Exaltarea lui Justin era pe punctul de a se transforma în furie. Ceru să i se urce mobila chiar în camera unde-şi petrecuse noaptea şi care se afla în capătul de vest al primului etaj. Apoi dădu drumul hamalilor şi se duse în grabă să mănînce ceva la un cîrciumar din vecini, căci îl aştepta pe Larseneur îndată după-masă.Larseneur se ivi la ora stabilită. Sosi cu lucrurile, tolănit pe lăzi, în partea dinainte a căruţei. Avusese nişte dificultăţi în momentul în care-şi împachetase pianul, pentru care cerea mereu băgare de seamă şi menajamente şi pe care-l mînca din ochi cu o afecţiune răzbunătoare. Larseneur era înalt, viguros şi avea o barbă neagră. Părul lung şi buclat se revărsa pe un grumaz puternic. Nu semăna de loc cufiin- ţele acelea supărăcioase, irascibile şi frămîntate pe care demonul muzicii le ocroteşte de obicei. Noi, care-l cunoşteam prea bine, ştiam că trupul acela viguros adăpostea o inimă amărîtă şi veşnic speriată.

Armând Larseneur coborî din căruţă şi se ocupă numai- decît de pian. Era un instrument de bună calitate şi avea o formă simpatică. Larseneur îl cumpărase de ocazie cu preţul unor mari sacrificii. Pianul acela reprezenta esenţialul bunurilor lumeşti ale artistului şi instrumentul lui de lucru. Scrîşnea din dinţi de durere cînd era nevoit să-l încredinţeze unor mîini nepricepute. Golaboră personal la coborîrea lui din căruţă, apoi trecu prin camerele unde domnea o climă polară, bombănind tot felul de nebunii cu privire la umiditate, la curent şi la poziţia ferestrelor. Căruţaşul şi ajutorul lui aşteptau cu mîinile atîrnînde, gata de harţă. In cele din urmă pianul fu depozitat in sala cea mare de la parter.

— Pentru moment, spuse Larseneur.

Şi-şi scoase din valize toate hainele pentru a înveli cu o grijă de doică lada sonoră de lemn.

Celelalte mobile ale lui Larseneur fură instalate la întîmplare intr-o cameră de la etajul întîi. Chiar în seara aceea, cei doi prieteni hotărîră să înnopteze pe loc şi să doarmă amîndoi in patul lui Justin care-l aşternuse cu cearşafuri. Aprinseră un foc mare, mîncară pîine şi brînză, băură cîteva pahare de vin

roşu şi adormiră pînă la urmă, în ciuda exaltării, a planurilor care nu le dădeau pace şi a speranţei care semăna cu o durere nevralgică.

Bernard Jusserand şi soţia lui, Alice, sosiră a treia zi şi, cam tot atunci sosi şi perechea Brenugat. Urmă o clipă de învălmăşeală şi toată lumea îşi dădu seama că trebuiau să hotărască definitiv împărţirea camerelor. Deşi nu erau multe lucruri, hamalii îngrămădeau, claie peste grămadă, în camerele de la parter, mobilele celor două familii. Justin făcu o şedinţă adunînd pe toată lumea în jurul unei căni de ceai fierbinte. Urmă o clipă măreaţă. Se întreceau să fie care mai de care mai generos, astfel încît crezură la început că odăile cele mai bune aveau să rămînă libere şi să fie atribuite muncitorilor veniţi în ultima clipă. Brenugat le atrase atenţia că lumina rece dinspre nord e mai bună pentru pictori şi obţinu, dar nu fără discuţii, camera de la etajul întîi, situată deasupra bucătăriei şi care avea o poziţie dintre cele mai proaste. Soţia lui, Florence, asista la aceste ciorovăieli generoase cu zîmbetul apatic al omului blazat, care nu mai reacţionează la extravaganţele artiştilor. Era o blondă cu pleoape grele şi încercănate şi cu o carnaţie fragilă. Era friguroasă, suferea de un guturai veşnic care o împiedica să pronunţe vocalele nazale şi ieşea uneori din apatie ca să dea drumul cu naivitate unei fraze lipsită de grosolănie, dar de o nevinovată ciudăţenie. Era mai în vîrstă decît soţul ei. Am mai spus, cred, ca aveau o fetiţă de trei ani care rămăsese la Paris, în grija unei prietene şi avea să vină la Bievres abia după sfîrşitul mutatului.

Cu condiţia ca pianul lui să fie obiectul unor menajamente excepţionale, Armând Larseneur dădea dovadă de o abnegaţie totală. La etaj nu erau decît două camere prost situate. Dat fiind că Brenugat luase una din ele, Armând o ceru pe cealaltă. Justin o ceru numaidecît şi el. Urmă un duel dintre cele mai edificatoare. Justin cedă brusc, dar, fără să spună o vorbă, începu să-şi scoată din camera unde locuia de două zile mobilele şi boarfele, apoi le transportă în încăperea de la parter, simetrică cu bucătăria şi unde fusese vorba să se instaleze administraţia, adică biroul.

— E foarte simplu, spuse el, eu joc oricum rol de contabil. Am să mă instalez în birou.

Bernard Jusserand tuşea şi cerea cu vocea lui frumoasă şi muzicală să i se dea prilejul de a face un sacrificiu generos. In cele din urmă, cedă în faţa obiecţiilor soţiei sale şi se instală, nu fără să protesteze, în camera pe care o părăsea Justin şi care era aproape caldă în casa aceea îngheţată

.Nu-mi pot stăpîni emoţia cînd evoc pentru prima dată figura emoţionantă a soţiei lui Jusserand. în perioada în care începe această povestire era o femeie foarte frumoasă, cu o faţă blîndă şi curajoasă. Purta cozi mari de şcolăriţă pe care le încolăcea peste urechi; nu era o pieptănătură modernă şi contribuia să-i dea un aer original. De altfel, era totdeauna îmbrăcată fără nici un fel de respect pentru modă, asemenea doamnelor de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în momentul tulburărilor Revoluţiei; purta fuste lungi şi groase, mijlocul strîns în corset, sub sîni, bonete şi şaluri încrucişate pe piept. „Alice e totdeauna în mare toaletă şi gata pregătită s-o pornească spre ghilotină". Faţa îi era totdeauna obosită de muncă şi de nopţi de veghe. Dădea lecţii în cîteva şcoli particulare, fiindcă era foarte cultivată. In afară de asta, făcea traduceri acasă. Repet că, în ciuda surmenajului, era o femeie drăguţă, avea un sîn frumos şi un mijloc graţios. Era una din acele soţii care îndeplinesc pe lîngă soţul lor toate funcţiile de mamă. Jusserand se lăsa alintat cu mici revolte pe care nu le juca bine, căci se obişnuise de mult să fie îngrijit cu atenţie, să aibă sticle cu apă caldă, ceaiuri şi dezmierdări protectoare.

După luarea primelor dipoziţii, rămaseră trei camere libere spre faţada însorită. Se hotărî că cele două din mijloc vor fi păstrate pentru Testevel şi pentru mine, in timp ce camera din colţul de est îi fu destinată lui Senac.

— Să vedeţi, spuse Larseneur cu un zîmbet ironic, Senac e în stare să declare că soarele îl supără şi că i-am dat camera asta ca să-l pedepsim.

Senac sosi peste două zile, dar nu spuse aşa ceva. Trebuie să fi fost pe la începutul lui martie. Valea rîului Bievres era acoperită de promoroacă. Senac sosi dimineaţa cu trenul, cu melonul pe o ureche şi cu umbrela sub braţ. Dăduse la vagonul de bagaje două cufere mari şi un pat de fier pliant.

— Asta-i tot, spuse el lui Justin care se duse să-l întîmpine la gară. Nu-mi place luxul, sînt dornic de o simplitate mănăstirească.

Casa răsuna de lovituri de ciocan şi de fluieratul celor ce lucrau: se apucaseră imediat să lipească tapetele noi de hîr- tie pe pereţi şi să vopsească lemnul. Un miros sănătos de terebentină se răspîndea de la o uşă la alta. Băieţii purtau halate şi lucrau cocoţaţi pe scări. Florence şi Alice fredonau în bucătărie.

Senac examina cu priviri severe forfota şi bucuria aceea.

— Cum aşa! spuse el. Maşina încă n-a sosit? Şi nici Picquenart nu-i aici? Şi eu care-mi închipuiam că am să vă găsesc pe toţi la lucru ! Ce dezamăgire !

Îşi luă în primire camera şi începu să-şi golească cuferele dintre care unul cuprindea tot felul de medicamente. Cu

o

grijă meticuloasă aşează pe cămin borcane, flacoane şi cutii. Aooi se plînse că-i e frig.

— Lasă că găsesc eu nişte lemne să-ţi fac foc, spuse Justin.

— Dar servitoarea unde-i? întrebă Sénac. Era vorba că o să avem servitoare.

Avea un aer ursuz, aproape agresiv. Justin răspunse cu o umilinţă surprinzătoare:

— Căutăm o servitoare în sat. încă n-am găsit dar o s-o găsim curînd.

Sénac începu să inspecteze casa. îşi muşca mustaţa mare şi neagră şi spunea tot felul de lucruri neplăcute. Dar buna dispoziţie a celorlalţi izbuti în cele din urmă să-I facă să rîdă.

După o consfătuire, camera cea mare de la parter fusese poreclită sufragerie. Larseneur, care o considera cea mai sănătoasă şi mai uscată, ceru ca scumpul lui pian să fie instalat definitiv acolo. în camera aceea se punea tocmai un tapet cenuşiu foarte arătos şi Brénugat bătea în perete nişte reproduceri de Carrière, reprezentînd una pe Verlaine, cealaltă o madonă.

Sénac îşi scoase din buzunar un monoclu prins de un şnur de mătase. Examină tablourile şi-i spuse lui Brénugat care rămăsese înmărmurit:

— Sînt convins că eşti un pictor în toată puterea cuvîn- tului. Dar mă întreb cum pot să-ţi placă rahaturile astea.

Jean-Paul Sénac porni mai departe, continuîndu-şi călătoria critică. Casa era plină de bucurie şi de entuziasm şi-l digeră fără multă greutate. Două ore după aceea, ghiftuit cu un biftec şi cu nişte cartofi şi înţolit cu un halat de lucrător, Sénac se cocoţase pe un scăunaş şi vopsea' ferestrele fumînd nişte ţigări.

Apariţia lui Testevel, pe care-l aşteptau abia pentru ziua următoare, mătură ultimele griji ale lui Justin. De cîteva zile trăia înfrigurat şi neliniştit. Se temea de defecţiuni în ultimul moment. Văzînd că temerile sale erau desminţite, hotărî să se lase în voia fericirii.

Testevel renunţase cu mult curaj la camera lui de la Paris şi părăsise fără să facă obiecţii o slujbă bănoasă, îşi

aducea mobila modestă dar bine întreţinută, care mirosea

încă de pe vremea aceea a holtei de carieră, a celibatar de vocaţie. I se făcu o primire lirică.

Justin îmi povesti aceste evenimente memorabile cinci sau şase zile după aceea în trenuleţul cu care soseam la Bie- vres. Venise să mă ia, fiindcă eram încă destul de slab şi fiindcă voia să potolească ultimele temeri ale mamei.

— Mobila ta a sosit, spuse el. Am şi instalat-o. O să te ajutăm să faci ordine în lucruri. Chiar eu ţi-am ales camera. Şi te rog să nu-ţi închipui că o să-ţi dăm voie să lucrezi de la început. Trebuie mai întîi să te odihneşti. Trebuie să respiri din plin aerul libertăţii. Maşina şi materialul sosesc săptămîna asta. Şi să nu te temi că are să-ţi fie frig. De două trei zile fac mereu foc în camera ta.Testevel îţi împrumută fotoliul lui de piele. Începînd din seara asta, sîntem cu toţii împreună şi începem o viaţă nouă.

CAPITOLUL VII

LEGILE SÎNT INUTILE ÎN REPUBLICA IDEALĂ. SFINAC SAU ÎNVIEREA DE FIECARE ZI. JUSSERAND SAU SOLITARUL DESĂVÎRŞIT. ELOGIUL DOAMNEI CLOVIS. PRIETENUL ANIMALELOR. UN DISCIPOL AL LUI WAGNER. DESPRE MANDOLINĂ.

Şi viaţa cea nouă începu. Mă voi sili să-mi adun toate amintirile ca s-o zugrăvesc metodic. Sînt convins că-mi va fi foarte greu.

într-una din primele seri, Justin făcu, nu fără oarecare timiditate, o propunere care păru să nedumerească întreaga asistenţă:

— Vom trăi, spuse el, ca nişte călugări la mînăstire. Ar *rebui să stabilim un regulament, mai ales în privinţa folo- lirii timpului.

Urmă o clipă de adîncă tăcere, apoi Larseneur murmură:

— Ne înţelesesem că regulamentul nostru de bază va fi libertatea. Doar avem destulă înţelegere...

Replica aceasta dădu loc la o discuţie veselă din care nu se înţelegea nimic. Dîndu-şi seama că nu se putea bizui pe aprobarea generală, Justin nu stărui, Ţestevel spuse rîzînd zgomotos:

— Nu sîntem prea numeroşi: e destul o vorbă, o priviri ca să fim de acord.

— Desigur, continuă Jusserand: sîntem toată ziua împreună. Alcătuim o adunare veşnic deliberativă şi ne facem legile pe măsură ce avem nevoie de ele.

Formula aceasta păru excelentă şi toată lumea o adoptă.

Maşina trebuia să sosească peste cîteva zile. Ne-am înţeles cu toţii ca, în aşteptarea ei, să ne ocupăm numai cu reparaţiile casei şi toată lumea se puse pe treabă cu înfrigurare şi entuziasm.

Dis-de-dimineaţă auzeam zgomot de crătiţi în bucătărie. Cele două femei se trezeau devreme şi începeau să pregătească micul dejun. Mirosul de pîine prăjită şi de cafea se înălţa de la un etaj la altul, se strecura sub crăpăturile uşilor şi-i chinuia pe somnoroşi. Îndată după aceea, începeau strigătele şi izbiturile în pereţi.

Atunci trebuia să-l trezim pe Senac, ceea ce nu era treabă uşoară. In prima zi, Senac răspîndi fără voia lui spaima în toată casa. Ne băusem cu toţii cafeaua, ne pregăteam să ne apucăm de treabă, dar Senac nu dădea încă nici un semn de viaţă. Obloanele ferestrei lui era trase şi uşa închisă cu zăvorul. Băieţii se încumetară să bată la uşă. Linişte. Alte chemări. Aceeaşi linişte. Camera părea pustie. Intr-o clipă, tot tribul se adunase pe coridor. Brenugat, care reacţiona cam brusc, curmă aşteptarea generală izbind violent dedouă- trei ori cu pumnii în uşă. Liniştea se lăsă iar. Eram speriaţi şi aşteptam cu gurile căscate, sperînd un semn de viaţă. Brenugat începu să izbească din nou şi să strige tare.

Abia atunci, dar numai atunci, auzirăm vocea lui Senac. Bolborosea cuvinte fără şir. In cele din urmă, învîrti cheia în broască. Arăta ca un animal căruia i s-a extirpat o parte din creier. Era încă otrăvit de somn.

Aşa era Senac. Adormea tîrziu şi cu greu, dar atunci se prăbuşea într-un somn înspăimîntător, un somn din acelea care seamănă cu moartea. In fiecare dimineaţă trebuia să-l smulgem din el cu mare tărăboi. Şi era cu atît

mai greu cu cît, în ciuda rugăminţilor noastre, Senac se încăpăţîna să încuie uşa cu cheia sub pretextul că, fără această măsură de prevedere, n-ar putea să adoarmă. N-am cunoscut niciodată un alt exemplu de somn atît de adînc şi atît de trist. Senac ieşea din această prăpastie împleticindu-se, cu faţa buhăită,

cu spiritul şi trupul pline de murdărie şi ramineâ aşa 6 parte din zi. Mi-a mărturisit adesea că, prima ară din această deşteptare teribilă, viaţa i se părea odioasă şi lipsită de sens. In fiecare zi, simţea nevoia să se vindece de noaptea trecută, aşa cum te vindeci de o boală. La început, Alice Jusserand îi împrumută un ceas deşteptător cu sonerie dublă, pe care-l instalam într-o farfurie şi care făcea zgomot de parc-ar fi vestit sfîrşitul lumii. Dar Senac nu-l auzea. Pînă la urmă, îl sparse într-o mişcare incoherentă, una din mişcările pe care le făcea întotdeauna ca să se smulgă din prăpastia fiecărei nopţi.

După ce-l vedeam în sfîrşit pe Senac afară din pat, după ce ne luam micul dejun, ne apucam cu lăcomie de treabă. Fiecare din noi era îmbrăcat cum îl tăia capul: aveam salopete de pictori sau de ţărani, cămăşi albastre, veste de pînză groasă. Larseneur se fălea cu o tunică de catifea în dungi, decolorată de spălat şi avînd tot felul de sclipiri foarte frumoase. Ca să evite vreun guturai, Jusserand purta tot timpul, chiar cînd se aşeza lîngă foc, un fular gros de lînă şi o beretă de canonic. Dimineaţa auzeam clopoţelul de la poartă. Jusserand sărea jos de pe scară şi se făcea numaidecît nevăzut. Chiar din primele zile ne spusese foarte ritos:

— N-am dat nimănui adresa mea. M-am izolat de lume. S-a sfîrşit! Vreau să fiu singur 1

Sînt convins că era o dorinţă sinceră şi de altfel Bernard Jusserand primea foarte puţine scrisori. Asta nu-l împiedica să manifeste o curiozitate pasionată pentru ştiri. Cînd auzea sunînd la poartă, dădea fuga, crezînd că e factorul. Uneori era un negustor, alteori brutarul, alteori măcelăriţa cu mîr- ţoaga şi căruciorul ei hodorogit. Jusserand se întorcea furios. Alteori era totuşi factorul, care aducea totdeauna cîteva scrisori şi cîteva hîrtii pentru noi. Jusserand venea cu ele Iară a încerca să ascundă cît de curios era şi spunea:

— Pentru mine nu-i nimic, e extraordinar.

— Păi bine, spunea Senac, ne-ai declarat că n-ai dat nimănui adresa...

Jusserand ridica din umeri. Toată făptura lui era îndreptată spre viitor, spre semnele prevestitoare şi spre surprizele pe care i le rezerva viitorul. Se uita la scrisorile celorlalţi fără să-şi ascundă invidia. Le atingea,

le învîrtea, le mirosea. Iţi dădeai seama că se stăpînea casă nu ledeschi- dă. Uneori se întîmpla ca nici măcar să nu se stăpînească, şi spunea:

— Ai primit o scrisoare de la Schleiter. îi recunosc scrisul. Asta ne interesează pe toţi. îmi dai voie?

Eram prea fericiţi ca să-i reproşăm astfel de fleacuri.

Rămăsese stabilit că vom lua o servitoare care să ne ajute la curăţenie şi la bucătărie. Se prezentară mai multe candidate şi pînă la urmă am oprit pe una din ele, care se numea doamna Guinchet dar pe care, la cererea ei, o numeam doamna Clovis, după prenumele soţului ei, mort de altfel. N-am păstrat-o mu tă vreme; totuşi, trebuie să spun citeva cuvinte despre ea, ca să dau o imagine cît de cît completă a casei noastre, cel puţin în primele timpuri. Doamna Clovis era o femeie înaltă şi osoasă, cu părul rar, strîns şi adunat într-un fleac de coculeţ, cu o faţă lungă, arsă de vînt şi plină de pistrui. îmbrăcată în negru pe orice vreme, purta un şal pe umeri şi-şi ascundea sub şorţ mîinile mari şi pîrlite, care nu erau lipsite de îndemînare.

Nu puteam s-o găzduim la noi. De altfel, avea o cocioabă unde-şi creştea doi nepoţei, fiindcă era bunică. Venea dis- de-dimineaţă şi pleca după cină. Ţăranca asta interpreta cu mare talent diferite semne şi diagnostica stările sufleteşti. Nu se împlinise o săptămînă de cînd era în casa noastră şi ştia despre noi toţi şi despre fiecare în parte mai mult decît voiam să ştim noi ceilalţi, nepăsători cum eram. Ne spunea: domnul Laurent, domnul Armând, domnul Jean-Paul... Ne cunoştea toate gîndurile înainte chiar de a se fi maturizat în noi. Doamna Clovis spunea aşa: „E mai mult ca probabil că domnul Justin va pleca în seara asta la Paris. Va lua trenul de 2,23". Auzea tot, ghicea tot şi vorbea despre orice cu o îndrăzneală calmă şi încăpăţînată. „Domnul Jean- Paul nu e prea sănătos. Păcat, are o gaură sub nas. Ah! Recunosc asta după urina lui. Eu îi vărs oala de noapte." Viaţa intimă a perechilor îi stîrnea un interes deosebit. Vorbind despre Brenugat, spunea: „Rău face domnul Raoul că-şi brutalizează soţia. Nu-i vina ei, mititica de ea, că se simte prost cînd are menstruaţia. Un bărbat trebuie să fie mai blînd". Cunoştea locul tuturor obiectelor din casa noastră şi, cînd tipografia a început să funcţioneze, o vedeam uneori cotrobăind misterios prin casele de litere, smiorcăind şi

învlrtindu-se în jurul maşinii. Se plîngea cît e ziulica de mare de starea timpului, de mersul evenimentelor, de oameni: „Dacă merge mai departe aşa, ajungem să nu mai avem ce mînca. Aproape că nu mai există lume bună. Nu mai există anotimpuri. Ba plouă prea mult, ba e secetă, ba e prea mult soare sau prea mult vînt." In fiecare seară făcea un pachet, pe care-l lua înfăşurîndu-l în şorţ: erau coji de pîine, gunoaie, oase şi firimituri de hrană, obiecte care nu mai puteau fi folosite, cîrpe, capete de sfoară, foi de hîrtie, zdrenţe şi bucăţi de fier vechi. Accepta totul, lua totul şi îngrămădea nişte grozăvii, nişte gioarse, nişte obiecte fără formă în toate colţurile ciudatei ei cocioabe, unde i-am făcut o vizită într-o zi. I se părea că o jefuiam de tot ce dăruiam întîmplător altcuiva. Ponegrea încetişor, cu o voce liniştită şi stăruitoare pe toţi oamenii din partea locului cu care trebuia să ne vedem sau la ale căror servicii am fi putut vreodată să recurgem.

Sosirea preajalnicului Mignon-Mignard îi stîrni furia şi gelozia.

Era o descoperire a lui Testevel. Intr-o seară, după căderea nopţii, se dusese să-şi ia nişte tutun şi se întoarse urmat de un cîine rătăcit, pe care-l adunase de pe drum. Testevel plescăia din limbă şi spunea:

— Vino, Klebs, vino puişorule.

Gînd îl zări, Senac strigă cu un aer convins:

— Ăsta-i Mignon-Mignard!

Şi, deşi era mare, cîinele îşi păstră numele. Era un animal nenorocit, cu păr galben, cu zone mari, golaşe, unde pielea rămînea descoperită, astfel că în general culoarea trupului lui era de un roz şters şi bolnăvicios. Şchiopăta uşor cu picioarele dinainte şi mergea cam pieziş. Senac spunea: „Fundul ar vrea să sosească înaintea capului, dar capul nu-l lasă." Flămînd şi mirat totodată, cîinele mîncă ce i se dădu. Era sociabil, naiv, perseverent în năravuri şi absolut incorigibil. Din prima zi, Justin spuse:

— Tot aveam nevoie de un cîine de pază, ăsta-i un recrut excelent.

După ce se ghiftui, cîinele fu deci instalat în grădină. Dar Mignon-Mignard începu să urle lugubru. Sufletele cele mai sensibile fură zguduite. Se iscă o ceartă drăguţă, prietenească şi avîntată. Senac luă apărarea

javrei şi ţinu o cuvîntare plină de apeluri la iubire. Uşa fu deschisă şi
Mignon-Mignard intră în casă. Nu avea vocaţie de cîine de pază. Soneria de la poartă nu-l interesa cîtuşi de puţin. Ii escorta pe vizitatori cu o politeţe vagabondă şi nu desluşea nici cea mai mică diferenţă între ei. Cu sau fără prilej, ridica laba dreaptă, apoi laba stingă. Şi cînd, întîmplător, uita să facă unul din aceste două gesturi rituale, se întorcea, de parcă şi-ar fi spus: „Dumnezeule! Ce zăpăcit sînt!" Apoi săvîrşea numaidecît actul complementar cu un rezultat uneori slab, dar totdeauna categoric. într-o zi, păru că vrea să onoreze în acest fel pianul lui Lar- seneur. Indignat, pianistul se şi pregătea să-şi desfacă cureaua de piele ca să execute gestul răzbunător, dar Mignon-Mignard o şterse scoţînd strigăte de groază. Chiar cînd îl prindeam cu mîţa-n sac, părea că spune: „Mă rog, ce aveţi să-mi reproşaţi? Sînt un cîine şi-mi fac meseria de cîine. Ar trebui să ajungem la o înţelegere, nu zău".

Avea o privire tristă şi mişca din coadă rezervat. îi plăceau mîngîierile cu un fel de pasiune şi, ca să le obţină, se freca de pulpele şi de mîinile noastre. Senac manifesta o generozitate suspectă. La început mîngîia animalul spu- nîndu-i: „Căţeluş rătăcit, periuţă de purici, pîrliţelule", apoi adăuga cîfeva lucruri nelămurite: „Numiroase-frumos, lăbuţa-sfredel, tăciune cu păr, patruped mic şi obscen, răţuşcuţă" etc... etc... Animalul se răsturna pe o coastă ca să fie mîngîiat mai bine. încetul cu încetul, Senac se lăsa furat de joc şi strîngea uşor din dinţi. Efuziunile se sfîrşeau aproape totdeauna cu o scurtă şi inexplicabilă chelfăneală. Trebuia să intervin ca să-l despărţim pe Senac de scumpa lui victimă.

Pot să afirm, cred, că Mignon-Mignard nu iubea pe nici unul dintre noi; în schimb, îl adora pe Senac şi nu-şi ascundea sentimentele. Lui Senac îi consacra lătratul afectuos şi săriturile, pe el îl lingea cu limba, pentru el lăcrima în colţul pleoapelor, lui îi erau destinate gesturile sărbătoreşti şi monologurile codiţei.

Mai tîrziu, mult mai tîrziu după aceea, cînd marchizul de Fonfreyde veni pentru prima oară să ne vadă, strigă cu o voce foarte ascuţită:

— Cum aşa! un singur cîine pentru zece persoane!

— Ei poftim, ei poftim, bombăni încet Larseneur, dar ce-şi închipuie că facem cu el?

De altfel, clinele ăsta, pe care-l găsise Testevel şi pe care l-am adoptat cu toţii, a fost totdeauna numai clinele lui Senac. Dar să nu ne mai ocupăm deocarndată de el. Am să încerc să mai vorbesc despre Mignon-Mignard cu altă ocazie.

Grijile financiare, care după aceea au pus cu desăvîrşire stăpînire pe toate gîndurile noastre, începuseră de pe atunci să-l hărţuiască pe Justin.

— Din fericire, spunea el, ne vom ajuta cu grădina de legume. Îndată ce o să ne punem pe picioare, va trebui să ne îngrijim de ea.

Din cînd în cînd, Justin mă lua cu el în grădină. Merişorii, care mărgineau brazdele, crescuseră prea mult. Trebuia să-i tundem înainte de a lucra pămîntul. Arbuştii şi spalierele aveau şi ele nevoie de vizita foarfecelui. Făcuseră muguri care începeau să crească. Ce era de tăiat acolo? Justin se neliniştea o clipă, dar apoi se lăsa în voia lirismu- lui.

— E grozav să vezi cum oamenii şi natura acumulează munca, spunea el. N-am plantat nimic şi totuşi recoltăm! Vom mînca aceste fructe, vom admira aceste flori. Ne vom bucura de umbra pe care au pregătit-o alţii, cum spunea bătrînul din fabulă...

Se întoarse spre mine cu o privire care devenise dintr-o dată atentă şi încercă să mă înveselească şi pe mine.

— Trebuie să recunoşti, spuse el, că viaţa e totuşi un lucru frumos.

La sfîrşitul primei chenzine din martie, dădu de cîteva ori un îngheţ zdravăn. Senac începu numaidecît să se tînguie:

— N-o să avem fructe, se vede cît colo. Totul s-a dus dracului, am pierdut totul!

Brenugat, care se pricepea oarecum în materie de agricultură, afirmă că îngheţul acesta de iarnă nu avea nici un fel de importanţă. Dar Jean-Paul Senac nu asculta nimic, plăcerea de a se plînge îl îmbăta. Îngheţul avu însă pe neaşteptate un rezultat mai precis. Apa de care ne foloseam în casă provenea dintr-un rezervor cimentat, pe care în prima zi îl luasem drept un turn romantic. Rezervorul acesta era alimentat de o maşină hidraulică

instalată pe o cădere de apă foarte mică, mai jos de proprietatea noastră.
O puseSem din hbu în funcţie, chiar înainte de a ne instala şi îi auzeam zgomotul placid cînd treceam prin fundul grădinii. La ieşirea din rezervor, conducta era descoperită pe o lungime de vreo cincizeci de centimetri şi înfăşurată într-un manşon foarte gros de paie şi de cîrpe, pe care după aceea Testevel mărturisi că-l sfîşiase din nebăgare de seamă ca să aprindă un foc. Cînd veni îngheţul, conducta fu blocată. Timp de trei-patru zile, a trebuit să ne cărăm pe scări, să facem lanţ şi să scoatem apa după ce spărsesem gheaţa. Această mică neplăcere a fost pentru noi un pretext de distracţii. Pe vremea aceea, Larseneur lucra la o dramă lirică în care rolul principal îl juca o cetate cu donjon. După un exemplu ilustru, Larseneur îşi compusese el însuşi libretul dramei. De dragul maestrului ce-şi alesese, introdusese o mulţime de inversiuni şi de germanisme. Cocoţat pe rezervor, cu cîte o găleată în fiecare mînă, cînta cu o voce sforăitoare nişte lucruri formidabile:

— Vrei tu, Girlamire să-l iubeşti pe Malakas?

Ascultam nu numai fără groază lucrurile acestea formidabile, ci chiar cu simpatie şi cu încîntare. Uneori, cineva spunea:

— E frumos* ca Wagner. Seamănă cu *Tristan.*

Larseneur se încrunta.

— Îmi place *Tristan*, spuse el într-o zi. Dar ceea ce vreau eu să fac va fi mult mai wagnerian decît *Tristan.*

Seara, după ce ne sfîrşeam ziua de muncă, după ce ne strîngeam vopselele într-o cămăruţă, aprindeam un foc mare în vatra din sala comună şi Larseneur se instala la pian. Uneori, Jusserand punea mîna pe o carte şi ne citea ceva. Cînd lectura ţinea prea mult, Florence Brenugat începea să caşte şi pornea spre uşă. Spunea cu candoare fraze pe care Jusserand le considera „nechibzuite". De pildăspunea:

— Da, e frumos, dar mă usucă.

Şi se băga în pat. Într-o seară, Brenugat o însoţi, dar se întoarse cu o mandolină şi începu să cînte cu toată seriozitatea ceva despre care spunea că se cheamă *Marş algerian.* Urmă o clipă de stupoare. Brenugat continua să cînte într-o tăcere scandalizată. După ce sfîrşi, pictorul declară cu simplitate:

— Desigur, îmi place muzica serioasă; dar în fond, îmi place şi asta.

Tăcerea luă un caracter înfiorător şi Brenugat îşi dădu seama. Lăsă jos mandolina şi-şi umplu pipa. Chipul lui Larseneur trăda o jignire adîncă. Testevel iiîterveni împăciuitor:

— Mandolina e un instrument popular...

Această concesie care nu putea satisface pe nimeni nu fu bine primită nici de mandolinist.

— E popular dacă spui tu, dar e mult mai complicat de- cît crezi. N-ai decît să încerci.

Urmară cîteva conversaţii cu voce scăzută. Dacă cineva ar fi ciulit urechea ar fi auzit:

— Brenugat e un pictor bun. Desigur, e un artist. Numai că e cam rudimentar. Trebuie să-i facem educaţia.

— O s-o facem, spunea Justin. Nu trebuie să-l înfruntăm pieptiş. E cam susceptibil.

Larseneur era încă şi mai susceptibil. îşi păstră cîteva zile expresia încăpăţînată pe faţă şi refuză să deschidă pianul sfînt.

Intre timp casa, curăţită, spilcuită, zugrăvită, se întorsese la viaţă. Cînd sosi maşina, era aproape locuibilă.

CAPITOLUL VIII

AVANTAJELE PRESEI CARE TIPĂREŞTE PE O SINGURĂ FAŢĂ. PICQUENART, MAISTRUL NOSTRU TIPOGRAF. NE TĂIEM RETRAGEREA. CONSIDERAŢII ASUPRA LITERELOR ELZEVIR. INIŢIEREA.

O MESERIE DE O SIMPLITATE SUBLIMĂ.

Era un *Tiegel* cu pedală, cu care puteam tipări o foaie întreagă, dar pe o singură faţă. Justin o cumpărase de ocazie, ascultînd de sfaturile competente ale lui Gabriel Mon- merque, despre care am mai spus cîteva cuvinte, şi ale muncitorului Picquenart. Justin şovăise multă vreme între această maşină simplă şi maşina rotativă care tipăreşte o coală de hîrtie pe ambele părţi în acelaşi timp. In cele din urmă, temîndu-se să nu facă cheltuieli prea mari, Justin optase pentru maşina care tipăreşte pe o singură faţă. încerca să se consoleze:

— Noi nu sîntem nişte industriaşi, spunea el, pentru noi e important să muncim ca meserişi.

Am primit în aceeaşi zi şi maşina şi materialul. Şi tot în aceeaşi zi, Gabriel Monmerque ni l-a adus pe Jules Picquenart. Era un băiat scund şi nu prea arătos. Slab, negricios, cu semne de vărsat de vînt pe faţă, mai era şi ştirb pe deasupra. E interesant de remarcat că gura aceea urîtă zîm- bea adesea foarte drăguţ, ceea ce-i cîştigă toate inimile. Monmerque ne spusese:

— Luaţi-1, ăsta-i omul care vă trebuie.

Am avut prilejul după aceea să ne dăm seama cită dreptate avusese. Jules Picquenart îşi instală lucrurile într-una din camerele lambrisate de la etajul al doilea, îşi puse nu- maidecît un halat, îşi netezi cu pieptenele părul totdeauna strălucitor de pomadă şi, împreună cu Monmerque, începu să se ocupe de material. Nu ştiam absolut nimic despre viitoarea noastră meserie. Fără să ne explice de ce, Justin insista ca, dintre cele două camere situate în cele două aripi ale casei, să transformăm în atelier pe cea care se zărea în dreapta cînd veneai din stradă. Era cea mai depărtată de birou — lucrul acesta l-am observat foarte curînd — amănunt care, mai tîrziu, a prezentat oarecare inconveniente, îl cunoşteam destul de bine pe Justin ca să înţeleg în cele din urmă că, dornic să rămînă credincios visurilor lui, voia să instaleze atelierul chiar acolo unde, în închipuirea lui, îl văzuse din prima seară.

Era o sală mare, aproape pătrată, cu trei ferestre frumoase. în ajun, instalasem o sobă destul de mare, al cărei burlan ieşea de nevoie prin geamul uneia din ferestre. Lucrul acesta ni s-a părut oribil şi am declarat că va fi temporar. Jumătate din spaţiu fu hărăzit presei, în jurul căreia trebuia să rămînă spaţiu liber. Casele de litere fură montate de cealaltă parte, de-a lungul zidului. Doi muncitori zdraveni, cu înfăţişare de idoli chinezi, adunau şi fixau membrele grele ale maşinii. Picquenart dădea dispoziţii. Eram de faţă, căscînd gura de mirare şi de curiozitate şi cam ru- şinaţi de ignoranţa noastră. Monmerque fuma o pipă mică Jacob şi se uita fără să vorbească. Din cînd în cînd, Pic. qenart îi cerea o părere pe care el i-o dădea în citeva cuvinte cu vocea lui înăbuşită şi nazală.

O lampă foarte mare, de aramă, fu umplută de petrol şi agăţată de tavan. Spre seară, am putut să fim şi noi de

folos cu ceva, ceea ce ne-a dat un sentiment de uşurare. Maşina era instalată şi montorii îi dăduseră drumul să meargă în gol. Auzeam pentru prima oară zgomotul care luni de zile după aceea avea să ritmeze gîndurile noastre. Picque- nart deschidea casele de litere şi le golea cu grijă.

— Le păstrăm? întrebă el.

— De ce să le păstrăm? răspunse Justin. Nu, nu, le punem pe foc. Trebuie să ne tăiem retragerea.

Picquenart începu să despacheteze tot felul de obiecte pe care, potrivit indicaţiilor sale, le aşezam pe măsură ce ni le dădea. Auzeam pentru prima oară cuvinte cu care urechile noastre aveau să se familiarizeze. Picquenart spunea: vingălac, formă, şif, tipometru... Repetam după el ca nişte şcolari. între timp, muncitorii instalau maşina. Trebuia să aşezăm peste tot rafturi, să batem cuie, să punem mese, să găsim loc pentru marmură, să construim cutii pentru pensete, chei, călfuţe şi celelalte, într-un cuvînt să ne conformăm tuturor tradiţiilor unei arte venerabile. Ori de cîte ori descoperea cîte ceva, Jusserand scotea exclamaţii cromatice şi vocea lui frumoasă ne uimea cînd începea să înşire mătănii de oh! şi de ah! ca în piesele lui Maeterlinck. Jusserand spunea:

— Ia uitaţi-vă ! Oh ! Oh ! Oh ! E o lume întreagă. Oh ! Oh ! E o lume întreagă !

Gabriel Monmerque zîmbea. îşi petrecuse toată viaţa în hărmălaia preselor şi apoi în bubuitul rotativelor, pe care de altfel nu putea să le sufere. Era un corector de elită. Avea cunoştinţe frumoase despre istoria şi destinele meseriei uimitoare de tipograf, pentru care rămînea un fel de aliat obscur. Din cînd în cînd, apuca piesele, fusul şi mînuia visător aceste obiecte cu degetele lui frumoase şi delicate cu unghii lungi. Spre seară, ne spuse la revedere refuzînd să rămînă cu noi la masă. La stăruinţele lui Justin, răspunse categoric:

— Am spus nu.

Şi plecă în noapte bombănind:

— Mă întorc eu peste cîteva zile cînd o să aveţi nevoie să vă corectaţi primele şpalturi.

A doua zi am lucrat numai la clasarea caracterelor de litere. Ascultînd de sfaturile lui Monmerque alesesem un

elzevir de zece şi de şapte puncte, unul pentru text normal, celălalt pentru note şi anexe. Aveam şi litere cursive şi, în plus, un număr destul de mare de caractere accesorii: me- tlicis, egiptean, antiqua. De la bun început, Monmerque ne-a insuflat dragostea lui pentru elzevir şi, în primul rînd, ne-a învăţat cum să-l deosebim.

— Poate că nu e litera cea mai citeaţă, dar e cea mai puţin grosolană. Paginile tipărite în elzevir sînt mai cenuşii decît cele tipărite cu litere romane, dar elzevirul e mai subţire şi mai aristocratic. Nu-i prea apăsat. E litera care aeriseşte gîndirea şi o scoate mai bine în evidenţă.

Ne sileam să înţelegem sentimentele acestea misterioase şi clasam bucăţelele de plumb pe care Picquenart le scotea din pungi şi ni le întindea spunîndune cum se numesc. Am mai amintit că maşina era de ocazie, în schimb literele erau noi. Aveau strălucirea metalică şi uşor voalată a plumbului virgin. Picquenart ne întindea pachetele şi ne cerea să le aşezăm în ordine tradiţională, în micile loji ale caselor de litere, care se numesc căsuţe. Toată lumea se puse pe treabă; cred că înflăcărarea noastră se explica într-un fel şi prin bucuria ce ţi-o dă o jucărie nouă, bucurie care nu-l părăseşte niciodată pe om, nici chiar în pragul mormîntu- lui. Tare mai voiam să ajungem repede la mînuirea acestor instrumente despre care nu ştiam nimic, deşi, încă din copilărie, ne îndeletniceam mereu cu cărţile. Ni se părea că ne pierdeam prea mult timp la masă şi seara ne hotărâm să mergem în slirşit la culcare numai pentru că Picquenart obosea şi-şi exprima această dorinţă.

Mîncam împreună în odaia cea mare de la parter, singura împreună cu atelierul, pe care le puteam încălzi. Am ţinut un mic sfat cu privire la Picquenart şi am hotărît să-l poftim la masa noastră.

Pentru moment e profesorul nostru, spunea Justin, dar să ducă aceeaşi viaţă cu noi, e mai bine aşa. O să-i vorbim despre lucrurile care ne plac, o să-i comunicăm gusturile noastre. O să facem din ei un adevărat tovarăş, un frate al nostru. După cîte spune Monmerque, cred că putem să ne bizuim pe el.

Părerea lui Justin fu aprobată şi Picquenart deveni comeseanul nostru chiar din prima zi. Era un om simplu, foarte puţin limbut şi destul de timid pe deasupra, afară

de 'iiiomenlele cînd se afla la atelier, uiule-i plăcea să in'u'ir- ceaşcă şi unde arăta ce poate. Prin urmare, mîncarea îi fu asigurată — scriu acest cuvînt atîta timp cît mai îndrăznesc — căpătă cameră la etajul al doilea şi, în afară de asta, un salariu asupra căruia ne învoisem numaidecît şi care era foarte modest.

Îndată ce materialul fu orînduit, Picquenart ne dădu prima lecţie. Ne adunasem în jurul lui în faţa unei ferestre vrăjită de strălucirea rece de martie. Ţineam fiecare cîte un vingălac în mîna stingă şi ne sileam să apucăm solid cu dreapta literele din căsuţe ca să le simţim crestăturile, să le răsucim cum trebuie şi să le introducem la locul cuvenit. Din cînd în cînd, Jusserand scotea cîte un „oh !" de admiraţie şi de plăcere. Ochii lui Justin străluceau. Raoul Bre- nugat nu înţelegea foarte repede; cerea explicaţii încreţin- du-şi fruntea joasă şi voluntară. După ce am căpătat toate explicaţiile, ne-am dus fiecare la locurile noastre şi ne-am apucat să punem în pagină cîteva rînduri. Cu o ţigară care-i dansa în colţul gurii plină de cioturi de dinţi, Picquenart se plimba la spatele nostru şi ne şoptea sfaturi cu o voce avînd un uşor accent parizian. Din cînd în cînd, auzeam cîte unul din ucenici care înjura:

— Unde-i P, fir-ar al dracului să fie?

— Bum! Am trîntit totul pe jos!

Jusserand avea degete subţiri şi era foarte îndemînatic. Fu primul care duse la bun sfîrşit paginarea a patru rînduri. Picquenart le transportă cu multă dibăcie pe şif şi le legă cu o sfoară. Apoi le răsturnă, trecu peste ele cu ruloul plin de cerneală, apucă o foaie de hîrtie, o perie şi făcu un şpalt.

Şpaltul trecu din mină în mînă. Era plin de greşeli, dar citeţ. Miracolul fusese săvîrşit. Jusserand privea foaia şi spunea:

— E copilăros de uşor ! Oh ! Oh ! Oh! E de o simplitate sublimă ! Niciodată n-aş fi crezut că meseria asta frumoasă e atît de uşoară.

Picquenart zîmbea cordial cu gura lui fără dinţi. în- cepea să ne cunoască şi ridica uşurel din umeri, dar în aşa fel încît nu supăra pe nimeni. Senac spunea:

— în definitiv, munca manuală e delicioasă şi distractivă.

CAPITOLUL IX

O UCENICIE ENTUZIASTĂ. SOLITARII LA TREABĂ. BIROUL CONTABILULUI. SLNTEM SALVAŢI PENTRU PRIMA OARĂ. CLNTECUL NAŢIONAL AL DEŞERTULUI. PRIMELE ADIERI DE PRIMĂVARĂ ŞI MISTERELE DIONISIACE.

în zilele următoare, Picquenart ne învăţă să adunăm un număr suficient de rînduri ca să alcătuim pagini întregi şi apoi să grupăm toate paginile într-o formă. Eram plini de înflăcărare. Făceam exerciţii de mînuire a obiectelor şi cuvintelor şi învăţam să cunoaştem caracterele „pe corp de literă" şi „la vedere", să memorizăm locul căsuţelor, să apucăm după caz „spaţiul obişnuit" sau „spaţiul mai distanţat". Tipografia de modă veche e arta preciziei: uneori se întîmpla că un rînd nejustificat, adică prost pus în pagină, să lunece din ansamblu şi să se împrăştie pe jos. începeam cu toţii să strigăm şi să înjurăm. Ruşinat, ucenicul se apuca să distribuie iar în case literele învălmăşite. Toată lumea îşi bătea joc de neîndemînarealui.

îndată ce prima formă fu completată şi strînsă cu ajutorul unor colţuri, Picquenart ne înspăimîntă ridicînd-o cu o mişcare plină de dibăcie şi fără să scape un singur semn, apoi o transportă pe maşină. Rulourile erau pline de cerneală. Picquenart se instală şi începu să pedaleze. Cu gurile căscate de mîndrie, priveam cum zboară din maşină primele foi tipărite.

Masa pe care am luat-o după această experienţă fundamentală ni s-a părut o adevărată masă de împărtăşanie. Justin scoase la iveală la ţanc două sticle de şampanie. Bău o înghiţitură şi se îmbătă imediat. Se plecă spre urechea mea şi începu să-mi facă confidenţe:

— Sînt singurul copil la părinţi, îmi spuse el. N-am cunoscut, cum ai cunoscut tu, misterele familiei. Eibine! Am să le cunosc.Mi-aispusadeseacămamata dorească vă aibă întotdeauna în jurul ei.Voia să vă audă respirînd, săsimtăcum se împreună căldura tuturor trupurilor voastre. Eibine ! înţeleg asta. Prietenia îmi inspiră aceeaşi evlavie absurdă. Sînt fericit pentru că mîncăm cu toţii la aceeaşi masă şi din acelaşi fel de ţivîiţcare, pentru cşi o să dormim în a,ceeasi ca,să, peuţrţi că sîntem fraţi întru spirit. Ştiu că nu te înţelegi cu fraţii tăi de sînge,

Laurent. Nu-i nimic. Nu-ţi iubeşti fraţii, dar iubeşti fraternitatea. Spune-mi că iubeşti fraternitatea.

I-am dat această încredinţare şi ne-am întors la vingălacii noştri. Justin şi cu mine aveam două case de litere spate-n spate astfel că eram instalaţi faţă-n faţă. Din locul unde mă aflam, puteam să observ toată echipa. Dintre noi toţi, Jusserand era incontestabil cel mai îndemînatic. Avea degete foarte fine şi făcea această muncă, în care femeile sînt meştere, cu o îndemînare firească. Din nefericire, era nervos. Vedeam cum i se crispează muşchii feţei sub presiunea gîndurilor şi a imaginilor. Ai fi zis că-şi toceşte veşnic dinţii strîngîndu-i unii de alţii, ca iepurii. începeam să tremur cînd îl vedeam că pune mîna pe o cheie, pe o pensetă, sau pe
0 călfuţă, căci avea talentul de a lăsa din neatenţie obiectele în locuri imposibile, de care nu-şi mai amintea de loc. Atunci trebuia să pornim cu toţii la vînătoare după ele şi Justin turba de furie.

Bernard Jusserand avea şi altă particularitate foarte feminină: cuvîntul „stînga", însemna pentru el foarte precis „dreapta", şi cînd spunea că vrea „să deschidă" o uşă sau o fereastră, asta însemna că vrea „s-o închidă". Nu era un lucru întîmplător. Jusserand răsturna astfel termenii cu un fel de precizie şi cînd spunea: „să urcăm", ştiam că trebuia să coborîm. Totuşi, asta nu înseamnă că îndemîna- rea lui manuală nu ne-a surprins. Larseneur era gelos pe Jusserand, care avea degete de pianist, foarte iuţi şi subţiri. Dar îndemînarea se manifestă în nenumărate feluri.

Testevel, care făcea de ani de zile corectură, se cam pricepea în meserie, dar era încet şi greoi. N-a ajuns niciodată îndemînatic. Senac nu era nepriceput, dar lucra neregulat. Din clipă în clipă, lăsa jos vingălacul şi ieşea pentru cî- teva momente. Toată ziua lua medicamente dintre cele mai variate, săruri de sodiu şi prafuri de revent. Era foarte preocupat de capriciile intestinului său şi ne dădea mereu în această privinţă informaţii minuţioase pe care nimeni nu
1 le cerea.

Picquenart trecea de la unul la altul şi ne dădea de lucru, îşi înleplinga acest rol cu multă modestie. Uneori, Senac spunea;

— îşi pune prea multă pomadă, zău. Şi-apoi, aţi văzut? Gînd vrea să ungă un şurub, şi-l bagă în ureche; eu găsesc că e cam scîrbos.

Bietul Senac! Era necruţător pentru ceilalţi. Cît d'espre noi, aveam pentru prima oară în viaţă relaţii intime de lungă durată cu un meseriaş, ceea ce ne încînta.

Brenugat era un pictor bun şi avea mîini puternice cu care mînuia lesne bidineaua sau creionul. Ne pusesem mari speranţe în el. Dar Brenugat avea veşnic cîte o preocupare accesorie. îşi aduse fetiţa după cum fusese vorba. îndată după sosirea ei, Brenugat îşi manifestă dorinţa să se instaleze cu soţia şi cu copilul în cele două camere cu lambriuri rămase încă libere la etajul al doilea. Camerele comunicau între ele şi formau un fel de mic apartament.

— E firesc, spuse pictorul. în primul rînd slntem mai numeroşi, aşa că avem nevoie de mai mult spaţiu. în al doilea rînd, o să vă deranjăm mai puţin aşa. Un menaj face găligie.

Primind asentimentul general, Brenugat îşi petrecu două zile întregi ca să mute mobilele, să bată cuie în pereţi şi să aşeze rafturi. Pe urmă, prinzînd gust de tîmplărie, fixă o barieră la uşa podului, de teamă ca fetiţa lui să nu cadă pe scară. între timp, cobora în atelier, îşi căuta vingăla- cul, se apleca asupra casei de litere încruntînd fruntea, se silea să-şi domine memoria nesupusă şi bombănea:

— Nu-i asta! Trebuie să mă apuc iar de treabă. Dar unde-o fi, dracu să-l ia, unde-o fi Z?

La drept vorbind, nici unul din aceste chipuri nu mă înduioşa mai mult decît chipul lui Justin Weill. Avea clipe de beţie totală, apoi ore de mare nelinişte. Mă apuca mereu de braţ şi-mi strecura în ureche confidenţe alarmante:

— Problema financiară mă sîcîie grozav, spunea el. Trebuie să găsim de lucru înainte de a ne sfîrşi rezervele. Casa asta e un sac fără fund.

în cămăruţa pe care şi-o alesese drept odaie şi care servea totodată şi drept „birou", Justin făcea calcule complicate, fiind pe vremea aceea — trebuie s-o spun — aproape singurul care să manifeste interes faţă de ele. Biroul era destul de întunecos şi, în plus, foarte 1 med,

căci avea ferestrele spre apus şi, îndată ce sosi primăvara, fu mai mult întunecat decît umbrit de ramurile unui platan mare. Justin se culca pe un

divan foarte mic, într-un colţ al camerei. Restul spaţiului era ocupat de o masă şi de provizia de hîrtie pg care am pri- mit-o cam îndată după instalare. Justin, Picquenart, sau cineva dintre noi, intra mereu în această cameră ca să caute tot felul de hîrtii. Uşa se închidea de la sine cu ajutorul unui resort mare şi răsucit. Cînd îl mişcăm, resortul acesta făcea un zgomot muzical, pe care nu-l puteai auzi în locul unde fusese produs, ci departe, în aer, în spaţiu, fenomen misterios pe care nu l-am lămurit niciodată, dar a cărui amintire o voi păstra cît voi trăi.

Din cînd în cînd, în vuietul care domnea în timpul prînzurilor, Justin spunea destul de timid:

— Ar trebui să discutăm despre socoteli şi să numim un vistiernic.

— Bine, vistieria mea, striga Testevel.

Şi lucrurile rămîneau aşa. Justin se cufunda iar în socoteli solitare. De două ori pe săptămînă pleca la Paris şi spunea încruntînd sprîncenele:

— Trebuie să fac vizite clienţilor.

Trebuia mai întîi să stîrnim interesul clienţilor. Nu era uşor.

Am compus un apel patetic, destinat să fie răspîndit în toată lumea. Munca de tipograf ne dezvăluia acum zi de zi noi greutăţi. Din cînd în cînd, cîte unul dintre noi, făcea o greşeală şi, cînd ridica o pagină, o vedea că se împrăştie toată. Atelierul striga: „Mastic" ! Se isca mare tărăboi şi după aceea trebuia să punem la loc literele învălmăşite. Era o muncă plicticoasă. Nici distribuirea literelor aşezate în ordine nu e prea distractivă, dar cînd trebuie să dai de capăt unui mastic e foarte neplăcut şi treaba merge încet. Toată lumea refuza, uneori chiar şi vinovatul. Picquenart îşi petrecea multe seri dregînd greşelile noastre.

Intr-o zi, Justin se întoarse de la Paris transfigurat şi strigă:

— Am de lucru. Avem în sfîrit de lucru! De data asta sîntem salvaţi!

într-adevăr, aveam de lucru: trebuia să paginăm două cărţi. Una pentru domnul de Fonfreyde, cealaltă pentru un amator al cărui nume l-am uitat. Numai puteam de fericire, deşi eram foarte intimidaţi.

Krâ o zi îoarte friiinbasa de „si'îrşit de iarnă primăvărâ- lică",cuni spune poetul Paul Fort. Să i i fost trei după amiază, Justin nu mîncase la prînz. Femeile îi pregătiră nişte tartine. începu să ne povestească demersurile făcute la Paris. îl ascultam cu gurile căscate, cu toate ţigările stinse, cînd Senac scoase un strigăt.

— Dar afară a vreme frumoasă! E o vreme splendidă! Nu s-ar zice că vă daţi seama ce vreme superbă e. Şi stăm aici ca nişte cîrtiţe. Ia hai! Fuga, în grădină! Cer o oră de odihnă. Cer restabilirea cultului soarelui. Justin, ia-ţi haleala, vinul şi brînza! Trebuie să cîntăm în cor imnul Solitarilor, cîntul naţional al Deşertului. Haideţi, mai repede !

Două clipe după aceea eram cu toţii în grădina de care de cîteva zile uitasem cu desăvîrşire, furaţi cum eram de deliciile unei munci noi.

Era într-adevăr una din acele seri minunate cînd poţi crede că s-a sfîrşit cu iarna, nu numai pentru cîteva luni, ci pînă la sfîrşitul veacurilor. Umbra părea încă răcoroasă şi albastră, dar soarele era călduţ şi briza dezmierdătoare. S-au auzit îndată urale. Testevel descoperi că iarba nouă începea să înverzească şi vesti acest fenomen întregului univers mugind ca un taur.

— Chemaţi şi femeile! spuse Senac. Trebuie să participe şi ele.

Alice şi Florence, care-şi vedeau de lucru în casă, veniră numaidecît în fugă. Alice Jusserand era cam îngrijorată. Auzise strigătele şi se temea că ne luasem deodată 1a ceartă. Se linişti şi se atîrnă de braţul copilărosului ei soţ. Nutrea totdeauna pentru el gînduri materne, dar cînd îl lua de braţ, începea să se moleşească şi se poticnea ca să-i arate şi mai bine că avea încredere în el, că se lăsa in grija lui, eă-l iubea.

Alice zări la poalele unui zid, sub nişte frunze care trosneau şi sub muşchi, cîteva violete palide cu miros imperceptibil. Ne-am apropiat cu toţii să respirăm primele flori ale primăverii noastre. Am descoperit după aceea şi pumnalele narciselor şi tulpinele purpurii ale bujorilor. Nici unul din noi nu cunoştea bine natura. Ne făceam iniţierea.

Senac se trînti pe spate şi începu să-şi compună imnul. Băiatul acesta trist era în stare să se dedea la orgii trecătoare de bucurie.

— Ascultaţi, strigă el, ascultaţi liniştea Deşertului 1 Aud vîntul care cîntă în ierburile uscate de pe^creasta zidului. Aud cum suspină o pasăre neagră al cărei nume nu-l cunosc. Aud cum scîrţîie o căruţă pe drumul spre Saclay. Aud cum cîntă cocoşul în susul satului. Aud zburînd un porumbel care se îndreaptă spre răsărit. Aud un plugar care-şi îndeamnă caii. Atîta aud, copii, numai atîta. Şi cînd ridic nasul, văd mugurii strălucind pe versantul colinei şi văd în adîncul văii o ştrengăriţă frumoasă în capot, care se apleacă ridi- cîndu-şi fundul în vînt, cu sînii atîrnînd sub cămaşă, şi priveşte cu dragoste ceva în grădina ei. Şi în timpul acesta asemenea unor furnici în galeriile lor subterane, mulţimile Parisului străbat adîncurile metroului care miroase a gudron şi a verbină industrială. In timpul acesta, oamenii din Paris cască prin birouri şi fabrici, aşteptînd să vină ora la care vor mînca supa de praz şi de cartofi. Casele lor sînt întunecoase şi au colţuri lugubre, în care se adună un miros de-ţi vine să plîngi. Copiii lor se joacă şi salivează prin unghere negre. O plictiseală adîncă visează zgribulită în fundul coridoarelor. Dar noi, oamenii liberi, trăim în Deşert. Şi nu cerem de la societate decît un lucru. Hai, repetaţi în cor: nu-i cerem decît un lucru: să nu ne bată la cap! Amin!

Cei de faţă izbucniră în rîs. Justin mă luă de braţ şi-mi şopti la ureche:

— Nu-i chiar aşa de simplu.

— Aşi! am spus eu. Lasă-l să spună. E o zi aşa de frumoasă, sîntem cu toţii aşa de bucuroşi!

In clipa aceea, Testevel vru să facă o demonstraţie de jiu-jitsu, sport în care era foarte tare şi-l scoase de două ori din luptă pe Brenugat, care rămase cu gura căscată. Intr-o zi mai puţin solemnă decît aceea, s-ar fi supărat.

Jusserand juca diabolo cu destulă îndemînare.

— E un exerciţiu admirabil, strigă el gîfîind. Toţi muşchii corpului lucrează, şi a doua zi faci pipi cu muştar şi dai afară toate murdăriile din corp. Vreau să mă apuc imediat să tai lemne cel puţin o oră zilnic, cum spune Tolstoi. Nu-i aşa, Alice? Săptămîna viitoare încep.

Au urmat cîteva alergări şi cîteva demonstraţii de săritură în înălţime. La un moment dat, am observat că Pic- quenart îşi vedea mai departe de lucru în atelier. Neam dus să-l luăm cu sila, dar el spuse:

— E neserios.

Testevel îi explică cu seriozitate că trebuia neaparat să fim neserioşi. Justin îmi arătă fermecat o plantă care săltase în sus un muşuroi de pămînt, încercînd să iasă la lumină. Şopti cu aprindere:

— învierea lui Lazăr! Naşterea noastră la o viaţă nouă.

între timp, Larseneur şi Jusserand, aşezaţi pe creasta zidului de unde puteau privi în vale, păreau să discute cu gravitate:

— Despre ce vorbiţi? strigă Justin.

— Ne întrebăm, răspunse Larseneur, dacă n-a sosit momentul să ne sinucidem de bucurie.

Se vede că momentul nu sosise, fiindcă amîndoi continuară să trăiască, ba chiar cerură de băut.

Ceva mai tîrziu, Picquenart spuse:

— Cît e ceasul, şi în ce zi sîntem?

— Un strigăt general curmă această întrebare indiscretă. Sénac se urcă pe o bancă şi strigă pe un ton solemn:

— Nu mai acceptăm să ne interesăm de zile, de ore şi de luni, ca oamenii de rînd. Nu ne mai interesează decît curgerea anotimpurilor şi ritmul naturii. Tot ce se întîmplă dincolo de aceste ziduri ne e perfect egal. Nu vom mai citi ziarele.

Răspunsul la această ciudată provocare veni peste cîteva clipe. Am auzit sunînd la intrarea dinspre stradă. Peste puţin, doamna Clovis se înfăţişă împingînd în faţa ei un tînăr pe care nu-l cunoşteam.

Ne spuse cum se numea şi ce dorea. Era un ziarist căruia nişte persoane consultate de noi îi treziseră interesul şi care venea să ne ceară un interviu. Avea de gînd să-l publice în *Paris-Journal,* al cărui redactor era.

Am luat cu toţii un aer cam rece, deşi eram încîntaţi. Ziaristul bău ceai, vizită tipografia, admiră casa, umplu cîteva pagini de însemnări şi ne făcu nenumărate complimente.

Timp de două sau trei săptămîni, fiecare dintre noi a cumpărat, fără să mărturisească celorlalţi, faimosul *Paris- Journal.* Articolul nu apăru, ceea ce ne dezamăgi foarte.Această zi frumoasă de martie fu începutul a ceea ce Sénac numea misterele dionisiace. Eram toţi cu

sufletul la gură. Seara, înainte de culcare, Justin spuse cu voce tulbure:

— Aşa ceva n-are să se mai întîmple. Nu. Nu poate să se mai întîmple. Era prea frumos. Poftim! S-a terminat. Nimic nu se repetă. Ah! Zău, sîntem preafericiţi! Sînt sigur că o să păţim ceva. Vezi, Laurent, chiar dacă mai încolo o să ne despărţim, chiar dacă o să ne urîm — ceea ce mi se pare imposibil — ei bine, va fi de ajuns să ne amintim de această zi, şi inimile noastre vor fi iar fierbinţi, speranţele vor încolţi iar.

CAPITOLUL X

UN DISCIPOL AL LUI TOLSTOI. ALEGEREA UNUI PSEUDONIM. DOMNUL DE FONEREYDE SE ARATA EXIGENT. O MESERIE MONOTONĂ. RAZE DE SOARK ŞI ÎNGHEŢ DIMINEAŢA, SUFERINŢELE ŞI TRIUMFUL LUI SENAC. UN MIC PLONJON ÎN VIAŢA LUMEASCĂ. LINIŞTEA NOPŢII.

Ne-am apucat numaidecît să paginăm cartea lui Fonfreyde. Nisepăreafoarte uşoară şi foarte nimerită pentru nişte debutanţi, fiindcă era o carte de versuri. Punerea în pagină a versurilor, cînd nu depăşesc rîndul, prezintă mai puţine probleme de amănunt decît punerea în pagină a prozei, înaintam destul de încet, dar fiindcă eram mulţi, treaba mergea totuşi. Justin făcea exerciţii de umplere a formelor sub ordinele lui Picquenart, căruia Senac îi spunea Pic- quemuche, Picquebarbe sau Picquenouille, ceea ce nu-l supăra pentru că era un om cumsecade.

Dimineaţa, nu ne apucam de lucru înainte de ora nouă: aveam cu toţii de rezolvat mii de treburi şi trebuia să ne facem şi gospodăria. Ne înţelesesem ca fiecare dintre noi să-şi facă singur patul — celibatarii cel puţin — şi să-şi mătură singur camera. Seara rămîneam în atelier pînă la ora cinei.

— E provizoriu, spunea Justin. Numai pînă ne descurcăm la început.

— Da, strigă Brenugat, fiindcă foarte curînd va trebui să ne păstrăm timp liber ca să lucrăm pentru noi,

Justin suspină şi spuse cu glas scăzut;

— Dar mi se pare ca lucrînd în atelier, tot pentru noi lucrăm...

Adevărul e că, prima lună, am muncit cu multă tragere de inimă şi fără discuţie; de altfel, munca asta nouă era o distracţie pentru noi.

Intr-o dimineaţă, după ce ne-am băut cafeaua şi ne-am îndreptat spre atelier, Jusserand s-a ivit cu o flanea de marinar pe pieptul lui slab.

— Mă duc să tai lemne, spuse el. Ţin neapărat să-mi încep ziua cu o muncă grea. V-am mai spus, în privinţa asta, sînt un discipol al lui Tolstoi.

Adusesem nişte buşteni cu care făceam focul în cămine. Jusserand se apucă să-i taie în două.

— Buştenii au fost o dată tăiaţi ca să poată intra în cămin, îi atrase atenţia Justin, munceşti degeaba.

— De ce nu înţelegi că fac treaba asta nu de dragul ei, ci de dragul meu, răspunse Bernard Jusserand. E o muncă absolut gratuită. E un gest în absolut.

Justin clătină din cap:

— Data viitoare, spuse el, o să cumpărăm buşteni întregi şi ai să-i tai de două ori, dacă tot vrei să tai lemne.

— Dacă vrei tu, replică Bernard cu sufletul la gură.

Avea umeri înguşti şi braţe lungi, foarte subţiri. După un
sfert de oră îl treceau toate năduşelile. Atunci se repezea în braţele neveste-si,*care-l aştepta cu o sticlă de colonie şi cu prosoape calde şi-l fricţiona îndelung. Pe urmă Jusserand îşi schimba rufele, bea un ceai, se îmbrăca iar din cap pînă-n picioare şi cobora în atelier declarînd cu un aer satisfăcut:

— Ah! ah! ah! ah! Parcă m-aş fi descotorosit de corpul meu pentru toată ziua.

Din nefericire, tot jucîndu-se aşa, Jusserand, care avea o piele foarte delicată, făcu bătături. In cele din urmă se tăie. Îşi făcu în palma dreaptă o rană pe care a trebuit să i-o doftoricesc, dar care tot s-a infectat pînă la urmă. Timp de o săp- tămînă întreagă Bernard fu scos din luptă, ca să zic aşa. Profită de acest răgaz ca să lucreze la un eseu filozofic despre care ne vorbea cu multă înflăcărare şi din care ne citea fragmente. Visa nu ştiu de ce să-şi ia un pseudonim. Ne enumeră cîteva.

— Ce-aţi spune dacă aş alege pe cel de Pierre de Braque- ville? ne întrebă el.

Atunci Seilac se porni nilnlaidecît sa facă variaţii pe Bra* quebiche, Braquemart şi Braqueniouchette. Jusserand ridică din umeri şi, peste cîteva clipe, începu iar.

— Mă gîndesc la ceva cam în genul Pierre de Crequy.

Şi Senac, necruţător, începu să fredoneze:

— Crequy, Crequygnole, Crequempette.

— Nu zău , spuse într-o zi Larseneur , tu ai un nume foarte frumos. Jusserand sună foarte bine.

Jusserand ridică din umeri şi continuă să viseze. Fără îndoială, aşa cum se întîmplă cu mulţi oameni, spera că, schim- bîndu-şi numele, îşi va schimba sufletul, visele, talentele şi posibilităţile.

Mîna lui Jusserand se vindecă. îşi făcu iar apariţia în atelier şi se apucă de lucru scoţînd la fiecare cinci minute cîte un oh! â la Maeterlinck, prilej pentru vocea lui frumoasă să facă nişte game.

După ce am paginat trei coaie întregi, am tras la maşină nişte şpalturi frumoase, şi Justin, care luase asupra lui menţinerea „relaţiilor cu exteriorul", le duse mîndru domnului de Fonfreyde. Se întoarse cu urechile pleoştite. Clientul nostru nu era mulţumit. Găsise greşeli. Din cauza paginaţiei, spunea el, textul lui îşi pierdea spiritualitatea. Liniile nu se suprapuneau în transparenţă. Era o lucrare foarte grosolană şi ne cerea s-o luăm de la început.

— Are dreptate, spuse Picquenart. Nu ne rămîne decît s-o luăm de la început.

— în felul ăsta, remarcă Larseneur, n-avem nici un cîştig.

Brenugat încruntă fruntea, ridică din umeri şi bombăni:

— Munca asta de tipograf ţi se pare foarte uşoară, dar nu-i de loc aşa.

Un alt glas spuse:

— Nu, nu-i grea, dar e monotonă.

Convorbirea continuă pe tonul acesta pînă la masă, cînd toată lumea rămase melancolică. Pauze mari se aşterneau în timpul cărora se auzea zgomotul pe care-l făceam rupînd bucăţi de pîine, zgomot care nu seamănă cu nimic altceva şi pe care-l vom recunoaşte auzindu-l în vis cînd vom fi pe lumea cealaltă.

O voce spuse deodată:

— Carnea e cam tare.

Justin roşi. 1 se părea că toate criticile i se adresează lui.

— Eu prefer carnea tare, spuse el. Gel puţin simt cind înghit. Pe cînd dacă mănînc muşchi, de pildă, e ca şi cum n-aş mînca nimic.

Senac făcu „hm" şi oftă. Era într-adevăr un moment trist. Justin părea jignit. Cînd ne ridicarăm de la masă, îmi spuse:

— Mîncăm prea mult. Eu mănînc prea mult. Mi-e silă să mă îndop. Orice ghiftuire e dezgustătoare într-un fel, şi cînd e vorba de mine, lucrul ăsta mi-e cu atît mai nesuferit.

Încă de pe atunci avea accese de austeritate de acest fel, pe care nu le tăinuia destul de bine.

Ne-am apucat iar de lucru. Şi deodată, totul s-a luminat. Deodată, totul ni s-a părut simplu. Picquenart îşi verifică reperele şi începu iar tirajele. O rază îndurătoare începu să joace pe paginile albe. Atelierul se umplu de soare. Testevel începu să cînte o melodie din repertoriul lui:

Vezi vremea bună,
Numa' de-ar ţine!
Vezi vremea buna!
De-ar ţine-ntr-una!

într-adevăr, cerul zîmbea. Ni se părea că totul e rezolvat. Luna debuturilor noastre se isprăvise ca o sărbătoare. Intram în aprilie. Ne închinam cu toţii în faţa prestigiului acestei luni, în afară de Senac, a cărui viaţă nu se armoniza pe deplin cu exuberanţa vegetală. Uneori avea momente bune şi atunci se putea crede că e fericit, ba chiar că e la unison cu ceilalţi; dar foarte curînd se prăbuşea iar. Lua ceea ce Testevel numea „un aer funebru". Mustaţa i se făcea şi mai neagră, şi mai lipsită de luciu, iar privirea i se împăienjenea. Continua să vorbească, dar vocea lui părea stinsă, învăluită în zăbranic negru, ca o tobă de înmormîntare. îşi ridica ochii spre cerul radios şi spunea:

— O să plătim noi asta! E nefiresc să avem o vreme aşa de frumoasă. Cine ştie cu cîte săptămîni de ploaie vom răscumpăra ziua asta frumoasă. E destul să mă gîndesc la ele, că soarele mă îmbolnăveşte. E prea trist! Prea trist!

Ieşea dis-de-dimineaţă şi făcea înconjurul parcului. Pretutindeni era aşternută bruma. „Bazinul" avea un panaş de aburi. Senac se întorcea în casă suflîndu-şi în pumni şi gemea cu o voce stinsă:

— Pomii fructiferi începeau să rodească. De data asta totul are să îngheţe. O să vedeţi că-iaşa cum vă spun. N-o să culegem nici măcar o prună.

Camera lui Senac părea să fie părtaşă la firea lui şi era la unison cu el ca să-i exprime sentimentele. Cînd Senac era „în toane rele", din camera lui se răspîndea pînă pe coridor o duhoare înfiorătoare de farmacie. Ne ţinea discursuri lungi despre constipaţie.

La prînz, soarele era cald şi ieşeam să ne jucăm ca nişte copii. Testevel, care era mare, gras şi greoi, se întindea pe iarbă şi stătea adesea aşa, fără să spună nimic, pradă fericirii.

— Meditezi, îi striga de departe Senac.

— Ba nu, răspundea Testevel cu nevinovăţie, în clipa asta nu mă gîndesc la nimic.

Şi Senac replica, cu voce şuierătoare:

— Păi da! Tocmai, asta înseamnă să meditezi, Testouille. Să meditezi înseamnă să nu te gîndeşti la nimic.

Intr-o seară, înainte de cină, Justin mă trase de mînecă:

— Vino, îmi spuse el. Vreau să-ţi vorbesc.

Mă duse la el în birou şi aprinse lampa. Degetele-i tremurau.

— Ascultă, îmi spuse el foarte încet, se întîmplă un lucru îngrijorător: provizia noastră de vin e pe sfîrşite. Ştiu perfect cît bem la fiecare masă. Ţin socoteala. Ei bine! Cel puţin două kilograme de vin dispar zilnic nu ştiu unde. Ce spui de asta?

Fiindcă tăceam din gură, Justin reluă accentuînd fiecare cuvînt:

— Cineva bea aceste două kilograme de vin.

— Dar pe cine bănuieşti?

— Pe Senac, oftă Justin. Nu poate să fie decît Senac.

— Atuncitrebuiesăvorbimcuel.

Gîndul acesta ne tortură toată seara. Era aproape douăsprezece cînd Justin veni la mine în cameră.

— Trebuie să-i vorbim, spuse el. Hai să mergem, vrei? în camera lui e lumină. Ştii doar că adoarme foarte tîrziu.

După oarecare şovăire, am bătut la uşa lui Senac.

Era în pat cu o flanea groasă pe el şi citea la lumina unei luminări, fiindcă odaia lui era cea mai sărăcăcioasă din toate. Vizite de acest fel erau destul de fireşti între noi şi Senac nu păru mirat. Cîteva clipe am discutat despre tot felul de lucruri. Dar vocea lui Justin vibra. Deodată, spuse dintr-o suflare:

— Nu ştiu cum se face, dar cel puţin două kilograme de vin dispar în fiecare zi fără să avem idee cine le-a băut.

Senac plecă ochii şi zîmbi vag. La început nu răspunse nimic. Apoi mustaţa lui mare şi neagră începu să se agite.

— Şi atunci, şopti el, credeţi că eu le-am băut, că nimeni in afară de mine n-a putut să le bea?

Nu mai îndrăzneam să spunem o silabă. Faţa lui Senac păru descompusă, nu furioasă, ci desfăcută, cu toţi muşchii căzuţi. Şi deodată, băiatul acela ciudat începu să plîngă cu sughiţuri mari şi zgomotoase. Senac gemu:

— Dacă aş bea două kilograme de vin pe zi, aş fi mai fericit decît sînt. Poftim, mă lipsesc de cele mai mici plăceri şi voi mă învinuiţi numaidecît, spuneţi că sînt un hoţ. Ce durere ! Ce durere !

Nu ştiam ce să spunem şi ce să facem ca să-l mîngîiem. Justin îi ceru iertare.

A doua zi Justin scotoci de dimineaţă pînă seară prin toată casa. Nu spunea o vorbă nimănui. Cu un fular mare şi alb în jurul gîtului, Senac lucra fără să dechidă gura, ceea ce era neobişnuit pentru el. Avea aerul dureros al oamenilor mari, neînţeleşi.

La începutul cinei, Justin ceru cuvîntul şi se ridică să vorbească spre uimirea generală.

— Scumpi prieteni, spuse el, am făcut o mare nedreptate, ba chiar am ofensat pe cineva dintre voi. Ba da, ba da, lasă-mă să vorbesc, Senac, lasă-mă să vorbesc, Laurent. Am nevoie de o confesiune publică. De mai bine de o săptămînă, mi-am dat seama că lipseau zilnic din oficiu cel puţin două kilograme de vin. Şi ambănuit pe cineva dintre voi, l-am bănuit pe Senac. Sînt convins că e nevinovat. Nu numai pentru că el o afirmă, ceea ce ar fi destul, ci pentru că am descoperit vinovatul.

Justin coborî vocea.

— E cotoroanţa asta, tuşa Clovis care, în fiecare seară, în pachetul ei de resturi şi de gunoaie, ne lua vinul. Am dovezi, am toate dovezile. Senac, te rog să mă ierţi, te rog solemn să mă ierţi. Şi chiar, din fondurile mele personale, am cumpărat două sticle de Málaga, pe care o să le bem împreună ca un vin de împărtăşanie.

Urmară strigăte şi urale. Sénac primea omagiile tuturor şi strîngea mîinile prietenilor. Justin îl sărută. O jumătate de oră după aceea, eram cu toţii veseli, dar Sénac era beat, cu desăvîrşire beat. Suferea de stomac şi se duse să vomite în parc. Doamna Clovis fu concediată fără comentarii, şi după aceea a fost cea mai mare duşmană a noastră în tot ţinutul. Cît despre Sénac, după această păţanie, se puse iar pe băut. Pleca adesea pentru zece-cincisprezece minute şi o ştergea pînă în sat. Se întorcea cu ochii împăienjeniţi şi cu respiraţia grea. Atunci începea să vorbească despre femei în anumiţi termeni. Dar o să revin la problema asta.

Cam în acest timp, la una din întrunirile noastre de seară, Larseneur făcu o propunere care atrase deodată atenţia tuturor.

— Iarna e pe sfîrşite, spuse el, se vor da ultimele concerte. Fără să înfrîngem disciplina Deşertului, ne-am putea duce cu toţii în grup, duminica viitoare, de pildă, în salaColonne sau Lamoureux. E drept, eu vă cînt la pian, dar asta nu ajunge. în ce mă priveşte, sînt flămînd, aş vrea să ascult o orchestră, mi-e dor de un adevărat ospăţ muzical.

La început s-ar fi zis că toată lumea e de acord; dar Justin clătină din cap:

— Nu sînt de această părere, spuse el. Ne vom întoarce în viaţa lumească şi asta n-are săpriască stării noastre sufleteşti.

Larseneur protestă şi atunci Justin aduse un argument suprem:

— Trebuie să rămînă cineva acasă, să vadă de focuri, să pregătească cina.

Femeile se declarară dispuse să rămînă acasă. Brénugat, foarte puţin meloman, afirmă cu generozitate că s-ar putea lipsi de concert fără regret. Se anunţa o întrecere în generozitate. Văzînd acestea, Justin declară deodată că

voia să păzească el casa, că ţinea neapărat să i se acorde această onoare şi să i se acorde numai lui. Conversaţia devia. Teste- vel, uriaş şi greoi cum era, repeta cu un aer încăpăţînat:

— Dacă e vorba de onoare, rămîn eu. Nu văd de ce n-ar fi rîndul meu.

A trebuit să parlamentăm multă vreme, dar Justin birui, nu Iară greutate, trebuie s-o mărturisesc. Refuză tovărăşia mea, ba chiar încearcă să convingă femeile să-şi însoţească bărbaţii. Doamna Brenugat prefera să-şi petreacă ziua în oraş la nişte rude. In cele din urmă, toată lumea plecă.

A fost un concert frumos: am ascultat Wagner şi Beetho- ven. In perioada aceea ei alcătuiau hrana noastră esenţială. Brenugat nu era obişnuit cu serbările duminicale. Jusse- rand şi Larseneur încercau să-l înflăcăreze. Jusserand era teribil de nervos. La concert, nu putea să-şi stăpînească tresăririle. Bătea tactul cu toate fibrele fiinţei lui plăpînde. Alice Jusserand îl privea cu dragoste, de parcă ar fi contribuit şi el la geniul compozitorilor.

Gînd ne-am întors acasă am găsit un Justin împăcat. In casă era cald, şi în bucătărie supa scotea aburi, o supă pe care Justin o născocise personal şi care nu era cu nepu-
tintă de mîncat. Fu foarte vesel toată seara.

Justin nu era totdeauna vesel. Mă ruga adesea să-mi petrec seara cu el. Ne duceam în atelier să-i dăm o mînă de ajutor bietului Picquenart care dregea greşelile, aşeza corpul de litere,- corecta ce făcusem noi şi executa toate corvezile.

Rămîneam ore întregi acolo în lumina gălbuie a lămpii mari din plafon. Fumam. Picquenart ne sfătuia să nu ne ducem la gură degetele mînjite de plumb şi spunea:

— Băgaţi de seamă, o să aveţi crampe.

In pacea aceea nocturnă, Justin începea să facă nişte confidenţe serioase:

— Casa asta e un abis!... Toţi băieţii noştri sînt grozavi, de acord, dar nu închid uşile, nu închid dulapurile. N-au nici un fel de disciplină. Ceea ce mă enervează mai mult e că nici eu nu închid uşile. Toţi sînt incorigibili. Şi

eu sînt incorigibil. Sîntem cu toţii incorigibili. Afară de tine, Laurent, afară de tine. Nu mă refeream la tine. Şi cînd le spun ceva, îmi răspund: „Să trăiţi, domnule sergent!" Nu ştii cît mă supără asta. Dormi, Laurent? In orice caz nu mă asculţi.

Il ascultam numai cu o ureche. Tăcerea nopţii mă fermeca. Nu izbuteam să mă satur de ea.

C A P I T O L U L X t

IZBUCNIREA PRIMĂVERII NOASTRE, VARIAŢIUNI ASUPRA JUSTIŢIEI. PROMINUŞI ŞL ANTIMINUŞARZI. INTERMEZZO HORTICOL. ELOGIUL ROCHIŢEI RLNDUNICII. ÎNGERUL CONDEIELOR. MONOLOGUL LUI MONMERQUE CU PRIVIRE LA BUN-SIMŢ ŞI LA GUST. VINĂTOAREA DE IEPURI. CLNTECUL PĂSĂRILOR. INFLUENŢA LUMINII ASUPRA LUI BRE NU GAT. CEI CARE NE TAPEAZĂ ŞI CEI CARE NE VIZITEAZĂ.

Sosi şi primăvara. In lumea noastră, primăvara izbucni cu multă gingăşie. Copacii începură să-şi arate calităţile. Nu-i cunoşteam încă. Parcul ne părea foarte frumos în austeritatea lui de iarnă. Dintr-o dată, îşi arătă chipul îmbelşugat şi ne fermecă. Fusese conceput desigur de un arhitect abil şi esenţele fuseseră alese de un horticultor priceput. Frunzişul, de culori vii şi variate, ieşi la iveală şi începu să unduiască la cele mai slabe adieri ale vîntului. Aveam fagi, aluni şi pruni purpurii, arţari cu panaş şi frasini plîngători cu graţie neglijentă. Coniferele, frumos aşezate, aruncau adînci umbre albăstrii asupra acestui tablou, şi salcîmii legănau în faţa norilor bogatele lor buchete aurii.

Ne petrecusem cu toţii copilăria în oraşul mare, plin de fum şi de întuneric. Totul ne mira, totul era pentru noi un pretext de distracţie. In ce mă priveşte, avusesem norocul să petrec cîteva vacanţe la Nesles-la-Vallée, locul de baştină al tatei şi, mai tîrziu, intervenise faimoasa şedere la Créteil. Dar nu văzusem nimic, nu simţisem şi nu înţelesesem nimic. Descoperirea naturii, a pămîntului, a minunilor vegetale, am făcut-o brusc, la vîrsta de douăzeci şi şase de ani, în grădina noastră de la Bièvres. Acolo, în spaţiul acela sălbatic, am întrezărit pentru prima oară, cu o spaimă plină de entuziasm, sensul şi logica inumană a acestei vieţi, căreia îi sîntem pentru totdeauna sclavi. Acolo, pe terenul nostru de la Bièvres,

am urmărit cu adevărat şi pentru prima oară cum germinează şi se războiesc plantele, cum ţîşnesc seminţele din păstăi, supunîndu-se chemării unei raze aprinse de soare, cum păianjenii trudesc pe pămînt cu o răbdare încăpăţînată, cum îşi duc furnicile la păscut turma placidă de păduchi domestici.

Deşi nu mai fusese tunsă de multă vreme, livada înflori cu generozitate. La început, crizele de îngheţ matinal ne alarmară. Pentru Sénac ele constituirá un pretext pentru scurte accese de disperare. Din clipă în clipă şi fără să spună un cuvînt, lăsa vingălacul pe casa de litere şi ieşea. Se întorcea peste puţin şi anunţa cu o voce lugubră:

— Totul e pîrjolit. Ultimele flori n-au putut rezista gerului de ieri-dimineaţă.

Eram tare dezamăgiţi.

Timpul trecea şi Sénac schimbă cîntecul. Se întorcea din recunoaştere şi spunea:

— Auzi, fructe! Ţi-e şi scîrbă. O să vedeţi că tot or să scape cîteva.

Şi, fiindcă ne uitam la el fără să înţelegem, începea iar:

— Păi da, îngheţul ar trebui să lovească cu aceeaşi severitate pe toată lumea. Cînd colo, nici gînd! Cine să mai înţeleagă ceva! Îngheţul distruge trei sferturi din florile unui buchet, dar respectă restul. De ce? Asta mă întreb şi eu. E o nedreptate revoltătoare.

— Nu văd de ce vorbeşti despre nedreptate, spuse Bré- nugat. Doar ai să mănînci din fructele astea.

Sénac ridică din umeri şi aruncă asupra lui Brénugat o privire plină de compătimire.

Asta nu-l împiedica să plece mereu din atelier, chipurile ca să supravegheze vegetaţia. Justin se enerva. La început făcu cîteva observaţii moderate cu glas scăzut. Sénac îi rîse în nas şi-l făcu temnicer. Justin păli şi tăcu

.Brénugat, care iubea pămîntul, declară că sosise timpul să pregătim răsadurile. Instală cu grijă o scîndură bine expusă la soare, într-un colţ al zidului. Semănă nişte seminţe şi puse nişte etichete. Mignon-Mignard, sensibil la mirosul gras al pămîntului răvăşit, scotoci cu frenezie printre răsadurile lui Brénugat. Pictorul luă un ciomag şi-i trase o chelfăneală. Sénac vru să se împotrivească. Chelfă- neala lui Mignon-Mignard era drăgălaşul lui privilegiu. Ii spuse lui Brénugat că-i o brută preistorică.

Numaidecît se formară două partide cărora, după aceea, Sénac le dădu numele de prominuşi şi antiminuşarzi. în timpul acestor ciorovăieli, cîinele examina întreaga asistenţă cu un aer trist şi încăpăţînat: „Una din funcţiile lui era să zgîrie pămîntul. De ce nu-i dădeam voie?" Nu mai ştiu care dintre noi făcu în ziua aceea observaţia că ochii lui Mignon- Mignard aduceau cu ai lui Senac şi că începea să semene cu el. In cele din urmă, Senac plecă ducînd în braţe ca pe un copil cîinele rîios, şoptindu-i cuvinte drăgăstoase şi ciupindu-l cîte puţin, cu viclenie, în locuri bine studiate. Cîinele scotea mici ţipete, despre care nu ştiam bine dacă exprimau plăcerea sau dacă trădau suferinţa.

In perioada aceea, aveam urgent de lucru în atelier, începusem să tragem cartea lui Fonfreyde. Picquenart ne învăţa să cunoaştem calităţile de hîrtie. Termenii: „strugure", „clopot", „coroană" sau „isus" căpătau pentru noi alte sensuri. In fiecare zi cîte unul dintre noi învăţa să manevreze presa. Dar în acelaşi timp, căldura soarelui se făcea zilnic tot mai puternică şi grădina de legume ne punea probleme tot mai urgente.

— N-o să scoatem nimic din ea, spunea Brenugat, dacă nu facem un mare efort ca să plivim toate bălăriile.

Eram destul de neliniştiţi. în sfîrşit, am hotărît să nu lucrăm în tipografie o zi-două şi să ne concentrăm asupra grădinii, ceea ce Brenugat numea „un efort serios".

După ce am luat această hotărîre, ne-am dat seama că ne lipseau uneltele: aveam doar o sapă şi o greblă pe care le găsisem sub o streaşină şi care erau ruginite pînă la os. A trebuit să cumpărăm altele. Justin oftă adînc. Tema „abisului" începu să răsune iar în urechile noastre.

Am cumpărat uneltele, cîteva sape, tîrnăcoape şi cazmale şi ne-am apucat de lucru. Nu ne pricepeam. Jusserand spunea:

— Tăiatul lemnelor e un fleac pe lîngă asta. Mîine o să ne trezim toţi cu dureri şi cu febră. Mă cunosc...

Justin lucra cu un fel de turbare şi, în seara primei zile, a zecea parte din teren era aproape gata. Brenugat semănă pe rînd fasole şi cartofi. Aştepta răsadul ca să semene şi salata.

Chiar a doua zi dimineaţă, ne apucarăm iar de treabă. Eram cu toţii morţi de oboseală, dar nu prea îndrăzneam să spunem nimic. Piciorul cocoşului domnea peste

brazdele părăsite. De cîteva zile, rochiţa rîndunicii ieşise din adîncuri şi se lua cu el la întrecere. Smulgeam mereu rădăcinile nesfîrşite ale acestei plante teribile şi nu-i mai dădeam d

e

capăt. Deodată, Senac îşi îndreptă spinarea şi spuse şter- gîndu-şi tîmplele:

— Cîţi duşmani! Cîţi duşmani! Nu zău, de prea mulţi oameni şi de prea multe lucruri trebuie să te aperi. Dacă asta înseamnă viaţă, ei uite! Eu mă las păgubaş. Da, mi-e silă. Să trăiască alţii.

Nu ştiam ce să-i răspundem. Senac îşi zvîrli sapa şi începu să examineze o tulpină de rochiţa rîndunicii pe care o ţinea între două degete.

— în definitiv, spunea el, nu ştiu de ce vreţi să ne siliţi să stîrpim rochiţa rîndunicii. E mult mai frumoasă decît celelalte. Din punct de vedere estetic, votez pentru rochiţa rîndunicii.

Justin strînse buzele şi se apucă iar să sape. Ceilalţi izbucniseră în rîs. Fără să spună un cuvînt, Senac se întoarse în atelier şi, de la distanţă, am auzit că pusese în mişcare presa. Un sfert din grădina de legume intră oarecum în folosinţă şi, fiindcă tipografia nu putea să aştepte, am hotărît ca cel puţin pentru anul acela să ne limităm ambiţiile agricole.

Cîteva zile mai tîrziu, am primit vizita lui Monmerque. Omul acela ciudat îşi petrecea de obicei miercurea, ziua lui de odihnă, plimbîndu-se la periferie într-o singurătate aprigă şi colorată de o sinceră mizantropie. Sosi la noi cu capul plecat, cu mîinile lui frumoase încrucişate la spate, dispus să renunţe pentru noi, cei din Deşertul de la Bievres, la lipsa lui de sociabilitate.

Mai întîi ne oferi un mare număr de condeie. Le scotea din toate buzunarele şi le încerca cu dragoste înainte de a renunţa la ele. Avea o caligrafie elegantă şi cam neciteaţă pe care aş recunoaşte-o şi azi dintre toate caligrafiile din lume. Se plimbase multă vreme la întîmplare pe platoul de la Châtillon. Yîntul şi soarele îi goniseră probabil multe gînduri nocturne. Ne păru aproape vesel, în orice caz era sincer şi încrezător. Examina instalaţia noastră, critică anumite dispozitive, ne dădu cîteva sfaturi cu o moderaţie excesivă, cu reticenţe, cu ocoluri, cu momente de umilinţă bruscă, urmate de momente tot atît de bruşte de aroganţă. Ne ceru voie să fumeze, deşi fumam cu toţii, îşi aprinse pipa

Jacob şi-şi aruncă ochii pe o hîrtie pe care i-o întinse Testevel. Era şpaltul apelului pe care-l redactasem

încă din primele zile ale sosirii noastre, o pagină lirică şi înflăcărată, pe care voiam s-o răspîndim la Paris şi în provincie, ca să ne explicăm intenţiile.

Monmerque scoase din buzunar o tulpină de trestie pe care era fixată o pană de gîscă subţire şi translucidă şi începu să corecteze şpaltul. Era plin de greşeli. Pana lui Monmerque zbura de la stînga la dreapta, făcînd tot felul de semne. Avea un ochi admirabil, deosebea dintr-o privire o greşeală de corp de literă, o plesnitură, o îmbîcseală, o justificare insuficientă, un *o* întors, un spaţiu liber care depăşea cu un punct dimensiunea reglementară. Ne învăţa în treacăt ce înseamnă o linie scobită şi ne spunea că în fragmentele de text paginate în litere mai mărunte numai substantivelor li se acordă cinstea de a fi tipărite cu literă mare.

Apoi adăugă zîmbind:

— ll aveţi printre dumneavoastră pe Testevel, el ştie toate astea. Acuma să vorbim despre altceva. Îmi daţi voie... Nu vă fac o critică. Moş Hugo spune:

> ...insul, un maur sadea,
> Apucă un pistol pe care-l mai strîngea...

E cam absurd. Dacă strîngea încă pistolul în mînă, n-avea nevoie să-l apuce. Eu îl respect pe moş Hugo, am pentru el o admiraţie enormă, adică în afară de normă. Principalul e să te întrebi dacă ceea ce ai scris exprimă întocmai ceea ce gîndeşti. Majoritatea autorilor păcătuiesc cînd împotriva bunului-simţ, cînd împotriva bunului-gust. Asta-i tot secretul gramaticii. Va să zică, dumneavoastră scriţi aşa: „Croit viguros în plin aluat". Păi uite! Numai stofa se croieşte; aluatul se frămîntă. Aţi mai scris: „Un model pe care cititorul îl cunoaşte mult mai bine decît noi înşine". Noi înşine este şi subiect şi complement. Aţi priceput? Dacă înţeleg bine ce vreţi să spuneţi, ar trebui să scriţi aşa: „Un model pe care cititorul îl cunoaşte mult mai bine decît îl cunoaştem noi înşine..." E mai greoi, dar e precis. Asta nu înseamnă gramatică, înseamnă onestitate! Şi acuma ce mai citesc? „Un sfat pe care-l împărtăşim în întregime". Imposibil! Cuvîntul *în întregime* şi cuvîntul *împărtăşim* se bat cap în cap: îndată ce un lucru este împărtăşit, nu mai e întreg. Cel puţin aşa văd eu lucrurile. Vreţi să vorbiţi de o împărtăşire care se referă la totalitatea

obiectului? în aCeSt caz v-aţi exprimat foarte prost. Şi acum băgaţi de seamă. Vorbiţi despre „o piersică viermănoasă". E mai bine să spuneţi un măr: e mai puţin frumos, dar e mai exact. Piersicile sînt rareori viermănoase. Cît despre imaginea cu furnicile, merită să fie analizată. Dumneavoastră scriţi aşa: „...ca nişte furnici care-şi tîrăsc ouăle". Vă rog să mă iertaţi, dar furnicile nu-şi tîrăsc ouăle, ci le poartă. Nu-i acelaşi lucru. Le poartă împingîndu-le înaintea lor. Să nu creadă oamenii că dumneavoastră, care trăiţi la ţară, n-aţi avut niciodată răgazul să priviţi un muşuroi de furnici. Asta nu înseamnă că nu-mi place apelul dumneavoastră. E o pagină plină de curaj şi de mărinimie, bineînţeles. Dar e destul de greu să scrii singur. Textele redactate în comun nu rezistă niciodată. Aşteptaţi, n-am terminat. Scriţi aşa: „Primim încurajări din orice parte" la singular. Nu-i o greşeală. Puteţi folosi, pare-se, în aceeaşi măsură singularul sau pluralul. Dar trebuie să respectăm anumite reguli, măcar pentru noi înşine. în ce mă priveşte, aş scrie de pildă aşa: „Le primim din orice parte", punînd *parte* la singular,

ceea ce înseamnă indiferent de unde. în schimb, aş mai scrie: „Ne vin 'din toate părţile", cu *părţi* la plural, ceea ce înseamnă că vin din toate părţile. Repet că asta-i regula pe care mi-o impun eu, pe care mi-aş impune-o dacă ar fi cazul. Puţin îmi pasă că Littre, care e totuşi unul din zeii mei, nu face nici o deosebire între „din nou" şi „iarăşi". Eu găsesc că există o deosebire şi-mi impun o regulă. „Din nou" înseamnă „încă o dată" şi „iarăşi" înseamnă „iar". „îmi zugrăvesc iar casa". Dacă limba vă e într-adevăr dragă, nu vă e indiferent să spuneţi: „îmi place să" şi „îmiplace dea"...

Monmerque se opri deodată, roşi, desenă în aer un gest ciudat, de parcă ar fi vrut să gonească o fantomă, apoi reluă cu vocea lui înăbuşită şi nazală:

— Nu luaţi în seamă ce am apus. N-are nici ojimportanţă.

Eram uluiţi şi, trebuie să mărturisesc, cam ofensaţi cu toţii. Numai Jusserand încercă să apere textul nostru, dar apărarea lui fu jalnică. Monmerque nu ne mai ataca. Devenise deodată sfios şi spuse:

— O să vă mai gîndiţi. Poate că mă înşel. Eu nu sînt un scriitor.

Plecă spre seară, refuzînd şi de data asta să ia cina cu noi.

— E teribil, şopti Jusserand.

Testevel clătină din cap.

— E un om extraordinar, spuse el. Ştie de toate. Cunoaşte limba mai bine decît oricine în ţara asta. Dar nu scrie, ba chiar nici nu poate să scrie. Scrupulele îl îmbolnăvesc. Ca să faci o operă, indiferent ce fel de operă, ca să scrii de pildă, ai nevoie de un fel de inocenţă. Trebuie să fii cam brută, să te năpusteşti cu ochii închişi. Monmerque e tocmai contrariul unei brute.

Testevel se pierdu o clipă în visare, cu privirea pironită în tavan şi adăugă în cele din urmă:

— Monmerque are o singură plăcere: să se plimbe miercurea singur la ţară, să viseze la lucrurile care-i sînt dragi şi să-şi fabrice condeie din nuielele pe care le culege în drum. Nu-i zgîrcit cu aceste condeie. Intr-o zi, am urcat pînă la el, tocmai ca să-i cer cîteva... Nu m-areluzat. S-a dus să le ia dintr-o cămăruţă a cărei uşă a lăsat-o deschisă. Şi-am văzut, da, am văzut 1 Camera era plină din podea şi pînă-n tavan de cutii de lemn sau de carton şi toate cutiile erau şi ele pline vîrf de condeie. In afară de asta, lui Monmerque îi place un singur lucru pe lume: limba franceză. Şi totuşi n-are să scrie niciodată. Ştie prea bine ce nu trebuie să facă.

Urmă o clipă de tăcere. Apoi Jusserand execută nişte vocalize cu oh! oh! şi cu ah! ah! şi spuse cu convingere:

— Eu găsesc că e tragic.

Ne-am întors la casele de litere, la presa şi la munca noastră înceată de ucenici. Jusserand dădea dovadă de o îndemînare precoce; izbuti destul de repede să „ridice" cum se spune în meserie peste o mie două sute de semne pe oră şi era foarte mîndru.

Dar aveam mereu motive de a ne întrerupe lucrul, motive pe care le consideram imperioase. într-o dimineaţă, Larse- neur intră în atelier strigînd:

— Am văzut un iepure în parc.

O clipă după aceea, lăsînd baltă maşina, tipometrul şi cleştile de corectură, am organizat pe domeniul nostru o goană în toată regula. Ne-am împărţit spaţiul de la zidul de vest spre cel de est şi, încet, cu bastonul în mînă, am explorat boschetele, tufişurile şi tufele de iarbă. Tot

umblînd aşa, am ajuns pînă în partea din vale a grădinii, fără să descoperim urmă de iepure. Larseneur era înverşunat.

— Sînt absolut sigur că l-am văzut fugind.

— Te-ai înşelat, spuse Senac. în ce mă priveşte, regret. Aş fi mîncat cu plăcere o bucăţică de ostropel de iepure.

— Să mai căutăm, propuse Larseneur.

— Nu, ne imploră Justin Weill. Să ne întoarcem în atelier. Se vede că ai văzut cîinele şi l-ai luat drept un iepure.

Am urcat înapoi spre atelier, hoinărind puţin în drum. Auzeam un zgomot ciudat, asemănător cu zgomotul pe care l-ar face două crengi mari frecate una de alta. Brenugat ne explică:

— E o pasăre, o privighetoare.

Am stat aşa multă vreme pîndind privighetoarea. Era invizibilă. Ce dimineaţă frumoasă era! Justin spuse:

— O să avem greutăţi mari la plata viitoare a chiriei.

— Nu mai vorbi de chirie, spuse Jusserand cu o voce teatrală, e aproape un sacrilegiu.

Justin nu se putea împiedica să se gîndească la chirie şi la asta mă gîndeam şi eu, fiindcă-mi vorbea adesea despre ea. Uneori, cînd făceam amîndoi în birou diverse munci benevole, toate necesare, auzeam zgomotul regulat al presei şi Justin nu mai putea de bucurie:

— Merge treaba, îmi spunea el. Mi s-au dat trei comenzi. Spun: „mi s-au dat", dar e un fel de a vorbi. Asta înseamnă că „ni s-au dat". Treaba merge totuşi. Peste cîteva zile, vor apărea două cărţi publicate la *Tipografia Deşertului.* Băieţii dau zor.

Eram gata să ne lăsăm în voia speranţei, cînd, deodată, zgomotul maşinei înceta şi Justin se încrunta.

— Ce se întîmplă? Ce i-a apucat?

Cînd liniştea ţinea mai mult, Justin se repezea în atelier. Băieţii erau adunaţi în faţa ferestrei deschise.

— Ce s-a întîmplat?

— Nimic. Ascultăm cum cîntă o pasăre. Brenugat spune că-i o mierlă, dar eu sînt sigur că-i o pitulice. Nu există comparaţie.

Justin ridica din umeri şi şuiera printre dinţi:

— Hai, la treabă, la treabă !

La care Senac răspundea:

— Muncim prea mult. Fusese vorba de trei sau patru ore...

— Da, mai tîrziu, abia mai tîrziu, cînd o să ne pricepem mai bine.

Discuţia se pierdea în socoteli caraghioase. *

Altădată, Testevel şi Larseneur hotărîră să-şi schimbe camerele între ei şi cei doi prieteni pierdură ore întregi transportîndu-şi mobila. In cele din urmă, trocul nu le plăcu şi mobilele îşi reluară locul de la început. Senac murmură:

— Şi eu m-aş muta. La mine e prea mult soare. Peste două luni de zile, camera mea are să fie nelocuibilă din cauza soarelui.

Şi fiindcă Justin îl implora să rămînă pe loc, Senac răspunse:

— Am înţeles, domnule sergent!

Ceea ce-l jigni pe Justin.

îmi făcea numai mie confidenţe în şoaptă:

— Nu pot să spun o vorbă, fiindcă eu am venit cu contribuţia bănească cea mai mare. Totuşi, tu ştii prea bine, Laurent, că am făcut-o în mod dezinteresat. Spune-mi, Laurent, că nu te îndoieşti de dezinteresarea mea.

Nu mă îndoiam şi i-am spus-o.

într-o dimineaţă, pe la zece şi ceva, observînd că Brenugat nu venise nici măcar în treacăt în atelier, Justin strigă:

— Poate că-i bolnav. Mă duc să-l caut.

Se întoarse după scurtă vreme, cu faţa întunecată şi cu buzele tremurătoare. Puse mîna pe vingălac şi începu să lucreze.

— Ei? întrebă Testevel, l-ai găsit pe Brenugat?

Justin făcu un semn afirmativ din cap.

— E bolnav?

— Nu.

— Ce face?

— Pictează. Pictează o pînză mare, jos, în grădină.

— Şi e frumoasă?

Justin ridică din umeri.

— Bineînţeles. E plin de talent, dar ştie că avem urgent de lucru. Mai bine ne-ar da o mînă de ajutor.

— I-ai spus?

— I-am spus.

— Şi ce ţi-a răspuns?

Justin, cu glasul sugrumat, nu răspunse numaidecît.

Mi-a spus aşa: Uite-te bine la lumina asta, o vezi? Cînd am o lumină ca asta, eu trebuie să pictez, băiete. Puţin îmi pasă de rest.

Atunci i-am spus încetişor:

— Dar ce crezi tu? Eu mai am timp să scriu, adică să scriu pentru mine? De aproape patru luni, n-am scris un rînd.

— Şi?

— Şi Brenugat şi-a muiat pensula într-un galben de cadmiu (el mi-a spus că era galben de cadmiu) şi mi-a răspuns cu răceală:

— Probabil că n-ai avut ce să spui. Altfel trebuia să iasă din tine.

Justin păli de furie. Toată lumea izbucni în rîs. Grosolăniile lui Brenugat aveau totdeauna acest rezultat.

Voiam să uităm de lume şi, în anumite momente, reuşeam. Văzînd acestea, lumea începu să se intereseze de noi. Primeam vizite. Dacă ne gîndim la situaţia în care ne aflam, la proporţiile modeste ale acţiunii noastre şi la puţinătatea mărturisită a posibilităţilor de care dispuneam, e ciudat că cei care au venit mai întîi să ne adulmece deşertul făceau parte mai toţi din ceea ce Testevel a numit sindicatul tapeur-ilor. Ideea unei organizaţii sindicale nu era o simplă fantezie. Cred că se cunoşteau şi-şi dădeau de veste unii altora.

Majoritatea erau oameni care nu reuşiseră în profesiunile liberale. Aveau un aer nenorocit de intelectuali flămînzi, rufe împuţite, haine zdrenţuite, ochelari cu lentile crăpate, purtau serviete subsuoară, părul lung, bărbi în care erau lipite resturi de mîncare. De cele mai multe ori declarau că-i interesează tentativele sociale şi voiau să viziteze casa. Regretau pe faţă că nu pot participa la munca şi la viaţa noastră şi, deodată, ne vorbeau de sărăcia lor cerîndu-ne ceva bani cu împrumut. Primul dintre ei ne-a înduioşat. Am făcut o colectă. Musafirul a plecat cu cincizeci de franci, ceea ce pentru noi era o sumă însemnată. Peste o săptămînă a venit iar şi, după primele zece minute, şi-a manifestat intenţiile. Eram consternaţi. Am cedat din nou. Larseneur bombănea:

— Şi noisîntem săraci, dar oamenii ăştia ştiu prea bine că tot la săraci trebuie să vină. Numai săracii sînt în stare să dea.

Unii veneau în grup. In acest caz executau un fel de număr, spuneau versuri, citau scriitori celebri şi declarau că sînt prieteni cu ei. Am avut imprudenţa să-i oprim la noi la masă. Beau enorm, mîncau cu furie, scuipau în farfurii, într-un cuvînt, îşi băteau joc de noi. Ne întrebam cum să facem ca să-i dăm afară.

Un altul ne-a înşelat de trei ori şi de trei ori a plecat satisfăcut. Din nefericire pentru el, cînd şi-a încasat obolul a treia oară, a făcut greşeala să execute un hohot profesional de plîns, care ne-a indispus.

Un altul, plecînd, după ce primise zece franci pe care ne trudisem să-i adunăm, a spus făcînd cu ochiul:

— Ei, mulţumesc. Şi nu uitaţi că săracii n-au onoare.

Am rămas îngroziţi.

Odată, pe înnoptat, în timp ce stăteam la masă, am auzit sunînd la poartă. N-o înlocuisem pe doamna Glovis: femeile găteau şi noi executam laîntîmplare celelalte corvezi domestice. Brenugat se duse să deschidă. Se întoarse peste o clipă cu un aer foarte interesat.

— Inchipuiţi-vă, spuse el, că la poartă e un tip destul de ciudat. întreabă dacă-l lăsăm să doarmă aici o noapte, atîta vrea.

— Bravo ! spuse Testevel, şi ăsta-i din sindicat.

— Ba nu, spuse pictorul nostru. Nu l-am văzut prea bine, dar are un cap straniu. Mi se pare ciudat.

Cele două femei începuseră să-şi manifeste temerile. Dar Justin deveni deodată foarte energic.

— Dacă ne cere ospitalitatea, trebuie să i-o dăm. Nu noi putem refuza aşa ceva.

Brenugat se duse după musafirul nocturn.

Era un individ de vreo treizeci de ani, slab, cu trăsături energice, cu faţa rasă, cu părul tăiat foarte scurt. Avea ochi negri care, uneori, priveau saşiu. Mîinile erau destul de fine, murdare, dar fără bătături. Purta o haină cenuşie, fără vîrstă, şi o şapcă de pînză. I-am dat un scaun şi un tacîm şi l-am aşezat în capătul mesei. A mîncat fără grabă, stă- pînindu-şi toate gesturile. Ne sileam să păstrăm o atitudine firească şi să vorbim între noi ca de obicei.

Oaspetele nostrit Spuse deodată:

— Sînteţi libertari?

— Nu tocmai, spuse Justin, sîntem nişte spirite libere şi facem muncă manuală, ca să ne păstrăm libertatea.

Oaspetele făcu o mişcare indescriptibilă cu umerii, o mişcare care trăda surprindere şi dispreţ. N-a mai fost chip să scoatem o vorbă de la el. în sala comună, aveam un cufăr de lemn, pe care-l foloseam ca sofa. Omul spuse:

— Pot să dorm aici?

— Bineînţeles, spuse Larseneur. Vreţi şi o pătură?

— Vă rog.

L-am lăsat singur jos şi ne-am întors fiecare în camerele noastre, dar n-am dormit liniştiţi. N-aveam nimic preţios şi nu ne temeam de hoţi, dar mi se părea că un destin aprig, excepţional, misterios, se încrucişa cu viaţa noastră.

Justin veni la mine în cameră. îmi vorbi cu o voce scăzută.

— Poate că-i un evadat din vreo puşcărie. Poate că-i un criminal. Totuşi, ospitalitatea... îi datorăm ospitalitatea.

Omul plecă a doua zi dimineaţă, devreme, fără să spună o vorbă, fără măcar să ne mulţumească. Nu mai veni pe la noi. Cîteva zile în şir am cumpărat ziarele şi am căutat un indiciu, o vorbă, o ştire care să ne lămurească, dar n-am dat de aşa ceva. Musafirul din seara aceea fusese înşfăcat din nou şi pentru totdeauna de un univers întunecat.

CAPITOLUL XII

DOMNIA PRAFULUI. DISTRACŢII ACVATICE. DE UNDE REIESE CĂ TREBUIE SĂ AI GUTURAI. PLANURI DE DISTRACŢII. PICQUENART PREDICĂ IN DEŞERT. DICTATURĂ ŞI DEMOCRAŢIE. COMISIA FESTIVITĂŢILOR. TRECE UN POET. LUCRĂM CU MUNCITORI STRĂINI.

Justin deschise uşa atelierului, aruncă o privire severă în toate colţurile şi strigă:

— Şi aici ca peste tot 1 E de necrezut!

Eram toţi de faţă şi lucram cu toţii, fluierând şi fredo* nând, învăluiţi în fumul pipelor. Larseneur ridică capul şi întrebă:

— Ce ţi se pare de necrezut?

Justin nu răspunse numaidecît. Se vedea bine că şovăie. Pînă la urmă se hotărî totuşi.

— Ba da, spuse el, cînd e vorba de o acţiune ca a noastră, e aproape o problemă morală.

— Dar despre ce vorbeşti? strigă Testevel.

Justin ridică braţele spre cer:

— Despre praf. Ne-am instalat aici acum trei luni şi două săptămîni. Mare lucru nu avem: cîteva mobile prin camere, cîteva tablouri, cîteva cărţi, pianul lui Larseneur, mese, scaune, nişte fotolii şi materialul tipografiei. Ei bine ! Totul e plin de praf. Casa noastră e casa tinereţii, templul viitorului. Aoleu... S-ar putea spune mai curînd că e împărăţia prafului. Nu pot să vă spun cît mă supără chestia asta. Am fost în birou: praf peste tot. Pe pachetele de hîrtie, pe călimară, pe cartoane, pe ciubucele pereţiloi. In sala comună, acelaşi lucru. Pe pian e un fel de puf... Ştii prea bine, Larseneur, că nu-i vina nimănui. Aşa e şi gata. Pe cărţi e ca o blană. Aici, în atelier, e exact acelaşi lucru. Orice obiect pe care nu punem mîna de douăzeci de ori pe zi e înjosit de praf. Nu fac nimănui reproşuri, femeile au destulă treabă la bucătărie.

— E adevărat, spuse Brenugat. Florence nu se plînge, dar e foarte obosită.

— Şi atunci? întrebă Senac. Şi atunci? Ce vrei?

Justin îşi depărtă braţele încurcat.

— Nu vreau nimic. Găsesc numai că e jalnic. Praful e o dovadă de tristeţe, de bătrîneţe şi de descurajare.

— Va să zică, propui o corvoadă de curăţenie?

— Ah! spuse Justin, de obicei nu fac parte dintre acei care propun să lăsăm baltă tipografia. Dar, zău, trebuie să încercăm să facem ceva contra prafului. Ce spuneţi, băieţi? Tragem o scuturătură magistrală?

— Proiectul fu adoptat. Măturile, măturicile de pene şi cîrpele intrară în horă. Deschisesem toate ferestrele şi munceam de zor. Adversarul se dădea bătut. Toată dimineaţa fu închinată acestei ofensive energice. Pe urmă am mîncat ceva.S-a făcut, spuse în cele din urmă Jusserand. Dar sîntem negri ca nişte mineri. Ar trebui să ne scăldăm.

— Dacă ne vedem serios de treabă, spuse Justin împăciuitor, o să instalăm mai încolo o cameră de baie şi nişte duşuri.

Testevel se plesni cu mîna pe frunte.

— Eu am să mă scald numaidecît. In bazin! De ce nu? E cald. Ba chiar e o căldură care anunţă furtună. Cine e de acord să facă o baie rece?

Cîteva clipe după aceea ne adunasem în jurul bazinului. Era dreptunghiular şi înconjurat de jur împrejur de o margine frumoasă de piatră, foarte deteriorată de îngheţ. Avea cam vreo optzeci de centimetri de apă şi apa aceea nu era stătătoare: am mai spus, cred, că un braţ al rîului trecea prin bazin. Dar lespezile de pe fund dispăreau sub un strat de noroi, sub frunze şi muşchi. Testevel îşi îmbrăcase costumul de baie şi, cufundat în apă pînă la burtă, frămînta cu picioarele un noroi mai negru ca smoala spunînd cu glas îmbietor:

— Din moment ce ne-am apucat de curăţenie, hai să curăţim şi bazinul.

— N-am nimic împotrivă, oftă Justin; dar în cazul acesta am pierdut toată ziua.

— Tocmai de aceea, pentru că am pierdut-o.

— Vreau să spun că, dacă ne apucăm iar de lucru, încă n-ar fi pierdută...

Toată lumea fu numaidecît de acord că ziua era pierdută. Căldura ne îndemna să facem munca aceea acvatică. Unii din noi descoperiră în garderoba lor nişte chiloţi de baie, alţii îi improvizară. Am pus mîna pe lopeţi şi pe căldări. Larseneur se pricepea la sistemul stăvilarelor şi micşoră nivelul apei. După cîteva ore de muncă, bazinul nostru fu curăţit. Senac rămase pe mal şi vorbea halandala cu glas tare.

— Dacă aş avea minte, m-aş băga şi eu în apă. N-am guturai.

— Tocmai! strigă Testevel. E cel mai bun prilej,

Senac aruncă asupra lui Testevel o privire cordială şi

dispreţuitoare.

— Guturaiul meu nu-i ca guturaiul altora. Are un caracter metafizic, nici mai mult nici mai puţin.

Se învîrtea în jurul bazinului şi vorbea ca pentru el însuşi, cu un fel de pasiune.

— Trebuie să ai guturai, spunea el. Pe vremuri, aveam des, aproape în fiecare lună. Erau nişte guturaiuri obişnuite. Pe urmă, am stat un an şi jumătate fără să am unul singur, dar cel care m-a pocnit după aceea a fost un guturai extraordinar, teribil, ca optsprezece guturaiuri laolaltă. Trebuie să ai guturai! E evident. Şi poftim, acum iar nu mai am. Nu poţi să trăieşti liniştit.

Brenugat nu pricepuse mare lucru din acest raţionament întortocheat şi spuse cu un aer ursuz:

— Dacă ţii să capeţi guturai, nu şovăi. Ai prilejul.

Senac se opri, întinse arătătorul şi închise un ochi, apoi
articulă cu o voce de mormînt:

— Dar laşitatea? Mi se pare că nu te gîndeşti la laşitate...

Şi începu să se învîrtească iar în jurul bazinului spunînd:

— Nu, nu, nu sînt liniştit.

La căderea nopţii, bazinul era curat şi Larseneur deschise iar stăvilarul din amonte.

— Şi acuma, bombăni Jusserand, nu ne mai rămîne decît un singur lucru de făcut: să mergem să ne spălăm.

Ne-am întors cu toţii în camerele noastre. Eram încă pe scară cînd ne-am oprit auzind oftatul adînc şi dramatic pe care-l scotea Justin.

— Ce s-a întîmplat? l-am întrebat eu.

— Ah! nimic, spuse el, nu mare lucru. Totuşi e de necrezut: iar e praf.

Era adevărat: întorsesem cîteva. clipe privirile în altă parte şi praful se depusese iar.

în zilele acelea, casa ni s-a părut totuşi mai curată şi mulţi dintre noi au început să vorbească despre „serbare". Era un vechi proiect din perioada visărilor noastre. Declarasem de la început: „Va trebui să dăm o serbare".

E curios, dar Senac, melancolicul Senac, omul cu crizele de depresiune, tocmai el cerea totdeauna cu mai multă insistenţă distracţii, amuzamente, demonstraţii de

veselie. Pe tema aceasta delira în atelier cît era ziulica de mare:

— Va fi sărbătoarea literaturii şi a artelor. Ne trebuie o orchestră, actori şi dansuri. O să instalăm scena pe terenul de tenis, fiindcă nu mai are gard. După-masă, spectatorii se vor bucura de umbra copacilor. Pentru artişti, vom face un cort pe aleea de tei. Şi seara, o să dăm un bal cîmpenesc cu felinare veneţiene şi poate foc de artificii. Să ne gîndim la invitaţii. Are să fie serbarea cea mare a primăverii.

— Bine, dar primăvara e pe sfîrşite, obiectă cineva.

— Nu-i nimic! Are să fie serbarea verii. O să avem un bufet. Nu servim decît mîncăruri rustice: şuncă, cîrnaţi, carne rece, pateuri de vînat.

— Vînat în luna iunie?

— Şi de ce nu? Voi nu vedeţi lucrurile în mare. Prin urmare, pateuri de vînat, pateuri de peşte. Prăjituri diferite: tarte, plăcinte, cozonaci.

Sénac nu era lipsit de un anumit gen de imaginaţie. Se oprea cu gura deschisă. Un strop de salivă fluidă strălucea ca o lacrimă pe buza lui inferioară. Lăsa jos vingălacul ca să poată medita mai în voie. Justin Weill ridica din umeri cu o furie rece:

— Şi banii? Nu vă gîndiţi niciodată la bani.

In ciuda acestei observaţii şi a multor altora tot atît de înţelepte, ideea serbării prindea viaţă. De altfel, cu condiţia să fie modestă, cuminte, să nu ceară multă cheltuială, cu condiţia ca pateurile, tartele şi şuncile să rămînă într-un stadiu de decoraţie verbală, Justin nu se împotrivea în principiu acestor proiecte. Visele îi erau tot atît de dragi ca şi realitatea. Tocmai de aceea se frămînta şi se zbuciuma, încetul cu încetul, fu cucerit de delirul comun. Picquenart ne spunea zilnic:

— Putem să ne gîndim la petrecere şi totuşi să lucrăm. Trimit acum două cărţi la broşat. Treaba începe să meargă, nu-i momentul s-o încetinim.

Dar Picquenart îşi răcea gura de pomană. în aceste împrejurări am primit vizita lui Schleiter. Am mai vorbit despre Léon Schleiter în povestirile de pînă acum. Fusese multă vreme un obişnuit al cavernei lui Papillon. Era mai mare decît noi toţi şi, de ani de zile, cocheta cu politica. Viviani îl luase ca şef de cabinet în ministerul muncii,

înfiinţat chiar atunci. Schleiter era uscat la suflet şi la trup, avea o inteligenţă tăioasă şi o figură ironică şi cam arogantă. I-am arătat casa şi tipografia. Schleiter spuse:

— E foarte bine. Am să vorbesc cu ministrul. O să vă dăm de lucru. Ba da, ba da ! Vă asigur că da. Asta se poate.

'Senac începu humaidecit să-i vorbească despre serbai^ şi toată banda se înflăcără.

— E o idee încîntătoare, murmură Justin. Totuşi, nu trebuie să ne lăsăm de treabă din cauza ei.

Schleiter făcu o mişcare cu buzele şi încruntă din sprîn- cene cu un aer de cunoscător:

— Numiţi o comisie.

— De ce? întrebă Larseneur.

Schleiter avea de mult darul de a vorbi cu uşurinţă şi, la noi cel puţin, darul acesta ar putea singur să ducă un om spre cucerirea puterii.

— Una din două, spuse el. Sau sînteţi o dictatură, sau sînteţi o democraţie.

Justin spuse cu aprindere:

— Nu sîntem o dictatură.

— E mai bine aşa, reluă Schleiter. Prin urmare, sînteţi o democraţie, adică un grup de oameni care se conduc singuri. In acest caz, nu vă puteţi sustrage de la regulile parlamentarismului. E evident că nu vă puteţi ocupa cu toţii în acelaşi timp de relaţiile comerciale, de grădină, de aprovizionare, de serbări. Aşa că trebuie să numiţi nişte comisii şi pentru fiecare din ele cîte un preşedinte. Dacă acţiunea voastră e durabilă, veţi reuşi cu siguranţă.

Nu ne-am putut împiedica să zîmbim. Totuşi, după plecarea lui Schleiter, Senac începu iar să viseze:

— Are perfectă dreptate. El cunoaşte chestiile astea mult mai bine decît noi. Noi vrem să ne ocupăm de toate şi toţi deodată. E o copilărie. E o idioţie. Sînt de părere că trebuie să numim o comisie a serbărilor şi a petrecerilor. Trebuie să numim şi un preşedinte. De pildă, tu, Justin.

Justin ridică din umeri enervat.

— Ba nu, eu am prea multe de făcut. Dacă vrei, fii tu preşedinte, Senac.

Nimeni nu se împotrivi. Senac acceptă imediat. Testevel şi Larseneur nu refuzară să alcătuiască comisia. începură să discute cu voce scăzută şi să se plimbe prin parc „dînd dispoziţii". Justin spunea:

— Au început să cam neglijeze tipografia. în schimb, noi cel puţin putem lucra liniştiţi. Schleiter are oarecare dreptate.

Nu eram excluşi de la dezbaterile comisiei, numai că deliberările ei se ţineau la distanţă. Uneori, frînturi de fraze ajungeau pînă la noi. Senac striga deodată:

— Uite ce-i, eu sînt preşedintele, nu-ţi dau cuvîntul.

într-o zi, dis-de-dimineaţă, am auzit zgomotul presei. Am coborît din cameră cu o ţigară în gură, prima ţigară după ce te-ai trezit din somn şi care are-un gust incomparabil. Singur în faţa presei, Senac îşi tipărea nişte cărţi de vizită, al căror text îl compusese singur:

JEAN-PAUL SENAC Preşedintele comisiei serbărilor
Deşertul, Bievres (Seine-et-Oise)

îmi spuse:

— Poate că o să am nevoie de ele pentru ziare şi pentru vizitatori.

Trebuie să spun că vizitatorii se înmulţeau tot mai mult în fiecare săptămînă. Domnul de Fonfreyde veni şi el să ne vadă. Călătorea într-o limuzină foarte luxoasă, în tovărăşia unui secretar cu aspect de subofiţer căruia-i spunea Remy şi pe care-l tiraniza.

îl văd şi acum instalat într-un fotoliu în mijlocul atelierului. Purta o redingotă bej de croială excelentă. Mănuşile de piele albă erau descheiate şi-i lunecau pînă peste degete. O floare proaspătă era prinsă în butonieră. Avea părul şi mustaţa vopsite, ochii făcuţi cu creion albastru, obrajii albi şi trandafirii de fard.

Domnul de Fonfreyde spuse:

— E interesant. Am să scriu un articol despre dumneavoastră şi am să-l public într-un mare ziar parizian. Numai că lucraţi foarte prost. Nu-mi mai recunosc textul. Remy! Unde eşti? Remy ! Remy !

Vocea lui se făcuse acră. Remy îi întinse paginile. Luă una la întîmplare şi citi cu voce tare cîteva din poemele lui care vorbeau despre amorul, chinurile şi agonia unei

fete tinere. Se gargarisea cu aliteraţiile pe care le semănase peste tot:

> Ea mange^ar fi voit să-mbuce! Căci
> moartea-ntinde-astfel momele, Gînd
> limbile noastre uituce Visează numai
> cum s-o-nşele...

întrerupîndu-se deodată, marchizul declară că pe cele mai multe pagini cerneala cu care fusese tipărit textul nu era destul de groasă. Că nu accepta această lucrare şi că trebuia s-o refacem aproape în întregime.

Isprăvisem tirajul. Ne pregăteam să trimitem paginile la broşat. Justin bolborosi ceva despre hîrtia pierdută. Vai! După ce-şi dădu sentinţa, domnul de Fonfreyde trecu la alte probleme. Străbătu sala comună, examina tablourile lui Brenugat, îşi manifestă dorinţa de a primi citeva în dar, apoi se opri brusc în faţa unei tapiserii care împodobea unul din pereţi. Era un lucru vechi, foarte deteriorat de găuri şi de rosături. Tapiseria aceea aparţinea lui Justin, care o expusese acolo pentru că unele părţi erau încă de o mare frumuseţe.

— Las-o în seama mea, spuse Fonfreyde, am s-o dau la reparat. Cunosc cîţiva meşteri buni.

Şi luă cu el tapiseria. Trebuie să spun numaidecît, pentru că s-ar putea să uit, că n-am mai văzut-o niciodată. Am avut după aceea prea multe necazuri ca să ne mai gîndim la vechitura aceea. Uneori, Justin spunea zîmbind:

— Dar, la drept vorbind, unde-o fi tapiseria mea?

Atunci Senac ridica vocea plin de ciudă:

— E un milionar. Şi cînd ai norocul să fii bogat, numai aşa îţi păstrezi milioanele.

Senac îi hărăzise lui Fonfreyde o ură electivă. Parodia la repezeală versurile din faimoasa lui carte:

> Ea şi fripturi a vrut să-nghilă
> 'Naintea ultimului drum. Dar
> întrucît avea gastrită Ea nu le
> mistuia nicicum.

[1] *mangă* **— cuvint de origine malgaşă desemnlnd fructul comestibil al unor arbori** *(manghieri)* **din Asia şi America tropicală.**

Versurile domnului de Fonfreyde nu ne inspirau nici un sentiment de admiraţie. Senac putea să se înverşuneze în voie împotriva victimei sale. Ridica glasul şi spunea:

Şi tăiţei rîvnise ea!
— Revoltătoare pofte sînt —
Spurcaţii, vezi se spurcă-aşa.
O, vis din păr în dinţi arzînd!

O dată dezlănţuit în această direcţie, Senac nu mai isprăvea. Ga să-l facem să amuţească, trebuia să-i zvîrlim în cap două-trei volume din Bottin, bureţii, dăltiţele, nişte cîrpe şi măturică. Atunci îşi continua exerciţiile cu glas scăzut.

Am ajuns foarte repede la concluzia că marchizul de Fonfreyde era un client infect şi că ceea ce ne dădea el de lucru putea să ne coste foarte scump. In schimb, am avut cîteva mici succese. Am tipărit şi am predat autorului lor două cărţi mici, primele apărute cu *en-tete*-ul nostru: *Tipografia Deşertului.* Justin şi cu mine ne petreceam multe seri redactînd nenumărate scrisori. Justin îmi spunea:

— Vezi şi til, treaba merge, merge. Sper că nu regreţi nimic, Laurent. Studiile tale sînt foarte importante, dar ai să le isprăveşti mai tîrziu, după ce vom pune totul pe picioare aici. Dacă nu eşti obosit, scrie te rog adresele şi lipeşte timbrele. Mîine dimineaţă o să ducem toate scrisorile astea la poştă. N-ar trebui să ne plîngem fiindcă uite, căpătăm mereu de lucru. Totuşi, e de neînţeles: sîntem în deficit. Totul merge bine, dar peste două luni n-o să mai avem un ban în casă. E pur şi simplu de neînţeles. Casa asta e un abis.

Totuşi, după cum spunea şi Justin, primeam de lucru. Ba chiar primeam aşa de mult, încît ne-am pomenit deodată într-o mare încurcătură. Ni se comandase o broşură pe care trebuia s-o predăm fără discuţie la 15 iulie. In momentul acela, tot corpul de litere pe care-l aveam era imobilizat pe marmură pentru multă vreme.

— Ar trebui să cumpărăm un supliment de elzevir sau de altceva, propuse Picquenart. Ne trebuie oricum litere.

Justin îmi arătă socotelile. Nu puteam face nici o cheltuială de acest fel.

m

— Bine, spuseră băieţii, dar n-o să refuzăm o comandă tocmai acum cînd facem tot posibilul ca să mai obţinem altele.

— Ce-i de făcut?

— Ge-i de făcut?

— S-ar mai putea de data asta, cel puţin, să angajăm un fasonier, spuse Picquenart.

— Ce înseamnă un fasonier?

— Păi, e un tip care face treaba, dar n-o semnează. Pe copertă rămîne tot firma noastră.

— Dar, eşti sigur că putem face aşa ceva fără... fără să fim incorecţi? întrebă Justin îngîndurat.

— Ah! răspunse Picquenart deschizînd gura desfigurată şi zîmbind îngăduitor, în comerţ şi în industrie toată lumea face lucruri de felul acesta.

Trebuia să ne hotărîm, altfel pierdeam comanda. Justin fu însărcinat să găsească un fasonier, pentru că, în definitiv, el era preşedintele comisiei afacerilor externe.

Pe urmă nimeni nu s-a mai gîndit la asta, în afară de Jean-Paul Senac, care devenise dintr-o dată omul cel mai chiţibuşar din lume.

— Sînt tolerant, spunea el, şi n-am prejudecăţi. Dar chestia asta cu... fasonierul, sau mă rog, nu mai ştiu cum îi spuneţi, ei bine ! eu găsesc că e ruşinoasă. Ştiţi bine ce spun. Repet că e ruşinoasă. Mie îmi taie tot cheful.

CAPITOLUL XIII

SENAC ŞI BAROMETRUL. AFECŢIUNI ELECTIVE. MOARTEA CEA BUNĂ. UN VEGETARIAN MODEL. NOCTURNĂ. JUSTIN SE CONSIDERĂ VINDECAT. ÎNCLINAŢIA SPRE MĂRIRE. DISPUTA CU PRIVIRE LA LIMBA ENGLEZĂ. O SERBARE ARTISTICĂ ŞI LITERARĂ. SCURTE FRAZE ÎN TOIUL ZARVEI.

După ce cîntări bine lucrurile, comisia serbărilor propuse data de 8 iulie, care cădea într-o duminică şi care fu acceptată. Aveam foarte puţin timp pentru a schiţa un program şi pentru a ne pregăti domeniul, Toată lumea se pus§

J>e treabă şi, fiindcă era caid, nervozitatea generală ajunse curînd la culme.

Testevel avea un barometru aneroid pe care-l atîrnase mărinimos în sala comună. Din clipă în clipă ne duceam pe rînd să consultăm capriciosul instrument. Atitudinea lui era o batjocură faţă de încrederea noastră. In cele din urmă, păru că se linişteşte. De altfel, cerul era senin şi vîntul bătea potrivit. Serbarea noastră avea să se desfăşoare în împrejurări fericite. Totuşi, Jean-Paul Senac nu se lăsa pradă optimismului. Se aşeza călare pe un scaun, îşi lipea bărbia de spetează şi contempla multă vreme barometrul de parcă ar fi vrut să-l hipnotizeze.

— Arată timp frumos, suspina el, arată mereu timp frumos! Ah! M-am săturat! Dacă tot trebuie să coboare pînă la urmă, cel puţin să coboare numaidecît, să se sfîrşească odată. Să ştim cum stăm. Să fim liniştiţi!

După aceste meditaţii meteorologice, Senac începea să-l sîcîie pe Testevel. în calitate de membru al comisiei, acesta se apucase să cureţe şi să pregătească singur fostul teren de tenis, ales drept sediu principal al distracţiilor cîm- peneşti. Testevel arăta ca un taur, dar era încet şi meticulos. Senac îl pisa mereu şi-l hărţuia ca o viespe. Ii auzeam de departe certîndu-se. Testevel striga:

— Nu-mi pasă de nimic. Numele meu e ridicol, sînt de acord. Dar nu vreau să se întreacă măsura. Accept să mi se spună Testemiche şi Testeboule, şi Testefrick, şi chiar Testefiche sau Testefifre sau Testefoutre. Dar n-am să suport să mi se spună Testicule. Nu, nu, aşa ceva n-am să suport.

Testevel nu îndrăznea să-l înfrunte pe Senac pieptiş. Pînă şi în clipele de revoltă, folosea vag şi cu prudenţă pronumele reflexiv „se". Ştiam prea bine cu toţii că acest „se" nu voia şi nu putea să se refere decît la Senac. Cam în acel timp, Jean-Paul Senac începu să-i aplice lui Testevel metodele amicale de care pînă atunci beneficiase numai Mignon-Mignard. Senac îl măgulea şi-l brutaliza pe rînd pe Testevel, dar într-un mod atît de categoric electiv, încît victima favorită nu putea fi decît măgulită. Cu şi fără prilej , Senac îi şoptea cu glas scăzut la ureche confidenţe delicate. Profita de acest fapt ca să-l tragă de păr pe camaradul lui preferat sau să-l ciupească

de ureche. La masă se instalase lîngă Testevel, putînd astfel să glumească mai lesne,

să-i împingă cotul în clipa cînd se pregătea să bea sau să-i reproşeze gusturile şi felul de a mînca. Dacă, în cele din urmă, victima se înfuria, Senac îi cerea iertare. Ochii i se umpleau numaidecît de lacrimi şi mustaţa începea numai- decît să-i tremure. Trebuia să-i strîngi mîinile, să-l ierţi şi să-l mîngîi. Testevel bombănea:

— Senac e insuportabil.

Totuşi îi plăcea această gingăşie acrişoară şi afecţiunea lui cinică. Aşa cum se întîmplase cu Mignon-Mignard, Senac avu un succes paradoxal pe lîngă Testevel.

Dar asta nu-l umplu de bucurie; dimpotrivă, amărăciunea lui spori. în vederea serbării, făceam curăţenie în casă şi în grădină. Cu o mătură în mînă, Senac fugărea păianjenii, cîrcăiacii şi furnicile. Cu o singură izbitură, strivea sălbatic orice fiinţă vie îi ieşea în cale. Jusserand, care — cel puţin pe atunci — era un discipol al lui Tolstoi, se declara jignit de cruzimea lui Senac. Acesta ridica din sprîncene cu multă nevinovăţie.

— Da, am omorît un păianjen. De ce? Mă întrebi de ce? E cel mai mare serviciu pe care pot să i-l fac. Nu se aştepta la aşa ceva. Toată operaţia a ţinut o douăzecime de secundă. E totală şi deplină. E moartea adevărată, moartea cea bună, moartea pe care o doresc tuturor, şi în primul rînd, mie însumi.

Jusserand nu era convins. Dimpotrivă, făcea elogiul fachirilor care mătură terenul înaintea lor ca nu cumva să facă rău unui purice. Jusserand declara zilnic:

— Eu sînt vegetarian. Acuma m-am hotărît. Nu mai accept să trăiesc din moartea unor animale. Alice! să-mi faci mîncare de regim.

Jusserand îşi mînca regimul. E drept că întîi îşi mînca tot regimul: cartofii, orezul, lintea şi salata. Pe urmă îşi îndrepta o privire curioasă spre mîncarea celorlalţi şi, după ce înfulecase „regimul" lui, discipolul lui Tolstoi gusta din regimul celorlalţi, spunînd:

— E dezgustător. Ah! Ah! Ah 1 Nu sînt mîndru de mine. Dar, începînd din seara asta, s-a terminat cu desă-

vîrşire. Numai regimul, atît şi nimic mai mult. Sper că mai înţeles, Alice.

Jusserand avea un miros foarte fin care, spunea el, îi prilejuia mai mult necazuri decît bucurii. In atelier, lucra lîngă Larseneur şi spunea mereu cu glas scăzut:

— Ah ! Ah! Ah! Ah ! Se poate să fie din cauza căldurii, dar asta nu-i o scuză!

In cele din urmă, Larseneur îi ceru explicaţii. Jusserand îi răspunse răspicat:

— Ar trebui să-ţi speli picioarele, mai ales acum cînd porţi sandale.

Sfatul acesta îl jigni adînc pe Larseneur, care spuse:

— Săptămîna trecută am făcut baie în bazin. Dacă vrea să lucrez în alt loc, foarte bine! am să-mi schimb locul.

In ciuda acestor sporovăieli, data serbării se apropia. Intr-o seară, ne-am dus la Senac să discutăm despre programe şi despre invitaţii, fiindcă nu le expediasem încă pe toate. Era aproape ora douăsprezece, dar ştiam perfect că Senac se culcă tîrziu.

L-am găsit trîntit pe pat, cu o jiletcă de flanea pe el şi cu nişte pantaloni de dril. îşi încrucişase braţele sub ceafă şi privea cum tresare flacăra luminării. Din tavan atîrna, lipicioasă, o panglică lungă de hîrtie pe care, înainte de a-şi da sfîrşitul, vibra încă o duzină de muşte. Deşi era îngrozitor de cald, ferestrele erau închise, fiindcă Senac se temea de fluturi şi de ţînţari. Ne rugă să luăm loc pe ladă, dat fiind că mobilierul camerei lui nu se îmbogăţise. Pe urmă, tocmai cînd Justin deschise gura ca să vorbească, ne făcu semn să ascultăm.

— Ge-i? am întrebat eu.

Senac ridică din umeri:

— Auziţi scîrţîitul şi suspinele astea, murmură el şi vă întrebaţi probabil ce înseamnă, suflete nevinovate ce sînteţi! Se vede bine că aveţi norocul să posedaţi nişte camere locuibile. Scîrţîitul şi suspinele astea înseamnă că Brenugat face dragoste. Aşa se întîmplă în fiecare seară. Ba chiar aşa se întîmplă cam în fiecare dimineaţă. Uneori se produc şi manifestaţii în afară de program, adică după prînz. Brenugat e bine făcut şi deosebit de solid, de acord. Florence are dispoziţii remarcabile pentru muzica vocală, de acord. Dar vă asigur că nu aşa se creează un climat favorabil pentru meditaţia solitară. Voi doi nici nu

va sinchisiţi, voi sînteţi nişte îngeri de înţelepciune, nişte fiinţe diafane, nişte suflete rănite, nişte fiinţe caste de mare clasă. Pe mine însă începe să mă cam gîdile la visoscop, începe să-mi trezească glumogenul. Auzi, solitari! De acord. Sihastri! Şi cu asta sînt de acord. Dar nu vreau ispite, nu vreau ispite, că atunci nu mai răspund de mine. In primul rînd, va trebui să ne luăm nişte concedii.

— Ah ! spuse Justin, nimeni nu-ţi interzice aşa ceva.

Sénac visa, privind muştele care se zbăteau pe panglica
vîscoasă. Apoi murmură:

— ...Sau poate — asta rămîne de văzut — să introducem destinderea la domiciliu.

— Haide, haide, spuse Justin, să fim serioşi.

Şi am vorbit serios despre serbare şi despre program.

— Nu ştiu dacă am să invit şi eu pe cineva dintre ai mei, i-am spus pe urmă lui Justin, în timp ce ne îndreptam spre camerele noastre.

— Şi de ce nu? Nu înţeleg. Trebuie să-ţi inviţi familia.

— Ah ! Familia mea e numeroasă. Pe Suzanne am s-o chem, fiindcă trebuie să joace în piesă cu prietenii ei de la conservator. Dar ceilalţi...

— Trebuie să inviţi pe toată lumea. Gîndeşte-te că părinţii tăi sînt destul de dornici să vadă ce faci aici. Nu trebuie să ne ascundem, dimpotrivă, trebuie să ne arătăm mîndri. De data asta, Deşertul se va deschide tuturor privirilor străine. Cheamă-l pe Ferdinand şi chiar pe Joseph, da, chiar pe Joseph.

Justin se opri, îşi sprijini mîna pe umărul meu şi-mi spuse cu o voce foarte calmă:

— Trebuie s-o inviţi şi pe Cécile. Te cunosc, Laurent. Nu vrei să inviţi pe nimeni fiindcă vrei să mă cruţi, vrei să n-o văd pe Cécile. Ei uite ! S-o invităm pe Cécile. Chiar eu am s-o invit. M-am vindecat. Deşertul a izbutit să mă vindece. Nu mai vreau decît un singur lucru: ca acţiunea noastră să reuşească.

Şi adăugă suspinînd:

— După cum vezi, nu e prea uşor. Nu ştiu cum o să plătim chiria în iulie. Avem noroc, găsim de lucru, muncim, totuşi nu izbutesc să echilibrez bugetul. Cred că e ceva greşit la baza acţiunii noastre. Mori de somn. Hai să ne culcăm.

Cu toate eforturile lui, aceste temeri îi stricau dispoziţia. Ne cicălea pentru toate cheltuielile şi se văicărea cu obrajii în flăcări:

— Ştiu prea bine că eu joc rolul cel mai urît. Dar cineva dintre noi trebuie să accepte să-l joace. Să facem economie, altfel ne ducem de rîpă.

Observaţiile acestea înţelepte nu erau pe placul tuturor. Jusserand scotea tot felul de: oh! oh! şi de: ah! ah! apoi striga:

— Eu am o singură pasiune, pasiunea măririi. Nu înţeleg decît un singur lucru pe lumea asta: mărirea. Am din fire o adevărată groază faţă de meschinărie. Nu-i aşa. Alice? E mai bine să fii ceva mare, chiar şi un mare criminal, decît să fii un mic virtuos, o mică fiinţă perfectă. Oh! oh! oh! prefer o mare înfrîngere unui mic succes. Să nu facem lucrurile cu meschinărie. Să nu cumpărăm berea cu cana. Să luăm un butoi cu un furtun pentru presiune.

Exasperat, Justin îi răspunse cu oarecare asprime:

— Mărire! Mărire! Există oameni care pînă la urmă ajung nişte mari mediocri.

Temperatura morală urca şi prevestea furtună. Larseneur, care era un antiminuşard declarat, venea din grădină strigînd:

— La noi e împărăţia rahatului! Nenorocitul ăsta de cîine mănîncă prea mult. Ne costă ochii din cap. Avem o singură javră şi tot parcul arată îngrozitor. Gîinele ăsta se multiplică, are geniul excrementului.

— Bine, spuse Senac cu o voce de gheaţă. Mă oblig să plătesc singur hrana cîinelui.

Apoi, Larseneur începea să se plîngă cu voce înăbuşită de Brenugat, a cărui mandolină — spunea el — otrăvea liniştea. Jean-Paul Senac căuta cu privirea în cine să lovească, îl zărea pe Testevel şi se pornea să-i facă morală.

— Şi de data asta am găsit peria plină de părul tău. Nu pot să-ţi ascund că suport orice, numai fire de păr pe perie nu.

— Ascultă, bolborosea Testevel, peria e a mea. Tu m-a întrebat dacă poţi s-o foloseşti.

— Tocmai de aceea. Tocmai pentru că e a ta, politeţea te obligă s-o cureţi cu grijă înainte de a mi-o da.

Cearta putea să ţină aşa multă vreme. Intervenea însă o altă grijă şi Justin spunea:

— Măcar de n-am rata de tot serbarea astal Dacă ne facem de rîs, are să fie o reclamă foarte proastă pentru firea noastră.

— Da! Numai de-am avea vreme bună! Barometrul începe să coboare.

Ziua serbării sosi şi timpul era plăcut. Eram cu toţii foarte enervaţi. In timpul micului dejun, Justin găsi nimerit să ridice ceea ce el numea: „o problemă de ordine internă".

— Aş vrea să ştiu, spuse el cu gravitate, cine dintre noi a uitat să spele la dabliusi.

Urmă o clipă de tăcere, apoi Brenugat spuse:

— Ce înseamnă dabliusi?

— Ah! spuse Justin cu severitate, cred că mă înţelegeţi foarte bine. Mă refer la un anumit loc.

— Aha! îl pronunţi pe englezeşte.

— Exact, pe englezeşte. Poftim! o să avem oaspeţi, şi la parter dabliusiurile se prezintă înfiorător.

— Noi locuim la etajul al doilea, spuse Brenugat.

— Eu n-am avut încă norocul să vorbesc englezeşte azi-dimineaţă, oftă Senac.

Larseneur era foarte palid şi izbucni deodată:

— Ţin să declar că eu sînt în afară de cauză. Trebuie să mai adaug că vinovatul e un măgar. Acestea fiind spuse, afirm că inchiziţia la care sîntem supuşi e pur şi simplu intolerabilă. Te preţuim, Justin, şi te iubim cu toţii, dar ar trebui să renunţi la rolul ăsta de majur.

Justin se ridică de la masă fără să spună o vorbă şi ieşi.

Aşa începu duminica în care avea loc serbarea noastră.

Totuşi, serbarea fu foarte frumoasă. Am avut aproape două sute de oaspeţi şi cerul a fost îndurător cu noi. Invitasem cîţiva oameni din partea locului, în general oameni săraci. Ceilalţi erau parizieni. Parcul arăta frumos, îmbrăcat în verdeaţă proaspătă. Cu condiţia ca pianul lui să fie tratat ca o raclă, Larseneur acceptase să-l transportăm afară. In sala comună, expusesem tablouri şi desene pe care ni le încredinţaseră cîţiva pictori tineri. Atelierul

părea de o curăţenie îmbietoare. Picquenart în haine de sărbătoare, adică negre, stătea lîngă maşina noastră şi tipărea, pen ru a le oferi vizitatorilor — aşa cum se făcea şi la Plantin — exemplare dintr-o felicitare pe care o improvizasem în mare grabă în ajun şi care suna destul de bine. Sénac îi şoptea la ureche nişte lucruri drăguţe cam aşa:

— Picquetruc, dragul meu, arăţi ca un cioclu.

Din fericire, bunul nostru Picquenart rămînea impasibil. Pe scurt, totul mergea cum nu se poate mai bine şi nici unul dintre noi nu mai ştia prea bine cum se făcuseră lucrurile şi nici cine le făcuse. După ce vizitau casa, invitaţii se împrăştiau prin parc. La căderea serii, reprezentaţia începu. Trebuia să recunoaştem: comisia serbărilor ne binemeritase încrederea. La început, am ascultat o scenă din opera pe care o compunea Larseneur. Doi cîntăreţi, prieteni cu el, o cîntară înlănţuiţi: era o scenă de dragoste. Se vorbea despre spade, despre băuturi vrăjite de dragoste şi despre un jurămînt pe scutul strămbunilor. In cele din urmă, Makalas şi Girlamire se prăbuşiră unul în braţele celuilalt. Noi, localnicii Deşertului, eram surprinşi văzînd că, tot auzindu-l pe Larseneur cînd îşi cînta lucrările, le învăţasem pe 'de rost. Am aplaudat cu furie şi publicul ne-a urmat exemplul.

S-a reprezentat apoi *Arlequin îmblinzit de dragoste.* So- ră-mea Suzanne juca rolul Sylviei, care i se potrivea de minune: niciodată n-a putut să joace decît propriul ei rol. Era delicioasă. Voi vorbi, la momentul oportun, despre efectele speciale pe care frumuseţea ei le-a produs asupra a doi dintre solitarii noştri. Dar pentru moment, să lăsăm asta.

Cînd mă gîndesc la duminica aceea de iulie, îmi vine foarte greu să orînduiesc imaginile pe care mi le-a lăsat. Cum să mărturisesc? Cîteva zile înainte am fost foarte îngrijorat la gîndul că familia mea se va întîlni cu prietenii mei din Deşert. Indiferent de aprecierile pe care aveau să le facă unii asupra celorlalţi, mă simţeam foarte nenorocit, sensibil şi foarte vulnerabil. Un actor de la Odéon, trimis de André Antoine, declamă un poem de Sénac, un poem pe care-l ştiam cu toţii pe de rost, şi care ne era drag:

Nu mă cunosc, nu-mi sînt amici
Nici soţii, nici dulăul meu,
Nici disperarea mea şi nici Plictisul
metafizic greu.

Nici un alint, nici o-mpăcare, * Nici
raza scurtă de lumină Prea tristă,
nici furtuna care Măcar te-adapă, o,
grădină!

îl ascultam şi eu dar supravegheam cu atenţie expresia feţei fratelui meu Joseph. Poemul lui Jean-Paul Sénac îmi păru deodată foarte slab şi aproape ridicol, pentru că-l ascultam cu urechile lui Joseph. Totuşi, Joseph aplaudă, însufleţit de o totală bunăvoinţă. Probabil că Joseph nu-şi dădea osteneala să-şi formeze o părere asupra poemului lui Sénac.

Grijile mele au fost împrăştiate de o splendidă înseninare. La stăruinţele tuturor, Cécile acceptă să se aşeze în faţa pianului, împrejurare care nu fusese prevăzută de comisia serbărilor.

Pe vremea aceea, Cécile avea douăzeci şi patru de ani. Se întorcea din America, purtînd pe umeri o glorie tînără. înfăţişa încă tuturor chipul unui înger al muzicii, dar două cute mici şi fine, care păreau desenate cu un ac, coborau de o parte şi de alta a gurii ei frumoase şi imobile. Ne cîntă cîteva pastorale uşoare, compuse de Couperin pentru păstoriţele de la operă. Toate grijile mele se topeau, viitorul şi trecutul îşi acordau reciproc îndurare.

Restul serii se pierde într-un zgomot vesel. îl aud pe tata care-mi spune:

— Sper totuşi, dragul meu, că ai să-ţi reiei studiile. Un om trebuie să fie consecvent.

Toată viaţa, tata şi-a schimbat ţelurile şi drumul către aceste ţeluri. Mi-a făcut un elogiu în trei părţi al consecvenţei.

Joseph îi dădea lui Justin sfaturi competente cu privire la gestiunea unui capital:

— Plasezi o zecime în fonduri de stat, o zecime în valori franţuzeşti cu venit fix, două zecimi în ipoteci, preferind, firește, case de raport situate în regiuni diferite. Dar îţi găsesc eu ce-ţi trebuie.

Bietul Justin! Asculta cu multă răbdare.

O aud şi pe mama. Priveşte o tufă mare de iasomie care creşte lîngă casă şi spune:

— E frumoasă iasomia voastră... dar mult mai puţin frumoasă decît cea pe care o aveam la Creteil. Nu-ţi aminteşti de iasomia noastră de la Creteil, Laurent?

O văd pe Suzanne, care trece întovărăşită de Testevel. Are un fel ciudat de a zîmbi ca să-i sclipească ochii. E o simplă mişcare a pleoapelor, dar e irezistibilă şi Testevel e uluit. Merge alături de ea ca un elefant pe care o zînă l-ar tîrî legat cu un fir de aţă.

Trec oameni, apar figuri. Cu multă înflăcărare, Jusserand demonstrează arta versurilor unei doamne între două vîrste, pe care n-o cunosc şi căreia i se adresează spunîndu-i „baroană". Senac îmi şopteşte la ureche:

— Totul merge aproape prea bine. Are să se întîmple ceva.

Imaginile se precipită. Mîncăm şi bem sub frunzişul copacilor. Pe urmă Larseneur aprinde felinare veneţiene. Se aude glasul unei femei care cîntă în noapte un cîntec al lui Bilitis. Nu ştiu dacă de oboseală sau de bucurie, dar loate gîndurile mele s-au potolit. Simt o mare dorinţă de fericire. E posibil oare să fii fericit?

CAPITOLUL XIV

CONVERSAŢIE PRINTRE RĂSADURILE DE FASOLE. JEAN-PAUL SENAC ÎNCEPE SĂ IASĂ ÎN EVIDENŢĂ. UMILINŢA NOASTRĂ CEA MARE. DE UNDE REIESE CĂ E GREU SĂ AI DE-A FACE CU EVREII. DIN NOU SENAC. UNANIMITATEA SAU NIMIC. ÎNCERCĂRI DE ÎMPĂCARE. DISCIPLINA SAU MOARTEA. ALICE DEZERTEAZĂ DIN DEŞERT.

S-a sfîrşit. Serbarea s-a sfîrşit. începe să se depărteze de noi. O să mai vorbim multă vreme despre ea. O să facem eforturi frumoase ca să ne împrospătăm amintirile. Totuşi serbarea s-a sfîrşit cu adevărat.

Ne-a lăsat pe toţi — şi n-aş putea spune zău de ce — morţi de oboseală. Brenugat izbuteşte cu cea mai mare greutate să ne scoată în grădină ca să culegem fasolea verde acuma, cît mai e de mîncat.

Grădina arată urît: trecerea unei armate de invazie n-ar fi putut s-o nenorocească mai rău. Toţi invitaţii noştri erau foarte civilizaţi, totuşi au strivit crengile copacilor,

au cules ca să le ia cu ei florile care cresc pe unde apucă, şi care ne farmecă totuşi. S-au plimbat călcînd în picioare grădina de legume, au mîncat din prunele noastre încă verzi şi au rupt unica piersică, pe care, de săptămîni întregi, o 'dezmierdam cu privirea ca pe un semn sau ca pe un simbol. Au lăsat prin toate colţurile hîrtii şi cbiştocuri. In cursul investigaţiilor noastre, găsim la întîmplare cîte o mănuşă, două batiste, o umbrelă, o sacoşă, o pălărie.

Brenugat ne cicăleşte aşa că iată-ne pe toţi, sau aproape, lăsîndu-ne pe vine în fasole. Pictorul spune:

— Şi semănatul înseamnă muncă multă. Dar cine-şi închipuie că a culege e numai o plăcere se înşală amarnic.

Aceste vorbe pline de adîncime nu surprind pe nimeni. Senac îşi îndreaptă spinarea, se întinde şi declară:

— Meritul meu e cu atît mai mare cu cît nu-mi place fasolea verde.

Cearta dintre vegetarieni şi carnivori se aprinde iar nu- maidecît. Jusserand face prozeliţi. Larseneur ar fi de acord să mănînce numai legume, dar cu excepţia fasolei verzi pe care, hotărît lucru, nu poate s-o sufere. Justin acceptă bucuros teza vegetariană: în principiu, Justin acceptă tot ce poate duce la o restrîngere a cheltuielilor noastre. Controversa dă loc unui mare număr de consideraţii de natură umanitară. Senac nu ia decît o parte redusă la discuţii. Se mulţumeşte să strecoare cu glas leneş anumite observaţii în momentele de tăcere.

— Ar trebui să creştem găini, raţe şi iepuri. Nu pot spune că mă omor după carnea de iepure, iar pe cea de raţă nu pot s-o sufăr. Prefer carnea de bovine. Dar n-are a face, aş fi mîncat totuşi din cînd în cînd o bucăţică de iepure şi poate cîte o bucăţică de raţă. Ţi-ai găsit! Am discutat despre asta, ca de obicei, dar n-am făcut nimic. Ca de obicei, ca de obicei.

— Justin protestează cu furie. Jean-Paul Senac pleacă ochii. Tace o clipă, apoi începe iar să bombăne în mustaţă:Eu mănînc salata ca să nu-mi rămînă gustul grăsimii în gură. Dar ar trebui mai întîi să simt gust de grăsime. Dacă mergem mai departe aşa, o să ajungem să

mîncăm numai iarbă. De altfel, de altfel 11-0 sâ avem nici trei frunze de salată. Melcii au înfulecat-o toată. Avem atîţia duşmani! Ah! Atîţia duşmani! Cind aud pe unii spunînd că vor să facă grădinărit, îmi vine să rîd. Aş vrea să-1, văd pe cel care izbuteşte să scoată ceva dintr-o grădină. E imposibil.

Senac se poartă foarte frumos la masă. E bolnav de stomac, cel puţin aşa spune, dar asta nu-l împiedică să se ghiftuiaseă. După ce s-a săturat, Jean-Paul Senac înclină spre ascetism şi bombăne:

— E umilitor! Sîntem nişte muncitori spirituali, mai mult chiar, sîntem nişte spirite, totuşi, trebuie să ne gîn- dim mereu la baza materială, la hrană, ca nişte animale. Ce umilinţă ! Ce abjecţie !j

De data asta, Justin aprobă, el care se hrăneşte în special cu cifre, socoteli şi griji.

încurajat de această aprobare, Senac deschide toate ferestrele ca să facă curent: după ce a mîncat, mirosul de bucătărie îl supără. Apoi, deodată, începe să se scarpine cu energie:

— îmi închipuiam eu, am luat nişte paraziţi de fasole, nişte muşiţă, dacă găsiţi că sună mai frumos. Şi cînd mă gîndesc la cei care se plîng că n-au grădinăl Oamenii aceia nu ştiu ce înseamnă fericire.

Jean-Paul Senac nu e un om violent ca Brenugat, n-are o voce frumoasă ca Jusserand; nu e frumos ca Larseneur; nu e puternic ca Testevel, totuşi, pe zi ce trece, ia un loc din ce în ce mai important în casă şi în spiritele noastre. Dă o formă precisă, uneori chiar necruţătoare, unor gînduri de tot felul, care, în minţile altora, ar rămîne nelămurite. E copilul nostru răsfăţat. De altfel, vorbeşte neîncetat, nu poate să nu vorbească. Munca din atelier e acompaniată în mod obligatoriu de vocea lui Jean-Paul care toarce. Vorbim aproape zilnic despre serbare. Serbarea aceasta i-a lăsat lui J ustin numai amintiri fericite. Totuşi, bombăneşte cîteodată. Justin are prea multe griji, asta-i strică dispoziţia. Spune aşa:

— Să nu ne mai gîndim la serbare. Prezentul ne cheamă, să trăim în prezent.

— E preferabil, şuieră Senac. în acţiunea noastră există o cantitate mai mare de prezent decît de viitor.

Şi fiindcă această observaţie îngrijorătoare e primită de toată lumea în tăcere, Senac reia:

— Cînd am venit aici, ne spuneam că o să fie destul dacă o să lucrăm trei sau patru ore pe zi, adică jnult mai puţin decit în civil...

— Spune mai bine în viaţa seculară, propune Jusserand.

— In viaţa seculară, dacă-ţi place. Şi poftim! Rezultatul e surprinzător. Muncim mult mai mult aici decît în ceea ce numeşti tu viaţa seculară. Eu n-am muncit atîta de cînd sînt.

— E imposibil să muncim mai puţin, spun eu, dacă vrem s-o scoatem la capăt.

Senac deschide ochii mari.

— S-o scoatem la capăt! S-o scoatem la capăt! Am putea să lăsăm în pace capătul acela şi să nu ne încăpăţînăm să ajungem pînă la el. Asta-i o superstiţie burgheză.

Şi deodată, iată-l că-şi ia vînt din nou.

— Dacă chestia noastră reuşeşte, sîntem salvaţi şi problema e rezolvată. Dar atenţiune, atenţiune ! Ne salvăm numai noi. Ei bine! Nu! Trebuie să salvăm lumea întreagă. Chiar dacă acţiunea noastră merge bine, n-am să fiu niciodată fericit, satisfăcut, liniştit, pentru că eu mă gîndesc şi la alţii.

Justin nu spune nimic. Coace o tristeţe mare. Băieţii fluieră şi fumează. Jusserand se plînge de viespi. Omul acesta dornic de mărire spune mereu: Oh ! Oh ! Ah ! Ah ! Schiţează crize de furie vocală sforăitoare. Cînd ai o voce frumoasă, trebuie să te serveşti de ea.

La drept vorbind, nimeni, nici chiar Senac, nu îndrăzneşte să vorbească pe faţă de umilinţa noastră cea mare. Căci am suferit o mare umilinţă. După cum am mai spus, am dat ceva de lucru unui „fasonier" — cuvîntul a fost folosit de Picquenart. Insă acest fasonier a făcut o treabă pur şi simplu inacceptabilă. Şi totuşi, noi vom accepta rezultatul muncii lui inacceptabile. Nu putem să nu-l acceptăm dată fiind starea finanţelor noastre. Şi ne punem

antetul pe aşa ceva ! E îngrozitor, e întristător ! Nimeni nu vorbeşte pe faţă despre asta, dar ne ciorovăim între noi cu glas scăzut.

— Voi aţi auzit de tipografia asta, tipografia Schwartz?

— Cine a descoperit-o? Dumneata, Picqueboule?

Picquenart clatină din cap şi zîmbeşte cu gingiile lui

negre. Justin ridică ochii şi spune

— :Eu am descoperit-o. Nu cunoşteam pe nimeni. Mi-am amintit că tata tipărea uneori aici antetul facturilor şi al cărţilor lui de vizită. Nu puteam să prevăd că ni se va preda o lucrare aşa de proastă. Sînt cel mai amărît dintre voi.

Bietul Justin ! Are mii de motive să fie amărît! în zadar se sileşte să se lupte împotriva unor gînduri înveninate. Cînd sîntem singuri îmi spune:

— E drept, numai eu sînt responsabil. Aş vrea să am bani ca să retipăresc broşura ceea, indiferent la ce preţ. Dar nu pot. Nu mai am nici un ban. Şi dacă n-ar fi decît asta!

Se opreşte, coboară glasul şi spune deodată, roşu la faţă:

— Am ales firma Schwartz la întîmplare, fiindcă o cunoşteam oarecum. Dar ceilalţi, băieţii... sînt sigur, auzi tu? Sînt absolut sigur că, în convorbirile la care nu asist şi eu se gîndesc şi-şi spun că am ales firma asta pentru că e evreiască şi pentru că, fiind şi eu evreu... Hai, mărturiseşte, Laurent, mărturiseşte, că s-au gîndit la asta.

Mă pornesc să-l liniştesc. O fac cu atît mai multă aprindere cu cît, într-adevăr, băieţii s-au gîndit la asta şi nu s-au ascuns de mine. Ori de cîte ori e vorba de calitatea lui de evreu, Justin dă dovadă de o sensibilitate care seamănă cu clarviziunea.

Deşi ne tulbură, pînă la urmă povestea cu „fasonierul" trece pe al doilea plan în mintea noastră. Avem alte griji.

în seara serbării, fără să anunţe pe nimeni, Senac a acordat un interviu care a apărut în sfîrşit într-un ziar din Paris. Ziarul trece din mînă în mînă. Articolul e destul de amabil pentru noi. Totuşi, cine-l citeşte ar putea crede că Senac e oarecum şeful nostru, că, iniţial, el a fost mecena şi inspiratorul acţiunii. Brenugat izbeşte cu mîna ziarul desfăşurat.

— Poate să fie o greşeală, dar e supărător şi, mai ales, e nejust. Aici sîntem cu toţii egali şi ideea de a ne retrage în Deşert e ideea noastră a tuturora.

Senac ridică din umeri. Se fereşte, se dă în lături:

— Nu-i vina mea. E dezgustător. Blestemaţii ăştia de ziarişti nu înţeleg niciodată nimic.

Pentru a devia conversaţia, ne anunţă că zilele astea îşi va lua un mic concediu.

— Castitatea e un lucru foarte frumos, cu condiţia, totuşi, să nu te tîmpească,

Mă apucă de braţ, mă trage după el pe o alee pustie şi-mi spune mişcînd din nări:

— Trebuie să schimb aerul. N-ai observat, Laurent, ce miros are Florence, nevasta lui Brenugat. Dar ce? n-ai nas? Eu, dragul meu, o simt de la o sută de metri depărtare. A ce miroase? Foarte simplu: miroase a[1] femeie, atît şi nimic mai mult, dar la puterea a douăzecea. Nu, nu, nu mă excită. Ba chiar mă cam scîrbeşte. Ar trebui să nu se îngăduie aşa ceva.

îşi face vînt cu batista, ca şi cum ar vrea să alunge mirosurile. E foarte cald, o căldură care prevesteşte furtuna, o căldură cam umedă. Duminică, toată colonia se duce la plimbare. încă nu ne-am plictisit de domeniul nostru, totuşi, începem să privim spre orizont. Trecem prin sate toropite de lumina puternică a soarelui. Senac şopteşte: Peste tot ziduri! Ah ! Asta nu-i pădurea virgină. Bravo ! Alte zăbrele ! Nici nu ştiţi cît de mult mă întristează apariţia unui zid.

— Ce să-i faci? spune Larseneur, ca să găsim un ţinut mai sălbatic, ar fi trebuit să ne depărtăm prea mult de Paris,

— Tocmai, suspină Senac, trebuia să avem curajul să mergem foarte departe de Paris.

Se opreşte în poarta tuturor proprietăţilor şi spune cu un accent nostalgic:

— Uite, aici ne-am fi simţit bine. Asta zic şi eu casă! Asta zic şi eu grădină de legume! Şi ce poziţie splendidă! Ah! v-am spus mereu că prea ne-am grăbit. Pentru o acţiune ca a noastră, e nevoie de gîndire, de socoteală, de cap. Trebuie să-ţi faci timp şi să laşi lucrurile să vină la tine, să vină la tine...

Justin nu aude totdeauna reflecţiile lui Senac, dar le ghiceşte, le adulmecă. Şi Justin se întristează foarte. Mai are momente de mare entuziasm, momente cînd strigă:

— Nu pot să-ţi spun cît sînt de însetat de dragostea umană, de afecţiune umană.

Dar îndată după aceea, îşi cuprinde capul cu mîinile şi spune:

— Ba nu, ba nu, să ne gîndim numai la bani şi la contabilitate. Am plătit chiria. S-a făcut. Dar peste o lună n-o să mai avem ce mînca. Vrei să vezi şi tu socotelile?

Se cufundă în socoteli, iese iar la suprafaţă şi, deodată, spune cu o voce plină de ură:

— Mă întreb de ce l-am luat pe Senac cu noi, Poate că nu-i prea frumos din partea mea. Vorbim veşnic între noi despre marile calităţi ale lui Senac. Ce nevoie ciudată să te exciţi cînd e vorba de calităţile camarazilor tăi! Ei bine! Sînt zile cînd mă întreb ce înseamnă calităţile cele mari ale lui Senac. Nu are decît calităţi negative.

Cînd e foarte trist, Justin e şi foarte nedrept. încerc să-l potolesc. Atunci, cu pletele roşcate zbîrlite de o nouă înflăcărare, spune:

— Ce să-i faci? Singurul lucru care mi-e drag e unanimitatea, asta o vreau. Mi-e destul sa aud o singura voce discordantă şi toată lumea-mi displace, mă dezgustă, mă îngrozeşte.

Şi spunînd acestea, începe iar să ţipe, pentru că zgomotul presei s-a oprit brusc, pentru că solitarii, îmbrăcîndu-şi cu toţii costumele de baie, au pornit în galop spre bazin. Pînă la urmă se îmblînzeşte cînd îmi exprim şi eu dorinţa de a face o baie. Şi, fiindcă e foarte cald, vine să se scalde şi el.

Ar vrea din toată inima să fie împăciuitor. E un rol care-i place şi-l joacă cu graţie.

Brenugat fiind, în calitate de preşedinte al comisiei grădinăritului, un antiminuşard hotărît, se ceartă cu Senac şi cere ca javra, care scormoneşte de zor în pămînt, să fie pusă în lanţ. Senac se plesneşte peste coapsă cu palma mîinii drepte şi schiţează un gest de totală nepoliteţe. Apoi îi spune Iui Brenugat că e un călău şi un barbar asiatic. Justin îl ia de mijloc pe pictor, îl trage deoparte, îl linişteşte, îl măguleşte şi-l mîngîie.

— Brenug dragă, o societate ca a noastră nu poate trăi numai în armonie şi toleranţă

reciprocă.Tu eşti un tip bine. în afară de asta, eşti un tip sănătos, ba chiar voinic. Lasă-l pe Senac să-şi debiteze fleacurile. Aşa e el. E firea lui. Să-l luăm aşa cum e. Toate astea n-au nici o importanţă. Dă tu exemplu de inteligenţă împăciuitoare şi iartă-i greşelile.

— Bineînţeles, se bîlbîie Brenugat, nu sînt un energumen şi-mi dau seama ca şi tine că aşa stau lucrurile. Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar tot ce-mi spui acuma îi spuneam şi eu chiar azi-dimineaţă lui Senac, în legătură cu...

— în legătură cu ce, frăţioare?

Brenugat nu ştie să mintă. Se tulbură, roşeşte uşor şi spune:

— în legătură cu Schwartz. Senac e furios pentru că...

Justin se încruntă şi repetă rar:

— Pentru că?

— Pentru că, izbucneşte Brenugat, spune că evreii găsesc totdeauna motive serioase să lucreze împreună. Te rog să crezi că n-o spunea cu răutate. Afirmaţii dintr-astea face toată lumea. N-are importanţă. Trebuie —tu singur ai spus-o — să-l lăsăm pe Jean-Paul să-şi toarne braşoavele. Mă rog, să fim toleranţi, ce mai încolo încoace ! înţelegi? Să fim toleranţi!

Brenugat se întoarce în grădină. Justin suferă şi nici măcar nu se sileşte să se ascundă. După o pauză mai lungă îi spun:

— Ce să-i faci? Mi-am părăsit familia pentru că mi-era groază de micile josnicii, de micile răutăţi, de micile gelozii. Dar am găsit aici acelaşi lucru, zău. Nu-mi rămîne de- cît să cred că oamenii nu ştiu să trăiască altfel.

— Ne trebuie un regulament care să ne vină de sus, spune Justin cu solemnitate. Ne trebuie o Lege.

— Chiar cu un regulament venit de sus şi chiar cu Legea, ei tot nu ştiu.

— Atunci mai bine să murim.

Nerăbdător, bat cu piciorul în pămînt. Justin e singurul copil la părinţi, aşa că nu ştie nimic despre

oameni. Asta e părerea care se formează în adîncul inimii mele.

Şi deodată, o ştire scurtă zboară prin casă şi trece din gură în gură: Alice Jusserand, blînda Alice Jusserand, îşi reia la Paris slujba la care renunţase ca să vină în Deşert. Va pleca în fiecare zi cu trenul dis-de-dimineaţă şi se va întoarce seara. Hotărîrea e irevocabilă. Jusserand explică băieţilor aceste dispoziţii.

— într-o gospodărie există cheltuieli inevitabile, pe care nu le poţi cere de la colectivitate. Aşa de pildă, îmbrăcămintea. Nu mai am un costum să pun pe mine. E o măsură de interes personal, atît şi nimic mai mult...

Nimic mai mult, fireşte. Totuşi, o seară întreagă, sîn- tem frămîntaţi de nenumărate gînduri, pe care nu îndrăznim să le comunicăm.

CAPITOLUL XV

PERTURBAREA REGIMULUI ECONOMIC. PROVIZO* RIUL ŞI DEFINITIVUL. CONVERSAŢIE DESPRE ONORURI. O MIGRAŢIE A CLANULUI PASQUIER. PROPRIETATEA COLECTIVA. SUZANNE ŞI BĂIEŢII. CUM SE POATE CA MUZICA SA NU FIE SUFI GIENTA ? EROISMUL LUI PICQUENART. NEÎNŢELEGERI MĂRUNTE. UN ACCIDENT DE MUNCĂ.

Chiar a doua zi, gîndurile acestea au ieşit la lumina zilei.

Am mai spus cred că nu angajasem pe nimeni în locul tuşei Clovis. Brenugat ne dădu de înţeles că soţiei sale îi era imposibil să ia asupra sa grija bucătăriei. Florence trebuia să vadă de fetiţă, de bărbat şi de ea însăşi. Fără entuziasm, dar fără mofturi, o ajutase pînă atunci pe buna Alice la munca grea a gospodăriei şi a serviciului lamasă.Din moment ce Alice ne părăsea, Florence Brenugat se declara învinsă. Plîngea şi se smiorcăia. Pictorul avea figura terorizată a omului care, în fiecare seară, înfruntă în patul cald cîte o scenă conjugală şoptită şi întretăiată de sughiţuri de plîns.

Jusserand făcu o propunere:

— Fără îndoială că peste puţin vom putea angaja o bucătăreasă. Pînă atunci şi, în mod cu totul provizoriu, să mîncăm fiecare separat.

Îmi închipuisem că ideea aceasta va fi respinsă de toată lumea, totuşi ea întruni numaidecît o mare majoritate. S-ar fi spus că băieţii, fără s-o mărturisească pe faţă, doreau să-şi regăsească libertatea în singurătate, o dată cu micile manii şi cu gusturile lor personale. Le atribui acest sentiment, pentru că şi eu îl încercam. Singur Justin protestă. Repeta mereu

— Băgaţi de seamă! E grav!

Ne obişnuisem, în Deşertul nostru, să-l vedem pe Justin vîslind împotriva curenţilor şi a brizelor. E dureros s-o spun, dar Justin, care vorbea numai despre armonie şi despre înţelegere, se împotrivea mai totdeauna părerii generale. Dacă n-aş fi fost alături de el, cred că, încă din acea perioadă, ar fi

trăit într-o izolare îngrozitoare. Ca să-l liniştească, Jusserand repeta:

— E provizoriu.

Şi aşa ne-am hotărît.

Primul rezultat a fost 0 uşoară perturbate iîi ritluui de muncă. La ora aprovizionării am început să tragem fiecare în partea lui. în calitate de casier, Justin ne acorda u ici sume. Peste puţin s-a văzut că aveam cu toţii economii secrete care puteau să intre în joc potrivit cu înclinaţiile şi cu capriciile noastre. Testevel, care făcea parte din grupul carnivorilor, gătea la ei în cameră, pe un reşou cu spirt nişte fripturi a căror aromă se răspîndea mai departe, aţîţînd şi scandalizînd nările vegetarienilor.

Foarte curînd după aceea, Senac îi făcu meticulosului Testevel propuneri de alianţă:

— Să gătim împreună I

Şi Testevel acceptă. Uriaşul acesta cumsecade gătea şi Senac se ducea după provizii. Profita de ele ca să ia pe drum diverse aperitive. Nu se destăinuia nimănui, dar respiraţia îl trăda.

In fiecare seară, Alice Jusserand pregătea cu dragoste tot felul de bunătăţi, pe care Bernard le mînca reci a doua zi. Trebuie să spun numaidecît ca să nu uit că, în această perioadă, Jusserand a lipsit destul de des de acasă. Pleca la Paris în timpul zilei. Nu pleca aproape niciodată cu acelaşi tren pe care-l lua nevastă-sa, şi avea grijă de cele mai multe ori să se întoarcă înaintea ei. Ne spunea:

— Am nişte treburi de familie. Alice să nu ştie. N-are nici un rost s-o neliniştesc.

Ne sileam să ţinem seamă de această dispoziţie.

Justin, Larseneur, soţii Brenugat, Picquenart şi cu mine ne duceam pe rînd în bucătărie ca să ne facem de mîn- care. Gîte unul dm noi aprindea focul şi ceilalţi îl foloseau după aceea. Uneori se auzeau reflecţii naive:

— Aha! Voi rnîncaţi cîrnăciori. Drace! O duceţi bine.

Alteori Senac se certa cu Testevel care-l hrănea şi, des-
părţindu-se pentru scurt timp de el, ne spunea cu ciudă:

— Testemul'le mi-a spus: „Lasă-mi mie cartofii prăjiţi că eu îţi dau tot pateul". Şi eu tocmai de cartofi prăjiţi aveam poftă azi. Acuma s-a terminat. O să poftesc cartofi prăjiţi pînă la sfîrşitul vieţii. E o

dorinţă refulată. Voi ce mîncaţi? Scrumbie? Ciudate gusturi! la daţi-mi şi mie o bucată, să văd cum e.

Justin ofta prinzînd cu furculiţa într-o farfurie o feliuţă de cîrnat:

— Spun cu toţii că e provizoriu. Dar eu ştiu bine că e definitiv şi că e regretabil.'

în această perioadă, se întîmp^ă un eveniment foarte neînsemnat, despre care aş prefera să nu spun nimic, dar pe care, în calitatea mea de memorialist fidel, trebuie totuşi să-l menţionez.

într-o zi, poşta de dimineaţă mi-a adus o scrisoare a cărei lectură m-a răscolit. Jusserand, mare specialist în corespondenţă, mi-o dăduse spunînd:

— E de la doctorul Hermerel. Ba da, ba da, să ştii că-i aşa. I-am văzut numele pe plic.

Am citit scrisoarea în atelier şi am simţit că roşesc.

Dragul meu, «cria domnul Hermerel, *ştiu eă te simţi bine şi că te întremezi VHr-o izolare rustică. Noi nu te uităm. Profesorul Letulleşi cu mine am făcut un demers pentru dumneata. Am fost la domnul Briand, ministrul Instrucţiunii Publice, şi i-am povestit că, riscîndu-ţi viaţa, ai încercat asupra dumi- tale vaccinul antipneumococic. Dragul meu, vei primi crucea Legiunii de Onoare şi fii sigur că toată lumea ştiinţifică se va bucura. Ministrul a cerut să se renunţe la orice formalitate. Vei intra în promoţia din iulie, care a întîrziat, puţin. Numele dumitale va fi citat în mod special. Vreau să ştiu ce faci. Cu toată prietenia.* He r m e r e 1 .

Răsuceam scrisoarea cu degete tremurătoare. Jusserand, care mă observa, spuse:

— Ai primit veşti proaste?

Am pus scrisoarea în buzunar şi am întors spatele ca să-mi ascund roşeaţa.

Am rumegat două zile la rînd ştirea asta extraordinară fără să spun nimănui nimic, nici chiar lui .Iustin Weill. A doua zi dimineaţă, Jusserand, care citea ziarul cu o pasiune pe care nu izbiitea să şi-o ascundă, strigă deodată:

— lateuită, ecolosal! Există unLauren! Pasquier, acelaşi nume şi acelaşi prenume, care a căpătat Legiunea de Onoare.

Jusserand citi mai departe, cufundîndu-şi obrazul îngust în paginile ziarului şi, deodată, exclamă:

— Dar nu se poate! Tu eşti! Elevul lui Jean Hermerel... Laboratorul Boucicaut... Boala cea mare. Tu eşti! Ah! Faci pe misteriosul!

Ne aflam în atelier, loc unde se ţineau şedinţele planare de cînd nu mai mîncam împreună. Am simţit oă feţele tuturor se întorseseră spre mine. Nu îndrăzneam să mă uit la nimeni.l

— Aha! Faci pe misteriosul, repetă «Tusserand mai încet. Ai aflat vestea acum două zile. Ba da, aşa e, scrisoarea pe care ţi-am dat-o alaltăieri, asta era... Ştii de două zile şi nu ne-ai spus nimic!

Justin îşi lăsă jos vingălacul, se apropie de mine şi mă sărută drăguţ. Pe urmă îmi **spuseră** şi ceilalţi cîte ceva. Ii ascultam distrat. Nu 'ştiu de ce, dar aş fi vrut să intru în pămînt.

— Dacă-ţi face plăcere... spuse Senac clătinînd din cap.

Şi Testevel adăugă:

— O ştire ca asta trebuie udată!

Conversaţia se întrerupse numaidecît. O tăcere plină de stingherealâ, apoi o răceală persistentă, se lăsă peste noi. Am dat cîteva explicaţii care semănau a scuză şi, în cele din urmă, am bolborosit:

— E o mare surpriză pentru mine, dar mai ales, e prea mult, mult prea mult. Ştiţi prea bine cu toţii că n-am cerut aşa ceva.

— Cred şi eu, spuse Larseneur, lucrurile astea se acceptă, nu se cer.

Senac întorsese capul:

— Spui că se acceptă? Rămîne de văzut, drept să-ţi spun. îl iubim cu toţii pe Laurent. Asta nu înseamnă că nu trebuie să judecăm fenomenul cu ceea ce aş numi eu rigoare experimentală. Sîntem nişte spirite libere. Nu acordăm şi nici nu trebuie să acordăm cea mai mică importanţă distincţiilor oficiale. Fiecare din noi face ce-i place. Pot totuşi să declar că, în locul lui Laurent, n-aş fi primit. E o chestiune de principiu.

— Hai, terminaţi odată, spuse Brenugat. Să-l lăsăm în pace şi să nu mai vorbim despre asta. Are să plătească nişte şampanie, fiindcă aşa se obişnuieşte. Eu nu judec lucrurile astea din punct de vedere filozofic, ca Senac. Cred mai curînd că panglicuţele, medaliile şi onorurile sînt pentru bătrîni. Se consolează cu ele pentru că nu mai pot să facă dragoste. Din fericire, oamenii de vîrsta noastră au alte plăceri.

— Dar vă repet, am spus eu descumpănit, ca nu ştiam nimic, e o surpriză.

— Asta credem şi noi, spuse Jusserand. In ce te priveşte, e evident. Totuşi, aşa ar putea fi justificate multe lucruri, multe socoteli, multe mici ambiţii. Ah! Trebuie să băgăm de seamă.

După aceste cuvinte, se făcu iar tăcere. Mă simţeam deodată foarte nenorocit. Aveam un sentiment de culpabilitate, ba chiar, sau mai ales, de ruşine.

Toată ziua au avut loc conversaţii cu voce scăzută de la care mă simţeam exclus. Justin nu spunea nimic, preocupat ca de obicei. Seara, după cină, în timp ce ne plimbam prin parc, şopti clătinînd din cap:

— Nu-i nimic 1 Se vor obişnui. In definitiv a fost o surpriză pentru toată lumea. E foarte frumos, desigur, şi sîntem toţi mîndri fiindcă e răsplata unei acţiuni meritorii. Numai că e foarte departe de preocupările noastre de fiecare zi. Ceilalţi trebuie să se obişnuiască cu ideea asta şi se vor obişnui. La început au crezut că-ţi făcea plăcere şi au fost cam indignaţi.

— Justin, i-am spus eu deodată, dar dacă ţi-aş spune, ţie, că mi-a făcut plăcere?

Justin se opri şi mă privi fix.

— Zău? Ţi-a făcut plăcere? late uită ! Mă miră, mă miră. Mă rog, totul e cu putinţă.

— Stai puţin, i-am mai spus. Mi-a făcut plăcere pe moment. Acuma s-a isprăvit, plăcerea s-a risipit şi s-a pierdut. Nu-mi mai face nici o plăcere, ba chiar dimpotrivă.

Am vorbit despre altceva. Episodul acesta, pe care-l povestesc pentru că e destul de interesant

pentru înţelegerea istoriei mele, a avut oarecare consecinţe. Am primit multe scrisori, în primul rînd una de la părinţi. Frate-meu Joseph mi-a expediat un bileţel, pe care l-am păstrat într-un teanc de scrisori şi pe care-l voi copia aici.

Dragă Laurent, spunea el, *am aflat ca toată lumea ştirea şi m-am bucurat. Eşti foarte tlnăr şi sper că n-ai să-ţi pierzi capul pentru aşa ceva. Credeam că voi figura şi eu pe promoţia comerţului. Mi s-a jucat o festă urîtă şi de data asta. Te asigur că nu mă supără prea tare. Lucrurilor de acest fel nu trebuie să le acorzi decit o importanţă foarte redusă. Principalul este, în primul rind, să te porţi ca un domn, apoi să cîştigi bunuri mai substanţiale. Sînt unii care fac pe deştepţii cu decoraţiile, dar sînt incapabili să-şi găsească o slujbă bine plătită. Sînt foarte sigur că sintem de aceeaşi părere şi că n-ai să-ţi pierzi capul pentru un fleac. In locul tău, n-aş purta această decoraţie etc... etc....*

Sfatul lui Joseph mi-a părut judicios. L-am urmat multă vreme. Dar acum îmi reiau povestirea.

In primele zile ale lui august, părinţii mei se instalară pentru perioada de vacanţă în sătucul Igny, situat mai jos de Bievres, la distanţă de cîteva minute pe jos. După mutarea noastră de la Creteil, părinţii mei aveau un surplus de mobilă, care n-avea loc într-o locuinţă pariziană şi mucegăia în depozit, mobilă din care am luat şi eu ca să-mi instalez camera din Deşert. Tata visa de multă vreme o casă la ţară, în primul rînd pentru că munca pămîntului şi grădinăritul îi erau încă dragi, şi apoi — lucru pe care l-am înţeles curînd — pentru că avînd două case, una la oraş şi alta la ţară, avea mai uşor libertate de manevră, putea găsi pretexte ca să lipsească şi prilejuri foarte fireşti ca să se evapore, s-o şteargă. Cînd venise la serbarea noastră, declarase că regiunea e delicioasă. O exploră fără să-mi spună nimic, şi descoperi la poalele satului Igny o căsuţă destul de curată pe care o încbirie pentru trei ani şi expedie mobila. Peste o săptămînă, mama şi Suzanne sosiră şi ele, împreună cu Ferdinand şi Claire, cumnată-mea.

N-aş vrea să se creadă că instalarea lor mi-a prilejuit cea mai mică plăcere. îmi făcea o adevărată bucurie s-o văd pe mama şi pe vesela Suzanne, dar mă temeam, date fiind dureroasele mele experienţe, de cine ştie ce complicaţii dramatice în care era specializat tata. La început, reuşi să mă liniştească oarecum. Se ducea la Paris în fiecare zi ca să-şi dea consultaţiile şi să vadă cîţiva pacienţi. In zilele acelea nu-l zăream. Duminica, venea dis-de-dimineaţă la noi. Era bărbierit, pudrat şi parfumat. Pletele lui roşcate aveau un luciu uşor din cauza briantinei. Zîmbea ironic sub mustăţile lungi de motan. îşi purta haina pe braţ, deoarece chiar la ora aceea era foarte cald şi, cum nu putea suferi bretelele, cămaşa i se umfla uşor deasupra curelei. Astfel dichisit, făcea ocolul grădinii. îl urmam, cuprins de o teamă nelămurită. De obicei, se mulţumea cu cîteva butade neînsemnate şi cu nişte observaţii sîcîitoare. Scotea din buzunar un mic foarfece şi tundea arbuştii după placul lui. Alteori smulgea răsadurile din brazdele lui Brenugat. Pînă la urmă, îi spuneam :

— Iartă-mă, tată. In grădina voastră de la Igny poţi să faci ce vrei, dar aici să nu te atingi de nimic. Ţi-o cer ca un serviciu personal.

Tata îşi arunca asupra mea privirea azurie şi glacială.

— Eşti la tine acasă aici, da sau nu?,

— Bineînţeles că sînt la mine acasă, dar nu sînt singur.

— Prin urmare, nu eşti la tine acasă, deşi nu eşti nici la alţii. Foarte rău, dragul meu, foarte rău! Gînd mă duc la frate-tău, Joseph, la Pâquellerie, mă roagă să nu mă ating de nimic, tocmai fiindcă e la el acasă şi fiindcă vrea să facă totul după capul lui. Cînd vin la tine, preferi să nu mă ating de nimic, fiindcă nu eşti la tine acasă.

— Nu e chiar aşa de simplu. Sînt totuşi la mine acasă. Tu nu ştii ce înseamnă o proprietate colectivă?

— Prefer să nu ştiu. Cît e ceasul? Zece. Atunci, băiatule, plec.

Nu pleca numaidecît. Mai avea timp să-i spună în treacăt o obrăznicie subtilă lui Jean-Paul, să-i înşire nişte complimente de neînţeles soţiei lui Brenugat, sau chiar iubitoarei Alice. Duminica, Florence punea nişte ciorapi foarte subţiri prin care i se zăreau picioarele acoperite cu păr lung şi buclat. Fiind la ţară, purta o rochie scurtă, rustică şi care punea în valoare dispozitivul acela ciudat. Oaspetele zăbovea făcînd diverse observaţii picante. In prezenţa unei femei, începea numaidecît să se „agite", şi numaidecît făcea ceea ce într-o zi l-am auzit spunînd că e „un minimum". Părea că-şi spune: „în definitiv, nu se ştie niciodată", aşa cum îşi spun oamenii de afaceri care văd un client în orice fiinţă întîlnită întîmplător.

în cele din urmă pleca, şi gîndul că prietenii mei îl judecau fără indulgenţă, mă tortura multă vreme.

Am avut impresia categorică, cel puţin la început, că năvala familiei mele la noi avea să provoace observaţii neplăcute din partea solitarilor. Dar peste puţin, lucrurile au luat o altă întorsătură, ca e mi-a împrăştiat temerile. Suzanne se plictisea grozav in căsuţa de la Igny. Venea după- masa, intra în atelier şi începea să trăncănească, sa Spună versuri de Laforgue, să comenteze piesele jucate la Paris în iarna trecută, s-o imite pe Sarah Bernhardt. Ëra mult mai tînără decit mine, o consideram o fetiţă şi într-o zi i-am spus:

— Suzanne, nu ne laşi să lucrăm serios.

Testevel şi Larseneur protestară într-un singur glas.

— Ba nu, ba nu, spuseră ei. E o rază de soare. Rămîneţi, domnişoară.

Suzanne rămase, apoi mai veni şi altădată. Trebuie să recunosc că era atît de proaspătă şi atît de veselă, încît nu se putea să nu te bucuri uitîndu-te la ea. O întîlneam la orice oră din zi, plimbîndu-se pe aleile parcului în tovărăşia unuia din cei doi adoratori ai ei. Larseneur îi spunea:

— Aveţi o voce foarte frumoasă.

Încerca s-o pună să înveţe rolul Girlamirei din faimoasa lui operă. Cam tot pe atunci, scrise pentru ea două sau trei lieduri, pe care le-am fredonat cu

toţii şi pe care le-am auzit după aceea de mai multe ori la concerte.

lntr-o seară, intrînd în camera mea, am surprins o conversaţie între Larseneur şi Testevel. Vocile lor erau lipsite de blîndeţe.

— Ce-mi tot cînţi ! strigă Testevel. Am cunoscut-o mult mai devreme decît tine.

— Asta nu înseamnă nimic, dragul meu. Şi nici măcar nu-i adevărat. Laurent m-a prezentat acum mai bine de doi ani. Mă duceam la ei acasă.

— Foarte bine. Nu mă bate la cap.

Auziseră zgomotul pe care-l făcusem deschizînd fereastra.

Pe urmă, totul a părut că se potoleşte şi am uitat de cearta aceea.

lntr-o zi, Cécile a venit să mă vadă, ceea ce mi-a făcut o mare bucurie. Cécile îmi lipsea, mai ales de cînd eram în Deşert.

Justin veni în fugă s-o salute cu politeţea aceea foarte nobilă şi uşor teatrală, pe care o admirasem la el chiar delà prima noastră întîlnire. Apoi se retrase numaidecît.

M-am dus să mă plimb cu soră-mea Cécile sub copacii cei mari şi ea mi-a spus:

— Eşti mulţumit? Ţi-ai găsit pacea? Ai găsit ce căutai?

Fiindcă nu-i răspundeam nimic, Cécile adăugă cu glas
schimbat :

— încep să înţeleg că am să rămîn fată bătrînă.

încerca să zîmbească, dar faţa ei era crispată. Se ţinea drept, şi grumazul ei luă deodată o atitudine încăpăţînată, plină de trufie şi de refuz.

— Soră, i-am spus eu, în casa asta există un bărbat care te iubeşte încă şi pe care l-ai împins în braţele deznădejdei.

Cécile clătină din cap şi ochii ei se umplură de lacrimi.

— Nu, spuse ea. Nu, s-a isprăvit. N-am putut şi am suferit ca şi el. în felul meu, bineînţeles. Ah! Voi nu mă cunoaşteţi. Nici tu nu mă cunoşti, Laurent. Acum doi ani, în noaptea aceea de iunie, Ia Pâquellerie, în casa lui Joseph, cînd eraţi nebuni cu

toţii, crezi că eu n-am suferit? Ah! Atunci nu te gîndeai la mine. Crezi într-adevăr că sînt ruptă de lume? Ei bine ! nu, e îngrozitor, dar aştept, aştept şi eu ca toate femeile. înţelege că aştept pe cineva, şi cînd dau un concert, după ce am isprăvit de cîntat, privesc în sală şi caut, da, caut spunîndu-mi că poate omul acela e acolo. Nu, nu, n-am să rămîn fată bătrînă.

Am luat-o de umeri şi am strîns-o la piept, fără să ştiu ce să-i răspund. Atunci Cécile a spus foarte încet un lucru extraordinar:

— Pe vremuH spuneam: „Numai muzica, asta-i tot şi e destul". Acuma ştiu că muzica nu ajunge.

Ne-am întors spre casă fără să spunem un cuvînt şi Cécile a plecat.

în ciuda tuturor acestor diversiuni, tipografia mergea înainte. Existau şi momente miraculoase cînd treaba se făcea. Aveam anumite motive să ne întrebăm cine o făcea şi, după ce ne puneam această întrebare, trebuia să-i mulţumim meşterului Picquenart. într-o seară, în timp ce discutam cam alene despre socotelile şi despre bugetul nostru, casierul nostru permanent, Justin Weill, ne făcu o mărturisire.

— Nu s-ar spune că sînteti la curent, strigă el deodată. Dar, de mai bine de o lună şi jumătate, Picquenart nu şi-a mai căpătat salariul fiindcă n-avem bani. Ei bine ! Ce-i mai frumos şi mai elegant e că rămîne totuşi pe loc, că munceşte mai mult decît noi toţi şi că nu ne cere nimic.

Picquenart zîmbea cu un aer jenat:

— Ba nu, ba nu, spuse el, nici nu merită să vorbim despre asta.

Eroismul lui tăcut impresionă pe toată lumea o seară întreagă. După aceea, am ajuns să-l considerăm foarte firesc şi am uitat de el. Senac făcea aproape zilnic o cfiză de melancolie, pe care n-o ascundea. Îşi trosnea degetele şi spunea cu o voce ursuză:

— în definit iv, ce se poate întîmpla cu noi în cel mai bun caz? Foarte simplu: se poate întîmpla să înşirăm toată viaţa nişte bucăţele de plumb în vingălac. E o muncă de ocnaş.

Atunci se isca o dezbatere, care se învenina numaidecît. Istovit de mînie, Justin nu mai spunea aproape nimic. Jus- serand se hotăra să facă morală trăsnitului. îl lua pe Senac în grădină şi-i vorbea multă vreme. Apoi venea şi ne povestea scena.

— I-am declarat: „N-ar trebui să spui lucruri aşa de stupide şi aşa de deprimante. Eşti cel mai inteligent dintre noi, cel mai înzestrat, spiritul cel mai original".

— Zău, i-ai spus toate astea?

— Da, ca să-l îmbunez. Ce-i mai nostim ecă n-a protestat.

— Credeai că are să protesteze?

— Cum să spun? Ar fi trebuit să protesteze. Dar nu. A luat-o drept bună.

— Dar tu n-ai luat-o drept, bună?

— Ba da, dar ar fi trebuit să protesteze. în astfel de cazuri, trebuie să protestezi.

Izbucneam cu toţii în rîs. Cîteva clipe mai tîrziu, exploda o altă bombă.Larseneur şi Brenugat se năpusteau unul asupra celuilalt ca doi tauri tineri. Peste un timp, compozitorul ne spunea ridicînd din umeri:

— Brenugat e o brută. E foarte simpatic, dar e o brută. Mi-e foarte drag, dar tot o brută e. Şi apoi, habar n-are de muzică. Fluier o arie clin *Minunea din Vinerea Mare.* E ca şi cum aş tăia lemne. Brenugat crede că e *Valsul albastru.*

Spunînd acestea, se avînta într-o vastă controversă asupra purităţii, a purităţii spiritului, a purităţii artei et.c., etc. Jusserand spunea:

— Ah! Ah! Ah! Ca să faci o operă mare, trebuie să cucereşti o puritate totală. Eu sînt partizanul purităţii.

în timp ce el vorbea, Senac intra şi, crezînd că vorbeam despre dragoste, începea să dea semne de agitaţie.

— Eu nu sărut pe oricine, spunea el. Credeţi că din pudoare? Nu, nu din pudoare, ci fiindcă sînt un adevărat sen- 2uaî. îatâ ce Consider eu adevărata puritate. E contrariul confuziei. Numai cel care confundă categoriile, în dragoste ca şi în artă, e impur.

Intr-o bună zi, în timpul unei discuţii de acest fel, care părea să se eternizeze, Testevel, lucrînd la presă, scoase un urlet înfiorător. Maşina îi prinsese două degete. L-am examinat numaidecît. Rana era plină de cerneală. N-aveam la îndemînă mai nimic ca să-l îngrijesc cum trebuie. La vederea sîngelui, Jusserand se sperie şi ne anunţă că va leşina. A trebuit să mă ocup de el aşa cum mă ocupam şi de rănit. A fost o clipă grea. Pînă la urmă, am izbutit să-l pansez pe Testevel cu materiale provizorii. Justin se duse să caute o trăsură, cu care l-am condus pe rănit la spitalul din Ver- sailles, lăsînd pe toţi locatarii Deşertului într-o mare consternare.

CAPITOLUL XVI

CONSOLAREA RĂNITULUI. SOFISTICĂRIILE LUI SENAC. APOLOGIA VIOLENŢELOR DE LIMBAJ. DESFĂTĂRI CONSIDERATE BAUDELA1RIENE. AT" TICA ATENIENILOR. EXIGENŢELE GENIULUI. BLINDA ALICE E DISPERATĂ. MONMERQUfi SAU SENTIMENTUL ABSOLUTULUI.

Chiar în aceeaşi seară am putut să-l aduc înapoi pe Testevel. Chirurgul de la spital spera să-i salveze degetele, dar rănitul continua să aibă dureri. Timp de trei-patru săptă- mîni nu va putea să ne dea nici un ajutor.

— Se pare că există o lege privitoare la accidentele de muncă, spuse Senac...

Justin clătină din cap nerăbdător.

— Legea asta nu e pentru noi. Noi n-avem patron şi Testevel nu e salariatul nimănui. Noi sîntem independenţi, înţelegi, Jean-Paul, sîntem in-de-pendenţi. Asta înseamnă că nu ne putem bizui decît pe noi înşine.

— Dar dacă Testevel şi-ar fi pierdut, de pildă, un braţ, dacă nu s-ar mai fi putut folosi de un braţ?

— Şi-ar fi pierdut braţul şi noi n-am fi putut să-l ajutăm cu nimic.

^Declaraţia aceasta fu primită intî-î> tăcere "adîncă. Adu' sesem de ia Versaiiies nişte material de pansat. După ce-i trecură primele dureri,

Testevel îşi recăpăta veselia obişnuită. îşi purta mina în eşariă şi se plimba prin parc. Nu se plimba singur. Suzanne venea ziinic să-i ţină tovărăşie. Larseneur se cufundă într-o melancolie adîncă. Poate că visa în secret vreun accident fericit. Dar accidente de acest fel sînt roade ale întîmplării. In afară de asta, Larseneur avea tot felul de menajamente pentru mîinile iui de artist şi noi îl înţelegeam foarte bine.

Sui) fereastra bucătăriei se afla o bancă de piatră sprijinită de zidul casei. Intr-o zi, în timp ce curăţăm visător nişte zarzavaturi în faţa chiuvetei, am surprins deodată frînturi dintr-o conversaţie care m-a făcut să ciulesc urechile.

— Cînd spui că nu mă iubeşti, rosti Testevel oftînd, mă întreb dacă nu cumva vrei doar să-mi salvezi viitorul.

Şi vocea dezmierdătoare a soră-mi Suzanne răspunse:

— Da! Poate că de asta.

— Aşa că, reluă Testevel, cînd îmi vorbeşti astfel, nu ştiu dacă o faci din generozitate sau din indiferenţă.

Urmă o clipă de tăcere, apoi Suzanne răspunse cu o voce adîncă, aşa cum ar fi vorbit în actul al treilea al unei piese:

— Dragul meu, gîndeşte-te că din generozitate.

O cunoşteam destul de bine pe surioara mea Suzanne, şi vorbele ei nu mă puteau nelinişti. O vedeam cu ochii imaginaţiei schiţînd un frumos zîmbet solar şi coborînd uşor pleoapele ca să-şi accentueze strălucirea ochilor. Dar Testevel îi interpreta cele mai neînsemnate vorbe şi cele mai neînsemnate gesturi în sensul cel mai favorabil lui. btrălucea de fericire şi nu se ascundea. Fusese nevoit să renunţe la gătitul antricoatelor şi al escalopurilor pentru el însuşi şi pentru amicul său. Senac era fiămînd şi veşnic furios. Umbla prin toată casa şi nu se stăpînea să protesteze:

— Ah ! Aşa nu mai merge ! Nu mai merge ! Dacă-i vorba să stăm aici ca să fim flămînzi şi însetaţi, copilaşii mei, să ştiţi că-i culmea!

Fiindcă nimeni nu-i răspundea, melancolicul Jean-Paul pornea iar la atac:

— E de neînţeles ! Cînd trăiam fiecare separat, aveam cu toţii mîncare şi băutură. Acuma sîntem împreună — unirea face puterea, văd eu! — şi am ajuns să crăpăm de foame pur şi simplu. Spune tu de ce, Larseneur.

— Ce să-i faci? Pe vremea aceea, fiecare din noi muncea ca să-şi clştige viaţa.

— Ei ştii că-i bună! Nu cumva ai să spui că acuma nu muncim ! Eu numai asta fac, numai asta fac. în fiecare seară mă dor toate oasele.

Senac lucra cu destulă moderaţie, se înţelege. îndată ce făcea cîte ceva, oricît de puţin ar fi fost, lua drept martor întreg universul. Apoi se lăsa iar pradă melancoliei:

— în definitiv, am visat cu toţii să trăim o viaţă nobilă. Cînd colo, iată realitatea: înşirăm nişte bucăţele de plumb, sute de bucăţele de plumb.

— Dar bucăţelele astea de plumb sînt un simbol, striga Jusserand.

— Ce fel de simbol? Spune-mi, te rog. Un simbol al gîn- dirii, poate? Al gîndirii lui Fonfreyde, al lui Tartempouille şi al lui Montenbroche? Eu nu sînt prea sigur că asta înseamnă gîndire.

Apoi începu iar să se bocească:

— Mi-e foame şi mi-e sete, ăsta-i adevărul.

Brenugat oftă:

— Ce bună ar fi o fleică de cîine, de pildă.

Jean-Paul Senac sări în sus:

— Ce-ai spus?

— Am spus că ar fi bună o fleică de cîine, atîta doar că trebuie să fie cam tare, din nefericire.

— Da, oftă Larseneur, şi apoi o fi mirosind a cuşcă.

Senac tremura de furie:

— Sînteţi cu toţii nişte brute sîngeroase, în ciuda aerelor voastre de mare puritate. Auzi la ce se gîndesc! îi auzi, Maminouche? îi auzi, neruşinatule mic? Dar nu te teme, nu te teme de nimic. Vor trece peste trupul meu înainte de a se atinge de un singur fir de păr din pielicica ta scîrboasă, din fiinţa ta adorată, unicul meu tovarăş de mizerie.

— După ce dădea aceste nenumărate dovezi de mare dra- goste javrei, Senac devenea liric şi, printr-o tranziţie care rămînea de neînţeles pentru noi, începea să vorbească des- pre femei şi despre dragoste.Am lăsat-o pe Margot — ţicnită — eu îi spuneam aşa — pentru că avea mania să mă sărute apăsînd într-un punct pe gît... tu care te pricepi la anatomie, Laurent... se vede că există nişte nervi care trec pe acolo. Mă scotea din fire şi-mi provoca totdeauna o durere ciudată în tîmpla stingă — ce curios e corpul omenesc ! — da, am lăsat-o pe Margot. După ea m-am culcat cu o cocoşată. Fie că mă credeţi sau nu, trebuie să facem anumite experienţe.

Un mîrîit surd se ridica deasupra caselor de litere. Tot atelierul striga:

— Destul! Destul! N-avem nevoie de confidenţe.

Dar Senac continua cu încăpăţînare:

— Limba franceză e frumoasă, dar e o limbă săracă. Fără argot n-ar face două parale. Un scriitor, nenorocitul de el, are un singur cuvînt la dispoziţie cînd vrea să vorbească despre o femeie. în argot există o sută de cuvinte de acest fel, şi culmea e că nu sînt sinonime. Nu, la naiba! Aşa de pildă, Margot-ţicnita era exact ceea ce eu numesc o holeră. O holeră e o muieruşcă negricioasă, nu prea curată, cu unghiile negre, slabă, deosebit de slabă, aşa de slabă că i se văd oasele şoldurilor, coastele, toată şandramaua. Dacă o muiere ca asta ar fi grasă, s-ar numi cîrnat. Dacă, din întîm- plare, e năltuţă, nu prea grasă, ciufulită, îi spui putoare. Dacă-i mai înaltă, dacă are un pic de şold, un pic de ţîţă şi restul la fel, atunci e mişto şi înseamnă că-i o farfuză. Şi dacă farfuza e într-adevăr grozavă, şmecheră, colosală, înseamnă că-i o pip iţă, ceva straşnic, un articol cu adevărat superior. Cînd o pipiţă începe să se îngraşe, ajunge repede caraghioasă, mai ales' dacă se lăţeşte în ceafă. Şi cînd o caraghioasă de astea se îngraşă, dar carnea îi rămîne tare, e aproape o balcîză. Dar vai, grozăvie! Dacă se fleşcăieşte, ajunge o beşoandră şi o baldîră şi atunci ce-i de făcut?

Justin ridică din umeri şi strigă furios:

— Ai terminat? Ai terminat odată?

Aşi, n-am terminat. Nu v-am spus decît vreo zece cuvinte, cînd colo există o sută şi toate de o bogăţie nemaipomenită. Poftim, trebuie să scuip pe fereastră afară pentru că chiştocul meu e plin de salivă. Ei bine! în argot, există cinci cuvinte pentru scuipat şi repet, aceste cuvinte nu sînt sinonime. Nu vreţi să le cunoaşteţi? înseamnă că nu sînteţi curioşi, înseamnă că nu iubiţi limba, şi mai înseamnă că nu iubiţi nici poporul. în fond, sînteţi cu toţii nişte anarhişti corciţi cu nişte aristocraţi

.

—

Uneori, în toiul lucrului, Senac dispărea brusc fără vreun motiv vizibil. Am aflat după aceea că se ducea să bea în cafeneaua cea mică a gării. Ii făcea curte patroanei şi spunea:

— Nu-i o dameză, nu-i nici o balcîză. E mai precis o baldîră.

Intr-o zi, fiindcă nu se mai hotăra să se despartă de această tovărăşie necorespunzătoare, Justin îi spuse lui Larseneur:

— Du-te după el, frate. Eu nu pot. Întîi pentru că mă îmbolnăveşte de furie, şi în al doilea rînd pentru că nu poate să mă sufere şi nu face nimic din ce-i cer.

Larseneur plecă dar se întoarse singur.

— E acolo, spuse el, dar nu vrea să asculte. E beat criţă. E în picioare în faţa tejghelei şi... E neplăcut, zău.

— Ce anume? Ce vrei să spui?

— Stă în picioare în faţa tejghelei şi-i recită patroanei poeme de dragoste. E aşa de beat, că a făcut pipi în pantaloni şi pe jos, pe mozaic, e o mică băltoacă. El nu-şi dă seama, vorbeşte mai departe despre dragoste. Nu-i chip să-l opreşti.

— Duceţi-vă după el, strigă .Justin, duceţi-vă şi adu- ceţi-l înapoi, pentru onoarea noastră a tuturora, pentru casa şi pentru ideea noastră !

Ne-am dus după Senac şi am izbutit să-l smulgem din sînul acestor desfătări, pe care îndrăznea să le numească baudelairiene. Justin începu, cu o voce pe care şi-o stăpînea cu greu, să facă aluzii la ceea ce numea abjecţia lui Senac. Senac îşi bătea joc de el şi cînta cît îl ţinea gura:

— Văd că în casa asta există două specii de indivizi: virtuoşii şi depravaţii. Doresc să fiu numit preşedintele comisiei depravaţilor. Am să-mi trec titlul pe cărţile de vizită.

Cînd era în plină criză, îi spunea soţiei lui Brenugat tot felul de enormităţi cu o voce obraznică, de lichea. Brenugat îşi păstra calmul multă vreme, dar în cele din urmă rostea:

— Vom avea prilejul să auzim un zgomot voios de palme.

Brenugat era de talie mijlocie, dar avea o statură de
Ilercule. Senac tăcea numaidecît. Ca să se răzbune, se plîn- gea de copilul pictorului, deşi nici nu-i auzeam gura. Fetiţa lui Brenugat era de o cuminţenie exemplară. Era de ajuns să plîngă, să rîdă sau să cînte, că Senac spunea:

— Copiii sînt foarte drăguţi. Dar climatul lor nu e climatul inteligenţei pure.

Pictorul începu să turbeze.

— Nu ştiu ce numiţi voi inteligenţă, strigă el, dar eu nu dau doi bani pe ea. Dacă asta înseamnă inteligenţă, prefer să fiu un imbecil. Am să mă mut in casa grădinarului. Cel puţin acolo o să fim liniştiţi.

Justin şi cu mine am făcut tot posibilul ca să-l convingem pe Brenugat să renunţe la un plan atît de cutezător, dar vai! n-am reuşit. Era foarte încăpăţînat. Vreo patru-cinci zile, a muncit pe brînci în cocioaba aceea ca s-o facă locuibilă. A astupat cîteva ferestre, a pus geamuri la altele şi s-a instalat în cele din urmă, oftînd de uşurare şi de bucurie că a scăpat, spunea el. S-a întors la atelier abia după o săp- tămînă întreagă şi a declarat ca să se scuze:

— La drept vorbind, eu sînt singurul care mă ocup de grădina de legume. In felul acesta, am să fiu pe aproape.

Senac se plimba prin casă repetînd:

— Bine c-am scăpat de ei! Bine c-am scăpat! Barbarii au fost respinşi. Attica atenienilor!

Ne apropiam de sfîrşitul lui august cînd s-a intîmplat un eveniment care, îndată ce a devenit inteligibil pentru noi, a pus stăpînire pe toate gîndurile noastre.

De cîteva săptămîni, absenţele lui Jusserand deveniseră prea frecvente. însuşi spiritul care era la baza asociaţiei noastre ne împiedica să-i facem vreo observaţie în această privinţă. Totuşi, glumeam, ba chiar încercam să introducem în vorbele noastre o nuanţă de dezaprobare şi de mustrare, într-o zi, cineva ne atrase atenţia că Alice nu mai venise de o săptămînă întreagă să-şi petreacă nopţile cu noi, aşa cum făcea de obicei. Şi deodată, drama izbucni.

într-o zi, spre sfîrşitul după-amiezii, eram în atelier, cînd Jusserand îşi făcu apariţia. Venea de la Paris. Era foarte bine îmbrăcat, într-un costum de stofă englezească, nou-nouţ, pe care noi nu-l cunoşteam. L-am primit cu o salvă de glume:

— încă o zi de chiul! La vingălac ! La vingălac ! Ce eleganţă, domnilor!

Jusserand avea o expresie aspră şi încăpăţînată pe faţă, expresia unui copil care a greşit cu ceva. Ridică din umeri şi murmură:

— Senac, aş vrea să-ţi vorbesc.

Şi azi mă mai întreb cum de s-a gîndit Bernard să-l aleagă pe Jean-Paul drept confident. Mai mult decît un confident, avea nevoie de un avocaţ,

iSenac îşi şterse mîinile şi ieşi cu Jusserand. Conversaţia nu ţinu multă vreme. Senac se întoarse şi începu să fluiere. Făcea un efort vizibil ca să pară degajat, firesc şi chiar sceptic. In cele din urmă, l-am întrebat:

— Bernard ţi-a dat adresa croitorului lui?

Senac clătină din cap:

— Nu, am să i-o cer.

— Atunci ce ţi-a spus? Nu putem să ştim şi noi?

Senac începu să-şi răsucească o ţigară. Apoi răspunse
deodată, cu o falsă frivolitate în voce:

— Bernard Jusserand se căsătoreşte. M-a însărcinat să vă înştiinţez.

Cîţiva dintre noi zîmbiră. Totuşi, după tonul lui Jean- Paul, ne dădeam cu toţii seama că se petrecea un lucru grav.

— Se-nsoară? Cu Alice? Va să zică nu erau căsătoriţi? Aha! Vicleanul, laşul... Putea să ne spună şi nouă... Noi trăim aici în afara societăţii. Însurat sau neînsurat, pentru noi e tot una... E extraordinar!

Senac îşi aprinse ţigara, scoase fumul pe nas şi spuse cu glas foarte scăzut:

— Mai neplăcut e că Jusserand nu se-nsoară cu Alice.

Vorbele lui fură urmate de o tăcere ucigătoare.

— E imposibil, spuse Larseneur cu naivitate. Nevasta lui e Alice. Purtau amîndoi verighete.

— E imposibil, reluă Senac, da, e imposibil şi totuşi aşa e. Ah! Uitasem să vă mai spun că Bernard pleacă de la noi cu acest prilej. Îşi dă demisia.

— Haide, haide, spuse Justin care se îngălbenise deodată. Nu înţeleg. E de neînţeles. Bernard nu era însurat cu Alice? Şi noi nu ştiam asta, nu ne spusese niciodată aşa ceva? Păi dacă nu se însoară cu ea, înseamnă că se însoară cu altă femeie.

— Aşa se pare.

— E imposibil! strigă Justin cu o furie rece. Unde-i Jusserand? în camera lui?

Nu, spuse Senac. N-a vrut să piardă o clipă, a plecat cu trenul de cinci şi şaptesprezece minute pe care l-aţi auzit şuierînd adineauri. Dar are să vină. O să-l mai vedeţi: are să vină să-şi ia boarfele. Avea unele scrupule şi nu voia

să vă ţină o conferinţă publică în legătură cu acest subiect. M-a ales pe mine drept mijlocitor. Asta-i tot.

—

— E imposibil, repetă iustin. Nu poate să Iacă aşa cevâ; E monstruos, e o idioţie. întli şi întîi, are să moară cu siguranţă. Cine are să-l fricţioneze de trei ori pe zi? Cine are să-i gătească mîncare de regim? Şi cînd vrea să-şi citească operele cu voce tare, cine are să-l asculte şi are să-i spună lucruri drăguţe?

— Nu ştiu, spuse Senac. Dacă e să cred ce mi-a povestit, Jusserand are oarecare scuze.

— Nu există scuze.

— Hm ! Să nu ne aprindem. în primul rînd, mi-a vorbit despre o pasiune. Pasiunea e ceva foarte respectabil.

— Ia mai lasă-ne în pace cu pasiunea, strigă Brenugat. Mai bine spune-ne cu cine vrea să se însoare Jusserand.

— Cu baroana.

— Cum? Cucoana aceea cu care se plimba mereu în seara serbării?

— Exact. Ah! E o femeie foarte bine.

Chipul lui Justin era plin de asprime cînd spuse:

— Mă duc să-i vorbesc.

— Dragul meu, ai să-ţi baţi gura de pomană. De altfel, n-ai să-l găseşti. îţi dai seama că nu-i dispus să discute această problemă. Ba chiar e foarte nervos, da, e supărat pe noi toţi.

— Pe noi? Dar ce i-am făcut?

— Ah! Nimic. Se întreabă poate ce gîndim noi despre el şi asta n-are cum să-i placă. Tu ce crezi, Laurent?

— Eu aş vrea să fiu drept, moderat şi cuminte, am răspuns eu cu greutate. Găsesc că e o poveste exasperantă, dar nu cred că am dreptul să-i fac reproşuri lui Jusserand şi să arunc fie chiar şi un pai, de-a curmezişul destinului său. Totuşi mă doare. începusem s-o iubesc pe Alice ca pe o soră.

Justin clătină din cap cu violenţă:

— Pasiunea nu scuză nimic. Poţi să-ţi domini o pasiune. Am să-i scriu lui Bernard.îţi pierzi timpul degeaba. De altfel, nu-i chiar aşa de simplu. în esenţă, Jusserand mi-a spus următoarele: „Sînt genial!" Ah ! n-a pronunţat acest cuvînt, dar nu există îndoială că aşa gîndea. Va să zică, Bernard îşi spune: „Sînt genial şi nu vreau să-mi pierd toată viaţa aşteptînd un eveniment fericit care s-ar putea să nu se mai ivească a doua oară. Evenimentul se prezintă şi eu îl accept. îmi joc noro- cui pentru că, în definitiv, sînt responsabil de geniul meu". Asta e în rezumat teza lui Jusserand, teză care s-ar putea susţine.

Urmă o clipă de tăcere generală, după care cineva, n-aş putea spune cine, întrebă:

— Această cucoană, această baroană, e bogată?

Senac făcu un semn afirmativ din cap. Şi tăcerea se lăsă
iar. Am lucrat mai bine de o oră fără să spunem nimic. Pe urmă am ieşit singur să mă plimb prin grădină. Justin veni după mine şi-mi spuse printre dinţi:

— Am să-i vorbesc. Am să-i spun ce cred despre el. Nu pot să cred că şi-a vîndut sufletul pentru o bucată de cozonac, pentru o plimbare cu taxiul, pentru un costum de stofă englezească.

— Ah! i-am răspuns în cele din urmă, treaba lui dacă-şi vinde sufletul. Dar există un alt suflet la care e cazul să ne gîndim.

In următoarele trei zile drama lui Jusserand ne-a otrăvit viaţa.

A patra zi, era într-o miercuri, Alice a venit să ne vadă.

Soră-mea Suzanne şi curtezanul ei rănit se plimbau prin parc. Ne aflam în atelier, unde aveam urgent de lucru, cu atît mai mult cu cît ne lipseau doi lucrători. Testevel o aduse pe Alice în mijlocul nostru, şi Suzanne, dîndu-şi seama că era vorba de ceva extraordinar, rămase în grădină.

Mai văd parcă şi azi scena care fu scurtă şi sfîşietoare. Bunul Picquenart aduse un taburet de lemn. Alice se aşeză o clipă. îmi dădeam prea bine seama că făcea un efort supraomenesc ca să-şi domine disperarea. Şi, îndată după aceea, spuse lucrurile pe care o femeie iubitoare şi cu inimă generoasă le găseşte totdeauna în astfel de clipe:

— Sînt de acord cu Bernard. Destinul şi opera lui sînt în joc. Opera lui trebuie să fie mai presus de orice...

Alice nu vorbea despre pasiune. Căuta cu disperare un motiv logic:

— Nu trebuie să vă supăraţi pe el. O să rămînem buni prieteni. Am să vă dau eu exemplul. Ne înţelesesem de la început că vom rămîne amîndoi absolut liberi. Pentru mine, principalul e ca Bernard să fie fericit.

Spunînd acestea. Alice găsi puterea să zâmbească.

— Alice, strigă Justin care nu izbutea să-şi stăpînească răbufnirile de furie, dă-mi voie să mă duc la Bernard să-i spun ce cred despre el, să-i dau a înţelege, în sfîrşit...

Alice clătină din cap.

— Te rog, dimpotrivă, să nu faci nimic. Sînt hotărîtă. Chiar eu am...

Conversaţia fu întreruptă de intrarea soră-mi Suzanne. Vorbea cu glasul şi cu accentul unei actriţe care joacă un rol de ingenuă şi vine să anunţe că pisoiul a murit.

— E afară un domn care vrea să vă vorbească, spuse ea. A bătut în uşă, dar aşa de încet, încît nu l-aţi auzit.

— Spune-i să aştepte o clipă, Suzanne, răspunse Justin.

Gîndurile noastre se întoarseră din nou spre Alice. Era

la capătul puterilor şi dorea să rămînă singură, să adune din cameră ce putea duce cu ea. în numele nostru al tuturora, Justin o sărută frăţeşte. Alice începu să plîngă.

— Vino să locuieşti cu noi, spuse Larseneur. Şi dumneata eşti prietena noastră. Sau, măcar, vino să ne vezi.

în clipa aceea, Suzanne intră iar în cameră.

— Domnul acela a răspuns că preferă să plece, spuse ea.

— Ei! strigă Testevel aruncîndu-şi privirile pe fereastră. E Monmerque. Drace! îl cunosc eu, l-am jignit adînc fără voia noastră.

— Ce să-i faci? răspunse Brenugat, era o împrejurare gravă.

— Ah! Monmerque nu admite nimic. Să mergem repede după el, îmi cunosc omul.

Alice ne înştiinţă că se va duce la ea în cameră şi că preferă s-o lăsăm singură. Am alergat cu toţii în corpore după Monmerque şi l-am ajuns la poartă.

— Scuză-ne, spuse Justin gîfîind. Nu ştiam că domnul acela eşti dumneata şi eram adunaţi în jurul unei prietene nefericite.

Monmerque se întoarse spre noi cu un aer îngheţat.

— Nu face nimic, şopti el. Puteţi să-mi spuneţi orice, aţi greşit faţă de mine. Nu mă mai întorc niciodată într-o casă în care am fost împiedicat măcar o clipă să intru. Nu pot suferi să par un inoportun.

— E absurd, spuse Senac: te rugăm să ne ierţi. Nu puteam să ştim.

Monmerque, care se pregătea să iasă pe poartă, se opri o clipă. Trăsăturile lui erau aspre, expresia feţei tristă şi încăpăţînată.

— N-am ce face cu scuzele. Dacă aş încerca să mai vin o dată, mi-aş spune fără să vreau că m-aţi primit prost. Nu, nu, s-a sfîrşit. Adio !

— Ah! spuse Larseneur furios, nimeni dintre noi nu dă dovadă de bunăvoinţă în toată chestia asta.

Monmerque ridică din umeri. Pe faţa lui împietrită se citea o încăpăţînare înfricoşătoare.

— Nu, m-aţi lăsat să aştept şi m-aţi primit prost. Asta nu se face între prieteni. Foarte rău! Peste două ceasuri o să uitaţi de mine. Dar eu cînd am hotărît ceva, sînt mîndru şi nu mă răzgîndesc. îmi pare rău. S-a terminat. Nu mai vin pe aici.

Rămăsesem cu toţii ca tîmpiţi. Monmerque îşi încrucişă mîinile la spate şi plecă fără să mai întoarcă capul.

— Y-am spus eu, suspină Testevel. Nu-l cunoaşteţi. Şi ce-i mai trist e că, zile întregi de aici înainte, are să sufere şi el. E o fire foarte nefericită.

Ne-am întors -spre casă. Justin îşi scoase fesul pe care-l purta în atelier şi-l aruncă deodată pe jos cu furie:

— Dar ce înseamnă toate astea? strigă el. Toată lumea a înnebunit? Întîi Alice, pe urmă Bernard, acum Monmerque. Şi Monmerque pentru o prostie! Trei prieteni deodată. Dacă lucrurile merg mai departe aşa, ce are să se aleagă de noi?

CAPITOLUL XVII

UN MARE NEÎNŢELES. CONVERSAŢIE CU PRIVIRE LA ALIMENTAŢIA MILIONARILOR. DE UNDE REIESE CA NU NUMAI FEMEILE BÎRFESC. AMĂRĂCIUNEA LUI JUSTIN. PROFILUL LUI SfiNAC. ASTA SE NUMEŞTE „UN OM AL NATURII". „TU QUOQUE", LARSENEUR!

Justin Weill e în micul birou plin de praf în care şi-a instalat tabăra. Pe nasul lui cu nări mari şi membranoase, a încălecat o pereche de ochelari. în jurul gîtului poartă un fular, pentru că dimineţile de septembrie au început să se răcorească. Arată — dar nu-i voi spune nimie în privinţa asta — ca un evreu bătrîn care-şi numără gologanii.

într-adevăr, Justin numără, numără. Din cînd în cînd, gura lui cu buze mari şi umede rămîne deschisă. Justin visează şi suspină:

— Nu stăm prea rău. Lucrăm bine, în ciuda accidentului lui Testevel şi a plecării lui Bernard. Avem comenzi. Am găsit comenzi. De bine de rău

clienţii ne plătesc, şi totuşi avem o situaţie financiară foarte tristă. Se vede că există un viciu ascuns în organizarea acţiunii noastre. Nici măcar nu se pune problema să luptăm împotriva firmelor concurente, fiindcă avem comenzi. Se vede că explicaţia stă în atitudinea noastră, în felul nostru de a munci. Chiar făcînd economie, casa asta e o prăpastie. Am să încerc să mă înţeleg cu proprietarul ca să ne mai lase să răsuflăm: chiria din octombrie se apropie.

Se pune iar pe lucru, apoi, în timp ce vînează în gînd o cifră, priveşte afară pe fereastră şi, deodată, scoate un strigăt:

— Uite-l pe Jusserand 1 E în parc 1 Se plimbă cu Jean- Paul.

Şi iată-ne pe amîndoi ascunşi îndărătul perdelelor, urmă- rindu-i cu privirea pe Jusserand şi pe însoţitorul lui. N-am vrea să recunoaştem, dar inima noastră bate mai repede şi sîntem foarte tulburaţi:

— M-am gîndit, spuse Justin, şi am hotărît să nu-i vorbesc. Totuşi, mi-e destul să-l văd că mă simt întors pe dos. Ne-a trădat pe toţi, şi pe Alice şi pe noi.

Timpul trece şi eu simt cum mă cuprinde îngrijorarea.

— Oare pleacă fără să ne strîngă mîinile?

Poate că ar fi mai bine ca Bernard să aibă acest dureros curaj. Dar vine să ne strîngă mîinile cu un aer distrat şi nepăsător. Pentru a executa această operaţie, îşi scoate degetele îndemînatice din mănuşile frumoase de culoarea untului proaspăt, pe care le poartă neîncheiate, ca şi domnul de Fonfreydc. Am vrea să glumim cu el, să-i spunem o trăsnaie. Dar vai 1 N-avem inimă pentru aşa ceva. Sîntem înspăimîntător de tăcuţi. Fruntea lui Jusserand se întunecă. A adus de la Paris nişte hamali, ca-e-i mută boarfele. încearcă, dar cu voce falsă, să-şi îndemne oamenii scoţînd cîţiva „oh !$_k$oh 1 oh I" şi „ah I ah 1 ah 1" care ne-au făcut atîta plăcere multă vreme.

Pe urmă începe să se plimbe iar pe aleile grădinii, ţinîn- du-l pe Senac de braţ. In cele din urmă pleacă, o şterge.

Plecarea lui nu ne uşurează. O greutate înfiorătoare ne va apăsa toată ziua. Jean-Paul îşi distilează comentariile, picătură cu picătură:

— Spune că nu putem să-l înţelegem. Da, chiar aşa: face pe neînţelesul, face pe eroul urmărit de o fatalitate tragică. Dacă stai să-l asculţi, ai zice că-i omul care vrea să trăiască în marginea societăţii, că-i un proscris, un damnat.

— E mult prea mult, bombăneşte Brenugat ridicînd din umeri. Ar vrea să ne convingă că povestea lui nu e simplă, deşi, tocmai asta e, foarte simplă.

— I-ai spus că n-avem nimic împotriva lui? suspină Testevel.

— I-am spus, răspunde Senac, şi ce-i mai ciudat e că vestea asta n-a părut să-i facă nici o plăcere. Ba chiar am avut impresia că-l lipseam de ceva. E dornic de vijelii, frăţiorul nostru, dornic de vitriol şi de sînge. Cînd colo, noi îi oferim sirop de migdale, vorbe bune şi binecuvîntarea noastră. Cred că s-ar fi simţit mult mai bine dacă l-am fi făcut de două parale.

Justin se încruntă:

— Nu merită să-l facem de două parale. Să ne purtăm aşa cu cei pe care-i iubim.

Senac se înclină graţios şi tăcerea se lasă iar. Ceva mai tîrziu, Justin spune din nou, ca pentru el:

— Jusserand era genial, bineînţeles, fiindcă nu făcuse încă nimic. Cînd se va pune cu adevărat pe lucru, va înceta să fie genial. Nu-i va mai rămîne decît să-şi cucerească talentul. Şi asta-i greu.

O nouă tăcere. Apoi iarăşi:

— Avea o voce prea frumoasă. Cînd ai o astfel de voce, trebuie să fii Shakespeare. Dar el nu era decît Jusserand.

Nimeni nu răspunde nimic. Constatăm cu melancolie că Bernard Jusserand se pierde în imperfectul indicativului.

Justin şi cu mine facem bucătărie împreună. Gătim sumar la focul comun nişte vagi rămăşiţe de

carne pe care le mestecăm în camera lui Justin, printre lăzile şi teancurile de hîrtie peste care ninge cu praf.

— E trist, suspină Justin. Arată ca birourile acelea moarte în care nu se face nimic. Şi totuşi eu muncesc. Tocmai de aceea nu mai am timp să-mi fac curat în magherniţă.

Fireşte, Justin munceşte şi chiar mult mai mult decît noi toţi. îşi mai găseşte timp să plece pînă la Paris, ca să vadă cîţiva oameni, şi să ducă tratative de afaceri. Cînd se întoarce spune:

— Am mîncat la contesa Gratz. Mă invitase ca să-i vorbesc despre ceea ce ea numeşte „delicioasa noastră utopie". Nu-ţi vine să plîngi?

— Gel puţin ai avut norocul să mănînci după pofta inimii, strecoară Jean-Paul.

— Nu, să nu crezi asta. Se mănîncă prost la oamenii de lume şi mai totdeauna se mănîncă economic. Toţi suferă de ficat. Ah ! N-am mîncat mare lucru. Şi-apoi, valetul care aducea farfuriile şi care-mi sufla în gît mirosea a măsele cariate. Mi-a tăiat tot cheful.

Justin începe să bombăne. Şi-a pierdut toată voioşia, îl ceartă pe Testevel care a reînceput să gătească tot felul de bunătăţi în camera lui:

— Mănînci prea mult. Ai să te cufunzi în materie.

Testevel face mărturisiri naive.

— Ai dreptate, mănînc prea mult şi mi-e silă de mine însumi. Mănînc din cauză că am un hoit mare care cere. După ce mă satur, iau hotărîri splendide. Nici nu-ţi închipui cît de sigur de mine mă simt în clipele acestea, cît de eliberat mă simt. Dar orele trec. Mă aşez la masă şi iar sînt flămînd. îmi spun: de data asta, treacă, va fi ultima. Şi iau totul de la început şi totdeauna se întîmplă la fel.

Justin îl lasă pe Testevel în pace şi-şi caută altă pradă. Acuma se înverşunează împotriva lui Senac:

— Jean-Paul n-are să reuşească niciodată, bombăne el.

— De unde ştii?

— Calcă pe ştaiful pantofilor. îşi transformă numaidecît orice gheată în opincă, în papuc.

— Ah! spun eu rîzînd. Strămoşii tăi umblau doar în papuci.

— Poate, dar sufletele lor nu umblau în papuci. Sufletul lui Senac umblă în papuci. Nu ştie ce înseamnă efortul.

Justin coboară glasul şi spune cu ură:

— Nu ştiu dacă ai observat că, de vreo două luni, frunzişul platanului celui mare de lîngă casă e înroşit şi ars într-o parte. Acuma ştiu de ce: Senac n-are oală de noapte. Cînd se trezeşte dimineaţa, stropeşte copacul. Pînă la urmă, are să-l distrugă de tot. Şi asta numai ca să nu se deranjeze.

Justin vorbeşte despre Senac cu un fel de ură dispreţuitoare:

— E geniul rău al acţiunii noastre. De la început mi-am dat seama că-i aşa.

încerc să-l liniştesc, dar Justin nu vrea să audă nimic. E gîlcevitor şi tiranic. Ne supraveghează plecările, sosirile, clipele de odihnă şi distracţiile. Visează încă şi acum să ne impună o disciplină. Justin spune:

— Testevel n-a dormit noaptea trecută acasă. Ce înseamnă asta?

— S-a dus să-şi vadă familia.

— Ar fi trebuit să mă anunţe.

Testevel simte apăsînd asupra lui reprobarea lui Justin şi-l aud cum şopteşte lui Senac:

—- Se pare că. don' sergent e supărat.

Jean-Paul închide pe jumătate un ochi.

— Aş! răspunde el, evreii sînt rareori sergenţi. Sau sînt numaidecît generali, sau soldaţi pe şest.

Justin n-a auzit nimic. Totuşi, trăieşte cu urechile mereu ciulite. Şi se plînge:

— Nimeni nu mă iubeşte. Mă bîrfesc cu toţii, îmi dau seama. Ah! Cînd vcbim despre femei, spunem: „Dacă se amestecă şi femeile cu limbile lor ascuţite!"... Dar şi noi, bărbaţii, sîntem palavragii şi răi.

îşi aţinteşte un timp asupra mea o privire atît de furioasă, încît e aproape saşie:

— Cum să-ţi explic ce se petrece în mine cînd oamenii mă fac să sufăr sau mă jignesc? încep să

visez numaidecît că au murit, că am puterea magică să-i suprim, să-i şterg din viaţa mea. Uite, pînă acum l-am omorît aşa de vreo douăzec[:] de ori pe Senac. Nu-i înfiorător?

Justin face gestul de a alunga nişte fluturi negri

— :Poftim! M-am înţepat. Ia te uită, sîngerez. Era un ac cu gămălie în hîrţoagele astea. Ori de cîte ori există undeva un ac cu gămălie, e pentru degetele mele. O [fatali- tatei Pentru că vezi tu? Sînt un tîmpit. Şi pentru că mă asculţi, eşti şi tu un tîmpit. Sîntem cu toţii nişte tîmpiţi, din păcate. După cum vezi, mă las în voia celei mai nobile disperări. Dar ar fi destul să capăt un furuncul în ceafă sau un panariţiu, că nu m-aş mai gîndi decît la furuncul sau la panariţiu. Trăiască furunculul, Laurent!

Justin zîmbeşte, se potoleşte şi spune încet:

— Iartă-mă, Cécile m-a făcut să sufăr prea multă vreme, asta mi-a stricat caracterul.

— Ah 1 Justin, spun eu oftînd, nu erai aşa altădată.

Şi iată-l că iar începe să sufere:

— Ba da, numai că altădată mă iubeai.

Ni se mai întîmplă şi astăzi să avem împreună momente frumoase; totuşi, ne-am obişnuit să ne înfuriem şi să ne criticăm pînă la sînge. Justin îl sxiportă cu multă greutate pe Brénugat, fiindcă-l găseşte obtuz şi mărginit.

— N-o să-l antrenăm niciodată. E un pictor bun, adică are ochi şi are mînă. Atît şi nimic mai mult. îl plictisim de pomană. Are douăzeci şi şase de ani, dar a şi renunţat la efortul intelectual. Cum stăm de vorbă sau citim, adoarme. Face eforturi inutile să-şi adune trăsăturile răvăşite. încearcă, bietul, să gîndească, şi cutele de pe fruntea lui — n-ai văzut? — arată ca un pachet de tăieţăi la rădăcina nasului...

Justin se întrerupe şi roşeşte.

— Ce abjecţie! Ce abjecţie! Sînt tot aşa de rău ca şi Sénac.

între Sénac şi Brénugat se prelungeşte la nesfîrşit o ceartă care nu-i înăbuşită, ci elocventă, ba chiar zgomotoasă. Brénugat nu-i de loc gelos, dar

nu poate suferi felul în care Jean-Paul o priveşte pe Florence debitîndu-i după regulile unei retorici foarte personale tot felul de măscări întovărăşite de consideraţiuni filozofice. în cursul unei dezbateri, Brénugat e repede lipsit de argumente, ba chiar şi de vocabular. Atunci bîlbîie o ameninţare misterioasă şi foarte la modă:

— Vezi să nu rămîi fără balon !

Sénac se plesneşte peste coapsă şi desenează, cu diferite variante şi capricii, gestul ireverenţios despre care cred că am mai vorbit pînă acum.

Uneofi, Cuprins de uii abces de cordialitate, Brânugat strigă:

— Vreau pace mai mult ca orice! Numai el e de vină. Ei bine 1 O să vedeţi că am să-i întind mîna şi că am să-i cer scuze.

Începe să execute acest frumos program, se aprinde încetul cu încetul, redevine furios şi se dedă unor violenţe de limbaj mult mai mari decît înainte. Atunci urlă:

— Nu, nu, eşti o secătură. Voiam să-ţi cer scuze, dar uite că fac tocmai invers. Tu eşti de vină, tu eşti de vină. Din cauza ta am să plec de aici. Pînă la urmă are să se spargă buba.

Senac îl priveşte cu obrăznicie totală.

— încă o vorbă, spune el cu răceală, şi mă duc să înnoptez la hotelul gării. Gel puţin acolo am să fiu liniştit.

Adevărul e că Senac îşi petrece o bună parte din zi la restaurantul gării. îl trage după el şi pe Testevel şi face cu glas tare declaraţii frumoase cu privire la ceea ce el numeşte tehnica beţivăniei.

— Gustul şi aroma nu ajung. Trebuie să sorbi pe nerăsuflate. Animalul- din tine vrea să fie sigur că absoarbe, că se umflă şi că se transformă. Animalul nu se mulţumeşte cu o dezmierdare, vrea dragostea totală. Vrea o posesiune istovitoare, un sentiment al invaziei şi al plenitudinii. După aceea nu-ţi mai rămîne decît să mori.

Testevel încearcă să asculte de aceste sfaturi competente şi rezultatul e catastrofal. Justin îi strigă cu dispreţ:

— Am să te spun micii Suzanne.

Senac are de pe acum pungi violete şi translucide sub ochi. E murdar cu lirism. S-ar zice că transpiră murdărie, o produce, că o secretă; da, întocmai, s-ar zice că ţîşneşte din adîncurile fiinţei sale. Se plimbă înşirînd mătănii uşoare de zgomote, din acelea pe care le numeşte „zgomote nesăbuite". E victima unui guturai violent a cărui etiologie o schiţează la nesfîrşit:

— Locuim într-o gaură. Casa noastră are o poziţie proastă. Bazinul ăsta dă o umiditate înfricoşătoare. O să murim cu toţii de reumatism. Ar fi trebuit să luăm locuinţă colo sus, pe drumul spre Versailles, sau pe platoul de la Châtil- lon. Pînă la urmă o să dăm ortul popii. Asta are să fie soluţia.

Îmi spune toate aceste lucruri cînd Justin, de care totuşi se cam teme, nu-i de faţă. Uneori plecăm împreună după provizii. Şi într-o zi, tocmai cînd facem un drum de acest fel — să fie oare duminica? Am ajuns să nu mai ştiu — ne întîlnim deodată cu cineva. Ah ! E o întîlnire foarte penibilă. Tata se plimbă şi el, o să-l ajungem din urmă. Nu e singur, e cu cineva la braţ. Vai! E Paula Lescure, cu care trăieşte de şapte ani şi care nici măcar nu-i singura lui amantă. Drumul nu e prea larg, trecem atît de aproape unii de alţii, încît am putea să ne atingem. Şi tata ne spune bună ziua cu un aer foarte firesc. Gît despre mine, sînt disperat. Dintr-o dată, mi se face silă de Bièvres. Am vrut să scap de viaţa mea de altădată, dar mă va urmări peste tot. Merg mai departe muşcîndu-mi buzele, fără să rostesc o silabă.

— Ştiai? întreabă
Sénac. >

— Nu, nu ştiam.

— Dragul meu, eşti singurul care nu ştii. Noi, ceilalţi, ştiam cu toţii. Nu ţi-am spus niciodată nimic, pentru că, pe chestia asta parc-ai fi un popă. Doctorul Pasquier a adus-o pe această doamnă la începutul lui august şi a instalat-o într-o căsuţă, lîngă pădurea din Verrières.

Nici măcar nu-i răspund. Mă cufund într-o visare nedesluşită. Oamenii sînt incorigibili. Cu siguranţă

că, în felul meu, sînt şi eu incorigibil. Totuşi, Jean-Paul e îngăduitor în această împrejurare:

— în orice caz, tatăl tău e ceea ce numesc eu un om al naturii, spune el, ba chiar e nostim. Trebuie să fie amuzant să trăieşti cu oameni de acest fel.

Ne întoarcem la tipografie şi aflăm o veste foarte supărătoare. Justin Weill şi Larseneur discută cu aprindere. Nu-i vorba de o ceartă. Totul se petrece aproape pe şoptite. Justin se întoarce spre noi şi spune cu răsuflarea tăiată:

— Larseneur vrea să plece. Aţi înţeles? Ne lasă. Spune că nu-şi poate îndeplini obligaţiile.

Larseneur îşi depărtează braţele de corp. Expresia feţei lui e tristă şi încăpăţînată.

— V-am spus: e vorba de mama. Eu sînt de acord să mănînc pîine şi brînză, n-are nici o importanţă. Dar trebuie să cîştig pentru mama, care e bolnavă.

Şi continuă pe tema asta. Nu-l ascult. Ştiu că vorbeşte despre maică-sa, dar că se gîndeşte la Suzanne. N-o cunoaşte bine pe Suzanne. îşi închipuie că Testevel, rivalul lui, ar putea avea succes. Suferă şi se neurastenizează treptat.

Cuprins deodată de mînie, strigă cu privirile plecate:

— La urma urmei, e foarte frumos să fii tipograf, dar nu-i de mine, nu-i ceva serios pentru mine. Rostul meu adevărat e muzica, creaţia. Restul e numai timp pierdut şi puţin îmi pasă de el.

— Foarte rău că nu ţi-ai dat seama de la început, şuieră Justin acru.

Larseneur întoarce capul şi pleacă fără să spună nimic, îl cunosc. Ştiu că se gîndeşte la mica Suzanne. E sortit să sufere. Şi are să sufere.

Justin spune în şoaptă:

— încă unul! încă unul! Şi din nefericire, e dintre cei mai buni. Dacă cel puţin ar fi fost Senac! Dar ăsta n-are să plece ! Ce are să se întîmple cu noi?

CAPITOLUL XVIII

MINUNILE TOAMNEI. DIZERTAŢIE ASUPRA RECHINULUI. CHINURILE PRIETENIEI. MOŞTENIREA PROFEŢILOR LUI IZRAEL. UN PREOT TÎNĂR. DO-

Vocea lui Larseneur părăsi concertul lumii noastre o dată cu sosirea toamnei. Compozitorul ne făgăduise că va veni să-şi petreacă duminicile la Bievres. Veni, dar inima lui era aiurea. Părinţii mei renunţaseră la căsuţa de la Igny. Suzanne îşi încetă vizitele. Testevel începu să se plictisească şi el. Acum lucra iar cu vingălacul. Degetele lui accidentate erau încă ţepene. Vlăjganul se temea că va rămîne infirm. Se manifesta în toate privinţele ca un discipol al lui Senac, bea fără măiestrie, dar cu sîrguinţă, şi critica oamenii, faptele şi evenimentele cu un zel limbut şi cu o grosolănie jovială.

Justin obţinuse o amînare nedefinită pentru chiria din octombrie, care rămase deci neplătită. Această înlesnire îi dăduge iar speranţe

— :Ne vom pune iar pe picioare, vom căpăta comenzi frumoase, vom face praf clientela, vom căuta adepţi noi, şi casa se va umple din nou.

Erau zile cînd aiurelile lui ne îmbătau inimile tinere. Erau zile cînd toamna şi minunile ei ne ajutau să urcăm iar — nu ştiu prin ce miracol! — pe culmile entuziasmului. Parcul era muiat în aur şi carmin. Brenugat picta pînze care ne-au lăsat tuturora amintiri sfîşietoare. Brenugat spunea:

— Lucraţi, băieţi. Cit despre mine, e prea frumos: trebuie să pictez. Am să-mi fac treaba diseară.

Rămăseserăm puţini în faţa caselor de litere. Aprindeam iar soba cea mare, căci atelierul avea miros de umezeală. Achiziţionarea unui sac de cărbuni stîrnea probleme mari şi discuţii vehemente. Justin ne explica:

— Dacă n-aş fi obţinut îngăduinţa proprietarului, ar fi trebuit să închidem prăvălia. Şi fiindcă tocmai acuma ajungem la mal, ar însemna zău, să avem ghinion.

Numai auzind cuvîntul proprietar, Jean-Paul Senac începea să spumege:

— Asta se cheamă la tine îngăduinţă? Cuvîntul ăsta mă înfioară. Poftim, depindem de îngăduinţa acestui domn, depindem de îngăduinţa unui rechin. Asta-i faimoasa noastră libertate.

— Nu eşti. cuminte, spuse Justin, şi eşti nerecunoscător. Proprietarul ar putea să ne dea afară şi să ne sechestreze materialul. Cînd colo, el ne acordă toate înlesnirile şi tu spui că e un rechin.

Senac izbucni în rîs:

— Am ideile mele asupra rechinilor. Un om poate să fie milos, blînd, înţelegător şi uman în toate privinţele, în afară de domeniul care constituie pentru el o carieră. în acest domeniu, devine vrînd nevrînd o fiară care apucă, adică un hrăpăreţ, adică, după cum am avut onoarea să-ţi spun, un rechin.

Justin nu putea suferi dialectica lui Senac. Se încruntă şi spuse:

— Dar sfinţii? Cum rămîne cu sfinţii? Tocmai eu, care sînt. evreu, trebuie să-ţi amintesc de sfinţi?

Pe Senac. nu-l luai niciodată prin surprindere. Răspunse cu vocea lui încăpăţînaţii):

— Tocmai aici există o concurenţă teribilă. In ierarhia sfinţilor, cei mai importanţi sînt şi ei nişte rechini: vor cu toţii să fie la dreapta Tatălui, deşi nu există decît un singur loc acolo. După mine, adevăratul sfînt, exemplul renunţării, ar fi cel care ar renunţa de pildă, la sfinţenie. Poate că eu sînt acela.

Justin înceta să-i răspundă şi Senac îşi multiplica varia- ţiunile pe aceeaşi ternă: „Un om grozav, îi explica el lui Testevel care asculta cu gura căscată, un om excepţional e acela care, găsind un lucru interesant, pune laba pe el ca toată lumea, da, ca toată lumea, dar pune laba cu eleganţă, fără să se vadă. Asta s-ar putea numi rechinismul neaparent, rechinismul monden".

Testevel îi înghiţea toate neroziile şi le lua drept literă de evanghelie, ceea ce-l înfuria pe Justin.

Bietul Testevel îi povesti într-o zi soţiei lui Brenugat că Larseneur ne părăsise fiindcă voia să scape de caracterul imposibil al lui don' sergent. Vorbele acestea ajunseră după cîteva ocoluri la urechea lui Justin. Fu atît de îndurerat, bietul de el, încît se duse după Testevel.

— Să ne explicăm, îi propuse el. Nimic nu-i mai recomandabil decît o explicaţie sinceră şi energică. Te cunosc de mult, dragul meu, nu cred că ai fost în stare să imaginezi tu singur o astfel de ticăloşie.

— Şi de ce nu? strigă celălalt.

— Ah! Pentru că tu eşti bun.

Testevel începu să clipească. Se simţea dintr-o dată ofensat:]

— Bun? Nu-i adevărat, nu-s chiar atît de bun !

Cînd ne aflam între patru ochi şi cînd era istovit de
consideraţiile asupra bugetului, asupra furnizorilor, a alimentaţiei şi a clienţilor, Justin era muncit de caznele prieteniei :

— Nu mai ştiu cum să le vorbesc. Aş fi dat orice ca să-i iubesc ca pe nişte fraţi. Nimeni nu-mi poate reproşa că nu le sînt devotat.

Cu stîngăcia umii înecat, Justin făcea paradă în

cursul certurilor de acest devotament pe care nimeni nu-l considera discutabil.

— Ce să-i faci? dragul meu, striga deodată brutalul Brenugat, noi preferăm să fii mai puţin devotat, dar să ne dai mai multă pace. M-am săturat de oameriii devotaţi 1

Senac se aventura rareori în lupte corp la corp. — Ar trebui să spun suflet la suflet. — Prefera manevrele indirecte, carambolajul cu ajutorul celorlalţi, navigarea între două ape. închidea pe jumătate un ochi, îl arăta pe Justin cu vingălacul şi şoptea:

— Eu sînt pentru Dreyfus din raţiune, dar contra lui Dreyfus prin natură. Totul pentru Dreyfus, fireşte, cu condiţia ca evreii să nu ne otrăvească viaţa. Justin e o fiinţă distinsişoară, drăguţică, ba chiar aristocriţucă.

Zi de zi, rnînia sporea, aşa cum sporesc setea şi foamea. Erau momente cînd cerea să fie potolită. După atacuri vehemente, Justin ceda, se umilea.

— Cedez, îmi mărturisea el, după ce spiritele se linişteau. Cedez şi puţin îmi pasă că am cedat. Puţin îmi pasă că sînt dispreţuit. Puţin îmi pasă că intru în urma tuturor pe uşă, că-i ajut pe ceilalţi să-şi îmbrace pardesiul, ba chiar că mă ploconesc, ba chiar că primesc cîteva picioare în cur. Toate astea n-au nici o importanţă. Toate astea nu mă pot împiedica să fiu Justin Weill. Asta e! Singurul lucru îngrozitor pentru mine ar fi să nu mai fiu Justin Weill.

Alteori, orgoliul lui îşi căuta noi posibilităţi de manifestare.

— Ba nu, ba nu, sînt un laş ca toţi băieţii de aici. N-am energie decît cînd mă spăl pe dinţi. Doamne! Numai cînd mă spăl pe dinţi am curaj. Altfel sînt o moluscă, nu văd în jurul meu decît moluşte, melci, da, melci şi scoici, mereu alte scoici. Ah ! Fir-ar să fie ! O canalie mare ! Un criminal mare! Arătaţi-mi un monstru adevărat, ceva puternic şi viguros.

în astfel de clipe, dădea dovadă de elocvenţa virulentă a profeţilor rasei sale, care au fost mai toţi nişte pamfletari lirici. Coborît de pe aceste înălţimi aride, se prăbuşea iar în amărăciune şi melancolie:

— Există o conspiraţie împotriva mea. Ştii şi tu că-i aşa, Laurent. Spun cu toţii că sînt insuportabil. Atunci am să mă retrag. Am să-mi dau demisia. în felul acesta, nimeni nu va putea spune că sînt un evreu ambiţios, un arivist şi un dominator. S-a făcut. Mă retrag.

—

Cînd scăpăm dintr-o astfel de conversaţie aveam inima grea şi trupul zdrobit. Intr-o zi, în timp ce încercam tocmai fără succes să rumeg o suferinţă de acest fel, am auzit sunînd la poartă. Eram singur în grădină. In general, şi fiindcă nu exista nici o regulă în privinţa asta, nimeni nu se ducea să deschidă. Pînă la urmă, vizitatorii care doreau să ne vadă deschideau poarta de fier şi-şi găseau singuri drumul. Soneria se auzi a doua oară, aşa că m-am dus pînă la poartă. Era spre seară. N-aş putea spune dacă eram după sărbătoarea Tuturor Sfinţilor. îmi amintesc doar că plopii nu-şi scuturaseră încă toate frunzele şi vedeam cum frunzele acelea de un auriu bolnăvicios tremurau în bătaia unor adieri aproape insensibile pentru mine. O dată cu fumul satului, o ceaţă uşoară se aduna în straturi orizontale, în adîncul văii.

Apropiindu-mă de poartă, am zărit o siluetă înaltă şi neagră şi am înţeles deodată că era un preot. Eram după una din ciorovăielile despre care am vorbit destul. îmi ardeau obrajii, ochii îmi erau injectaţi de sînge şi inima-mi fierbea de ură împotriva prietenilor, împotriva mea însumi, împotriva lumii întregi.

Am deschis-poarta numai pe jumătate. Era un preot destul de tînăr, doar ceva mai în vîrstă decît mine după cît mi s-a părut. Avea o faţă roşie, cu trăsături rustice, un trup mare şi osos, mîini stîngace, cu care nu ştia ce să facă, şi încălţăminte grosolană, cu ţinte şi cu şireturi de piele.

— Ce doriţi, domnule? am întrebat eu.

Făcu doi-trei paşi şi pătrunse în grădină. Se silea să zîmbească şi pregătea cu greu o frază care nu izbutea să se înfiripe.

— Ah! Am spus eu cu amărăciune, probabil că veniţi pentru ofrandă sau pentru operele de binefacere. îmi pare rău, domnule, noi nu sîntem bogaţi şi, mai ales, nu sîntem enoriaşii dumneavoastră.

Preotul cel tînăr clătină din cap şi răspunse cu o voce de ţăran:

— Nu sînt preotul din Bievres. Abatele Gray, preotul din Bievres, e bolnav, a fost internat la o clinică. Eu sînt doar înlocuitorul lui. Ah 1 Nu vin să vă cer bani.

— Atunci pentru ce aţi venit?

Preotul cel tînăr făcu un gest nehotărît cu umerii.

— Da, am spus eu eu asprime, aii venit să vedeţi ce se poate petrece în casa asta. Oamenii din sat trăncănesc. E o casă misterioasă, şi dumneavoastră veniţi să vedeţi. Poate că sînteţi trimis.

Vizitatorul făcu din nou mişcarea aceea cu umerii, menită desigur să secondeze o vorbire greoaie.

— Nu, spuse el în cele din urmă. Nu. V-am văzut pe stradă, pe camarazii dumneavoastră şi chiar pe dumneavoastră, şi m-am gîndit că am putea eventual să stăm de vorbă.

— Vă plictisiţi aici?

Preotul zîmbi ciudat.

— N-am timp să mă plictisesc, dar nu cunosc pe nimeni. De altfel, e adevărat, mi s-a vorbit despre dumneavoastră, aveţi dreptate să credeţi asta. încercarea pe care o faceţi aici nu e banală.

— Ah! am spus eu cu ciudă, nu vă amăgiţi. Ne căutăm şi noi drumul. Dacă vreţi neapărat să ştiţi, nu l-am găsit. Şi adineauri ne-am certat.

Tînărul îşi depărta mîinile de trup.

— Nu mă miră. Toată lumea se ceartă cam peste tot. Pe vremuri, mă certam şi eu adesea la seminar... Aţi avea ceva împotrivă, domnule, dacă ne-am plimba puţin? Nu e prea cald.

Avea nişte picioare lungi şi ţepene, pe care le puse nu- maidecît în mişcare. L-am însoţit pe alei. Vizita aceea neprevăzută începu deodată să mă intereseze.

— Să mergem, dacă doriţi, i-am spus eu. Putem chiar să stăm de vorbă. Aţi nimerit prost, domnule abate. Casa în care vă aflaţi nu-i o casă pentru dumneavoastră. Nimeni dintre noi nu crede în Dumnezeu. Eu am crezut, dar acuma s-a isprăvit. Ba chiar, cum să vă spun? Respect prea mult ideea de Dumnezeu ca să cred că-i răspunzătoare de existenţa unei lumi atît de absurde.

Preotul deschise gura. Mă privea în tăcere şi părea foarte mirat. Păşeam unul lîngă altul şi, deodată, cuprins de nevoia de a-mi descărca inima, de a mă destăinui, am început să vorbesc singur:

— S-a sfîrşit. Da, pentru mine s-a sfîrşit de zece ani. Dacă vreţi să ştiţi, la început am fost ca turbat,

era turbarea distrugerii. Aş fi vrut să-mi fac rău mie însumi şi să-i fac rău lui Dumnezeu in mine, să fac rău ideii de Dumnezeu în mine. La noi în familie, am primit cu toţii o educaţie religioasă dar fără exagerare... Pe urmă turbarea mea s-a potolit. Acuma sînt foarte calm. Nu mai cred, nu mai pot să cred şi n-am să mai cred niciodată. Nici măcar nu doresc ca darul credinţei să-mi fie vreodată restituit. Dar îmi dau bine seama că era frumos, că promisiunea unei dragoste eterne, a unei revederi eterne, a unei odihne eterne era frumoasă. Dacă Jean-Paul Senac m-ar auzi — nu-l cunoaşteţi pe Senac, fireşte; e unul dintre prietenii noştri de aici, e un spirit sceptic, ba chiar crud, dar curios — ei bine ! Dacă Senac m-ar auzi, poate că ar izbucni în rîs. Puţin îmi pasă. în fond, vedeţi, domnule abate, am ajuns să-mi spun că, într-o lume atît de incoherentă, existenţa lui Dumnezeu n-ar fi mai stupidă decît nonexistenţa lui Dumnezeu.

Preotul cel tînăr se opri şi mă apucă de reverul hainei cu o familiaritate stîngace.

— Mai spuneţi o dată, rosti el. Mai spuneţi o dată. Vorbiţi prea repede.

Am repetat, cu oarecare greutate. Oaspetele meu mă ascultă, apoi clătină din cap.

— Adevărat? murmură el, nu credeţi în Hristos? Spuneţi că nu credeţi? Dar dacă v-aş face dovada? Atunci aţi fi nevoit să credeţi.

— Ce înţelegeţi prin dovadă?

Interlocutorul meu coborî ochii şi privi fix vîrfurile ghetelor lui grosolane.

— Dacă v-aş spune: am văzut la Luvru cel mai mare diamant din lume? Sau înainte de a ieşi din seminar am auzit cîntînd pe benedictini la Solesmes? Mă credeţi, nu-i aşa? Din moment ce am văzut şi am auzit, din moment ce nu vă mint...

Ridică privirea, se uită liniştit la mine şi-mi spuse:

— Şi dacă vă spun: Dumnezeu există pentru că l-am văzut şi l-am auzit? Atunci trebuie să mă credeţi.

Urmă o pauză lungă. Eram foarte dezamăgit. Desigur, azi n-aş mai fi dezamăgit într-o împrejurare de acelaşi fel, dar în ziua aceea aşa s-a întîmplat.

Aşteptasem fără să-mi mărturisesc, aşteptasem o revelaţie surprinzătoare, dar ţărănuşul acela nu ştia să-mi spună decît o frază copilărească, sau c&re în orice caz aşa mi se părea.

— Ah! am spus eu cu ciudă, asta-i tot ce aveţi să-mi spuneţi?

Tînărul repetă cu un fel de încăpăţînare:

— Dacă vă spun că am văzut şi am auzit!

Am bătut din picior. Apoi am făcut cîţiva paşi în tăcere. Eram trist şi nemulţumit. Am călăuzit pe nesimţite paşii noştri spre poarta dinspre stradă. Atunci preotul cel tînăr mă privi. Ochii lui mari, de faianţă senină, erau plini de lacrimi. îmi spuse ruşinat:

— Dacă vă spun că sînt absolut sigur.

I-am strîns mîna şi l-am împins în stradă.

O clipă după aceea, am deschis iar poarta şi am alergat după el pe ulicioară.

— Vă mulţumesc, am şoptit eu. Dacă aş fi în stare să cred, sînt sigur că m-aţi fi convins.

Nu îndrăzneam să-i spun că, în adîncul sufletului meu, aduceam omagiu numai lacrimilor sale şi că, pentru mine, erau mai puternice decît orice dovadă.

Cînd m-am întors în atelier, Senac a suspinat cu o voce dulce:

— Laurent are să se convertească. Duce o viaţă exemplară. Frecventează pe popi.

Lîngă maşină, se afla o oală mare în care plutea un burete pentru stropitul foilor de hîrtie. Am apucat buretele plin de apă şi l-am zvîrlit în nasul lui Senac.

Senac nu se putea aştepta la gesturi de acest fel din partea mea. Începu să-şi şteargă faţa şi mustaţa cu halatul, suspinînd:

— Religia nu-i prieşte. Are să turbeze şi el ca ceilalţi, ca noi toţi.

Am trăit două zile cu amintirea acestei vizite surprinzătoare, la care mă gîndeam încă în momentul cînd fratele meu Joseph îşi făcu apariţia.

Părea furios şi-şi muşca mustaţa tunsă americăneşte.

— Am venit cu maşina, spuse el. Repede, pune-ţi un costum curat şi vino cu mine. N-avem o clipă de pierdut.

— Ce s-a întîmplat? Mama e bolnavă?

— Nu. E vorba de tata. Ar trebui să-ţi închipui. Am să-ţi explic îndată despre ce e vorba, pe drum, E foarte serios.

— Spune-mi totuşi ceva.Du-te de te îmbracă. Ia-ţi şi peria de dinţi. Cine ştie. Nu te uita la mine cu ochii ăştia de viţel. Iţi spun că-i destul de grav.

M-am urcat la mine în cameră şi Justin m-a urmat.

— Fiindcă tot pleci cu frate-tău, ia vezi dacă nu-i chip să ne împrumute ceva. Ah ! numai cinci sute sau o mie de franci, nu mai mult, ca să ieşim din noiembrie. Iartă-mă, îţi vorbesc despre asta, deşi văd după mutra ta că s-a întîm- plat ceva la voi. Va să zică, nu uita de bani. O să-i dăm dobîndă şi chiar un gaj: de pildă, materialul tipografiei.

Bietul Justin ! Nu se gîndea decît la tipografie. Uneori parcă-şi pierdea minţile.

In maşină, Joseph începu să vorbească. Avea grijă să facă impresie:

— N-am să-ţi spun totul. N-are rost, tu trăieşti cu ideile tale, cu visuri, cu fleacuri. Nu trăieşti în realitate. Poate ştii totuşi, că, în cele două luni de vară, tata a instalat-o pe Paula Lescure la Bièvres, lîngă biserică. I-am spus că e prea aproape de Igny şi că s-ar putea ca mama s-o vadă, ceea ce ar provoca tot felul de drame. Ştii ce mi-a răspuns? Nu ştii. E colosal. Mi-a spus aşa: „Lăsaţi-mă în pace, am nevoie de confort. Şi apoi, n-am timp să fac kilometri". La Paris, are trei menajuri. îşi petrece zilnic cîte o oră în fiecare din cele două nelegitime. Mă întreb ce face acolo. Pentru că, mă rog, are şaizeci şi doi de ani. Foarte rău! S-o lăsăm pe Paula Lescure. De altfel, nu pentru asta am venit după tine.

— Spune-mi odată pentru ce. Mă ţii ca pe jăratec.

— Ştii, sau mai bine zis nu ştii că, fără să mă înştiinţeze, tata a iscălit o hîrtie... Nu pot să-ţi explic, habar n-ai de afaceri. închipuie-ţi că tata a îndrăznit să-mi imite semnătura. Asta înseamnă un fals. Ah! M-a anunţat la timp. Nu-mi mai rămînea decît să plătesc. Vreo două mii de franci. M-a pus în faţa unui fapt împlinit. Am plătit, nu te teme. La drept vorbind, a procedat ca şi cum mi-ar fi cerut un serviciu. Pe scurt, şi-a bătut joc de mine, deşi nu-i lucru uşor. îţi repet că am plătit. Dar îi arăt eu. Ţin să te anunţ numaidecît că n-am să suport singur cheltuiala. M-am înţeles cu Cécile. împărţim suma în

trei, pe Ferdinand şi pe Suzanne îi lăsăm deoparte. Trec banii în contul tău. Dar nu vorbi de faţă cu mama, înţelege totul din cîteva cuvinte.

ier

Are doua case la París, ca să nu mai punem la socoteală familia legitimă; pentru asta e nevoie de hani, nu glumă! Dar nu pentru asta am venit azi după tine. Nu te înfuria. Iţi lipseşte sîngele rece, e supărător pentru un tînăr savant şi mai ales pentru un medic... Tata e la poliţie de azi-dimi- neaţă, de la ora unsprezece. Nu ştii ce înseamnă asta. Stai să-ţi explic. Tata a fost arestat, acuma ai înţeles. Azi-dimineaţă, pe boulevard de l'Hopital, s-a certat cu un sergent — chiar aşa, cu un sergent — care se purta urît cu o precupeaţă. Spirit cavaleresc, ca de obicei! Cearta a luat un aspect urît. Tata i-a spus numaidecît sergentului că-i un încornorat, ba chiar a ridicat bastonul asupra lui — ah! bastonul ăsta! dac-aş putea să-l ard, să-l distrug, să-l fac să dispară! — Rezultatul: a fost dus întîi la comisariat, şi nu fără împotrivire. Aici, tata a refuzat categoric să-şi spună identitatea. Oamenii de la comisariat l-au dus la poliţie lingă Sainte-Chapelle, în Palatul Justiţiei. Pînă la urmă, cînd a fost chemat judecătorul de instrucţie de serviciu, şi-a spus numele. Acolo se crede că-i un nebun. Vor să-l transfere la infirmeria specială. Am aflat totul prin telefon. Urbain Lévéque, vice-preşedintele Camerei, individul acela de la care, dacă-ţi aminteşti, am cumpărat o porcărie de tablou cu douăzeci de mii de franci, mi-a dat un bileţel... De altfel, tabloul acela nu-i chiar aşa de rău. L-am dat la expertiză. Va să zică ne ducem la poliţie. Ajungem pe la trei, înainte de interogatoriu, şi am să aranjez eu lucrurile. Nu mă pot lipsi de tine pentru că s-ar putea să fie complicaţii. Nu spui nimic?

— Ei! am exclamat, nu-i nimic de spus.

Joseph tăcu cîteva minute. îl priveam pe furiş. Semăna ciudat cu mătuşa Anna, sora tatălui nostru, pe care nici unul din noi nu putea s-o sufere. Deschise din nou gura şi începu să spună ca pentru el însuşi:

— Cu un astfel de tată nu poţi fi liniştit. Ah! Zău că nu ! Nici mama, oricît de caraghios e, nu-i foarte cuminte. Părinţii noştri nu se miră de nimic. Credeam că, cu timpul, vor înţelege cine sînt şi ce am ajuns. Aş ! De unde! Nu se gîndesc decît la treburile lor, la vremea lor, la poveştile lor personale. Aşteaptă, am să-i spun şoferului să ia nişte benzină. Uite, aşa sînt eu: îmi place să am rezerve. Cînd n-am decît douăzeci de litri de benzină în maşină, încep să filă îngrijorez. Cînd văd pe masă o jumătate de sticlă de vin, nu mai sînt liniştit. Trebuie să am lîngă mine încă o sticlă gata pregătită. Nu pot să sufăr sărăcia. Cît despre cei două mii de franci, după cum vezi, partea ta are să fie de şase sute şaizeci de franci, fără timbre, fireşte.

— Ah ! am spus eu, cu un zimbet amar, şi Justin, bietul de el, care m-a rugat să împrumut nişte bani de la tine.

— Ia te uită, ia te uită ! Eu mă gîndeam tocmai să vă spun: „Dacă treburile voastre merg bine şi dacă puneţi ceva bani deoparte, daţi-mi-i mie. Am să caut nişte investiţii". Aha! va să zică aşa te-a rugat Justin. Ei! Nu spun nu. Să vedem. Nu trebuie să spui niciodată nu. Am ajuns la Palatul de Justiţie. Vino după mine. Şi rămîi pe aproape.

CAPITOLUL XIX

O SCHIŢĂ DE PROGRAM. CONVERSAŢIE LNTR-0 MAŞINĂ. BOALA CEA GRAVĂ A TATEI. CECILE FACE O CRIZĂ DE FURIE PASQUIER. JUSTIN MĂ CHEAMĂ. RIDICĂ-TE ŞI UMBLĂ. DE UNDE REIESE CĂ E FRUMOS SĂ AI TACT.

Întîi am aşteptat multă vreme pe o banchetă de lemn, pe un culoar. Joseph îşi lustruia fetrul melonului cu mîneca. Din cînd în cînd, spunea:

— Urbain Leveque e un om foarte puternic. Dacă guvernul cade, poate să ajungă ministru de justiţie. Scrisoarea lui are să simplifice lucrurile.

Fiindcă aşteptarea se prelungea, Joseph se plecă spre mine. Vocea lui era răguşită şi stăruitoare:

— In realitate, lumea e alcătuită din zeci de societăţi diferite şi despărţite între ele prin pereţi de netrecut. Trebuie să pui mîna pe cheile care-ţi îngăduie să deschizi un număr cît mai mare de uşi. Aici nu-i ca la Bursă, nimeni nu mă cunoaşte. Dar într-o bună zi mă vor cunoaşte. Ascultă ce-ţi spun. într-o bună zi, ceva mai tîrziu, cînd am să vin aici, uşile se vor deschide de la sine şi oamenii, de la Cel mai neînsemnat pînă la cel mai grozav, vor face tumbe în faţa mea. Dar nici n-am să vin în persoană: am să mă mulţumesc să-mi telefonez ordinele. Atîta tot.

în timp ce Joseph spunea aceste cuvinte, se arătă un funcţionar care-l căuta.

— Vezi, spuse el: uşile se deschid totuşi, numai că m-au lăsat să aştept. Ei bine! Toate astea se vor schimba. Mi s-a spus să vin numai eu, aşa că tu rămîi aici. Poate că am nevoie de tine. Nu avea aerul ăsta neurastenic. Trebuie să joci tare şi să zîmbeşti, chiar în momentele cele mai grele.

îşi trase reverele jachetei, îşi ridică gulerul pardesiului ca să-l potrivească mai bine, tuşi de două-trei ori ca să-şi dreagă vocea şi se făcu nevăzut în urma funcţionarului.

Priveam pe fereastră spre cerul cenuşiu, care avea să se întunece curînd. Ploua; era o ploaie de noiembrie. Pe culoare, fură aprinse becuri de gaz astmatice. Joseph întîrzia. Fără să vreau, număram clipele.

în sfîrşit, Joseph se ivi iar. L-am auzit perorînd în pragul unei uşi deschise şi spunînd:

— Eram sigur, domnule, că veţi fi dornic să lichidaţi această poveste neplăcută. în ce priveşte consecinţele, înţeleg, nu puteţi spune încă nimic. Mă rog, o să vedem mai tîrziu. Vă mulţumesc din inimă, domnule.

— Gata, îmi şopti el în treacăt, s-a făcut. Du-te să mă aştepţi în maşină. Mai ţine zece minute.

Am aşteptat nu zece minute, ci o jumătate de oră întreagă. Se întunecase de tot cînd Joseph se ivi iar, însoţit de tata. Vorbeau amîndoi cu voce scăzută, cu o violenţă stăpînită.

— De ce vă amestecaţi? spunea tata. Cum? Şi Laurent e aici? E pur şi simplu de necrezut! Din moment ce ai venit cu maşina, du-mă cel puţin pînă acasă. în felul acesta, n-ai să spui că te-ai deranjat degeaba.

— Iţi dai seama, spuse Joseph cu o furie înăbuşită, că n-am să te las să iei tramvaiul în halul în care te-au adus indivizii ăştia.

— Dragul meu, tîlharii ăştia se transformă la nevoie în animale sălbatice înfricoşătoare. Şi fii sigur că în ce priveşte încornoratul, n-am exagerat cu nimic. Are mutra tipică a încornoratului. Cînd e vorba de încornoraţi, am fler sau, cum se spune, intuiţie. Nu retrag o silabă din tot ce am spus. Dragul meu, nu poţi să mă înţelegi, fiindcă n-ai fost de faţă.

— Din fericire! oftă Joseph.

— No, n-ai fost de faţă Ia scandal. A fost un scandal splendid ! De altfel, te asigur că toţi trecătorii de pe Bulevard de l'Hôpital mi-au dat dreptate. A fost aproape un triumf. Bagă de seamă, nu mă împinge. Mă doare ceva. S-ar putea să-mi fi spart vreo coastă. Pardesiul e ferfeniţă. încornoratul acela, mă refer la sergent, a fost ireverenţios, ca să zic aşa. Ţine-mi jobenul. Din nenorocire, s-a făcut praf. Ar trebui să n-avem niciodată relaţii cu oameni de acest fel. N-au nici un pic de educaţie.

Tata respira cu greutate. Din cînd în cînd, îl vedeam ridicînd mîna ca să-şi netezească mustăţile frumoase cu firele zbîrlite, care încercau să-şi regăsească oarecare independenţă. Dar degetele-i tremurau fără voia lui. Se crispa cît putea ca să zîmbească şi să glumească.

— Nu zău, reluă el, de ce v-aţi băgat pe fir? Nu v-am cerut nimic.

Joseph ridică din umeri. Ne apropiam de Quai d'Auster- litz. Tata urcă treptele cu un efort evident. îl luasem de braţ şi el nu protesta, ceea ce mi se păru un simptom supărător.

Mama ne aştepta pe palier, cu uşa larg deschisă. Şi, imediat, fără o vorbă, cu resemnarea aceea mută şi severă din zilele de mare furtună, se apucă de treabă.

Tata o lăsă să-l dezbrace, scoţînd din cînd în cînd cîte un geamăt de durere. Mama avea o mînă sigură şi uşoară, îl înveli în prosoape calde, îl frecă cu alcool camforat, îi puse o flanea uscată. Nu lupta oare pentru a suta oară împotriva bolii, poate chiar împotriva morţii, pentru a-i smulge acest copil bătrîn şi insuportabil?

îndată ce se văzu în pat, tata se porni să mai povestească o dată scandalul superb de care era foarte mîndru. Apoi începu să tuşească. L-am implorat să tacă. în cele din urmă, consimţi.

— Laurent, îmi spuse Joseph, împingîndu-mă în anticameră, locul tău e acum aici. în primul rînd pentru că eşti medic, sau aproape medic, şi pentru că meseria ta e să îngrijeşti de bolnavi. Apoi pentru că mama nu poate să rămînă singură şi pentru că eu am treburi, treburi care nu aşteaptă. N-am înţeles niciodată prea bine ce învîrteşti la Bièvres. în ce mă priveşte, cred că-ţi pierzi timpul de pomană. Dar asta nu-i treaba mea, lăsăm baltă, Mîine am să mă întorc.

Am făcut tot ce s-a putut face. Fiecare la rîndul lui. Acuma e rîndul tău.

Spunînd aceste cuvinte, Joseph o şterse şi eu m-am întors să-mi iau locul în camera bolnavului. Tata adormise. Mama spuse:

— Vrea să se trateze singur cu pilulele, cu infuziile şi cu oblojelile lui. Să chemi un medic, Laurent, un medic foarte bun şi de încredere. Medicul acela să fie un om cumsecade şi, la nevoie, să fie capabil să audă lucruri neplăcute.

— Am să-l chem pe Ghabot. E intern şi e prietenul meu. Cred că poate să înţeleagă orice.

Chabot veni a doua zi şi se arătă foarte îngrijorat.

— Are o coastă plesnită, îmi spuse el. în afară de asta, aud nişte raluri. Asta înseamnă congestie. Tare mă tem să nu ne facă o pneumonie traumatică sau ceva în genul ăsta. Am să vin de două ori pe zi. Nu-l lăsa singur o clipă. Trebuie să-i faceţi o baie caldă.

Apartamentul de pe quai d'Austerlitz nu avea cameră de baie. în anul 1907, camera de baie era un lux. Am cumpărat o cadă. Doi oameni în tricouri vărgate aduceau sus găleţi mari de aramă roşie cu

apă caldă pe care o aduseseră într-un rezervor de tablă. Tata nu refuză baia, dar înjura gîfîind.

După baie, bolnavul se arătă mai uşurat. Casa se cufundă în tăcere. Auzeam o flaşnetă care cînta în colţul cheiului în vîntul de noiembrie aria cea mare din *Cavalleria rusticana.* Flaşneta aceea nenorocită avea două note stricate, aşa că melodia era întretăiată de momente de tăcere şi de crize de sufocaţie. Şedeam pe un scăunel, ţinînd o carte în mînă şi mă uitam la tata, care ţinea ochii închişi. Ghiceam că luptă cu boala, fără voie bună, dar cu încredere, cu vehemenţă, cu convingere, cu o dragoste de viaţă pe care nu le puteam invidia, fiindcă nu le înţelegeam.

Trecură cinci-şase zile de nelinişte. Chabot venea în fiecare dimineaţă şi examina bolnavul, care se silea în zadar să improvizeze o criză de furie. Atunci Chabot întorcea spre mine obrazul lui fin şi obosit de nopţile de veghe.

— încă nu pot să spun nimic. Să aşteptăm.

într-o zi, în timp ce-l însoţeam pe scară, Chabot adăugă:

— Lucrurile pot să meargă spre bine, dar boala e gravă. N-am să mă liniştesc decjţ dacă febra coboară, dar febra nil vrea să coboare,

O vedeam pe Cécile zilnic. Joseph trecea pe la noi dimineaţa. Ferdinand şi Claire, nevastă-sa, veneau să-l vadă pe bolnav cînd ieşeau de la birou, adică spre seară. Duminică ne-am adunat cu toţii. Stăteam de vorbă, noi, copiii — afară de Suzanne, fireşte — stăteam de vorbă cu voce scăzută în cabinetul tatei. Deodată, Ferdinand spuse un lucru II imit or:

— Nu se simte bine. Dovada e că vrea s-o vadă pe Paula Lescure.

Urmă o pauză lungă. Apoi Joseph exclamă încet, în şoaptă:

— S-o vadă pe Paula? E fenomenal ! Şi de unde ştii că Arrea s-o vadă pe Paula?

Ferdinand se uită la Claire, care-i făcu un semn imperceptibil, vrînd să spună: „Acuma trebuie să spui totul".

— Ştiu, pentru că mi-a spus el, declară Ferdinand.

— După cum văd, bombăni Joseph, şi-a ales bine ambasadorul.

— N-a făcut o alegere chiar aşa de proastă, reluă Ferdinand. Trebuie să adaug că, dacă vrea aşa, îl înţeleg, ce să-i faci! Voi spuneţi că-i foarte bolnav. Poate că are să moară. Cred că e o problemă de umanitate...

Ferdinand vorbea cu vocea lui fornăită căreia se silea să-i dea un accent de sentimentalitate dramatică.

— E o nebunie! am spus eu deodată. Vorbeşti de parcă mama nici n-ar exista. Stai puţin, Ferdinand, gîndeşte-te o clipă. Cum îţi închipui că o s-o aducem aici pe amanta tatei, sub pretext că e bolnav? Şi mama ce să facă? Ce să spună mama noastră? Lectura romanelor proaste ţi-a alterat imaginaţia. Te-ai gîndit cu adevărat la ce-ar spune mama?

Claire şi Ferdinand schimbară o privire lungă şi, în cele din urmă, Ferdinand reluă:

— Nu pot să afirm nimic, dar sînt aproape sigur că mama n-ar spune nimic şi că ar încerca să suporte şi asta. Bineînţeles, n-ar rămîne acasă.

Atunci Cécile, care nu spusese încă nimic, se amestecă în vorbă. Era rece şi înfricoşătoare.

— Ei bine! Nu, spuse ea. Ei bine! Nu! Femeia asta n-are să vină aici. Nu vreau, n-am să suport aşa ceva. Tata poate să facă ce vrea, puţin îmi pasă. Destul am suferit cu toţii din cauza asta. Acuma e ca şi cum o bucată întreagă din inimă e insensibilă, pîrjolită, moartă. I-am dat bani tatei, în ciuda sfaturilor lui Joseph. Nici măear nu vreau să ştiu ce-a făcut cu ei. Dar n-am să admit ca femeia aceea să vină aici. Am să stau la uşă, am s-o bat şi am s-o alung.

— De ce nu înţelegi că există împrejurări cînd avem datoria să iertăm totul? spuse Ferdinand. Poate că tata are să moară.

Cécile ne privi pe rînd. Era desfigurată de mînie, palidă, aproape urîtă.

— N-are decît să moară! Pe femeia asta n-are s-o vadă.

Joseph şi cu mine am strigat într-un singur glas:

— Cécile are dreptate !

în clipa aceea intră mama. Ne privi pe toţi cu un aer bănuitor şi spuse:

— Laurent, te cheamă tata. Mi se pare că se simte mai bine.

A doua zi am primit o scrisoare de la Justin Weill.

„Dragă frate, scria el, *mi-ai spus în ultimul tău bilet că taică-tău e bolnav, ceea ce mă mlhneşte foarte tare. Doresc să vă liniştiţi cit de curînd! Mi-e dor să te revăd aici. Asta nu înseamnă că am veşti bune să-ţi dau. Sînt foarte îndurerat şi nu mai ştiu ce să fac. Brénugat a plecat vinerea trecută, cu nevastă-sa şi cu fetiţa. Nu pot să-ţi spun cit de disperat sint. Speram că, într-o bună zi, are să plece Sènac. Dar Brénugat! Aveam toată încrederea în el. Nu lucra prea mult în tipografie, era cam sălbatic şi cam prostuţ de fapt: dar era tare inimos şi se mulţumea cu puţin pentru el şi pentru mica lui bandă. Ne-a declarat brusc că vrea să plece şi că va pleca imediat. A spus — dar ăsta-i doar un pretext — că locuinţa grădinarului, unde locuiau de cîteva luni, nu se poate încălzi cum trebuie şi că vor muri de frig. Iţi repet că-i un pretext. Pleacă pentru că nu-l mai poate suporta pe imposibilul Sénac. Se certau din ce în ce mai des. Ce durere! Sènac a găsit că-i o poveste foarte nostimă. De două zile cîntă ceea ce el numeşte o cantată a mlntuirii. Trebuie să recunosc că am făcut mari eforturi ca să-l opresc pe Brénugat. M-am umilit chiar în faţa lui, am promis nici nu mai ştiu ce, lucruri pe care sînt sigur că nu le pot da. Brénugat a rămas inflexibil şi nevastă-sa a fost şi mai încăpăţînată decît el. Pină la urmă, m-am înfuriat, ceea ce e absurd, astfel că ne-am despărţit fără să ne stringem măcar mîinile. Senac spune că e perfect şi că e mai bine să ajungi la o situaţie limpede. Ah! Senac e fidel! El n-are să plece, ticălosul. In sfirşit, tipografia merge foarte prost. Am primit o comandă urgentă şi am dat-o unui tipograf din Versailles s-o execute. A făcut ceva oribil. întoarce-te, te rog, îndată ce sănătatea tatălui tău nu-ţi va mai pune probleme. Am nevoie să te ştiu lingă mine.*

Fratele tău întru singurătate şi amărăciune.

J u s t i n W.

Am pus scrisoarea în buzunar. Bolnavul avusese o noapte foarte proastă. Făcea iar gălăgie, schiţa crize

de furie şi făcea exerciţii vocale între două crize de tuse.

I-am scris lui Justin un bileţel spunînd că, pentru moment, îmi era imposibil să plec la Bievres, dar că, la cel mai mic semn de acalmie, voi sări în tren.

Dusesem tocmai biletul la poştă — asta se întîmpla a doua zi dimineaţa — cînd, urcînd scara care era destul de întunecoasă, am auzit închizîndu-se o uşă deasupra mea şi pe urmă un pas .sacadat. Am început să urc mai repede, cuprins de o nelinişte nelămurită. Şi deodată, l-am văzut pe tata.

Era îmbrăcat: îşi pusese redingota şi pardesiul. Se bărbierise, se pieptănase şi avea jobenul pe cap. Umerii obrajilor îi erau coloraţi de un val de sînge fierbinte. Apucase balustrada scării cu o mină şi în cealaltă avea o pereche de mănuşi.

— Ce s-a întîmplat? am întrebat eu. Vrei să te omori?

Tata zîmbi cu zîmbetul acela albastru-deschis care mă
stingherea.

— Băiete, spuse el... Hm... Hm... S-a sfirşit. M-am vindecat. Nu mai am febră. E exagerat să stai zece zile în pat. Aşa ceva n-are să mi se mai întîmple niciodată.

— E o nebunie! Am strigat eu. îţi rişti viaţa.

— Pfff... Nu risc nimic. Mă simt perfect şi mă duc să iau aer. Hai, băiete, lasă-mă să trec.

— Nu înţeleg cum de te-a lăsat mama să pleci.

Dragul meu, maică-ta s-a dus să facă cumpărături. Maică-ta e o fiinţă foarte fricoasă în materie de sănătate.Un om ca mine trăieşte o sută de ani. Lasă-mă să trec, dragul meu.

— Ah! Am spus eu, te duci la femeia ace§a. Iţi rişti viaţa ca să te duci la ea.

Tata schimbă poziţia acului de cravată şi spuse cu simplitate:

— Despre care din ele vorbeşti?

— Probabil despre Paula.

Tata execută cîţiva „Hm!" care răsunară energic pe scară, apoi reluă cu un zîmbet:

— Sînt zece zile, dragul meu, zece zile de cînd nu m-am dus la Paula. E prea mult. E mult prea mult. Şi politeţea? Cum rămîne cu politeţea? Iţi închipui cumva că sînt un individ grosolan? Va să zică, dragul meu, ne vedem la prînz ! Luăm masa împreună. Şi să-i spui mamei că mă simt perfect şi că mă duc să-mi văd bolnavii. Ai tu grijă de asta, băiete. încearcă să procedezi cu tact.

CAPITOLUL XX

DESERTUL DE LA BLEVRES. DUREREA LUI JUSTIN. FERICIREA ŞI SCHIMBAREA. MLNIE. ZGOMOTE ŞI FANTOME. PLLNSUL ÎN NOAPTEA DE IARNĂ. JUSTIN ÎNCEPE IAR SĂ VISEZE.

Poarta era încuiată, ceea ce mă surprinse foarte mult: ni se întîmpla foarte rar s-o încuiem, chiar seara. Aşa că a trebuit să sun.

Îmi amintesc că era ora trei şi ceva, într-o după-amiază. încă de dimineaţă începuse să plouă. Era o ploaie de noiembrie, calmă şi rece. Zăream casa dincolo de zăbrelele gardului şi, deodată, se înfăţişă privirilor mele aşa cum o descoperisem în amurgul acela de ianuarie cînd visul nostru îşi găsise brusc calea şi faţa. Obloanele erau mai toate ridicate şi multe ferestre aveau încă perdele. Totuşi, casa părea neînsufleţită. Parcul era iar senin, rece şi lipsit de adîncime. Toate frunzele căzuseră. Ciorchinii de boabe roşii, singura mărturie a vieţii, se veştejeau pe ramurile sorbilor. O frunză de

platan, atîrnată de un fir invizibil de păianjen, se învîrtea

în jurul ei, la adăpostul unei mici streşini, dedesubtul căreia era fixată soneria porţii.

Era cît pe aci să sun a doua oară, cînd am văzut pe Justin ieşind din casă. Purta un halat de pictor, pătat de cerneală şi de grăsime. In ziua aceea, poate din cauza frigului, purta pe cap un fes, adus pe vremuri de la Ierusalim şi pe care nu-l punea decît în zilele triste, cînd se plictisea şi începea să bombăne: „Patria mea nu-i aici. Pînă la urmă am să plec, am să mă întorc în Asia".

îmi făcu de departe semn, un gest prietenesc cu capul. Se apropia iară prea mare grabă, şi cu mîinile în buzunare ca să le ferească de ploaie. Cînd ajunse foarte aproape de poartă, am văzut că avea faţa obosită şi că nu se bărbierise, astfel că obrajii erau acoperiţi de puf roşcat. Pe obrazul drept avea o pată verde şi vînătă, ceva mai mare decît o monedă de cinci franci.

— lartă-mă, spuse el, răsucind cheia în broască. Am încuiat pentru că sînt singur.

— Eşti singur? Dar ceilalţi unde sînt?

— Am să-ţi povestesc îndată. Intîi spune-mi ce face laică-tău.

— Ah! Am răspuns eu, tata e bine. E aproape de necrezut. Credeam că-i pierdut. Pînă şi Chabot spunea că trebuie să-şi cheme şefii pentru un consult mai mare, aşa cum se obişnuieşte la mare nevoie. Eram cu toţii foarte îngrijoraţi. Şi deodată, a făcut un salt. Da, a sărit în viaţă. Ne spunea: „Criza te eliberează!" Şi-a luat redingota, jobenul şi bastonul. Şi frrrt... a şters-o. S-a dus... am să-ţi spun eu. Deocamdată să nu mai vorbim de asta. La prînz, în timp ce mîncam, spunea că vrea să scrie un pamflet împotriva a ceea ce numeşte abuzurile clicii poliţiste. Nu mai avea nevoie de mine. Cred chiar că-l stînjeneam. Aşa că mă întorc. Dar de ce eşti singur azi?

Justin încuie la loc poarta casci în urma mea.

— Nu-ţi scoate pardesiul, spuse el. N-am aprins focul. Toate lemnele sînt ude. Şi apoi, nici curaj n-am. Da. Mă priveşti cu mirare? Totuşi ăsta-i adevărul: am ajuns la capătul curajului. Ah! Lucrez,

paginez... Aş vrea să termin ceva înainte de, înainte de...

— Dar spune-mi odată: unde sînt ceilalţi?

—

Justin coborî capul şi, cu un deget care tremura uşor, l-am văzut scotocind într-o căsuţă, ca să ia o literă.

— Ceilalţi... Nu mai există, spuse el încet'şi liniştit. Stai să vedem, în ce zi sîntem azi? Parcă joi. Nu-i aşa că e joi? Nu-i aşa că vinerea trecută ţi-am scris scrisoarea aceea? Ba nu, era într-o sîmbătă, după plecarea lui Brenugat. Ba nu, era o duminică. Ah! Nici nu mai ştiu cum trăiesc. Nici nu mai ştiu dacă trăiesc. Ei bine! Senac a plecat luni dimineaţa. L-a luat cu el şi pe Testevel, care-l urmează ca o umbră şi pe care are să-l strice de tot. L-a luat şi pe Mignon- Mignard. Ah! N-am protestat. Aş fi vrut să-l văd luînd cu el casa, ţara şi pămîntul şi lumea întreagă. Să-ţi explic cum s-au petrecut lucrurile. îndată după plecarea lui Brenugat, Senac a cîntat ceea ce el numea Cantata eliberării. Dar, îndată după aceea, a început să caşte şi să geamă. Spunea aşa: „Aş vrea să fumez fire de păr într-o pipă mică de os... Mă plictisesc în cocioaba asta!" îţi dai seama, nu mai avea pe cine să chinuie. Testevel e o tîrşă, nu-l înfruntă niciodată. Cît despre mine, n-avea ce-mi face: de săptă- mîni de zile nici măcar nu-i mai vorbeam. Aproape că nu mai lucra: o oră azi, zece minute mîine, cînd obosea să se tot învîrtească dintr-o cameră în alta. Şi închipuie-ţi că se plîngea, ceea ce e culmea. Se plîngea că nu-i liber, că e mai puţin liber decît era la Coualieux, fostul lui patron, deputatul. în cele din urmă, au plecat.

— Dar Picquenart? Unde-i Picquenart?

Justin ridică capul, respiră adînc şi spuse oftînd:

— Picquenart! Picquenart! Ce băiat straşnic. De patru- cinci săptămîni mînca şi el ca şi mine numai fasole şi brînză. Şi nu se plîngea.

— Dar acuma unde-i?

— Ieri dimineaţă a plecat la Paris. S-a dus să-şi caute de lucru. Eu l-am rugat. Nu pot totuşi să abuzez mai departe de un om cinstit.

— Stai, Justin, am mai spus eu. Ce ai pe obraz? Ce e vinătaia aceea?

Justin îşi stăpîni cu greu un gest nervos.

— Ah! Am avut o vizită. Brenugat s-a întors ieri să-şi ia nişte pînze care-i aparţin şi pe care le pusese în sala de mese. Ai trecut prin sala de mese? Pereţii sînt goi. E funebru. Se vede locul tablourilor, tapetul e mai închis acolo.

—
Era în toane rele pictorul. Ne-am certat chiar. I-am spus: „Ia totul!" Şi mi-a răspuns: „Sînt ale mele!" Eu i-am spus: „Eşti un jefuitor de cadavre..."

— Dar bine, am şoptit eu cu durere, sper că nu v-aţi bătut.

Justin făcu din cap un semn afirmativ.

Pe urmă, fiindcă voiam să mă aşez pe un scaun, făcu un gest cu mîna:

— Nu te aşeza acolo.

— De ce?

— E scaunul lui Senac.

— Şi ce-i cu asta?

Justin zîmbi cu scîrbă.

— îşi băga degetele în nas. Ah! Cred că şi le mai bagă şi acuma. Şi tot ce scotea, lipea de scaun, da, de lemnul scaunului. Vedeam eu bine. îmi era aşa de greaţă, că făceam imposibilul ca să nu vadă că vedeam. Dar cînd are să se mai întoarcă, fiindcă sînl sigur că are să se întoarcă să-şi ia cele cîteva fleacuri, ei bine ! Am să-i spun şi asta şi restul. Ah ! Senac e o fiinţă abjectă. Şi crede că e un poet, un spirit superior! Superior cui? Superior la ce?

încetul cu încetul, Justin ieşea din toropeală. îşi întinse brusc braţul cu furie şi zvîrli departe vingălacul pe care, în timp ce vorbea, îl umpluse şi-l blocase.

— Poftim! S-a sfîrşit! S-a sfîrşit! Săptămîna trecută mai voiam s-o iau de la început, să caut tovarăşi noi, să mă duc la tata şi să-l rog în genunchi să-mi împrumute nişte bani. Nu, sînt prea obosit. înţelegi? S-a sfîrşit!

Stătea aşa, în picioare, în atelierul rece ca gheaţa, cu mîinile goale, cu braţele atîrnînde, cu părul vîlvoi şi cu vînătaia aceea verde pe obrazul aprins. L-am cuprins pe după umeri.

— Şi acuma ce-ai să faci? Ai să te întorci la Paris?

— Da, spuse el, am să mă întorc la ai mei, la cei din banda mea, am să rămîn cu ei pînă la pogromul final, pînă la masacru sau la expulzare. Izbutisem, cu oarecare greutate, să mă desprind de familie. Ce ironie! A trebuit să-mi refac o altă familie. Şi cît de tristă! Omul e incapabil să trăiască singur, dar

totodată e incapabil să trăiască în societate. Ce-i de făcut? Ce-i de făcut?

Se desprinse de lîngă mine, făcu cîţiva paşi prin atelier, atingînd unele după altele toate obiectele, cu gesturi distrate. Şoptea:

— Vezi, la începutul şederii noastre aici, spuneam: „E prea frumos! Sîntem prea fericiţi! Are să ni se întîmple ceva". Şi s-a întîmplat ceva. încep să cred că mai mult chiar decît de fericire, avem nevoie de schimbare. Gind fericirea ţine prea multă vreme... Dar nu spun decît prostii. Fericirea n-a ţinut prea multă vreme. Mi-au otrăvit-o de la început. Mi-au stricat toată bucuria.

Deodată, Justin puse mîna pe o bară grea de fier, care ne folosea drept pîrghie cînd voiam să mişcăm din loc maşina. O învîrti în aer şi, cuprins deodată de furie, începu să lovească in casele de litere, făcînd să zboare în toate părţile bucăţele de plumb. Striga:

—■ Ajută-mă ! Ajută-mă ! Dacă s-a sfirşit, hai să spargem totul şi să nu mai vorbim despre asta. Să nu mai rămînă nimic, nimic, nimic, nici măcar o amintire.

Am izbutit nu fără greutate să-i iau bara din mîini. .Iustin gîfîia, cu faţa descompusă de suferinţă:

— Lasă-mă, vreau să sparg totul.

— Eşti nebun? i-am spus eu. E o mică avere. Mai poţi s-o dăruieşti cuiva.

— Cui?

— Lui Picquenart.

Justin se linişti numaidecît şi spuse:

— Ai dreptate. Sînt odios. Iartă-mă, bietul meu Laurent, şi ajută-mă. Să adunăm totul şi să aşezăm totul la loc. Ce tîmpit sînt, ce rău sînt! Nu fac mai multe parale decît ceilalţi. Am făcut stricăciuni mari? Sper că pe tine nu te-am lovit? Bucăţile au zburat peste tot. Ah! Sînt de neiertat.

— Aşteaptă o clipă, i-am spus eu, trebuie să aprindem o lampă.

— Nu, nu mai avem petrol.

—■ Luminări au mai rămas?

— Da, la mine în odaie mai este o jumătate de pachet.

La lumina luminărilor am adunat în pumni literele pe

care Justin le împrăştiase în toate părţile. Ne lăsasem pe vine. Flacăra luminărilor dansa şi umbrele noastre informe se tîrau pe jos de-a lungul zidurilor. Justin era foarte liniştit, foarte obosit şi vorbea încet. Frînturi de fraze incoerente îi trădau haosul gîndurilor. Justin spunea:

— Jules de Goncourt a murit la timp. A avut noroc! iţi dai seama că dacă ar fi trăit, cei doi fraţi ar fi ajuns să se urască. După cum vezi, sînt bolnav. Da, tu eşti un frate adevărat. Nu-ţipot reproşa nimic... Nu sînt totdeauna drept cu tine. Numai eu ştiu... Există pentru fiecare om o cantitate fixă de bucurie. Unii o cheltuiesc în mii de părticele. Eu risipesc totul dintr-o dată... Am stricat de tot o casă de litere. A lui Senac, bineînţeles. Cum am putut să cred că Senac era prietenul meu?... In bucătărie mai e un codru de pîine şi o bucată de brînză. Pe urmă o să ne facem cafea. Am şi tutun. Cînd ai tutun poţi să te lipseşti de hrană. Arn făcut mai puţine stricăciuni decît am crezut la început. M-am purtat ca o brută, ca un simplu Brenugat şi nu altfel... La începutul lui martie am crezut că sîntem salvaţi. Pfff... Oamenii nu vor să fie salvaţi. Eşti salvat pentru o oră sau pentru zecc minute. Pe urmă trebuie să iei totul de la început. Se vede că asta numesc teologii păcatul originar... Să-mi spui dacă ţi-e foame. Mie nu-mi mai e niciodată foame. Ce aventură, totuşi... Am stricat multe litere? Sînt un tip imposibil.

După ce am făcut ordine în atelier, ne-am dus în bucătărie şi am mîncat ceva. Aburii cafelei urcau în întunericul umed. între două îmbucături, Justin reîncepea să vorbească singur:

- Avem nişte poliţe neplăt ite. Nu ştiu cum o să rezolvăm totul. Probabil că va trebui să mă sfătuiesc cu onorabilul Simon Weill, tatăl meu. Are să ne descurce treburile, deşi aproape că rn-a blestemat. Asociaţia noastră nu era legală, poliţele le semnam eu. Poate că o să intru în puşcărie.

Am încercat să-l liniştesc, dar el mi-a spus cu un fel de ciudă, în care a intrat curînd o nuanţă de dragoste:

— Ah! Tu, Laurent, n-ai prea crezut niciodată în povestea asta cu Deşertul. Poate că n-ai venit decît

ca să-mi faci plăcere. N-am avut niciodată impresia că vezi într-asta un scop, că eşti din toată inima cu noi. Nu protesta, ăsta-i adevărul. îţi mulţumesc totuşi că ai fost alături de mine. Dacă n-ai fi aici în seara asta, aş fi singur cum eram şi ieri. Mi-am petrecut noaptea singur, ca la început, în februarie. Nu ştiu dacă-ţi mai e foame, dar nu mai avem nimic de mîncare. Nu ne mai rămîne decît să ne culcăm. Măcar să ne fie cald. Îmi simt picioarele ca gheaţa pînă la jumătatea coapselor.

Mă apucă de braţ şi spuse cu vocea sfîşiată de durere:

— Vino să dormi cu mine. O să ducem jos salteaua ta. In felul acesta o să putem sta de vorbă.

M-am dus să-mi iau salteaua şi am purtat-o în spinare. Justin lumina treptele ţinînd cîte o luminare în fiecare mînă. Îmi spuse citind poetul înainte de operă:

— Începe să bată vîntul!

într-adevăr, vîntul începea să suspine pe sub uşi. Un oblon desprins din ţîţîni se izbi de zid. Justin ridică din umeri.

— Şi eu care le spuneam totdeauna să-şi închidă bine obloanele... Ei şi! S-o lăsăm baltă. Atîta pagubă!

Mi-am făcut patul în biroul lui Justin, pe jos, printre baloturile de hîrtie. Justin visa, cu privirile în plafon şi, deodată, îşi duse un deget la buze:

— Ascultă ! Am auzit pe cineva în camera lui Larseneur.

— Ba nu, am spus eu. Linişteşte-te. Nu-ţi pierde capul.

— Ah ! Nu-mi pierd capul. Mă simt foarte bine în tovărăşia fantomelor. Noaptea trecută, eram singur şi le auzeam pe toate. Tjaşeau, îşi ştergeau nasul, îşi vorbeau cu voce scăzută. Mişcau mobilele din loc, îşi turnau apă în lighene. Senac a cîntat...

în clipa în care ne-am băgat în pat, Justin suspină încet:

— Toate chestiile astea sînt destul de meschine: mici trădări, mici slăbiciuni, minuscule laşităţi. Nici o tragedie. La urma urmei, nimeni, nimeni n-a murit. Toată lumea e disperată, asta-i tot.

Nu ştiam ce să răspund şi n-am răspuns nimic. Justin suflă în luminări. După un lung răgaz, am auzit un zgomot înăbuşit, care nu era zgomotul vîntului. Am înţeles că Justin plîngea, cu capul sub pătură. M-am dus pînă la patul lui, bîjbîind în întuneric. Am încercat să-l consolez, dar el mi-a pus:

Culcă-te lingă mine. Ai să mori. Camera asta e îngrozitor de umedă. Nu, nu-i nimic, nu-i nimic. Dacă aş plînge zdravăn, poate că aş adormi.Tare aş vrea să dorm. Nu, n-ai să mă stînjeneşti. Dimpotrivă, dimpotrivă, Spune-mi,Laurent, de ce ai tu un suflet curat? De ce ai harul şi eu nu-l am?

— Dar te înşeli cu desăvîrşire, am spus eu. N-am nici un har, cum spui. Dimpotrivă, mi-e silă de mine, nu pot să mă sufăr.

— Zău? Zău? repetă el. In definitiv, poate că aşa-i mai cuminte şi poate că e mai omeneşte să îndrepţi spre tine o părticică din imensa silă şi din imensa ură. Ascultă. Peste cinci sau şase ani, voi avea vîrsta la care Isus a murit. Voi credeţi că-l înţelegeţi pe Isus ! Nu, Isus era de-ai noştri, era un ovreiaş ca şi mine. Numai că eu n-am făcut nimic, n-am făcut nimic mare şi n-am zguduit lumea. Am dat greş pînă şi într-un lucru mic. Totuşi, lucrul acesta mic mi se părea foarte mare, foarte frumos şi simbolic.

Justin începu să se agite. Peste puţin se dădu jos din pat.

— Iartă-mă, spuse el: vreau să mă piş. Nu-i nici o ruşine, bineînţeles, dar e umilitor pentru un om care suferă. O clipă, nu te superi... Aş fi putut spunecă vreau să urinez, pentru că e mai ştiinţific, sau chiar că vreau să fac pipi, cum spun oamenii bine crescuţi. Aş ! sîntem nişte animale. Sînt un animal disperat.

Se întinse din nou în pat. Trecură două-trei ore şi un moment am crezut chiar că Justin adormise. Deodată, în liniştea nopţii, spuse cu vocea limpede, sigur că mă găseşte treaz:

— în definitiv, ideea unei asociaţii umane, pe care n-ar trebui s-o suporţi, ci ai cere-o, ai accepta-o cu bucurie, nu e o idee absurdă. Noi ăştia sîntem nişte intelectuali, adică nişte răzvrătiţi. Faptul că am dat greş nu dovedeşte nimic pentru mulţimea celorlalţi. Mă asculţi, nu-i aşa, Laurent? Sper că nu dormi?

Nu dormeam. îl ascultam. începeam să înţeleg că Justin nu se vindecase de visuri şi nici nu era la capătul curajului. Vorbi încă multă vreme. Spre zori, somnul veni ca o mîntuire.C U P R I N S

C \RITOLUL 1 Visul unei nopţi de iarnă şi preludiul la aventura noastră 1

CAPITOLUL ri Laurent pune din nou mîna pe pana memorialistului. Senac sau teama de ridicol. Închirierea unei redingote. Un proiect mare care rămîne învăluit în mister. Caverna lui Papillon. Profilul lui Testevel şi silueta lui Monmerque. Conversaţie în metro. Nu există o sută de moduri de a inspira încredere..... 16

CAPITOLUL III Şedinţă plenară. De unde să luăm bani? O manevră greşită a lui Schleitcr. Vizită la prinţul orhiduţelor. Vis de independenţă. Nişte tineri care vor să trăiască. Fenomenul zborului. O primă perspectivă asupra Deşertului. Evadare în viaţă 29

CAPITOLUL IV Naufragiu la mică adîncime. Situaţia şi semnalmentele corpului expediţionar. Divagaţiile lui Justin Weill. Aluzie la alte povestiri. Un tremur cu totul anormal..... 37

CAPITOLUL v Relatare prescurtată a unei boli grave. Doctorul Pasquier îşi scrie memoriile. Justin visează şi povesteşte. André Antoine la Odéon. Ce poate un filozof. O elevă a Sarei Bernliardt. Domnul Jean Hermerelşi bolile cu pneu- mococ. Contribuţii voluntare. înţelepciunea lui Alfred Vallette. Perversiunea iubirii de mamă. Joseph Pasquier şi micile lui socoteli. Diamantele Goldenstein. Avantajele culturii zarzavaturilor. Perette şi oala cu lapte. Destăinuiri asupra cauzelor unei boli..... 42

CAPITOLUL VI Planul casei solitarilor. Un hamal neserios. O veghe purificatoare. Larseneur şi animalul lui sfînt
.

Pe scurt despre Plorence şi despre Alice. Orgii de generozitate. Duşmanul luxului. Critica unui pictor celebru. Să înceapă viaţa cea nouă! .....? 58

CAPITOLUL VII Legile sint inutile în republica ideală. Senac sau învierea de fiecare zi. Jusserand sau

solitarul desă- vîrşit. Elogiul doamnei Clovis. Prietenul animalelor. Un discipol al lui Wagner. Despre mandolină.....
fi(>

CAPITOLUL VIII Avantajele presei care tipăreşte pe o singură faţă. Picquenart, maistrul nostru tipograf. Ne tăiem retragerea. Consideraţii asupra literelor elzevir. Iniţierea. O meserie de o simplitate sublimă.....
74

CAPITOLUL ix O ucenicie entuziastă. Solitarii la treabă. Biroul contabilului. Sîntem salvaţi pentru prima oară. Cintecul naţional al Deşertului. Primele adieri de primăvară şi misterele dionisiace .....
79

CAPITOLUL x Un discipol al lui Tolstoi. Alegerea unui pseudonim. Domnul de Fonfreyde se arată exigent. O meserie monotonă. Raze de soare şi îngheţ dimineaţa. Suferinţele şi triumful lui Senac. Un mic plonjon în viaţa lumească. Liniştea nopţii .....

CAPITOLUL XI Izbucnirea primăverii noastre. Variaţiuni asupra justiţiei. Prominuşi şi antiminuşarzi. Intermezzo horticol. Elogiul rochiţei rindunicii. îngerul condeielor.
94

Monologul lui Monmerque cu privire la bun-simţşi Ia gust. Vînătoarea de iepuri. Cintecul păsărilor. Influenţa luminii asupra lui Brenugat. Cei care ne tapează şi cei care ne vizitează.

CAPITOLUL XII Domnia prafului. Distracţii acvatice. De unde reiese că trebuie să ai guturai. Planuri de distracţii. Picquenart predică în Deşert. Dictatură şi democraţie. Comisia festivităţilor. Trece un poet. Lucrăm cu muncitori străini .....

CAPITOLUL xni Senac şi barometrul. Afecţiuni elective. Moartea cea bună. Un vegetarian model. Nocturnă. Justin se consideră vindecat. înclinaţia spre mărire. Dispută cu privire la limba engleză. O serbare artistică şi literară. Scurte fraze în toiul zarvei 114CAPITOLUL XIV Conversaţie printre răsadurile de fasole. Jean- Paul Senac începe să iasă în evidenţă. Umilinţa noastr
ă

cea mare. De unde reiese că e greu să ai de-a face cu evreii. Din nou Senac. Unanimitatea sau nimic. încercări de împăcare. Disciplina sau moartea. Alice dezertează din Deşert..... 123

CAPITOLUL XV Perturbarea regimului economic. Provizoriul şi definitivul. Conversaţie despre onoruri. O migraţie a clanului Pasquier. Proprietatea colectivă. Suzanne şi băieţii. Cum se poate ca muzica să nu fie suficientă? Eroismul lui Picquenart. Neînţelegeri mărunte. Un accident de muncă..... 131

CAPITOLUL XVI Consolarea rănitului. Sofisticăriile lui Senac. Apologia violenţelor de limbaj. Desfătări considerate baudelairiene. Attica atenienilor. Exigenţele geniului. Blinda Alice e disperată. Monmerque sau sentimentul absolutului 141

CAPITOLUL XVII Un marc neînţeles. Conversaţie cu privire la alimentaţia milionarilor. De unde reiese că nu numai femeile bîrfesc. Amărăciunea lui Justin. Profilul lui Senac. Asta se numeşte „un om al naturii". „Tu quoque", Larse- neur!..... 151

CAPITOLUL XVIII Minunile toannei. Dizertaţie asupra rechinului. Chinurile prieteniei. Moştenirea profeţilor lui Izrael. Un preot tînăr. Dovezi indiscutabile. Apariţia lui Joseph. Diferite revelaţii. Să nu spui niciodată nu..... 159

CAPITOLUL XIX O schiţă de program. Conversaţie într-o maşină. Boala cea gravă a tatii. Cecile face o criză de furie Pasquier. Justin mă cheamă. Ridică-tc şi umblă. De unde reiese că e frumos să ai tact 169

CAPITOLUL XX Deşertul de la Bievres. Durerea lui Justin. Fericirea şi schimbarea. Mînie. Zgomote

şi fantome. Plinsul în noaptea de iarnă. Justin începe iar să viseze. 176Di

lMAESTRU

C A P I T O L U L I

Cînd mă gîndesc la vuietul în care trăieşti sau, mai bine zis, în care de bună voie şi cu mult curaj te-ai hotărît, dragul meu Justin, să trăieşti, mi-e cam ruşine de izolarea şi de pacea în care trăiesc eu.

Pot să-ţi mărturisesc, totuşi, că gîndurile care mă frămîntă încă din iarna trecută profită admirabil de liniştea asta mare în care mă refugiez uneori. Aş vrea să-ţi trimit prin poştă o părticică din liniştea mea. Dar cine ştie! Poate că ai respinge un mesaj de acest fel, trăsnitule! Ore întregi stau nemişcat în faţa mesei de lucru. învăţ să mă reculeg, să fac cit mai puţine gesturi inutile, aşa cum ne învaţă şeful. Cu privirea aţintită asupra microscopului, cu creionul în rnînă, desenez sau iau note. La fiecare cinci secunde aud cîte o picătură de apă care cade din robinet în cristalizator, imitînd strigătul muzical al broaştelor, strigăt pe care în timpul verii îl ascultam seara la Bievres. Adu-ţi aminte ce frumos era, ce frumos suna picătura aceea de ocarina, de o puritate cu atît mai mişcătoare cu cît era, vreau să spun cu cît e, produsă de un animal umil şi respingător. îţi fac, poate, confidenţe cam romantice, dar ori de cîte ori mă gîndesc la Bievres, mă simt cuprins de o mare emoţie. Cum am putut oare să ne chinuim unii pe alţii, să fim atît de nenorociţi? în ciuda greutăţilor şi a ciorovăielilor, totul a fost atît de frumos, atît de curat! N-a trecut încă nici un an de cînd visul acela a luat sfîrşit şi mi se pare că am şi uitat toate amărăciunile. Nu mă gîndesc decît la clipele noastre de înălţare, la clipele de vrajă şi de bucurie

.Să nu mai vorbim despre asta, fiindcă aşa vrei tu şi fiindcă mi-o ceri cu atîta stăruinţă în toate scrisorile. Să uităm de broaşte şi de muzica lor nocturnă. îţi spuneam deci, dragă Justin, că e foarte multă linişte în jurul meu, ba mai mult, e linişte şi în mine. Aud suspinul blînd al flăcării subţiri de gaz care veghează sub etuva cu termostat. Aud şi cum se zbenguie iepurii în jurul meu. Din cînd în cînd, cîte o femelă, enervată de stăruinţele vreunui mascul, izbeşte ciudat în duşumea cu labele dinapoi. îi las să hoinărească în jurul meu ca să-i observ mai bine cînd fac anumite cercetări. Laboratorul e deşert — n-am vrut să scriu acest cuvînt legendar, iartă-mă, Justin, dacă se întoarce fără Arroia mea sub peniţă. Fauvet nu se înapoiază decît după 1 octombrie. Domnul Chalgrin lucrează singur, fie la el în laborator, fie în biroul acela mic, solemn şi incomod, unde m-a primit cînd m-am prezentat in prima zi la el. Vine din cînd în cînd să mă vadă, mai ales spre seară. îmi pune două-trei întrebări în legătură cu cercetările noastre şi, îndată după aceea, începe să viseze cu glas tare şi spune lucruri admirabile. îmi ţin răsuflarea. Uneori vorbeşte mult. L-aş asculta chiar dacă ar vorbi şi mai mult.

Dimineaţa sînt singur şi voi rămîne singur pînă la întoarcerea lui Fauvet şi a lui Sternovitch. Începînd din noiembrie, vom avea, fireşte, şi alţi colaboratori, şi frumoasa tăcere ce domneşte în jurul meu va lua sfîrşit.

Cred că era ora zece cînd Joseph a intrat azi-dimineaţă la mine. Nu mă aşteptam să-l văd. în general, nu se anunţă. Cînd îl apucă ceva, vine şi se manifestă. îl cunoşti pe fratele meu Joseph. Ei bine ! Dacă l-ai fi văzut azi-dimineaţă, cînd a deschis uşa laboratorului, nu l-ai fi recunoscut. Nu l-ai mai văzut pe Joseph de vreo şapte-opt luni de zile. Desigur, s-a cam îngrăşat. N-are decît treizeci şi patru de ani, dar părul i-a şi încărunţit, ceea ce provoacă glumele tatei, ori de cîte ori se întîlnesc. în afară de asta, tipul e robust, masiv chiar. Are nişte maxilare superbe, cele mai zdravene din toată familia. Un val de osînză urcă pe gîtul lui şi începe să-i învăluie oasele. Dar e o osînză tare, de bună calitate. Are nasul gros, dar nu lung. Seamănă puţin cu nasul mamei. E singurul element din figura lui care trădează un Pasquier. Privirea e mai întunecată decît a noastră. Din cînd în cînd,

fenomen inexplicabil, pupila păleşte şi Joseph ne fixează o clipă cu privirea ilustrului meu tată, albastră ca pervinca. Mustaţa e tăiată scurt. Are o gură sănătoasă şi frumoasă, încă nu s-a ticăloşit... Iartă-mi acest vocabular. E imposibil ca pînă la urmă obrazul lui Joseph să nu-i trădeze sufletul. Pentru moment, e încă un animi frumos, un animal puternic.

Cum să-ţi descriu impresia pe care mi-a făcut-o cînd a pătruns azi-dimineaţă la mine în laborator? A intrat fără să bată la uşă — intră pretutindeni fără să bată la uşă. închipuie-ţi un Joseph care ar vrea grozav să pară copleşit, dar care nu izbuteşte, pentru că nu-l ajută organismul. închipuie-ţi un Joseph care vrea să-şi încovoaie umerii, dar care pentru a rezista unui astfel de fenomen şi-ar înălţa omoplaţii şi şi-ar încorda muşchii. Asta e: cînd Joseph îşi înalţă umerii, înseamnă că ar trebui să-i coboare. închipuie-ţi un Joseph care are probabil motive secrete de a fi trist, dar care nu izbuteşte să obţină de la figura lui decît o expresie de o tristeţe convenţională, pe care ar trebui s-o numim tristeţe de înmormîntare. Mai închipuie-ţi un Joseph care ar vrea să vorbească încet, cu voce gravă şi tremurată, dar care nu se poate împiedica să-şi dea drumul, astfel încît la glasul lui încep să zăngănească toate sticlele de pe etajere.

Joseph a luat loc. A făcut ce-a putut ca să-şi lase capul pe piept, dar nu ştiu de ce efortul lui s-a tradus printr-o mişcare obraznică şi îngîmfată a gîtului, după care mi-a spus cu un aer funebru, ironic şi furios:

— Ştii, stau prost.

— Cu ce stai prost? Cu sănătatea?

Joseph a făcut un gest vag şi oarecum dramatic:

— Ah ! Dacă ar fi vorba numai de sănătate !

— Nu văd, zău, ce-ar putea fi mai grav.

Joseph m-a examinat o clipă cu un amestec de compătimire şi de curiozitate, apoi a continuat:

— Sînt în trecere şi nu pot să rămîn prea mult. Vino să iei masa la părinţi la douăsprezece şi jumătate, o să stăm de vorbă toţi împreună. Vine toată lumea.

— Şi Cécile? Şi Ferdinand?

— Păi da. Toată lumea. E vorba de ceva foarte serios. Pe curînd, Laurent. Urc în maşină şi plec.

Cînd să închidă uşa, s-a întors deodată ca să spună, cu glas misterios şi dramatic, următoarea frază care avea nevoie de un comentariu:

— Maşina e încă a mea.

Apoi a plecat imediat. Auzeam cum răsună sub călcîiele lui scara cea veche a clădirii.

Tăcerea s-a lăsat iar. Am avut totuşi nevoie de cîteva minute ca să aud iar cîntecul picăturii de apă în fundul cristalizatorului şi suspinul limbii subţiri de foc sub etuva de aramă irizată. Ştii doar că Joseph nu mă mai tulbură de multă vreme. Totuşi, continuă să mă mire. Continuă să schimbe direcţia gîndurilor mele de fiecare zi. Nu le orientează, le schimbă doar direcţia.

în sfîrşit, s-a făcut iar tăcere şi gîndurile mele de fiecare zi şi-au văzut de drum. Iepurii au început iar să se fugărească pe mozaic şi să se ia la bătaie cu viclenie. Vai! Iepurii nu sînt, cum se crede de obicei, nişte rozătoare blînde şi timide; sînt nişte animale feroce, ca toate fiinţele vii. Masculul urmăreşte femela şi o sîcîie. Dacă femela nu e bine dispusă, îşi manifestă nerăbdarea izbind pămîntul cu labele dinapoi — cum facem şi noi, dragul meu, cum facem şi noi — şi dacă masculul insistă, femela îl muşcă şi fii sigur că nu-l muşcă la întîmplare: încearcă să-l atingă pe nenorocit chiar în sediul dorinţei lui. Uneori îl castrează dintr-o dată. Atunci animalul rănit scoate nişte strigăte înfiorătoare, care spintecă liniştea laboratorului. Zău, dragul meu prieten, îmi bîrfesc iepurii şi-i judec cu severitate, dar poate că procedez aşa fiindcă sînt nevoit să-i cam necăjesc, să le fac injecţii. Drept ispăşire, am să cresc o dată şi odată un iepure, pe care am să-l las să trăiască în linişte şi să moară de moarte bună. Cînd Senac vine pe aici, ca să lucreze cu domnul Chalgrin, şi cînd asistă la luptele dintre animalele mele, începe să mîrîie: „Mi-e destul să văd cum trăiesc iepurii ca să fiu sigur că vom avea război". De altfel, pot să-ţi spun că Joseph, care se află, pare-mi-se, într-o poziţie mai prielnică decît Senac ca să aprecieze evenimentele — bursa e un excelent post de observaţie — Joseph nu crede că vom avea război. Ai văzut fără îndoială că împăratul Germaniei a făcut zilele trecute o mică demonstraţie de reclamă la frontiera Alsaciei. Joseph spune că face pe nebunul. Senac e mai puţin optimist, suspină şi

geme: „Pînă ia urmă o să avem război. Pină la urmă războiul tot izbucneşte. Nu există exemplu (le perioadă de pace care să se fi terminat altfel decît prin război". Sénac mă face să rîd. Şi pe tine te-ar face să rîzi, dragă Justin, dacă l-ai vedea. Şi ai să-l mai vezi. Şi-ai să uiţi pînă la urmă toate ciorovăielile, ai să-l priveşti pe Sénac fără supărare şi fără pică.

Sînt foarte mulţumit că l-am putut băga secretar la domnul Chalgrin. De altfel, Sénac mi-a arătat o sinceră recunoştinţă. Bineînţeles, n-a avut concediu fiindcă a intrat în serviciu abia în mai. Cînd ne vedem, spune cu un aer pătruns: „Anul trecut pe vremea asta, eram un om libtr şi mă uitam cum înfloreşte fasolea". Dar în afară de asta,cred că lucrează şi că e cuminte. Nu-l văd în fiecare zi. îşi face serviciul într-un mic birou, acasă la şef, în rue d'Assas.

La prînz, am închis animalele în cuşti şi m-am dus în boulevard Pasteur. După cum ştii, tata s-a mutat acum trei luni de pe quai d'Austerlitz şi s-a instalat în boulevard Pasteur. E încîntat: „S-a sfîrşit cu băltoacele, spune el umflîndu-şi pieptul. S-a sfîrşit cu clima nesănătoasă din vale. Aici sîntem aproape la munte. De altfel, numele bulevardului îmi place. Pasteur a fost totdeauna modelul meu, omul meu. Boulevard Pasteur sună limpede. Cînd mă gîndesc că există nenorociţi care-şi iau locuinţă în rue Pirouette, sau în cité Vacheron. îţi vine să plîngi. Cel puţin rue Fessart e nostim, sună bine, are oarecare parfum; dar ce spuneţi de fundătura Gatbois? Cine o fi acest Gatbois? Ce-o fi făcut acest Gatbois? Un palat, auzi? Un palat ! Dacă mi s-ar da în deplină proprietate un palat pe rue de la Cossonerie, sau pe rue Biscornet, aş refuza. Fiecare trebuie să-şi proclame cu curaj imboldurile şi aversiunile!"

Altceva nu-ţi mai spun: îl cunoşti pe tata. Dintre noi toţi, e singurul care nu se schimbă, singurul care nu se poate schimba, singurul care e osîndit, în definitiv, să nu se schimbe.

Apartamentul părinţilor e destul de simpatic. Dă pe bulevard, dar şi într-o curte sonoră care primeşte,amplifică şi propagă toate secretele locatarilor.

Joseph nu m-a înşelat: familia era în plen cînd am sosit. Părinţii noştri ne adună pe toţi de patru ori pe

an. Acuma însă era vorba de o întrunire excepţională şi mama ne-a13*

anunţat nuinaidecit cà masa va i i doar o iinprt>vizâţie. Pâtèa îngrijorată, ll privea pe Joseph atentă şi tăcută, cum ne privea altădată cînd aveam febră. Din cînd în cînd, suspina cu glas scăzut: „Ce-ai să ne spui?"

Pînă la urmă, ne-am adunat în salon unde aşteaptă pacienţii tatei. Ne aşezasem în cerc ca 1a notar. Cred că nu l-ai văzut pe Ferdinand după serbarea din primăvara trecută, de la ii lèvres. S-a îngrăşat într-un mod aproape îngrijorător. Claire, nevastă-sa, nu rămîne mai prejos. Lra mititică, pe
vremuri, avea oase mici si încheieturi delicate. S-a umflat /

de fericire, ca să zic aşa. Yîrful bărbiei şi osul nasului îi ridică şi-i întind pielea, conturîndu-se din cărnuri. Sînt singurele trăsături vizibile ale obrazului ei. Din nefericire, înflorirea aceasta nu-i o dovadă de voie bună. Teama de boală îi torturează pe ambii soţi. Tata îi îngrijeşte riguros. Le dănenumărate leacuri fanteziste, carepînă la urmă vor avea desigur un rezultat, adică îi vor îmbolnăvi cu adevărat. Am sperat multă vreme că vor avea un copil, ceea ce i-ar fi împiedicat să se gîndească numai la ei şi, în oarecare măsură, ar fi putut să-i salveze, să-i vindece de propria lor imaginaţie. Acuma nu mai sper aşa ceva. Ferdinand e de o gelozie nebună. Poate că ar fi gelos şi pe copilul lui, da, sau în orice caz ar fi gelos că acest copil îi fură soţia. Prin urmare aceste două fiinţe sînt osîndite să ktrăiască şi să îmbătrî- nească în grozăvia unei intimităţi atît de totale şi atît de cumplite, încît dincolo de zidurile ei nu se ştie nimic.

Suzanne era şi ea de faţă la conciliu. Cînd ai venit pentru prima oară la noi, în rue Guy-de-la-Brosse, n-avea decît doi ani. Se poate? Azi Suzanne are optsprezece ani şi-i o femeie în toată puterea cuvîntului. Frumuseţea ei mă îngrijorează. Cînd voi avea mai mult răgaz, îţi voi povesti, da, îţi voi povesti despre relaţiile dintre Suzanne şi tristul Tes- tevel. Ah ! încă nu s-a sfîrşit ! Testevel n-a ajuns la capătul suferinţelor. Dar să-l lăsăm pentru moment.

Ţi-am spus cred că şi Cécile era de faţă şi m-am aşezat lîngă ea, pe canapeaua Louis-Philippe. Ne adunasem cu toţii. Aşteptam cu toţii faimoasa comunicare a lui Joseph. Atunci Joseph şi-a depărtat picioarele, a făcut de cîteva ori

„hm ! hm !" şi a spus, cu o voce solemnă, aproape cavernoasă:

— Sînt ruinat.

Această ciudată înştiinţare a fost urmată de treizeci de secunde de tăcere, ceea ce e destul de frumos pentru familia Pasquier. In cele din urmă, tata a murmurat:

— Nu înţeleg prea bine ce vrei să spui.

Joseph a ridicat din umeri şi a repetat, silabisind:

— Sînt ru-i-nat. Aţi înţeles: ru-i-nat. Pur si simplu.

Mama si-a acoperit gura cu mîna şi ochii ei s-au înroşit numaidecît. A suspinat:

— Mititelul de el!

Tata şi-a revenit foarte repede. A spus cu mult calm, tră- gîndu-şi mustăţile arămii:

— Spui că eşti ruinat? Stai să vedem, nu cumva asta înseamnă că nu ti-a mai rămas nimic?

Joseph clătină din cap:

— E foarte probabil să nu-mi fi rămas nimic.

— Ei bine! Dragul meu, a spus tata cu o voce suavă, nu-i chiar aşa de înfiorător cum ti se pare. Eu n-am absolut nimic şi nici n-am avut vreodată ceva. Şi te asigur că trăiesc foarte bine.

— Atenţiune! Atenţiune! spuse Joseph umflîndu-şi guşa. Există o diferenţă enormă între a nu avea nimic şi a nu mai avea nimic.

— îti mărturisesc, a mai spus tata, că mi-ar face foarte mare plăcere să fiu ruinat, fiindcă asta ar dovedi cel puţin că am avut ceva de pierdut. Nu toată lumea are norocul de a se putea ruina.

— Nu spun nu, a replicat liniştit Joseph.

Atunci mama a spus:

— Fii serios, Ram, Joseph trebuie să ne explice totul în amănunt.

— E aproape imposibil. în orice caz, e foarte complicat. Nu v-aţi priceput niciodată la afaceri...

— Dar, mă rog, casa ta de la Paris... Şi castelul, Pâquellerie, cum îi spui tu, şi restul, fiindcă mi se pare că nu-i totul.

Joseuh a făcut un efort sincer dar inutil ca să coboare capul si a spus:

— Vom încerca să salvăm Pâquellerie din naufragiu. Mai ales pentru asta am ţinut să ne vedem cu toţii. Pâquellerie e casa familiei noastre.

Trebuie să-ţi atrag atenţia, dragă Justin, că, pînă în clipa aceea conversaţia a fost limpede, inteligibilă şi măsurată. Deodată, aşa cum se întîmplă de obicei Ia noi, toată lumea a început să vorbească în acelaşi timp şi am avut impresia că Joseph sperase, că se bizuia pe acest tumult Pasquier. A început să dea explicaţii tehnice, nişte explicaţii atît de limpezi, încît întunericul s-a aşternut numaidecît peste oameni şi peste fapte. Tata a început să vorbească aiurea pentru sufleţelul lui. Vorbea foarte tare şi spunea:

— Aş vrea să ştiu dacă ai profitat măcar de banii tăi cînd i-ai avut? Dacă eu aş fi avut bani, aş fi trăit ca un prinţ!

Ferdinand cerea cu un aer important informaţii asupra zvircolirilor din lumea bursei. Ne ridicasem toţi în picioare, afară de Cecile. Joseph arăta nu ca un domn care s-a ruinat, ci ca un financiar căruia i-a reuşit o lovitură genială. Se vede că într-o profesiune ca a lui, e nevoie de o astfel de îndrăzneală. Mama repeta cu încăpăţînare:

— Ai pierdut şi casa din sud...

Şi Joseph răspunse cu multă energie şi pe un ton foarte firesc:

— Deocamdată nu pot să spun nimic. S-ar putea să fi pierdut mai mult decît aveam. S-ar putea să fiu plin de datorii. O să aflăm curînd asta.

Culmea e că spunînd aceste cuvinte părea că ne dă ştiri bune şi fericite. Deodată, mama a şoptit:

— Trebuie totuşi să mergem să mîncăm. O să mai vorbim la masă. Ai să ne explici totul.

In timp ce treceam unul cîte unul pe coridor, tata a exclamat cu voce subţirică:

— Ei bine ! Dragul meu ! Pe vremuri, cînd eu pierdeam o mie sau două mii de franci, îmi spuneai nenumărate prostii. Cam ce-ar trebui să-ţi spunem noi acum?

— Nu există nici o comparaţie, strigă Joseph cu o voce calmă şi hotărîtă, banii pe care-i pierd sînt numai ai mei.

— Şi banii mei, nu erau ai mei?

— Nu, erau ai noştri. Şi-apoi e aproape neinteresant să pierzi două mii de franci.

După această sentinţă lapidară, ne-am desfăcut şervetele şi prînzul a început nu într-o atmosferă de stingherealâ, ci într-un vuiet mare, pentru că tot clanul era în erupţie. După cum ştii, în aceste cazuri eu nu prea vorbesc. Şedeam la stînga soră-mi Cécile şi la stînga mea

şedea Suzanne, care se contempla în lingură scoţînd mici strigăte de groază fiindcă se vedea deformată, apoi spunea cu o voce calmă, potrivită, cam prea joasă după părera mea pentru fizicul ei graţios:

— Trebuie să fie grozav să te ruinezi. Joseph ăsta are toate noroacele !

Şi repeta ducîndu-şi o mînă la piept:

— Sînteţi ruinat, domnule?... Ruinat? Cine? Eu? Nu!

Nu ştiu dacă Suzanne va ajunge vreodată o mare actriţă,
dar e îndrăgostită nebuneşte de această profesie surprinzătoare şi nu e lipsită de talent. Discutam încet cu Cécile, care nu se putea împiedica să tragă cu urechea la conversaţie. O cunoşti. E genială, pluteşte în ceruri, dar manifestă totdeauna interes pentru afaceri meschine şi pentru certurile de familie. Joseph ne ţinea o adevărată conferinţă de specialist asupra oţelăriilor din centru şi asupra barajului de la Rou- magne. Ne explica cum se poate ruina cineva boiereşte. Ferdinand perora şi punea tot felul de întrebări, la care Joseph răspundea cîteojdată cu dispreţul cel mai cordial. La rîndul lui, tata vorbea de unul singur. Ca de obicei, mama încerca să facă puţină ordine în acest pandemonium. Totuşi, din cînd în cînd ţîşnea cîte o reflecţie obişnuită, una din acele reflecţii pe care vom continua să le facem şi peste zece mii de ani, cînd ne vom regăsi în împărăţia umbrelor:

— Nu, macroul rece îmi face rău, e un peşte gras.

Sau:

— Eu nu pot să sufăr merlanul. Nu înţeleg cum poate să-i placă cuiva merlanul.

Sau:

— Cum aşa, tată, îţi tai pîinea cu cuţitul tău?

— Ce-ţi pasă ţie?

— Ah ! Nu-mi pasă, dar nu e distins.

Şi, îndată după aceea, Joseph continua să cuvînteze. Spuse cu un aer aproape tragic:

— E păcat, fiindcă familia noastră începea să se ridice.

— Eh ! a murmurat tata, suflînd în mustaţa lui vaporoasă. O avere se poate reface.

— Iţi convine să vorbeşti.

Cécile zîmbea, desprinsă deodată de grijile clanului, zîmbea cu zîmbetul ei de arhanghel şi eu o înţelegeam. Mă gîndeam la rue Vandamme, la începuturile noastre. Pe vre-

mea aceea, Suzanne nici nu se născuse măcar. Cécile, pe care o admiră azi o lume întreagă, punea pentru prima oară mîna pe clape, ca un îmblînzitor de vocaţie, care de la prima întîlnire cu un tigru îl mîngîie şi-l sileşte să-ngenuncheze. Pe vremea aceea, între orele douăsprezece şi unu, Joseph făcea zilnic în marş forţat ocolul unui bloc de case, pentru a economisi un prînz. Şi tata, fiindcă nu trebuie să uităm de el, îşi pregătea noaptea examenele înţepîndu-şi dosul palmelor cu briceagul ca să nu adoarmă. Da, familia s-a ridicat, dar n-am ajuns încă pe înălţimi, şi Joseph vorbeşte prea tare. Joseph înclină prea mult să creadă că familia se ridică graţie lui.

Cécile mi-a înţeles gîndurile: şi-a pus mîna pe pumnul meu cu o graţie aproape imaterială şi a zîmbit. Cred că n-am mai fost atent la restul conversaţiei.

Nu ştiu dacă ţi-am spus că Hélène nu era de faţă. Nu cred că prezenţa ei ar fi schimbat orientarea şi nici tonul conversaţiei. A început să gîndească întocmai ca şi bărbatu-său, ca Joseph, li adoptă formulele şi-i repetă cuvintele. Ciudat ! Era o fată inteligentă şi vioaie, dar nu s-a împotrivit multă vreme. A fost josephiată după şase luni de zile. Ştii doar că nu-şi cresc singuri copiii, aşa cum ar fi dorit ea. Joseph ţinea o nursă; cu siguranţă că acum, după ce s-a „ruinat", îşi va încredinţa progenitura bătrînei mame Pasquier. Dar mă rog, să lăsăm asta.

Începusem să uit de tot, de ruina lui Joseph şi de conversaţia asupra valorilor industriale şi imobiliare, cînd l-am auzit pe Ferdinand, care se sfătuise multă vreme cu voce scăzută cu nevastă-sa, declarînd deodată, în timpul unei tăceri relative:

— Noi doi, dacă ne adunăm toate economiile, putem să-ţi oferim cinci mii de franci.

Ferdinand a pufăit zgomotos, şi-aluat un aer important şi a aruncat o privire circulară. Atunci am înţeles numaidecît ce însemna această adunare de familie şi stăruinţa lui Joseph. M-am întors către Cécile şi i-am spus:

—■ Cred că o să ţi se dea o amenda grea, draga Cécile, Cécile a ridicat din umeri şi a zîmbit. După-masă, ne-am întors în salonul galben şi Ferdinand m-a luat de-o parte. Ah ! Nu încerca să evoci pe tinerelul subţire şi înalt, cu părul vîlvoi şi cu privirea înceată şi

nesigură, din perioada Guy-de-la-Brosse. închipuie-ţi mai curînd un domn, tînăr încă, dar posedînd o burtică serioasă şi două flăcărui de carmin în lobii urechilor. Şi va să zică, Ferdinand m-a luat de-o parte. El, care timp de ani de zile a vorbit despre Joseph cu o amărăciune surdă şi plină de pică, era deodată însufleţit de simpatie, de compătimire şi de iubire. Avea lacrimi în voce şi vorbea pe nas:

— Nu putem totuşi să-l părăsim într-o situaţie atît de tragică. E fratele nostru. Eu îmi fac datoria, toată datoria. Fac imposibilul. Nici tu, Laurent, nu eşti omul care refuză să-şi facă datoria... Tata avea trei mii de franci economii şi-i dă. Cécile merge pînă la zece mii. Cécile e o adevărată capitalistă. Suzanne nu are decît titlul ei în nudă proprietate. Joseph se gîndeşte la o combinaţie care i-ar îngădui să facă un împrumut înainte de majoratul ei. De altfel, Suzanne nu refuză. Profesia asta de financiar e îngrozitoare.

Ferdinand smiorcăia şi mă privea stăruitor.

Am plecat cu Joseph, fiindcă avea treabă în cartierul şcolilor. Părea deodată cam obosit şi-mi spuse:

— Maşina e jos. Putem să ne servim încă de ea.

Şi îndată după aceea a adăugat ca Mazarin:

— Va trebui să renunţ la toate astea.

Nu ştiu de ce, spunînd aceste cuvinte, a început să zîmbească. Mi s-a părut că se scutura de oboseală, că-şi încorda muşchii şi că se înflăcăra iar.

— Ştii, oftă el urcînd în maşină, se pare că în ziua încoronării, Napoleon i-aspus lui frate-său, cel care avea acelaşi nume cu mine: „Joseph, dacă ne-ar vedea tata!" Ce naivitate! Dacă ar fi putut să-l vadă, bătrînul Bonaparte n-ar fi rămas cu gura căscată, ci ar fi spus: „Hai, mai repede, din cauza voastră iar întîrziem la masă". Aşa ar fi spus sau ceva asemănător.

— Dar nu văd nici o legătură, am murmurat eu. Gîndeşte-te, Joseph, încoronarea împăratului de-o parte şi de

Cealaltă parte Un doinii cate s-a ruihat', parcă aşa am înţeles t ţi-ai pierdut averea.

Joseph nu mă asculta decît cu o ureche.

— Acuma m-am convins, a spus el oftînd adînc. E imposibil să-ţi faci praf familia. Eu n-am să izbutesc niciodată s-o fac praf pe a mea. N-am să vă smulg niciodată nici măcar un suspin de admiraţie, vouă, alde Pasquier.

— Eşti grozav, Joseph, săracul de tine! De ce ţii neapărat să ne uimeşti şi, mai ales, de ce speri să ne uimeşti ruinîndu-te?

Joseph a ridicat din umeri şi a privit afară, ca şi cum n-ar mai fi sperat să mă facă să înţeleg indiferent ce.

M-a lăsat la Collège de France şi a plecat numaidecît după treburi. Eu m-am cufundat în tăcerea superbă a laboratorului. Îmi pasă destul de puţin dacă se scot în vînzare sau nu vila de la Nisa, casa de la Paris, barajul de la Rou- magne şi toate celelalte lucruri despre care nu ştiu nimic în fond, nu-mi pasă chiar dacă se vinde Pâquellerie, despre care Joseph spune că e „o proprietate de familie", dar unde se manifestă ca un stăpîn absolut, tiranic şi unde noi n-avem nici un fel de drept. Nu, nu-mi pasă de toate astea. Ce mi se pare totuşi trist e înfrîngerea lui Joseph. Nu crede decît într-un singur lucru: în bani. Dacă banii îl trădează, în ce neant se cufundă ! Cît de nenorocit trebuie să fie ! Dar, ciudat lucru, pare mai curînd surescitat decît nenorocit. Nu înţeleg.

Pot să-ţi spun, totuşi, că m-am înscris cu o mie de franci. Asta-i tot ce posed în momentul de faţă. Joseph mi-a mulţumit cu sobrietate, dar cu oarecare căldură. Spunea aşa:

—- O să se liniştească lucrurile, nu te teme, o să se liniştească. Mia asta de franci, la care nu se aştepta, părea că-i face mai multă plăcere decît cele zece mii oferite de Cécile, care-i dă totdeauna bani pentru investiţii, spune el... Sînt cam nelămurite investiţiile astea, pe care Joseph le face în numele ei de zece ani încoace.

Mă pornisem să-ţi povestesc viaţa mea în laboratorul domnului Chalgrin. Dar şi de data asta familia mea a încurcat lucrurile. Iartă-mă, dragă Justin. Jur să nu-ţi mai spun nimic despre familia mea. Nu, nu, să ne desprindem, să ne purificăm, să ne înălţăm spre esenţial. Devotatul tău.

21 septembrie 1908.

CAPITOLUL II

Ei bine! Nu. Dacă Joseph îşi închipuie că-i destul ca el să se ruineze pentru ca eu să mă abat din drum şi să mă depărtez de grijile mele obişnuite, se înşală şi n-am să-ţi mai povestesc nimic despre el. De altfel, nu ştiu nimic nou, decît că se agită mult. încă o dată m-a silit să-i acord interes. Asta mă cam enervează şi mă umple de ciudă. Lucrul cel mai bun pe care-l pot face pentru Joseph este deci să nu vorbesc despre el şi nimic nu-i mai uşor decît asta.

Sînt cu totul de aceeaşi părere cu tine, dragă Justin: după desfiinţarea tipografiei, n-aveam în faţa noastră decît puţine soluţii pentru problema vieţii. Am făcut o experienţă nefericită, dar frumoasă şi respectabilă. Am încercat, noi, cîţiva tineri obişnuiţi cu eforturile intelectuale, să ne unim ca să trăim împreună şi să ne cîştigăm viaţa lu- crînd cu mîinile noastre. N-am izbutit. Ar fi trebuit să supunem explicaţiile acestei înfrîngeri unui examen critic, căruia ne-am dedat amîndoi cu multă seriozitate. Ai suferit, nu mai mult decît mine, fără îndoială, dar cu mai multă violenţă şi cu mai multă brutalitate. Şi foarte repede, mai repede decît mine, ţi-ai găsit mîntuirea şi consolarea. Admir cu atît mai mult noile tale intenţii, cu cît nu poţi suferi zgo-motul. Nu protesta: cînd eram în Deşert, ne cereai întotdeauna să închidem bine uşile, să nu lăsăm obloanele deschise ca să le lovească vîntul, să nu strigăm de la un etaj la altul, revendicări explicabile şi pe care tovarăşii noştri nu le înţelegeau destul de bine. E destul de greu să mi te închipui în tumultul forţat al vieţii tale de azi.La început, poate că am suferit mai puţin decît tine după dislocarea, după dezmembrarea comunităţii noastre. Abia mai tîrziu, au început să mă frămînte regretele şi îngrijorarea. Nu pot spune că a fost o deziluzie: în treaba asta, eu însumi m-am dezamăgit mai crud decît m-au dezamăgit ceilalţi, în dezorientarea mea sentimentul dominant a fost o nevoie nestăvilită de nobleţe. Mi se părea că, în cursul acestei aventuri patetice şi nefericite, pierdusem noţiunea exactă de om, noţiunea exactă a măsurii şi a posibilităţilor sale. Ai să rîzi, Justin; dar, după întoarcerea mea la Paris, am căutat printre cărţile mele, am bîjbîit ca un orb, şi m-am năpustit instinctiv asupra lui Plutarh, l-am recitit, l-am înghiţit pe Plutarh. Nu e foarte drept, înţeleg. Recunosc., din toată inima că e o lipsă de

îngăduinţă în primul rînd, şi de bun- simţ mai ales, să-i judecăm pe prietenii noştri, pe Testevel, pe Senac sau pe Jusserand, care sînt nişte băieţi admirabili şi care vor fi poate mai tîrziu nişte oameni de seamă, să-i judecăm în comparaţie cu Caius Gracchus sau cu Pelopidas, să-i judecăm în comparaţie cu aceste poze de Epinal.

Dar ce să-i faci! Mi-era foame de eroism, voiam să trag în piept „suflul eroilor", cum spune Romain Rolland. Deşi tu ştii de toate, s-ar putea ca numele acesta să nu-ţi spună •nimic. E numele unui individ care ţinea — poate ţine şi acum, nu ştiu — cursuri de istoria artei la Şcoala Normală. Fauvet, care a asistat la aceste cursuri, mi-a dat să citesc cîteva cărţi de-ale lui, printre care o viaţă a lui Beethoven. E grozav ! Senac nu-l înjură pe Romain Rolland, ceea ce nu-i stă în obicei, ba chiar îl vorbeşte de bine, reproşîn- du-i doar că a căpătat un fel de premiu al Academiei pentru teza lui. Ei şi ce, din moment ce teza e bună?

Dragă Justin, în timp ce tu te hotărai să trăieşti printre oameni umili, eu mi-am făgăduit că voi trage în piept suflul eroilor. în timpul conversaţiilor noastre din perioada Deşertului, mi-ai spus adesea că pentru voi, evreii, Mesia nu e chiar un om, ci un rezumat al tuturor oamenilor care au purtat în ei, de-a lungul secolelor, o scînteie din flacăra sfîntă. E o idee admirabilă. După mine,[x] la anumite fiinţe nenorocite, scînteia e foarte slabă, prea slabă. Cei pe care trebuie să-i căutăm şi să-i urmăm sînt oamenii mari, oamenii în care scînteia e o adevărată lumină, în stare să împrăştie măcar o clipă întunericul din noi. Oameni de acest fel există. Nu ne rămîne decît să-i recunoaştem şi să ne apropiem de ei. Pasteur, despre care tata vorbeşte cu atîta lirism, e cu siguranţă un erou pentru un Plutarh al viitorului. L-am cunoscut pe domnul Dastre, l-am cunoscut pe Renaud Censier şi pe domnul Hermerel, care e un tip de mîna întîi, deşi cam taciturn după mine. Aş vrea să cunosc nişte tipi de talia lui Rodin şi a lui Anatole France. Din nefericire, oamenii aceştia sînt izolaţi în gloria lor şi profesia mea nu-mi dă nici un fel de perspectivă de a putea atinge vreodată cu mîna poalele redingotei lor. Dar mai există şi alţii. Am să-ţi spun numele cîtorva: Roux, Chalgrin, Richet, Rohner! Cum să tiu fii entuziasmat cind te gîndeşti ca Oameni ca ei respira o dată cu noi pe pămînt? Totuşi, acesta-i adevărul înviorător. Justin, dragul meu frate, nu există decît două soluţii, ţi-am mai spus

acest lucru: sau să trăim, cum faci tu, în mijlocul celor umili, sau să trăim, aşa cum vreau eu, în
lumina celor mari. Toate celelalte nu sînt decît fleacuri si
timp pierdut.

Dacă ai fi lîngă mine, cu nasul tău mare, cu părul tău rebel — pe care l-ai tuns poate, deşi nu-mi spui nimic despre aşa ceva — şi cu ochii tăi care privesc lucrurile şi oamenii cu o curiozitate atît de stăruitoare — mărturiseşte că schiţa asta, deşi cam sumară, e prietenească—dacă ai fi aici, lîngă mine, poate că n-aş îndrăzni să-mi deschid sufletul atît de total. Dar eşti departe, nu poţi să mă întrerupi şi, dacă ţi se întîmplă să fii distrat cînd îmi citeşti scrisoarea, eu nu văd şi-mi păstrez sîngele rece. Ai înţeles că sănătatea mea morală e în stare bună. Cînd am făcut asupra mea încercarea vaccinului domnului Hermerel, vaccin în care aveamotive să nu se încreadă, am făcut-o poate pentru că nu mai voiam să trăiesc. Ţi-ai dat seama. Eram tînăr, dragă frate, eram îngrozitor de trnăr. Acuma ţin la viaţă. O spun nu fără ruşine, dar trebuie s-o spun. Epoca lîncezelii şi a nepăsării s-a sfîrşit; ţin la viaţă. Asta înseamnă că devin bărbat, că încep să capăt patină. In războaie, sînt trimişi la moarte întîi tinerii, şi se spune, fireşte, că bătrînii nu mai sînt în stare să lupte. Se poate. E posibil să vedem asta mai încolo. De un lucru sînt sigur, şi anume: dacă întîi sînt trimişi la moarte tinerii, e pentru că oamenii foarte tineri nutresc mai mult decît ceilalţi un dispreţ trufaş faţă de viaţă. Tinerii acceptă mai uşor decît bătrînii să moară. Tinerii nu iubesc încă viaţa. Vor îmbătrîni. Vor cunoaşte toate durerile, toate ruşi- nile, toate mizeriile; e îngrozitor, dar trebuie să spunem că vor începe să iubească viaţa asta ticăloasă şi nu vor mai avea de loc chef să moară.

Dacă aş fi încă un băieţaş, aş găsi lucrurile astea înfiorătoare, dar cum simt, pe ici pe colo, anumite fibre care se îngroaşă, încep să renunţ la punctul de vedere sentimental pentru punctul de vedere ştiinţific, ceea ce e o mare uşurare.

Ca să nu uit, te rog să nu-mi mai vorbeşti atît de în treacăt despre domnişoara aceea depănătoare — parcă aşa îi spui — care ocupă, pare-mi-se un loc destul de mare în gîndurile tale. în schimb, dragul meu, ca să răspund printr-o conîi^ denţă la confidenţa ta, îţi voi face cele mai

frumoase declaraţii asupra rolului pe care-l are ficatul în producerea aglu- tininelor.

Ideea de a cerceta aglutininele — asta nu înseamnă nimic pentru tine, dar fă-te că înţelegi — ideea asta îmi aparţine, în momentul de faţă, mai toate ideile care fermentează în mintea mea sînt inspirate de patron. Mărturisesc fără ruşine, mărturisesc chiar cu mîndrie că-i aşa. Am nutrit — în Deşert, mai ales, unde eram cu toţii nişte răzvrătiţi, sau mai bine zis nişte anarhişti — tot felul de idei absurde despre originalitate. Am pierdut totodată şi sentimentul supunerii şi ar fi o mare nenorocire dacă această pierdere ar rămîne ireparabilă şi definitivă. în ce mă priveşte, fii liniştit. Fac progrese în individualism — am să-ţi explic cum şi de ce, am să-mi pledez cauza faţă de tine — prin urmare fac progrese pe calea individualismului salvator; dar pe prima pagină a tuturor caietelor mele, am scris numai pentru mine, şi cu ajutorul unor semne secrete, următoarea maximă laconică: „Întîi supune-te". Să nu-ţi închipui că acceptînd această sentinţă, renunţ provizoriu la liberul arbitru. în mintea mea, asta înseamnă: „Alege-ţi maeştrii după matură gîndire şi ascultă de ei". Te rog să notezi că am spus „maeştrii" şi nu „şefii". Ideea de şef nu-mi este cu totul străină, totuşi o înţeleg mai puţin decît înţeleg cea de maestru. Vreau să învăţ — adică să iau, să apuc — vreau să cresc, poate fiindcă aparţin unei familii în plină creştere, în plină ascensiune, cum spune Joseph, care confundă ascensiunea cu bogăţia. Nu cer să mă scutur de orice responsabilitate, nici să păşesc cu ochii închişi, cer hrană, cer substanţă. Vreau o învăţătură.

Ştiu prea bine că un adevărat şef este totodată un maestru fiindcă te învaţă, de pildă, să fii curajos şi hotărît. Tu, Justin, care ai intrat de bunăvoie în şcoala disciplinei, tu ai fără îndoială calităţile unui astfel de şef; poţi fi sigur de asta, în ciuda deziluziilor pe care le-ai îndurat în Deşert; dar ce-mi trebuie un şef mie, care nu sînt un om de acţiune? Nu, nu, mie îmi trebuie maeştri.

Sînt sigur că ai să te întrebi: de ce are nevoie de mai mulţi maeştri? Unul singur, dacă e un adevărat maestru, nu-i ajunge? Am reflectat, crede-mă, asupra acestei probleme

.Poţi să te înşeli cînd îţi cauţi maeştrii. Cred că e mai prudent să am mai întii elemente de comparaţie. E metoda romană transpusă nu în conducerea statului, ci pe tărîmul cunoaşterii: *consules ambo.* După cum îţi dai seama, îţi dezvălui, cu condiţia să păstrezi un secret absolut, planul, sau mai curînd, metoda mea.

Îmi trebuie elemente de comparaţie şi, în consecinţă, elemente de control. Spun control şi nu critică. Nu merg pînă la cuvîntul „critică". Justin, am nevoie să admir, asta e, asta e, asta e ! Şi chiar dacă m-aş înşela, principalul e să admiri, şi admiraţia pe care o simt e mai importantă decît obiectul ei.

Dacă Jean-Paul Sénac ar citi această scrisoare, cred că ar face o criză de nervi. E lipsit de facultatea de a admira într-o măsură aproape tragică pentru un poet. Mi-a făcut ieri o confidenţă care indică adîncurile unei prăpăstii: „Toată lumea, mi-a spus el, găseşte că am un caracter urît, dar consideră că sînt inteligent. Nu-i adevărat, sînt prost. N-o spun nimănui. Numai eu sînt destul de inteligent ca să-mi dau seama cît de prost sînt".

E ciudat să vezi spiritul acesta sec şi fierbinte în prezenţa unui om cum e patronul. Ştii, la domnul Chalgrin mă refer. Ah ! Regret că un cuvînt frumos ca acesta a fost compromis în frazeologia conflictelor sociale. Cînd Schleiter vorbeşte despre patroni şi despre patronat, ia un aer dogmatic şi plin de fanatism, de parcă s-ar pregăti să rostească o excomunicare majoră. Am să-ţi mai vorbesc despre Schleiter, care se transformă cu desăvîrşire în om politic de cînd trăieşte în umbra lui Viviani. Pentru mine, cuvîntul patron continuă să însemne: model şi, mai ales, tată, adică cel care ocroteşte, ba chiar cel care zămisleşte. In societatea medicală, pe care o iubesc din toată inima, elevul îi spune maestrului său „domnule". Nu poţi să-ţi închipui cît de frumos, cît de nobil şi de respectuos este acest simplu cuvînt cînd e rostit de un tînăr şi se adresează celui care-l învaţă şi-l călăuzeşte. Dacă raporturile dintre maestru şi discipol ajung mai prieteneşti, în clipele de intimitate, acesta nu-i mai spune „domnule", ci-şi permite să-i spună „patroane". Aşa-i spun eu domnului Chalgrin şi, cu toate că la Collège de France nu ge obişnuieşte, acceptă acest nume în amintirea timpului pe care l-a petrecut în

spitale. Cred chiar că-l mişcă şi că desluşeşte în el un semn de veneraţie filială.

Am să-mi pregătesc aici teza de doctorat in ştiinţe, în ce priveşte teza mea în medicină, pe care am s-o dau cam în acelaşi timp, doream să lucrez cu Nicolas Rohner, fără să renunţ de altfel la slujba mea de la Collège de France. Ţi-am vorbit despre doi maeştri, acuma îţi dai seama unde vreau să ajung.

Am cerut locul de preparator, vacant în momentul de faţă, în laboratorul profesorului Rohner. Aştept hotărîrea. E o slujbă foarte prost plătită, dar îmi va permite să trăiesc pe lîngă unul din oamenii cei mai inteligenţi ai timpului nostru şi să lucrez în atmosfera lui. După anumite indicii, am impresia că patronul îl preţuieşte foarte mult pe domnul Rohner. L-a citat adesea în lucrările sale şi totdeauna cu elogii. Vorbeşte despre lucrările lui cu cea mai mare stimă. Nu i-am spus că sper să fiu numit la Rohner, nu fiindcă doresc să-i ascund ceva, ci din timiditate.

De altfel, nu-i nici o grabă. Domnul Rohner se află în Rusia. A plecat acolo să studieze holera. Nu ştii poate că holera face în momentul de faţă mari ravagii în Rusia. S-a întins mai întîi pe malurile Volgăi. Acuma s-a năpustit asupra Petersburgului. A fost instituită o comisie de savanţi care să studieze epidemia. Rohner s-a oferit numaidecît. Toţi cei care-l cunosc îl descriu ca pe un om plin de un curaj rece. Ce frumoasă e această fraternitate a oamenilor prin ştiinţă! Uite, acuma încep să vorbesc ca doctorul Pasquier, tatăl meu. Holera pustieşte Rusia: şi numaidecît, un mare savant francez se prezintă şi spune: „Iată-mă!"

Poate rău fac povestindu-ţi lucrurile astea. Eşti în stare să te urci în tren şi să ajungi în Rusia, entuziastule ! Din fericire pentru cei care te iubesc, cred că n-ai un ban.

Zilele trecute, cînd Joseph a auzit vorbindu-se despre această epidemie, a ridicat din umeri şi a spus cîteva cuvinte de o brutalitate cumplită asupra alianţei franco-ruse, ceva în genul acesta: „Foarte bine, voi să ne daţi milioane, noi o să vă dăm holeră".

Cu privire la aceste probleme franco-ruse, Joseph şi Sénac sînt cam de aceeaşi părere, ceea ce-i nemaipomenit. Sénac nu-l poate suferi nici pe

Sternovitch, nici pe ceilalţi ruşi care lucrează la domnul Chalgrin, Spune bombănind

în mustaţă: „Băieţii ăştia vor să răscumpere lumea, să construiască o societate nouă, dar nu sînt în stare să-şi coasă un nasture la haină..." Lucrul cel mai ciudat e că la haina lui Senac lipsesc mulţi nasturi. Senac e cumplit, mai ales faţă de cei de o seamă cu el.

Uneori, Senac se instalează pe un taburet în faţa mea ca să-l aştepte pe domnul Chalgrin şi spune: „în definitiv, ce vreţi voi? Vreţi să-i împiedicaţi pe oameni să moară. Ce tîmpenie! Dacă ştiinţa nu le dă voie oamenilor să moară, n-o să-i mai putem hrăni. Atunci vor fi nevoiţi să se războiască şi să se omoare între ei. Frumos are să mai fie".

Cînd vorbim despre performanţele lui Wilbur Wright[1], Senac ridică din umeri şi începe să bombăne: „Toate descoperirile astea frumoase vor fi exploatate de nişte ambiţioşi şi de-nişte ţicniţi. în definitiv, voi, savanţii, sînteţi adevăraţii creatori ai haosului universal".

E foarte trist! Mi-ar fi scîrbă de Senac dacă nu l-aş cunoaşte. Dar îl cunosc. M-ai rugat de mai multe ori să nu-ţi vorbesc despre el. De ce? E o figură ciudată. E o fiinţă pe care n-o poţi lăsa în voia destinului său necruţător. Şi-apoi, am jurat de mai multe ori să nu-ţi mai vorbesc despre familia mea. Dacă nu-ţi mai vorbesc nici despre tovarăşii mei de lucru, n-o să mai am mare lucru să-ţi scriu. Şi trebuie să-ţi mărturisesc că mi-e dragă şi necesară această corespondenţă pentru că-mi îngăduie nu numai să-mi descarc inima, ci totodată — şi mai ales — să-mi ordonez ideile. învaţă să-mi cunoşti egoismul.

Vorbeşte-mi ceva mai puţin despre doctrine şi ceva mai mult despre persoane în viitoarea ta scrisoare. Da, Kropotkin[2] îmi place, fireşte, dar aş vrea să ştiu cîte ceva despre tovarăşii tăi de atelier şi aş vrea mai ales să fii mai puţin misterios faţă de bătrînul tău prieten, în legătură cu fata aceea... Pe curînd.

Te sărut. *Vale.* 20

septembrie 1908.

[1] **Wilbur Wright (1867 — 1912), aviator american, unul din pionierii zborurilor aviatice**

CAPITOLUL III

în primăvara trecută, înainte de plecarea ta, ţi-am spus de cîteva ori: „Vino la Collège de France pe la prlnz sau după-masă, poate că ai să-l vezi pe domnul Chalgrin". N-ai putut să vii, n-ai venit. îmi pare rău. Iată-mă nevoit acum să încerc cu multă vorbărie să-ţi descriu un mare număr de aspecte pe care le-ai fi îmbrăţişat dintr-o privire, într-o secundă.

Portretele pe care le-ai văzut in ziare dau o idee foarte relativă despre domnul Chalgrin. De altfel, şefului nu-i place să fie fotografiat. în toate fotografiile are un aer sever, aproape aspru. Nimic mai adevărat. Dar să nu-ţi închipui că e ţeapăn şi timid, nu, se menţine într-o fermecătoare rezervă, pe care aş dori s-o am şi eu în orice împrejurare. Pe fotografii — nu ştiu de ce — pare înalt. Nu e foarte înalt, e zvelt; ţine seama, însă, că zvelt nu înseamnă plă- pînd. Dacă aristocrat e un termen care şi-ar putea recăpăta frumosul sens etimologic, aş spune despre domnul Olivier Chalgrin că e un aristocrat. M-am întrebat uneori dacă e din familia arhitectului Chalgrin care a construit Collège de France unde lucrăm azi. Dar nu îndrăznesc să-i pun o astfel de întrebare. De altfel, n-are nici o importanţă.

Nu poartă barbă şi obrazul lui e foarte palid, brăzdat de nenumărate zbîrcituri. Nu foloseşte ochelari decît în mod cu totul excepţional. Cred că nu-i plac ochelarii, nu pentru că vrea să-şi cruţe fiinţa temporală — nu-i pasă de asta — ci pentru că vrea să justifice, în ciuda vîrstei, ideea de savant, aşa cum îl vede el. îi place să spună: „Un om care lucrează în laborator, un cercetător, e în primul rînd un animal bine înzestrat, care trebuie să vadă, să audă şi să simtă totul". într-adevăr, şeful are nişte simţuri de o nemaipomenită ascuţime. Nu se dă în lături să şi le manifeste uneori, spre ruşinea elevilor săi: nimic nu-i scapă. Aude un fir de praf care cade, vede umbra unui fir de păr pe zid. Ghiceşte oamenii după urma pe care o lasă. Uneori spune: „Domnul Sénac a fost azi pe la dumneata". în ce-l priveşte pe Sénac, recunosc că amestecul de alcool şi de tutun poartă o pecete atît de personală, încît şi un nas obişnuit ar putea să-l depisteze,

Domnul Chalgrin poartă părui destui de lung, buclat, mătăsos, de un cenuşiu aproape alb, care ajunge pînă la gulerul halatului, dar te asigur că nu lasă mătreaţă; e un om foarte curat, foarte îngrijit, fără eleganţă vanitoasă. Voiam să-ţi vorbesc şi despre mîinile lui pe care le găsesc foarte frumoase. Pielea începe să cam strălucească la articulaţii, căci şeful trebuie să aibă cincizeci şi şase sau cincizeci şi şapte de ani, dacă mă iau după dicţionarul enciclopedic; dar agilitatea şi fineţea acestor mîini mă farmecă. Nu face niciodată un gest inutil sau exagerat: armonia mişcărilor lui ar putea explica autoritatea magicienilor şi a magneti- zatorilor.

Cred că, dacă din întîmplare, şeful ar citi această scrisoare, n-ar fi prea încîntat. Are o părere foarte precisă şi foarte utilă despre ceea ce numeam adineauri personajul lui; dar nu manifestă nici o îngăduinţă faţă de această părere şi nu-i arată nici un fel de bunăvoinţă. Uneori spune că trebuie să ne cunoaştem bine ca să putem uita mai bine de noi.

Toate lucrările sale dau dovadă de o surprinzătoare consecvenţă, deşi e distrat. Mai bine zis, pare să accepte distracţiile şi se lasă bucuros în voia lor. Cînd vorbeşte, descoperă mereu perspective, bifurcări; drumuri laterale. Se opreşte, se întoarce, pleacă iar, dispare, îşi ia zborul, se opreşte din nou, îngenunche moralmente, ca să zic aşa, îşi aţinteşte privirea asupra unui obiect care rămîne invizibil pentru noi şi-l priveşte cu atîta atenţie încît ai spune că a adormit, dacă privirea lui n-ar fi trează, o privire catifelată, brună-cenuşie, cînd stăruitoare, cînd mobilă, o privire de o blîndeţe desăvîrşită şi totuşi greu de suportat cînd se pironeşte şi se concentrează.

Ieri-dimineaţă a venit să-mi facă o vizită. Examinam la microscop nişte secţiuni dintr-un ficat ale cărui celule Kupffer le scosesem în evidenţă cu o metodă nouă. Patronul a privit cîteva minute cum lucram, apoi a spus deodată:

— îmi dai voie să mă uit puţin la preparaţiile dumitale, Pasquier?

Mi-a luat locul pe taburetul înalt, în plină lumină. E într-adevăr de o paloare aproape supranaturală, care mă nelinişteşte: bineînţeles, nu e galbenul de fildeş al cancerului, e mai curînd paloarea de pergament a unor anumiţi

14*

cardiaci. Din cînd în cînd, obrazul acela foarte alb păleşte şi mai mult, ca şi cum decolorarea n-ar avea nici o limită.

A mişcat imperceptibil platina microscopului ca să examineze lama şi mi-a spus:

— E surprinzător!

Apoi a început să zîmbească şi m-a privit:

— Nu sînt dintre acei care găsesc că totul e logic, firesc şi explicabil. Nu, fireşte că nu.

S-a răsucit pe taburet şi a vorbit mai departe, continuînd să zîmbească, de parc-ar fi existat o legătură evidentă între diferitele părţi ale acestei meditaţii fragmentate:

— Ştii, dragul meu, am fost ales preşedinte al Societăţii de Studii raţionaliste. Eram de multă vreme membru al acestei bătrîne societăţi. Cum să nu fii raţionalist, Pasquier? Oamenii de vîrsta mea au supt laptele acesta amar şi hrănitor. Cum să nu fii raţionalist, dragul meu? Dacă ne-am scuturat în sfîrşit de toate superstiţiile ticăloase şi de toate fana- tismele dezgustătoare, am făcut-o totuşi graţie energiei unui raţionalism înţelept. Sînt mult mai bătrîn decît dumneata, Pasquier. Am asistat într-adevăr la ultimele convulsii ale himerelor. Ah! am spus: ultimele convulsii... Ele vor renaşte, renasc în fiecare zi. Uneori renasc în minţi admirabile. Gîndeşte-te la Claude Bernard, care a ieşit biruitor din lupta întregii lui vieţi împotriva vitalismului, a animismului şi a tuturor doctrinelor greşite. Ei bine ! La sfîrşitul vieţii, Claude Bernard s-a apucat să viseze şi, din nefericire, a visat la întîmplare. A pregătit în taină o lucrare împotriva ideilor lui Pasteur, o lucrare pe care nu se poate spune, de altfel, că a isprăvit-o, pe care nu a tipărit-o înainte de moarte, dar pe care Berthelot a găsit-o sau a pus pe cineva s-o ia din noptiera defunctului şi a publicat-o cu cruzime. Era în vara lui 78, aveam douăzeci şi şapte de ani. Nu-ţi poţi închipui mînia lui Pasteur care, cu doisprezece ani înainte, scrisese un studiu plin de laude excepţionale asupra lui Bernard. Pasteur a pus capăt discuţiei, aşa cum făcea totdeauna. Ah ! Nu numai că i-a pus capăt, a făcut şi curăţenie după ea. Noi urmăream cu sufletul la gură toate actele acestei drame, căci pentru noi era o dramă... Bagă de seamă, Pasquier, faci injecţii iepurilor în vena marginală şi bine faci: dar văd colo un iepure a cărui ureche e transparentă; a făcut un hematom, care începe să se infecteze... Pasteur

a biruit, ca de obicei, şi visătorii au renunţat o vreme să viseze. Te-ai gîndit vreodată, dragul meu, că Pasteur, care era un credincios adevărat, care avea un suflet religios, a fost unul din agenţii cei mai puternici ai raţionalismului? Pînă în cea mai neînsemnată dintre lucrările sale, Pasteur e întruchiparea logicii raţionaliste. Şi sînt oameni care afirmă că, la drept vorbind, lumea e simplă... Cum îţi spuneam, am fost numit preşedinte al Societăţii de Studii raţionaliste. Am şovăit multă vreme, dragul meu, înainte de a accepta cinstea asta destul de copleşitoare, şi pînă la sfîrşit am spus da cu un gînd ascuns.

Patronul a făcut atunci o anumită mişcare cu maxilarul, o mişcare de rumegare. In genera', aşa se manifestă la el neliniştea. Apoi a fluierat încet cîteva măsuri din *Parsifal,* şi anume, tema Cinei. De ce? De ce? N-aş putea spune. In sfîrşit, şi-a reluat monologul cu o voce mai scăzută:

— Ai observat, dragul meu, că animalele dumitale sînt sensibile la muzică? Toate animalele sînt sensibile la muzică. Pînă şi peştii, fapt legendar. După cum ştii, peştele-pisică distinge foarte bine fluierul. Nu mai vorbesc de şerpi care se leagănă cî'nd aud muzică. Dar omul, Pasquier, omul! Priveşte lucrurile cu sînge rece: sunetul e o vibraţie, ba chiar o vibraţie foarte grosolană. Sînt de acord că întîlnirea şi perceperea undelor sonore pot exercita o influenţă mai mult sau mai puţin favorabilă asupra celulei vii, această substanţă prodigioasă, despre care nu ştim aproape nimic; dar oare, cînd vorbim despre impresia favorabilă sau defavorabilă, am spus totul? Oare cuvinte de acest fel corespund cît de cît lumii infinite de bucurii şi de dureri care se nasc în noi, pur şi simplu pentru că undele sonore au făcut să vibreze timpanul nostru? Să n-aud nimic despre asociaţii de idei şi de amintiri: nu aşa se rezolvă problema. Produci patru sau cinci sunete consecutive cu un tub sau cu o coardă şi iată-mă căzînd în extaz, sau într-o disperare adîncă. Ştii doar că unii — cum e cazul lui Vaxelaire — se încăpăţînează să reducă totul la o problemă de chimie biologică, la ecuaţii şi la curbe. E o copilărie.

O nouă pauză. Şeful clătina uşurel din cap şi eu aşteptam, îl lăsam să bîjbîie, să caute în semiobscuritatea aceea bogată. Domnul Chalgrin a mai spus:

— Sînt un om al secolului al nouăsprezecelea şi secolul al nouăsprezecelea va rămîne secolul triumfului raţionalist. Îmi pare bine că e aşa. Triumfătorii nu sînt

niciodată prea cuminţi şi nici raţiunea n-a triumfat cu modestie şi cu măsură. E destul de lesne de înţeles: după atîtea secole de opresiune şi de tiranie barbară! Atîtea închisori, atîtea ruguri ! Dar ce să-i faci. Poţi să-l răzbuni pe Isidor sau pe Sos- thene, nu poţi să-l răzbuni pe Galileu: îi aduci omagii şi-i continui opera. Pînă la urmă, raţionalismul a ieşit biruitor. Din nefericire, cîteva spirite de valoare, ameţite de succes, şi-au spus că raţiunea putea, trebuia să explice totul. Vezi cît de delicată e împrejurarea, dragul meu. Dacă admiţi de la bun început că raţiunea nu va explica totul, înseamnă că renunţi anticipat şi atunci dai cîştig de cauză himerelor, ştiu prea bine lucrul acesta. Dar dacă declari că raţiunea îţi îngăduie să explici totul, înseamnă că făureşti o nouă superstiţie, că dintr-un exces de îngîmfare instaurezi o nouă formă de ignoranţă şi de barbarie. Vorbesc ca şi cum aş fi singur, Pasquier, cum mi s-ar întîmpla să vorbesc cînd sînt singur.

Probabil că am zîmbit, fiindcă pe obrazul patronului s-a aşternut o lumină afectuoasă.

— Dumneata eşti un om al secolului douăzeci, Pasquier. Nu afirm că raţionalismul va fi scutit de alte lupte, ba chiar de alte temeri. Trebuie s-o luăm totdeauna de la început. Nu există victorie definitivă. Totuşi, cred că omenirea îşi va muta nevoia de conflict, de dispută şi de explozie pe alte terenuri. Neînţelegerile sociale devin pe zi ce trece tot mai grave. Vor lua caracterul pe care l-au avut odinioară războaiele religioase. Raţionalismul e destul de sigur pe poziţiile sale actuale ca să fie, dacă nu tolerant, măcar înţelept. Cunoaşterea raţională poate să admită fără ruşine că nu e singura posibilă, că există şi alte căi, primejdioase poate, dar care duc totuşi undeva. Raţionalismul e destul de puternic azi ca să facă pace. Auzi? Dacă vrei să ştii tot ce gîndesc, doresc ca raţionalismul să nu se mai considere un adversar înnăscut al cunoaşterii intuitive sau religioase, şi nici măcar al cunoaşterii mistice sau poetice. Asta ar fi opera cea mare a secolului al douăzecilea. Ar putea fi opera oamenilor de vîrsta dumitale. In ce mă priveşte, eu vestesc realizarea unei astfel de opere şi tocmai pentru a o pu*ea vesti

Ou mai multă autoritate am acceptat să prezidez această bătrînă societate, care întruneşte mulţi oameni de valoare,

credincioşi catehismului lor raţionalist, inflexibili şi orbi ca şi duşmanii lor, ba chiar fanatici în felul lor, fără să ştie.

Patronul s-a întors spre microscop şi a reînceput să examineze preparaţiile mele. Învîrtea şuruburile cu degete uşoare şi spunea:

— Berthelot a murit anul trecut... Cum de nu-şi dau seama oamenii cînd le vine momentul să moară? De ce oare natura, care face multe alte lucruri misterioase, nu ne anunţă? De ce nu simţim că a sosit ultima clipă şi că vom începe să ne supravieţuim, ba chiar să împiedicăm propria noastră gîndire să meargă înainte?

ll ascultam. Aşteptam alte destăinuiri frumoase. Cînd colo, a intrat Senac cu o servietă plină de hîrţoage. Patronul s-a ridicat numaidecît în picioare. Era iar liber, vacant, gata să se avînte spre altă muncă. Zîmbea, era cît pe aci să izbucnească în rîs şi mi-a spus:

— Mîine dimineaţă să mă chemi ca să-mi arăţi secţiunile noi. Mîine, mîine... Poate nu ştii, Pasquier, că-n limba bengali, mîine şi ieri se exprimă printr-un singur cuvînt. E un popor vrednic de invidiat. Şi apoi, o trăsătură de acest fel poate explica cuceririle englezilor şi încă multe alte lucruri. Raţionalismul e un corset foarte rigid şi foarte greu de purtat, dar nu trebuie să-l scoatem de pe noi. Am rămas raţionalist... Haide, domnule Senac, vino la mine în bibliotecă.

Şi au ieşit. Cum să nu-ţi mărturisesc, frate, că l-am blestemat pe Jean-Paul Senac. Trebuia neapărat să pice tocmai atunci, între noi doi! Eram atît de bucuros!

Iţi povestesc scena asta fiindcă e încă vie în tainiţele inimii mele. Nu mă pricep să ţi-o povestesc. Nu-ţi poţi închipui cît de grozav a fost. A fost mult mai liber şi mult mai simplu decît aşa cum ţi-o spun eu. Semnez pur şi simplu:

L.P. raţionalist al noului secol.

Sau mai bine zis: L.P. neoraţionalist.

2 octombrie 1908.

C A P t Ï o L Ù L IV

Fauvet s-a întors din călătorie. Mai avem încă mult pînă la deschiderea cursului ; dar avem cu toţii de lucru şi ştim că patronul e mereu activ: cînd are două săptămîni de vacanţă, cînd rămîne două săptămîni departe de laborator, cred că începe să sufere. Fauvet îşi pregăteşte teza. E un subiect frumos: despre influenţa vibraţiilor muzicale asupra microorganismelor. Sînt convins că e o idee a domnului Ghalgrin care — ţi-am spus mi se pare — mi-a vorbit zilele trecute despre influenţa muzicii asupra fiinţelor vii. Credeam că Fauvet se va întoarce abia la sfîrşitul lui octombrie. Şi iată că liniştea mea preţioasă e tulburată. Nu pentru că Fauvet ar fi foarte gălăgios : e un domn mult prea delicat ! Ba chiar, în momentul de faţă, pare mai puţin arogant decît altă dată, e aproape serviabil.

I-am dus ieri lui Joseph o mie de franci, care reprezintă în momentul de faţă tot capitalul meu. Te rog să mă crezi, m-am dus la el din toată inima. Din nefericire, Joseph a fost nesuferit, sau, mai bine zis, josephissim. Sînt zile de acest fel cînd pare pradă demonului josephic. Mă poftise la dejun făcînd cîteva observaţii neplăcute:

— Vom mînca ultimii bani... Trebuie să terminăm frumos... Ba da, ba da, vino... O nebunie în plus sau în minus...

Era o masă foarte simplă şi sănătoasă. Mi s-a părut că văd mai puţini servitori în casă. Joseph mi-a spus:

— li concediez treptat, ca sănu atrag atenţia. Şi, mai ales, nu spune un cuvînt din toate chestiile astea faţă de Hélène. Nu ştie nimic, sau aproape nimic. îţi mulţumesc pentru cei o mie de franci. Tot înseamnă ceva în situaţia aproape tragică în care mă aflu. Principalul e ca lucrurile să se desfăşoare cum trebuie şi să nu mi se ia asta !

Vorbind aşa, arăta cu degetul spre butonieră. Ştii — dar cine nu ştie? — că a fost decorat cu Legiunea de Onoare în ianuarie. Ciudat, el care mă sfătuia cu atîta stăruinţă să nu port nici o decoraţie, face foarte mult caz de decoraţia lui şi şi-o arată cu multă ostentaţie. Din cînd în cînd, spune: „Acuma e rîndul tatei. Am eu grijă, nu te teme. E datoria mea..." Vorbeşte aşa, dar nu-i de loc zorit să izbutească şi să-şi piardă superioritatea pe care crede ca a obţinut-o graţie acestui ornament.

După cum vezi, Joseph nu mă poate duce de nas. De altfel, nu vreau să-i dau nici un motiv de a-şi bate joc de mine. I-am dat cei o mie de franci, dar nu i-am spus că fusesem nevoit să renunţ la un pardesiu nou şi la o sobă cu gaz.

Dimpotrivă, am luat aerul distant al omului care nu dă mare importanţă unei sume atît de modeste.

In timpul prînzului, conversaţia s-a învîrtit în jurul lucrurilor utile şi al lucrurilor inutile. Un prilej frumos pentru Joseph să spună enormităţi. Se uită la nevastă-sa şi vociferează cu un ton comic:

— De fapt tu, draga mea, care eşti ceea ce se numeşte o femeie cultă, nu ştii să faci mai nimic folositor. Ai o licenţă în chimie, în fiziologie, nici nu mai ştiu bine în ce, dar ţi-ar veni greu să faci nişte ochiuri la capac.

Şi deodată, spune cu o voce cavernoasă:

— Totuşi, există împrejurări supărătoare cînd femeia cea mai distinsă se poate vedea nevoită să facă personal ochiuri la capac...

Joseph oftează» Hélène e de un calm nemaipomenit. Zîm- beşte şi în obrazul ei drept se adînceşte o gropiţă foarte frumoasă, pe care o observasem pe vremuri. S-a cam îngrăşat. Tenul ei de blondă e tare congestionat, mai ales după-masă. Am întrebat de ce copiii nu mîncau cu noi. Joseph mi-a răspuns cu un gest teatral:

— Sînt la mama! Se simt admirabil acolo. Nursa noastră era o mare cheltuială.

Oftează iar şi clipeşte din ochiul stîng în direcţia mea. Îndată după aceea, Joseph reia:

— Toată învăţătura asta pe care-o capeţi la universitate e vanitate pură. Licenţiaţii ştiu formule şi cifre. Dar cînd e vorba să confecţioneze, de pildă, o aspirină sau sulfat de sodiu pentru adevăratul consum, se adresează unor bieţi meseriaşi cumsecade, care învaţă cuminte în şcoli speciale, care ştiu foarte bine să bucătărească şi fac toată treaba. Voi, ăştia, sînteţi nişte obiecte de lux, nişte personaje reprezentative, nişte mînuitori de idei, de simboluri ale ştiinţei, atît şi nimic mai mult.

Hélène a spus:

— Ah ! Eu !

Şi^iar a zîmbit cu gropiţe.

Au trecut ani de zile dar căsnicia asta continuă să mă uluiască. Fratele meu Josepli glumeşte cu oarecare groso- lănie ; încearcă să-şi ascundă respectul superstiţios pe care i-l inspiră tot ce ţine de intelect; totuşi e mîndru de cunoş- tinţele şi de diplomele soţiei sale. Asta nu înseamnă că nu-l enervează. încearcă totdeauna să-şi arate superioritatea pe un drum ocolit. Ieri, la sfîrşitul mesei, a spus:

— Eu nu sînt ca tine, un om al ştiinţei, Laurent, nu sînt un artist al spiritului de observaţie. Dar cred cu naivitate în progres. De altfel, voi, savanţii, lucraţi totdeauna pentru noi, adică pentru oamenii de afaceri. Da, toţi, chiar şi astronomii. Tu, de pildă, tai lăbuţele muştelor în feliuţe microscopice şi spui: asta-i ştiinţa pură! Dar pînă la urmă, rezultatul va fi un produs chimic, uzine şi acţiuni pe care noi ăştia le vom cumpăra şi le vom vinde şi care vor da o adevărată fiinţă tuturor prostiilor voastre.

începuse să se congestioneze şi să se aprindă. Bea şi mînca cu poftă aprigă, nu fără să lase să-i scape din cînd în cînd cîte un oftat enorm şi să ia o clipă un aer de înmormîn- tare. îşi mînuia furculiţa cu un fel de lirism. Apoi a reînceput să peroreze:

— Aşa e şi cu prietenul tău Senac, cu chestiile acelea pe care le scrie şi pe care le publică prin reviste sau prin ziare, nu mai ştiu... Romane, versuri, descoperiri ştiinţifice ! Ei şi!... Şi eu aş face aşa ceva dacă aş vrea. Rîzi? Aşteaptă puţin. Iţi fabric îndată un subiect de povestire pentru ziare. Iţi fac îndată o descoperire ştiinţifică, uite, îndată, cu furculiţa şi cu sticla de vin. Aşteptaţi numai o clipă. Dar nu, nu mă sinchisesc de asta. Prefer să fac bani. E mai greu şi e totuşi mai serios.

La plecare — eram sătul pînă-n gît — cînd am ajuns pe culoar, Joseph s-a calmat numaidecît, apoi a izbucnit în rîs. S-a uitat la micul foxterier, care alerga de colo pînă colo, pentru că apartamentul acestui om ruinat e superb şi vast, şi mi-a spus:

— Uită-te la cîinele meu. E cuminte: aleargă numai pe trei picioare. îşi lasă un picior de-o parte pentru bătrî-nete. Iată ce înseamnă să fii cîinele unui economist. *

Economist! De cînd e ruinat, aşa spune.

Examinam vestibulul, covoarele, mobilele — ştiu că toată casa îi aparţine, sau cel puţin îi aparţinea încă pînă acum două săptămîni — şi-mi era cam ruşine de biata mea mie de franci, de stropul acela de apă pe care-l turnam în această Sahară. Cred că mi-a înţeles privirea, fiindcă a spus încreţind fruntea:

— Sînt plin de griji, Laurent. Oamenii care nu posedă nimic habar n-au cît de fericiţi sînt! Dar să ştii că mia ta de franci e în siguranţă, nu te teme, am să ţi-o restitui. Poţi să fii sigur. Ba chiar am să-ţi dau şi o dobîndă frumoasă. Aşteaptă numai să-mi plătesc datoriile.

Spunînd acestea, şi-a înălţat capul. A redevenit rigid şi sanguin. Era iar, ca să zic aşa, în stare de erecţie. Joseph pronunţă: „Datoriile mele" pe un ton de proprietar, aşa cum alţii ar spune „bunurile mele". Nu ştiu mare lucru despre afacerile lui Joseph şi mă întreb la cît se pot cifra faimoasele lui datorii.

Eram cît pe-aci să deschid uşa ca s-o iau la goană, cînd m-a prins de braţ. Vorbea încet de parc-ar fi vrut să se scuze şi avea un zîmbet fioros:

— Eu cînd beau, cînd mănînc, cînd fac dragoste, a început el să-mi explice, ei află că am o plăcere de o mie de ori mai mare decît ceilalţi oameni!

Strîngea dinţii. Era convins de ce spune.

Pe urmă, fără nici o tranziţie, a continuat:

— Ţi-am trimis un coş cu pere. Sînt pere de la Pâquellerie. Trebuie să recunoşti că perele de la Pâquellerie sînt bune.

Mi-a trimis nişte pere, e absolut adevărat, şi pînă acum mi-a vorbit de mai bine de zece ori despre ele. Şi vrea să-i vorbesc şi eu despre ele de cîte ori ne vedem, să-i dau amănunte despre gustul, despre aroma, despre moliciunea şi despre zeama lor... Aşa se întîmplă ori de cîte ori face cuiva cîte un dar. Slavă Domnului că nu face daruri prea des!

Nu m-a lăsat să plec numaidecît. Ţinea uşa întredeschisă şi bombănea:

— Vreau să salvez La Pâquellerie. De asta am sunat adunarea pentru voi. Totuşi, cînd mă aflu la Pâquellerie, aş vrea să fiu la Beaulieu, şi cînd sînt Beaulieu, am chef să plec la Mesnil. E o idioţie. Oamenii care au o singură locuinţă nu ştiu cît sînt de fericiţi. Dar în fine, toate astea se apropie de sfîrşit. (Oftează din greu.) Numai să salvăm La Pâquellerie. Gîndeşte-te, Laurent, e leagănul familiei.

Pînă la urmă am şters-o. Era cît pe-aci să-mi pierd răbdarea. Leagănul familiei! Asta-i ideea lui pentru o proprietate care-i aparţine de trei ani.

Cred că mi se urcase sîngele la cap, aşa cum mi se întîm- plă totdeauna cînd stau de vorbă cu Joseph. Cum să-ţi explic sentimentele mele? Nu-l înţeleg de loc pe Joseph, cred chiar că ţi-l descriu foarte prost. Uneori mi-e groază de el şi-l plîng. Şi-apoi am să încerc să fiu foarte sincer şi să-mi descarc tot sufletul. Credeam că în ce priveşte averea lui Joseph, starea mea sufletească era de o puritate

perfectă. Nu-l invidiam, firește, ba chiar mă gîndeam uneori la ea cu o groază înțeleaptă, căci, în definitiv, banii oamenilor de afaceri sînt cîștigați totdeauna cu greu prin truda mulțimilor anonime, care pătimesc acolo, jos, în întuneric. Făceam deci un oarecare efort ca să nu mă gîndesc la averea asta îngrijorătoare și, de obicei, izbuteam. Ei bine ! de cînd știu că Joseph e ruinat, simt un fel de părere de rău. Da, da, mă enervează gîndul că și-a pierdut toți banii. Mă supără că trebuie să-l plîng pe Joseph. Știam eu că nu va pierde nici o ocazie să-mi ceară ceva: bani, atenție, cărți, o recomandație. Acuma iată că trebuie să-i ofer și interes, ba chiar un fel de milă. E nesățios.

Ca să-mi purific sniritul după acest prînz, fiindcă n-aveam nimic urgent de făcut la laborator și fiindcă eram dornic de cîteva ore de meditație calmă, am făcut un lucru pe care trebuie să ți-l mărturisesc neapărat, întîi pentru că mi-am promis să nu-ți mai ascund nimic niciodată, ceea ce ar putea fi un mod de a nu-mi mai ascunde nimic mie însumi, apoi pentru că sînt sigur că vei înțelege sentimentul de care eram cuprins.

Am luat trenul din gara Luxemburg și am plecat la Bievres, așa, singur, în pelerinaj.

La început mi-a fost greu să nu mă mai gîndesc la Joseph. Mă face să sufăr, mă umilește. Cînd îl văd, cînd mă despart de el, mă întreb cu groază și cu încăpățînare dacă nu cumva îi semăn puțin, și ajung să descopăr elemente de asemănare, ceea ce e supărător.

în tren, eram așadar departe de a mă simți în stare de grație. Cînd sufăr, încerc tot felul de metode. Așa, de pildă, imi spun: „Daca n-aș fi eu... Dacă suferința asta ar fi lovit pe altcineva... Să fac în așa fel ca și cum n-aș fi eu în cauză..." Din nefericire, metoda asta nu-mi reușește mai niciodată și trebuie să-mi accept zbuciumul pînă se potolește.

Am ajuns totuși la Bievres și acolo m-am simțit deodată ușurat, da, am simțit că m-am descotorosit de Jo- seph, căci alte fantome începuseră să se învîrtească în jurul meu. M-au întovărășit pînă la capătul călătoriei. Era o zi frumoasă de toamnă, blîndă și înfrumusețată de o ceață transparentă. Toate parfumurile păreau ajunse în momentul gingaș al împlinirii. Fără îndoială că mîine vor fi alterate de putreziciune și de moarte. Am mers de-a lungul zidului, de-a lungul zidului nostru, pînă la poartă. Ca pe

vremuri, o firmă era atîrnată de ea. Casa e de închiriat. Cheile se află la tuşa Clovis, fosta noastră femeie de serviciu. Aveam ghinion. Era cu neputinţă să-i cer cheile cotoroanţei ăleia: şi-ar fi închipuit cine ştie ce poveşti înspăimîntătoare, cine ştie ce romane poliţiste năzdrăvane în legătură cu vizita, cu întoarcerea mea. Am făcut înconjurul proprietăţii. în fund, în locul unde gardul e jos şi dărăpănat, am putut fără greutate să mă urc pe zid şi să mă aşez pe el. Eram atît de mişcat! Vedeam totul: şi grădina de zarzavat, şi parcul, şi casa, şi cocioaba grădinarului în care se instalase Brenugat la sfîrşitul aventurii noastre, şi micul hangar sub care Jusserand, discipol al lui Tolstoi, tăia lemne dimineaţa, şi castelul de apă pe care a trebuit să ne cocoţăm cînd a dat îngheţul şi în vîrful căruia Larseneur ne cînta ariile faimoasei lui opere: *Maka- las şi Girlamire.* Auzeam zgomotul motorului, care funcţionează mai departe. Mi se părea că ferestrele atelierului se vor deschide şi că te voi vedea apărînd şi bătînd din palme ca să ne chemi la lucru. Atunci am făcut ceva absurd, ceva care mi s-a părut însă foarte firesc. Am strigat în liniştea serii: „Justin!" Şi s-a produs un fenomen extraordinar: mi-ai răspuns. Da, da, nu aiurez. Se vede că există în locul acela un ecou pe care nu l-am remarcat, pare- mi-se, niciodată şi care se formează pe zidul locuinţei.

Mi-ai răspuns. Asta înseamnă, chiar pentru un raţionalist, că din casă am auzit deodată un fel de strigăt. Era vocea ta.

Am sărit jos şi am plecat. N-am regretat acest pelerinaj. Ideile mele au început să se decanteze, ¿ă se limpezească. Am încercat să trăim împreună, între prieteni, şi am întîmpinat cele mai mari dezamăgiri. La drept vorbind, nu ne cunoşteam şi nici o regulă superioară nu ne îngăduia „să ne privim întru Domnul", cum spune un filozof. Ne-am văzut cu amărăciune aşa cum eram şi am suferit. Nu putem să ne alegem familia — ceea ce e foarte regretabil. Încep să înţeleg că nici prietenii nu ţi-i poţi alege, li capeţi, îi păstrezi, îi porţi cu tine, îi suporţi, uite aşa-i. Mă consolez cu gîndul că-ţi poţi alege maeştrii. Sînt sigur că poţi şi că trebuie să-ţi alegi maeştrii.

M-am dus să iau trenul la Massy. Am străbătut pădurea de la Verrières, pe care toamna începe s-o aurească. Ce

linişte ! 0 pasăre cînta sub bolta arborilor, o pasăre singuratică. Mi se părea că mă aflu într-o biserică părăsită, în clipa cînd sună clopoţelul şi preotul ridică potirul.

Sosind acasă, am găsit o scrisoare, mă anunţa că fusesem numit preparator la domnul profesor Rohner, care ţine de Sorbona, dar ale cărui laboratoare funcţionează la Institutul Pasteur.

Ce veste ! Ar fi trebuit să ţi-o spun numaidecît, dar am păstrat-o pentru sfîrşit. Toată noaptea mi-am făcut diferite visuri. Ce bine că m-am dus la Bièvres ca să-mi sărbătoresc ultimele clipe libere! Avînd doi şefi, viaţa mea va fi plină d°. preocupări de acum înainte.

Azi-dimineaţă i-am anunţat vestea domnului Ghalgrin. 0 aştepta, ştia că făcusem o cerere. A spus doar atît: „Domnul Nicolas Rohner e un savant de mare valoare". Cît de frumos răsună în înaltul cerului concertul armonios al inteligenţelor.

Iţi scriu de acasă, din camera mea. Oare dacă te-aş striga tare pe nume, mi-ai răspunde? Nu cred, mă neglijezi şi mă laşi să tînjesc după scrisorile tale.

Credinciosul tău frate.

CAPITOLUL V

Ba nu, dragă Justin, nu eu am dat adresa ta lui Senac. Şi dacă ştie că te-ai angajat ca simplu muncitor într-o filatură din Roubaix, nu de la mine o ştie. Asta nu înseamnă că evit să pronunţ numele tău, ba chiar să-i vorbesc despre tine. Dar, în general, îl las pe el să ia iniţiativa. Ca să fiu foarte sincer, n-am încredere în el, sînt prudent. Iată de ce, mustrările tale mă necăjesc şi mă cam jignesc.

Dar dacă Senac a aflat şi dacă ştii şi tu că ştie, să nu-ţi închipui că-şi bate joc de aventura ta. Dimpotrivă, a părut surprins şi tulburat. Da, da, aşa am spus, a părut tulburat. Nu e o fiinţă insensibilă, e doar o fiinţă nefericită din fire. Ceea ce constituie o deosebire adîncă. Mi-a spus în timp ce-şi sugea mustaţa mare şi neagră — fiindcă a început să-şi sugă mustaţa, aşa că nu-i mai lipseşte nimic, bietul de el — mi-a spus aşa: „Se pare că Justin s-a făcut muncitor într-o uzină..." L-am întrebat: „De unde ştii?" A clătinat din cap cu un gest vag şi în ochi i s-a aprins o adevărată flacără: „Nu găsesc că e de rîs. Poate că într-o bună zi am să ajung să fac şi eu ceva de felul ăsta. Trebuie să experimentezi. Trebuie să încerci de toate".

Mă uitam la el cu un fel de compătimire. „Să încerci de toate!" în gura lui, cuvintele acestea sună supărător. Fără să aştepte, a început iar să vorbească aiurea. Spunea aşa: „Justin are un caracter infect, dar e un băiat care ştie ce vrea". îţi transmit tot ce-a spus. Eu găsesc că-i un omagiu frumos. Şi cînd mă gîndesc că, după Senac, ai un caracter infect! Straşnic!

Pe urmă, s-a apucat să vorbească iar despre Bievres, lucru pe care-l face zilnic, cu voce tremurătoare, smiorcăindu-se şi înghiţindu-şi saliva. Ei poftim! Poftim! Dacă am fi izbutit, am fi şi acum acolo, pradă muncii monotone de fiecare zi, greutăţilor pe care le presupune izbînda, trăncănelilor şi ciorovăielilor. Şi ne-am plînge. Aşa, însă, n-am reuşit. Eşecul lasă visării cîmp liber şi multă libertate. Din moment ce n-am reuşit, Deşertul ia o culoare fermecătoare în mintea noastră. încetul cu încetul, devine o amintire sublimă. Iată o consolare oarecum paradoxală. Cînd mă gîndeşc la asta, mă întreb cam ce putea să fie paradisul pierdut. Oare nu fiindcă l-am pierdut a devenit paradis? Aşa e făcută viaţa, din contraste de neînţeles.

Obişnuinţa şi imunitatea ar fi lucruri prea frumoase şi totodată prea simple. Aşa am descoperit anafilaxia. înţelegi? Sau nu mă înţelegi? Asta înseamnă că viaţa se obişnuieşte cu otrăvuri, cu substanţe străine şi ajunge să le suporte, afară doar dacă nu se întîmplă invers, dacă, în loc să se obişnuiască, organismul nu se revoltă brusc şi preferă să piară. Ori încotro te întorci, nu dai decît de contraste, de antagonisme şi de şicane.

Dar iată că ne-am depărtat de Sénac. Cu atît mai bine!

I-am făcut o vizită domnului Rohner. îi cerusem să mă primească fiindcă voiam să mă prezint şi să-i anunţ numirea mea. Ţi-am dat să citeşti lucrarea lui cea mare despre *Originile vieţii* şi sînt sigur că un intelectual de talia lui trebuie să-ţi fie simpatic. Ca om, cred că Rohner te-ar surprinde.

îl văzusem de sute de ori din depărtare, fiindcă asistam la cursurile lui. Azi-dimineaţă l-am văzut foarte de-aproape. Ce surpriză! Există aparate care ne dau iluzia apropierii. E un frumos prilej de a greşi: numai proximitatea absolută ne îngăduie nouă, animale infirme, să efectuăm operaţia cunoaşterii. Să vezi la zece-doisprezece metri distanţă un domn care ţine o cuvîntare în faţa ecranului de experienţe e ceva, fireşte. Dar să trăieşti, fie şi o clipă, în strălucirea imediată a unei fiinţe, a unui om, să te pomeneşti deodată aproapele acestui om, aproapele lui în spaţiu şi în timp, să-i desluşeşti calitatea pielii, luciul feţii, părul care-i creşte imperceptibil pe fălci, să-i simţi mirosul, da, da, aşa am spus, mirosul veşmintelor, al cărnii, al vieţii lui, să-i desluşeşti nu numai timbrul vocii, ci şi ritmul respiraţiei şi, uneori, să-i simţi răsuflarea caldă pe frunte sau pe mînă, să-i surprinzi privirea cînd ţîşneşte, cînd nu s-a răcit şi nici n-a fost alterată de distanţă şi de spectacole accesorii, cînd poţi desluşi mişcarea permanentă a pupilei, a muşchilor motori, a pleoapelor şi mii de alte fenomene mai tainice, mai misterioase încă şi tot atît de bogate, este, crede-mă, un eveniment extraordinar. După cum vezi, mă declar fără şovăială discipol al lui Chalgrin.Domnul Rohner se afla la el în laborator, aici m-a primit. Ţi-am mai povestit că ş-a întors din Rusia unde

s-a dus să îngrijească nişte holerici, prin urmare, să studieze holera la locul de baştină. Speram că are să-mi povestească ceva despre asta. Dar vai! Nu mi-a povestit nimic, ceea ce m-a necăjit, dar mi s-a părut totodată pur şi simplu eroic. Iată un om care se duce să lucreze în toiul unei epidemii cumplite. Vine înapoi şi arată ca şi cum a fost duminica la Villeneuve-Saint-Georges ca să mănînce peşte prăjit. îmi place simplitatea asta, deşi curiozitatea mea suferă.

La primă vedere, profesorul Nicolas Rohner nu are aerul unui savant care face cercetări biologice minuţioase. Cine-l vede poate să-l ia drept un militar, un general de artilerie sau de geniu, de pildă. E scund, n-are burtă, nu-i îndesat. Se ţine drept. Are părul aproape alb, tăiat scurt şi foarte ţepos. Poartă mustaţă şi barbişon. Trăsăturile nu s-au îngroşat prea tare şi faţa are chiar oarecare prospeţime şi oarecare tinereţe. Privirea merită o menţiune specială. M-a dezorientat. Seamănă întocmai cu privirea tatei, o privire de sidef albăstriu, proaspătă, rece, uşor ironică. Din fericire, şi fără ca nimeni să ştie de ce privirea aceasta se încălzeşte unfeori, profesorul zîmbeşte seducător, şi interlocutorul lui simte oarecare uşurare.

Nu purta halat ci jachetă. Cred că fumează mult fiindcă mustaţa lui e pătată. Arătătorul şi degetul cel mare al mîinii drepte sînt îngălbenite şi ele. Hainele şi întreaga lui persoană răspîndesc un miros foarte delicat de benzoe.

în timp ce laboratorul domnului Chalgrin e foarte simplu, modest, presărat ici şi colo cu o pulbere uşoară care poate fi o pecete a visării, laboratorul domnului Rohner e frecat, lustruit, sclipitor. Domnul Chalgrin a rămas cu inima în imediata apropiere a lui Pasteur, care şi-a făcut cele mai frumoase descoperiri în locuinţa umilă din rue d'Ulm. La domnul Rohner domneşte, dimpotrivă, o atmosferă americănească, totul e nichelat şi scînteietor. Să nu crezi că în descrierile mele este o umbră de critică. Cred foarte sincer că geniul se poate manifesta fără fast şi fără strălucire. Mai cred că meschinăria, atît de naturală la noi în Franţa în anumite administraţii, poate să paralizeze

mintea şi s-o împingă la disperare. Ţine seamă că mă silesc să fiu imparţial.

Am vorbit multă vreme despre proiectele noastre. Ar trebui să spun: eu am vorbit multă vreme... Domnul Rohner ascultă. Uneori obrazul lui ia o expresie severă şi atunci îţi dă impresia penibilă că ţii un discurs în faţa unui zid. Alteori zîmbeşte fermecător şi atunci totul se luminează. Cred că cercetările pe care vreau să le fac în laboratorul domnului Rohner pentru teza mea de medicină asupra polimorfismului unor anumite bacterii patogene i-au trezit interesul. In această problemă, domnul Rohner e o autoritate de necontestat fiind şi primul biolog care a încercat să aplice organismelor microscopice vechile idei ale lui Hugo de Vries asupra mutaţiilor. Folosesc un limbaj cam ermetic. Scuză-mă, el traduce gîndurile mele de fiecare clipă. Reţine din aceste confidenţe un lucru esenţial şi anume că distribuindu-mi capacitatea de muncă în laboratorul domnului Chalgrin şi în laboratorul domnului Rohner, am un plan bine chibzuit.

I-am spus domnului Rohner că pregăteam o teză de doctorat în ştiinţe în laboratorul de biologie de la Collège de France. A zîmbit discret şi mi-a răspuns că avea multă stimă pentru personalitatea domnului Chalgrin. A spus doar cîteva fraze, nimic mai mult. Eram foarte mişcat văzînd că aceşti doi oameni mari îşi aduc în treacăt omagii de la distanţă şi cu atîta nobilă simplitate.

In cele din urmă m-a dus să-i vizitez domeniul. Voi avea un laborator, foarte mic, dar voi lucra singur în el. N-are prea mulţi elevi, astfel că vom putea duce la bun sfîrşit o treabă folositoare. Pentru moment, laboratoarele sînt aproape pustii. Am făcut cunoştinţă cu o fată înaltă, negricioasă, palidă, cu privire tristă, cu voce joasă şi gravă, care exercită nişte funcţiuni de asistentă şi care mi s-a părut foarte simpatică. Are o poziţie foarte modestă, dar e plină de graţie şi de demnitate. Nu-mi mai amintesc cum o cheamă.

O anunţasem pe portăreasa mea că spre prînz voi trece pe acasă, înainte de a merge la masă la Papillon, fiindcă, pînă la urmă, am redevenit clientul melancolic al pivniţei lui Papillon. Din nefericire, face mîncare proastă şi majoritatea băieţilor l-au părăsit.

Cînd am ajuns în capul scării din rue du Sommerard, î-am găsit pe Testevel şezînd pe trepte,

Tare mă necăjeşte Testevel. Vlăjganul ăsta uriaş arată ca o zdreanţă. Are privirea fatală a omului căzut la patimă, cum spunea pe vremuri Brénugat. Nici gînd să se pună în valoare, să-şi îngrijească înfăţişarea şi îmbrăcămintea; dimpotrivă, se neglijează. E neras, unghiile-i sînt lipsite de luciu şi negre. El care altădată era atît de minuţios, nici nu-şi mai perie hainele. Pare să se tăvălească într-o frenezie sentimentală. Spun lucrurile acestea cu oarecare amărăciune şi nelinişte, pentru că e vorba totuşi de sora-mea, de Suzanne. Ah ! Nu-mi prea fac griji pentru Suzanne, n-are să se mărite niciodată cu Testevel. Are anumite vederi cu privire la cariera ei, la teatru şi la condiţia de artist. Puţin îi pasă de Testevel. De mii de ori pe zi şi cu orice prilej, îi dă mici pălmuţe, dintre care unele sînt palme în toată regula. Nu şovăie niciodată să-i dea mii de însărcinări imposibile. Testevel e din nou corector: acuma lucrează la *Le Matin*, unde petrece o parte din noapte. Dimineaţa se trezeşte tîrziu. Adică ar trebui să se trezească tîrziu. Dar Suzanne îi cere să vină foarte devreme în Boulevard Pasteur s-o aştepte şi s-o însoţească pînă la Conservator. Testevel* gîfîie. Faţa lui a devenit palidă şi arată rău. Suzanne a adoptat capriciile lui Sénac ; îi dă lui Testevel nenumărate nume ridicole: Têtard, Tétiche, Testambouille etc... Uneori e încîntat, dar în general e în culmea disperării. Am vorbit cu Suzanne despre asta. A rîs, a rîs foarte drăgălaş, cu atîta crudă inocenţă, încît pînă la urmă am început să rîd şi eu. Suzanne are exigenţe şi capricii. Aşa, de pildă, i-a poruncit nenorocitului Testevel să poarte cravate lavaliere. A doua zi dimineaţă s-a înfăţişat cu o cravată cu buline albe. Suzanne a tras de capetele cravatei cu un gest scurt, în fugă, ca s-o dezlege. Testevel şi-a legat cravata la loc. Suzanne i-a desfăcut-o de douăzeci de ori. Şi de fiecare dată rîdea. Eram furios, e doar sora mea. Am dojenit-o. Testevel era să mă înghită. Ţipa la mine: „Aşa-i viaţa! Aşa-i tinereţea! Începi să devii ursuz. Nu mai înţelegi nimic !"

Mă aştepta fumînd pe treptele scării şi_ mi-a spus:

— Dacă te duci la Papillon, mergem să mîncăm împreună.

în stradă, in timp ce coboram, am văzut ca avea 0 barbă de cel puţin patru-cinci zile. Am făcut aluzie la acest...

dispozitiv, dar Testevel mi-a răspuns cu un zimbet fericit:

— Am fost rugat să-mi las barbă. Cred că are să-mi stea mult mai bine. Şi-apoi, în felul acesta n-are să se vadă adîncitura aceea din centrul bărbiei.

Vai! Ce să spun? Testevel trebuie să sufere pînă la capăt de această boală supărătoare. îţi repet că nu e chip să te înţelegi cu Suzanne. Rîde şi se uită la tine cu nişte ochi frumoşi, umezi şi limpezi. Sînt un mentor prost şi mă retrag dezorientat. Nu-mi rămîne decît să-l las pe Testevel pradă destinului său.

Mă bucur că te apuci iar de poezie, ba chiar că lucrezi după orele de atelier, deşi eşti ameţit de oboseală. Am impresia că eşti foarte discret cu privire la plimbările tale cu lucrătoarea aceea, domnişoara Marthe... Dacă aş avea şi eu de povestit aşa ceva, scrisorile mele ar fi înţesate de amănunte.

Mă apuc iar de lucru.

Domnul Rohner are o dicţiune extraordinar de limpede, aşa cum e toată fiinţa lui. Mi s-a părut totuşi că, vorbind despre şef, a pronunţat Chapegrin sau Chetegrin, nu mai ştiu bine. De ce? Cred mai curînd că am auzit eu greşit şi nu că a pronunţat el prost. Dar n-are importanţă.

Mă întorc la hîrţoagele mele. Fratele tău întru singurătate.

L.P.

20 octombrie 1.908.

CAPITOLUL VI

îţi scriu fierbînd de mînie, o mînie pe care nu mi-o pot stăpîni. Poate că mă voi uşura spunîndu-ţi toată povestea. Sper să fie aşa. Mînia mă îmbolnăveşte, mă otrăveşte. Respir greu, inima îmi bate la întîmplare, îmi simt articulaţiile pline de nisip, stomacul îmi forfoteşte şi limba mi-e uscată pentru că glandele salivare sînt paralizate de stupoare.

Şi toate astea pentru o nimica toată, cum vei vedea. Sînt mînios împotriva voinţei mele.

Pe la ora unu am plecat de la Papillon şi mă pregăteam să traversez boulevard Saint-Michel, cînd l-am în- tîlnit pe domnul Mairesse-Miral. Ne-am strîns mîinile şi întîi mi-am spus că asta era perfect suficient.

Ţi-am mai vorbit şi altădată de domnul Mairesse-Miral, pe care l-ai şi văzut în timpul faimoasei noastre şederi la Pâquellerie, acum doi ani. Domnul Mairesse-Miral e secretarul, e factotumul, e o creatură a lui Joseph. Trebuie să remarci în treacăt cît de bine se adaptează cuvintele la funcţiile lor obişnuite : domnul Mairesse-Miral e un secretar pe care o prudenţă elementară îl sfătuieşte să nu destăinuiască nici un secret; în afară de asta, i se spune factotum pentru că nu face mai nimic, sau în orice caz nu face mai nimic esenţial. Joseph îl prezintă în felul următor: „E omul meu de neîncredere". Şi domnul Mairesse-Miral acceptă acest titlu cu un zîinbet verzui. Sînt nevoit să cred că domnul Mairesse-Miral se pricepe la anumite lucruri anonime pentru care oamenii finanţei au totdeauna nevoie de colaboratori.

Prin urmare, era acolo pe stradă şi era cît pe-aci să mă despart de el fără regrete, cînd m-am simţit cuprins de compătimire.

Domnul Mairesse-Miral nu poartă niciodată haine somptuoase. Prizează şi jiletca lui e presărată cu fire de tutun şi ţeapănă de muci. Are fălci, are cîteva bărbii de schimb, piei care-i atîrnă sub gît, tot felul de ornamente de osînză şi depiele agăţată sub falcă. Ochii sînt mari şibulbucaţi. Pupila unuia e foarte dilatată, a celuilalt epunctiformă, ceea cenu-i prevesteşte un viitor liniştit. Părul — mustaţa şi părul de pe cap — e rar şi zboară mereu, dar e vopsit cu atenţie. Eroul meu face deseori eforturi zadarnice de a-şi înscrie un monoclu în pleoapele buhăite. Are o voce gravă şi ruginită. Poartă jambiere şamoa tivite cu noroi. Cred că nu e nici prost, nici nepriceput. E probabil un tip care nu rezistă la anumite plăceri. Probabil că a început cu o porcărie mică şi restul a venit după aceea. Joseph îşi dă toată osteneala, vai! să-l înjosească şi mai mult, dîndu-i în seamă porcării pe care nu vrea să le ia pe socoteala lui.

Ai să-ţi spui, poate, că sînt lipsit de indulgenţă azi. Ai să înţelegi îndată de ce.

ll învălui pe domnul Mairesse-Miral într-o privire atentă şi binevoitoare şi-i spun:

— Nu prea sînteţi în apele dumneavoastră, domnule?

Domnul Mairesse-Miral îşi pune mîna în faţa gurii, îşi înăbuşe două-trei ghiorăieli şi răspunde:

— Vai! Nu, nu prea.

— Tare mă tem că ştiu de ce sînteţi amărît, îi spun eu cu blîndeţe.

— Zău? Ei da, de ce n-aţi şti?

— Ştiu că vă veţi despărţi probabil de fratele meu. Puteţi fi sigur, domnule Mairesse-Miral, că vă compătimesc din toată inima pentru greutăţile prin care treceţi.

Domnul M.M. — dă-mi voie să folosesc din cînd în cînd această prescurtare — ridică din sprîncene, umflăturile feţei lui dispar, monoclul îi cade din arcada ochiului şi spune:

— Să mă despart de domnul Pasquier? Ia te uită! Mă întreb de ce. Nu, nici vorbă să mă despart de domnul Pasquier. Cînd mă plîng de necazuri, mă gîndesc mai ales la stomac şi la intestine, care mă supără, ştiţi, domnule Laurent?

Şovăi un sfert de secundă. Mi se pare totuşi imposibil ca Joseph să fi ascuns situaţia afacerilor sale omului de încredere care trăieşte şi se tîrăşte în umbra lui. Vorbesc iar cu prudenţă:

— Mi s-a spus — parcă aşa ştiam — că fratele meu se pregăteşte să-şi modifice felul de viaţă şi să-şi organizeze altfel activitatea.

Domnul Mairesse-Miral smulge cu zgomot mare din plămînii săi astmatici două-trei mucozităţi şi mă ia de braţ.

— Domnule Laurent, îmi spune el, nu sîntem în largul nostru aici, pe trotuar, şi nu putem discuta despre geniul financiar al domnului Pasquier, fratele dumneavoastră. Vă rog să-mi faceţi cinstea de a accepta o cafea cu frişcă. Ba da$_v$ ba da, ştiu ce spun: situaţia mea financiară este destul de satisfăcătoare. Mi se pare, domnule Laurent, că nu ştiţi mare lucru despre o persoană care vă e foarte apropiată şi care, dacă nu mă înşel, e una din cele mai ciudate figuri ale secolului cel nou.

Mă împinge, mă trage, şi iată-mă deodată instalat pe terasă la Vachette, colţ cu geamlîcul care dă spre Muzeul Cluny. Domnul Mairesse-Miral zîmbeşte, redistribuie pa-

chetele de osînză care-i ascund obrazul, îşi înfige monoclul în centrul grăsimii şi spune pe un ton placid:

— Vreţi să-mi faceţi onoarea, domnule Laurent, să-mi explicaţi de ce domnul Pasquier, fratele dumneavoastră, are intenţia să-şi modifice felul de viaţă?

"" — Păi, dumneavoastră trebuie [să ştiţi mai bine decît mine, răspund eu cam enervat: pentru că fratele meu e ruinat.]

Domnul M.M. închide un ochi — cel care n-are monoclu — îşi ţuguie gura înconjurată de creţuri şi şopteşte:

— Aha! Bine! Bine! Foarte bine! Văd despre ce e vorba.

Urmează o tuse uşoară şi cîteva horcăieli variate. Curăţirea gîtului. Domnul M.M. îşi răsuceşte o ţigară şi o aprinde repetînd:

— Îmi dau seama, îmi dau perfect de bine seama...

Apoi atinge unul din nasturii jiletcei mele cu dosul mîinii, o apropie din nou de el, închizînd-o pe jumătate şi continuă pe un ton confidenţial:

— Domnule Laurent, aş avea impresia că nu-mi fac datoria dacă n-aş profita de această întîlnire pentru a vă linişti în oarecare măsură în privinţa fratelui dumneavoastră. Dar, atenţiune! Atenţiune! Îmi permit să vă pretind respectuos o discreţie absolută. Sper că un tînăr cu suflet nobil ca al dumneavoastră nu are intenţia să-l nenorocească pe Jean Mairesse-Miral şi să-l zvîrle în ghearele mizeriei şi ale disperării. Prin urmare, daţi-mi cuvîntul de onoare. Mi l-aţi dat! Mulţumesc. După cum ştiţi, nutresc o admiraţie solidă pentru fratele dumneavoastră. N-aţi putea să-mi spuneţi de unde aveţi informaţiile privitoare la ruina domnului Joseph?

— Păi chiar de la el, spun eu ridicînd din umeri.

— Perfect! Totul se explică. Şi încă o întrebare, domnule. La ce dată a considerat necesar demnul Joseph să vă împărtăşească această supărătoare ştire?

— Nu mai ştiu bine. La sfîrşitul lunii trecute. Staţi puţin, acuma îmi amintesc: cred că era în 21. într-o luni dimineaţă, da, în 21.

— Mă surprinde, mă surprinde: în profesia domnului Pasquier, fratele dumneavoastră, nimeni nu se ruinează într-o luni. ■»

— De ce?

— Pentru că luni Bursa e închisă de [două zile. Ei, domnule Laurent, încep să înţeleg. Daţi-mi voie să vă

liniştesc aproape cu desăvîrşire. Afacerile domnului Joseph sînt bune şi poziţia sa financiară n-a suferit în ultima vreme schimbări considerabile. Mi se pare că vă miraţi.

— Domnule Mairesse-Miral cred că vă înşelaţi. In ziua de 21 septembrie am avut o adunare solemnă de familie, în cursul căreia Joseph ne-a declarat că e ruinat şi că va ieşi, fără îndoială, din această aventură, plin de datorii uriaşe.

Domnul M.M. zîmbeşte, ia o priză de tutun, o aspiră, face gestul de a alunga o muscă sau de a împrăştia argumente neserioase şi reia cu glas scăzut:

— P'ără îndoială că v-a spus aşa, şi dumneavoastră l-aţi crezut, ceea ce e normal. Domnul Joseph Pasquier are un talent admirabil de a te face să crezi ce spune şi de a crede ceea ce vrea să creadă. Dar fiţi sigur, dragă domnule, ştiu care e situaţia averii domnului Pasquier, fratele dumneavoastră. E solidă şi bine condusă. N-avem de ce ne teme. Ah! Există şi surprize, şi lucruri neprevăzute, şi greşeli. Dar în viaţa fratelui dumneavoastră sînt extrem de rare. Asta-i foarte bine, căci le suportă foarte greu. Ia să încercăm să analizăm conjunctura. în ziua de vineri, 18 septembrie, barajele de la Roumagne — o valoare excelentă şi al cărui creator e, de fapt, domnul Pasquier, fratele dumneavoastră — s-au împotmolit brusc şi fără nici o justificare — poate din cauza zvonului cu seceta din bazinele de la Roumagne, dar asta-i o glumă: plouă zilnic pe acolo. Mă duc uneori cu treburi, aşa că nu vorbesc în vînt. Domnul Pasquier, fratele dumneavoastră, a pierdut pe hîrtie o sumă pe care o pot evalua la treizeci de mii de franci, nici un ban mai mult. Pot să spun că s-a înfuriat cumplit. în clipa de faţă, sîntem în situaţia de a întrezări o rapidă restabilire a acestei acţiuni onorabile. Vă uitaţi la mine şi mi se pare că sînteţi surprins...

— Dar, domnule Mairesse-Miral, ce se intimplă cu imobilul de la Paris, cu vila de la Beaulieu şi cu castelul de la Mesnil...

— Ei bine! Dragă domnule, toate aceste proprietăţi sînt în perfectă stare, vă rog să mă credeţi. Mă bucur că pot să vă dau puţin curaj. O clipă, domnule Laurent, da- ţi-mi voie să vă pun o întrebare care nu mai e indiscretă după cele ce am discutat. Nu ştiţi dacă domnul Joseph, în timpul întrunirii de familie, despre care aţi avut bunătatea să-mi vorbiţi adineauri, a făcut în sînul propriei sale familii ceea

ce, în jargonul nostru profesional, numim o cerere de fonduri?

Am dat din cap de sus în jos şi domnul Mairesse-Miral a început să rîdă, ceea ce a avut drept urmare anumite consecinţe dramatice, pentru că a început să se sufoce şi pentru că un fel de vijelie i-a răvăşit cutele feţei şi ale gîtului.

— Ah ! spuse el, e grozav ! Nu cunosc un singur om care să-i ajungă pînă la glezne. Ce om ! Uneori devine cumplit, dar mă interesează şi, într-o oarecare măsură, mă umple de entuziasm. Rooh ! Ruh! Hum ! ham, hi, hi! — urmează un acces de tuse şi un acces de rîs — Nu prea îndrăznesc să vă întreb cît de important era apelul ce v-a adresat şi la ce cifră s-au ridicat capitalurile adunate în ziua aceea memorabilă. Dar nu mă înşel, cred, afirmînd că cifra respectivă trebuie să fie oarecum echivalentă cu pierderea. Ah ! îl cunosc pe domnul Pasquier. E un om de principii. Fiecare pierdere trebuie să fie numaidecît echilibrată de o încasare echivalentă, indiferent de mijlocul prin care e obţinută. Cine acceptă să piardă un singur ludovic fără compensaţie precisă şi imediată e sortit catastrofelor. Mi se pare că sînteţi mîhnit, domnule Laurent, şi mă mir. Credeam că vestea pe care v-o dau are să vă liniştească. Ştiţi, fratele dumneavoastră e un maestru, un geniu, în felul lui, da, aşa am spus: un geniu al banului.

Continua să rîdă şi să prizeze tutun. Cum nu părea grăbit să plece, am plătit consumaţia şi l-am lăsat acolo, după ce am mai auzit diverse consideraţii competente şi lirice asupra geniului finanţei.

Aveam o clipă liberă şi am dat buzna într-un omnibuz. M-am dus în rue de Prony s-o văd pe Cécile. îmi dădeam totuşi seama ea sînt foarte agitat. Nu clin cauza banilor, inutil să ţi-o mai spun. Dar nu înţelegeam ce se petrece şi mie-mi place să înţeleg. Joseph ne-a spus cô e ruinat. Cum a putut să-şi bată joc în halul ăsta de noi, care sîntem săraci, foarte săraci în comparaţie cu el? Omnibuzul mergea şi eu fierbeam de furie cu gîndul la anumite lucruri: poate că există într-adevăr un geniu financiar, dar e un geniu vulgar şi odios. Există ţări care n-au produs niciodată un om de seamă, un artist, un savant, un poet, dar care produc regulat oameni capabili să cîştige gologani, să mînuiască hîrtii, să acumuleze bani. Nu ! Nu ! Mi-e scîrbă de geniul ăsta, scuip pe el.

Cécile era acasă şi cînta la clavecin. Mi s-a părut că am introdus în acest refugiu al purităţii perfecte o răbufnire de gînduri otrăvite. Cécile a înţeles numaidecît că nu eram în apele mele. Şi-a oprit mîinile pe clape şi m-a întrebat zîmbmd:

— Hai ! De ce ai mutra asta?

Atîta mi-a fost destul ca să izbucnesc:

— Joseph şi-a bătut joc de noi!

Cécile a ridicat din umeri şi s-a întors spre mine cu un aer brusc, resemnat. Mi-a spus:

— Da, da, mi se pare că ştiu ce vrei să spui.

— Ştii ! Ştii ce-a făcut? Şi zîmbeşti? Şi-l ierţi? Dar întîi de toate, spune-mi de unde ştii?

Cécile a făcut o mişcare evazivă cu umerii. Am început să mă plimb prin cameră bombănind:

— E bogat şi e puternic. A vrut să aibă bani şi bunuri de preţ. Le are. Ne dispreţuieşte, îşi bate joc de noi şi, în concluzie, joacă o comedie îngrozitoare, inexplicabilă, luîndu-ne în glumă cei cîţiva gologani pe care-i avem. Ah ! Nu la bani mă gîndesc, Cécile, mă cunoşti doar. Dar ce umilinţă ! Şi ce-o mai fi rîs ! Cum şi-a bătut joc de noi ! Cécile, e insuportabil.

Cécile îşi încrucişase mîinile pe genunchi, în poziţia de aşteptare şi de rugă pe care o ia adesea şi în faţa publicului cînd dă un concert. Purta ultima rochie albă din vara aceea. M-a lăsat să-mi dau frîu liber furiei şi, deodată, a spus cu multă înţelepciune în voce:

— Am ştiut aproape totul şi am înţeles restul. Ba chiar am fost înştiinţată. Se găseşte totdeauna cîte cineva care să te înştiinţeze. Haide, Laurent, fii cuminte: Joseph e un bolnav. Dacă ţi s-ar spune chiar acum că experienţele lui Pasteur sînt nişte fraude, ai fi nebun de disperare, pentru că tu crezi în ştiinţă. Şi dacă ne-ar dovedi cineva amîndorura că *Concertul în la* al lui Mozart e opera unui dement anonim şi alcoolic, ceea ce e imposibil, am fi dezorientaţi şi totuşi foarte nenorociţi, pentru că noi credem în artă. Joseph nu crede decît în bani. Nu e un om tare, un om puternic cum îşi închipuie, e slab şi nenorocit. Ah ! Il cunosc mai bine decît tine. Ori de cîte ori are o supărare, trece pe la mine. Te surpinde, dar aşa e. Nu vine să-mi ceară să-i cînt, vine să-şi descarce inima, în felul lui. Nu-l cunoşti bine pe .Joseph. Suferă cum suferim cu toţii. Cînd pierde o sută de franci, el, care-i milionar, are

deodată impresia că e omul cel mai sărac de pe lume. A pierdut vreo treizeci de mii de franci şi s-a considerat ruinat. A văzut numaidecît în faţa lui un lanţ întreg de eşecuri şi de înfrîngeri. Era nebun de spaimă. A venit să-mi povestească catastrofa şi. pînă la urmă, m-a convins. Şi eu credeam că-i ruinat. L-am plîns şi-l mai plîng şi acuma. Trăieşte în belşug, dar în acelaşi timp trăieşte în bănuială şi în groază. In zilele cînd nu cîştigă nimic, începe să tremure şi născoceşte metode noi, e cuprins de un sentiment de sărăcie şi de spaima nevoilor. Sînt clipe cînd, cu toate castelele, cu toate casele şi valorile lui, cu toate cuferele pline şi cu toate celelalte bogăţii, pe care noi nici măcar nu le cunoaştem, e la fel de sărac ca un cerşetor de pe stradă.

Cécile era dreaptă, calmă, plină de simplitate şi vorbea ca Minerva, mama artelor. O Minervă compătimitoare, o înţelepciune plină de blîndeţe. în concluzie, a spus zîmbind ciudat:

— Se pare că totul se va rezolva. în definitiv, sper că n-a pierdut nimic, ba chiar că a mai şi cîştigat ceva.

— Sperі?

— Păi da, din moment ce asta e boala lui, din moment ce nu există nici o altă posibilitate să se potolească.

Am izbucnit în rîs. Şi fiindcă Cécile ieşise învingătoare, mi-a cîntat, ca să sărbătorească această victorie amicală, o mică bucată de Händel, o sarabandă uşoară şi melancolică, dar plină de o eleganţă nobilă şi fermecătoare.

Apoi mi-a oferit un ceai. Eram tocmai pe sfîrşite şi era foarte devreme, cind Richard a sosit cu cutiile, cu culturile şi cu carnetele lui de experienţe. E foarte ciudat să vezi acest material în salonul soră-mi Cécile. Cécile nu pare să se enerveze. Ideea lui Richard Fauvet e totuşi interesantă. Eu cred că toate lucrurile astea s-ar fi putut face mai simplu, în laborator. Dar Richard vrea neapărat ca „baia muzicală" să se petreacă în condiţii artistice cu totul excepţionale. Spune că aceeaşi arie, cîntată de domnul Tartempion şi de domnişoara Pasquier nu are aceeaşi influenţă asupra urechilor noastre şi asupra sensibilităţii noastre umane. Dacă vrem să studiem influenţa muzicii asupra unor anumite culturi de organisme elementare, trebuie să mergem de-a dreptul la arta cea mai nobilă. Prin urmare, Richard Fauvet notează: concert de Vivaldi. Cutare tonalitate. Atîtea minute. Clavecin. „Mazurca de

Chopin *In mi.* Atîtea minute." îţi mărturisesc că mi se pare cam ridicol. Cécile dă dovadă de o răbdare îngerească. De altfel, cîntă fără să se intereseze de altceva, ba chiar fără să se uite niciodată la ce-nvîrteşte domnul Fauvet. Domnul Chal- grin, căruia i-am cerut părerea, a spus cu un zîmbet fin: „Nu strică să încerci".

I-am lăsat pe cei doi, pe pianistă şi pe experimentator. Cînd am ajuns pe stradă, m-a apucat iar furia. Şi acuma mai sînt furios. Joseph e nenorocit, se poate, dar mi-e groază de el. Asta-i tot. Ar fi trebuit să spun: „Ţi-ai pierdut toată averea? Din punct de vedere social, e foarte drept, chiar şi pentru tine, Joseph! E o lecţie admirabilă". Aşa ar fi trebuit să-i vorbesc şi să-i întorc spatele. Cînd colo, m-am lăsat încetul cu încetul înduioşat, convins, păcălit. E totuşi greu să digeri aşa ceva. Ţin să-i aduc omagii domnului om de finanţe. Zilele trecute, se plîngea că nu poate să-şi uimească familia. Adu-ţi aminte, sînt chiar termenii lui. Am impresia că, de data asta, şi-a atins scopul.

Fac din nou jurămîntul să nu-ţi mai vorbesc niciodată de acest ticălos de Joseph. M-am murdărit. Istoria asta ridicolă mă face să mă dezmeticesc. Vreau ca, de acum înainte, toată viaţa mea să fie un imn închinat maeştrilor, pe care-i iubesc şi-i venerez. Vreau să trăiesc în pace.
Ştiu că e greu, dar am să reuşesc. Cred că mi-am şi cucerit pacea inimii. Voi şti să merit pacea spiritului. Salutare si frăţie.

L.P.

23 octombrie 1908.

C A P I T O L U L VII

E greu să trăieşti în pace. Ultima vizită pe care mi-a făcut-o Senac m-a tulburat adînc.

Bănuiesc că ai să sari în sus, că ai să mototoleşti scrisoarea mea, ai să blestemi şi ai să ţipi: „De ce te mai vezi cu Senac? Lasă-l pe acest nenorocit în plata destinului său, etc... etc..."

Frate dragă, mă mai văd cu Senac pentru că e de-ai noştri. Fii convins că-l judec, îl cîntăresc şi-l măsor cu sînge rece, dar d& ani de zile, simt pentru el un fel de curiozitate cordială. Sînt foarte îngăduitor. Nu-i lipsit nici de sensibilitate, nici de inteligenţă. E nenorocit şi totuşi e un poet.

Te rog să ţii seama că mă văd cu toţi prietenii noştri din Deşert. Dacă ne-am fi despărţit pentru totdeauna, eşecul nostru ar fi luat o nuanţă de asprime, de cruzime. Da, mă mai văd cu ei, ba chiar uneori cu plăcere. Mă văd cu toţi afară de Jusserand. Se fereşte de noi, nu mai vrea să ne cunoască, nu ne mai iubeşte. Pentru că s-a îmbogăţit? Nu, fără îndoială că nu. Cred mai curînd că are anumite remuşcări şi că nu se poate hotărî să ne ierte că a greşit.

Cît despre ceilalţi, sînt cam în aceeaşi situaţie ca şi Senac. Asta înseamnă că vorbesc despre aventura noastră cu voce tremurată şi chiar cu suspine de regret.

Dar să mă întorc la Senac. Mi-am dat numaidecît seama că are să-mi spună ceva, ceva precis şi dinainte pregătit. Cînd Senac are de făcut o comunicare preţioasă, începe prin a întoarce spatele problemei centrale şi vorbeşte la întîmplare. Aşadar, a început să caşte şi să trăncănească cu vocea aceea moale pe care i-o cunoşti. Se plîngea de sănătate, deşi nu-i chiar aşa de proasta cum vrea ei sâ spună şi gemea:

— Ce se pelrece cu hoitul ăsta? Ce se petrece în şandramaua mea păcătoasă? Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar într-o zi fac cel puţin trei litri de pişat şi a doua zi cincizeci de stropi şi fără nici un motiv, fără nici un motiv, în fiecare zi e altfel, nu mai înţeleg nimic.

A căscat iar, apoi şi-a trecut mîna peste frunte şi a suspinat:

— îmi cade părul. E cam devreme, totuşi. Ieri m-am dus să mă tund. frizerul mi-a spus: „E un păr frumos. Păcat că n-a mai rămas prea mult". Eu nu sînt susceptibil, dar aşa ceva e jignitor.

Fapt e că lui Senac îi cade părul. în timp ce-şi descărca astfel inima, îl priveam şi l-am văzut deodată sub înfăţişarea lui viitoare, înfăţişarea de om bătrîn. Da, Senac e primul dintre noi care ne-a arătat o clipă figura în declin şi asta m-a mîhnit adînc.

Se vede că adevărata lui confidenţă nu ajunsese încă la temperatura potrivită, pentru că a continuat să dea tîrcoale subiectului. Mi-a făcut elogiul vieţii lui singuratice. A găsit la Tombe-Issoire, într-un colţ, un refugiu extraordinar, un bordei plin de crăpături, care are două vagi încăperi — probabil că a folosit pe vremuri drept atelier unui pictor — şi care se închiriază ieftin, pentru că nimeni nu le ia. De jur împrejur, sînt doar grajduri părăsite, magazii şi locuri virane. După eşecul Deşertului nostru, Senac a venit aici cu cîinele Mignon-Mignard şi cu o colivie în care dîrdîie de frig un porumbel bătrîn. Senac a descoperit voluptatea singurătăţii. Se îmbată de tăcere, de nemişcare, de deziluzii. Uneori, vorbeşte despre asta cu oarecare lirism. Trebuie să recunoşti că nu-i o fiinţă cu desăvîrşire vulgară.

Ajunsesem aici cu observaţiile mele asupra musafirului, cînd Senac a murmurat deodată:

— Ce idee ciudată să lucrezi ca preparator la Rohner, cînd eşti unul din cei mai buni elevi ai lui Chalgrin!

îţi atrag atenţia, Justin, că eu nu-mi permit niciodată să spun pur şi simplu Chalgrin sau Rohner. Dar Senac nu-i arogant: acceptă să tutuiască personajele ilustre.

La început n-am răspuns nimic. Aşteptam un alt atac, care a venit, deşi fără grabă:

— Eu nu mă amestec unde nu-mi fierbe oala, spuse Senac. Totuşi, tu ai tact de obicei, Laurent. Ba chiar te pricepi destul de bine să-ţi organizezi viaţa. Dinadins ai făcut aşa? Ai vrut să-i observi? Atunci mai zic şi eu. Afară doar dacă Chalgrin nu te-a rugat să pătrunzi în cetatea adversă. In cazul ăsta, n-am spus nimic.

Ţi-am făcut diverse declaraţii în favoarea lui Senac. Iată de ce mă simt în drept liber să-ţi mărturisesc că tonul cuvintelor lui m-a indispus adînc.

La ora aceea, ne aflam singuri în laborator. Laborantul făcea curăţenie în coteţele de iepuri şi în cuştile clinilor. Nu spuneam nimic şi, fiindcă asta-l cam stingherea pe Senac, a continuat să vorbească. Spunea frînturi de fraze care mă zgîriau sau mă sfîşiau în zbor.

— Trăieşti în mediul acesta de cîţiva ani. Eu nu-l cunosc mai de loc. Şi-apoi, eu nu sînt de meserie. Le văd pe toate cu ochi de scrib. N-are a face! Despre ciorovăiala dintre Rohner şi Chalgrin se vorbeşte, cu voce scăzută, fireşte. Tu

nu eşti un naiv. Asta înseamnă că ai un plan. N-are a face, Laurent, bagă de seamă. Aceşti doi domni nu se pot suferi. Şi culmea e că nu se manifestă. Prin urmare, trebuie să fie o chestiune destul de gravă. Mie mi-e foarte drag domnul Chalgrin. Găsesc că relaţiile dintre noi sînt extrem de plăcute. Şi să ştii, Laurent, nu uit că tu mi-ai procurat slujba asta într-un moment cînd n-aveam nimic şi cînd mă cam săturasem să trag mîţa de coadă. La ce te uiţi?

— Observasem tocmai atunci pe obrazul şi pe gîtul lui Senac o zgîrietură destul de lungă, care nu era cu siguranţă produsă de brici. Şi, fiindcă am arătat-o cu degetul, Senac a continuat:Asta-i de la motanul doamnei Chalgrin. E un animal ciudat, are culoarea burţii de cîrtiţă, o corcitură de angora. Ah ! Ne înţelegem foarte bine. Un cotoi, ţi-am spus. De obicei ne înţelegem. Dar uneori, cînd îl mîngîi, îmi trage cîte o zgîrietură... Mie mi-e foarte drag domnul Chalgrin. Nu înţeleg mai nimic din ce-mi dă să copiez — mă refer la lucrările ştiinţifice. Văd plutind idei care mă uimesc, da, care mă intrigă, Nu-i nevoie să fii specialist ca să miroşi ceva cînd citeşti de pildă o lucrare care combate cu aprindere, cu energie şi cu o nuanţă de răutate...J3pune-mi Laurent, *Originile neţii...*

— Da, şi?

— E o carte a lui Rohner?

— Desigur, e o carte grozavă.

Senac a izbucnit în rîs. Şi mă întrebam tocmai ce avea să-mi povestească, mă întrebam cu oarecare teamă, ba chiar cu oarecare aversiune, cînd a venit Sternovitch. Linişteşte-te, n-am intenţia să-l introduc pe Sternovitch în corespondenţa noastră. Sternovitch e un evreu rus, care vine uneori pe la noi pentru anumite cercetări. Dacă am să-ţi schiţez portretul lui, ai să ţipi numaidecît că devin antisemit. Totuşi, ştii că pe tine te iubesc, deşi eşti evreu, te iubesc ca pe un prieten, ca pe un frate. Dar nu i chip să spun ceva despre un evreu, fără să nu te simţi vizat. Totuşi trebuie să fim drepţi. Toată prietenia şi toată admiraţia pe care le am pentru tine nu mă pot împiedica să găsesc că Sternovitch pute pur şi simplu de încredere în sine şi de îngîmfare. E convins că popoarele din Occident sînt înapoiate şi ticăloase, nişte popoare care nu ştiu să gîn- dească, nici să creeze ceva, ba nici chiar să organizeze sau să administreze bunurile care le-au venit din cer. Asta e! Foarte rău! Nu eşti de loc responsabil de

Sternovitch şi nu-i nevoie să-ţi pierzi nici măcar un atom de curaj ca să-l aperi.

Prin urmare, Sternovitch a intrat în laborator chiar în clipa în care aşteptam de la ilustrul Jean-Paul Senac noi destăinuiri. Atunci Senac s-a ridicat în picioare şi am rămas singur la masa de lucru. Cei doi musafiri au început să se cicălească aşa cum fac de obicei. Ii auzeam din depărtare. Senac scosese din servietă un bloc de hîrtie şi rusul a spus, holbînd îndărătul lentilelor ochelarilor doi ochi strălucitori, care par foarte mici din cauza refracţiei.

— Va să zică, voi, francezii, aveţi nevoie de hîrtie liniată ca să mergeţi drept?

Nu ! A răspuns Senac cu mutra unei pisici care a zărit o muscă. Nu, nu totdeauna. De obicei scriu pe o hîrtie de şcoală care nu-i liniată

.

—

— Ah! Da, a răspuns Sternovitch, hîrtia aceea care se vinde în pagini separate.

— Exact. Noi, francezii, n-avem nevoie să prindem una de alta foile de hîrtie ca să ne ţinem ideile în respect.

— Păi atunci de ce vă serviţi şi de hîrtia asta liniată?

— Ga să serim printre linii, şuieră Senac pe un ton ironic. Noi tragem linii ca să nu le respectăm. S-a înţeles?

Sternovitch a început să vorbească numaidecît despre indisciplină. Toată povestea devenea stupidă. I-am lăsat pe cei doi nenorociţi să se certe aşa, ca proştii. Eram nemulţumit şi neliniştit. Trebuie să-ţi mărturisesc că, de vreo patru-cinci zile, domnul Chalgrin nu prea vorbise cu mine, el care mă consideră mai curînd prieten decît elev. Am început să socotesc prilejurile cînd domnul Chalgrin trecuse prin laborator fără să-mi vorbească, ba chiar fără să arate că mă vede, şi m-am simţit deodată foarte nenorocit. în clipa aceea cei doi certăreţi s-au potolit. Senac, care se pregătea să se ducă în bibliotecă, a venit să-mi strîngă mîna şi mi-a spus cu glas scăzut:

— Nu ţi-ai dat seama, dragul meu, că în cartea cea mare a lui Rohner, în care se pomeneşte de toată lumea, maestrul nostru Chalgrin nu e învrednicit nici măcar cu un citat cît de mic?... Ah ! Mă duc, e timpul. Mai vorbim noi despre asta şi altă dată, dacă ne mai amintim că această problemă există.

A fost o dimineaţă neplăcută. Mise părea că gîndurile mele sînt otrăvite. Eram convins că domnul Chalgrin era rece cu mine, că făcusem o greşeală enormă, greu de reparat. îmi era necaz pe Senac fiindcă-mi deschisese ochii, da, îmi era necaz că, de fapt, îmi făcuse acest supărător serviciu. Spre prînz, domnul Chalgrin a venit în laboratorul cel mare. S-a aşezat lîngă mine. Eram neliniştit şi tulburat. La început, m-a privit lucrînd fără să spună nimic. Pe urmă, cu vocea aceea uşoară şi aproape dematerializată, a spus:

— Ţi se întîmplă vreodată să-ţi pierzi timpul, Pasquier?

Eram foarte surprins. Am simţit că roşesc şi am răspuns:

— Nu cred. Nu, patroane.

— Ah! Ah! Eşti un tocilar şi bine faci. Totuşi, trebuie să ştim cu toţii să ne pierdem timpul. Uneori, adevărul

—

— se apropie de noi cînd ne odihnim, cind nu ne gîndim la nimie şi cînd sîntem perfect disponibili, cînd sîntem accesibili.

Eram foarte mirat: domnul Chalgrin munceşte mult. Mă întreb dacă-şi găseşte timp să doarmă. Şi, deodată, asemenea întrebare! Mi-a mai spus:

— Cînd e vorba de ştiinţă, se vorbeşte totdeauna despre observaţie. Chiar dacă n-ar fi decît din pudoare şi încă ar trebui să vorbim numai de contemplare. Numai lucrurile şi fiinţele pe care nu le privim, cărora nu le cerem nimic, îşi destăinuie secretul.

Aşteptam un comentariu. Atunci domnul Chalgrin s-a ridicat în picioare, mi-a întins mîna şi a mai spus:

— Mi se pare că în ultima vreme am stat prea puţin de vorbă. Iartă-mă, prietene. Sînt foarte preocupat de ce lucrez. încetul cu încetul, ajung la anumite presupuneri, de care prefer să nici nu-ţi vorbesc. Poate că le-ai considera ciudate, neraţionale. Ei! Pe mîine, Pasquier !

Am răspuns, ca de obicei:

— La revedere, patroane.

Domnul Chalgrin se pregătea să iasă din laborator. S-a întors repede spre mine şi mi-a spus zîmbind:

— îmi place cuvîntul ăsta. Dar sper că-l păstrezi numai pentru mine, Pasquier. în fine, înţelegi...

Trebuie să-ţi spun că aceste ultime cuvinte m-au tulburat din nou.

îmi împart timpul în aşa fel, încît să pot lucra aproape în fiecare dimineaţă la Collège de France şi restul zilei la Institut. Mi se pare că încep să-l înţeleg 'pe domnul Rohner. Mă intimidează. Are să mă intimideze întotdeauna. Sentinţele lui sînt, cum să-ţi spun? fără drept de apel. Ieri seara mi-a vorbit despre domnul Hermerel, la care am lucrat înainte de Deşert şi care, după cum ştii, mi-e foarte drag. I-am răspuns:

— E o inteligenţă excepţională !

Domnul Rohner a tăcut şi a zîmbit. Am reluat:

— Nu credeţi, domnule?

Şi profesorul a răspuns cu un gest vag:

Ba da, dacă spui dumneata..,

—

Eram foarte nedumerit; am continuat totuşi cu multă înflăcărare:

— Domnul Hermerel mi s-a părut întotdeauna a fi un savant de inteligenţă excepţională.

Domnul Rohner a încruntat uşor din sprîncene, pe care le are lungi şi stufoase.

— Haida de! a spus el cu o voce fermecătoare şi tăioasă în acelaşi timp. Nu vorbi aiurea despre inteligenţe excepţionale. Nu se găsesc pe toate drumurile.

Tare mă tem că fiorosul Senac a pus degetul lui indiscret pe nişte răni ascunse. Il ascultam ieri de la distanţă pe profesorul Rohner, care vorbea cu unul din colegii lui. Spunea cu vocea sa lipsită de vibraţie:

— E un visător şi un spirit iraţional prin esenţă. Ce caută la Studiile Raţionaliste?

Şi deodată, m-am speriat. Dea Domnul ca aceste cuvinte să nu se refere la scumpul meu patron ! Ţi-am spus, mi se pare, că a fost numit preşedinte al Societăţii Studiilor Raţionaliste. Mărturisesc că mă pierd în norii şi în ceţurile astea. Mă pregăteam să plec cînd a sosit Fauvet. E amabil cu mine, aproape prietenos. In timp ce-mi spălam mîinile, i-am spus cu multă nepăsare:

— Ştiai că patronul e în relaţii proaste cu domnul Rohner?

Fauvet a ridicat din umeri:

— In relaţii proaste? Cine ţi-a spus aşa ceva? Nu, nu ştiu.

N-am stăruit. Se vede că Senac se înşală. Mă neliniştește
însă faptul că trăieşte totuşi în imediata apropiere a domnului Chalgrin, că-i face corespondenţa şi-i bate la maşină multe lucrări, care nici măcar nu sînt publicate şi despre care eu nu ştiu nimic.

In legătură cu Fauvet, vreau să te dojenesc. Nu-l cunoşti şi vorbeşti despre el cu o duşmănie aproape arţăgoasă, care mă cam supără. Află că Richard Fauvet nu e prietenul meu intim şi nici nu va fi probabil vreodată. E un domn cu o fire foarte deosebită de a noastră. Un tip de o distincţie desăvîrşită şi un om de gust. Mai bine zis, un om care are monopolul gustului şi-l manifestă în gesturile şi în vorbele cele mai neînsemnate. Noi, dragă Justin, sîntem nişte beoţieni şi nişte sălbatici faţă de domnul Fauvet, care e un pur printre puri.

Hai, Justin, vreau ca aceasta scurtă schiţă să te liniştească asupra sentimentelor ce-mi inspiră Fauvet. Nu-i un coleg antipatic, dar nu simt pentru el decît o simpatie foarte rezervată.

Şi apoi, gata! Sînt obosit şi îngrijorat. Gîndul că nişte oameni ca Ghalgrin şi Rohner ar putea să se înfrunte şi chiar să se ciocnească nu mi se pare neomenesc; s-au mai văzut lucruri de acest fel în templul ştiinţei. Dar gîndul că ar putea să nu se preţuiască şi să nu se admire mă supără şi mă dezorientează. Inteligenţa lor e dintre cele mai rafinate, ce naiba! N-au decît să citească, să reflecteze şi să înţeleagă. Cine ar putea s-o facă mai bine decît ei?

Al tău L a u r e n t nedumerit.

30 octombrie 1908.

C A P I T O L U L VIII

Calm nespus! Seninătate olimpiană! Asta-i viaţa mea acum, dragă Justin. Ţine seamă totuşi că acest frumos calm nu înseamnă moliciune şi că această seninătate vie spre care mă înalţ treptat n-are nimic comun cu răceala. Adevărata seninătate nu înseamnă lipsa pasiunii, ci o pasiune stăpînită şi un elan domesticit. îmi dau toată silinţa să mă stăpînesc, adică să mă domin.

Ştii, figura domnului Rohner e foarte deosebită, nu încape îndoială. Sînt sigur că ţi-ar plăcea. Ţi-am mai spus că e scund de statură, dar nu se prea vede fiindcă se ţine foarte ţeapăn. Cred chiar că poartă o centură, un fel de

corset. Spune aşa: „Burta nu înseamnă numai grăsime şi îndobitocire, înseamnă şi deformaţie morală. începi să faci burtă cînd spiritul se relaxează şi acceptă decadenţa". Domnul Rohner n-o acceptă. Face gimnastică suedeză dimineaţa şi seara. Ţine un regim alimentar foarte sever pe care speră să-l impună lumii întregi. Are o jachetă încheiată de sus pînă jos, ceea ce-l face să pară şi mai drept. Toată săptămîna poartă o pălăriuţă rotundă de fetru negru şi moale. Are totdeauna baston şi spune: „Bastonul şi buzunarul fac parte din fiziologia omului. Bastonul şi buzunarul sînt anexe ale organismului. Bastonul îmi prelungeşte cu optzeci şi cinci de centimetri sensibilitatea tactilă şi musculară. Îmi prelungeşte şi-mi transformă toate sensibilităţile, afară de cea termică. Cu bastonul percep senzaţii pe care nu le pot avea cu mina. Bastonul meu e o tijă de rezonanţă, o antenă facultativă, care se poate schimba, care nu suferă şi care poate fi înlocuită în caz de accident. Civilizaţia noastră e mai vicleană totuşi decît civilizaţia insectelor... Nu înţeleg cum e posibil ca un om inteligent, un spirit cercetător, să se lipsească de baston. Cit despre buzunare, dacă le pun la socoteală şi pe cele de la pardesiu, am de obicei douăzeci şi trei, nici unul mai puţin. Şi fiecare din ele are un scop precis. Buzunarul e un rezervor nespecializat, un rezervor eliberat de sclavia sfincterului. Nu putem pune orice în rezervoarele noastre naturale: stomacul, băşica, rectul, toate depinzînd teribil de mult de emoţiile noastre. Buzunarul are o splendidă independenţă de emoţii. O dovadă manifestă a inferiorităţii femeilor e lipsa de buzunare în îmbrăcămintea lor".

Domnul Rohner nu este un feminist. E văduv de patrucinci ani. Nu vorbeşte aproape niciodată de soţia lui, şi cînd o face, adoptă un ton foarte rezervat şi în treacăt.

Nu poartă nici o decoraţie, deşi mi s-a spus că e ofiţer al Legiunii de Onoare. Simplitatea asta mi-a dat de gîndit. Am avut norocul, cam stînjenitor, să fiu decorat la vîrsta de douăzeci şi şase de ani în împrejurările pe care le cunoaşteţi. Renunţ la aceste insigne ostentative. De acum înainte, voi urma pilda domnului Rohner şi nu voi mai avea decoraţii la butonieră.

Profesorul Nicolas Rohner are o putere excepţională de muncă şi o aptitudine de a se concentra pe care nu te poţi stăpîni să nu i-o invidiezi. E în stare să-şi fixeze atenţia opt sau zece ore în şir, ceea ce mi se pare

prodigios. Ştie să se odihnească, aptitudine tot atît de remarcabilă, şi atunci joacă cărţi sau face pasienţe. Recunoaşte acest lucru, ba chiar recomandă obiceiul lui şi altora, spunînd: „Cînd joc cărţi, sînt aproape sigur că nu mă gîndesc la altceva".

In sfîrşit, e econom pînă la fleacuri, virtute pe care mă voi sili s-o înţeleg şi s-o preţuiesc.

După cum vezi, încerc să fac un portret. Nu e uşor, căci mă obişnuiesc zi de zi să-mi cunosc mai bine omul şi descopăr la el trăsături noi, care mă îndeamnă să-mi revizuiesc toate schiţele anterioare.

Laborantul nostru a lipsit două zile pentru că soţia lui era în durerile facerii şi pentru că nu-i mergea prea bine. Domnul Rohner a bombănit:

— Se pare că vine cu picioarele înainte. Asta-i prost. Ca să treacă bine, ca să meargă repede, copilul trebuie să se năpustească înainte cu capul plecat ca un înotător dibaci, aşa cum face omul în viaţă.

Mi-a trebuit cîtva timp ca să diger această sentinţă. La început am găsit-o brutală. După aceea m-a fermecat. Şi fiindcă am ajuns aici, trebuie să-ţi destăinuiesc un scrupul. Ţi-am mai spus că domnul Rohner are nişte ochi de un albastru-palid, nişte ochi azurii Ile-de-France, care-mi amintesc uneori de privirea tatei. Ei bine! Cînd spune anumite lucruri, am impresia că profesorul Rohner se exprimă ca fratele meu Joseph, pentru cazul că Joseph ar fi de o mie de ori mai cultivat decît e. Dar cînd e vorba de domnul Rohner, ceea ce mă nedumereşte şi mă revoltă la Joseph, devine în ochii mei prilej de mirare şi de admiraţie. Găsesc, dragă Justin, că totul la el se explică prin cultură şi prin geniu. Asprimea lui Joseph, temperată de umanism şi de filozofie, ar putea ajunge energie şi noblеţe. Dar Joseph e fratele meu. Nu poţi să ierţi nimic alor tăi; ei ne fac să privim şi să înţelegem adîncul propriilor noastre abisuri.

După cum vezi, domnul Rohner nu e un spirit plin de nuanţe şi de subtilităţi ca domnul Chalgrin. E o fire cu o constituţie tare şi mai robustă probabil decît a bunului meu patron.

Ieri seară, domnul Rohner lucra şi m-am dus la el să-i cer un sfat cînd, fără să răspundă la întrebarea mea, mi-a spus pe nerăsuflate:

— Tentaţiile de a trăda raţionalismul, de a ne îndepărta de el, fie numai în gînd, fie numai o secundă, sînt capcane de care trebuie să ne ferim cu străşnicie. Am citit comunicarea pe care mi-ai încredinţat-o. Citezi frazele prin care Charles Richet îşi termină lucrarea asupra anafilaxiei, fraze care lasă totuşi o poartă deschisă spre finalism. E un citat supărător. Richet e un savant de mare valoare, dar dacă începe să bată chnpii, trebuie să-l laşi numaidecît în plata Domnului. Ideea după care specia ar putea dovedi că respinge orice modificare datorită unor substanţe străine... Voinţa speciei de a se guverna într-un anumit fel, jertfind la nevoie un anumit număr de indivizi, e o idee de ideolog. Atenţie, domnule Pasquier! Nu avem decît un instrument sigur, credincios şi uşor de mînuit, şi anume, raţiunea noastră. Restul e supus greşelii, ridicol, orb, ne duce înapoi spre o barbarie şovăielnică. Prin urmare, să nu facem compromisuri. Noi, oamenii, trebuie să explicăm totul prin raţiune şi numai prin raţiune. Cred că mă înţelegi bine; dacă există alte explicaţii, nici nu vreau măcar să le aud, le las în seama meditaţiei moluştelor, a anelidelor şi a altor animale inferioare. Aceste explicaţii au amăgit oamenii timp de patru sau cinci mii de ani. In sfîrşit, noi, responsabilii, ne-am eliberat de sub jugul lor. Prin urmare, să ne lăsăm de şicane şi de fărădelegi. Cel care, în condiţiile actuale ale ştiinţei, nu merge drept înainte, cu ochii pironiţi asupra scopului, mai riscă şi azi să compromită totul. De la caz la caz, îl putem numi trădător, laş sau imbecil!

Cîtă patimă rece! Ce voce tăioasă, ascuţită! Nu eram zguduit, eram aproape convins. In ciuda mustăţii şi a barbisonului, domnul Rohner seamănă cu Robespierre. îmi închipui că aşa trebuie să fi vorbit incoruptibilul, cu aceeaşi voce încăpăţînată, îngheţată, care nu ridică niciodată tonul şi nu-şi schimbă niciodată direcţia. De altfel, cred că-i înzestrat cu o mare perspicacitate, căci în clipa de faţă sînt mereu preocupat de problemele raţionalismului în epoca modernă, şi domnul Rohner atinge tocmai o rană deschisă.

Sosirea domnului Roux ne-a întrerupt brusc convorbirea. L-ai văzut pe domnul Roux în fotografiile revistelor ilustrate. Ce figură surprinzătoare! Ce austeră, ce slabă şi ascetică e această figură! Cred că n-a împlinit încă şaizeci de ani. îşi tunde părul scurt, rotunjit pe frunte şi are o

bărbiţă care seamănă cu a hughenoţilor din secolul al XVI-lea;' e destul de uşor să ţi-l închipui cu o coleretă plisată în jurul gîtului. Domnul Roux nu poartă coleretă, ci un fular gros de monitor. E îmbrăcat în negru, mai mult decît modest. Poartă pantofi grosolani de vicar. îl văd adesea la administraţie, unde face de gardă cîteva ore pe zi, supraveghind ce se petrece, urmărind oamenii» care intră şi pe cei care ies. Ce privire vigilentă! Săptămîna trecută, i-am dus un dosar în cabinetul lui de lucru. L-am găsit în faţa unei mese lungă de un metru, largă de un cot, şi fără nimic pe ea. Şedea pe un scaun de paie şi-şi sprijinea picioarele pe o rogojină mică de trei franci. Ai fi crezut că te afli în vorbitorul unei congregaţii sărace. Iţi mărturisesc că mă mai simt şi acum pătruns de un respect glacial. Mă aflam în anticamera ştiinţei: a ştiinţei secolului al XlX-lea, inflexibilă, sinceră, castă.

Domnul Roux şi domnul Rohner au început să discute. Ghiceam că e vorba de Congresul ştiinţelor biologice ale cărui lucrări vor începe la Paris spre sfîrşitul iernii. Domnul Rohner spunea:

— N-ai acceptat să prezidezi, şi-mi pare rău, căci asta ar fi simplificat totul. In ce priveşte discursul, mă voi mai gîndi. Dă-mi voie să mă mai gîndesc. Nu-mi place să împart cu nimeni responsabilităţile...

Cei doi interlocutori s-au îndepărtat după aceste cuvinte, astfel că n-am auzit sfîrşitul convorbirii. M-am întors în laboratorul cel mare. Am lucrat cu doamna Hou- doire, tînăra femeie despre care ţi-am mai vorbit într-una din scrisori şi care îndeplineşte la noi funcţia de laborantină, cum spune Sternovitch. E de familie foarte bună, dar din nefericire nu şi-a putut termina studiile. A fost măritată cîteva luni, după care soţul ei a părăsit-o pentru nu ştiu ce aventură. A trebuit să-şi caute o slujbă. Se ocupă de culturi şi de etuve, ia temperatura animalelor, face uneori injecţiile, ţine registrele. E devotată, mută şi tristă. Are părul foarte negru şi pielea mată, ochi frumoşi şi voalaţi, plini de melancolie. îmi place foarte mult. Să nu-ţi închipui că am făcut un amor. Nu, e o simpatie sinceră şi omenească, nuanţată de o uşoară afecţiune. Am spus că e „mută" pentru că doamna Houdoire nu vorbeşte de loc. Totuşi, cînd e obligată să spună ceva, vocea ei frumoasă de con- tralto vibrează dureros ca o vioară în tonalitate gravă.După cum vezi, mă silesc să-ţi zugrăvesc lumea din

jurul meu. Dar din cele ce spun să nu deduci că mă consider punctul central al vreunei lumi. Nu, nu, simt că devin modest, da, modest eu frenezie. Orice formă de trufie mă înerczeşte.

Domnul Rohner a trecut prin laboratorul cel mare cu domnul Roux şi l-a însoţit pînă la uşă. Apoi s-a apropiat de mine cu un aer preocupat. îşi trosnea articulaţiile degetelor, zgomot care mă supără. Mi-a spus:

— Il cunoşti pe domnul Schleiter?

— Da, domnule, am lucrat împreună pe vremuri, la domnul Dastre.

— Vei avea plăcerea să-l vezi. Face o anchetă în Institut, anchetă pe care i-a cerut-o ministerul. Cred că e la etajul de jos. Va fi aici peste cîteva minute.

Domnul Rohner a rîs scurt apoi a continuat:

— In perioada cînd a lucrat la domnul Dastre, domnul Schleiter a scris teza aceea despre grăsimile fosforate din ouăle de păsări. Îmi amintesc foarte bine, era o lucrare excelentă. De atunci încoace, domnul Schleiter a decăzut şi a început să facă politică. Vom auzi vorbindu-se despre el. Dar foştii colegi şi profesori ai domnului Schleiter să nu-l regrete prea mult! Cînd un om care are cunoştinţe serioase se dedică politicii, înseamnă că e inutilizabil în profesiunea pe care părea să şi-o fi ales, înseamnă că nu mai e bun de nimic. La conducerea statului se află rebuturile tuturor carierelor onorabile.

Ochii domnului Rohner aruncau flăcări palide. Strîngea uşor din dinţi, ceea ce mă nedumerea şi mai mult decît înţelesul cuvintelor sale. A continuat cu un fel de furie:

— Bagă de seamă, Pasquier, eu vorbesc despre oamenii care au totuşi cunoştinţe fundamentale. Cît despre ceilalţi! Ce mizerie! Ar trebui ca oamenii fără cultură să fie împiedicaţi să ajungă la conducerea statului. Ar trebui să existe studii şi concursuri. In fond, poporul dispreţuieşte cultura deoarece vede că nu-i necesară în posturile cele mai înalte; îşi dă seama că se poate lipsi de ea. Iată de ce puterea cade în mîinile unor nevrednici. Din nenorocire, oamenii care-şi iubesc meseria şi sînt înzestraţi pentru ea nu acceptă s-o părăsească, pentru a ajunge valeţii lepădăturilor electorale. Poporul acesta ştie foarte bine că dacă iei la întîm- plare un om, el nu poate în patru sau cinci luni, ba nici chiar în patru sau cinci ani, să ajungă

savant, chirurg sau artist. Dar poporul ştie că primul venit poate, cu ajutorul politicii, să se instaleze într-o bună zi în fotoliul stăpînirii şi că, o dată instalat în acest fotoliu, se face ascultat nu numai de valeţi, ci şi de savanţi, de chirurgi, de profesori, de generali, de artişti, de toţi cei care şi-au dat viaţa pentru a cunoaşte ceva şi pentru a face corect o anumită muncă. Nu-i o stare de lucruri îmbucurătoare.

Vorbele lui m-au uluit. Ştiu că domnul Rohner frecventează culoarele ministerelor şi că sîcîie pe oamenii politici cu nenumărate cereri şi plîngeri. Păi atunci !

Domnul Rohner ar fi continuat poate pe acest ton, dar în clipa aceea a intrat Léon Schleiter. Sînt doi ani de zile de cînd a plecat de la Sorbona. Acuma e în concediu. Nu scapă nici un prilej de a-şi vizita foştii colegi. Nu ştiu dacă o face din nostalgie sau din dorinţa de a se lăsa admirat.

E tot întunecat, tot slab şi funebru. N-are a face ! L-am revăzut cu oarecare plăcere. Am vorbit despre Sorbona, despre vizita sa în Deşert, anul trecut, despre colegii şi despre profesorii noştri. Apoi a discutat chestiuni politice. E şeful de cabinet al lui Viviani. Are o orientare mult mai de stînga decît şeful lui şi decît Jaurès şi Guesde, idolii săi. Şi-a instalat tabăra în anticamera miniştrilor, dar numai ca să aştepte şi să pregătească revoluţia. S-a molipsit imediat de spiritul de «patronaj revoluţionar». Vorbeşte despre revoluţie cum vorbesc alţii despre Dumnezeu, cu o smerenie spumoasă şi zemoasă.

După ce a plecat, domnul Rohner s-a liniştit. Ne-am regăsit şi ne-am bucurat iar de seninătatea olimpiană despre care ţi-am vorbit, cred, chiar la începutul scrisorii mele.

După cum vezi, duc o viaţă liniştită. Un lucru, unul singur m-a indispus zilele trecute. Sénac mi-a făcut o vizită la Institut, unde n-are ce căuta. Nu se mai hotăra să plece.

Sénac e un trăsnit. Să-ţi spun acuma pînă nu uit: toate insinuările pe care le făcuse zilele trecute n-au nici un sens şi nu se bazează pe nimic. Săptămîna trecută, domnul Rohner mi-a spus: „Am primit o scrisoare de la domnul Chalgrin. Da, era o scrisoare foarte amabilă în legătură cu o problemă tehnică. Fii bun şi mulţumeşte-i din partea

mea". Am avut impresia că vîntul împrăştia toţi norii de pe cerul meu şi am simţit o mare plăcere.

Camaradul şi fratele tău, Laurent olimpianul. 15 octombrie 1908.

CAPITOLUL IX

Da, Justin, ţi se pare că neglijez corespondenţa dintre noi şi ai dreptate să protestezi. Scuză-mă. In momentul de faţă, se petrece sub ochii mei o dramă neînţeleasă, ale cărei origini şi a cărei evoluţie le desluşesc cu multă greutate. Frumoasa mea seninătate din luna octombrie s-a împrăştiat. Trăiesc într-o atmosferă de nelinişte şi de teamă.

Ca să procedez în ordine, am să recapitulez o anumită convorbire pe care' am avut-o cu Senac acum zece zile. E vorba de evenimente neplăcute, aşadar n-ai să te mai miri prea tare aflînd că Senac e amestecat în ele. Era să scriu „compromis", dar m-am stăpînit.

Mă aflam la Institut acum vreo zece zile, cînd a venit Senac. Se apropia începerea cursurilor şi a lucrărilor practice. Pregăteam instalarea studenţilor. îţi dai seama că am foarte mult de lucru. Cînd Senac vine pe la mine trebuie să consider că sacrific cel puţin o oră cu el. Şi, dacă din nenorocire e băut, trebuie să-l rabd mai bine de două ore, să-i dau curaj, să-l pun iar pe picioare. în ziua aceea Senac băuse. Dacă n-aş fi desluşit asta din privirea, din mirosul, din tremurul degetelor, din timbrul consoanelor nazale, şi din gesturile de rumegător pe care le făcea ca să articuleze cuvintele, mi-aş fi dat seama fără îndoială după conţinutul frazelor lui. Cînd e beat, Senac se dezlănţuie împotriva beţivilor şi învinuieşte de beţie pe toţi cei despre care are prilejul să vorbească. A început să se dea la Sternovitch:

— De patru ori pe săptămînă e ţeapăn, spoit din cap pînă în picioare. E evreu rus, foarte rus după băutură. Nu zău, la ruşi, proporţia de alcoolici incurabili e aşa de mare că Rusiei nu i se va putea încredinţa niciodată un rol im-

portant în politica lumii. Hm! Hm! Nu pot să sufăr oamenii care beau.

Ghiorăia cu încăpăţînare şi împuţea tot laboratorul. Atunci a început să se plîngă:

— Mi-am ratat viaţa, dar n-am chef să dau ortul popii. Viaţa mea e o tortură, crede-mă, Laurent. Ştiu eu ce ştiu. Grozăvia e că prefer totuşi să trăiesc aşa decît de loc. Sînt sigur că mă voi duce în iad, cum spun oamenii cumsecade. Inferuul înseamnă totuşi ceva, înseamnă totuşi o formă a veşniciei. Prefer să mă duc în infern decît să dispar în neant. Tnfernul înseamnă continuarea vieţii. De altfel, dă-mi voie să-ţi spun, nu cred nici în infern, nici în altceva, nici chiar în neant. M-ai auzit? Nu cred nici în neant.

Uf! Cînd Senac o ia pe tonul ăsta, am nevoie de multă răbdare. M-am prefăcut că nu aud nimic şi am continuat să mă plimb printre mese. Nu-mi încheiasem halatul. Senac venea după mine, continuînd să ghiorăie. A tras de marginea halatului meu, apoi a început să cotcodăcească, şi privirea i-a strălucit deodată:

— Aha! Aha! Nu-ţi mai porţi decoraţia.

— Şi ce-ţi pasă?

— Nu-mi pasă, dar de obicei — nu la tine fac aluzie — ăsta-i un simptom: cînd cineva nu-şi mai poartă decoraţia înseamnă că aşteaptă un grad superior şi că-i nemulţumit fiindcă nu l-a căpătat. Uită-te la Rohner, nu-şi mai poartă dopul de cînd Chalgrin s-a învîrtit de cravată. Nu încape îndoială.

— Taci, am spus înfuriindu-mă deodată. Eşti incapabil să înţelegi că sînt momente în viaţă cînd te simţi curat, eliberat de toate onorurile.

Senac a început să rîdă şi şi-a introdus vîrful arătătorului în nas. A murmurat:

— Haide, nu eşti chiar aşa de naiv! Cei care refuză onorurile sînt cei mai orgolioşi, cei mai dornici de onoruri. Cer onoarea de a dispreţui onorurile. Ah! Ai să înţelegi tu pînă la urmă.

Şi deodată, iară nici o tranziţie, ca şi cum ar fi profitat de enervarea mea ca să ajungă la chestiunile esenţiale, a spus:

— Ascultă, Laurent, azi-dimineaţă nu m-am dus la profesorul Ghalgrin şi prefer să-ţi spun că de azi înainte nu mă mai duc.

Am simţit că furia mea avea alt motiv şi lua altă orientare, că se năpustea vijelios într-o direcţie nouă:

— Dar ce-ai mai făcut?

Fraza era aspră şi credeam că Senac va accepta lupta, că se va apăra şi va contraataca. Nici gînd de aşa ceva. Şi-a plecat ochii şi a spus cu un zîmbet de paracliser:

— Nu, nu mai pot să mă duc la el, din cauza motanului. Ţi-am mai spus, cred, că în primăvara trecută, domnul Chalgrin mi-a ascultat rugămintea şi l-a angajat pe Senac ca secretar. Senac ştie să bată la maşină şi să stenografieze. Dacă-ţi mai aminteşti, înainte de Deşert era secretarul unui om politic, un individ care se numea Goualieux. Slujbuliţa asta la domnul Chalgrin însemna pentru el o pîine sigură. Domnul Chalgrin scrie mult. Are nevoie de cineva care să-i facă fişele, să caute prin biblioteci, să citească şi să claseze articolele interesante şi să-i copieze manuscrisele. E o muncă plăcută nu numai pentru că tovărăşia patronului e foarte vie şi instructivă, ci pentru că nu impune ore fixe. N-are nimic comun cu o muncă de birou. Oferă multă libertate şi multă independenţă. Mă rog, e tot ce putea visa un individ ca Senac în clipele de optimism.

A continuat, fără să ridice ochii:

— N-am făcut nimic. Îţi spun că e din cauza pisoiului. Nu mai vreau să văd motanul acela.

— Indiferent de motivele tale, pot să-ţi spun că sînt absurde.

— Habar n-ai. Eu le găsesc excelente.

Mă aşezasem pe marginea unei rogojini şi mă jucam nervos cu rigla de sticlă. Senac era în faţa mea ca un vinovat. A bîjbîit cu mîna căutînd un taburet de student, un taburet scund pe care s-a aşezat. în această poziţie, nu era obligat să ridice ochii spre mine. Şi-a aţintit privirea asupra genunchiului meu şi a început să-şi smulgă din adîncul fiinţei nişte lucruri amărîte, lucruri cum numai el poate să născocească.

— Ştii, îl cheamă Minos. E un nume frumos pentru un motan. Cînd scriam la masă, în bibliotecă, se învârtea în jurul meu, mi se freca de pantaloni, se alinta în tot chipul. Aşa că pînă la urmă, îl luam de subsuori şi-l cocoţam pe

genunchi. Stătea aşa multă vreme. Uneori uitam de el. Alteori torcea ca să-mi ceară o dezmierdare. Atunci îl scărpinam pe cap sau îi petreceam un deget pe sub bărbie. Cînd degetul lunecă ceva mai jos, simţi traheia-arteră, marecît o pană de gîscă, cu inelele cartilaginoase.

Sénac s-a întrerupt şi a trebuit să-i dau ghes:

— Şi ce înseamnă toate astea?... Explică-te... Nu înţeleg...

Atunci a continuat:

— Ai omorît vreodată vreo pisică? Nu. Ei bine! Asta înseamnă că nu eşti curios. Să ştii că e foarte greu. Unii le bagă în saci şi le omoară cu lovituri de bîtă. Pisicile sar, şuieră, urlă. E îngrozitor. Alţii le spînzură. Şi cînd o pisică moare, habar n-ai cît de lungă şi de grea e. Ah! Nu, nu-i uşor. Şi-i simţeam traheia-arteră... Recunoaşte că e o ispită. Îmi spuneam că dacă aş strînge... Numai că ai nevoie de tehnică. Eu bănuiam tehnica aceea. Trebuie să strîngi zdravăn între genunchi toată partea dinapoi, să-i imobilizezi cele două labe dinainte cu o mînă şi cu cealaltă! Ei bine! Să te descurci cum poţi cu traheia-arteră... Iţi dai seama, Lau- rent, că ceea ce mă interesează e dificultatea. Atît şi nimic mai mult. Recunoaşte că e un tur de forţă să strîngi de gît o pisică fără să te zgîrie. Şi-atunci, cum eram tocmai pe punctul de a săvîrşi... acţiunea... Mă gîndeam doar la ea, atîta făceam, nici măcar nu începusem să strîng genunchii. Iţi repet că era doar un fel de dorinţă... Atunci motanul Minos a scos un strigăt înfiorător. Nici măcar nu-l amenin- ţasem, nici măcar nu strînsesem. A scos un strigăt înfrico- şător şi m-a zgîriat zdravăn. Uite, uite aici la pumnul meu. Ca şi cum ar fi putut să ghicească un gînd, care nici măcar nu era foarte precis şi foarte hotărît. Pe urmă a făcut un salt! Frrt! Sus pe cămin. Se uita la mine cum s-ar fi uitat un om. In cele din urmă, a plecat ridicînd din umeri. Pe cuvîntul meu!

îl cunoşteam foarte bine pe Sénac. Trebuie totuşi să-ţi mărturisesc că după această confidenţă m-am simţit deodată foarte prost. Mă întrebam ce să-i răspund, cînd a început iar să vorbească:

— Ce s-ar fi întîmplat dacă aş fi omorît motanul? Ce-ar fi spus doamna Chalgrin? Ce-ar fi gîndit toţi despre mine văzîndu-mă că apar cu prada aceea în mînă?...

— Dar bine, am spus eu ridicînd din umeri, pînă la urmă tot nu l-ai omorît.

Senac a clătinat din cap.

— E cam acelaşi lucru. Nu mă mai duc la Chalgrin. înţelege, nu vreau ca animalul acela să se uite iar aşa la mine, n-aş putea să suport.

Avea un aer încăpăţînat. îţi mărturisesc că mi-era milă de el. Pînă la urmă, eram gata să-l consolez ca de obicei. Dar Senac şi-a luat pălăria şi a plecat, nefericitul, sugînduşi mustaţa neagră. Şi-am început să mă întreb ce altă slujbă i-amputea găsi, căci, în definitiv, trebuie să trăiască. Dumnezeule, ce tîmpit sînt! Nu mă gîndeam decît la povestea aceea ridicolă şi odioasă cu motanul, la slujba pierdută, adică la fleacuri.

Au trecut cîteva zile cu mici enervări de acest fel. Mă feream să-i vorbesc patronului despre Senac. îmi spuneam aşa: „Pînă la urmă, tot o să-mi spună ceva domnul Chalgrin".

Întîi lucrurile s-au petrecut cum mă aşteptam şi mi-am dat seama aproape imediat că drama aceea nu era simplă. Marţea sau miercurea trecută, domnul Chalgrin m-a întrebat:

— Prietenul dumitale Senac e bolnav? Se împlineşte o săptămînă de cînd n-a mai venit să lucreze. Fii bun, Pasquier, şi interesează-te ce-i cu el.

Spunînd acestea, patronul avea un aer preocupat. Vedeam fibrele pleoapelor lui contractîndu-se uşor, ceea ce înseamnă — ştiu asta — că e obosit. Şi deodată, a rostit nişte cuvinte de neînţeles:

— îl scot din cauză pe domnul Senac, e prietenul dumitale, ceea ce-i o garanţie suficientă. De altfel, am toate trei copiile.

Dîndu-şi seama că aceste frînturi de fraze n-aveau nici un sens pentru mine, patronul şi-a venit în fire. Totuşi, vocea continua Să-i tremure de emoţie

— .Ai citit, m-a întrebat el, ultimul număr din *Presse Médicale ?*

— Nu, patroane, nu încă.

Domnul Chalgrin păru că şovăie. A făcut un mare efort ca să se liniştească şi mi se pare că a surîs. Dar zîmbetul lui era dureros şi m-a răscolit. Apoi a continuat mai încet:

— Cunoşti, desigur, lucrarea domnului Rohner asupra *Originilor vieţii*, o carte despre care s-a vorbit mult toată vara.

— Da, patroane, o cunosc.

— Lucrarea aceasta are părţi admirabile. Dar are şi ipoteze fanteziste şi afirmaţii riscate. Domnul Rohner face abuz de dialectica raţională şi pînă la urmă lunecă în ideologie, ceea ce e destul de caraghios pentru un partizan celebru al experimentării stricte. Aminteşte-ţi, Pasquier, de logosul cel mare din prefaţă: „Ori de cîte ori carbonul, azotul, oxigenul, hidrogenul, sulful şi cîteva alte elemente accesorii se vor afla în acelaşi loc în proporţiile cerute, ori de cîte ori se vor reconstitui condiţiile fizice necesare sintezei albuminelor vii, fenomenele vieţii, fenomenele pe care nu le putem determina încă exact, dar pe care le vom determina într-un viitor apropiat, afirm deci că aceste fenomene vor apărea şi se vor dezvolta iar, vor modifica mediul nutritiv şi vor produce organisme supuse tuturor legilor evoluţiei progresive sau regresive prin mutaţii sau variaţii bruşte de caractere specifice..." Ah! citez din memorie. Bineînţeles textul e mult mai bun: domnul Rohner scrie admirabil. Ei bine, toate aceste fraze, care au făcut mare efect, sînt rodul unui spirit sistematic...

Domnul Chalgrin s-a întrerupt şi a tăcut un timp destul de lung. Nu ghiceam de loc sensul acestui monolog şi, în special, nu-mi dădeam seama ce legătură există între această diatribă şi istorioarele lui Sénac. Mă îndoiam chiar că ar exista o cît de neînsemnată legătură între ele. Patronul a început iar să vorbească, dar cu voce mai scăzută şi mai rezervată:

— Nu-mi place cartea domnului Rohner. Te rog să mă crezi, dragul meu, că nu i-am spus asta. Mi se pare chiar că i-am scris o scrisoare foarte elogioasă. Asta nu înseamnă că nu mi-am păstrat independenţa critică: domnul Rohner face parte dintre biologii cărora contagiunea matematică le-a dăunat. Din cauza rigorismului său, domnul Rohner e un

— visător care-şi închipuie că într-o zi va băga într-un tub hidrogen, carbon şi celelalte elemente ale reţetei, că va introduce tubul în etuvă şi că peste douăzeci şi patru de ore va găsi în bucătărie chiar hematozoarul lui Laveran sau poate, cine ştie? maiestatea sa bacilul Koch în persoană. Domnii aceştia sînt foarte serioşi, dar îţi vine să rîzi de ei... E o revenire agresivă şi modernă din punct de vedere ştiinţific la generaţia spontanee. Inchipuie-ţi, Pasquier, că în toamna asta am redactat un memoriu asupra cărţii domnului Rohner pe care însă n-am nici cea mai mică intenţie să-l public. Nu sînt un polemist. Am scris acest memoriu pentru mine, numai pentru mine, pentru potolirea conştiinţei mele. Şi n-am vorbit cu nimeni despre asta. Tocmai de aceea nu înţeleg tonul articolului semnat de domnul Rohner şi apărut în ultimul număr din *Presse Médicale.*

Fiindcă patronul nu se hotăra să vorbească mai limpede, am îndrăznit să spun cu mult respect:

— Nu înţeleg, domnule.

— Fireşte, nu poţi să înţelegi. Te rog să mă crezi, scumpul meu prieten, că dacă-ţi vorbesc dumitale şi mai ales dumitale, despre această neplăcută întîmplare, n-o fac numai din simpatie, ci pentru că-l cunoşti pe domnul Sénac, pentru că e prietenul dumitale, ba chiar că ţi-e prieten de mullă vreme, mi se pare. Trebuie să-ţi spun, Pasquier, că l-am pus pe domnul Sénac să copieze manuscrisul textului meu în trei exemplare.

Patronul se întrerupse iar. îşi turti buza de sus cu vîrful degetului mijlociu, ceea ce trădează la el o mare consternare. Ascultam înfricoşat.

— Stai puţin, Pasquier. Stai puţin, dragul meu. Domnul Sénac a făcut aceste copii în casa mea. în trei exemplare, ţi-am mai spus. Cele trei exemplare sînt la mine, la mine au rămas. Nu vor ieşi din casa mea decît după ce voi muri, dacă nu cumva le voi distruge înainte. Vezi deci că mă aflu pe o pistă greşită. Domnul Sénac e scos din cauză şi nici n-ar fi trebuit să-i rostesc numele. Trebuie să recunoşti totuşi că e o situaţie nelămurită. în faimosul articol din *Presse Médicale,* domnul Rohner răspunde tuturor obiecţiilor mele. Nu poate să se refere la mine fiindcă n-am publicat nimic, dar îşi imaginează un adversar ideal căruia îi

atribuie gînduri şi fraze care-mi aparţin, cuvînt cu cuvînt. Deocamdată sînt

J.7 — Cronica familiei Pasquier, vol. II

singurul care înţeleg cît de jignitoare e această manevră şi cît de veninoasă e această elocvenţă.

Tot vorbind aşa, profesorul Chalgrin se aprindea încetul cu încetul. Dar nu roşea, ci dimpotrivă. Pete mari de culoarea osului se întindea pe faţa şi pe fruntea lui. Da, întocmai, ai fi zis că prin pielea lui diafană se zărea substanţa elementară, minerală a scheletului. Am murmurat:

— Patroane, Jean-Paul Senac e un om cinstit. Cred chiar că într-o problemă atît de gravă nu l-am putea învinui nici măcar de neglijenţă, de purtare uşuratică.

Revenindu-şi, domnul Chalgrin a zîmbit cu oarecare graţie:

— Bineînţeles, de asta nici nu mă îndoiesc. Şi, în primul rînd, te rog să nu te frămînţi, Pasquier. Caut şi mă gîndesc la toate posibilităţile, căci coincidenţa e mai mult decît tulburătoare. Hai să lucrăm, dragul meu. în definitiv, singurul nostru refugiu împotriva disperării şi a neantului e să cunoaştem.

Te asigur că eram foarte departe de această redobîndire a înţelepciunii. Luasem apărarea lui Senac dar chiar în clipa aceea fusesem frămîntat de bănuieli înfiorătoare. Am lucrat, dar fără chef. După dejun, m-am dus la Institut şi am făcut tot posibilul să nu mă întîlnesc cu domnul Rohner. Pe la şase am luat tramvaiul şi m-am dus la Senac.

Era acasă.

Ţi-am mai spus că locuieşte în fundul unei străduţe pavate. Cînd intri în străduţă, dai peste nişte ateliere de tîmplărie, care răspîndesc un miros funerar de talaş şi de lemn de brad proaspăt. Pe urmă vine un geambaş, pe urmă un cioplitor în marmură, pe urmă nişte grajduri fără locatari, pe urmă un maidan şi, în cele din urmă, cocioaba lui Senac. Cînd am ajuns la el, nu m-am putut împiedica să-mi spun că dorinţa asta de izolare trădează totuşi un caracter anormal.

Chiar înainte de a bate în uşă, am fost salutat de un concert de lătrături. Mă aşteptam să-l regăsesc pe Mignon-Mi- gnard, gingaşul cîine din Deşert . Dar nu era singur. Senac a întredeschis uşa şi m-a rugat să fiu prevăzător cu noul lui oaspete, un fel de cîine ciobănesc german cu aspect famelic si avînd unul din ochi, de culoare albastră ca faianţa, aco-

périt parcă de o albeaţă lăptoasă. Se pare cà animalul nu e nici sincer, nici blajin.

M-am aşezat pe divanul pe care Sénac doarme, probabil. E foarte jos şi m-am simţit deodată într-o poziţie incomodă.

— După cum vezi, mi-a spus Sénac, aici domneşte adevărata singurătate. Asta-i culmea Deşertului, Laurent, e bièvrissim ! Mă înţelegi. Uneori, seara, cînd pregătesc cina noastră, căci mîncăm cu toţii acelaşi lucru, şi javrele şi porumbelul şi eu, îmi spun cu desfătare că nimeni pe lume n-are nici un motiv să se gîndească la mine. Cît de uşor mă simt ! Cît de liber! Cînd cîinii adorm, simt cum îmi ţiuie urechile. Da, e un imn vibrant închinat tăcerii absolute. îmi spun că unii oameni ascultă respiraţia copilului lor sau ascultă cum merge motorul uzinei, alţi oameni ştiu că vor fi chemaţi, că li se va cere ceva, un serviciu, un sfat. Pff... Eu sînt de o puritate magnifică. Pînă şi ceasul mi-a stat. Nu-l mai întorc ca să mă lase în pace.

îmi venea să-i spun: „După cum vezi, eu mă gîndesc la tine. N-ai făcut nimic, Jean-Paul, ca să mă sileşti să mă gîndesc la tine?"-M-am stăpînit din toate puterile şi am spus cu o voce foarte energică:

— Trebuie să reîncepi cît de curînd să lucrezi iar la profesorul Chalgrin.

Sénac a ridicat din sprîncene şi, cum eram luminaţi de o lămpiţă de petrol aşezată pe măsuţa de noapte, şi cum Sénac era în picioare, mimica asta a desenat pe faţa lui tot felul de umbre fantastice.

— Auzi? am adăugat eu. Te rog să începi iar să lucrezi la domnul Chalgrin.

Nu mă aşteptam la nici un gest de furie din partea lui Jean-Paul Sénac. Se înfurie rar. Bombăne, mormăie, îi curg balele, se tînguie. Dar n-a făcut nimic din toate astea, ci a izbucnit în rîs.

— Ah! nu. Ah! nu, a spus el, nu mai sîntem în Deşert. S-a sfîrşit cu disciplina. Despre cazarmă să 1111 mai vorbim, tătucule.

— Sénac, i-am spus eu, îţi cer ca un serviciu personal să te întorci la domnul Chalgrin.

— Un serviciu personal? Şi de ce?

17*

Vorbea cu o voce atît de liniştita, părea plin de atita bunăcredinţă, încît nu mă hotărâm să intru în miezul chestiunii. Pînă la urmă am început totuşi:

— Inchipuie-ţi, Jean-Paul, bietul de tine, domnul Chalgrin are anumite motive ca să creadă că o lucrare pe care dorea să n-o difuzeze a fost transmisă nu ştiu cum, unor adversari ai săi. Gel mai bun şi singurul mod de a-i dovedi că tu n-ai nici un amestec în această trădare e să te întorci la el, în ciuda istoriei cu pisoiul şi chiar dacă trebuie să faci un efort foarte neplăcut. înţelegi, Senac?

Jean-Paul asculta fără să spună nimic. Mi-am amintit de vizita pe care i-am făcut-o anul trecut la Bievres, cînd ni se furase vinul şi cînd voiam să-l demascăm, crezînd că el era hoţul. Adu-ţi aminte: atunci a plîns. Eram disperaţi. I-am cerut scuze. Pînă la urmă, a ieşit basma curată, fiindcă vinovată era de fapt femeia de serviciu, înfiorătoarea mătuşă Clovis. Mă aşteptam să-l văd pe Senac plîngînd în mustaţă şi copleşindu-mă de mustrări. Dar n-a fost aşa; pe faţa lui s-a ivit o expresie vicleană şi a bolborosit:

— Ce mai e şi tărăboiul ăsta?

— Ahl am spus eu bucuros, ştiu că nu poate fi vorba de tine. Domnul Chalgrin mi-a dat a înţelege lucrul acesta. Are toate cele trei copii pe care le-ai făcut în prezenţa lui. Dar dacă pleci în clipa de faţă de la el, trebuie să recunoşti că te poate bănui de orice. Nu trebuie să pleci acum.

Atunci Senac a izbucnit în rîs. La aşa ceva nu mă puteam aştepta. A rîs multă vreme, pînă cînd cîinii au început să latre. Era frig în bordeiul lui. Am trecut printr-un moment neplăcut.

— Trei copii! spuse Senac. Ei bine! Dacă vrei să ştii, află că am făcut şi a patra copie. Dar nu spune mai departe. Savanţii ştiu totul, dar nu sînt buni observatori. Domnul Chalgrin pare să privească lucrurile şi oamenii. De fapt însă, domnul Chalgrin nu vede nim ic. Am făcut patru copii, poftim!

Am crezut că am să sar la nenorocitul acela, ca să-l apuc de umeri, că am să-l zgîlţîi şi am să-l bat.

— Va să zică tu eşti vinovatul! Tu! Se poate? Şi de ce? Vreau să ştiu de ce?

Nu mă mai stăpîneam şi javrele au început să mîrîie. Trebuie să-ţi spun numaidecît că Mignon-Mignard nici nu m-a recunoscut măcar. Cît despre celălalt, e o fiară, o fiară

care u-are de mîncare după pofta inimii. Senac a ridicat mîna cu palma în jos:

— Bagă de seamă! Au să te muşte.

— Dar de ce? Te întreb de ce ai făcut asta?

Şi Senac. mi-a răspuns foarte firesc:

— De ce? Pur şi simplu ca să văd... Voi nu sînteţi nişte oameni curioşi.

— Nu înţelegi că e mult mai grav decît un furt? E un fel de crimă!

Senac se plimba prin cameră, cu amîndouă mîinile vîrîte în buzunarele pantalonilor, cu umerii ridicaţi, cu o mutră încăpăţînată, cu privirea aţintită în pămînt. Cele două javre mergeau după el.

— Ah! Să nu spunem vorbe mari. Mie îmi plac experienţele. Eu sînt mai curios decît voi. Un furt! O 'crimă! Nici n-ar fi fost vorba de aşa ceva dacă tu nu ţi-ai fi băgat nasul.

Am făcut tot posibilul ca să tac şi să mă liniştesc. Senac continua să se plimbe încoace şi-ncolo şi umbra lui se fîţîia pe toate zidurile. Pînă la urmă, am spus cu voce scăzută:

— E îngrozitor. E incalificabil. Dar n-are a face, Senac, pentru moment, plecarea ta de la domnul Chalgrin înseamnă a mărturisi că ai făcut porcăria asta. Prin urmare, ai să te întorci si ai să rămîi pînă la noi ordine. Aşa ai să faci, fie numai de dragul meu.

Senac a început să vorbească iar cu voce plîngăreaţă. A gemut:

— Numai de dragul tău! Aşa sînteţi cu toţii: nuvăgîndiţi decît la voi. Regula voastră de conduită e egoismul.

Şi a continuat un timp pe tema asta, cu glas morocănos şi sentenţios. N-am cedat, aşa că ne-am dat întîlnire. Am plecat din sihăstria aceea înfiorătoare mult mai îngrijorat decît eram la sosire. Cîinii lătrau pe urmele mele.

în timp ce coboram iar pe rue de la Tombe-Issoire, încercam să pricep purtarea lui Senac şi mi se părea că mă îmbolnăvesc. Căci în definitiv, nu" mai 'încape nici 'o' îndoială... A furat una din copiile memoriului domnului Chalgrin şi a transmis-o cui ştii tu. N-a făcut asta de dragul banilor sau pentru o ambiţie personală, a făcut-o aşa, „ca să vadă".

Nu mai adaug nimic. Sînt foarte obosit, sînt aproape copleşit. Ah! Ar trebui să-i dau cu piciorul lui Senac şi să-i întorc spatele cu scîrbă. Dar nu pot. Nu mai pot. Acuma îi

sînt aproape complice şi singura posibilitate de a linişti lucrurile e să-l supraveghez pe mizerabil, să nu-l scap din ochi.

Şi în fine, îţi mărturisesc cu sfială: îmi e încă milă de el. Nu-l pot părăsi în starea de... boală în care-l văd azi. Am scris cuvîntul boală; primul meu gînd, cam romantic, fusese să scriu: în stare de păcat mortal.

Al tău Laurent.

17 noiembrie.

CAPITOLUL X

Justin, dragul meu, nu-ţi meriţi numele, nu eşti just. In ultima ta scrisoare mă rogi să nu-ţi mai vorbesc despre evrei şi spui: „Ştiu că mă iubeşti, ştiu că ne iubeşti. Totuşi, prefer să taci. Nu izbuteşti să uiţi că sînt evreu". Ei! Dragă Justin, cum aş putea să uit aşa ceva? Sînteţi atît de invizibili încît să rămîneţi lesne nevăzuţi? Sînteţi fiinţe atît de uluitor de tăcute încît să nu vă auzim? Dacă vorbesc despre tine, despre voi, ba pot să spun: despre ei, începi să gemi. Dar dacă n-aş mai spune nimic despre ei, despre voi, şi despre tine tot ai ţipa. Atunci lasă-mă să trăiesc şi să vorbesc ce vreau. Şi dacă în scrisorile sincere pe care le schimbăm, îţi vine chef să spui indiferent ce pofteşti despre „goim"-i[1], fii sigur că am să te ascult cu atenţie. Nu sînt prea neliniştit: n-ai să spui nimic numai pentru că sîntem „noi". Voi, evreii, continuaţi să vă uimiţi pe voi înşivă şi ne invitaţi uneori, ne siliţi chiar uneori, să împărtăşim această uimire.

Am impresia că tot ce spun în scrisorile mele n-are prea multă valoare în ochii tăi şi mi se pare că ai dori să mă auzi vorbind nu despre grijile mele modeste, ci despre marile probleme care preocupă Europa. Vai I Justin, tu eşti un ideolog, un sociolog şi un profet. Eu mă zbat cu nişte greutăţi omeneşti care mă împiedică uneori să desluşesc strălucitele perspective intelectuale şi politice în cadrul cărora mintea ta circulă atît de sprinten. încordarea dintre Kaiser şi Anglia, vizita pe care prinţul moştenitor al Serbiei a făcut-o ţarului sînt fenomene grave, de acord. Cînd îţi citesc scrisorile, mă cam ruşinez la gîndul că eu îţi tot

[1] **Cuvînt de origine ebraică desemnînd popoarele neaparţinînd cultului** semit.

povestesc — şi cu cîtă meticulozitate! — doar despre o dispută mai mult sau mai puţin tacită, între doi onorabili savanţi de laborator.

Iţi mulţumesc pentru interesul afectuos pe care-l arăţi alor mei şi pentru că-mi ceri cu atîta grijă veşti despre ei. Iţi jur în fiecare scrisoare că nu voi mai vorbi despre familia mea, că voi lăsa să se rostogolească în neant jalnicele afaceri ale lui Joseph sau Ferdinand, dar în toate răspunsurile tale îmi pui întrebări şi stărui să-ţi spun totul. Bine. Am să fac tot posibilul ca să te mulţumesc.

Iţi dai seama că am păstrat secretul celor povestite de domnul Mairesse-Miral. li compătimesc prea mult pe oamenii care, într-un fel sau altul, depind de un individ ca Joseph. Am aşteptat ca furia mea să se resoarbă şi n-am spus n imic. Ga toţi neruşinaţii, Joseph are privilegiul excepţional de a rămîne nepedepsit. A încetat să spună că e ruinat. Cînd îl văd — şi nu pot să nu-l văd din cauza mamei — începe să se văicărească, se plînge de încercările îngrozitoare prin care a trecut şi de greutatea cu care se pune iar pe linia de plutire. Suspină şi combină în tot felul cutele feţei sale ca să-şi exprime extenuarea. Gîndeşte-te! Era ruinat, pierduse totul. Era pe punctul de a fi zvîrlit în şanţ cu gunoaiele şi cu chiş- tocurile. Iar noi, tîmpiţii, îi ascultam tînguirile cu o inimă miloasă şi ne scotoceam prin buzunare. Pe urmă, totul s-a rezolvat. Graţie ajutorului nostru venit la timp, uriaşul îşi îndreaptă spinarea. La ultimul prînz de familie, Joseph a spus: „Asta înseamnă lumea finanţelor. O duşcă de rom nu-i mare lucru, dar dacă o dai pe gît tocmai cînd trebuie, poţi să salvezi un om". Duşca de rom i-am turnat-o noi, tîmpiţii, şi încă prieteneşte. Ferdinand, care de obicei e cumplit de aspru faţă de Joseph, pluteşte acum într-o stare de beatitudine: Joseph l-a cucerit pentru multă vreme. In loc să-l uluiască, i-a cerut un serviciu. Ferdinand nu mai poate de bucurie. E mîntuitorul, îngerul păzitor, zeul situaţiei. Ferdinand spune: „Noroc că eram şi noi pe aici! încep să cred că o să punem iar pe roate treburile lui Joseph".

Dar Joseph s-a şi depărtai de noi. Ne-a jucat — Sau poate că şi-a jucat sie însuşi — o farsă brutală aşa cum ii place lui. Pentru el, totul s-a sfîrşit. Alte acţiuni, alte Comedii îl cheamă. Totuşi, a trebuit să-i vorbesc despre

cele trei mii de franci ale tatei. Căci cele trei mii de franci aveau cu totul altă destinaţie.

După cum ştii, tata a împlinit şaizeci şi doi de ani. ll cunoşti, plesneşte de viaţă. Nu o viaţă cuminte şi răbdătoare, ci o viaţă sălbatică, vehementă şi capricioasă. Aproape niciodată nu i se întîmplă să posede trei mii de franci. Nu poate. Este în el ceva care se împotriveşte acumulării paşnice a unei astfel de sume. Toată forţa din el e centrifugă. Simte nevoia să se împrăştie, să se risipească, să rişte şi să piardă. Totuşi, izbutise să adune o sumă de trei mii de franci. In ce scop? Ia gîndeşte-te. Sînt sigur că n-ai să ghiceşti.

El care n-are altă grijă decît „să facă pe pieptosul", să se bucure de viaţă, să circule, să trăiască, e obsedat de la o vreme de o idee încăpăţînată. Şi totuşi... Are două sau trei pseudo-căsnicii. Nu stă degeaba. în fiecare săptămînă se semnalează printr-o păruială în public, prin provocarea unui scandal sau a unei răzmeriţe. La fiecare doi ani îşi schimbă locuinţa şi orizonturile. Genunchii ii freamătă, grumazul se încordează, mustaţa îi pîrîie. Tata spune: „Nu sînt niciodată obosit. Am să trăiesc cei puţin o sută de ani". Şi, îndată după aceea, începe să vorbească despre teatru, care-i place la nebunie, despre cîntăreţe, despre dansatoare şi despre curtezane celebre. Cîntă încet arii din operele de pe vremea lui. Cînd Suzanne îşi repetă piesele, îi dă replica, dar numai în rolurile de amorez, altele n-ar accepta. Face curte nurorilor lui, care nu-l antipatizează, şi cînd ie sărută, o brodeşte în aşa fel încît, instinctiv, strecoară acest sărut pe ochi, pe la colţurile buzelor sau la baza gîtului... Ei bine! Omul acesta fercheş se gîndeşte cu incăpăţînare să-şi construiască un monument. iată pentru ce a economisit cu destulă greutate cele trei mii de franci. A şi cumpărat o concesiune în cimitirul de la Nesles, fiindcă vrea să odihnească mai tîrziu în satul strămoşilor săi.

Am aflat de la mama în ce situaţie se aflau tratativele. Devizul e gata, au angajat un arhitect. Iată, dragă Justin, acţiunea cea mare care-i va uni poate după atîtea trădări, conflicte şi drame. Mama vorbeşte despre „monument" ca despre o casă la ţară. Auzind-o, am înţeles brusc misterele vechiului Egipt, am înţeles că moartea călăuzeşte şi conduce toate acţiunile vieţii. Metafizica e o ocupaţie burgheză şi aristocratică. Eu pot să-i dedic răgazurile mele

cînd îmi zice inima. Dar tata n-a avut timp pentru aşa ceva. A fost mereu preocupat să se ridice şi să lupte, să se instruiască şi să umble după hrană. Şi iată că, deodată, metafizica îşi ia această ciudată revanşă. Dorinţa, nevoia de monument la un om atît de plin de viaţă e o formă elementară a zbuciumului metafizic.

Mi-am dat seama că tata nu va renunţa cu uşurinţă Ia visul lui egiptean şi, zilele trecute, am intervenit cu brutalitate. L-am tras pe Joseph într-un colţ şi i-am spus privindu-l drept în ochi:

— Eu n-am să-ţi cer nimic, n-am să-ţi cer niciodată nimic, auzi? Dar aceşti trei mii de franci ai părinţilor trebuie totuşi să-i dai înapoi. Trebuie să-i dai înapoi, Joseph, trebuie.

Joseph şi-a dus mîna la piept.

— Dragul meu, drept cine mă iei? Banii ăştia sînt sfinţi.

Şi a început pumaidecît să vorbească despre Pâquellerie,
al cărui parc e ameninţat de inundaţie îndată ce rîul Oise se revarsă. Am văzut apropiindu-se clipa cînd va trebui să-l plîng pe îndureratul Joseph.

Ah! Justin, te rog să lăsăm familia mea într-o umbră odihnitoare. Ce ţi-aş mai putea spune? Că Larseneur a început iar să vină pe la noi? Că uneori o scoate pe Suzanne în oraş, şi că Testevel e cuprins de o disperare sumbră? Nu, nu, să-i lăsăm pe toţi să trăiască. Dacă vrei să ştii, mă frămîntă un singur lucru. Tata n-a mai făcut de multă vreme nici o trăsnaie frumoasă, nu m-a făcut de multă vreme să sufăr. Încep să fiu neliniştit. Răgazul acesta îndelungat nu e firesc şi nu-mi miroase a bine.

Iată-te satisfăcut, Justin. Voiai ştiri despre clanul meu: le ai. Nu sînt prea supărătoare la urma urmei. Aş vrea să pot spune acelaşi lucru despre toate fiinţele din jurul meu. Am aflat că Sénac a început iar să meargă la domnul Chalgrin ; dar fiindcă nu mai venea la Collège de France şi fiindcă, îţi închipui, voiam să ştiu ce mai face, m-am dus pe la el.Era cam înaintea prînzului. L-am găsit pe Sénac în fundătura lui, în faţa uşii geambaşului. Era o zi de iarnă destul de posomorită, burniţa şi era i'rig. îmbrăcat într-un imper- miabil subţire şi plin de pete, cu pălăria melon ¿mpinsă pe ceafă, cu mustăţile pleoştite, Senac arăta destul de urît la lumina zilei. E cam de vîrsta noastră, mai mare cu vreo doi-trei ani. Dar are o mutră îngrozitoare.

Are cearcăne violete în jurul ochilor şi pleoapele acoperite de o umflătură transparentă. Se bărbiereşte, dar superficial, astfel că are o bărbie albastră. Mîinile par totdeauna murdare, unghiile fără luciu şi negre. Mi-e ruşine cînd mă gîndesc că, pe vremuri, l-am recomandat cu căldură domnului Chalgrin.

Stătea aşa, pe trotuarul îngust al fundăturii şi contempla pe geambaşii care goneau caii prin curte.

— Ia te uită, mi-a spus el, ia te uită la comedia asta. Nu înţelegi? E foarte nostim. Patronul, cel care poartă halatul albastru şi şapca mare de mătase, are gura plină de căţei de usturoi, ceea ce nu-l împiedică să vorbească. Cînd vrea să facă demonstraţii cu un cal, scoate din gură un căţel de usturoi şi-l vîră cu îndemînare în fundul gloabei. Da, chiar aşa cum am cinstea să-ţi spun. Se pare că animalele se înviorează, pentru că usturoiul le aţîţă. Eu găsesc că-i nostim.

Şi a izbucnit în rîs, rîsul acela sinistru şi bolnăvicios, care se pierde numaidecît în mustaţa lui. Apoi m-a luat de braţ şi am ieşit în stradă. Voiam să-i mai vorbesc despre lucrul acela îngrozitor... despre lipsa aceea de tact, mă rog, nu ştiu cum să-i spun. Eram foarte încurcat şi foarte tulburat. Bărbia a început să-mi tremure, ceea"ce la mine e dovada ereditară a unei mari emoţii. Totuşi, mi-am dat drumul.

— Ştii, Jean-Paul, că... lucrul acela pe care l-ai făcut ar putea avea consecinţe foarte grave.

Mai întîi s-a uitat la mine cu oarecare mirare.

— Ei nu! Mi-a spus el. Ei nu! Să nu mă pisezi iar. Să nu-mi faci morală. Trebuie să ai curajul ideilor tale. Trebuie să-i sileşti pe oameni, chiar cînd se numesc Chalgrin, să ştie ce vor. Cei doi tipi ai tăi nu se pot suferi şi nu de azi. Atunci s-o ştie, ba chiar să şi-o spună. Mie îmi plac situaţiile clare.

Se uita la mine. îndrăznea să se uite la mine. Căci privirea lui nu se fereşte de a altora, ci dimpotrivă, o caută, o opreşte cu o fixitate sumbră şi încăpăţînată. Astfel că simţi tu nevoia să întorci ochii şi să-i fereşti de ai lui cum s-ar feri un vinovat. Senac a continuat să peroreze.

— Mie-mi plac experienţele, cred că ţi-am mai spus-o.

— Ce interes putea să prezinte pentru tine o astfel de experienţă?

Senac a început să tuşească şi a spus:

— Dar pentru tine ce interes poate să prezinte să faci injecţii unor cobai? Dacă-i dai aşa înainte să ştii că mă apucă rîsul.

Mi-am dat seama că nu puteam duce nici un fel de discuţie raţională cu el. Mă lovisem de un zid, da, aşa am spus, de un zid de nepătruns, surd şi abrupt, îndărătul căruia trăia o fiinţă! Ah! Dragul meu, ce înseamnă piedicile naturii, munţii, oceanele, forţele în mişcare, vîntul şi mareele, ce înseamnă aceste piedici faţă de ceea ce descoperim în caracterul oamenilor? Sper că ai să-mi ierţi această grandilocvenţă. Cum m-aş putea exprima altfel? Toată viaţa m-am izbit zilnic nu de oameni în carne şi oase, ci de ziduri de încăpă- ţînare. E mai uşor să schimbi cursul unui fluviu, să treci marea înot, să opreşti vîntul să bată, decît să-i împiedici pe Joseph, pe tata, pe Senac şi pe toţi ceilalţi, da, să împiedici toate celelalte milioane de oameni să fie ceea ce sînt, să gîndească ceea ce nu pot să nu gîndească. Mă uitam la Senac şi eram cuprins de sentimentul inevitabilului şi al inalterabilului. Nu, nu! jertfa lui Isus e iluzorie, fiindcă de la începutul aventurii creştine s-a admis că îngerii întunericului nu pot fi mîntuiţi.

Iartă-mi aceste divagaţii. Mă întorc la Senac. Căutam pe dibuite o concluzie provizorie. N-am găsit însă decît o nerozie şi i-am spus:

— Te-ai gîndit măcar că nu-i vorba numai de oameni, ci şi de ştiinţă?

Senac a cloncănit uşurel:

— Lasă ştiinţa în pace. Problemele patronilor tăi sînt probleme de onoare, de amor propriu şi de orgoliu, atît şi nimic mai mult. Nu pot să-i sufăr pe orgolioşi. Aş vrea să-i turtesc, să le arăt prostia şi nimicnicia lor.

A tras îndelung aer pe nas, pe urmă a spus strîngîndu-mi mîna:

Eu pot să mă laud că nu sînt un orgolios

.Toate acestea vor lua o întorsătură urîtă. Încep să înţeleg că de multă vreme exista între domnul Chalgrin şi domnul Rohner o antipatie care nu se manifesta. Dacă mi-aş fi dat seama mai devreme, m-aş fi ferit să ajung în poziţia actuală, care va deveni probabil foarte grea, poziţie care eonstă în a şedea pe două scaune, cu riscul de a nu fi instalat pe nici unul din ele şi de a cădea între amîndouă. Poziţia mea oficială e alături de domnul Rohner,

dar inima mea e de mult alături de domnul Chalgrin. îl iubesc şi-l respect pe domnul Chalgrin, dar îl respect şi pe domnul Rohner, şi-i admir pe amîndoi fiindcă sînt doi oameni grozavi.

După cum ştii, luna trecută s-a produs în Westfalia o catastrofă minieră. Trebuie să se fi vorbit despre ea la tine, în Nord, şi printre muncitori. Franţa vrea să înfiinţeze o staţiune de încercări la Lievin, ca să studieze accidentele de acest fel. E nevoie de o sumă de patru sute de mii de franci. Consiliul Minelor ar vrea să alcătuiască un comitet de patronaj, în care să figureze mari savanţi, ceea ce e foarte natural. Luni au venit delegaţi ca să ceară părerea domnului Rohner. Domnul Rohner lucra şi eu mă aflam lîngă el împreună cu alţi preparatori. Delegaţii consiliului şi-au prezentat cererea. Px'ofesorul zîmbea cu un aer binevoitor şi-şi trosnea degetele murmurînd:

— Bineînţeles, cu dragă inimă, e foarte onorabil. Consideraţi că sînt de acord.

In clipa aceea, i s-a întins lista. Am citit-o peste umărul lui. Domnul Rohner şi-a aruncat o privire şi a spus cu răceală:

— Bine! Am să mă mai gîndesc. Lăsaţi-mi o copie a listei. Trebuie totuşi să ştiu cu cine am să lucrez.

De o parte şi de alta a gurii lui se formaseră două cute adînci. Renunţase la tonul soldăţesc, care-i e specific şi care-mi place, şi vorbea cu o voce bănuitoare, arţăgoasă, destul de răutăcioasă. Apucasem că văd că profesorul Chalgrin trebuia să fie, acceptase chiar să fie vicepreşedinte al comitetului. Am înţeles totul. Domnul Rohner a întrerupt convorbirea şi delegaţii au plecat cam nedumeriţi. Domnul Rohner a început să vorbească cu ceilalţi doi preparatori dintre care unul e Vuillaume — îl cunoşti — şi celălalt un omuleţ foarte vioi şi foarte şiret, care se numeşte Sauvignet. Deodată, cu vocea plină de un dispreţ suveran, domnul Rohner a spus printre alte diferite observaţii:

— E destul de ruşinos sâ Vedem ca în fruntea Societăţii de Studii Raţionaliste se află azi un domn care e un mitoman şi un iluminat în acelaşi timp.

Vuillaume şi Sauvignet au început să rîdă. Nu sînt supărat pe ei. Ei nu au motivele mele ca să-l preţuiască pe domnul Chalgrin. Totuşi, fraza mi s-a părut brutală. După

plecarea profesorului, am stat de vorbă deschis între noi, preparatorii. Curiozitatea ambilor mei colegi e aţîţată de întorsătura pe care a luat-o în ultimele zile disputa între cei doi „bătrîni", cum îi place lui Sauvignet să spună. Poate fiindcă ei nu ştiu ceea ce eu am dureroasa superioritate de a şti. Altfel, disputa e veche şi părea să rămînă în limitele decenţei, cum se întîmplă foarte des cînd doi oameni de aceeaşi profesiune ajung să nu se poată suferi. Domnul Roh- ner îl acuză pe Chalgrin că e un raţionalist de salon, că evoluează spre un tomism de amator *(sic),* că pactizează, că duce Societatea de Studii Raţionaliste spre sciziune şi haos. Chalgrin îl învinuieşte pe Rohner că profesează un raţionalism rudimentar şi o filozofie de monitor de liceu şi că împinge înapoi doctrina pe calea intoleranţei şi a iacobinismului.

Eşti atent, dragă Justin, şi-ţi închipui că ai descoperit dintr-o privire caracterul ideologic al neînţelegerii. Ei bine ! Totuşi adevărul adevărat nu-i ăsta. Nu descoperim niciodată adevărul adevărat, există totdeauna şi altceva.

Alaltăieri m-am văzut iar cu Schleiter, dar absolut întîmplător, în timp ce traversam culoarul transversal al Sorbonei. I-am vorbit cu oarecare prudenţă de acest conflict de idei între Rohner şi Chalgrin. A izbucnit în rîs — rîsul lui invizibil, care pare să izvorască din adîncuri — apoi mi-a spus ce părere are despre ura dintre patronii mei. Se pare că-i un fel de antipatie, nici mai mult nici mai puţin. Domnul Chalgrin e membru al Academiei de Ştiinţe din 1906. A fost ales doi ani după domnul Rohner şi se spune că acesta din urmă a făcut eforturi serioase ca să împiedice intrarea lui. Acum sînt amîndoi academicieni, dar de cele mai multe ori, în timpul şedinţelor, se prefac că nu se văd. în plus, profesorul Rohner nu-l citează pe domnul Chalgrin decît stîlcin- du-i numele. Pronunţă Chapegrin sau Chategrin. Observasem mai de mult lucrul acesta, dar nu-mi dădeam bine seama ce putea să fie. Vai! Vai!

Schleiter mî-a vorbit multă vreme. Il ascultam cu capul plecat. Prin urmare, nu există numai dispute curate de idei, nu există decît dispute personale, dispute sentimentale şi pătimaşe. Cînd doi îndrăgostiţi, două rude sau doi prieteni se ceartă, fac apel la idei, la doctrine, la filozofie ; dar adesea, tîlcul neînţelegerii nu trebuie căutat în raţiune, ci în carne şi-n sînge. Ah! îmi închipuiam eu cîteodată că-i

aşa. I-am reproşat multe lucruri tatei; în ordine filozofică, de pildă, i-am reproşat că-şi reprezintă ştiinţa într-un mod absolut şi copilăros, că face o confuzie naivă între ştiinţă şi înţelepciune, că nu manifestă interes pentru Schopenhauer şi pentru Nietzsche, că dispreţuieşte valori care pentru mine sînt esenţiale. Aş ! Toate astea n-ar fi fost mare lucru, dacă tata ar fi procedat în aşa fel încît să-l pot iubi, pur şi simplu, din toată inima. Ideile sînt podoaba antipatiilor sau a simpatiilor noastre, dar numai afectivitatea ne determină şi ne conduce chiar cînd avem onoarea să fim Rohner sau Chalgrin.

Convorbirea cu Schleiter m-a umplut de melancolie. Te asigur, Justin, că aceste descoperiri supărătoare nu schimbă prea mult admiraţia respectuoasă ce-o port maeştrilor pe care mi i-am ales ; totuşi mă împiedică să-mi păstrez frumoasa seninătate despre care-ţi vorbeam altădată.

Nu încape îndoială că uneltirile lui Sénac au contribuit la izbucnirea crizei. Mă mai întreb şi azi cum a procedat Sénac ca să realizeze ceea ce numeşte „experienţa lui". Nu se poate ajunge prea uşor la domnul Rohner. Am să încerc să fiu abil şi să-l trag de limbă pe Sauvignet, care mi se pare cam şmecher.

Am citit articolul din *Pressa Médicale.* Un spirit neavertizat nu-i poate găsi nici un cusur. S-ar putea crede că domnul Nicolas Rohner discută cu nişte fantome sub un portic. Pentru mine, care încep să cunosc diferitele elemente ale procesului, articolul sună altfel. Nici un cuvînt din acest articol nu are altă menire decît să combată ideile domnului Chalgrin, ba chiar — da, fără să caute prea mult — să combată obiceiurile şi persoana scumpului meu patron. Aţine-ţi puţin urechea la fraze de genul acesta: „Anumite persoane, foarte respectabile de altfel, pot să-şi închipuie că biologia viitorului va moţăi în laboratoare prăfuite, prost utilate şi prost conduse, în aşteptarea mărinimiei unei inspiraţii poetice. Dar noi, biologi ai secolului XX, sîntem siguri că fenomenele vieţii trebuie să fie observate în lumina rece a raţiunii, observate şi nu visate, cu toate mijloacele oferite de un aparataj impecabil, din însărcinarea imperativă a unei naţiuni încrezătoare şi disciplinate etc... etc..." Nu copiez mai departe. Tot articolul e pe acest ton.

Povestea regretabilă a Congresului ştiinţelor biologice contribuie fireşte să alimenteze această discuţie. Nu ştiu

dacă ţi-am vorbit despre el: am atîtea să-ţi spun ! Congresul acesta trebuie să aibă loc la Paris, la sfîrşitul iernii. Nu-i un congres obişnuit. E absolut excepţional şi-şi propune să grupeze savanţi aparţinînd diferitelor ramuri ale ştiinţei pentru a arăta în mod strălucit că biologia se întemeiază azi pe chimie, pe fizică, pe fiziologie, pe medicină, mă rog, pe toate ştiinţele, ca să nu uit nimic. La început i se propusese preşedinţia lui Berthelot, care era nu numai un mare savant, dar era şi fost ministru, ceea ce satisface totdeauna unele înclinaţii perverse spre pompa politică ale francezilor. Din nefericire, Berthelot a murit. I s-au făcut propuneri domnului Roux, care se bucură în momentul de faţă de multă simpatie pe lîngă marele public. Domnul Roux a refuzat. E un om rece, calculat, care ştie prea bine ce vrea şi tot atît de bine ce nu vrea. După diverse negocieri, i s-a propus acest lucru patronului meu, Olivier Chalgrin,membru al Institutului, membru al Academiei de medicină, profesor la Collège de France, preşedinte al Societăţii de Studii Raţionaliste etc... etc. Trebuie să spun că domnul Chalgrin a acceptat, fără să facă mofturi. în prima zi, va avea loc şedinţa inaugurală la Sorbona, cu muzică militară, iar în seara zilei a doua sau a treia, un banchet uriaş la Palais d'Orsay. Organizatorii l-au rugat pe domnul Rohner să ţină discursul la banchet. Domnul Rohner n-a acceptat încă, fiindcă spera pur şi simplu să fie ales preşedinte al congresului. Pentru moment, asta-i situaţia

.Asta este ! Asta este ! E înfiorător. Fii sigur că nu sînt dezamăgit. Nu-mi fac iluzii absurde. Ştiu că oamenii sînt tot oameni, chiar cînd sînt foarte mari. Dar toate lucrurile astea mă indignează şi mă fac să sufăr oarecum. Pentru moment, cred că patronul cloceşte ceva. Am impresia că vrea să răspundă articolului din *Presse Médicale.* Lucrează tot timpul la acest răspuns. Cînd mă duc la el, în birou, găsesc ţn jurul lui nenumărate hîrtiuţe, El, care de obicei scrie cu mare uşurinţă, îşi reface toate frazele, le ascute, le şlefuieşte. Nu-mi mai vorbeşte despre Sénac. Am observat doar, de la o vreme, că nu-i mai dă să copieze nimic esenţial. Domnul Chalgrin e foarte bun. Ar fi putut să-l dea afară, fără ,nici un comentariu. Dar n-a făcut asta.

Mărturisesc că nu mai ştiu ce să doresc. Zilele trecute, ieşind din bibliotecă, Sénac a trecut prin laboratorul meu de la Collège de France. S-a aplecat spre mine şi mi-a spus la ureche:

— După cum vezi, mai vin pe-aici, deşi mă doare. Vin numai de dragul tău.

Cum să-ţi explic cît mă stinghereşte situaţia asta mincinoasă? Azi-dimineaţă mă pregăteam să-i arăt nişte curbe domnului Chalgrin şi să-i cer părerea, cînd şi-a ridicat spre mine chipul frumos şi alb şi mi-a spus direct:

— Nu mă tem de critică, ba chiar încerc să profit de pe urma ei, dar mă face imediat să sufăr, pentru că critica găseşte cu uşurinţă punctul meu nevralgic. Nu-i nevoie să aud vorbindu-se prea mult despre greşelile mele, ca să fiu convins şi disperat. Sînt numaidecît convins, sînt numaidecît de părerea adversarului meu. Nu trebuie să fac un mare efort ca să-mi mărturisesc lipsurile şi greşelile.

Părea că suferă şi atunci am întors capul fiindcă simţeam că-mi ard ochii de lacrimi.

Ne-am văzut de treabă şi ne-am liniştit. Am crezut un timp că-şi revenise de tot, că disputa asta era un coşmar absurd, că voi putea lucra din nou în pace între cei doi maeştri pe care mi i-am ales. li cunosc pe amîndoi, ca oameni şi ca savanţi: amîndoi caută adevărul cu aceeaşi pasiune, cu aceeaşi dezinteresare. Aşa că nu mi-am pierdut orice speranţă. In ce mă priveşte, drumul meu e drept: chiar dacă rămîn adversari, am să mă silesc să-i înţeleg şi să-i iubesc pe amîndoi.

7 decembrie 1908.

CAPITOLUL XI

Desigur, Justin, domnul Chalgrin a răspuns. Nu ţi-am scris mai devreme asta pentru că acest răspuns, pe care-l aşteptam cu nerăbdare, m-a cam nedumerit totuşi. înţelegi

la ce mă refer cînd spun: un „răspuns". Nu e vorba de un duel fățiș. Puțină lume poate înțelege natura și motivele conflictului. Nu-i mai puțin adevărat, totuși, că prietenii domnului Chalgrin așteptau din partea lui o adevărată ripostă, că riposta s-a produs în cele din urmă, dar că ne-a dezamăgit.

Articolul domnului Chalgrin a apărut în *Revue des Deux Mondes*, unde patronului îi place să scrie. înțeleg care a fost intenția lui. N-a vrut să răspundă în *Presse Médicale*, unde se bucură de multe simpatii. Ar fi fost un mod prea evident de a ridica mănușa, tată de ce a ales *Revue des Deux Mondes,* ceea ce nu-i o dovadă de mare abilitate, în primul rînd pentru că în felul acesta accentuează caracterul cam literar al articolului, apoi pentru că expune în fața unui public nepregătit o neînțelegere care ar fi trebuit să se lichideze în intimitate în lumea specialiștilor și, în sfîrșit, pentru că alegînd *Revue des Deux Mondes* va da apă la moară celor care, după exemplul domnului Rohner, îl învinuiesc pe domnul Chalgrin că înclină spre teism și spre antiraționalism.

însuși conținutul articolului era de natură să ne nedumerească. E un fel de pamflet care începe destul de greoi și e îndreptat împotriva acelui scientism didactic care... împotriva acelui raționalism mărginit, al cărui... Ah! Dragă Justin, am suferit citind cele douăzeci sau treizeci de pagini pe care le simți prea migălite, prea pritocite. îmi spuneam mereu: „Eu sînt foarte tînăr, dar cred că aș fi pledat mai bine această cauză și aș fi mers cu mai multă siguranță drept la țintă". Spre sfîrșitul articolului — dacă revista îți cade în mînă nu uita să-ți arunci ochii peste el — există o frază destul de frumoasă pe care o copiez pentru tine: „Dintre toate națiunile lumii, Franța este așadar prima — ceea ce e o adevărată cinste pentru ea — care contemplă roadele științei cu înțelepciune și demnitate: fără iluzii în primul rînd, dar și fără disperare". însă și această frază a produs o impresie proastă. Cunosc ideile patronului: și-a închinat toată viața cercetării științifice, prin urmare are drept să nu se lase păcălit și să judece lucrurile de la mare distanță. Asta nu-i împiedică pe oamenii epocii noastre să-și spună între ei că are o atitudine de umilință, că triumful științei cere o credință fără rezerve, că îndoiala nu-i pîrghia cea mai bună cînd

vrei să urneşti munţii din loc şi că datoria noastră de azi e tocmai să urnim munţii din loc.

în plus, articolul domnului Chalgrin a căzut într-un moment prost din anumite motive despre care îţi voi vorbi mai tîrziu. Mă necăjeşte că simt alcătuindu-se pe tăcute două tabere duşmane în lumea ştiinţifică. îmi dau foarte bine seama că exagerez şi că ar trebui să spun: in mica lume închisă a ştiinţelor biologice. Lumea ştiinţifică! E compartimentată ca orice societate de nenumăraţi pereţi despărţitori etanşi. Mi-ai spus adesea că aşa se întîmplă în lumea literară, că dramaturgii nu se sinchisesc de romancieri şi că romancierii nu dau nici o importanţă gloriei poeţilor. Acelaşi lucru se petrece şi în ştiinţe. Fizicienii şi chimiştii trudesc sub un clopot, astronomii plutesc în firmament, matematicienii în pădurea semnelor, iar noi, oamenii vieţii, ne agităm în colţul nostru, printre etuve şi animale, neatenţi la ceea ce e străin de noi. Multă vreme una din marile idei ale domnului Chalgrin a fost — şi cred că mai este şi azi — crearea cu ajutorul biologiei a unei alianţe enciclopedice a ştiinţelor. Trebuie să recunoşti că e o idee frumoasă, dar nu-ţi face iluzii, nu va triumfa.

După cum îţi spuneam, două secte, două partide se alcătuiesc în umbră. Nu se dau încă în vileag, dar lucrează în adîncime. Dacă-ţi spun că acţiunea răului are totdeauna cu ce să se alimenteze, că găseşte ajutor şi complici, să nu-ţi închipui că mă las pradă pesimismului. Sint şi fapte bune care cîştigă adeziuni, nu uit asta. Dar voia bună, pofta, ingeniozitatea cu care se asociază de obicei pînă şi oamenii cei mai paşnici, cînd e vorba de o acţiune de dezbinare, de clevetire, de răutate şi de distrugere, iată ceea ce încep să aflu, nu fără un sentiment de groază.

Să nu crezi că vreau să-l reabilitez pe Senac în ochii tăi dacă-ţi spun că nu e chiar aşa de veninos cum vrea să pară. Am luat informaţii de la doi colegi de-ai mei: Vuillaume şi Sauvignet. Senac nu s-a introdus la domnul Rohner în amurg, ascunzînd sub o mantie de culoare cărămizie manuscrisul dactilografiat şterpelit de la domnul Chalgrin. Adevărul e mult mai puţin romanesc. Jean-Paul îl cunoştea de multă vreme pe Vuillaume, pe eare-l întîlnise la mine. Prin Vuillaume a făcut cunoştinţă cu Sauvignet, individul cu mutră de vulpoi, despre care cred că ţi-am vorbit, Sauvignet e fiul

marelui botanist, al cărui nume poate că nici nu-l cunoşti măcar şi care a tiranizat Academia de Ştiinţe timp de zece ani. A murit în 1906. Fiul lui mai e, ceea ce se numeşte în medicină, fiul patronului. Cunoaşte pe toată lumea, vorbeşte familiar cu bătrînii spunîndu-le pe numele mic, posedă un arsenal înfricoşător de anecdote şi se recomandă fără ruşine drept specialist în scandal. Ciudat e că nu-i băiat rău, e chiar serviabil. Dar nu rezistă dorinţei de a-i face pe oameni să rîdă şi, pentru a ajunge la acest frumos rezultat, ar fi în stare să-şi jertfească familia şi aliaţii.

Cred că ţine foarte mult la Rohner, totuşi ideea unei bătălii îi inspiră un fel de pasiune sportivă. A simţit că Senac ştie lucruri picante, l-a invitat undeva la masă şi l-a îmbătat, ceea ce nu-i prea greu. Senac a făcut pe deşteptul, a vorbit despre ideile domnului Chalgrin, despre scrierile secrete ale domnului Chalgrin. Sauvignet l-a provocat să-i arate faimoasele însemnări. Senac le-a scos din buzunar, mototolite, împuţite, şi Sauvignet le-a copiat pe masă la restaurant. Ulterior, Senac a stat de vorbă chiar cu domnul Rohner. Răul se făcuse şi domnul Rohner n-a mai cerut altceva.

Aflînd aceste'amănunte, pe care Sauvignet le picură cu o voce acrişoară, mi-am spus că trebuie să am o nouă explicaţie cu nenorocitul de Jean-Paul. Căci, în definitiv, cazul lui nu e prea grav. A păcătuit din slăbiciune, din fanfaronadă, din trufie, cine ştie? După ce m-am gîndit bine, am hotărît să nu-i spun nimic. Dacă-l iau pe Senac deoparte, şi-l iert pe jumătate, are să se bosumfle, are să afirme că el ştie ce vrea, că a făcut „o experienţă" şi că e mult mai greţos, mult mai criminal, mult mai abject decît îmi închipui.

Sauvignet vorbeşte despre toate aceste lucruri cu o pasiune veselă. I-a şi botezat pe partizani. Spune aşa: „ll bănuiesc pe Roch că e Rohnerofil. Cît despre Nicolle, e Chalgrinotrop. Dumneata, Pasquier, care circuli între amîndoi, eşti ambivalent. Profită de situaţie, dragul meu, fiindcă nu va putea dura. Cît despre oameni ca Schleiter, sînt imunizaţi de o completă indiferenţă. Sînt impolarizabili". Fapt e că, ultima dată cînd m-am văzut cu Schleiter, mi-a spus cu un aer de superioritate: „Fă ca mine; nu te băga în bise-

ricuţele astea. De mult mi-am pierdut speranţa să-i împac pe oamenii care nu se pot înţelege".

Am pronunţat numele lui Nicolle. Ştii, sau mai curînd nu ştii că există doi Nicolle: Maurice şi Charles.,La Charles mă refer. E prieten cu domnul Chalgrin, dar n-avem prilejul să-l vedem pentru că de la o vreme e directorul Institutului Pasteur din Tunis. Are patruzeci sau patruzeci şi cinci de ani, n-aş putea spune precis. E înalt, subţire şi flexibil. Are un năsuc scurt, mustaţă, părul rar şi suplu. E foarte blînd şi puţin cam speriat fiindcă e tare fudul de urechi. Zîmbetul lui are o nuanţă de ironie şi de afecţiune. Arată ca un sfînt de vitraliu costumat cuminte în uniformă de profesor şi retuşat de Dickens. Înainte de a pleca la Tunis, a lucrat la domnul Chalgrin, care-l iubeşte şi care ţine seamă de vorbele lui. A stat aproape o săptămînă la Paris şi am crezut că are să-l potolească pe patron, că are să-l convingă să se împace. Se vedeau zilnic şi domnul Chalgrin începuse iar să zîmbească. Din nefericire, Nicolle a plecat. Numaidecît s-au pornit din nou şoaptele şi bîrfelile. E îngrozitor, Justin, oamenii aceştia instruiţi, eminenţi, geniali uneori, printre care am fericirea să trăiesc, sînt frămîntaţi ca toţi ceilalţi de bîrfeli stupide, de pălăvrăgeli şi de clevetiri. Domnul Chalgrin simte că nu-i demn de el şi văd că suferă. Şi-a pierdut seninătatea. Prea multă lume luptă cu dinţii şi cu ghearele în dorinţa de a spulbera această biată seninătate.

Ţi-am spus adineauri că răspunsul domnului Chalgrin a venit într-un moment prost. Să vezi de ce. Acum trei-patru săptămîni, Rohner a publicat un memoriu care face multă vîlvă în clipa de faţă în presă şi chiar în marele public. Voi încerca să-ţi explic în cîteva cuvinte ce conţine acest memoriu şi-ţi vei da numaidecît seama că nu-i lipsit de importanţă. Domnul Rohner a făcut culturi de mucegaiuri banale pe medii minuţios pregătite la anumite temperaturi. După ce le-a însămînţat de mai multe ori, a descoperit în aceste culturi bacilul tuberculozei sau, în orice caz, un bacii care are toate însuşirile bacilului tuberculozei. A însămînţat acest bacii pe alte medii şi a obţinut forme noi, forme rotunde, nişte coci, cum se spune în laborator, cu proprietăţi particulare şi chiar cu proprietăţi patologice interesante. Pot să te asigur că aceste cercetări sînt de natură să zguduie ştiinţa din temelii şi că au trezit în lumea noastră ştiinţifică un interes arzător. Trebuie să mai adaug că pentru mine aceste cercetări au o importanţă incalculabilă. Opinia publică s-a năpustit asupra lor.

Rohner a avut grijă să primească ziariştii presei'de mare tiraj, comunicîndu-le textele pe care le pregăteşte el însuşi şi care — nu vreau să-ţi ascund nimic — conţin elogii delicate, ingenioase şi repetate, la adresa domnului Rohner, a tehnicii domnului Rohner, a geniului inventiv al domnului Rohner. In sfîrşit, de la o vreme, domnul Rohner e o vedetă; cred că şi în ziarele din Nord i s-a pomenit numele.

Trebuie să recunoşti că era un moment nepotrivit pentru a ataca ideile lui Rohner, lucru de care Chalgrin şi-a dat seama. După cum văd, încetul cu încetul, încep să procedez ca Sauvignet şi ca ceilalţi. Spun şi eu: Rohner, Chalgrin. Fii sigur însă că în inima mea îi respect tot atît. Cedez presiunii generale.

Deşi îmi vine greu, trebuie totuşi să semnalez că acest succes al lui Rohner — căci e un adevărat succes — a indignat, aş zice chiar că l-a ofensat pe scumpul meu patron. Zilele trecute, a sosit la Collège de France mototolind în mînă un număr din *Le Matin* şi ne-a spus:

— Domnul Rohner dă interviuri ziariştilor. E neserios şi nepotrivit. Acum douăzeci de ani nu s-ar fi făcut aşa ceva.

Avea dreptate. Ideile savanţilor ajung pînă la urmă la marele public şi aşa trebuie să se întîmple. Dar poate că savanţii nu trebuie să facă personal această vulgarizare.

Ceea ce m-a necăjit e că, două zile mai tîrziu, am văzut sosind la Collège de France un colaborator al lui *Echo de Paris.* A cerut să i se acorde cinstea unei convorbiri cu patronul, care l-a primit numaidecît şi l-a ţinut mai bine de jumătate de oră. Individul a publicat un articol în ziarul lui. Patronul părea că se scuză şi spunea:

— Abia dacă se pomeneşte numele meu, ba chiar nu se vorbeşte de loc de mine. N-am vorbit decît despre ideile mele şi despre instituţia noastră străveche, asupra căreia trebuie totuşi să atragem din nou atenţia publicului.

Era spre prînz şi ne aflam în laboratorul cel mare. Patronul s-a aşezat lîngă mine, aşa cum face adesea. Am simţit că era frămîntat şi că-mi va vorbi despre Rohner, că nu va avea curajul să nu-mi vorbească iar, să nu-mi vorbească mereu, despre Rohner.

L-ai citit? m-a întrebat el, ai citit faimosul memoriu?Mi s-a făcut frică. Am simţit că dacă-mi făcea onoarea să-mi ceară părerea, nu mă voi putea împiedica şă-i mărturisesc că, după mine, memoriul domnului Rohner era foarte interesant. Dar nu mi-a cerut părerea. A început să vorbească mult, cu o patimă albă, care semăna cu furia.

— Ai să vezi, Pasquier, ai să vezi, că aşa, cu tot raţionalismul lui atît de intransigent, atît de experimental, Rohner se va întoarce la generaţia spontanee. A dat o lovitură ideii de specificitate. Dacă înţeleg bine ce spune, are să fabrice bacilul Koch şi după aceea orice din orice murdărie. Pe urmă, nu-i mai rămîne decît să dea reţeta chimică a mucegaiului lui. Şi iată-ne drept la generaţia spontanee. Opera lui Pasteur e la pămînt, cel puţin aşa crede Rohner. Dar rău face dacă crede aşa ceva. Nu se mai gîndeşte decît la un singur lucru; să fie mai mare decît Pasteur. Ei bine! Nu, încă n-a ajuns acolo.

Şi-a scos din buzunar carneţelul de note şi l-a răsfoit muindu-şi degetul. Apoi a spus:

— Ai citit pe autorii vechi? Cu siguranţă că nu l-ai citit pe Van Helmont. Citeşte-1, merită. E Rohner, cuvînt cu cuvînt. Ia ascultă ce spunea acest individ din secolul al şaptesprezecelea: „Dacă introducem o cămaşă murdară în orificiul unui vas care conţine grăunţe de grîu, fermentul ieşit din cămaşa murdară şi modificat de mirosul griului dă loc, după aproximativ douăzeci şi unu de zile, la transformarea griului în şoarece". După cum vezi, Rohner, care transformă orice în ceva, nu se exprimă altfel. Dragul meu, prostiile lui Val Helmont mă întristează. Frumoasele noastre comunicări asemănătoare cu nişte ordine de zi victorioase îi vor face să rîdă pe strănepoţii noştri, aşa cum ne fac pe noi să rîdem prostiile bătrînilor fizicieni.

Aveam impresia că patronul îl lasă baltă pe Rohner şi că se înalţă iar, purificat, în sferele filozofice unde evoluează de obicei cu atîta iscusinţă. Şi-a închis iar carnetul plesnind elasticul.

— Nu face nimic. Dăm din picioare, ne poticnim, dar tot înaintăm. Ştiinţa înaintează aproape fără voia ei. într-o zi, vom putea nu numai să vindecăm bolile, ci să răsturnăm legile normale ale vieţii, să determinăm după bunul plac sexul, să creăm fiinţe asexuate, rase de pigmei sau rase de uriaşi. Ce putere! Şi ce-o să facem cu ea? Iată ce mă întreb.

Nu ne putem opri în loc. Ştiinţa e un fel de boală, o boală care progresează transformind lumea dar şi înghiţind-o totodată.

Aveam cele mai bune motive să cred că uitase de domnul Rolmer. Da de unde! Patronul şi-a lipit deodată degetul arătător de buza superioară, sub nas, şi a spus această frază uimitoare:

— Domnul Rohner e foarte inteligent. Sînt aproape sigur că greşeşte, că a luat-o pe un drum greşit; îi admir totuşi inteligenţa şi nu vreau să-ţi ascund, dragul meu, că uneori mi se întîmplă să-l invidiez, da, să doresc oarecum această formă de inteligenţă.

Şi deodată, continuă cu o voce venită din depărtare:

— Nu ţi-am spus niciodată că domnul Rohner şi cu mine am fost, pe vremuri, colegi de clasă la liceul Henri IV ! Ah ! E o poveste veche. De pe atunci nu putea să mă sufere. Se vede că am ceva care-l enervează. Şi ştii, Pasquier, e pentru a suta oară că, fără să se trădeze, îmi spune lucruri neplăcute. Puţin îi pasă că Vaxelaire sau Richet sînt azi celebri, ba chiar împovăraţi de onoruri. Numai evenimentele fericite care mi se întîmplă mie nu le poate suporta. Se vede că numai asta îl doare.

Patronul s-a ridicat în picioare, mi-a întors spatele şi a spus plecînd:

— O să repetăm şi noi toate experienţele lui, nu-i aşa, dragul meu? Vom începe chiar mîine. Şi dacă şi-a bătut joc de oameni, ei bine ! O s-o spunem cu glas tare. Nu uita, Pasquier, că luăm cina împreună poimîine seara, dacă nu mă-nşel.

După această convorbire am făcut în adîncul inimii un jurămînt. Mi-am jurat că mai tîrziu, mult mai tîrziu, dacă am să ajung şi eu un maestru, n-am să mă las niciodată atras într-o dispută atît de nenorocită cu un om pe care voi avea anumite motive să-l socotesc superior. După ce mi-am făcut jurămîntul, mi-am dat seama că nu se prea potrivea cu actuala împrejurare. In ciuda afirmaţiilor sale politicoase, domnul Chaîgrin nu crede că domnul Rohner e un om superior, şi nici Nicolas Rohner nu are o părere mai generoasă despre rivalul său.

Toate acestea rămîn fără soluţie şi nu pot să-ţi spun cît de greu îmi vine să trăiesc şovăind zilnic, cum mi se întîmplă, între admiraţie şi dezglist, între respect şi ftiiiă. Câci uneori, ini-e milă de ainîndoi.

O dată sau de două ori pe trimestru, patronul îşi adună colaboratorii la cină. De obicei, cina e foarte veselă. Domnul Ghalgrin vorbeşte mult. A călătorit, a cunoscut oameni iluştri, a studiat diferite obiceiuri, îşi aminteşte de nenumărate vorbe de duh. Zilele trecute cina a fost lipsită de veselie. Ai fi surprins dacă ai vedea locuinţa domnului Ghalgrin. Are un interior teribil de provincial: glastre învelite, huse, plante verzi, catifea cu pompoane. Dar interiorul acesta nu-l reprezintă pe patron, ci pe nevastă-sa. De la uşă miroase a pisică. E motanul doamnei Ghalgrin, cel care se pricepe aşa de bine să citească gîndurile lui Senac, un animal cu miros puternic. Cine-i miroase urmele, ar spune că a mîncat sparanghel. Noroc că domnul Chalgrin nu fumează fiindcă suferă de inimă. E greu de închipuit cam ce combinaţie ar da mirosul de tutun altoit pe duhoarea asta de animal.

Această mică descriere să nu te facă să crezi că-mi displace locuinţa domnului Chalgrin. Nu, de obicei îmi face plăcere să merg la el. Dar seara trecută m-a indispus. Cei i-are se aflau de faţă n-au vorbit decît despre dispută, despre articol, despre răspuns, despre răspunsul la răspuns, despre preşedinţia congresului, despre discursurile care se vor rosti, despre prezenţa Preşedintelui Republicii la şedinţa de deschidere, sau la banchet, sau la dineul de gală. Era destul de jalnic. Doamna Chalgrin, care trebuie să fi fost foarte frumoasă, e o femeie afectată, pentru care anumite fenomene, ca de pildă congresele şi anumite instituţii, ca de pildă academiile, sînt realităţi capitale, ceea ce un om de vîrsta mea înţelege destul de greu şi consideră chiar destul de enervant. Am spus „un om de vîrsta mea", pentru că domnul Chalgrin vorbeşte despre aceste lucruri cu un zîmbet blînd. Vîrsta n-are nici o importanţă, te asigur. Poate că voi îmbătrîni, ceea ce nu doresc, dar n-am să gîndesc niciodată altfel.

Se pare că domnul Rohner face demersuri peste demersuri pentru a obţine din partea comitetului preşedinţia congresului, deoarece, în urma morţii lui Berthelot şi a refuzului domnului Roux, problema a rămas în suspensie. Totuşi, data se apropie şi toată lumea începe să se cam enerveze. în seara aceea, cînd am fost la patron, conversaţia era tocmai în toi cînd doamna Chalgrin a spus deodată, cu o voce foarte acră:

— t) foarte simplu: dacă profesorul Rolinei' ia cu viului la acest congres, soţul meu nu va lua parte la el.

Domnul Chalgrin clătină din cap:

— Ba da, ba da, spuse el, nu se poate să nu iau parte. Trebuie să ne stăpînim toanele. Gîndeşte-te şi tu, Charlotte.

Doamna Chalgrin nu părea dispusă să se gîndească.

M-am întors acasă singur, trist, aproape nenorocit.

Totuşi, sînt momente cînd cearta se potoleşte. Patronul lucrează, lucrăm amîndoi într-o pace adîncă. Uit cît de ticăloase sînt sufletele. Nu mă gîndesc decît la ideile mari care ne luminează şi ne călăuzesc. Apoi, deodată, totul începe iar. Totul se face praf. Ajunge un fleac: o vizită, o lectură, un cuvînt, mai puţin încă, o amintire, un gînd, o imagine, o nimica toată.

Ai să crezi, Justin, că în ciuda liotărîrilor pe care le-am luat şi în ciuda atitudinii mele de firească rezervă, mă molipsesc şi eu. E adevărat. Spunînd acestea, îmi dau seama că sînt cucerit, posedat, că răspund numai în parte la scrisorile tale, că nu-ţi spun cît de mult mă mişcă şi mă interesează. în plus, şovăi uneori să-ţi dezvălui toate gîndurile mele. M-ai rugat de mai multe ori să-ţi scriu ce mai face familia mea. M-am executat, dar fără chef. Văd prea bine că în această privinţă scrisorile mele n-au corespuns aşteptării tale. Ah! Justin, să dăm cărţile pe faţă. Interesul pe care-l manifeşti faţă de clanul Pasquier e sincer, dar să nu crezi că sînt orb. Cînd mă întrebi cu stăruinţă cum o mai ducem, ştiu despre cine vrei să-ţi vorbesc şi dacă nu mă execut, văd că nu eşti mulţumit.

Justin, dragul meu, fratele meu, dă-mi voie să-ţi spun că nu eşti cuminte. Vara trecută îmi vorbeai despre o tînără, o domnişoară cu numele de Marthe, o muncitoare cu care-ţ: plăcea să te plimbi. Eram fericit, crede-mă. Speram că te-ai... vindecat, încăpăţînatule ! Azi însă îmi dau bine seama că suferi încă, şi sînt mai curînd mîhnit decît nemulţumit.

Mă învinuieşti că nu-ţi mai vorbesc despre Fauvet. Dar îndată ce-ţi vorbesc despre el, îmi reproşezi că-i spun Richard, găsind că-i prea familiar. îmi faci adevărate scene de gelozie în scris.

Cred totuşi că ţi-am spus tot ce-ţi puteam spune despre Richard Fauvet. Nu este şi nici nu va fi vreodată prietenul meu, în orice caz nu va fi prietenul meu intim. A stăruit mult ca să fie admis la Cécile şi să facă la ea o serie de

experienţe, care nu progresează de altfel. Cécile se supune, cre- zînd că-mi face plăcere. Cît despre mine, nu-i pbt mărturisi că mi-e indiferent, fiindcă nu vreau totuşi să-l supăr pe Richard Fauvet. Asta-i tot, asta-i tot, absolut tot. N-ai de ce să te necăjeşti. Spune-mi, dragă Justin, eşti în stare să nu te necăjeşti?

Al tău L a u r e n t .

28 decembrie 1908.

C A P I T O L U L XII

Ai dreptate, iţi vorbesc despre domnişoara Martha, prietena ta, cu atît mai multă sinceritate şi cu atît mai multă naivitate cu cît, în privinţa ei, nu pot face decît supoziţii. Prin urmare, nu te înfuria. Nu te face foc şi pară. Îmi explici că e vorba de o prietenie foarte curată. Foarte rău, dragul meu, foarte rău! Dacă mi-ai fi spus de-a dreptul că această tînără fată e amanta ta, nu m-aş fi speriat, crede-mă, m-aş fi bucurat. Bagă de seamă, Justin: am hotărît că principiu] şi legea corespondenţei noastre va fi sinceritatea totală. Respect această convenţie, aşa că încearcă să procedezi la fel, cu aceeaşi naturaleţe.

Nu ţi-am ascuns că-mi place s-o privesc pe Catherine Houdoire. Ai şi uitat poate că această Catherine Houdoire e tînăra care lucrează la Rohner ca asistentă. Sternovitch îi spune laborantină; e un cuvînt nou, pe care-l găsesc destul de graţios, deşi poate că nu-i franţuzesc. Toată lumea aici îi spune doamna Houdoire. Sîntem foarte buni prieteni şi, cînd nu-i nimeni de faţă, cînd stăm de vorbă între patru ochi, îi spun Catherine. Ţi-am scris poate că n-are familie, şi că e despărţită de soţul ei. Avem convorbiri liniştite, colorate de o adevărată afecţiune. Ţi-am dat a înţelege că n-o iubesc. Nu, n-o iubesc. Intre noi e foarte precis o prietenie „foarte curată".

In momentul de faţă, doamna Houdoire execută pentru patron nişte inoculări. — Dumnezeule! i-am spus domnului Rohner: patronul! Ce-ar zice bietul, scumpul Chalgrin, dacă m-ar auzi? — Mă întorc la inoculări. De curînd, s-a produs la periferia de sud a Parisului o epidemie ciudată a unei boli care nu e scarlatină, dar care se manifestă regulat prin dureri de gît, nefrită, adică o boală de rinichi

si endo- cardită, adică o boală de inimă, destul de gravă şi uneori mortală. Am examinat bolnavii, pe unii la domiciliu, pe alţii prin spitale. Pînă la urmă, domnul Rohner a izolat un fel de streptococ — ştii, ghiceşti că e vorba de un microb — şi streptococul acesta sau, mai precis, micrococul acesta dă culturi bune, numai că trebuie să le inoculezi la un animal ca să-i păstrezi virulenţa. lartă-mă că folosesc acest jargon: dar dacă nu-ţi vorbesc despre astfel de lucruri, nu poţi înţelege şi nici nu te poţi interesa de viaţa mea. Faimosul virus ucide cobaiul în cinci zile. Chiar din ziua a patra se ia puţin sînge de la un animal bolnav şi se injectează unui animal sănătos, care contractează boala. Animalele prezintă regulat o nefrită şi o endocardită ca şi omul. E o problemă foarte interesantă, care-l pasionează pe domnul Rohner. Catherine Houdoire face inoculări, adică face zilnic injecţii animalelor. Ţi-am dat ceea ce se numeşte în stil iurnalistic precizări. Si acum e momentul ca cea mai deplină sinceritate să intre în ioc. O privesc pe Catherine Houdoire în timp ce lucrează. O privesc cu mintea limpede. Mă bucur într-adevăr de ceea ce-ţi place tie să numeşti o prietenie foarte curată. După ce-şi termină treaba, stăm paşnic de vorbă, li privesc chipul frumos şi melancolic şi, deodată, văd cum în colţul nării sau la unul din capetele sprîncenelor se petrece ceva foarte natural, un freamăt sau o uşoară alterare a trăsăturilor. Atunci, deodată, în adîncurile eului meu, începe să se zbuciume o forţă violentă şi înfiorătoare, asemenea unui demon, nu un demon străin, ci propriul meu demon. Simt nevoia să pun mîna pe femeia asta blîndă şi simpatică, s-o apuc de şolduri sau de umeri, s-o mîngîi şi s-o sărut, s-o iau cu mine ca o pradă. Şi de ce? Spune-mi, te rog, de ce? Ca să scap de acest demon, ca să-l satur şi după aceea să pot examina iar lumea în general şi pe Catherine Houdoire în special, cu sentimentul celei mai curate prietenii. După cum vezi, lucrurile nu sînt chiar atît de simple: ţi-am spus, cred, că n-o iubesc pe doamna Houdoire, că nu sînt îndrăgostit de ea. E greu să fii numai spirit şi să ai sentimente de prietenie pură.

Dar să lăsăm asta. Trebuie să-ţi spun, nu fără oarecare necaz, că domnul Rohner a fost decorat cu cravata de comandor al Legiunii de Onoare... Uf! Era în fruntea promoţiei din ianuarie. Îndată ce s-a aflat ştirea, domnul Rohner şi-a arborat fastuoasa insignă.

Dacă-i face plăcere, eu mă declar încîntat; totuşi, nu pot să-ti ascund că sînt foarte dezamăgit . Credeam că domnul Rohner dispreţuieşte onorurile, în timp ce el considera că nu e destul de onorat. Te rog să crezi că nu voi deveni nedrept din cauza asta. Ţine seamă că mă exprim cu o perfectă moderaţie. Sauvignet, elevul iubit al domnului Rohner, foloseşte termeni mai puţin rezervaţi. Cînd a citit ziarele. a spus: „Era şi timpul ! Bătrinul dorea drăcia asta cu o poftă aproape obscenă. Putea să se îmbolnăvească !" Felul acesta de a se exprima mă indignează. în ciuda slăbiciunilor lor, maeştrii noştri sînt nişte maeştri. Asta nu mă împiedică să jur că mă voi feri de onoruri. De altfel, acelaşi sfat prietenesc mi-ai dat şi tu, anul treciit, cînd, la intervenţia domnului Hermerel, am primit decoraţia pentru care mă mai ruşinez şi azi.

Am aflat prin Sauvignet că domnul Chalgrin i-a trimis o felicitare domnului Rohner. Scumpul meu patron ştie să facă faţă. Asta nu l-a dezarmat pe Rohner care. pe de o parte n-a găsit de cuviinţă să răspundă şi, pe de altă parte, face tot felul de intrigi pentru ca Chalgrin să nu prezideze congresul. Tine seamă că Rohner nu mai cere preşedinţia pentru el. Toată lumea simte că n-o va căpăta, simte şi el lucrul acesta. Dar ar fi fericit dacă l-ar împiedica pe Chalgrin s-o obţină. Iată de ce a pus în circulaţie numele lui Richet.

Richet e un om admirabil, care nu va accepta să facă o manevră lipsită de curtenie. Comitetul trebuie să se întrunească zilele acestea ca să voteze. Rohner se agită într-un mod pe care sînt nevoit să-l consider întristător. L-a determinat pe unul din elevii săi — îl cunoşti de altfel, e prietenul meu Roch — să publice un articol plin de aluzii perfide la ultimele lucrări ale domnului Chalgrin. Am să stau de vorbă cu Roch şi am să-i spun ce părere am despre această manevră.

Săptămîna trecută i s-a cerut domnului Chalgrin să semneze un protest, o cerere în favoarea persanilor condamnaţi la moarte în cursul ultimei crize politice. Textul semnat de domnul Ghalgrin şi telegrafiat, pare-se, guvernului persan, a fost publicat în ziarele noastre progresiste. Domnul Rohner — sînt nevoit să cred că el a făcut asta — a tăiat textul din ziare şi l-a distribuit imediat tuturor membrilor comitetului, însoţit de comentarii menite să dea a înţelege că domnul Ghalgrin e un om periculos şi

că, în plus, e francmason. Pot să-ţi afirm că nu-i adevărat: domnul Ghalgrin nu-i francmason. Dacă ar fi n-ar ascunde-o. Ideile lui filozofice sînt cu totul opuse spiritului masonic. Semnează adesea manifeste, apeluri, proteste, fiindcă nu poate să reziste şi fiindcă e foarte generos şi foarte milostiv din fire.

Ceea ce mă face să cred că instigatorul acestor mici mesaje anonime, despre care ţi-am vorbit, e domnul Rohner, e faptul că spune cui vrea să-l asculte: „Domnul Ghapegrin e un suflet bun. îşi dă semnătura ca să ceară graţierea unor oameni inexistenţi. Faimoşii condamnaţi la moarte sînt nişte sperietori, nişte marionete inventate de cei mai infami trepăduşi politici. Domnul Chassegrin are o inimă prea sensibilă".

încep să-l cunosc pe domnul Rohner. Ce figură ciudată! E un om foarte-inteligent. Nimeni nu ştie mai bine decît el să segmenteze o dificultate în parcele şi să atace fiecare din aceste parcele pentru a o rezolva, aşa cum se recomandă în *Discursul asupra metodei.* Totuşi, această inteligenţă coro- zivă nu mă farmecă totdeauna: de cele mai multe ori, mă indispune. La început m-am întrebat de ce. Poate că acum înţeleg în sfîrşit. Domnul Rohner nu are cultul inteligenţei, are numai cultul inteligenţei sale. E absolut sigur că numai el e inteligent şi că ceilalţi oameni sînt mai mult sau mai puţin tîmpiţi. Nu rezervă acest dispreţ numai vulgului, ci-l extinde cu generozitate asupra spiritelor vestite pentru meritele, pentru lucrările şi pentru ingeniozitatea lor. Domnul Rohner dispreţuieşte fără discriminare pe toţi ceilalţi savanţi şi nu pierde nici un prilej ca să-şi manifeste sentimentele. Nu am încă o experienţă aprofundată a oamenilor, dar mi se pare că cine nesocoteşte atît de mult inteligenţa altora păcătuieşte împotriva spiritului.

Domnul Rohner se exprimă cu o voce ştearsă şi fără vibraţie ; ţi-am mai spus, mi se pare, că vocea lui mă face să-mi imaginez elocvenţa lui Robespierre. Domnul Rohner nu ridică tonul aproape niciodată. Uneori, deşi îşi păstrează ironia, accentul lui devine şi inai rece, dacă 6 cu putinţă. Două cute adînci se adîncesc de o parte şi de alta a gurii lui, ale cărei colţuri coboară şi se strîmbă. In astfel de clipe, dispreţul pe care i-l insuflă lumea întreagă pare să conţină şi o nuanţă de dezgust.

Cu noi, cei mici, îi place să fie cordial, deşi fără căldură şi îngăduitor, dar sarcastic. în faţa lui, sînt nevoit să fiu loarte atent la ceea ce spun. Nu mă simt niciodată în voie, nu manifest niciodată avînt. In definitiv, în felul acesta ai eventual o posibilitate de disciplină serioasă. Dar există ceva care mă supără mult şi aş vrea să-ţi explic ce anume: domnul Rohner nu mă înnobilează niciodată. Dimpotrivă. Dacă după o convorbire cu el plec cel puţin cu impresia că n-am fost foarte inferior faţă de mine însumi, pot să mă declar satisfăcut. Adevărul e că are darul de a micşora, de a umili şi de a face praf un interlocutor, oricît de modest ar fi acesta din urmă. Poate că el consideră aceste operaţii de micşorare şi de dresare ca pe nişte succese, ca pe nişte victorii. Aşa, de pildă, îmi declară: „Dumneata, Pasquier, eşti înzestrat mai ales cu memorie. Ba da, ba da, ştiu ce spun: calitatea dumitale dominantă e memoria. De altfel, e şi asta o calitate foarte onorabilă". îţi citez o frază dintr-o mie. N-are rost să insist, ai înţeles. Te obişnuieşti şi cu acest gen. In realitate, în apropierea domnului Rohner mă simt mai prăpădit şi mai netrebnic ca de obicei, dar mai ales nu mă simt prea fericit.

N-am să accentuez însă niciodată destul meritele excepţionale ale inteligenţei domnului Rohner. E plin de idei şi munceşte cu înverşunare.

E întruparea simţului critic. Se pricepe minunat să-i secătuiască pe cei care rămîn multă vreme în imediata lui apropiere. Se pare că răposata doamnă Rohner a fost torturată în fel şi chip de acest soţ greu de suportat, înainte de a se pierde într-un neant care trebuie să-i pară astăzi paradi- siac. Simţul critic al domnului Rohner se exercită cu blîn- deţe asupra propriei persoane a domnului Rohner. E convins că într-o bună zi va realiza sinteza albuminelor vii, adică va fabrica viaţa; mai e convins şi că va obţine tot ce va hotărî să obţină în materie de fiinţă vie, la alegere. Prin urmare, dispreţuieşte viaţa şi materia vie. Dar cînd această materie vie se numeşte Rohner, n-o mai dispreţuieşte de loc. Atunci o admiră şi o respectă. In adîncul inimii, nu se îndoieşte de divinitatea unei materii vii care poartă „indicele Rohner", „coeficientul Rohner".

Se îngrijeşte foarte mult de boarfe şi se arată foarte exigent faţă de tot ce are oarecare legătură cu nepreţuita lui

persoană. E profesor titular la Facultate, membru al Academiei de Ştiinţe, preşedinte al mai multor societăţi ştiinţifice şi e plin de decoraţii. Asta nu înseamnă că dacă se loveşte de o cît de mică piedică, dacă i se întîmplă o uşoară neplăcere, dacă pierde ceva bani, sau chiar dacă nu cîştigă ceva în plus, nu se consideră dezmoştenit, trădat, părăsit de toată lumea. Atunci protestează şi înjură cu vocea lui de gheaţă. Ţi-am spus, cred, că e foarte econom. Timpul trece şi tare mă tem că această calitate poartă un alt nume. S-a făcut recent o colectă pentru un laborant care a fost lovit de invaliditate. Rohner a dat cinci franci, dar a părut foarte enervat şi a spus: „De lucrurile astea trebuie să se îngrijească statul. Doar n-o să jucăm rolul societăţilor de binefacere cu salariile noastre nenorocite".

Fumează mult. îndată ce i se interzice să fumeze din cauza unui guturai sau a unei răceli, se uită cu enervare şi invidie la cei ce fumează, ca şi cum el, Rohner, ar fi victima unei mari nedreptăţi.

I se cere destul de des să facă parte din cîte un comitet în care intră personalităţi de frunte. Acceptă bombănind şi se plînge că e sătul pînă peste cap. Dar dacă nu i se cere nimic, se plînge că e veşnic uitat şi că e un procedeu scandalos.

Să-ţi spun totul? Omul acesta, cu spirit critic atît de muşcător, e superstiţios. N-o mărturiseşte, dar simţim cu toţii că e aşa, i-o citesc pe faţă. Nu-şi aprinde ţigara la un foc la care au mai fost aprinse alte două. Bate în lemn cînd se teme de o eventualitate supărătoare. Poartă ca breloc o amuletă arabă, de care nu s-ar despărţi pentru nimic în lume. Charles Richet l-a poftit ca oaspete de onoare la faimosul banchet al celor treisprezece. Rohner a primit întîi, apoi s-a scuzat în ultimul moment că nu poate să vină.Fiindcă veni vorba de banchet, să-ţi spun o poveste. Zilele trecute, am intrat în amfiteatrul şcolii practice. Charles Richet îşi ţinea cursul, înalt, slab, cu un ochi pe jumătate închis de o strîmbătură foarte simpatică, cu mîna în buzună- raşul pantalonilor, se plimba încoace şi-ncolo în faţa tablei. La un moment dat, tocmai cînd preparatorul tăia capul unei broscuţe pentru nu ştiu ce experienţă, Richet s-a repezit asupra acestui cap şi a spus: „Stai puţin, stai puţin, vreau să distrug substanţa cerebrală care a mai rămas în rămăşiţa asta. N-are rost să lăsăm o suferinţă în

urma noastră". Şi a făcut aşa cum a spus, cu degetele lui atente.

Am fost mişcat, căci spusese şi făcuse totul cu o simplitate totală.

Să nu crezi că umblă după contraste ieftine. Charles Richet e un om foarte mare şi în mai multe dimensiuni ale spiritului. Şi Rohner e mare, crede-mă, în ciuda portretului pe care l-am schiţat. îi văd lipsurile şi, dacă le semnalez, o fac oarecum ca măsură de represalii, fiindcă găsesc că Rohner se poartă oribil cu bunul şi scumpul meu patron. Domnul Clialgrin recunoaşte uneori că Rohner e un om excepţional de inteligent. Generozitatea lui nu e reciprocă. Domnul Rohner arată cu orice prilej că-l consideră pe domnul Clialgrin un adevărat imbecil. — Scriu acest cuvînt după oarecare şovăială, atît de mult mă jigneşte şi mă indignează. — Face nişte reflecţii de o perfidie subtilă. Aşa, de pildă, spune cu glas şuierător: „Da, e drept, a făcut o carieră frumoasă. Domnul Chalgrin e unul din oamenii care n-au făcut nimic ca să nu reuşească".

întorc capul ca şi cum n-aş înţelege şi o şterg pe prima uşă deschisă. Poziţia mea devine din ce în ce mai delicată. Oare am s-o pot menţine multă vreme? Nu ştiu. Uneori, am impresia că domnul Rohner speră să-i transmită domnului Chalgrin prin umila mea mijlocire anumite mesaje dintre cele mai veninoase. Proastă socoteală îşi face şi, dacă-şi dă seama într-o zi că s-a înşelat, cred că are să fie foarte supărat pe mine.

Dar să nu înţelegi greşit vorbele mele. îţi repet că domnul Rohner e un om de mare valoare. Domnul Chalgrin e şi el un om admirabil. Dar cît de diferiţi sînt! Da, ştiu că mai tîrziu, după moartea lor, după trecerea veacurilor, cele două cranii, cele două vase de piatră vor semăna poate între ele. în clipa de faţă, în jurul şi în interiorul acestor vase palpită o materie vie şi, în această materie clocotesc sufletele, cel

e

două suflete duşmane, care nu izbutesc să nu-şi producă suferinţă unul celuilalt.

Mă grăbesc să termin această scrisoare. E tare frig în magherniţa mea. Se face tîrziu şi sînt obosit.

Al tău L.

C A P I T O L U L XIII

în ciuda aversiunii la adresa lui Jean-Paul Senac, despre care vorbeşti de cîteva ori în ultima ta scrisoare, îmi dau Toarte bine seama că ai vrea să afli ceva despre el. După cîte înţeleg, tăcerea mea te nelinişteşte. Ba chiar înţeleg că dezgustul tău nu e lipsit de o compătimire care nu trebuie confundată, dc altfel, cu îngăduinţa. Şi pot să-ţi spun numai- decît că în cazul lui Senac, această compătimire mi se parc foarte nimerită.

Nu-l văzusem cîteva zile şi eram surprins, pentru că vine uneori să mănînce la Papillon, alteori urcă în camera mea, dacă-i spune portăreasa că s-ar putea să fiu acasă. Uneori vine să mă vadă şi la Institut, unde nu-i fac cine ştie ce primire, dar se consolează cu Rocii, cu Vuillaume şi cu Sau- vignet, mai ales cu Sauvignet care experimentează asupra lui Jean-Paul virusurile lui intelectuale.

Prin urmare, n-am ştiut cîteva zile nimic despre Senac şi mă gîndeam tocmai la el într-o zi din săptămîna trecută, in timp ce căutam nu ştiu ce în rezerva de materiale. Erau acolo pahare, tuburi, becuri, mortare, capsule şi eprubete. în mijlocul lor, se afla un lighean mare de porţelan alb de care nu ne servim niciodată. Mă uit la el în treacăt şi zăresc în fund un păianjen. Căzuse probabil acolo întîmplător, in cursul vreunui exerciţiu acrobatic şi nu mai putea să iasă afară, lăbuţele lui nu se puteau prinde de smalţul ligheanului şi n-avea de aşteptat nici un ajutor din afară. Văzîn- du-mă, a făcut patru-cinci paşi cu aerul acela brusc, hotărît şi teribil de inteligent al păianjenilor. Pe urmă s-a întors tot atît de repede în prăpastia lui. Mi-l închipuiam, sau, mai bine-zis, mă închipuiam, singur,

pierdut, fără glas, fără prieteni, într-un peisaj înnebunitor de porţelan cu frontierele

de netrecut. Ajunsesem la acest punct cu visările mele cînd Sternovitch a venit să mă caute pentru nu ştiu ce lucrare, despre care spunea că-i urgentă. M-am dus cu Sternovitch, dar am rămas cu gîndul la păianjen şi, mi-e imposibil să-ţi explic de ce, mă gîndeam totodată la Sénac. M-am tot gîndit la el, încît pe la douăsprezece m-am urcat în omnibuz şi am pornit în căutarea lui Sénac în fundătura unde locuieşte. Speram în taină să nu-l găsesc acasă, nu din laşitate, cre- de-mă, dar fiindcă singurătatea asta care-i e dragă mă îngrozeşte pentru el. Mă simt prost cînd mi-l închipui în luptă cu gîndurile.

Dar vai! Sénac era acasă. Cred că-şi bătuse cîinii, sau poate că-i mîngîiase, fiindcă era plin de păr. Mi-a spus de-a dreptul:

— Intră, te aşteptam.

— Mă aşteptai? De ce?

Sénac a făcut un gest vag cu umerii, apoi, a spus imediat, fără nici o tranziţie:

— Ştii, Chalgrin mi-a dat paşaportul. Da, m-a concediat ca pe un servitor.

Domnul Chalgrin nu-mi spusese nimic. Ce-ar fi putut să-mi spună? Am şoptit:

— Nu ştiam.

Atunci Sénac a spus:

— Mi-a trimis leafa pe o lună, ceea ce dovedeşte că vina e de partea lui. N-are a face, graţie acestei generozităţi impertinente, javrele, porumbelul şi cu mine avem ce mînca. O să avem ce mînca o vreme.

Pe masa lui era o sticlă de rachiu, porcăria aceea pe care hamalii o numesc trăscău. Nu m-am putut stăpîni şi i-am arătat sticla cu degetul:

— Mănînci, dar şi bei, Jean-Paul!

Mi-a răspuns pe tonul lui sentenţios:

Nu-i chip să trăieşti fără otravă. Omul e un animal care nu poate să nu se otrăvească. Pînă şi sălbaticii, ascultă-mă pe mine. Chinezii folosesc opiul, arabii haşişul şi ceilalţi, americanii, coca-cola, tot felul de porcării. Noi, albii, avem alcoolul şi tutunul. Poftim ! Cei care nu beau şi nu fumează se îmbată cu saliva lor, cum spune Vallès, se îmbată cu propriul lor venin, cu ideile si cu maniile lor. Nu-i chip să faci altfel.

—

Accentul lui nu mai era ironic, ci devenise deodată atît de trist, încît l-am apucat de braţ şi l-am scuturat.

— Nu, nu, am spus eu, astea-s prostii. Vino să mănînci cu mine. Trebuie să ştii unde putem găsi vreun birt mai ca lumea prin apropiere.

Am plecat amîndoi, în timp ce cîinii urlau şi se izbeau de uşă. — Au stricat toată vopseaua din interior cu gheare. — Senac murmură cu o voce nesigură:

— Dacă-mi faci vreun reproş, un singur reproş cît de mic, mă dau cu capul de pereţi, Laurent. Nu, lăsaţi-mă în pace cu mizeria mea cu tot.

— Bietul meu Jean-Paul, n-am venit să-ţi fac reproşuri, dimpotrivă.

Am început să-i vorbesc cu blîndeţe, sperînd să-l liniştesc:

— Vezi, dragul meu, nu trebuie să exagerezi. Ai greşit în povestea aceea nenorocită cu Chalgrin. Dar m-am gîndit bine: tu n-ai vrut să faci, hai să zicem, o indelicateţe şi nici chiar o indiscreţie. De altfel, poate că şi fără tine, şi fără intervenţia ta, conflictul dintre Chalgrin şi Rohner ar fi izbucnit oricum.

Vorbeam aşa, fără să cred în ce spuneam, dorind să-l liniştesc şi am înţeles deodată că o luasem pe o cale greşită, că demonul orgoliului nu va aţipi şi nici nu se va lăsa legat. Mustaţa neagră a lui Jean-Paul a început să tremure. A roşit uşor.

— Nu, spuse el, nu încerca să mă iei drept un ministrant, care a băut din greşeală tot vinul de liturghie. Nu, nu, sînt un porc. în primul rînd, eu am o conştiinţă. Ceilalţi fac faptele rele din instinct, fără să le înţeleagă, ca animalele. Pe cînd eu, nu! Eu înţeleg ce fac. Sînt un porc, asta e. Dar ştiu că sînt. Sîntem cu toţii mai mult sau mai

puţin porci, dar eu sînt singurul care spun că nu sînt decît un porc.

Eram atît de nedumerit încît nu ştiam ce să răspund. Am intrat într-un mic restaurant şi ne-am instalat în încăperea din spatele prăvăliei, unde nu era nimeni în clipa aceea. în tot timpul mesei, Senac a vorbit, a vorbit singur, cu o tristă volubilitate. Monologul lui nesfîrşit se învîrtea în jurul aceleiaşi idei. Profera cu o voce moale

aforisme de un sena- cism pur:

— Sînt în stare de gînduri urîte. Nu-i drept. Stai puţin, am să-ţi explic. Toate lucrurile pe care le gindestf eu le gîn- diţi cu siguranţă şi voi, voi ăştia, virtuoşii, numai că nu le înţelegeţi. Sînteţi plini de îngăduinţă faţă de voi şi vă judecaţi mîrşăviile cu blîndeţe şi încîntare. în timp ce eu văd limpede şi persoana mea morală îmi inspiră o adevărată ură. Ara spus: nu-i drept ! Ce înseamnă asta? Asta înseamnă, dragul meu, că n-am norocul să fiu ca voi, orb şi satisfăcut.

Ceva mai tîrziu, în stradă, cînd ne-am despărţit, Sénac a mai spus:

— Aş fi în stare ca şi alţii să fac o faptă bună. Uite ! Am să plec la Messina ca să îngrijesc de sinistraţi şi să ajut la reconstruirea oraşului. Pe onoarea mea! Am să plec. Nu mă provocaţi.

Avea o privire pierdută şi gura plină de salivă. îl observam pe furiş, ca să nu-l mai stîrnesc şi mi se părea că pe chipul acesta de om bolnav şi nenorocit, zăresc demonul orgoliului înverşunîndu-se asupra victimei sale.

Am pornit pe străzi şi am reflectat multă vreme. Ce-i de făcut? Poate fi Sénac salvat? Oare nu-i prea tîrziu? Mă gîndeam cu atîta intensitate la asta, încît simţeam nevoia să mă adresez cuiva, să alcătuiesc, frază cu frază, un fel de rugăciune vehementă. Hai! Să nu ne jucăm cu cuvintele. A ruga e un verb tranzitiv.

Seara, plecînd de la Institut, trebuie să-ţi spun că am dat totuşi o goană pînă la Collège de France. Am o cheie a laboratorului. M-am dus în rezervă şi m-am uitat în ligheanul de porţelan. Păianjenul era tot acolo, cufundat în meditaţia lui de păianjen. Am răsturnat ligheanul şi a luat-o la fugă.

Din nefericire, cu Sénac lucrurile nu stau chiar aşa de simplu. De altfel, ziua aceea a fost o zi proastă. Seara, pe Ia opt, cînd am ieşit de la Papillon, am dat peste Testevel care mă aştepta în ploaie, plimbîndu-se încoace şi-ncolo pe trotuar. M-a întrebat dacă-i dau voie să mă însoţească pînă acasă. M-am prefăcut că-i rîd în nas. Eram, totuşi, destul de tulburat. Testevel, uriaşul nostru cu faţa trandafirie, era bărbos, palid şi desfigurat de o barbă rotundă. Se îmbrăcase in negru. Păşea lingă mine şi răsufla greu, ca un astmatic. Cînd am sosit în rue du Sommerard, şi-a scos pălăria şi şi-a şters fruntea.

— In definitiv, mi-a spus el, n-are rost să mai urc pină Ia tine pentru ceea ce mi-a rămas de spus.

Şi, făcind un mare efort, Testevel a murmurat:

— Părăsesc Franţa. Plec rai ine la Saigon.

— La Saigon?

— Da, am să fiu redactor şef la ziarul de acolo. Orice mi s-ar întîmpla, nu pot să fiu mai nenorocit decît aici.

Rămăsesem nemişcat sub un felinar, aţintindu-mi privirea asupra sărmanului chip al vechiului nostru prieten. îşi smulgea cu greu frînturi de fraze din adîncul fiinţei.

— I-am scris.

— Cui? bietul meu prieten.

— Sorei tale, Suzanne. Nu vreau s-o revăd. Mi-am reţinut o cabină. Am şi biletul de tren. Am semnat contractele. Nu, nu vreau s-o mai văd pe Suzanne. Cit despre Larseneur, asta n-are să-i poarte noroc.

Mă întrebam cum să-l mîngîi, cînd l-am văzut deodată pe Testevel ridicînd capul şi desfăşurîndu-se fibră cu fibră. A suspinat adînc şi a spus cu mult calm:

— Am să încerc să devin iar om.

Pot să-ţi mărturisesc că în clipa aceea Testevel mi s-a părut demn de tot respectul. Voiam să-i strîng mîna ca să nu mă îndoiesez, dar m-a sărutat cu multă simplitate. Apoi s-a îndepărtat cu mîinile încrucişate la spate. Am zărit cele două degete care i-au rămas ţepene de cînd şi le-a prins în maşină, în Deşert. Nu s-au vindecat de tot. Testevel a rămas cu o infirmitate.

Am urcat în camera mea ca să lucrez toată seara. îmi spuneam că lumea n-a fost făcută pentru echilibru. Lumea înseamnă dezordine. Echilibrul nu e o regulă, ci o excepţie. Şi am jurat să muncesc pentru ordine şi pentru echilibru. Cîte jurăminte! Ştiu că ai să zîmbeşti.

Toate încurcăturile astea se nimeresc într-un moment prost. Mă aflu într-o perioadă de muncă intensă. Trebuie să-ţi spun numaidecît că patronul reface toate experienţele lui Rohner — îţi aminteşti cred, e vorba de transformarea unei anumite specii de mucegai într-un bastonaş, care prezintă caracterele bacilului tuberculozei şi care se transformă larîndul lui în corpi rotunzi, în coci, ca să folosesc termenul exact. Dar încercările patronului nu ajung la nici unul din rezultatele prezentate în memoriul lui Rohner, astfel că domnul Ghalgrin se pregăteşte să publice o critică severă a acestui memoriu. Pot să-ţi mărturisesc

confidenţial că pentru mine personal fac şi eu cercetări în acest sens, fără să spun nimic şefilor mei. Rezultatele sînt tulburătoare. La Rohner, la Institut, experienţele îmi izbutesc, în timp ce la Chalgrin le greşesc. Nu prea ştiu dacă trebuie să dau vina pe influenţa climatului moral şi al convingerii.

Domnul Ghalgrin mă îngrijorează. Suferă din cauza disputei. Are accidente cardiace, dar nu vrea să consulte pe nimeni şi caracterul lui s-a schimbat. Vrea să fie iubit, pentru că e un sentimental. Pînă într-atît încît devine despotic. Munceşte cu rîvnă şi cred că e pe punctul să descopere un lucru mare. Se duce zilnic prin spitale. Vreau să capăt o certitudine ca să-ţi vorbesc despre asta. Mă doare văzînd că omul acesta atît de calm, omul acesta pe care am toate motivele să-l preţuiesc, se lasă în voia unor toane nedemne de el. Uneori, ne spune fără nici o introducere:

— Mă întreb dacă am să-l mai salut. Zilele trecute, la Academie, acest domn s-a făcut că nu mă vede. Dacă nu mă salută el întîi, eu n-am să-l mai salut.

Domnul Ghalgrin nu refuză lupta, dar mi se pare că n-are arme destul de bune ca să biruie. Glumeşte, încearcă să zîmbească, dar nu reuşeşte totdeauna.

Am citit, nu ştiu unde, că Victor Hugo vorbea cu foarte multă uşurinţă despre Goethe. Spunea: „Goethe? Ce a scris? *Hoţii?*" Şi cînd i se spunea că *Hoţii* sînt de Schiller, pufnea în rîs: „Vedeţi? Numai o carte a scris, dar nici asta nu-i de el".

Mi-am spus multă vreme că frazele acestea ridicole erau atribuite poetului nostru de o cronică de scandal şi că Hugo nu putuse să le rostească pentru că oamenii mari se pricep mai bine decît ceilalţi să recunoască frumuseţea, adevărul şi talentul. Vai! Nu mai ştiu ce să cred. Domnul Chalgrin spune uneori:

— Cît de fericit ar fi domnul Rohner să descopere ceva, să facă într-adevăr o mică descoperire!

Fraze de acest fel mă supără. Rohner e brutal şi are un caracter urît, dar a realizat lucruri care fac din el un om de prim rang. Toată lumea admite asta, afară de domnul Chalgrin. Există trei sau patru oameni care pot înţelege azi valoarea lucrărilor lui Rohner, şi domnul Chalgrin e unul din aceşti trei sau patru oameni!

Dacă ghiceşte, dacă crede că ghiceşte la interlocutorul lui o şovăială cît de mică, în atitudinea de încurajare a

acestei nedreptăţi, scumpul meu patron se enervează. El, care de obicei e atît de afectuos, începe să vorbească pe un ton tăios. N-aş îndrăzni să-i aduc nici cea mai mică învinuire. Mă mulţumesc să-l privesc cu durere. Zilele trecute şi-a dat seama, a făcut un efort ca să zîmbească şi mi-a spus fraza următoare, pe care o considera, poate, o scuză:

— Nici Pasteur nu se purta totdeauna frumos cu noi.

A înţeles cîtă lipsă de modestie conţinea acest „nici". A zîmbit cu un aer stingherit, apoi a schiţat cu mîna un gest vag.

Aştepta hotărîrile comitetului în legătură cu congresul şi repeta mereu:

— Am prea mult de lucru, nu cer decît să fiu uitat.

Totuşi, îi bătea inima şi se informa indirect asupra părerilor unora şi a altora. După cum ţi-am spus, acest congres grupează diverse societăţi ştiinţifice şi deliberările comitetului au rămas destul de nelămurite pînă acum cî- teva zile.

S-au terminat şi trebuie să-ţi vorbesc despre ele ca să înţelegi această ciudată comedie.

Ieri, Vuillaume, Sauvignet şi cu mine ne aflam în laboratorul domnului Rohner. Roch a intrat cu pălăria în mînă, cu paltonul pe umeri, cu pantofii plini de noroi, de parcă ar fi gonit prin cine ştie ce băltoace. Mi-am dat seama imediat că domnul Rohner aştepta sosirea lui Roch. Faţa lui s-a crispat. A schiţat strîmbătura aceea care-i trage colţurile gurii şi-l face de nerecunoscut. N-a rostit decît un singur cuvintel:

— Ei?'

Roch a ridicat din umeri şi a răspuns cu o indiferenţă voită, poate ca să îndulcească lovitura:

— A fost numit domnul Chalgrin.

— Sînt nevoit să mărturisesc că chipul domnului Rohner s-a sluţit deodată îngrozitor. Eram' adînc surprins văzînd că un om atît de tare îşi pierde toată stăpînirea de sine. Cu arătătorul stîng îşi ridica barbişonul, îl băga între dinţi şi-l muşca. A strigat:E un intrigant! Ştiam noi! A intrat în Academia de Ştiinţe numai pentru că am vrut eu să intre. Dacă m-aş fi împotrivit cu adevărat, ar mai fi şi azi pe din afară. Dar dacă vrea război, foarte bine! O să facem război. Am să-l fărîm ca pe... ca pe...

Domnul Rohner a căutat din ochi un obiect fragil şi a pus mîna pe o sticluţă goală care se afla pe masă. A repetat:

— Am să-l fărîm cum fărîm sticluţa asta!

A zvîrlit sticluţa pe jos cu un gest furios. Atunci s-a petrecut un lucru foarte caraghios: sticluţa a sărit de vreo două-trei ori în sus şi nu s-a spart. în cele din urmă, s-a rostogolit ca o bilă pînă într-un colţ al camerei.

Ne venea la toţi să rîdem şi făceam mari eforturi ca să nu se vadă.

N-am trimis ieri această scrisoare. Deschid plicul în fugă şi-ţi dau o veste care mă loveşte drept în inimă.

Catherine Iloudoire e bolnavă S-a molipsit de boala aceea despre care ţi-am vorbit, boala pe care domnul Rohner o studiază pe cobai. Fiindcă n-are familie, am internat-o în spitalul Pasteur, unde i s-a putut da o rezervă. O doare tare gîtul şi are febră mare. L-am anunţat pe domnul Rohner. Eram întors pe dos şi nu-mi ascundeam neliniştea. Domnul Rohner şi-a trosnit degetele şi a spus pur şi simplu:

— Are să facă mai întîi o nefrită şi pe urmă o endocardită frumoasă.

Aşteptam altceva, poate un cuvînt de simpatie. Dar domnul Rohner n-a mai spus nimic. Nu poţi să-ţi închipui cît de trist şi de zbuciumat sînt.

C A P I T O L U L XIV

Cînd eram tineri, dragă Justin, şi tu şi eu, deşi din motive diferite, ne-am răzvrătit împotriva familiei, împotriva legilor şi a tiraniei ei. Azi îmi spun că doamna Hou- doire

ar fi foarte fericită dacă ar fi tiranizată de o familie încăpăţînată şi limbută. Din nefericire nu e cazul. Şi-a pierdut de timpuriu părinţii şi a fost dată în grija unei verişoare, despre care nu vorbeşte declt cu groază. Pe urmă a încercat diferite meserii, după care s-a măritat cu un aventurier şi acum iat-o singură şi părăsită, într-o situaţie care m-a mişcat de la început.

Mă duc la ea în fiecare zi, îndată după masă. Adesea îi mai fac o scurtă vizită seara, înainte de a pleca de la Institut. N-a vorbit niciodată prea mult. Fiindcă o mai doare gîtul, e şi mai tăcută. Are febră mare şi seara, stropi uşori de sudoare se adună pe tîmplele şi pe nările ei. Mă priveşte cu un zîmbet slab, frăţesc şi matern în acelaşi timp: e cu cinci-şase ani mai mare ca mine, dacă nu mănşel. De două ori i-am adus flori. I-aş aduce în fiecare zi, dar toată lumea mă cunoaşte la Institut. E o firmă foarte serioasă şi foarte puţin sentimentală. Mi-e ruşine sa fac pe îndrăgostitul, din moment ce nu sînt decît un prieten.

în prima seară, tocmai mă pregăteam să plec, cînd am văzut pe cearşaf mîna lungă a doamnei lloudoire: e o mînă de femeie muncitoare, dar foarte bine făcută, frumoasă şi plină de nobleţe. Am apucat mina aceea şi am sărutat-o cu afecţiune. Catherine a retras-o numaidecît şi a spus cu vocea schimbată de boală:

— Ai înnebunit! Vrei să te îmbolnăveşti?

Am zîmbit şi am scuturat din cap: totuşi, la plecare, m-am întors în laborator şi mi-am spălat gura şi buzele, apoi mi-am frecat mîinile cu peria. îţi spun lucrul acesta fiindcă nu vreau să-ţi ascund nimic. Avem o profesiune care ne deformează îngrozitor. Sărutarea acordată lepro- sului... Da, ştiu că putem avea cea mai sinceră dorinţă să dăm această sărutare. Dar mai ştiu că putem simţi dorinţa imperioasă de a lua ritualele măsuri de prevedere după aceea. Trebuie să mă înţelegi: ne dăm seama, nu putem să nu ne dăm seama ce riscăm uneori. Eroismul total, pe care-l admir mai presus de orice, se bucură de superioritatea naivă a ignoranţei.

Acum sărut în fiecare seară mîna doamnei lloudoire dar, cînd ies din camera ei, îmi scot din servietă o compresă mică îmbibată cu alcool... lartă-mă, Justin. După cum vezi, nu-ţi ascund nimic.

Catherine se află în îngrijirea lui Lespinois, care-i un om de mare valoare. Totuşi, Rohner vine aproape zilnic s-o

vadă. Cred că în această solicitudine nu intră prea multă simpatie umană. Rohner o ascultă la inimă şi întreabă dacă nu are albumină. încruntă sprîncenele şi spune de fiecare dată:

— Deocamdată nimic.

Ar trebui să fie satisfăcut, totuşi pare enervat şi aproape furios. Văd prea bine că, după el, experienţa aceasta neprevăzută nu evoluează cum se aştepta şi nu-şi ascunde acest sentiment.

După cum ţi-am mai spus, deşi slujba mea oficială e la Institut, îmi place munca de la Collège de France, unde-mi petrec toate dimineţile. Uneori, mai trec şi seara şi, mai ales duminica. Mai bine de o săptămînă am crezut că lucrurile se vor potoli, că un miracol se va produce, că vijelia discordiei se va împrăştia, se va dizolva şi că va dispărea de pe cerul nostru. Domnul Chalgrin părea fericit sau, mai precis, eliberat. După cum ţi-am spus, în momentul de faţă face nişte lucrări foarte importante. E pe punctul de a descoperi, nu metoda de tratament a tusei convulsive, ci o metodă de prevenire a acestei boli oribile, o metodă profilactică. Sper că aceste cuvinte, pe care sînt nevoit să le folosesc, nu-ţi răpesc cheful de a mă citi. Domnul Chalgrin spune că orice act terapeutic — acelaşi vocabular — e o bătălie şi că o bătălie e costisitoare, chiar pentru acel care o cîştigă. Pentru a distruge duşmanul, adică germenele infecţios, trebuie uneori să pîrjoleşti teritoriul invadat. Majoritatea medicamentelor active sînt grozave: ele liniştesc sau salvează, dar cu ce preţ? Unele din ele ne stîrnesc toate celelalte boli înainte de a ne vindeca. Străbat organismul gonind după adversar, jefuind, arzînd, distrugînd totul în drum, ca o oaste de mercenari. Fireşte, patronul nu spune că trebuie să renunţăm la terapeutică, fiindcă vor exista totdeauna bolnavi pe care va trebui să-i tratăm; totuşi, el crede că viitorul ştiinţelor medicale constă în prevenirea bolilor şi că această prevenire nu înseamnă o poliţă asupra organismului, că e o victorie cîştigată în afara frontierelor, că satisface atît ştiinţa cît şi morala, că reprezintă ideea supremă de milostenie, cea care nu trebuie să răscumpere şi să salveze, fiindcă distruge pericolul înainte de ofensivă.

Cercetările acestea asupra tusei convulsive vor mai dura cîteva luni. Nimic din rezultatele lor nu se publică încă.

Bineînţeles, ni se recomandă să fim discreţi. Ţie, dragă Justin, îţi vorbesc despre asta în secret şi numai fiindcă vreau să-l iubeşti pe domnul Chalgrin. Ga şi virusul pojarului, al scarlatinei, al vărsatului de vînt şi al multor alte boli, virusul tusei convulsive e un virus filtrant. Asta înseamnă că microbul e foarte mic, invizibil chiar în stadiul actual al ştiinţei optice, atît de mic, încît trece şi prin filtrele cele mai fine. Nu există ceva mai emoţionant decît lupta asta împotriva unui duşman pe care nu poţi să-l vezi, pe care nici măcar nu poţi să-l cultivi *in vitro,* împotriva unui duşman la fel de insesizabil ca un gînd sau ca geniul răului însuşi. Iartă-mi entuziasmul, dragă frate: îl admir pe domnul Chalgrin, îl iubesc şi aş vrea să-mi împărtăşeşti evlavia şi bucuria, sau măcar să-ţi dai seama cit de mari sînt.

Prin urmare ne vedem de treabă. îmi continui cercetările în vederea tezei şi fac tot felul de mici cercetări pentru patron. Cînd sîntem împreună, domnul Chalgrin închide uneori caietul de note, se uită Ia mine cu o privire""cam tulbure, pentru că efortul de gîndire provoacă dezacomodarea ochilor şi începe să zîmbească.

— Da, spune el, lucrăm, putem să lucrăm. Asta-i esenţialul pentru noi. Vezi dumneata, Pasquier, nu există regim politic bun. Toate regimurile politice au viciile şi cusururile lor. După mine, cel mai bun, sau mai bine zis, cel mai puţin rău, e acel regim care nu stînjeneşte prea mult individul şi-l lasă în voie să-şi exercite în mod profitabil calităţile cele mai importante.

Cînd e pornit pe confidenţe, patronul continuă, cu o voce aproape imperceptibilă, atît e de slabă şi de şovăitoare şi spune:

— Munca e singura posibilitate de a face ca viaţa să fie suportabilă. Nu există odihnă. Spiritele de bună calitate se odihnesc muncind. Pentru oamenii ca noi, primejdia înseamnă munca administrativă. Nu înţelegi bine lucrul acesta, dragul meu, pentru că eşti încă prea tînăr. Ai să îmbătrîneşti şi ai să fii împins spre posturi, dintre care unele sînt onorifice, iar altele avantajoase din punct de vedere material. Vei ajunge director, preşedinte... Ştiu că ştiinţa are nevoie să fie administrată, dar administraţia

înăbuşă geniul creator. Iată, domnul Roux nu mai face nimic şi asta-i o mare nenorocire. E in fruntea unei instituţii celebre, îşi duce la păscut turma de cercetători j>e pajiştile cunoaşterii, dar el nu mai e un cercetător. Censier spunea infr-o zi în faţa mea că cine se lasă furat, de munca administrativă nu mai are nimic de spus, şi-a pierdut flerul şi simţul descoperirii. Nu sînt de loc sigur că-i aşa. Omul se lasă dus de nevoia de bani, de nevoia de glorie, de stimă, de titluri şi de decoraţii. îşi închipuie, crede că va putea salva flacăra superbă, scînteia geniului, şi cînd colo se împotmoleşte zi de zi în nenumărate treburi care-l paralizează, îl înăbuşă şi, mai ales, îi devin aproape necesare. Şi se mai obişnuieşte, dragă Pasquier, să i se spună: domnule preşedinte, sau domnule administrator, sau domnule director, îi place puterea temporală şi-şi spune în fiecare zi: „Nu mai doresc nimic", dar, în fiecare zi, se iveşte un alt motiv de a cere sau de a accepta o nouă sarcină. Aproape că nu mai şovăie. Acceptă. Ai să înţelegi mai tîrziu, dragul meu, că pînă şi academiile, care sînt nişte societăţi foarte onorabile, nişte societăţi strălucite, reprezintă cele mai splendide momeli ale demonului administrativ. Atenţiune! Să salvăm cercetarea ştiinţifică! S-o lăsăm să plutească cu fruntea în vînt, uşoară, necunoscută, insuficient cunoscută, să rămînă singura preţioasă, singura vrednică de invidiat!

Ascult cuvintele acestea cu auzul fermecat, pentru că îmi confirmă toate hotărîrile. Numai că nu înţeleg de ce patronul continuă totuşi să accepte direcţii, prezidenţe, însărcinări şi fotolii. în viaţa oamenilor care încep să îmbătrînească există, probabil, mistere pe care nu mă grăbesc să le lămuresc, mistere de care aş prefera să nu mă apropii niciodată, să nu fiu niciodată nevoit să le rezolv.

Nu mă pot stăpîni şi-ţi povestesc halandala despre tot felul de gesturi, de cuvinte şi de idei care ţi se par, probabil, disparate. Dragă Justin, ţii la mine destul de mult ca să găseşti în acest haos aparent firul conducător şi să apuci firul acesta al vieţii mele.Ţi-am povestit la prezent — atît de mult dorea inima mea ca ele să fie durabile — despre cîteva ore frumoase şi dătătoare de lumină care au şi început să se depărteze şi să dispară. Lunea trecută a avut loc un mic eveniment care n-a atras cu siguranţă atenţia nimănui, dar care mă supără foarte mult. Domnii

Chalgrin şi Rohner s-au văzut la Academia de Ştiinţe dar nu s-au salutat. Sauvignet mi-a povestit chiar în seara aceea incidentul, pentru că-l întovărăşeşte aproape întotdeauna pe domnul Rohner la şedinţe, ducîn- du-i servieta, documentele şi aparatele, dacă e nevoie. Se pare că domnul Chalgrin sosise primul şi că era puţină lume cînd a intrat Rohner. S-a dus să le spună bună ziua lui Richet şi lui Picard. Pentru asta a trebuit să treacă la doi metri distanţă de Chalgrin. Nici măcar n-a părut că-l zăreşte. Uneori, mă duc şi eu pe acolo, în calitate de modest spectator, ca să-mi însoţesc şefii. Ştiu că nu totdeauna confraţii se salută între ei, mai ales dacă sînt ocupaţi. Dar cred că Rohner a agravat această neglijenţă — îl cunosc pe monstrul ăsta — prin cine ştie ce ostentaţie vicleană.

Chiar a doua zi dimineaţă, mi-am dat seama că Chalgrin era jignit, că armistiţiul luase sfîrşit, că disputa se încingea iar. Patronul şi-a petrecut toată dimineaţapunînd la punct o notiţă în care relatează anumite experienţe care par să infirme ideile lui Rohner asupra polimorfismului microbian — înţelegi ce vreau să spun, e vorba de transformările unei anumite specii de mucegai microscopic. Patronul nu refuză lupta, dar luptă fără patimă. Iată-l din nou trist, ba chiar abătut. Uneori se scutură din visare şi spune pe neaşteptate:

— Ştii, cred că nici măcar nu reciteşte ce a scris...

Înţeleg că e vorba de Rohner. Patronul nu-i mai rosteşte niciodată numele. Spune: el... pe el... lui... Asta dovedeşte ce proporţii a luat această ciorovăială absurdă în gîndurile lui. De altfel, am observat la Rohner ceva asemănător. La început se prefăcea că rosteşte numele lui Chalgrin schimonosindu-1; acum nici nu-l mai rosteşte, spune doar: „acest domn", sau chiar: „biologul amator", sau: „raţionalistul nostru de ocazie". Rohner vorbeşte despre Chalgrin cu un dispreţ insultător, totuşi nu se exprimă în scris, cel puţin pînă acum, decît cu o strictă şi ipocrită prudenţă.

Ieri i-am spus — despre Rohner vorbesc — că biata Catherine ar face, după cîte afirmă Lespinois, o localizare pleurală, sau mai bine zis o pleurezie. Domnul Rohner a ridicat din sprîncene cu un aer mirat, furios şi a strigat:

— De ce? E aproape imposibil! In orice caz e absurd !

Cît de departe e acest biolog de viaţa vie, de viaţa îft suferinţă!

Domnul Chalgrin îmi inspiră milă. Ieri l-am auzit murmurînd, de parcă şi-ar fi vorbit sie însuşi:

— Un om superior! Un om superior! Ce înseamnă asta? Superior cui, superior la ce?

O clipă după aceea ne-a spus —■ erau de faţă şi Fauvet şi Sternovitch — ne-a spus cu un aer obosit:

— Sînt unii care invidiază viaţa mea! Ei nu ştiu ce înseamnă viaţa mea.

Oftatul acesta de slăbiciune m-a enervat aproape. Am strigat deodată:

— N-aveţi dreptate, patroane! aveţi atîţia prieteni, atîţia admiratori! Toată lumea vorbeşte despre dumneavoastră cu afecţiune şi cu respect, cu elogii şi cu încredere.

A ridicat blînd din umeri:

— Ah! Cît despre elogii!...

A înţeles probabil că vorbele lui jigneau, că răneau în adîncul sufletului meu imaginea ce-mi fac despre el. Cîteva clipe după aceea, după plecarea lui Sternovitch şi a lui Richard, mi-a făcut o mică vizită şi mi-a spus:

— Nu mă simt bine de cîteva zile. Ar trebui să-mi controlez tensiunea, ar trebui să mă îngrijesc. D'Arsonval mă sfătuieşte să încerc cu înalta frecvenţă.

Şi deodată, fără nici o legătură între idei, a adăugat:

— Dacă se prezintă la Academia de Medicină — ştii despre cine vorbesc — nimeni nu-l va sprijini mai mult decît mine. Ştiu că mă urăşte. Eu nu-l urăsc şi cred că dreptatea e mai presus de toate.

Ascultam fără să întrerup nici măcar cu o vorbă, nici măcar cu un zîmbet aceste frînturi de reflecţii. Patronul a mai spus:

— Sînt preşedintele Societăţii de Studii Raţionaliste. Asta nu înseamnă, Doamne fereşte, că-mi uit.originea creştină. Nu cred în Dumnezeu, Pasquier, dar Cristos e cea mai frumoasă operă a umanităţii. Milioane şi milioane de oameni au trudit mii de ani ca să poată alcătui un dumnezeu, ca să plămădească din toate visurile şi din toate speranţele lor un dumnezeu. E un fenomen respectabil. Cei care nu-l înţeleg sînt nişte observatori mediocri. Creştinismul e azi în primejdie. S-a încărcat prea mult şi tîrăşte după el toate fabulele orientale ale Vechiului Testament, de parc-ar trebui să salveze tot haosul acela sublim. E o mare greşeală. Trebuie să salvăm doar esenţialul. Trebuie să salvăm ideea unui Dumnezeu uman şi milostiv, care s-a cristalizat în su-

flete cu preţul atîtor suferinţe. Şi nu zău! Dacă pentru a salva ce-i esenţial în creştinism, sîntem nevoiţi să renunţăm la cîteva vechi legende barbare, ce importanţă are?

A visat mai departe pentru sine însuşi şi şi-a întors privirea de la mine.

Asta e. Voi termina această scrisoare. Catherine mă îngrijorează. Boala asta riscă s-o slăbească mult, poate chiar să-i distrugă definitiv sănătatea şi să-i compromită viitorul. Nu pot suporta suferinţa pe care i-o citesc în priviri. La revedere, vechiul meu prieten. Pace ţie!

Al tău Laurent.

P.S. Am primit scrisoarea ta şi adaug cîteva rînduri la cea pe care mă pregăteani s-o expediez. De unde ştii că Richard Fauvet iese în oraş cu Cécile şi de ce te alarmează acest amănunt? Fauvet e Amator de muzică, ţi-am mai spus-o, dacă nu mă-nşel. Vine la Cécile pentru nişte experienţe, care se cam tărăgănează^ dar pe care Cécile le acceptă fiindcă eu am rugat-o, şi càre ar putea deveni interesante: Fauvet e aproape sigur că **Unele** dintre coloniile lui se supun, în cursul dezvoltării, tKnui anumit fonotropism pozitiv. Pînă şi patronul clatină din cap şi spune că-i un lucru interesant. E foarte posibil ca Cécile şi Fauvet să fi mers împreună **la** un concert. Eu care trăiesc la Paris, şi care mă văd des cu soră-mea, habar n-am de asta. Tu, însă, care te-ai îndepărtat de bună voie de toţi prietenii tăi ca să trăieşti, aşa cum ai dorit, o viaţă umilă, printre muncitori, ştii tot ce se petrece aici, te frămînţi şi te exprimi cu multă amărăciune referitor la nişte fapte care n-au nici o importanţă. Ştiai că după căderea falansterului nostru de la Bièvres, Sénac a scris cîteva poeme în cinstea soră-mi Cécile, că i le-a dus şi că i le-a citit? Cécile are mulţi admiratori şi prieteni. E foarte firesc, Justin. Justin, tare aş îndrăzni să-ţi spun că nu eşti cuminte

.CAPITOLUL XV

Ei da! Scrisoarea mea a intîrziat. Iartă-mă, iartă-mă. Datorită domnului Rohner, sînt pe cale să înţeleg că cea mai frumoasă dintre virtuţi e milostenia, de care el e lipsit cu desăvîrşire. Ar trebui să-i fiu recunoscător domnului Rohner pentru această lecţie paradoxală. Ar trebui chiar să mă simt cuprins de o dreaptă îngăduinţă faţă de el şi ar trebui să mă arăt milostiv cu acest om aspru. Dar nu ! Încep să-l detest pe Rohner, sentiment cu atît mai ciudat cu cît Rohner mă surprinde, mă intimidează şi continuă să-mi inspire o admiraţie reală. E o inteligenţă pură. Pentru el, lumea afectivă se mărgineşte la propria sa persoană, care e plăpindă, iritabilă, susceptibilă de anumite sentimente şi de anumite patimi cum ar fi pica, dispreţul, ura şi mînia. Faptul că ceilalţi oameni sînt frămîntaţi de dragoste, de dorinţă, de tristeţe, de mînie şi de disperare e de neînţeles pentru el. înclinaţiile, pasiunile şi emoţiile altora sînt fenomene curioase, aproape totdeauna stînjenitoare şi neplăcute, despre care îşi face o reprezentare intelectuală şi strict obiectivă. Nu beneficiază niciodată de miracolul simpatiei, nu pătrunde niciodată cu gîndul în sufletul şi în trupul altor fiinţe, şi dacă se sileşte o clipă să facă acest lucru, pentru a demonstra ceva, are aerul că rezolvă o problemă de algebră şi nu că participă şi el.

Nu pare să înţeleagă că doamna Houdoire e foarte bolnavă. Se mărgineşte să strige:

— N-a făcut endocardită ! N-a făcut o nefrită ! E absolut anormal.

Dacă-i spun:

— Are dureri.

îmi răspunde rece:

— Bineînţeles, în asemenea cazuri, toată lumea are dureri. Daţi-i calmante. Dar nu morfină, vreau o nefrită patologică, nu medicamentoasă.

Nu ştiu dacă înţelegi. E cam fioros. Rohner crede că morfina ar putea provoca o albuminurie. Dar albuminuria pe care o aşteaptă el — aş putea spune că o speră — trebuie să fie provocată numai de microbi şi nu de medicamente. Pentru el, boala asta gravă nu-i decît o experienţă, căreia

nu trebuie să-i provocăm o abatere datorită unor elemente accesorii.

Biata Catherine a fost supusă unei mici operaţii din cauza pleureziei. Au fost nevoiţi să-i facă o incizie pe piept. De două zile mă tem că unul din genunchi e bolnav şi el. S-a umflat şi o doare. Febra nu scade.

Catherine acceptă toate aceste suferinţe cu o resemnare de care mi-e ruşine şi care-mi face mai mult rău decît ţipetele şi tînguirile. E întinsă în pat, albă la faţă, cu părul ei frumos împărţit în două cozi groasepe care le adună pe piept. Nu cunoşti spitalul Pasteur. Are pavilioane noi, construite după indicaţiile profesorului. Camerele sînt foarte luminoase şi au uşi cu geamuri spre culoar, astfel că bolnavii sînt expuşi privirilor ca în nişte cuşti transparente. Asta nu le dă un sentiment de mare intimitate, dar îngăduie o supraveghere atentă. înăuntru, chiar lîngă uşă, atîrnă halatele care nu ies din camera bolnavului şi pe care medicii le îmbracă cînd vin la vizită.

Prin urmare, cînd sosesc, o Răresc de fiecare dată pe Catherine în încăperea ei cu geaniuri înainte de a intra. Are un zîmbet melancolic şi totuşi fericit. Sînt singurul ei prieten. Roch şi Vuillaume vin din cînd în cînd în fugă. îl maimuţăresc pe profesor şi discută multă vreme la picioarele patului despre ceea ce Rohner a şi început să numească localizările anormale. Căci trebuie să-ţi spun, această boală e proprietatea lui Rohner şi acest micXob, insuficient cunoscut pînă la această epidemie, e microbul lui Rohner. în însemnările lui îl indică sub numele de *S.Rohneri,* ceea ce înseamnă: streptococul domnului Nicolas Rohner. E o proprietate riguros exclusivă.

Dacă domnul Rohner ar avea mîine nişte dureri zdravene de gît, cu sau fără endocardită, cu sau fără nefrită, ar fi o mare nenorocire pentru ştiinţă; dar, mă rog, ar fi ceva normal. Ne-am ales profesiunea şi ştim ce riscăm. Domnul Rohner ar fi decorat cu placa de mare Ofiţer al Legiunii de Onoare sau cu altceva de genul ăsta şi toate ziarele ar publica buletine despre starea sănătăţii sale. Dar Catherine! Ea nu dorea gloria. De altfel, nici n-are s-o capete. E o martiră foarte obscură. Respect un general care moare în faţa duşmanului. E scopul existenţei lui, a ales de bună voie acest scop. Dar în faţa unui umil plugar, mobilizat şi tri

mis la război, mi se pare că sentimentul de respect e insuficient. Ar trebui să îngenunchem şi să no lovim cu pumnii în piept.

Lespinois spune că în cazul unei boli ca a doamnei Houdoire localizările sînt fenomene fericite şi că primejdia de septicemie generală scade. Bine ar fi să aibă dreptate ! Poate că voi avea bucuria să-ţi comunic curînd ştiri mai liniştitoare.

Boala doamnei Houdoire m-a lămurit totuşi cu privire la caracterul maestrului meu Rohner. Dacă m-aş lăsa în voia înclinaţiei mele fireşti, omul acesta extraordinar ar ajunge să mă dezguste de inteligenţa pură, de rezultatele şi de fastul inteligenţei pure. Dar ar fi nedrept. Inteligenţa e un semnalment al omului şi constituie călăuza noastră obişnuită în vălmăşagul fenomenelor. Totuşi, încep să înţeleg semnificaţia sentinţelor misterioase ale lui C.halgrin, care spune adesea:

— Raţiunea nu poate să explice totul... Trebuie să ne folosim cu prudenţă de ea ca de un instrument admirabil, dar excepţional în natură şi uneori chiar primejdios.

Nu încape îndoială că domnul Chalgrin merge pe drumul lui Bergson. E interesant să vezi că spirite sosite de pe tărîmuri diferite de cunoaştere se îndreaptă în acelaşi timp spre acelaşi punct al orizontului. Frazele domnului Chalgrin, aşa cum ţi le-am citat, nu înseamnă cîtuşi de puţin că trebuie să renegăm raţiunea. Ele înseamnă că viaţa însăşi rămîne fără explicaţie şi că dacă vrei, de pildă, să destupi o sticlă cu o lunetă, faci o manevră neîndemînatică sau nechibzuită. Poziţia domnului Chalgrin se explică în întregime prin cîteva cuvinte:

— Raţiunea e un instrument admirabil, dar oare este un instrument universal, este oare singurul nostru instrument?

Rohner nu înţelege niciodată de ce nu-i reuşeşte ceva. Cum n-are habar de valoarea simpatiei umane, nu-şi dă seama că nu-i simpatic. Ştie — mai bine decît oricine — că a făcut lucrări remarcabile şi că, de fapt, e unul din marii savanţi ai epocii noastre. Crede că toată lumea ar trebui să-l iubească numai pentru asta. Nu ştie şi nu simte că-i aspru, uscat şi neîncrezător. Poate că nici nu înţelege că nu are adevăraţi prieteni. Nu are decît confraţi, colegi, elevi

şi „relaţii'[1]. Á ghicit ca nu i se va oieri preşedinţia congresului, dar a sperat totuşi, fără să mărturisească, fără să-şi mărturisească nici lui, că meritele sale vor cuceri pînă la urmă asentimentul general şi că, în aceste condiţii... A avut o crudă decepţie. Ciudat e că acest om care nu face decît calcule şi presupuneri reci nu poate să-şi ascundă toanele. De cînd a fost ales Chalgrin spune:

— Un adevărat savant nu trebuie să-şi piardă timpul afară din laborator. Cunosc un anumit biolog de salon care e tare în congrese, în banchete şi-n palavre, dar cred că nu-i în stare să facă o însămînţare fără să-şi strice culturile.

Îmi îngădui să-ţi spun în treacăt^ că e o insinuare cu totul nedreaptă: dibăcia domnului Chalgrin ne stîrneşte admiraţia, şi în materie de tehnică e omul cel mai îndemînatic pe care l-am întîlnit pînă azi. N-aş vrea să te nedumerească problema îndemînării: un biolog trebuie neapărat să fie un operator ingenios, altfel strică totul. Biologia se face cu creierul şi cu mîinile. Deşi bătrîn şi infirm, Pasteur călăuzea mîinile studenţilor săi şi, cînd ele dibuiau sau şovăiau, Pasteur făcea mustrări lipsite de indulgenţă.

După cum ştii, domnul Chalgrin şi-a publicat ultimele experienţe cu privire la faimosul „polimorfism". A făcut şi o comunicare la Academia de Medicină. Textul acestei note păstrează o rezervă exemplară, totuşi Rohner s-a simţit vizat. Nota n-a apărut încă în Buletin, dar ziarele au publicat un rezumat care a stîrnit furia lui Nicolás Rohner. Deşi numele lui nu e pomenit în textul lui Chalgrin, vociferează împrăştiind stropi de scuipat în jur:

— La mine, numai la mine face aluzie. Nu pierde nimic dacă aşteaptă replica.

îşi pregăteşte această replică şi o migăleşte ca pe o mineare otrăvită. A răspîndit zvonul că Chalgrin e prezbil, că nu mai desluşeşte depunerile pe fundul unui tub şi că nu vrea să poarte ochelari ca să facă pe fantele faţă de cucoanele care asistă la cursul lui, ceea ce se potriveşte unui savant modern, dar nu pentru un om de laborator.

Patronul ar trebui să trateze cu dispreţ toate bîrfelile şi mîrşăviile acestea. Dar nu, el se necăjeşte. Trage cu urechea la ce spun palavragiii şi trădătorii, fiindcă toată lumea noastră ştiinţifică participă acum la dispută. Potrivit clasificării lui Sauvignet, poţi fi rohnerofil sau chalgrintrop.

La Sorbona, la Collège de France, la Institut, la Facultate, in spitale, izbucnesc mici conflicte. Fiecare aţîţă focul cu mici dispute personale. Sauvignct adună recruţi, ceea ce nu-I împiedică să vorbească cu cinism despre cel căruia îi spune cu familiaritate „Bătrînul". Sauvignet nu-mi place şi, dacă nu-i spun lucrul acesta drept în faţă, bărbăteşte, e fiindcă nu vreau să agravez situaţia care tinde să se agraveze de la sine. Rohner şi Chalgrin sînt ca nişte gladiatori în arenă. în jurul lor, mulţimea urlă ca să-i aţîţe, fiindcă mulţimea e amatoare de spectacole pline de cruzime.

Rohner manifestă cu orice prilej cea mai grosolană dorinţă de mistificare, o mistificare specifică sălilor de gardă şi studenţilor în medicină. Publică notiţe în ziare — numai el face asta, cine altul? — anunţînd că domnul Chalgrin va fi numit Inspector general al bolilor epidemice — post care nu există — că a primit insignele de comandor al Ordinului imperial al Ursului alb, că e propus pentru viitorul premiu Nobel, că, de la o zi la alta, va fi creat pentru el un minister al Igienei publice etc..., etc... Săptămîna trecută s-a telefonat la Collège de France cerîndu-se confirmarea unei comenzi surprinzătoare: un vagon de mere din Canada pentru experienţele asupra mucegaiului... îţi dai seama că domnul Chalgrin n-a comandat niciodată aşa ceva.

Toate astea îl îngrijorează şi-l obosesc — la Chalgrin mă refer. Are clipe de depresiune şi spune:

— în curînd împlinesc cincizeci şi şapte de ani. E un moment foarte greu. Bineînţeles, dacă aş avea puţină răbdare, aş trece peste toate şi aş îmbătrîni fără mofturi. Dar nu mai am curaj.

Vorbele acestea mă fac să sufăr. Părerea mea asupra problemelor de acest fel e foarte categorică: sper să nu îmbătrî- nesc şi mă rog zilnic să mă despart cu decenţă de lumea asta, după ce voi fi spus ce vreau să spun, după ce voi fi făcut ceea ce cred că am de făcut. Domnul Chalgrin e de pe acum un moşneag. Atunci să se resemneze şi să nu se văicărească. în asemenea momente nu-mi inspiră milă, ci enervare. Totuşi, e maestrul meu, îl iubesc şi-mi dau seama că-i datorez adevărata mea formaţie. Aş dori să-l ştiu perfect, asta-i tot. în definitiv, iată un drum ocolit pentru amorul propriu, o nouă cursă întinsă orgoliului. Da,

te rog să mă înţelegi, e o cursă întinsă orgoliului meu, orgoliului lui Laurent.

Ca să uit de aceste ticăloşii, ba chiar — ah! iartă-mă! — ca să-mi desprind gîndui de la biata Catherine, îmi caut refugiu în cercul microscopului meu ca într-o lume sublimă.

Poate că nu te-ai uitat niciodată la microscop, dragă Justin. Dacă ţi-ai pleca privirea peste ocular, lumina, culorile şi formele ciudate pe care ţi le-ar arăta ţi-ar trezi interesul; nu ţi-ai da seama numaidecît că e vorba de o adevărată lume.

Am vorbit despre refugiu, ceea ce te-ar putea face să crezi că în lumina strălucitoare a microscopului nu domneşte decît ordine şi seninătate. Nici gînd de aşa ceva. Şi-acolo găseşti viaţa, cu toate ororile şi suferinţele ei, cu lupte, cu asasinate, cu prăbuşiri. E viaţa, viaţa noastră, scumpa şi preaiubita noastră viaţă. îmi spun că, printre fiinţele acestea efemere, abia vizibile, cele mai prăpădite fiinţe de pe lume, există indivizi ca Chalgrin, ca Rohner, ca Laurent, ca Senac, ca Joseph şi ca Justin. Atîta doar că, faţă de vieţile lor, eu am o.poziţie de zeu. Nu crede, citind aceste rîn- duri, că e o poziţie de indiferenţă şi de detaşare. Nu, desigur. Dacă Dumnezeu există, ştie multe şi are sentimentul răspunderii. Tocmai de aceea, în clipele mele de disperare, doresc să nu existe. Dacă Dumnezeu există, înseamnă că are un rol în bucuriile şi în nenorocirile noastre, după cum am şi eu un rol în viaţa coloniilor mele, în reuşita sau în nereuşita măruntelor mele bastonaşe, a celulelor mele microscopice. Şi nu mă simt de loc detaşat de ele, dimpotrivă. Uneori, învîrtind butoanele ca să mişc platina, simt că mă înduioşez şi că inima mea începe să bată mai repede. Nu sînt un zeu de gheaţă. Sînt un zeu care dibuie, care caută, care şovăie şi suferă. Un zeu foarte uman, foarte slab şi foarte neliniştit.

Dar să lăsăm asta, frate, şi să ne întoarcem printre oameni. îmi scrii că ai primit ştiri de la Testevel. Şi eu: o carte poştală din Port-Said, o carte poştală plină de curaj.

Ceea ce nu ştie Testevel — şi nici nu trebuie să ştie — e că Larseneur suferă acum în locul lui. A sosit şi rîndul lui Larseneur. Vine pe capul meu de cîteva ori pe săptămînă. Suzanne îl învinuieşte că l-a împins pe Testevel la dispefare. Testevel a şi început să se înfăţişeze într-o lumină de legendă. Era puternic, era bun, era blînd. Ba era şi frumos,

era şi seducător. Larseneur a început să compună bocete şi lieduri disperate. De altfel, ultimele sale lucrări sînt excelente. Suzanne mă îngrijorează. Nu pare să-şi dea seama cît de puternică e şi nici cîtă influenţă are. Din întîmplare, am deschis zilele trecute *Don Quijotte* şi am găsit următoarele rînduri, pe care le copiez pentru tine fără comentarii: „De altfel, trebuie să ţineţi seamă că n-am cerut şi nici n-am ales această frumuseţe; e un dar gratuit al cerului. Şi după cum o viperă nu poate fi osîndită pentru că are venin, ori- cît ar fi el de ucigător, fiindcă i l-a dat natura, nici mie nu mi se cuvine, osînda, fiindcă sînt frumoasă".

Vipera! Veninul! Biată, mică Suzanne, biată, drăguţă surioară Suzanne!

Vale. Al tău I.aurent-

CAPITOLUL XVI

Catherine a murit. S-a terminat. Iat-o eliberată de toate, de zbuciumul aşteptării şi de spaima sfîrşitului, de durere si de bucurie, de soare şi de întuneric, de ignoranţă şi de cunoaştere, de noi toţi şi de ea însăşi. Privirea ei duioasă şi înfricoşată nu mă va mai chema niciodată în umbra laboratorului. Vocea frumoasă, gravă şi şovăitoare nu-mi va mai spune niciodată povestirile melancolice ale copilăriei, care erau toată averea ei. S-a sfîrşit, biata Catherine nu mai e tristă.

A murit vineri seară. Încă de miercuri ştiam că trebuie să moară. La început, scena a fost dominată — aşa se spune în vocabularul elocvent al medicilor — de artrita de la genunchi. Pe urmă, Lespinois a pomenit iar despre septicemie. La sfîrşit, au izbucnit nişte simptome nervoase şi lucrurile s-au precipitat.

Il anunţasem pe Rohner. A sosit, cu aerul lui brusc şi ironic, care nu era justificat. N-a spus decît atît:

— Ce se aude cu inima?Am făcut un semn din cap dîndu-i a înţelege că nu era vorba despre inimă. A ridicat din umeri şi m-a tras afară pe culoar. Îşi muşca firele din mustaţă şi-şi trăgea degetele unul după altul ca să-şi trosnească articulaţiile. Mi-a spus cu un aer încăpăţînat:

— Endocardita e inevitabilă. De altfel, o să vedem noi acolo.

A închis pe trei sferturi un ochi şi a plecat după ce a spus aceste cuvinte. N-am înţeles imediat. Ceea ce mă supăra mai ales era tonul domnului Rohner: nici un gest de compătimire, nici un cuvînt de părere de rău, nici o privire pentru fata asta tăcută, care a fost totuşi o slujitoare în templul nostru şi care e o jertfă pe altarul religiei noastre. Apoi, deodată, m-am gîndit la profesorul Leluc în al cărui serviciu am lucrat timp de un an la spitalul Boucicault. E un om tare cumsecade şi un medic care ştie multe lucruri. Poate că bolile îl interesează mai mult decît bolnavii. La căpătîiul pacientului, nu se hotărăşte niciodată să pună un diagnostic categoric. Spune aşa:

— O să vedem mai tîrziu, acolo...

Pentru noi, elevii săi, „acolo" înseamnă sala în care corpurile, scăpate în sfîrşit din cătuşele vieţii, îşi trădează sub cuţit toate tainele suferinţelor. Această dispoziţie de spirit călăuzeşte toate gîndurile maestrului. Intr-o bună zi, zărind un bolnav care se rătăcise şi care se pregătea să deschidă uşa amfiteatrului, profesorul Leluc a strigat cu o voce prevenitoare şi părintească, îndepărtînd pe bietul om:

— Nu, nu, dragul meu, nu încă !

Acel „acolo" rostit de Rohner mi-a amintit deodată fraza rituală a lui Leluc şi m-am simţit stînjenit.

Am petrecut noaptea de joi spre vineri în camera doamnei Houdoire, alături de călugăriţă. Am spus că vreau să observ simptomele. De fapt, voiam să slujesc şi să cinstesc pînă la sfîrşit afecţiunea aceea, care n-a avut nici un trecut, care n-a ţinut mult mai mult de trei luni şi care va adormi acum în adîncul sufletului meu, printre alte amintiri nevinovate, pe care le pot evoca fără să roşesc. Catherine începuse să aiureze din ajun şi nu mă mai recunoştea. în timpul nopţii de veghe, am ieşit de două-trei ori în grădina spitalului

ca să trag puţin aer în piept. Era o noapte rece, apăsătoare, moale, tăcută, o noapte în care toate î 11 (reI,ăci 1 «• şovăiau şi se duceau la fund.

Catherine a mai trăit şi vineri aproape toată ziua. M-am dus la Collège de France, dar n-am rămas decît o clipă. Nimeni n-o cunoaşte acolo, nimeni n-avea motiv să se intereseze de ea.

începuse să se însereze, cînd a venit izbăvirea. Poate că tu n-ai închis niciodată ochii unui mort, dragă Justin. E un act de milostenie, mai ales pentru supravieţuitori. In general se execută cu degetul cel mare şi cu arătătorul unei singure mîini. Nu trebuie să te grăbeşti, trebuie să ţii pleoapele apăsate un timp. Am închis ochii doamnei Houdoire şi sora a legat-o cu o batistă ca să rămînă gura închisă.

Doream să petrec noaptea de veghe la căpătâiul moartei, dar n-aveam nici un pretext şi călugăriţele ar fi putut să se mire. M-am dus să-l anunţ pe domnul Rohner. Maiestatea morţii e, totuşi, un lucru mare, fiindcă bătriiiul şi-a smuls din sufletul uscat un cuvînt de compăt imire, un biet cuvînt de circumstanţă şi a spus:

— Ce nenorocire !

Apoi, îndată după aceea, s-a lăsat iar pradă gîndurilor lui de maniac. Şi-a aruncat ţigara şi şi-a frecat mîinile — te rog să crezi că nu exagerez. A murmurat:

— O autopsie interesantă în perspectivă !

Am bolborosit:

— Dar, domnule...

M-a privit multă vreme, cu ochii aceia albaştri şi reci, a căror strălucire nu pot s-o suport. Apoi, articulînd răspicat toate silabele, a rostit:

— Vom face această autopsie împreună, ai înţeles, Pas- quier? Mi s-a spus că doamna Houdoire nu avea familie. Prin urmare, nimeni nu va cere corpul şi noi doi îi vom face autopsia duminică dimineaţă. Am să-l anunţ pe Lespinois.

Am mai spus, cu voce stinsă:

— Domnule, trebuie să vă mărturisesc...

Rohner a luat deodată tonul acela sarcastic şi acru care e probabil una din reacţiile lui de apărare —

ceva care se poate compara cu atitudinea spectrală a insectelor atacate.

—Ce vrei să-mi mărturiseşti? Că te-ai culcat cu doamna Houdoire? Chiar dacă ar fi aşa...

— Nu, domnule, vă asigur că nu.

— Nu te apăra. Chiar'dacă ar ii aşa, asta nu te-ar putea împiedica să-ţi faci datoria. Fără sentimentalităţi, dragul meu. E vorba de adevărul ştiinţific, restul nu face două parale. Crede-mă, lasă romanţa şi înduioşările pe seama biologilor de budoar, pe care prefer să nu-i numesc şi care ar face mai bine să renunţe la cercetări şi să înveţe să cînte la mandolină. Cum ! De două-trei luni sîntem pe punctul de a izola şi de a defini o boală nouă, o adevărată entitate morbidă; avem un prilej, regretabil, firește, dar cu totul excepţional, poate chiar unic, de a duce la bun sfîrşit anumite observaţii, dat fiind că absurditatea legilor nu ne îngăduie încă să facem experimente pe om, singurele care ne-ar îngădui să mergerii la sigur. Şi iată că domnul Pasquier, preparatorul meu, dă ochii peste cap şi face mofturi. Oare domnul Pasquier vrea să mă convingă că şi-a greşit cariera? Lasă astea, dragul meu, duminică, la zece dimineaţa, ai să fii acolo.

Şi mi-a întors spatele. Tu, Just/in, care eşti un poet, un filozof, un spirit liber şi singuratic, te întrebi poate de ce n-am spus nimic. Tu nu ştii ce înseamnă pentru noi, tineri ucenici în medicină sau in ştiinţe, un şef, un maestru. Nu poţi să înţelegi că pentru noi cuvintele „respect" şi „supunere" au încă o semnificaţie foarte puternică şi că un singur cu- vînt sau o singură privire a acestor oameni ne poate face uneori să roşim, alteori să tremurăm, ba uneori să plîngem chiar. Nu poţi să înţelegi că, în ciuda asprimii sale, domnul Rohner, care nu şi-a făcut niciodată drum pînă la inima mea, găseşte uneori drumul spre raţiunea mea şi că, deşi eram tulburat, nu ştiam ce să-i răspund. Prin urmare, am plecat capul şi n-am răspuns nimic.

Am şovăit multă vreme, bunul meu frate, să-ţi povestesc urmarea. Poate că-ţi va părea penibilă. Dacă eşti prietenul meu, trebuie să-mi cunoşti existenţa în toată splendoarea şi în toată tristeţea ei.

Voi ceilalţi, toţi ceilalţi oameni, voi care n-aţi ales menirea de a explica tainele vieţii, ci de a o trăi, voi care vă folosiţi corpul cu violenţă şi cu naivitate, fără să înţelegeţi tainele acestui mecanism ciudat, voi care vorbiţi despre pasiuni cu elocvenţă şi cu trufie, fără să cunoaşteţi, ba adesea fără să contemplaţi măcar suportul material al acestei frumoase demenţe, voi care uitaţi ore întregi, zile, luni, ani poate, cît de umilă, cît de înfricoşătoare e condiţia noastră şi cîtă frăţie există între oameni, animale şi plante, voi care, de secole şi de milenii încoace, aţi făcut tot posibilul ca să îndepărtaţi ideea morţii, ca s-o goniţi din decorul vostru social şi chiar din vocabular, voi sînteţi nişte fericiţi! Vorbiţi despre inimă cu lirism, şi uneori fac şi eu la fel; dar n-aţi ţinut niciodată în mînă inima unui om viu. Voi spuneţi: „Ce Creier frumos!" dar n-aţi văzut niciodată cum trăieşte şi cum palpită substanţa pe jumătate lichidă, în interiorul căreia se alcătuiesc gîndurile. Sînul nu evocă pentru voi decît ideea dragostei şi a maternităţii. Pentru voi, gura înseamnă lăcomie sau sărutare. Vă puteţi închipui cotul omului, fără să vă gîndiţi la sinovială, ba chiar nici nu vă gîndiţi la cot, nu l-aţi palpat şi nu l-aţi privit niciodată de aproape, neştiutorilor, fericiţi neştiutori ce sînteţi! Picioarele sînt făcute ca să vă poarte spre muncă, spre lupte, spre glorie sau spre distracţii. Pentru noi, piciorul e un tot complicat, alcătuit din organe fragile, toate susceptibile de nenumărate tulburări. Vorbiţi despre carne cu un lirism naiv, dar nu ştiţi ce înseamnă ea. Uneori vă amintiţi de ceva cuprinşi de o amintire, privirea voastră îşi pierde oarecum strălucirea şi vorbiţi despre ţărînă, despre întoarcerea în ţărînă... Nu, ţărînă e uscată, curată şi îndepărtată. Va veni şi rîndul ei, desigur, dar n-am ajuns încă acolo.

Iartă-mă, dragă Justin, dar săptămîna asta dureroasă m-a umplut de amărăciune. Ştiu că într-o zi nu voi mai fi tînăr. Voi îmbătrîni şi voi fi şi eu aspru. Voi face poate ca maeştrii noştri, ca toţi bătrînii aceştia care au contemplat ani de zile materia vie şi care ar trebui să fie eliberaţi de ambiţiile terestre, dar care, dimpotrivă, printr-o graţie ciudată a uitării, a uitării necesare, elaborează proiecte, se apucă de

lucrări mari, construiesc teorii, predică doctrine, înfiinţează şcoli, îşi recrutează discipoli, umblă după onoruri, şi vorbesc despre viitor.

Aş fi cu siguranţă mai liniştit dacă bătrînul ar fi lăsat-o pe biata Catherine să se depărteze în pace. Trebuie să-ţi spun numaidecît că duminică dimineaţa am făcut ce trebuia să facem.

Am sosit ca de obicei mai devreme. Uneori fac eforturi lăudabile ca să întîrzii dar nu reuşesc niciodată. De data asta, doream această clipă de singurătate. Sala „specială" e mică, fiindcă şi spitalul e mic. E subterană. Trebuie să cobori o scară foarte îngustă în timp ce cadavrele sosesc călătorind prin reţeaua de culoare de la subsol. Sala e slab luminată de nişte ferestruici tăiate sus, în zid; iată de ce nu se poate lucra decît la lumină artificială.

Nu există decît o singură masă.

Catherine era acolo.

Biată Catherine, prietena mea! Din cauza Bătrînului, îmi voi aminti totdeauna de corpul acela alb, rece şi mutilat.

Timp de zece minute, am rămas singuri, ea şi cu mine. Laborantul fluiera şi-şi tîrşîia tîrlicii la parter. O compătimeam din toate puterile pe Catherine, mă compătimeam şi pe mine, pe noi toţi, poate chiar şi pe Bătrîn, pe Rohner. — După cum vezi, am ajuns să-i spun şi eu Bătrînul. Două-trei muşte de iarnă se învîrteau în jurul mesei. Compătimeam şi muştele, compătimeam orice vietate, pînă şi microbii, cauza nevinovată a acestei nenorociri, compătimeam microbii care începuseră probabil să se mire de frigul acela, opera lor, de frigul care avea să-i ucidă şi pe ei. Dragă Justin, mă gîndeam iar la copilăria mea creştină şi-mi spuneam tot felul de nebunii. Nu zău, ce e mai firesc decît un Dumnezeu care a dorit să se sacrifice pentru oameni? Cum ar putea acest zeu să-şi privească opera fără să sufere? îţi vorbesc despre gîndurile mele, chiar cînd sînt absurde. Nu, nu, nu sînt încă împietrit.

Pe urmă mi-am amintit deodată de nişte versuri profane ale lui Verlaine. Nu mă puteam stăpîni şi le spuneam în şoaptă, cu privirile pironite asupra mesei:

Pîntec bogat nicicînd însărcinat, Sîni
opulenţi care n-au alăptat...

Un astfel de imn într-o astfel de pivniţă! Te asigur că, în anumite clipe, e foarte greu să nu te gîndeşti decît la ceea ce ai vrea să te gîndeşti.

Rohner a sosit cu şorţ, cu halat şi cu boneta pe cap. A cerut mănuşi, s-a încălţat cu nişte saboţi ca să nu-şi murdărească pantofii şi a rostit ultimul cuvînt pe care i l-a 'inspirat Catherine:

— Biata doamnă Houdoire! Frumoasă femeie, nimic de zis.

Aru înţeles că, îndată după aceea, demonul punea iar stăpinire pe el. A spus cu voie bună:

— Hai, ia cuţitul. Repede, dragul meu. *

Să nu crezi că am să-ţi povestesc toate amănuntele acestei triste lucrări. Bătrînul părea un copoi care caută ceva, dar nu găseşte nimic. Căci rinichii erau perfect normali, cel puţin la primul examen, care se face cu ochiul liber.

Bătrînul se enerva treptat şi nu-şi ascundea enervarea. Bombănea:

— Trebuie să cercetăm şi interiorul venirieolelor. La Bicetre şi la Gentilly, toţi bolnavii aveau leziuni ale endo- cardului la nivelul valvulelor. Hai, dă-mi foarfecele. Cum? Nimic? E de neînţeles. E aproape o experienţă de laborator. Ar trebui să fie demonstrativă, şi cînd colo c atipică. Se poate spune că n-avem noroc. Dar stai puţin, stai puţin ! O să luăm piesele cu noi şi o să facem secţiuni, li aproape imposibil să nu găsim nimic. Mi-ar răsturna luate socotelile.

Era îndîrjit, aîit de brutal şi atît de prost dispus, încît am început să mă uit la el cu o adevărată ură. Era nemulţumit că nu găsea ceea ce căuta şi mi-am dat seama că se apropie clipa cînd are să-şi verse mînia pe trupul acela nenorocit, pe carnea aceea fără apărare.

Începusem să scrîşnesc din dinţi. Un fenomen pe care-l cunosc şi pe care nu pot să-l sufăr, furia Pasquier, o furie albă şi şuierătoare, creştea şi se zvîrcolea în interiorul fiinţei mele. Îmi spuneam în gînd: „Numai o vorbă, o singură vorbă să mai spună şi am să izbucnesc spre marea lui uimire! Intîi am să-i

spun că mă c... pe el, pe urmă că e un vampir şi un necrofag, pe urmă am să-l trag de păr şi poate că am să-l scuip în faţă. Are să fie înfiorător, am să arăt ca un nebun. Dar nu mai pot să rabd..."

Din fericire, Bătrînul mi-a întors spatele. Punea piesele anatomice în borcane cu formol sau cu soluţie picrică. Se liniştea treptat şi murmura:

— Să vezi că la examenul microscopic o să .găsim totuşi nefrita şi endocardita.

Crezusem mai întîi că va cerceta sistemul nervos, fiindcă accidentele mortale au fost provocate de accidente nervoase. Parcă nici nu i-a trecut prin minte aşa ceva. Şi deodată am înţeles că se lăsa cu totul pradă ideii lui fixe, eu nu umbla după adevăr, ci după confirmarea aiurelilor Ini şi că va facc în aşa fel încît să găsească această confirmare cu orice preţ, că avea să pună întrebări ţesuturilor în aşa fel, încît, chinuite, ţesuturile vor răspunde orice.

Eram adînc tulburat. Mi-am amintit deodată că şi Pas- teur a fost un încăpăţînat, un iluminat, un posedat. Poate nu ştii că experienţa fundamentală pe care se bazează tot tratamentul turbării nu s-a putut relua niciodată, sau poate nimeni n-a îndrăznit vreodată s-o facă din nou. A fost probabil un noroc, o idee genială, o întîmplare formidabilă din acelea care sînt hărăzite oamenilor excepţionali, incapabili să greşească. Dar Pasteur era uman!

Bătrînul aşeza mai departe piesele în formol, pe saltele de vată. îmi spuneam cu durere: „Oare pentru ca un adevăr să se întrupeze, trebuie neapărat să umble aşa, violent şi orb prin lume, subjugînd, dezlănţuind, retezînd totul în cale?"

Laborantul a sosit, aducînd acul cel mare şi sfoara, buretele şi găleata cu apă. Mi-am luat rămas bun din adincul inimii.

Am ieşit împreună cu Bătrînul. Gînd am ajuns în grădină, a mormăit cu vocea lui rece şi tăioasă:

— Dacă mi s-ar întîmpla să mor mîine de pe urma unei boli luată în laborator, aş cere să mi se facă autopsia, domnule Pasquier, şi doresc ca această autopsie să fie de folos cauzei ştiinţei.

Spunînd acestea, a schiţat cu vîrful degetului arătător drumul unei incizii imaginare pe halat şi a

întovărăşit acest gest cu un sunet expresiv şi fals: „Crrac!"

S-a dus drept în laborator. Nu l-am urmat. Mînia mea se potolise şi se transforma în durere, în disperare. Urcînd pe boulevard Pasteur, îmi spuneam: „Dacă e nevoie de atîta patimă rece ca să ajungi un mare savant, doresc să rămîn un om umil, să rămîn un ignorant. Vreau să uil să citesc..."

Pe urmă a venit uşurarea: m-am gîndit la Chalgrin.

Dar poate Chalgrin să mă consoleze de existenţa lui Rohner?

Gata! Destul pentru ziua de azi.

22 februarie 1909.

CAPITOLUL XVII

Ai dreptate, nu ţi-am mai scris de mai bine de trei săp- tămîni. Dar la ce bun? Am fost descurajat, scîrbit, înciudat şi nu prea mulţumit de mine.

în aceste trei săptămîni, m-am îndoit amarnic de adevărul ştiinţific, m-am îndoit chiar şi de adevăr. Ca să mă consolez şi să mă vindec, am căutat în biblioteca Institutului lucrările lui Pasteur. Cîtă căldură, cît suflu şi, mai ales, ce logică admirabilă! Şi-apoi, ce stil superb, stufos, bogat în cadenţe energice! Un stil pe care nici Bossuet, nici Pascal nu l-ar renega. Aceste lecturi m-au liniştit. Şi, în primul rînd, mi-au îngăduit să-l văd pe maestrul meu Nicolas Rohner într-o lumină mai dreaptă.

Am făcut un efort să mă reculeg în doliu şi să-mi concentrez gîndul asupra moartei. Uneori am izbutit. Nu sîntem în fiecare zi demni de morţii noştri. Şi apoi, trebuie să-ţi mărturisesc totuşi că duelul Chalgrin-Rohner a continuat să frămînte lumea noastră şi că e aproape imposibil să nu ne gîndim la asta.

Ţi-am spus adesea că Bătrînul nu poate suferi pe oamenii politici şi nu pregetă să-şi exprime dispreţul şi antipatia faţă de ei. La sfîrşitul anului trecut, cînd aştepta cravata şi nu mai spera să o obţină, improviza atacuri violente împotriva parlamentarilor. Asta nu-l

împiedica să facă de două-trei ori pe săptămînă cîte un drum în rue de Grenelle, să sîcîie pe ministru şi pe şefii lui de cabinet. Pînă la urmă, i s-a dat cravata. Continuă totuşi să înjure pe oamenii politici, dar îl laudă pe Briand care e un fel de ministru al Justiţiei în momentul de faţă, se bucură de mare influenţă în ministerul Instrucţiunii Publice şi e prieten cu domnul Rohner. Speră poate să smulgă de la el o nouă podoabă, o nouă favoare.

La început, ţi-am mai spus asta, declarase că nu vrea să accepte decît preşedinţia congresului, nici o altă însărcinare, nici o altă misiune. Preşedinţia nu i s-a dat. I s-a cerut după aceea să rostească un mare discurs, după dineul de onoare. A acceptat imediat. Timp de cîteva zile, organizatorii au fost îndreptăţiţi să creadă că, pentru moment, complicaţiile Rohner-Chalgrin fuseseră rezolvate. Era o mare dovadă de optimism.

De la început rămăsese stabilit că preşedintele Republicii va asista la şedinţa inaugurală care va avea loc în amfiteatrul cel mare al Sorbonei. Era un lucru înţeles, consimţit, dinainte reglementat. Domnul Rohner, care nu se dă îndărăt de la nimic, a făcut demersuri nemaipomenite pentru •■a preşedintele Falliere să nu vină la Sorbona, ci să prezideze banchetul. Ştii, sau ghiceşti în orice caz că la Sorbona trebuie să ia cuvîntul domnul Ghalgrin, care se va afla astfel în prima linie. în cele din urmă, intrigile lui Rohner au dat greş. îndată după aceea, Rohner a început să-l facă pe preşedintele Falliere cu ou şi cu oţet. Bietul preşedinte a devenit deodată în cursul convorbirii şi după inspiraţie: „o băşică mare de seu", „Maiestatea sa Grăsimea", „prostata liipertrofică", „lipomul cu marele cordon", „elefantul Republicii" etc..., etc... Am crezut că rîca Bătrînului se va risipi în vorbe şi că se va epuiza pînă la urmă.

Toate acestea s-au întîmplat cam la mijlocul iernii. Acuma, data congresului se apropie şi programul a fost publicat. Am aflat brusc că faimosul banchet la care trebuie să vorbească Rohner va fi prezidat de Clemenceau. E un mare succes. Clemenceau e medic. E şeful guvernului. E o personalitate mult mai

importantă decît bunul domn Falliere. Ştiu de la Sauvignet că Rohner s-a făcut luntre şi punte ca să facă rost de Clemenceau. îl sondase şi pe Briand, dar Briand nu va fi liber. Atunci a jucat cealaltă carte şi, pînă la urmă, a cîştigat partida, partida lui. Te rog să mă crezi că nu tace cînd e învingător. Spune aşa: „Domnul preşedinte Falguere *(sic)* e un model de demnitar adipos. Dacă apreciem după greutate, merită locul întîi. într-un congres al savanţilor, se poate bizui pe un succes de comedie, în schimb, preşedintele Clemenceau da, ăsta zic şi eu om".

Sauvignet continuă să-i spună lui Rohner „Bătrînul" şi am ajuns să vorbesc şi eu aşa, dar fără nici o bucurie, te rog să mă crezi. în ciuda mustăţii lui cărunte şi a părului alb ţepos şi aspru, e departe de a părea un moşneag. Poate să aibă cincizeci şi şapte sau cincizeci şi opt de ani, nu mai mult. Se ţine drept, e încă verde şi, hotărît lucru, nu predică renunţarea.Se pare că, pe la cincizeci de ani, bărbaţii fac 1111 fel de boală, o criză care uneori e numai fiziologică, alteori psihologică, dar mai ales metafizică. îţi mărturisesc fără înconjur, Justin, că sper să mor înainte de această vîrstă periculoasă. într-o zi i-am spus lucrul acesta lui Schleiter, care nu e totuşi mult mai în vîrstă decit noi, dar care are anumite vederi în această privinţă. Mi-a răspuns pe un ton sentenţios: „Aşteaptă numai să ajungi pînă acolo şi, dacă ţii neapărat să mori, vei avea timp să te declari". Ah! Nu mă gîndesc la o sinucidere. Sper să am noroc, sper într-un accident, într-o moarte frumuşică, subită, care să sosească tocmai la ţanc şi să mă cruţe de mizeria diminuării.

Nu cunosc prea bine povestea vieţii domnului Rohner. E un om care a muncit mult, fără îndoială. într-o viaţă de muncă, aşa cum a fost a lui, nu mai e loc pentru mari aventuri sentimentale, cel puţin aşa cred. Ga toată lumea, domnul Rohner a făcut ceea ce Sauvignet numeşte „delirul oamenilor de cincizeci de ani", boală care se manifestă la el într-un mod cam ridicol. Omul acesta uscat, cu aspect milităros — arată ca un colonel în retragere — se holbează la toate femeile, se schimonoseşte şi face graţii. Se priveşte în treacăt în oglindă, dă un bobîrnac mustăţii şi-şi netezeşte cu o mînă binevoitoare părul ţepos şi scurt. Cu noi, cei tineri, nu vorbeşte prea deschis, dar îl auzim discutînd cu unii dintre egalii sau prietenii săi, şi vorbeşte destul de tare ca să-l audă toată lumea. Nu i-ar displace să dea a înţelege că are pofte fierbinţi, ba chiar pasiuni, că e ceea ce Sauvignet numeşte, rotunjind pliscul, „un mare genital". Vorbeşte despre problemele amoroase cu tonul unui cunoscător şi al unui interesat, *soro!* Zilele trecute a spus, văzîndo pe doamna Spaleanu pe culoar:

— Nu-mi plac femeile cărora le cad ciorapii. Numai pentru asta nu m-aş lega de ea!

O delegaţie de oameni de lume a venit vinerea trecută să viziteze Institutul. Domnul Rohner făcea piruete, inventa madrigale greoaie şi umbla în vîrful picioarelor ca să pară mai înalt. Era destul de umilitor pentru noi, elevii lui, care, chiar dacă nu-l iubim, vrem să-l respectăm. Mi-e groază de tema tinereţii veşnice şi de întrebarea: „Ce vîrstă poate să aibă?" Mi-e groază de ele clin motivele pe care Ie cunoşti.

Această temă şi această întrebare ţin totuşi un loc uriaş în conversaţiile domnului Nicolas Rohner.

La spital, am început să experimentăm băile de lumină. Pacientul e cufundat într-o cadă cu apă limpede, avînd la una din extremităţi o fereastră luminată de o lampă electrică puternică prin faţa căreia lunecă plăci de sticlă de diferite culori. Domnul Rohner asista la primele încercări. Nu chemase la baie cine ştie ce nenorocit suferind de podagră, ci o fată frumoasă şi plinuţă, pe care o zăream sub valurile de lumină purpurie, aurie, albastră şi verzuie. Domnul Rohner urmărea cu mult interes această magie ştiinţifică şi risca observaţii punctate de comentarii picante.

Toate aceste capricii, care mă enervează îngrozitor la tata, ar trebui să mă distreze la Rohner. E drept că mă distrează, dar mă şi enervează. Gînd îl aud vorbind cu glas tare despre meritele lui genitale, nu mă pot împiedica — el e de vină, fiindcă mă stîrneşte — să mi-l închipui făcînd ceea ce spune că face, cu mustaţa şi cu barbişonul, cu înfăţişarea lui de colonel autoritar, şi cu felul de a spune: „La rivi- diere..." ca şi cum ar porunci: „Rupeţi rîndurile!" încep să rîd, dar nu sînt 'mulţumit. Ţine seamă că omul acesta, care ştie totul, care a citit şi a înţeles totul, omul acesta a cărui erudiţie e aproape monstruoasă, omul acesta se încăpăţî- nează să spună „La rividiere", „scheară" în loc de scară şi „un speciu de" cînd e vorba de o specie de gen masculin. Un exemplu des folosit: un speciu de cretin.

E cochet ori de cîte ori vine vorba de probleme sexuale de orice fel. Cineva, nu mai ştiu cine, vorbea zilele trecute despre pederastie. Rohner şi-a luat un aer competent şi a spus:

— Ba nu, ba nu, te rog să mă crezi. E foarte interesant... Astea nu sînt lucruri pe care să le judeci cu uşurinţă şi fără informaţii personale.

Nu, nu sînt mulţumit. în ochii mei, omul acesta rău întruchipează totuşi triumful inteligenţei. Nu vreau ca, din vina lui, să urăsc inteligenţa şi s-o consider tot atît de caraghioasă ca şi prostia.

Am să-l mai las în pace pe Rohner. Simt că dacă mi-aş da drumul, mi-aş pierde echilibrul. Simt că m-aş înverşuna asupra acestei prăzi rebele, cu carnea tare. De altfel, mă inviţi să fiu moderat, căci, în momentul

de faţă, înclini

grozav spre îngăduinţă, aşa mi se pare. In ultimele tale scrisori, vorbeşti despre Senac în termeni de o blîndeţe fermecătoare. Ba chiar am impresia că Senac şi cu tine purtaţi un fel de corespondenţă amicală. Nu protesta: am dovezi copleşitoare.

într-o scrisoare din 10 februarie, mi-ai scris cu răceală, tu, Justin: „Dacă n-ar fi fost boala doamnei Houdoire, nu mi-ai fi spus poate niciodată nimic despre această legătură care, ştiu asta, are atîta importanţă în viaţa ta..." Splendid! Nu ţi-am ascuns nimic despre această dureroasă prietenie. Catherine n-a fost niciodată acasă la mine şi eu n-am fost niciodată la ea, n-am ieşit niciodată împreună în oraş. Şi tu, tu, Justin, eşti omul care poate să nutrească astfel de gînduri, tu, care trăieşti de bună voie departe de agitaţiile şi de micile noastre necazuri, tu care te-ai retras din lumea noastră frivolă ca să împărtăşeşti suferinţele muncitorilor. Nu sînt supărat pe tine, îmi dau seama destul de bine cine îţi dă aceste informaţii fanteziste asupra neînsemnatelor noastre persoane.

în aceeaşi scrisoare, la pagina 6 scrii: „Ai grijă de Su- zanne. Cu Testevel nu risca nimic, dar Larseneur e viclean". Ştiu, nu i-ai iertat lui Larseneur că a plecat printre primii de la Bievres. Dar ce ştii tu despre relaţiile lui cu soră-mea Suzanne? Cum se explică această neîncredere? Acuma ghicesc. Poartă semnătură, ca să zic aşa.

în sfîrşit, în ultima ta scrisoare, spui nenumărate lucruri răuvoitoare despre Richard Fauvet. Iată un om pe care nu l-ai văzut niciodată şi despre care nu ştii mai nimic, pentru că nu ţi-am spus mai nimic despre el. Cînd colo, îmi vorbeşti despre Fauvet cu o precizie de detectiv. îi cunoşti gusturile, obiceiurile, maniile, felul de a se îmbrăca şi culoarea cravatelor. Nu eu ţi-am comunicat aceste amanunte. Atunci cine? Ah! Justin, Justin, ai putea să roşeşti de ruşine. Da! un om poate să sufere, ştiu, dar n-are nevoie de ajutorul, de stimulentul secret al unui om pe care-l dispreţuieşte.

Nu sînt gelos de reînvierea simpatiei tale pentru Senac. Scrisorile mele nu te mulţumesc? Ai nevoie de fişele unui informator? Te plîng, dar îţi trec cu vederea totul. De altfel, să ştii că n-am să-i spun lui

Senac că ne ciondănim şi că ciondăneala asta mă întristează. N-are să izbutească să ne asmuţă unul împotriva altuia.

N-am să-i spun nimic, fiindcă îl plîng totuşi. L-am văzut de mai multe ori în ultima vreme. Ba chiar am să-ţi povestesc curînd ceva destul de nostim în legătură cu viitorul lui. Vreau mai întîi să te informez asupra stărilor sufleteşti ale noului tău colaborator şi poliţist particular. Nu ştiu dacă-ţi aminteşti că într-o zi, în Deşert, în timpul unei controverse cu Jusserand, care făcea elogiul măririi, i-ai răspuns cu asprime: „Mărirea! Da! Mărirea! Sînt unii care ajung să fie nişte mari mediocri". Cred că fraza asta care mi-a rămas în minte trebuie să-l obsedeze şi pe Senac. Mediocritatea îl îngrozeşte, chiar el mi-a spus-o. Parafrazează maxima lui Jusserand: „Prefer un eşec mare unui succes mic". Ar vrea, nenorocitul de el, să fie un mare ceva, un mare orice. Fiindcă nu-i aşa de simplu să fie un mare filozof sau un mare poet — după cum ştii, nu mai scrie — face aprecieri foarte obraznice la adresa celor care continuă să scrie, dar el s-a oprit. Aşadar, fiindcă-i e greu să fie mare prin muncă sau prin talent, nutreşte bietul speranţa că ar putea fi o mare canalie, sau, cum spune el, „o mare secătură". Ei bine! Nici măcar asta nu-i adevărat. Senac n-are stofă de mare ca*nalie. Şi fiindcă sînt sigur că-i aşa, am grijă să-i distrug speranţele în această privinţă. După ce bea două-trei pahare, cînd începe să se bată cu pumnii în piept şi să-şi adreseze lui însuşi învinuiri frenetice, mă uit la el zîmbind şi-i spun cu multă amabilitate: „Ba nu, ba nu, bietul meu Jean-Paul. Iţi închipui numai că eşti o secătură, dar nu eşti decît un băiat cumsecade, care suferă pentru moment de trîndăvie, şi în mod cronic de băutură". Mi-ar face oarecare plăcere să-i astup gura definitiv. Totuşi, nu insist de teamă să nu jignesc ce e bun în el şi să nu-l împing la o adevărată mîrşăvie, pentru care, orice ar spune, nu-l ţin puterile.

Acesta e, surprins pe viu, nefericitul de la care primeşti şi căruia îi ceri poate, dragă Justin, ceea ce în administraţie poartă numele de „informaţii confidenţiale". Ştiu că sînt distrat, totuşi ai să binevoieşti să admiţi că nu sînt orb.

Ca să te liniştesc totuşi în legătură cu preanefericitul Jean-Paul, am să-ţi spun că, fără îndoială,

va avea în curînd o situaţie socială. A băut foarte repede banii acordaţi de scumpul meu patron. In săptămînile care au urmat, i-am dat eu cîte ceva ca să aibă totuşi ce mînca. A fost tovarăşul

şi prietenul nostru. încep să înţeleg că nu ne alegem prietenii şi că trebuie să-i acceptăm, să-i tolerăm şi să-i răbdăm, aşa cum ne răbdăm rudele, aşa cum răbdăm toate greutăţile pe care ni le trimite soarta. Nu spun asta fiindcă i-am dat lui Senac cîteva mici sume de bani, foarte modeste de altfel; nu, nu, dar ai înţeles că făceam aluzie la greaua povară morală pe care o constituie pentru toţi prietenii.

Căutam tocmai posibilitatea de a-i găsi, fără să supăr pe nimeni, casă şi masă, cînd, zilele trecute, fratele meu Joseph mi-a spus:

— Prietenul tău Senac mă interesează. Am chiar intenţia să-i dau o slujbă.

La această mică frază am simţit cum mi se zbîrleşte părul de pe dosul palmei. Ce alianţă! Mi se pare şi ciudată şi nenorocită în acelaşi timp. Nu e inexplicabilă: Joseph se vedea cu Senac în Deşert, uneori la mine, uneori la Papillon. La prima vedere ai zice că Senac e unul din oamenii pe care Joseph nici măcar nu-i zăreşte, sau pe care-i dă la o parte cu piciorul ca pe nişte rîme. Ei bine! Nu, Joseph l-a văzut pe Senac, ba chiar l-a apreciat. Cînd am aflat acest lucru, m-am simţit mai mult decît prost. După aceea, faimoasa alianţă mi s-a părut logică.

Senac e incapabil să facă o muncă serioasă. Dar Joseph e un şef care nu tolerează în birou decît sclavi fără cusur, harnici, conştiincioşi, plini de rîvnă. Dacă Joseph şi-a aruncat privirea asupra lui Senac, înseamnă că aşteaptă probabil de la el anumite servicii la care nici nu îndrăzneşti să te gîn- deşti. Sînt lucruri care mă întristează grozav. Domnul Mairesse-Miral şi Jean-Paul Senac ! Dumnezeule ! Ce împerechere ! Nu zău, să mă fi înşelat oare? Să fie totuşi Senac de talia unei conştiincioase secături mediocre, sau chiar e meşter în mîrşăvii?

Fiindcă a venit vorba de Joseph, stai să-i cînt un cîn- tecel. Chiar în ziua în care rni-a pomenit despre Senac, i-am spus:

— Şi cu ruina ce se aude? îi merge bine?

Schiţasem un zîmbet, pe care l-aş fi vrut uşurel, dar

care, fără voia mea, era cam crispat, cred. Joseph m-a privit drept în ochi cu o nevinovăţie perfectă şi dezarmantă. A murmurat:

— Ce ruină? Ce vrei să spui? Te gîndeşti poate la barajele de la Roumagne? Nu, totul merge foarte bine. Ce ciudat vorbiţi, voi ăştia! Nu vă măsuraţi cuvintele. Ruină! Auzi, ruină! Dacă te-ar asculta un străin, ai putea fără să vrei să-mi faci un mare rău. Bagă de seamă. Laurent, bagă de seamă! Nu sînt superstiţios, dar nu-mi plac glumele.

Şi m-a dojenit — te rog să mă crezi — vreo două-trei minute.

Ca să te linişteşti în privinţa lui Joseph, află că afacerile lui merg strună. N-a restituit cei trei mii de franci părinţilor, căci a cumpărat chiar el locul în cimitir şi a tratat direct cu pietrarul. A spus:

— Mai dau şi din buzunar. Ei şi! Dacă le face plăcere...

Aş putea să afirm totuşi că trebuie să fi cîştigat o mică
sumă, despre care nu vom şti niciodată nimic, şi la cumpărătură şi la comandă. Cît despre Ferdinand, şi-a lăsat economiile „în afaceri". încasează dobînda şi e foarte mîndru. Nu-şi dă prea bine seama că nu va mai vedea niciodată ceea ce pe vremuri se numea cu un termen energic principalul. Ce să-i faci? Ferdinand e miop. E atît de miop încît, zilele trecute, la teartrul Sarah Bernhardt, s-a trezit în faţa unei oglinzi, nu s-a recunoscut şi s-a autosalutat drăgălaş de vreo două ori, ca să-şi facă loc să treacă înainte de a-şi da seama despre cine e vorba.

Vreau să-ţi mai povestesc o istorioară despre Joseph şi pe urmă îl las în plata Domnului. Mi-a spus-o nevastă-sa, Hélène.

Lunea trecută, au fost invitaţi amîndoi într-o seară la un supeu la Voekler, marii fabricanţi de ciocolată, care au o proprietate nu departe de Pâquellerie, la Saint-Martin du Tertre. Hélène şi Joseph petrecuseră două zile la Pâquellerie pentru a supraveghea muncitorii care lucrează pe domeniul lor şi pentru a se „bucura" puţin de proprietate, cum spune uneori Joseph cu un fel de febră care renaşte şi se potoleşte pe rînd. Masa fusese anunţată la ora nouă. Joseph şi

Hélène au plecat după opt jumătate, el în smoching, ea în toaletă de seară, rochie decoltată, blană, mă rog, toate marafeturile. Luaseră limuzina şi Joseph conducea personal. Noaptea era foarte rece şi fără ceaţă. Au urcat coasta ca să treacă prin pădure. Joseph era foarte vesel, dar nu putea vorbi cu nevastă-sa pentru că ea era în spate. Hélène îl auzea cum fluieră şi, deodată, în lumina farurilor, a apărut o căprioară, o căprioară frumoasă cu jabou alb. Atunci, cuprins de frenezie, Joseph s-a năpustit asupra prăzii. Căprioara a început să fugă dar, aşa cum se întîmplă adesea, n-a izbutit, pare-se, să scape din lumina farurilor. Joseph a accelerat motorul. Din fericire, de o parte şi de alta a drumului pămîntul era îngheţat, fiindcă maşina făcea salturi, mai-mai să se izbească de copaci. Şi maşina şi şoferul păreau nişte fiare dezlănţuite. Hélène era foarte speriată şi ţipa. Pînă la urmă Joseph a ajuns din urmă căprioara şi a călcat-o. Atunci a frînat şi a coborît. Hélène ini-a spus că în clipa aceea avea un aer pur şi simplu înfricoşător. Şi-a scos pardesiul şi a înfăşurat căprioara, care avea burta spintecată şi intestinele afară. Nu voia s-o lase acolo, voia s-o ia cu el. Hélène a încercat să-l facă să se răzgindească, dar Joseph nu mai era stăpîn pe el. A luat căprioara în braţe şi a zvirlit-o în maşină. Gîfîia şi avea o respiraţie răguşită. Atunci şi-au dat seama amîndoi că maşina era plină de sînge, că Joseph avea mîinile roşii, că-şi pătase smochingul şi că rochia frumoasă a neveste-si se pătase şi ea. Joseph părea dezmeticit, foarte trist şi foarte nemulţumit. S-au întors în grabă acasă şi au telefonat că vor veni mai tîrziu. Joseph a ascuns căprioara: voia totuşi s-o mănînce. ll supăra grozav gîndul că dreptul de vînătoare în pădure aparţine tocmai familiei Voekler. Au trebuit să-şi schimbe hainele şi să spele maşina. Au ajuns foarte tîrziu, recepţia a fost lugubră şi, după cîte am înţeles, Joseph n-a mai încheiat afacerea pe care o avea în perspectivă cu fabricantul de ciocolată.

Povestea asta mi-a spus-o Hélène. Din cînd în cînd, zîmbea şi o gropiţă fermecătoare îi apărea în obraz. In asemenea clipe, îţi vine a crede că-şi critică soţul.

Dar nu sînt sigur că-i aşa. Tot trăind alături de el, îmi dau seama că va ajunge să-i semene cu desăvîrşire.

Mi-am promis de sute de ori să nu mai vorbesc despre Joseph. De data asta s-a sfîrşit. îl părăsesc, îl las baltă, cu căprioara, cu averea, cu ruina şi cu oamenii lui, în numărul cărora voi vedea, nu fără groază, că figurează şi poetul Jean- Paul Sénac.

Congresul ştiinţelor biologice îşi va începe săptămîna viitoare ceea ce se cheamă „lucrările". Cum să-ţi spun că nu prea cred în lucrările congreselor? Munca creatoare, munca adevărată se săvîrşeşte în singurătate. In adunări se pălăvrăgeşte asupra unor efecte de stil, asupra unor amănunte de formă, dar orice soluţie categorică are nevoie de izolare şi de meditaţie. încetul cu încetul, simt că devin individualist. Experienţa noastră din Deşert şi ceea ce văd zilnic îmi inspiră destulă aversiune faţă de orice dezbatere publică şi mă expediază înapoi într-o izolare exactă şi fecundă, acolo unde omul este cu desăvîrşire singur. Ştiu că ai să începi să urli. în ciuda Deşertului, tu ai rămas partizanul vieţii în comun. Dea Domnul să nu-ţi pierzi pentru totdeauna motivele de încredere în om şi nici ultimele speranţe în el! Nu vreau să mă cert cu tine, bunul şi dragul meu prieten, îţi vorbesc doar cum mă pricep despre evoluţia mea spirituală, ba chiar — şi mai ales — despre greşelile pe care le fac. Trebuie să mai adaug că sînt un individualist tolerant şi disciplinat? Nu uit niciodată că trebuie să trăiesc în societate. Aşa, de pildă, am,un scepticism total faţă de congrese, totuşi, nu voi refuza să particip la ele dacă voi avea mai tîrziu acest prilej. Chiar în cursul celui de faţă trebuie să prezint o mică lucrare sub patronajul domnului Chalgrin. In plus, am acceptat să împart împreună cu alţi tineri munca materială a congresului şi, împreună cu ei, să joc într-un fel rolul de cavaler de onoare în cursul ceremoniilor, purtînd o brasardă pentru a atrage atenţia mulţimii.

Domnul Chalgrin şi-a terminat redactarea discursului. Ştiu că a scris lucruri foarte frumoase. Domnul Chalgrin ar putea să fie fericit, fiindcă în definitiv, totul îi surîde. Ei bine! Am totuşi impresia că-i trist. Cred că acest conflict îl frămîntă şi că pînă

la urmă îl va extenua. Rohner e făcut pentru ceartă; evoluează cu uşurinţă şi cu promptitudine în asemenea situaţii, ba chiar cu voioşie s-ar putea spune, în schimb, e limpede că scumpul meu patron e nenorocit, că a ajuns chiar la capătul puterilor. în anumite zile, pare incapabil să ia o hotărîre şi spune:

— Ce trebuie să fac? Ce s-ar putea face?

Şi adaugă clătinînd blînd din cap:

— Trebuie să-ţi mărturisesc, dragul meu, că habar n-am ce fac, ba chiar că mi-ar face plăcere să nu fac nimic.

Sînt sigur că omul acesta paşnic şi delicat ar da tot ce are ca să fie lăsat în pace. M-am întrebat adesea de ce nu procedează astfel. Cred că firea lui Nicolas Rohner nu înclină spre împăcare. Dar exista cu siguranţă şi alte motive mult mai tainice. O văd uneori pe doamna Chalgrin şi cred că ţi-am vorbit despre ea cam în treacăt. Încep să înţeleg ce rol joacă în viaţa bunului meu patron. Nu e o persoană josnică şi interesată, nu seamănă de loc cu doamna Vaxelaire, care cheltuieşte ca o nebună şi-şi sileşte soţul, un savant, să cîştige gologani prin toate mijloacele. Nu, e o persoană foarte dornică de stimă. Sînt sigur că fără ea, domnul Chalgrin n-ar fi acceptat niciodată tot felul de corvezi care-l plictisesc şi-l obosesc. Doamna Chalgrin e o fiinţă care nu-şi pleacă capul, nu-l pleacă niciodată. S-ar putea ca duelul Chalgrin-Rohner să nu fie decît un duel între domnul Rohner şi doamna Chalgrin. Ah! Dumnezeule! Cît de greu e să-ţi înţelegi maeştrii! Tovarăşa de viaţă a domnului Hermerel, care mi-e tare drag, şi despre care ţi-am vorbit adesea cu admiraţie, e o femeie admirabilă, căreia îi dato- reşte, fără îndoială, ideile lui cele mai frumoase, poate chiar viaţa demnă pe care o duce. Sînt un individualist, după cum am avut onoarea să-ţi explic: totuşi înţeleg prea bine că un om e o totalitate de suflete, de forţe şi de influenţe strîns învălmăşite între ele.

Gata! mă duc la culcare. încep să vorbesc aiurea.

Fratele tău împăcat — dacă a fost vreodată supărat.

L.P.

15 martie 1909

CAPITOLUL XVIII

Ţi-am spus de o sută de ori că ceremoniile oficiale îmi inspiră un fel de groază. Făcusem pe vremuri jurămînt — încă un jurămînt, şi culmea e că am uitat foarte repede de el — de a nu mă nimeri niciodată la aceste chermese ale vanităţii. îndrăznisem chiar să spun, nu fără multe ocolişuri, scumpului meu patron Olivier Chalgrin ce părere am în această privinţă. M-a privit cu un zîmbet îngăduitor, dar obosit totodată. Apoi mi-a vorbit despre Pasteur, care era foarte decorat, foarte împopoţonat, foarte oficial, deşi rămînea în continuare Pasteur. Pînă la urmă, patronul mi-a spus sprijinindu-şi pe umărul meu mina frumoasă, albă şi uşoară, care abia începe să devină noduroasă la încheieturi:

— Mai aşteaptă douăzeci de ani şi ai să vezi, ai să înţelegi, că nu se poate altfel, că trebuie să arătăm mulţimilor o ştiinţă nu umilită, ci militantă şi triumfătoare, o ştiinţă care declară ce nevoi are şi e conştientă de autoritatea ei. Nu putem da delegaţie unor profesionişti ai fastului şi ai etichetei, prin urmare, sîntem nevoiţi să ne înfăţişăm în persoană şi să ne predicăm public credinţa.

Era o frază la care nu prea aveam ce răspunde, dar care nu m-a convins. Am luat totuşi şi eu o mică parte la congres şi mi-am jucat rolul de cavaler de onoare. Pînă în ultima clipă, am fost bosumflat. Apoi sentimentele mi s-au schimbat oarecum şi, ca să fiu drept, voi încerca să-mi comentez şi să-mi mărturisesc purtarea faţă de tine.

Cred că ţi-am explicat, dragă Justin, că, împreună cu Vuillaume, Roch, Fauvet, Sternovitch şi alţii, îndeplineam funcţiile de comisari. Aveam o brasardă brodată cu iniţialele congresului: C.S.B. Eram în frac, mă rog matale, un frac pe care-l închiriasem la Latreille, rue Saint-André- des-Arts. Am sosit, cum se cuvenea, mai devreme şi am început să-i conduc pe tipii aceia, pe bonzi, pe pontifi, pe magnaţi şi alţi mari seniori ai ştiinţei şi ai politicii, pe măsură ce se prezentau să ia loc, unii pe estradă, ceilalţi în sală. li cunoşteam pe cîţiva din aceşti domni fiindcă-i zărisem

la Sorbona, la Facultatea de Medicină, la Institut, la Collège de France, sau prin spitale. Cei mai mulţi dintre ei mi se păreau foarte respectabili. Dar cînd i-am văzut apro- piindu-se în ţinută de gală, unii în uniforme comice, avînd lipită de coapsă cîte o sabie scînteietoare de pietre scumpe, alţii în togă, alţii în frac, cu panglici colorate încrucişate pe piept, cu broşe, cu festoane, cu mătănii de cruci şi de medalii, cu stele de diamant lipite pe ficat, pe splină, nici nu mai ştiu unde, cînd i-am văzut înfăţişîndu-se astfel ca nişte vitrine ambulante, ca nişte cădelniţe, ca nişte racle, trebuie să-ţi spun că m-am înverşunat şi că am început să-i privesc pe acei maeştri veneraţi cu ochi cruzi şi îngheţaţi, îmi spuneam, în timp ce-i conduceam la locurile lor, cu un zel de paj, sau mai bine zis de uşier: „Toate astea nu înseamnă ştiinţă, orice ar spune patronul. Ştiinţa trăieşte din greu, sub un halat pătat şi rupt, în adîncul laboratoarelor. Ştiinţa păşeşte poticnindu-se şi se îiicovoaie nu sub povara onorurilor, ci sub povara neliniştii şi a întunericului.- Ştiinţa nu triumfă sub aurării, cu smalţuri şi pietre preţioase, ci caută şi geme. In seara asta, ştiinţa lipseşte de aici, din mulţimea asta deghizată şi parfumată".

Aşa-mi spuneam, în timp ce-mi conduceam bătrînii maeştri spre fotoliile în care se prăbuşeau ca nişte oameni ale căror articulaţii nu mai sînt foarte suple. Apoi au venit politehnicienii de proporţii modeste. Intre timp, sala cea mare se umplea. Auzeam cum creşte treptat o uriaşă suflare umană. Apoi muzica din gardă a răsunat brusc. Din fericire, a cîntat toată seara numai lucruri frumoase, cam amestecate, dar frumoase: *Allegretto* din *Simfonia a Şaptea, Antar* de Rimski, *Uvertura la Maeştrii Cîntăreţi* etc... Mă rog, era muzică adevărată. Trebuie să-ţi spun că muzica are asupra nervilor mei un efect calmant şi înviorător în acelaşi timp. Am simţit că muzica, chiar muzica aceea cam brutală, fără corzi, fără moliciune, avea să-mi influenţeze, ca de obicei, părerile. Aici ajunsesem cu gîndurile mele ambulante, cînd sala întreagă s-a ridicat şi Marsilieza a explodat ca o bombă.

Dragă Justin, tot ce-ţi voi spune de acum înainte e destul de greu de înţeles. Ştii că, de obicei, nu prea

sînt eu gen Marsilieză. Mi s-a părut totdeauna destul de caraghios să văd burghezi onorabili ridicîndu-se în două picioare şi scoţîndu-şi jobenele, ca să audă executîndu-se un imn revoluţionar, plin de chemări la arme, plin de sînge, de mînie şi de asasinate sfinte. Da, soarta cîntecelor revoluţionare e să aţipească în cele din urmă în mirosul de peşte prăjit al serbărilor de iarmaroc, în vuietul adunărilor agricole sau în putoarea banchetelor. Gata, gata! înţelegi, aşadar, de ce cînd mă simt stăpîn pe mine, nu sînt genul „pum, pum, pum, pum..."

Ei bine! E surprinzător dar Marsilieza asta de la congres m-a întors pe dos. N-aş putea să-ţi spun de ce. Era ceva violent şi cumplit. în acest moment a intrat domnul Fal- liere. Nu mi s-a părut de loc ridicol. Strîngeam dinţii şi pumnii. Cred că eram cam palid. Hotărît lucru, nu trebuie să ne încredem în muzică, în divina muzică, în scumpa şi mîngîietoarea noastră muzică.

îndărătul domnului Falliere au intrat toatu acele persoane care se numesc, mă întreb şi eu pentru ce, personalităţi. Erau nişte miniştri al căror nume mi-ar fi greu să ţi-l spun şi, după ei, veneau şi maeştrii noştri. Eram cam ofensat văzînd că maeştrii noştri, oamenii aceştia extraordinari, ale căror nume vor răsuna peste secole, păşeau ca de obicei, ndărătul unor oameni politici, de ale căror nume nu va mai şti nimeni peste şase luni. Se pare că la noi, în Franţa, aşa se obişnuieşte. Dacă mă gîndesc bine, găsesc că aşa trebuie să fie şi că valorile adevărate dau astfel dovezi publice de modestie.

Tare mă temeam la gîndul că-l voi vedea pe scumpul meu patron deghizat în costumul lui verzui de membru al Institutului. Dar trebuie să-ţi mărturisesc că domnul Chal- grinmis-a părut deodată foarte frumos, foarte elegant şi că avea o ţinută nobilă. Poate să fi fost tot rezultatul afurisit al muzicii. Constat doar, nu critic.

Toată lumea s-a aşezat. Muzica a continuat să cînte cîteva clipe. Mă aşezasem şi eu Ia locşorul meu şi am privit spectacolul. Mi se părea superb. Tribunele erau pline de militari în uniformă, alte tribune vuiau de

tineret. Toaletele erau somptuoase. Estrada părea o revărsare de flăcări şi de scîntei. Poate că eram cu desăvîrşire intoxicat: mă simţeam cuprins nu numai de indulgenţă, dar şi de admiraţie pentru pompa şi fastul acesta. Uneori — îmi spuneam eu — oamenii simt nevoia să uite, într-o orgie de lux şi de splendoare, că nu sînt decît nişte animale foarte nenorocite, nişte organisme fragile şi dominate de nevoi, de teamă şi de tris teţe. Mă gîndeam că sub toate aceste broderii, sub diamante sub galoane şi aurării, erau muşchi ca toţi muşchii, organe alcătuite din elemente delicate, glande care secretau, celule nervoase aproape fluide şi, ce încă? Nişte băşici, mai mult sau mai puţin pline, căci băşica joacă un anumit rol la aceşti domni, cîteodată ea dă alarma cu mult înainte de stomac sau de încheieturi. îmi spuneam că toată această mulţime făcea, la urma urmei, un efort meritoriu pentru a uita de condiţia ei temporală şi că această voinţă de uitare nu era lipsită de măreţie.

După cum vezi, in momentul acela, eram pe jumătate cucerit şi aproape pocăit.

. Discursurile au stricat totul. La asemenea ceremonii ar trebui să nu se vorbească. Muzica tulbură qu prisosinţă creierele cele mai distinse. Din nefericire, cred că numai eu sînt de această părere. Pălăvrăgeala e o regulă. în felul acesta, spiritul meu critic poate să-şi revină, ba chiar să-şi exercite funcţia, funcţia lui implacabilă.

Am început să mă plictisesc. în discursuri, ştiinţa devine numaidecît emfatică şi gogonată. Cîtă ideologie! Cîte declaraţii zadarnice ! în cursul unui discurs, lucrurile cele mai sigure şi mai înţelepte capătă un caracter de adevăr electoral. în momentele cele mai frumoase, încep să semene cu apoftegmele şi cu nimicurile naive pe care le debitează domn Pasquier, tatăl meu, cu privire la eliberarea umanităţii, apoftegme onorabile, dar de care sînt sătul. în calitatea lui de preşedinte al congresului, domnul Chalgrin a ţinut un logos superb, care m-a decepţionat cumplit. Trebuie să mă înţelegi: toate ideile exprimate de domnul Chalgrin în această cuvîntare cu privire la transformările necesare ale raţionalismului, la colaborarea dintre ştiinţe şi la

viitorul biologiei, toate aceste idei frumoase le cunosc, ba mai mult, cunosc chipul lor intim şi viu. Am pîndit cu evlavie naşterea şi începutul dezvoltării lor. Uneori, domnul Chalgrin mi-a făcut onoarea să-şi încerce temele în faţa mea, să execute game şi exerciţii. Aşa iubesc eu aceste idei, în toată forţa lor naturală. îmbrăcate, gătite, fardate pentru publicul acesta oficial, nu mi-au făcut nici o plăcere.

în schimb, cred că l-au enervat teribil pe Nicolas Roh- ner.

Desigur, domnul acesta nu-şi dă osteneala să-şi ascundă sentimentele. Ar fi absolut incapabil de aşa ceva. Se afla la masa de onoare, la o distanţă destul de mare de centrul ei, ceea ce părea că-l supără foarte mult. Tot timpul se învîr- tea, îşi trosnea articulaţiile degetelor, îşi dădea bobîrnace peste mustaţă. în timpul discursului domnului Chalgrin, nu s-a putut împiedica să-şi manifeste plictiseala sau dezaprobarea. Clătina din cap, căsca, flutura cu un gest obraznic programul făcîndu-şi vînt, îşi pipăia crucea decoraţiei sau măciulia spadei, fiindcă era în mare ţinută.

Şi deodată, în timp ce aplauzele zguduiau clădirea pînă în temelii, am început să mă gîndesc la Catherine, la prietena mea, biata Catherine Houdoire, care a murit în ano- liimat, fârâ Mar&iliezâ şi fără discursuri. Ah! Nu pretindeam nimic pentru această preaumilă slujitoare a ştiinţei, dar mi-am spus că nu trebuie totuşi să uit de ea în hărmălaia aceea. N-am mai dat atenţie cuvîntărilor şi mi-am petrecut tot restul serii gîndindu-mă cu evlavie la Gatherine.

Cele două zile care au urmat au fost, cum îţi închipui, ocupate cu şedinţele congresului, cu plimbări prin Paris, cu ceaiuri, şedinţe şi cuvîntări. Aşteptam cu oarecare îngrijorare faimosul banchet de la Palais d'Orsay, banchetul unde trebuia să vorbească domnul Nicolas Rohner, eruditul meu maestru.

Seara aceea a început cu o întîmplare atît de ridicolă, încît mă jenez să ţi-o spun, deşi trebuie neapărat s-o fac.

La recepţie participau nu mai puţin de două sute de oaspeţi. Printre ei se numărau mulţi francezi, englezi, germani, americani din Nord şi din Sud,

cîţiva italieni, cîţiva ruşi, o mînă de scandinavi, elveţieni, belgieni, un trio de japonezi, în sfîrşit, delegaţi ai tuturor institutelor biologice din lume.

Domnul Rohner a sosit devreme şi a cerut numaidecît să vadă planul taesei, care se afla expus într-un mic salon de aşteptare. L-a cercetat în grabă, apoi a spus că doreşte să vorbească cu membrii comitetului de organizare. Cîţiva sosiseră şi s-au adunat, deşi cu oarecare greutate. Rohner părea enervat; avea o privire de un albastru atît de polar, încît arunca reflexe galbene pe obrajii lui. Pufnea în mustaţă şi-şi trăgea degetele de parc-ar fi vrut să le smulgă. Membrii comitetului au venit unul după altul şi, îndată după aceea, bătrînul a început să tune şi să fulgere, dar cu voce stăpînită. Noi, comisarii tineri, ascultam fără să spunem nimic, în- ghesuindu-ne pe la uşi. Am înţeles foarte repede motivul acestui scandal.

Masa de onoare trebuia să fie bineînţeles prezidată de Clemenceau. La stînga lui avea să ia loc domnul Chalgrin, preşedintele congresului şi la dreapta domnul Bouchard, preşedintele în funcţie al Academiei de Ştiinţe. Din capătul opus al mesei de onoare, porneau perpendicular alte mese, astfel că locurile de frunte, fiind situate pe o singură parte, erau destul de puţin numeroase. O bună parte din ele fuseseră atribuite cîtorva oaspeţi străini. Fără să fie la capătul mesei, domnul Rohner se afla la o distanţă destul de hiare de locul preşedintelui.

A început prin a spune că se va retrage, fiindcă nu putea admite ca ştiinţa să fie umilită în persoana lui. Domnul Perrier i-a atras atenţia foarte liniştit că toţi oaspeţii fiind nişte savanţi merituoşi, ştiinţa era în afară de cauză şi n-avea motiv să se teamă de nici o umilinţă. Bătrînul a replicat imediat că în seara aceea era însărcinat să rostească discursul cel mare, că trebuia deci să joace un rol esenţial în ceremonie, că era hotărît să obţină locul demn de acest rol şi că, dacă nu-l obţinea, prefera să plece cu discurs cu tot. Cineva — domnul Dastre, mi se pare — i-a răspuns numaidecît citînd o frază faimoasă şi anume că, după el, toate aceste chichiţe n-aveau nici o importanţă, că

locul ocupat de domnul Rohner devenea numaidecît locul de onoare.

Aceste cuvinte împăciuitoare n-au avut nici un rezultat. Domnul Rohner i-a spus lui Roch:

— Spune-i băiatului să-mi aducă hainele. Mă duc să cinez acasă.

Situaţia era foarte supărătoare, pentru că era nevoie — cel puţin aşa se spunea — de discursul domnului Rohner şi pentru că nu putea fi lăsat totuşi s-o şteargă cu discursul subsuoară. Prin urmare, domnii aceştia s-au adunat în faţa planului mesei. Rohner a luat loc într-un fotoliu cu un aer feroce şi cu părul zburlit şi a început să aştepte, curăţin- du-şi unghiile cu colţul invitaţiei. De două ori i s-a oferit un loc mai bun. A refuzat de fiecare dată cu furie, ridicînd din umeri şi bombănind:

— M-am săturat. Nu vreau să-şi bată nimeni joc de mine. Am dat dovadă de bunăvoinţă cînd am acceptat să rostesc această cuvîntare. Nu voi admite să se profite de spiritul meu de moderaţie şi de împăciuire.

între timp, oaspeţii circulau prin saloane sau îşi căutau locul la masă. Pentru a se pune capăt unei discuţii atît de neplăcute, organizatorii s-au dus la domnul Chalgrin care făcea conversaţie cu belgienii. L-au luat de-o parte şi l-au rugat, destul de încurcaţi, să admită ca locul lui la masă să fie schimbat pentru a se pune capăt unei discuţii delicate cu oratorul zilei. La început, scumpul meu patron a ridicat din umeri. îndată după aceea a răspuns:

— Puneţi-mă unde vreţi, nu mă interesează.

Pe urmă s-a văzut că înţelege cine avea să-i ia locul. A clipit din ochi şi a spus cu o voce tremurătoare:

— Renunţ cu plăcere la locul meu, dar vreau ca gestul să fie remarcat. Prin urmare, vreau să-mi daţi un tacîm în capătul unei mese. Aşezaţi-mă printre elevii mei. Cel puţin acolo am să fiu liniştit şi n-am să mă plictisesc.

Domnul Dastre, care are multă bunăvoinţă, a încercat să-i dea a înţelege că ar fi fost scandalos să-l instaleze pe el, Chalgrin, preşedintele congresului, în capătul unei mese. Scumpul meu patron se încăpăţîna şi nu voia să audă de nimic.

— Ba da, ba da, trebuie să fiu alături de asistenţii mei. In felul aqesta, toată lumea va vedea cine e om de înţeles.

în cele din urmă a cedat, căci era foarte obosit. A ridicat din umeri şi a acceptat locul ce i se atribuise la început lui Rohner.

Organizatorii au oftat adînc şi au reînceput să circule printre grupuri, în aşteptarea lui Clemenceau, care era în mare întîrziere. Trebuie să-ţi mărturisesc că eram foarte curios să-l văd'pe Rohner la faţă. Pe chipul lui fremătau două cute adînci şi răutăcioase, de o parte şi de alta a gurii. Circula prin mulţime şi rîdea singur, cu glas tare. Credeam că-i mulţumit, că se bucură de victorie, şi umblam după el, cu gura căscată de mirare şi poate de groază, ca barbarii despre care vorbeşte Flaubert.

A intrat în sala banchetului şi, puţin după aceea, s-a apropiat de masa de onoare. Mi-am spus că voia să-şi ia locul în primire şi era cît pe aci să-mi întorc privirea de la el, cînd, deodată, l-am văzut făcînd un lucru surprinzător. Ţi-am mai spus că în dreapta lui Clemenceau trebuia să ia loc preşedintele Academiei de Ştiinţe şi în stînga domnul Chalgrin, adică domnul Rohner, după ultimele dispoziţii. Dar o dată ajuns la locurile de onoare, Bătrînul a aruncat în jur o privire prudentă, a luat repede cartea de vizită cu numele său şi a instalat-o în dreapta fotoliului prezidenţial, după care a schimbat iute cealaltă carte cu un gest de prestidigitator. în cele din urmă, s-a aşezat. Astfel că, la sosirea lui Clemenceau, Rohner se afla la dreapta lui şi nici nu clipea. Organizatorii şi-au dat seama prea tîrziu de subterfugiu, Nu mai era nimic de făcut, Preşedintele Academiei deŞtiinţe şi-a desfăcut şervetul fără să spună o silabă şi atunci am înţeles, uitîndu-mă la maestrul meu Nico-las Rohner, ce forţă reprezintă în lumea asta încăpăţînarea neruşinaţilor.

Lingurile au început să sune lovindu-se de faianţa farfuriilor apoi, timp de o oră întreagă, s-ar fi putut crede — dar numai în aparenţă — că peştele cu sos tartar şi fileul de mistreţ joacă un oarecare rol pe scenă. Mă aflam în capătul unei mese secundare, care era orientată spre mijlocul mesei de onoare. De la locul meu, puteam să-i zăresc pe domnul Chalgrin, pe

domnul Rohner şi pe toţi „ştabii", cum spunea Sauvignet, care şedea în faţa mea. Domnul Chalgrin părea calm şi potolit. Rohner părea că sfîşie nu mîncare, ci adversari. Din cînd în cînd, rîdea în sinea lui, rîdea în pahar. Apoi începea să muşte iar cu toţi dinţii protezei. Fiecare din îmbucăturile lui se numea Chalgrin.

A venit şi clipa şampaniei şi a elocvenţei. Clemenceau a vorbit trei minute, nu mai mult, cu un aer morocănos dar măgulit. Clemenceau e totuşi medic. A păstrat, se vede, pecetea profesiei sale. Cred că dispreţuieşte pe toată lumea: poate că nu dispreţuieşte însă pe oamenii din mijlocul cărora a ieşit, pe cei cărora le datorează primele sale discipline.

A fost foarte aplaudat. Pe urmă a luat cuvîntul Rohner. Simţeam că Bătrînul avea să scoată spada împotriva duşmanului pe care-l urăşte. Dar ceea ce am auzit mi-a depăşit toate temerile. închipuie-ţi că a desfiinţat minuţios şi coro- ziv discursul rostit de domnul Chalgrin în şedinţa inaugurală. E cu atît mai surprinzător cu cît, de data asta, Senac n-are nici un amestec, iar Rohner n-a cunoscut pînă acum patru zile textul domnului Chalgrin. Ca şi dragostea, ura are calităţi divinatorii surprinzătoare. Ca să înţelegi totul, nu trebuie să uiţi că Rohner n-a pronunţat o singură dată numele lui Chalgrin. Toată lumea ştie că sînt certaţi, astfel că putea să miroase ipocrizia aluziilor. Dintre noi, ăştia, mărunţii, credincioşii, numai vreo zece sau cel mult doi-sprezece puteam vedea cum zboară toate săgeţile şi puteam număra toate rănile. Trebuie să spun că, deşi are o mimică exagerată, domnul Rohner e un orator abil. Pînă la urmă a obţinut un succes, de care el însuşi se bucura în mod prea evident. Eram cu atît mai scîrbit cu cît anumite efecte oratorice mă amuzau uneori şi pe mine; eram cu atît mai dezgustat cu cît aceiaşi oameni care, cu patru zile în urmă,

îl aplaudaseră furtunos pe scumpul meu patron, aplaudau cu aceeaşi însufleţire tezele adversarului său. Şi oamenii care se aflau acolo nu erau nişte oameni din popor, ci elita societăţii savante.

Domnul Chalgrin suferea. Am să-ţi povestesc urmarea acestui ospăţ absurd de canibali săptămîna viitoare. In seara asta, individualismul meu face progrese atît de mari şi are atîtea pretenţii, încît trebuie să mă cufund într-o singurătate totală, unde

nici chiar cel mai scump prieten al meu nu poate pătrunde.

G A P I T O L U L XIX

Aveam să-ţi dau ştiri foarte importante, voiam să-ţi povestesc evenimentele care, pot să-ţi spun, m-au tulburat o săptămînă întreagă şi mă mai tulbură şi acum. Dar n-am să-ţi povestesc nimic, azi în nici un caz, pentru că te complaci în a crea lot felul de încurcături, pentru că ultima ta epistolă m-a scos din ftre, pentru că mă întreb dacă citeşti măcar aceste scrisori lungi alcătuite din silabe pe care mi le smulg din inimă şi din pîntece, scrisori pe care mi le ceri cu stăruinţă, dar care nu corespund probabil celor mai fierbinţi dintre preocupările tale.

De data asta, n-am să-mi pierd timpul cu formule oratorice: „Cine ţi-a spus?... Cine a putut să-ţi spună?..." Ştiu că, în ciuda sfaturilor mele, primeşti, ba chiar ceri, scrisori de la Jean-Paul, care, hotărît lucru, e un suflet josnic şi pierdut. Ceea ce faci nu-i demn nici de tine, nici de mine şi mai ales nu-i demn de persoanele pe care le pui sub urmărire.

Culmea răutăţii lui Jean-Paul Sénac e că ţi-a adus la cunoştinţă căsătoria soră-mi Cécile cu Fauvet. In locul lui Justin Weill, un om curajos şi mîndru şi-ar spune mai întîi că Sénac e o canalie şi ar refuza otrava pe care i-o întinde. In afară de asta, un om înţelept şi tare şi-ar spune că Cécile Pasquier are aproape douăzeci şi şase de ani, că-i o foarte mare artistă şi că are dreptul, ca orice femeie, să facă

ce-i place. In sfîrşit, un om liniştit şi-ar spune chiar că aceste înştiinţări oficioase sînt poate fanteziste.

Căci, în fine, eu, Laurent, nu am nici o certitudine. Văd ceea ce poate să vadă toată lumea. Văd că Cécile nu-l respinge pe Fauvet şi că iese uneori cu el, ceea ce am aflat amîndoi de cîteva săptămîni. Cécile nu-mi ascunde nimic, cel puţin aşa cred, cel puţin aşa vreau să cred. în ziua cînd se va hotărî să se mărite sînt convins că am să aflu acest lucru înaintea tuturor şi am să ţi-o spun, Justin, cu riscul de a te face să suferi, pentru că-ţi cunosc viaţa, pentru că am văzut crescînd dragostea ta, pentru că vreau să cred că, în ciuda aparenţelor, rănile tale s-au cicatrizat şi, în sfîrşit, pentru că te preţuiesc.

în orice caz, în ce mă priveşte, această ultimă ticăloşie a lui Sénac va avea un rezultat. Am hotărît categoric s-o rup cu Sénac, să-l las pradă răutăţii, coşmarurilor, mizeriei, javrelor, rachiului şi singurătăţii lui veninoase. Şi fiindcă nu pot suferi sancţiunile platonice, am făcut un drum pînă la el în fundătură. Asta s-a întîmplat azi-dimineaţă, marţi. Eram încă răscolit de scena de ieri de la Academia de Ştiinţe între Rohner şi patronul meu, scenă pe care ţi-o voi povesti mai tîrziu, nu peste multă vreme, %înd am să te simt în stare să asculţi în linişte. Mă gîndeam la zilele din urmă plin de mînie dar şi de admiraţie rînd pe rînd, aveam însă scrisoarea ta în buzunar şi mergeam cu pas hotărît, dornic să-l lichidez pe Sénac, să termin cu el, să deschid şi să storc abcesul.

Trecuse de opt jumătate. La intrarea în fundătură geam- başii îşi scoteau gloabele, le izbeau cu cizmele şi le vorbeau în acel aspru jargon cavalin care sfîşie coardele vocale şi urechile, dar pe care animalele îl înţeleg. Ceva mai încolo, tîmplarii lucrau cu rindeaua, smulgînd din scînduri aşchii frumoase şi mirositoare. Şi mai încolo, domnea liniştea, iar în adîncul ei, se afla magherniţa lui Jean-Paul Sénac.

Era ca un izvor şi un principiu de tăcere: un sloi de gheaţă în gheţărie, o bucată de jar în fum. Am bătut de două-trei ori. Cîinii au început să urle, dar uşa a rămas închisă. Mi-am spus că Sénac plecase foarte devreme de acasă şi mă pregăteam să plec şi eu, cînd mi-a venit o îndoială. îţi reaminteşti că, la Bièvres, deşteptarea lui Sénac era zilnic pentru noi o adevărată problemă, Sénac adormea tîrziu şi

destul de greu. Era aproape imposibil să-i smuigem din soihri, din prăpastia nopţii. Se desprindea din ea împleticindu-se, aiurit, cu părul cenuşiu, cu pupilele înceţoşate. In fiecare dimineaţă, deşteptarea lui Senac era, pentru noi toţi, o spaimă, o problemă, un prilej de acţiune. Mi-am amintit de toate acestea tocmai cînd era s-o iau la sănătoasa. Am izbit de două-trei ori cu piciorul în uşă şi, deşi javrele urlau, am surprins în cele din urmă un pas omenesc şi zgomote făcute de
0 fiinţă omenească.

Senac a venit să-mi deschidă. Era în cămaşă de noapte.
1se vedeau picioarele cam strîmbe şi acoperite de păr negru. Arăta ca un miel care are un vierme în creier şi care va începe să se învîrtească.

Mi-a spus:

— Mi-e cam frig, nu te superi dacă mă culc la loc?

S-a băgat în pat şi, fiindcă eu nu spuneam nimic, a început să cuvînteze cu o voce moale, debitînd nişte chestii politice de care eu n-am habar: greva factorilor poştali, înarmarea Angliei. Mă uitam la el cu atenţie, dar nu deschideam gura. Atunci a început

să spună, cum face totdeauna, ştii doar, lucruri vagi şi plicticoase: că soarta lui nu era să muce- găiască printre hîrţoage, că nu putea suferi Parisul şi Franţa în general, că ar fi vrut să facă o călătorie în Tibet cu Sven Hedin, sau să plece pe *Nimrod,* cu Shakleton, la Polul Sud, că-şi dădea seama că i s-ar potrivi foarte bine cariera de explorator...

Se vede că tăcerea mea îl stingherea, fiindcă s-a întrerupt, mi-a aruncat o privire piezişă şi mi-a spus:

— Ştii poate că acuma lucrez la fratele tău Joseph.

Am făcut semn că ştiam, dar n-am deschis gura. După o
tăcere lungă, Jean-Paul a întrebat oftînd:

— Atunci ce vrei?

Eram foarte stăpîn pe mine, foarte calm, nu simţeam mînie şi nici pică. I-am răspuns numaidecît:

Poţi să faci ce învîrteli vrei cu frate-meu Joseph, nu-mi pasă. Povestea cu manuscrisul Chalgrin a fost pentru mine o surpriză dureroasă. Am făcut tot ce-am putut ca să-ţi demonstrez ţie însuţi că nu eşti o canalie, că eşti numai un palavragiu şi că n-ai tact. Dar văd că începi iar, că faci să

sufere nişte oameni care nu merită aşa ceva, nişte oameni care nu-ţi vor răul. Senac, eşti un mare ticălos. Pentru ast
a

— am venit, şi acuma plec. S-a sfîrşit. N-am sâ mai vin nici' odată aici şi nu mai vreau să te văd niciodat§.

Credeam că are să înceapă să facă ironii şi mă ridicasem în picioare, gata să mă îndrept spre uşă şi să plec, cînd a început să tremure ca un bolnav de friguri sub pătura lui murdară. Şi iată că, şi de data asta, m-am simţit foarte trist, căci cu individul ăsta blestemat nu ştii niciodată prea bine ce trebuie şi ce nu trebuie să spui. Tremura din tot trupul şi gemea:

— Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! Nu sînt o lichea, nu sînt un ticălos. Am să vă dovedesc eu pînă la urmă. Eu spun doar că nimeni nu mă iubeşte; nimeni nu se

gîn- deşte la mine decît ca să mă înjosească şi ca să-mi facă rău.

S-a sprijinit într-un cot şi am văzut ţîşnindu-i din ochi nişte lacrimi oribile. A început să vorbească pe un ton mai liniştit şi mi-a spus nişte lucruri trăsnite:

— Uite, de pildă, aş fi putut să mă însor cu soră-ta Cécile, dar aţi fost toţi împotriva mea.

Eram sugrumat de uimire. Pe vremuri, Sénac a scris nişte poeme pentru Cécile. Mă gîndisem că cînsteau mai curînd muzica decît pianista. Rareori înţelegem zbuciumul din adîncul unui suflet.

Sénac şi-a şters ochii cu dosul palmei, apoi a început iar să tremure şi să geamă:

— Nu sînt o canalie, chiar dacă aşa crede fratele tău Joseph. Dar trebuie să trăiesc şi eu, trebuie să-mi cîştig viaţa. Dacă m-aş fi născut bogat ca atîţia alţii, cu siguranţă că aş fi fost un alt om, un om vesel, cinstit şi respectabil.

Mă depărtasem pas cu pas de el şi ajunsesem foarte aproape de uşă urmat de cele două javre care-mi miroseau manşetele pantalonilor. Atunci am făcut un lucru plin de cruzime dar foarte necesar: am ridicat din umeri şi am spus:

— Adio!

Atît şi nimic mai mult. Apoi am ieşit în timp ce cîinii clielălăiau iar în urma mea.

Iţi povestesc toate aceste mizerii pentru că mă sileşti şi pentru ca să te scap de gînduri care te frămîntă, probabil.

Ziua aceea, care începuse într-un mod atît de neplăcut, a trecut într-o atmosferă de nelinişte. Domnul Chalgrin nu s-a arătat la Collège de France nici măcar în treacăt.

Eram preocupat de lipsa lui din motive pe care ţi le voi explica altădată mai pe larg. Am mîncat la Papillon apoi, înainte de a mă duce la Institut, am urcat la mine, în rue du Sommerard. Portăreasa mi-a spus în treacăt, cu o voce severă:

— Credeam că sînteţi sus. I-am spus unei doamne că poate să urce.

— O doamnă! Ce doamnă?

— Eu nu ştiu, ce să ştiu? A venit de două-trei ori azi- dimineaţă. Pînă la urmă, a urcat.

Mi-am început ascensiunea. Eram atît de preocupat de tragedia Chalgrin-Rohner, încît, chiar de la primele trepte, am uitat de doamna aceea. Mi-am reamintit de ea cînd am văzut pe palier o femeie necunoscută care mi-a zîmbit cu o gura pînă la urechi. închipuie-ţi o femeie de vreo patruzeci-cincizeci de ani — nu mă prea pricep la astfel de diagnostice — mare, grasă, greoaie chiar, purtînd o pălărie uriaşă, presărată cu frunze, o jachetă tivită cu blană de iepure, o rochie lată de opt metri, cu guler de dantelă care-i ajungea pînă la urechi, cu poşetă şi umbrelă, machiată ca o patroană de bordel şi cu o mutră îmbietoare de negustoreasă de mode. Proporţiile zîmbetului ei au redevenit normale, apoi doamna mi-a spus:

— Mă pregăteam să plec. Totuşi, am făcut bine că am venit.

— Dar cine sînteţi, doamnă? N-am onoarea...

A izbucnit într-un rîs viguros:

— N-ai memorie bună. Ia încearcă totuşi să-ţi aminteşti. Hai, doamna Solange... Dă-mi voie să intru o clipă la dumneata. Solange Meesemacker, prietena tăticului dumitale.Am intrat amîndoi la mine în cameră şi, deodată, mi-am amintit. Ţi-am povestit pe vremuri ce mi s-a întîmplat cu această doamnă. Cam prin 1895, pe vremea cînd locuiam în rue Guy-de-la-Brosse — îţi mai aminteşti? — lîngă grădina fiarelor sălbatice, era amanta tatei. îi scrisese un bileţel — despre Solange vorbesc — şi mama îl găsise în buzunarul unei haine, pe care tocmai o peria. M-am dus atunci la această doamnă—ce dobitoci sîntem la paisprezece ani! — ca s-o implor să se despartă de tata şi să ne lase să trăim în pace. Făcuse tot felul de comedii, lăcrimase şi-mi făgăduise că aşa va face; cred că m-a şi pupat niţel, numai aşa, în treacăt. Acest succes diplomatic îmi prilejuise multă mîndrie, dar descoperisem mai tîrziu că tatăl meu şi coana Solange continau să se întîlnească şi că mă duseseră pur şi simplu de nas ca pe un biet puşti ce eram... Ţi-am povestit toate astea pe vremuri, cînd ne plimbam la Jouy. A trecut atîta vreme de atunci! E o amintire atît de veche!

Ei bine! Deodată, am simţit că la vechea poveste se va adăuga un nou capitol şi că nimic nu se termină

niciodată. Acuma, fiindcă m-am potolit, mă gîndesc că ar fi trebuit să deschid uşa foarte calm şi să-i fac vizitatoarei un gest energic şi precis. Dar nu, eu sînt un băiat timid şi de o politeţe exemplară. I-am oferit unul din cele două scaune ale mele şi doamna Solange s-a aşezat.

Mi-a examinat tacticos mobilierul de burlac şi a spus o frază profesională, o frază originală, care suna cam aşa:

— E foarte drăguţ la dumneata...

Apoi a început să flecărească cu o uşurinţă fermecătoare spunînd:

...că din păcate îl pierduse din vedere pe tata, că tatăl meu era un domn foarte distins, că, e drept, prea generos nu era, dar numai pentru că nu avea prea mulţi bani, că pentru nimic în lume nu i-ar fi trecut prin minte, chiar într-o împrejurare grea, să tulbure printr-un demers indiscret familia domnului Raymond Pasquier — e doar o femeie de inimă, chiar dacă nu face această impresie — dar că-şi aminteşte cu drag de tînărul domn Laurent, că a aflat cu totul întîmplător adresa mea, că, de dragul tatei şi în amintirea vizitei ce i-am făcut în rue de Fleurus, poate că voi avea bunătatea să-i fac un mic serviciu, pentru că e în mare lipsă de bani, în sfîrşit, că într-un fel sau altul, va şti să-mi dovedească recunoştinţa ei...

Vorbea, vorbea şi, încetul cu încetul, pe chipul acestei femei în vîrstă recunoşteam fata frumoasă, al cărei parfum mă tulburase, mă ameţise pe vremuri.

M-am îndreptat spre sertarul comodei şi am scos vreo cincizeci de franci, pe care i-am întins fără să spun o vorbă şi pe care i-a luat.

S-a ridicat numaidecît în picioare şi mi-a luat mîna. Rîdea cu un aer cît se poate de firesc. A aruncat o privire spre patul meu, pe urmă a închis ochiul stîng cu o energie atît de expresivă, încît mi s-a părut că orificiul palpebral îşi recapătă demnitatea de sfincter.

Se vede că n-am aptitudini pentru complicaţiile incestuoase de acest gen excepţional. I-am spus că mă grăbeam, că aveam mult de lucru şi doamna Solange a plecat.

Are să mai vină, sînt sigur. Cînd am coborît treptele după zece sau cincisprezece minute, am

simţit pe scară mirosul acela de piele parfumată pe care va trebui să-l scot din camera mea făcînd curent mare.

Am luat cina în boulevard Pasteur, la părinţi. Era masa obişnuită din fiecare lună la care se adună toată familia. Pe la nouă seara, tata a fost chemat la o naştere. S-a ridicat numaidecît de la masă. E tot vioi şi curajos. Tropăie şi n-are astîmpăr, ca un animal de rasă.

Abia plecase, că mama m-a luat de braţ şi m-a tras binişor după ea pînă în vestibul. Cînd e vorba de relaţiile noastre interne, de legăturile dintre membrii clanului ei, are o sensibilitate foarte ascuţită, aproape bolnăvicioasă. Simţise probabil că între tata şi mine trecuse o umbră. Mi-a cîntat vechiul cîntec, cu glas scăzut dar stăruitor:

— Ce s-a întîmplat? Ce amărîtă sînt! Mi se pare, Lau- rent, că nu-l mai iubeşti pe taică-tău.

Biata mama! Înţelege totul, dar nu ştie nimic! I-am răspuns cu voie bună:

— Ba da, ba da, îl iubesc pe tata ca totdeauna, crede-mă. Nu s-a întîmplat nimic deosebit, poţi să dormi liniştită.

De fapt nu minţeam. Nu-l urăsc pe tata. îl iubesc „ca totdeauna" şi nu altfel decît totdeauna. La începutul iernii, îţi scriam: „E mult de cînd nu mai ştim nimic nou despre tata, da, n-a mai făcut de mult nimic colosal". Mi-a fost destul să aştept. încep să-mi dau seama că am să-l duc toată viaţa în spate, că nu pot face nici un plan fără să ţin seama de el, că-l simt în toate gîndurile mele, în mine, în carnea şi în sufletul meu, şi că ar fi mai bine să mă resemnez. Voi răspunde pentru toate păcatele şi pentru toate greşelile mele. Dar nu-i de ajuns, voi răspunde pentru toate păcatele şi pentru toate greşelile tatei. Va trebui să-mi amintesc toată viaţa de datoriile, de amantele, de prietenii lui — are foarte puţini prieteni — de duşmanii lui — îi împrăştie în drum şi-i dezarmează — de gusturile, de patimile, de aventurile şi, fără îndoială, de bolile lui, care vor supravieţui poale în fiinţa mea cînd tata va trece în rîndul umbrelor.

Nu o scrisoare de felul acesta voiam să-ţi scriu, ci cu totul altă scrisoare, luminoasă şi victorioasă. Nu-i nimic, în seara asta nu te las să-mi împărtăşeşti decît necazurile. Nu meriţi altceva!

Marţi seară, 6 aprilie 1909.

CAPITOLU L XX

N-ai aşteptat prea mult scrisoarea pe care voiam să ţi-o scriu, dar evenimentele mi-au luat-o şi de data asta înainte. N-ai să primeşti niciodată scrisoarea cea fericită, dragă Justin. Intre peniţă şi călimara mea, a ţîşnit o umbră neagră.

Congresul s-a terminat acum două săptămîni. Evenimentele de acest fel sînt totdeauna istovitoare pentru cei care joacă un rol de prim plan. Iată de ce, şeful meu îmi inspira oarecare nelinişte. Doream fierbinte să-şi regăsească liniştea laboratorului şi să se lase iar în voia ritmului muncii. Cercetările asupra tusei convulsive îi vor da mult de furcă. Sternovitch şi Fauvet umblă zilnic prin spitale. Uneori, domnul Chalgrin îi întovărăşeşte. Pentru a duce la bun sfîrşit experienţe de acest fel, trebuie o disciplină care e totodată o încătuşare şi o binefacere, o constrîngere şi o fericire.

Prin urmare, membrii congresului s-au împrăştiat. Străinii au plecat. Liniştea s-a aşternut iar în institute şi-n şcoli. La început mi-am spus că, după retragere, luptătorii de ieri îşi vor număra şi-şi vor pansa rănile. Dar împotriva prevederilor mele, domnul Chalgrin nu părea distrus de încercarea asta supremă. Venea la lucru şi avea mereu întrevederi şi conversaţii cu prieteni, cu confraţi, uneori şi cu noi. ll simţeam încă foarte exaltat şi foarte nenorocit, nutrind în taină planuri de represalii, gîndindu-se să facă apel la opinia publică, să ceară dreptate şi pedeapsă. Mi-o închipuiam pe doamna Chalgrin practicînd inoculări virulente asupra acestui biet om mare şi eram foarte amărît.

Săptămîna trecută a venit izbăvirea, s-a apropiat pas oră cu oră şi, o dată cu această izbăvire, a venit şi o hotă- rîre măreaţă. Nu crede că dau dovadă de orgoliu dacă afirm că am fost printre primii, că am fost poate singurul, da, singurul, care am ghicit şi am înţeles totul. Fireşte, nu sînt cel mai strălucit elev al lui Olivier Chalgrin, dar îl iubesc şi-l respect. Am aşteptat totdeauna de la el idei şi fapte pe măsura sufletului său. Iată de ce e foarte natural ca naşterea acestor idei şi geneza acestor fapte să nu-mi rămînă neobservate.

Domnul Chalgrin a început prin a se încuia singur, ore întregi, la el în cabinet. A primit o singură vizită, vizita domnului Dastre. Miercuri seară, în timp ce-l întovărăşea pînă la uşă, i-a spus:

— Vă rog să mă credeţi, admit din toată inima să mă umilesc în faţa oricui, dar în faţa lui mi-e greu, în faţa lui e imposibil. în definitiv, înseamnă să-l încurajăm să fie şi mai obraznic, şi mai nepoliticos, şi mai trufaş. în afară de asta, dacă vede că cedez, va fi sigur că el are dreptate. Nu pot să-mi închipui că un gest împăciuitor îi va schimba caracterul. Nu, crede-mă, dragul meu, înjosindu-te în faţa unui om care are un astfel de caracter, înseamnă să înjoseşti buna credinţă, să pui bazele unei dispute noi, să pregăteşti calea pentru alţi păcăliţi, pentru alte victime.

Dastre n-a mai venit. Scumpul meu patron s-a cufundat iar în meditaţia lui singuratică. Cuvîntul cufundat nu e potrivit. Simţeam că, zi de zi, meditaţia lui se înălţa, că-l înălţa şi pe el, că ducea o luptă căreia avea să-i pună capăt curînd, dar nu puteam şti cum. Aveam convingerea intimă că nu putea ieşi din ea decît cu nobleţe şi cu înţelepciune. A început să zîmbească iar, aşa cum zîmbea pe vremuri, cînd nu ştia ce înseamnă mînia şi ura. A redevenit profesorul, patronul, modelul meu iubit. Se oprea adesea în laboratorul cel mare, în orele în care eram şi eu acolo; se aşeza în spatele taburetului meu, începea să vorbească ca pentru el singur şi spunea:

— Oamenii trebuie să lupte împotriva tuturor forţelor naturii şi împotriva a nenumărate alte fiinţe vii. Ei bine! Nu le ajunge, trebuie să se năpustească unii asupra celorlalţi şi să se sfîşie între ei. Noi

alcătuim elita societăţii, ar trebui să dăm măcar un exemplu de înţelegere. Probabil că e foarte greu să dai un astfel de exemplu. Poate că nu-i absolut imposibil. Uneori reflectez asupra acestui subiect.

N-am spus nimic, nu puteam să spun nimic. Mi-am privit maestrul cu atîta căldură şi cu atîta entuziasm, încît nu se poate să nu fi fost mişcat.

A doua zi m-a întrebat:

— Eşti liber luni? Poţi să vii cu mine pînă la Academia de Ştiinţe?

I-am răspuns:

— Bineînţeles, patroane. N-am lucrări practice, e foarte simplu să-mi fac timp liber.

întrebarea lui n-avea de ce să mă surprindă şi nici să mă neliniştească. Mi s-a întîmplat adesea să-mi întovărăşesc şefii, fie la Academia de Ştiinţe, fie la Societatea de Biologie, fie la Academia de Medicină. Le duceam documentele, cărţile, preparatele. Prin urmare, am răspuns într-un suflet, fără ezitare, cu veselie. Şi am simţit aproape numaidecît că patronul nu spusese tot ce avea de spus.

Era şapte seara. Urcasem pînă la Collège de France ca să văd ce se mai întîmplă cu animalele mele şi ca să le iau temperatura, lucru pe care-l fac totdeauna personal şi cu cea mai mare grijă. în laborator era linişte. O lampă destul de chioară arunca o lumină foarte slabă. Mă întreb şi azi dacă momentul acela, întunericul, tăcerea au jucat vreun rol în nevoia de prietenie, de care domnul Chalgrin părea să fie deodată cuprins. Oamenii de felul lui, pe care-i vezi foarte mari, înconjuraţi de o mulţime de prieteni şi de admiratori, au cîteodată clipe de singurătate şi de slăbiciune şi caută urechi care să-i asculte. în sfîrşit, încerc să găsesc motive, pentru ca mă simt foarte nevrednic, şi gîndul că am fost cîteva minute confidentul profesorului îmi provoacă o mare jenă. Şi-a pus mîna pe umărul meu şi a spus cu voce foarte joasă:

— Ştii că am avut un fiu. A murit la cincisprezece ani de o bronho-pneumonie. Azi ar fi fost cam de vîrsta dumi- tale. Dacă în seara asta ar fi lîngă mine, cred că i-aş vorbi aşa cum îţi vorbesc dumitale în această clipă! Ah! desigur, nu din dorinţa de a-i da o

lecţie sau un exemplu. Sînt teribil de nehotărît, bietul meu prieten. Cred, totuşi, că am descoperit în sfîrşit ce drum trebuie să urmez în toate necazurile astea absurde. După cum ştii, e vorba de conflictul nefericit dintre mine şi domnul Rohner. Aş vrea să fiu absolut sigur că vina e numai de partea mea. Ar fi mult mai uşor. Din nefericire, nu cred aşa ceva. Sau, mai bine zis, nu mai ştiu nimic. N-are a face, vreau să sfîrşesc odată. Ştii că domnul Rohner nu mă salută. E limpede. De cîteva săptămîni încoace am trecut de douăzeci de ori unul pe lîngă celălalt şi domnul Rohner s-a prefăcut că nu mă vede. N-aş putea spune că soluţia pe care am găsit-o e foarte bună. Sînt în căutare, merg orbeşte. Am hotărît să mă duc luni la Academia de Ştiinţe. Va veni şi domnul Rohner. Ba chiar sînt aproape sigur că trebuie să facă o comunicare. Ei bine! Am să-l opresc, am să-i întind mîna şi dacă trebuie, am să-i vorbesc. Poftim, nu-i mare lucru, dar dacă n-aş proceda aşa, aş avea impresia că sînt mai prejos de mine însumi şi aş suferi. Şi-apoi, nu e vorba să fii mai prejos sau mai presus de tine însuţi. Trebuie să iei o hotă- rîre şi eu n-am găsit alta mai nimerită. Pentru că, vezi dumneata, Pasquier, sîntem foarte săraci, foarte neajutoraţi cînd vrem să procedăm cum trebuie. Cînd e vorba să faci rău, e altfel, e mult mai uşor. în orice caz, s-a sfîrşit, te asigur că nu mai simt nici o antipatie pentru nimeni. Refuz orice altă luptă. Cedez, înţelegi? Renunţ. Fac pace.

îşi căuta cuvintele şi le rostea fără grabă, revenind asupra fiecăruia din ele, nu ca un infirm care merge la întîmplare, împleticindu-se, ci mai curînd ca un inspirat, care-şi descoperă calea spre lumină, spre ieşire. Asistam la această zămislire, eu, Laurent, într-o tăcere totală, începeam să înţeleg că fiecare din noi trebuie să regîn- dească pînă şi gîndurile cele mai simple, pentru a regăsi în străfundurile noastre energia lor iniţială. Mai înţelegeam totodată că acest act de recreare a adevărurilor elementare cere totdeauna un efort uriaş sau, mai bine zis, un efort de început de lume.

Domnul Chalgrin repeta cu un aer visător:

— Fac pace. O dau şi o cer.

Poate că în viaţa popoarelor această morală pe care o vedeam prinzînd viaţă sub ochii mei e stîngace şi primejdioasă. Nu ştiu, nu sînt şi nu voi fi niciodată un conducător de oameni. în viaţa spirituală, în viaţa sufletească, mi s-a părut totdeauna că e singura morală eficace, singura posibilă, morală la care ajungem după tot felul de neplăceri, de necazuri şi de greşeli.

Nu mi-am îngăduit să rostesc nici o vorbă. Cred că domnul Chalgrin mi-a înţeles sentimentele, căci m-a luat de gît şi şi-a lipit uşor obrazul de obrazul meu de parc-aş fi fost fiul acela pe care-l evocase şi pe care-l chemase drept martor.

Astea toate s-au întîmplat sîmbătă. Mi-am petrecut singur toată duminica — duminica trecută — umblînd pe străzi şi prin grădini. Nu m-am văzut cu nimeni. Aş fi născocit multe ocoluri ca să evit o întîlnire. M-am dus pînă la Institut şi, după aceea, pînă Ia Collège de France, ca să văd ce-mi fac animalele. A doua zi, adică lunea trecută, mi-am petrecut dimineaţa la laboratorul de la Collège de France. Patronul n-a venit. Eram sigur că n-are să vină. Mi-a trimis un bilet ca să-mi spună unde să ne întîlnim. Am aflat după aceea că plecase singur şi am înţeles că-şi regăsea definitiv liniştea sufletească în această frumoasă singurătate, că se recucerea pe el însuşi şi că se purifica de orice gînduri parazite.

La ora trei îl aşteptam în curtea Institutului. A sosit cu o întîrziere de cîteva minute. După ce a coborît din trăsură, m-a rugat să-i iau servieta şi am început să urcăm scara.

Am să încerc să-ţi povestesc în ordine şi în puţine cuvinte ceea ce s-a întîmplat după aceea.

Sus, în sala busturilor, era lume. Domnul Chalgrin a trecut foarte repede printre grupuri, căutîndu-l pe domnul Rohner. Se vedea că evită orice prilej care să-l distragă înainte de a-şi fi atins scopul.

Domnul Rohner şedea pe una din banchetele de catifea, înşirate sub ferestre. Vreo cinci-şase dintre confraţii lui erau adunaţi în acest loc şi stăteau de vorbă. L-au văzut pe domnul Chalgrin apropiindu-se cu un pas atît de hotă- rît, încît s-au dat cu toţii la o parte. Domnul Chalgrin s-a oprit în faţa lui Rohner.

Ferestrele îl luminau din plin, şi eu, care veneam în urma lui, am putut să văd că era foarte palid, mai palid ca de obicei, şi că buzele îi tremurau. S-a făcut în locul acela o linişte aproape înfricoşătoare; fără să spună o vorbă, domnul Chalgrin a întins mîna.

îl cunosc pé domnul Rohner. Chipul lui era brăzdat de strîmbături greoaie şi rigide. Avea privirea aceea albastră- alburie care nu-i o privire de om, ci mai curînd o privire de fiară sălbatică. S-a uitat multă vreme la mîna domnului Chalgrin, dar n-a schiţat nici măcar un gest ca s-o ia. A rămas locului ca o statuie, ca statuia urii.

Domnul Chalgrin nu şi-a retras mîna. Aştepta, aştepta, cu răsuflarea tăiată. Aştepta şi am înţeles că nu terminase încă şi că mai avea ceva de făcut, că-i rămînea, ca să zic aşa, să întindă şi celălalt obraz, că era foarte greu, că era chiar îngrozitor, dar că nu va da înapoi.

A spus cu o voce foarte slabă, limpede şi bine articulată:

— Domnule Rohner, dacă mi s-a întîmplat să vă jignesc în vorbă sau în scris, aflaţi că-mi pare rău şi că am venit în seara asta să vă cer scuze.

Domnul Rohner s-a ridicat. Tot trupul lui scund era rigid, încordat, fără slăbiciune şi fără freamăt. A făcut un semn negativ cu capul. Şi-a băgat mîinile în buzunarele hainei şi, fără grabă, fără să arunce măcar o privire, a plecat. L-am văzut îndată după aceea intrînd în sala de şedinţe.

O tăcere mare s-a aşternut în sala busturilor. Domnul Chalgrin şi-a lăsat mîna in jos şi s-a întors spre uşă. A ieşit împleticindu-se. L-am urmat ca o umbră şi i-am întins braţul ca să-l ajut să coboare treptele.

Domnul Chalgrin n-are trăsură. A trebuit să chem o birjă. Voiam să urc şi eu şi să-l întovărăşesc, dar mi-a dat a înţelege că preferă să-l las singur. Nu-mi mai rămînea nimic de făcut în edificiul acela solemn. Am plecat la întîmplare. Nu eram disperat. Mă gîndeam la scumpul meu patron şi n-aveam de loc impresia că suferise o îni'rîn- gere, ci dimpotrivă, că ieşise victorios, că obţinuse singura victorie posibilă, şi-mi venea să cînt.

Întorcîndu-mă acasă în seara aceea mare de luni, adică alaltăieri, am găsit scrisoarea ta. Acuma înţelegi de ce căzuse într-un moment nepotrivit.

Ţi-am povestit pe larg în scrisoarea mea de ieri seară cum mi-am petrecut ziua de marţi. Pot să-ţi mărturisesc că Sénac şi coana Solange n-aveau nimic comun cu desfăşurarea gîndurilor mele.

Ieri n-am ştiut nimic toată ziua despre scumpul meu patron Chalgrin. Prin laboratoare oamenii pălăvrăgeau şi vorbeau în bobote despre scena din ajun, despre scena de la Institut. Nu voiam să aud şi nici n-am „auzit nimic.

Azi-dimineaţă m-am dus pînă la domnul Chalgrin, fiindcă eram totuşi foarte îngrijorat.

Apartamentul era într-o dezordine totală şi mirosea a farmacie. Doamna Chalgrin a trecut prin vestibul în capot, cu părul prins în bigudiuri, cu faţa suptă şi cu buzele subţiate. N-am avut impresia că mă vede. Servitoarea, pe care o cunosc bine, mi-a spus că scumpul meu patron s-a întors acasă luni seară cu dureri violente de cap şi că a trebuit să se culce: în cursul nopţii a avut un fel de atac, iar medicii credeau că era paralizat, dar nu trebuia să ştie nimeni.

Am dat fuga pînă la Legry, care-l cunoaşte pe patron din copilărie şi care-l îngrijeşte cînd e cazul.

Ştiu, acuma ştiu. Domnul Chalgrin a făcut un ictus cu hemiplegie dreaptă. Se vede că hemoragia e mare, fiindcă e încă în comă. Legry nu îndrăzneşte să spună nimic. Doamna Chalgrin nu admite să se publice veşti despre sănătatea soţului ei. Dorinţa ei e ridicolă. Mîine, tot Parisul va şti...

Întorcîndu-mă acasă seara, am găsit sub uşă un plic pe care am recunoscut scrisul lui Senac. Bine! Acolo să ră- mînă. N-am s-o arunc, dar nu vreau s-o citesc chiar acum. Sînt destule lucruri pe care nu le înţeleg în lumea asta. Nu trebuie totuşi să amestec la întîmplare nici ideile, nici oamenii. Ai să-ţi spui poate că nu pun în practică lecţia pe care am primit-o. Nu ştiu. Am să văd. Senac nu m-a jignit. E mai grav decît atît: m-a dezgustat şi m-a exasperat. Cum să te împotriveşti unor astfel de sentimente? Cum să ierţi aşa ceva?

Miercuri 7 aprilie 1909.

CAPITOLUL XXI

Am crezut la început că, primind telegrama mea, ai să te învoieşti o zi şi ai să vii pînă la noi. N-ai venit. Nu-ţi aduc nici o învinuire. Ba chiar mi se pare că înţeleg toate motivele lipsei şi ale refuzului tău. Ştiu că mă iubeşti cu aceeaşi dragoste frăţească, totuşi, ajungem la vîrsta la care sîntem nevoiţi să optăm pentru problemele pe care le-am ales. Şi dacă izolarea ta are la bază motive mai dureroase şi mai ascunse, ştii bine că le cunosc, ba chiar le am şi eu.

Profitînd de o zi întreagă de singurătate în micul meu laborator — de la Institut — am să-ţi aduc la cunoştinţă ceea ce nu ştii încă.

Ar fi trebuit să deschid numaidecît scrisoarea aceea a lui Senac. Rău am făcut că n-am deschis-o şi te rog să mă crezi că sînt disperat. Proasta dispoziţie, oboseala, toate astea nu înseamnă nimic. De-acum înainte, nici o mie de bilete inutile nu-mi vor tăia cheful să-l citesc pe al o mie unulea. Nu se ştie niciodată ce conţine o scrisoare. Poate că-i o chemare, poate că-i un strigăt. Poate că-i ultimul suspin al unui suflet care atîrnă încă la marginea prăpastiei deasupra întunericului şi a ceţurilor propriei sale prăpăstii.

Ce să-i faci? Eram sătul de Senac. Mă frămînta chiar teama că m-aş putea molipsi, că m-aş molipsi de neant. Senac mi-a spus într-o zi: „-Nu cred în nimic, nici măcar în neant". Fraza asta trăsnită înseamnă tocmai că era obsedat de sentimentul neantului, care în anumite momente poate să ne chinuie pe toţi şi care pe el nu-l lăsa în pace.

Şi-apoi, eram departe de Senac. Toate gîndurile mele rămăseseră la căpătîiul domnului Chalgrin. Şi-apoi, şi-apoi, era nevoia romantică de a-mi dovedi mie însumi că puteam fi intransigent, că pot persevera în supărare... A trecut o săptămînă, poate mai mult de o săptămînă. Ciudat e că alarma a dat-o Joseph. A venit pe la mine la laborator, ceea ce i se întîmplă uneori

cînd are nu timp de pierdut, fireşte, ci o idee care nu-i dă pace. Cînd să plece, mi-a spus deodată:

— Nu l-am mai văzut pe Senac de patru sau cinci zile. Şi nici măcar nu mi-a trimis un bileţel ca să se scuze. Nu-mi pFea plac chestiile astea. Chiar de la un zăpăcit pretind mai multă etichetă (sic).

Joseph a plecat deci şi fraza asta a rămas într-un colţ al memoriei mele ca un parazit tolerat cu uşurinţă, care nu provoacă mîncărimi prea mari. Abia noaptea mi-am amintit de ea. Ideile nu devin înfricoşătoare decît noaptea

.Fiindcă nu dormeam prea bine, am aprins lampa în cele din urmă şi am căutat faimoasa scrisoare. Se făcuse aproape nevăzută sub un teanc mare de hîrţoage. Am deschis-o nu- maidecît. Era scrisă cu creionul şi nu conţinea decît trei sau patru rînduri. Am recunoscut scrisul lui Senac, deformat, aproape neciteţ.

„Nu-i adevărat, nu-i adevărat, Laurent. Nu slnt o canalie. Şi chiar am să v-o dovedesc la toţi. Lui frate-tău Joseph, şi mai ales ţie. Aşteaptă, aşteaptă numai să-mi adun curajul.[11] îşi semnase biletul cu iniţiala, un S, a cărui coadă o lua la fugă zvîrcolindu-se pînă în josul paginii.

Am stins lampa şi m-am culcat iar numaidecît. Scrisoarea lui Senac a început să fermenteze abia mai tîrziu în coşmarul meu. Cînd s-a luminat de ziuă, eram absolut treaz. Ştiam. Înţelegi? Ştiam.

Ca să nu ajung prea devreme, am mers pe jos, am luat-o la deal, pe rue Saint-Jacques şi pe urmă perue de laTombe- Issoire. Cînd am intrat în fundătură era aproape opt. M-am ferit să pun cuiva vreo întrebare. Senac n-avea vecini. Nu stătea niciodată de vorbă cu tîmplarii şi, desigur, nici cu geambaşii. Şi-apoi, după cum ţi-am mai spus, ca să ajungi în fundul ulicioarei, treci printr-o zonă absolut pustie: grajduri, remize, maidane, bordeie părăsite.

Credeam că la zgomotul paşilor mei, cîinii aveau să urle. La început, n-am auzit decît zgomotul ghearelor lor zgîriind lemnul uşii. Nu le-am auzit glasul decît după ce am început să bat în uşă. Nu lătrau tare. Era mai curînd un bocet ascuţit, întretăiat, înspăimîntător. Pînă la urmă, mi s-a părut că lătra un singur animal. Am bătut iar, foarte tare, apoi iar şi iar timp de cinci minute, fiindcă mă gîn- deam la somnul lui Senac, înfricoşătorul lui somn de toate zilele.

Pînă la urmă, n-am mai bătut şi cîinele nu s-a mai tînguit. în clipa aceea, am văzut depăşind sub uşă un colţ de scrisoare. Nu ştiu dacă am făcut o greşeală, dar am tras de colţul acela. Ţi-am recunoscut scrisul. Scrisoarea era pusă la poştă în 10 aprilie. Probabil că era acolo de cel puţin şase zile. Am strecurat-o iar sub uşă.

Trebuia să iau o hotărîre fără să mai şovăi. Am ieşit din fundătură şi am mers încet, cîntărindu-mi toate gîn- durile. Apoi m-am urcat într-o trăsură şi m-am dus în bou-

levard du Montparnasse, la Vuillaume. Abia coborîse din pat. Ţi-am mai spus că Senac se vedea destul de des cu Vuillaume. Pe vremuri, mîncain cu toţii împreună la Pa- pillon. Vuillaume e un băiat serios, cam flegmatic şi cam greoi. E foarte hotărit să facă o carieră frumoasă. Nu-i în stare de prea mult elan. Totuşi, i se poate cere un serviciu. I-am vorbit despre temerile mele în legătură cu Jean- Paul Senac şi i-am spus că trebuie se anunţăm poliţia, apoi să spargem uşa, că poate ne vom linişti după aceea, lucru pe care-l doream din toată inima; atîta doar că nu mai puteam aştepta. Vuillaume a spus:

— Merg cu tine.

Şi a adăugat aproape numaidecît:

— Ar trebui să-l luăm şi pe Roch, locuieştc în avenue du Mâine.

Era o propunere destul de înţeleaptă. Ne-am dus să-I luăm pe Roch şi, după aceea am mers la comisariat. Era aproape nouă, dar ne-au făcut să aşteptăm. Un lucru foarte simplu părea foarte complicat pentru aceşti domni. Atunci Roch a spus că-l cunoaşte pe domnul Lepine şi că avea să-i telefoneze. Lucrurile s-au schimbat. Ni s-au dat doi agenţi şi încă unul în civil. Dar tot nu era destul. Ne trebuia şi un lăcătuş. Am găsit unul în drum şi l-am luat cu noi. Se făcuse aproape zece cînd am sosit în fundătură. Am bătut de cîteva ori în uşă şi, în timp ce lăcătuşul îşi căuta paspartuul în trusă, agentul în civil a spus:

— Miroase cam urît.

Într-adevăr am recunoscut cu toţii că un miros foarte îngrijorător plutea în fundul ulicioarei. Mai credeam că era o duhoare de cîine. Auzeam mereu urlînd de cealaltă parte a uşii şi tot un singur animal.

Pînă la urmă, uşa a cedat. Am intrat toţi deodată.

Numaidecît, mirosul ne-a izbit în faţă.

Senac era întins pe pat, aproape gol, şi aşa de umflat încît era de nerecunoscut. Cîinii sfîşiaseră cearşafurile şi cămaşa lui. Unul din picioarele cadavrului era pe jumătate mîncat. Am descoperit toate astea după ce ne-am năpustit înăuntru îmbrîncindu-ne. Agenţii se temeau de cîini. Dar unul din ei murise. Era cel nou, cîinele ciobănesc german,

fiara sălbatică. Mignon-Mignard mai trăia. Ne-am dat foarte bine seama că celălalt, cel căruia pe nedrept îi spun fiara

sălbatică, murise de foame. Numai Mignon-Mignard — şi asta se vedea pe botul lui — îşi vîrîse colţii în cadavrul stăpinului. Cînd îmi amintesc de acest amănunt*, mă apucă groaza. Lui Sénac îi erau dragi animalele, dar dragostea lui avea ceva echivoc şi crud, ceva ce noi nu puteam înţelege: Mignon-Mignard trăia încă, ba chiar, prăpădit cum era, îşi arăta colţii şi mîrîia. Unul din agenţi l-a omorît imediat cu un glonte de revolver.

în clipa aceea, am descoperit pe masă, lingă pat, flaconul de aconitină. L-am recunoscut numaidecît. Era un flacon de la Collège de France, cu o soluţie de aconitină de unu la mie, de care se folosea patronul ca să studieze efectul acestei otrăvi asupra inimii. Flaconul dispăruse spre sfîrşitul toamnei. Patronul credea că se spărsese şi că laborantul nu voia să mărturisească. Lipsea mult lichid din sticlă. Aconitina are la început o acţiune vomitivă şi am văzut imediat că Sénac vomitase. Dar doza era atît de puternică încît, în ciuda vărsăturilor, fusese mortală. Pe masă, lîngă flacon, se afla o bucată de hîrtie. Sénac scrisese tot cu creionul: „Am şterpelit aconitina de la domnul Chal- grin, la începutul lui decembrie, înainte de a fi concediat". Ceva mai jos adăugase: „Am să beau jumătate din ea, cred că ajunge". Şi urma acelaşi S iniţial cu o parafă lungă şi buclată.

Dacă Jean-Paul a furat acest flacon încă din luna decembrie, îţi dai seama, Justin, că se gîndise de mult la sinucidere. Nu spun asta ca să micşorez ceea ce faţă de mine însumi reprezintă partea mea de răspundere în această nenorocire şi poate chiar partea de răspundere a lui Joseph, da, a lui Joseph, despre care nu prea ştiu ce să cred. Te rog, totuşi, să nu-ţi închipui că numai o vorbă brutală ar fi putut să-l împingă la această nenorocire. Nu, nu, te rog să-ţi spui şi lasă-mă pe mine să-ţi spun că şi fără severitatea mea, Jean-Paul tot ar fi murit, că ajunsese atît de departe cu negaţia şi cu refuzul, încît numai moartea părea posibilă şi necesară.

Agenţii ne-au rugat să ieşim. Trebuiau să se întoarcă la comisariat, să pună sigiliu, în sfîrşit să îndeplinească toate formalităţile obişnuite. Am ieşit

toţi trei. Vuillaume suferă de o blefarită cronică şi pare totdeauna că plînge.

Dar nu plîngea. Ca şi Roch, ca şi mine, amuţise aproape de mîhnire.

Intr-un colţ, pe lîngă bordeie, se afla o tufă de liliac ocrotită de vînt care începea să înflorească. Am văzut-o toţi trei deodată şi am privit-o cum privesc nişte naufragiaţi o geamandură în mijlocul furtunii.

Chiar în aceeaşi zi, corpul lui Senac a fost transportat la morgă. Biletul găsit pe masă şi flaconul de aconitină au simplificat multe lucruri. Ni s-a eliberat numaidecît un permis de înmormîntare. Ştiai că Senac avea un frate? Nu vorbea niciodată despre el. L-am văzut în ziua înmor- mîntării. E un băiat cumsecade, chel, cu o mustaţă mare. Plîngea şi povestea smiorcăind nişte istorioare stupide din copilăria lor, istorioare cărora le puteam da lesne crezare: Jean-Paul smulgea aripile muştelor, îşi dădea singur palme în faţa oglinzii ca să plîngă, îşi răsucea pleoapele ca să-şi sperie prietenii. Bietul Jean-Paul! Pace lui!

A fost înmormîntat marţea trecută, la cimitirul de la Bagneux. Era o dimineaţă plăcută, cu soare gingaş, o dimineaţă îndurătoare.

Dacă aş fi sigur că Senac se bucură într-adevăr de neantul acela, în care spunea că nu crede, dacă aş fi sigur că fantoma îndurerată a lui Senac nu va mai ieşi din Bagneux, dacă aş fi sigur că geniul trist al lui Senac a părăsit într-adevăr lumea asta... Dar oare numai într-un mod atît de cumplit ne putea comunica mesajul lui, numai aşa ne putea arăta că am greşit? Ei bine! Nu, eu nu cred.

Domnul Chalgrin se simte mai bine. Aşa spun Legry şi Dieulafoy în buletinele de sănătate publicate în presă. Mi s-a făcut o favoare excepţională îngăduindu-mi-se să-l vizitez zilnic pe scumpul meu patron. Într-adevăr, domnul Chalgrin a ieşit din comă a patra zi. Hemiplegia dreaptă e totală şi afazia e tot atît de gravă. M-am întîlnit cu Georges Dumas, care-l cunoaşte bine pe patron. Crede că hemoragia e serioasă. Nu se pot face încă pronosticuri pentru viitor, dar Dumas are puţine speranţe. Desigur că patronul meu nu va mai vorbi niciodată. Pare să recunoască figurile, dar asta e tot. Nu vom şti poate

niciodată ce mai trăieşte în sufletul lui. Chiar dacă va interveni o ameliorare organică simţitoare, rămîne temerea că inteligenţa a suferit lovituri nevindecabile. Nici măcar nu putem şti dacă-şi

du sêama de staféa lui şi daca e îndurerat din această cauza. El, care ora atît do dornic să lase frîu liber simţurilor sale, iată că vu rumine pentru multă vreme poate zăvorit, într-o închisoare de carne vie, aşteptînd graţia izbăvirii. El, al cărui spirit zbura şi plutea descătuşat, dispreţuind orice limite, iată-l de acum înainte zidit de viu în umbra unui cavou. Mă gindesc cu durere că cercetările în curs nu vor mai fi niciodată isprăvite. Noi, elevii lui, vom face ce vom putea. Ne va trebui multă vreme ca să ajungem la rîndul nostru nişte maeştri, dacă bineînţeles sîntem hărăziţi să ajungem vreodată şi noi maeştri.

Potrivit obiceiului de la Collège de France, domnul Chalgrin îşi va păstra catedra şi salariul. Patronul meu n-a făcut avere. Nu va fi lăsat, totuşi, să vegeteze şi să se stingă în mizerie.

Domnul Nicolas Rohner a publicat acum cîteva zile un memoriu despre *Streptococcus Rohneri* şi despre boala cea nouă, numită maladia lui Rohner. Se pare că doamna Houdoire a murit de endocardită şi de nefrită, ambele caracteristice şi verificate la microscop pe secţiunile his- tologice.

Domnul Rohner lucrează mult, cu un fel de turbare. Nu face nici cea mai mică aluzie la nenorocirea îngrozitoare care l-a lovit pe domnul Chalgrin. încep să-l cunosc bine pe domnul Nicolas Rohner şi pot să te asigur că, în ciuda sirguinţei aprige cu care lucrează, în ciuda comunicărilor făcute la diferitele societăţi savante, în ciuda notelor publicate în ziare, pot să te asigur că e cu desăvîrşire dezorientat şi nedumerit. S-ar zice că, de cînd şi-a pierdut adversarul, şi-a pierdut şi sensul vieţii, sensul echilibrului, [Jitindu-mă la el, îmi spun că n-ar fi exclus să moară. Pentru a zămisli, a hrăni şi a răsfăţa o ură de proporţii frumoase, ai nevoie de vreme îndelungată. Dacă domnul Rohner nu-şi găseşte pe cine să urască, poate că e pierdut.

Mă resemnez destul de uşor la gîndul de a lucra cu omul acesta aspru şi rău, dacă trăieşte şi dacă se ţine de lucru. Sînt sigur că are ce să mă înveţe. Nu-i voi cere decît ce poate să-mi dea.După cum vezi, încep să mă cuminţesc. Nu e puţin lucru să înveţi de la un profesor cum să colorezi un preparat şi cum să inoculezi corect un virus. Asta ar trebui să ne ajungă.

Dar nu! Noi vrem ca profesorul nostru să fie un sfînt şi un erou! îi cerem totul şi, după ce ne-a dat totul, îi mai cerem şi restul, cu riscul de a ne considera dezamăgiţi dacă nu ne poate mulţumi.

Încep să văd lumea cu mai mult sînge rece. Oamenii admirabili! O săptămînă întreagă ini-am spus că erau o realitate, în măsura în caro nevoile şi visurile noastre sînt realităţi. Dar nici asta nu era adevărat . Pentru cine trăncăneşte stupid, pentru cine are patima generalităţilor oratorice, pesimismul şi optimismul se suprapun adesea. Oamenii admirabili! Există. Am cunoscut oameni admirabili. Cunosc oameni admirabili. Dar nu pretutindeni şi întotdeauna sînt admirabili, ci numai cînd sînt împinşi de împrejurări şi vizitaţi de inspiraţie. Cu atît, mai bine pentru cei prezenţi. Ar trebui să ne mulţumim cu ce avem. Absolutul! Perfecţiunea! Sfinţii din vitralii! Eroii din cărţile cu poze! Da, e foarte frumos, foarte mişcător. învăţ treptat să trăiesc în tovărăşia unor fiinţe imperfecte, care se bucură uneori de ore de frumuseţe, alteori de minute de strălucire. Dar nu de dimineaţă pînă seara poţi zări flăcări în adîncul ochilor şi nici semnul binecuvîntat între sprîncene. Oamenii mari se urăsc mai totdeauna intre ei, cu atît mai mult cind au ales aceeaşi carieră. Oamenii mari se plîng amar că mulţimea nu-i cunoaşte, se plîng de mulţimea nenorocită care cu atîta greutate izbuteşte o dată, din cînd în cind, să înţeleagă adevărurile elemen tare. Se plîng că nu sînt îndeajuns de cunoscuţi, dar, între ei, nu se silesc niciodată să se vadă într-o lumină sănătoasă şi să-şi recunoască meritele.

N-are a face! Nu renunţ. Nu mă înţelege greşit, dragă frate, numai fiindcă vorbele mele sună altfel. Oamenii mari se ciorovăiesc, dar gîndirea îşi vede de drum. Monumentul ştiinţei se înalţă în ciuda certurilor. Toate frunzele şi toţi copacii sînt bolnavi, dar pădurea e splendidă.

Oamenii admirabili! I-am căutat, îi mai caut şi ani. Uneori fărîme din ei, alteori porţiuni foarte frumoase. Scumpul meu patron Chalgrin era aproape perfect. Şi Roh- ner! Ei bine ! Rohner e admirabil cînd îl examinezi cu lupa, în detaliu. Trebuie să cauţi fără să

te descurajezi. Trebuie să smulgi toate măştile, să deschizi toate uşile, să ocoleşti toate piedicile şi să ridici toate pietrele. Ah! Nu[1] sînt dezamăgit. Dacă într-o bună zi am să fiu dezamăgit... Dar nu, am să-mi făuresc optimismul din toate dezamăgirile.

Inchipuie-ţi că ieri, timp de un sfert de oră, am avut prilejul să văd un om admirabil. Te întrebi cine e. Ei bine ! Ghici ghicitoarea mea. Era — n-a ţinut mult, deci imperfectul e de rigoare — tatăl meu, onorabilul doctor Raymond Pasquier. A venit să mă ia de la Institut şi m-a rugat să-l însoţesc la un bolnav. Asta i se întîmplă rar. Tata practică metodele clinice pure de modă veche. Pe noi, medici de laborator, ne consideră cam diletanţi. N-are a face, îşi băgase în cap să ne ceară o analiză a sîngelui şi chiar o hemocultură. M-am dus să iau sînge. Era în rue du Co- tentin, în apropierea cartierului în care am locuit noi. O stradă de pe care se aude huruitul trenurilor noastre din rue Vandamme. îhchipuie-ţi o familie foarte nevoiaşă de şase persoane care locuiesc într-un apartament de două camere. Am luat sînge. Tata era foarte calm, tăcut şi respectuos. Mă lăsa să săvîrşesc riturile magiei noastre, care nu-i identică cu a lui. După ce am luat sîngele, şi mi-am strîns tuburile, tata a intrat în scenă — termenul acesta spune într-adevăr ce vrea să spună — şi-a examinat bolnava cu atenţie şi cu multă pricepere. Apoi s-a înfuriat pentru că nu era culcată într-o poziţie comodă. A cerut să-i facă numaidecît patul aşa cum ştie el. A scotocit în dulap, s-a răstit la fata cea mare, l-a îinbrîncit pe soţ, a şters nasul puştilor. Pînă la urmă, a măturat în cameră şi a deschis ferestrele. Nu ştiu dacă bolnavilor le place să fie trataţi astfel, dar în momentul cînd tata, pregătindu-se de plecare, şi-a luat jobenul, în cameră era ordine, bolnava respira mai uşor şi era întinsă într-un pat curat. în perete atîrna o oglindă mare cît, palma, prinsă în două-trei cuie. Trecînd prin faţa ei, tata nu s-a putut împiedica să-şi arunce ochii şi să-şi mîn- gîie mustăţile lungi de culoarea zorilor. Gata! Totul se sfîr- şise. Sfertul de oră de splendoare începuse să se piardă în istorie. Omul se trîntea iar în patru labe. Şi aşa va rămine pînă la victoria viitoare.

N-am mai văzut-o pe coana Solange. Ah! Are să mai vină ea. Viitorul tatei nu mă preocupă prea mult în momentul de faţă, iar trecutul lui binevoieşte să mă lase liniştit. Iată ce consider eu că înseamnă o conjunctură norocoasă.

N-am să-ţi spun nimic despre căsătoria soră-mi Cécile cu Richard Fauvet. Ştiu că Cécile ţi-a scris. Aşa mi-a spus zilele trecute, după concert. Cît despre Richard, nu rni-a făcut cinstea să-mi acorde nici un fel de confidenţe în legătură cu această ţicneală.

Iţi scriu din micul meu laborator, a cărui unică fereastră dă spre frunzişul care se trezeşte iar la viaţă. Centrifuga se învîrteşte şi zumzăie în spatele meu. Cobaii se agită în cuşcă şi mă privesc cu ochişorii lor vioi şi inteligenţi. Dacă-i privesc şi eu cu prea multă atenţie, ştiu că inima începe să le bată mai repede. Sînt nişte animale foarte sensibile. Le chinuim în numele familiei omeneşti, din care ei nu fac parte. Dacă nu vrei să mori, trebuie să-ţi delimitezi patria.

E o zi frumoasă de primăvară. Narcisele vor începe să înflorească iar în grădina Institutului

.C U P R I N S

CAPITOLUL I **Retragere studioasă. Un portret al lui Joseph Pasquier în septembrie 1908. Moravurile iepurilor. Aflăm veşti despre Jean-Paul Sénac. Reflecţiile doctorului Pasquier cu privire la străzile Parisului. Şedinţă de familie. Trufia unui om ruinat. O operaţie de credit. „Joseph, dacă tata ne-ar vedea." Să ne ridicăm spre ce-i esenţial 191**

CAPITOLUL II **Amintirea Deşertului de la Bièvres. Lectura lui Plutarh. Trebuie să respirăm aerul eroilor? O concepţie a lui Mesia. Justin şi Laurent la răspîntie de drumuri. Tinerii şi dragostea de viaţă. Întîi supunere. Şeful şi maestrul. Despre nevoia de a admira.**

„Domnul" şi „patronul". Epidemie de holeră. Diferite păreri despre alianţa franco-rusă şi despre descoperirile ştiinţifice. 203

CAPITOLUL III **Domnul Olivier Chalgrin, profesor la Collège de France. Savanţii sînt distraţi. Monolog intim asupra raţionalismului secolului al nouăsprezecelea. Intermediu despre vibraţiile muzicale. Proiecte pentru raţionalismul secolului al douăzecilea. O particularitate a limbii bengali..... 210**

CAPITOLUL IV **Un subiect frumos de teză. Mărirea şi decăderea unui economist. Lucrurile utile şi lucrurile inutile. Hélène sau supunerea conjugală. Oameni de afaceri şi oameni de ştiinţă. Cîinele omului de finanţe. Ce înseamnă să posezi datorii. Un pelerinaj purificator. Voci în parcul părăsit. Laurent e numit preparator la domnul Nicolas Rohner 216**

CAPITOLUL **v Sénac vrea să fa,că experienţe. Meditaţii cu privire la paradisul pierdut. Prima convorbire cu domnul Rohner. Laurent se sileşte să fie imparţial. Dragostea şi tristeţea lui Testevel. Omagiu trecător adus singurătăţii. 223**

CAPITOLUL VI **întîlnire cu domnul Mairesse-Miral. O creatura a lui Joseph Pasquier. Destăinuiri cu privire la** Q **avere sănătoasă şi bine administrată. Catehismul publicanului desăvirşit. Meditaţie ambulantă asupra geniului financiar. Necazurile omului sătul. îngerul muzicii îl linişteşte pe Laurent. Cécile Pasquier colaborează la nişte lucrări ştiinţifice. Pacea inimii şi pacea spiritului.....**

CAPITOLUL **vii Confidenţele lui Jean-Paul Sénac. Ciorovăială cu Sternovitch. Ce crede domnul Chalgrin despre contemplarea în ştiinţă. De unde reiese că inteligenţele admirabile nu se găsesc pe toate drumurile. Richard Fauvet e un pur printre puri. Laurent îşi caută răsăritul.....**

CAPITOLUL **vili Seninătatea adevărată nu înseamnă lipsa de pasiune. Un alt portret al domnului Rohner. Bastonul şi buzunarul, schiţă fiziologică. Hotărîre privitoare la**

portul decoraţiilor. De unde reiese că nimeni nu poate fi îngăduitor faţă de ai săi. Critica finalismului. O privire rapidă asupra doctorului Roux. Catherine Iloudoire, prietena lui Laurent. Léon Schleiter şi demonul politicii. Calmul olimpianului Laurent

CAPITOLUL IX **Sénac nu crede în nimic, nici măcar în neant. O părere despre dispreţuirea onorurilor. Prietenul pisicilor. Cînd animalul ghiceşte gîndurile omului. Domnul Chalgrin e neliniştit. Un memoriu care trebuie să rămînă secret. Coincidenţă tulburătoare. Cocioaba din fundul ulicioarei. Elogiul singurătăţii. Sénac face mărturisiri. Despre curiozitatea ştiinţifică .....**

CAPITOLUL **x Apostrofă către prietenul evreu. Justin cere veşti despre familiaPasquier. O formă elementară a zbuciumului metafizic. Pentru a înviora nişte cai obosiţi. Laurent pune mîna pe zid. Poţi să te menţii în neutralitate? Alcătuirea unui comitet de conducere. Explicaţii cu privire la o veche antipatie. Nu există conflict de idei. Preludiul la Congresul ştiinţelor biologice. Doi oameni care caută adevărul**

CAPITOLUL XI **Trebuie să mişti munţii din loc. O alianţă enciclopedică. Scurt portret al tînărului Sauvignet. Circumstanţe atenuante pentru cazul lui Jean-Paul Sénac. Rohnerofilii şi chalgrinotropii. Apariţia şi dispariţia** unui om de inimă. Cercetări care pot zgudui ştiinţa din temelii. Critica reclamei. O carte a lui Van Helmont. O ură veche. Laurent face încă un jurămînt. O cină în casa patronului. De unde reiese că Justin nu-i cuminte ....

CAPITOLUL XII O prietenie foarte curată. Maeştrii noştri rămîn maeştrii noştri. Semnături şi manifeste. Ce înseamnă să păcătuieşti împotriva spiritului. Simţul critic întruchipat. „Coeficientul Rohner". Un caracter. O frază a lui Charles Ricliet. Două suflete faţă în faţă.....

CAPITOLUL XIII Indulgenţa şi milostenia. Păianjenul în adîncul prăpastiei sale. Cîteva cuvinte despre otrăvuri. Sânac ştie ce face. A ruga e un verb tranzitiv. învierea lui Testevel. Influenţa climatului moral asupra cercetărilor ştiinţifice. Zbuciumul domnului Chalgrin. Mînia profesorului Rohner. O veste tristă! .....

CAPITOLUL XIV Catherine Houdoire e bolnavă. O sărutare acordată leprosului. O experienţă care nu evoluează cum trebuie. Ce frumoasă e profilaxia! Despre virusurile filtrante. Cel mai bun

regim politic. Primejdiile administraţiei. Un mic'incident la Academia de Ştiinţe. Cearta se încinge iar. Dreptatea înainte de toate. Ce crede domnul Chalgrin despre divinitatea lui Cristos. Justin e din ce în ce mai puţin cuminte.....

CAPITOLUL xv Matematica şi comuniunea. Suferinţele doamnei Houdoire şi streptococul lui Rohner. Inteligenţa pură. De unde reiese că raţiunea nu poate explica totul. Polemică savantă. Curajul de a îmbătrîni. Microscopul considerat ca un refugiu. De unde reiese că Dumnezeu e un savant şi că are responsabilităţi. Larseneur, urmaşul lui Testevel. Veninul viperei.....

CAPITOLUL XVI Catherine Houdoire moare. Sensibilitatea nu poate să altereze cercetarea ştiinţifică. Drumul raţiunii. Măreţia şi tristeţea profesiei medicale. Uitarea acordă îndurare. Mica sală subterană. Imn ridicat din adîncul unei pivniţe. Furia Pasquier. Ore amare .....

CAPITOLUL xvn Consolările oferite de o lectură. Uneltirile domnului Nicolas Rohner. Un mare succes. „Delirul oamenilor de cincizeci de ani". O pradă rebelă cu carnea tare.
învinuiri aduse Jui Justin Weill. Informaţii confidenţiale. Nimeni nu-şi poate alege prietenii. Joseph se interesează de Sénac. Epilogul istoriei unei ruini financiare.' Vînătoare de căprioare în pădure. începutul individualismului. Domnul Chalgrin doreşte pacea. Un om nu e niciodată singur..... 318

CAPITOLUL XVIII Congresul ştiinţelor biologice. Ştiinţa caută gemînd de durere. Nu le poţi încrede nici în muzică? Voinţa de a uita are oarecare măreţie. Dezavantajele elocvenţei. Un domn carc nu-şi ascunde sentimentele. Un gind cucernic pentru Catherine. Un dineu de două sute de t.acîmuri. Locul de onoare. Domnul Rohner ştie ce vrea. Un ospăţ de canibali.....

CAPITOLUL XIX Pecetea lui Jean-Paul Sénac. **în** fundul ulicioarei. O soluţie crudă şi necesară. Solange Meesemacker îşi face iar apariţia. Propuneri de complicaţii incestuoase. Laurent nu-şi urăşte tatăl..... 337

CAPITOLUL XX înălţarea domnului Chalgrin. Obligaţiile unei adevărate aristocraţii. Singura morală posibilă. Galeria busturilor. Splendoarea unui suflet purificat. Domnul Chalgrin întinde celălalt obraz. Bucuria şi durerea lui Laurent. O scrisoare de la Jean-Paul Sénac 344

CAPITOLUL XXI Chemare de pe marginea prăpastiei. Joseph Pasquier dă alarma. Un mesaj al lui Jean-Paul. Expediţie matinală. Efectele aconitinei. Rămas bun Iui Mignon-Mignard. *De profundis.* închisoarea de carne vie. într-o zi vom fi şi noi maeştri. Boala lui Rohner. Un echilibru compromis. Maestrul, sfîntul şi eroul. Vitralii şi cărţi cu poze. Bazele optimismului. Sfertul de oră al unui om admirabil. Linişte în laborator. întoarcerea primăverii... 350

CÉCILE PRINTRE NOI

Eşti, oare, printre noi alita de străină?

JEAN RACIN

CAPITOLUL I

OFICILE PASQUIER ÎN CULMEA GLORIEI. COPILUL PE CARE-L AŞTEPŢI ŞI COPILUL PE CARE-L CAPEŢI. VARIAŢIUNI PE NUMELE ALEXANDRE. MÎINILE UNEI ARTISTE IN VÎNTUL RECE DE IANUARIE.

Puterile demente sau viclene, toate puterile lumii, cele care se dau de-a dura, cele care tropăie, cele care umblă cu paşi tăcuţi, cele care urlă-n drum, cele care veghează după secole de inerţie, dar care, la primul semnal se clatină ca să se prăbuşească, cele care au un drum hotărît, ascultă de legi şi se opresc la bariere şi cele care umblă la întîmplare, ca nişte piraţi ai 'întunericului, toate puterile înfricoşătoare care bîntuie oraşul oamenilor, toate vor rămîne azi neputincioase în faţa copilului cu pleoape transparente, în faţa micului rege, în faţa micului zeu care doarme cu braţele întinse în lături, în leagănul mişcător.

Cécile împinge povara preţioasă, pe care în seara asta a refuzat s-o încredinţeze altuia, o împinge înainte şi, în jurul ei, totul vuieşte, bubuie, zăngăneşte. Prin urmare, Cécile are parte de bucuria de a ocroti, cea mai nobilă şi cea mai înălţătoare dintre toate bucuriile. Şi tot Cécile are parte de orgoliul fără seamăn de a circula ca o zeiţă într-un univers supus. Mai are parte şi de efortul duios pe care trebuie să-l facă braţele cînd nacela devine deodată grea, îndată ce strada începe să urce.

Cécile a cunoscut toate popoarele lumii, a cîntat în faţa prinţilor, a regilor şi a împăraţilor. A văzut de sute de ori mulţimile fericite care strigau şi gîfîiau salutînd-o şi mul- ţumindu-i. Dar ce valoare au toate gloriile lumii în comparaţie cu un copilaş? Cécile a compus cîntece şi poate să născocească arii pe care le descoperă în adîncul sufletului ei. Ea insuflă muzicii marilor maeştri o viaţă atît de puternică, încît toţi cei care o ascultă sînt cuprinşi de o mîndrie superbă. Dar de cînd a adus pe lume o mică fiinţă omenească, Cécile îşi spune că toate fostele ei motive de mîndrie erau neserioase.

Ori de cîte ori îşi aminteşte de clipele solemne în care a cunoscut durerile facerii, tînăra femeie le consideră cele mai frumoase clipe ale vieţii ei. Nu i-a fost frică, nu a fost neliniştită, ci mai curînd transfigurată de evlavie şi de speranţă. Nu ca o victimă s-a încredinţat moaşei şi doctorului, ci ca o preoteasă care aşteaptă buna vestire a îngerilor. A cîntat multă vreme, apoi a fredonat. Ceva mai tîrziu, pînă şi strigătele ei — căci trebuie totuşi să strigi ca să nu nesocoteşti porunca Sfintei Scripturi — pînă şi strigătele şi suspinele ei se încheiau ca frazele unui imn. Copilul ! Copilul ! Asta a aşteptat, asta a căutat totdeauna.

Copilul pe care l-a dorit nu era un copil ca toţi ceilalţi, ci, foarte precis, copilul care i-a fost dat, copilul pe care vrea în seara asta să-l plimbe ea, în ciuda dojenilor severei Félicienne. Miracolul s-a produs şi Cécile a căpătat nu un copil oarecare, ci copilul ei, cel pe care-l aştepta, cel care fusese pregătit din totdeauna pentru ea, copilul cu care se plimbase de mii de ori prin văile paradisului, unde străluceşte blînd lumina perlată a visurilor.

La început, Cécile n-a vrut ca fiul ei să se numească Alexandre; i se părea un nume prea lung, o intimida şi fusese prea compromis în istorie, adică în istoria celorlalţi. Dar se vede că Cécile se înşela. Admite din toată inima că s-a înşelat. Azi recunoaşte că Alexandre e un nume firesc şi predestinat pentru copilul ei. Numai că, de la o oră la cealaltă, numele

acesta se pronunţă: Sandry,Sandriouche, Dryno, Driouchette şi Babiouche.

Nimeni pe lume nu cunoaşte diminutivele acestea de dragoste. Nici chiar Laurent, care în ultimii trei ani de zile a devenit un frate nesuferit.

Cécile, care, pe vremuri, nu se prea milostivea să stea de vorbă nici cu cei mai scumpi prieteni, se opreşte acuma cu plăcere ca să spună unor persoane aproape necunoscute fraze de o pătrunzătoare originalitate, cum ar fi: „A împlinit tocmai doi ani şi o lună", sau: „Merge bine. ll plimb în cărucior, nu pentru că e bolnav, ci pentru că-mi face mie plăcere".

Cécile umblă pe străzi şi se îmbată de bucuria de a fi nu o zînă a muzicii, o fiinţă splendidă şi cam monstruoasă, ci o femeie asemenea cu toate celelalte, o femeie care nu se mai teme să meargă în vîntul iernii expunîndu-şi mîinile delicate, mîinile pe care, altădată, Cécile le ferea de orice primejdie, ca pe nişte obiecte preţioase.

Cécile e invulnerabilă; îşi dă prea bine seama că se bucură de o splendidă imunitate. Există, fireşte, lucruri la care e mai bine să nu se gîndească... Cécile scuturâ din cap, îşi îndreaptă grumazul şi priveşte zîmbind fiinţa supranaturală pe care o împinge înaintea ei, în cărucior. Cécile merge mai departe şi, ca s-o lase să treacă, trăsurile se opresc, pietonii se dau în lături, agenţii de circulaţie fac gesturi largi cu braţele. Mulţimile se dau în lături. Lumea întreagă se înclină plină de solicitudine.

CAPITOLUL II

UN VIS AL LUI LAURENT PASQUIER. FANTOMA LUI SCHUBERT SE TREZEŞTE. CÉCILE NU S-A SCHIMBAT. VINCENT DE PAUL ÎN INFERN. ARIVIŞTII CERULUI ŞI ALTE CONSIDERAŢII CU PRIVIRE ¡LA SFINŢI.

Acordorul trecuse pe la ea chiar în dimineaţa aceea, lotuşi, Cécile, cu o cheie în mînă, îşi controla clavecinele. Trecea de la unul la altul, cu capul plecat, cu urechea încordată şi, din cînd în cînd, ridica arătătorul spre tavan, cerînd linişte şi părînd că urmăreşte, cu ochii pe jumătate închişi, zborul unei unde prin spaţii.

Sala de muzică fusese construită cu doi-trei ani mai devreme, în timp ce era însărcinată şi potrivit dorinţelor ei. Ferestrele dădeau spre grădină. în sală se aflau trei piane şi trei clavecine, înşirate pe o estradă, care avea o singură treaptă. Era destul pentru ca această parte a sălii să arate ca un altar, ca un loc ridicat. Zgomotele străzii nu ajungeau pînă la acest refugiu. Cel mai slab suspin al corzilor putea să se înfiripe, să-şi caute drum şi să-şi desăvîrşească destinul fragil.

Laurent o urma pas cu pas pe Cécile dar avea un aer preocupat şi încăpăţînat. Deodată, profitînd de o lungă tăcere, spuse:

— Soră, am visat ceva noaptea trecută.

Şi fiindcă Cécile aştepta cu privirea pironită într-un colţ întunecos, cu o cută de nelinişte, de durere aproape, între sprîncene, tînărul continuă cu un fel de grabă:

— Ah! fii liniştită, nu era un coşmar. De obicei, nu-ţi povestesc coşmarele mele, e mai bine aşa. Nu, a fost un vis. Mă plimbam pe o cîmpie necunoscută şi, deodată, în mijlocul unui boschet de tei, am zărit mormîntul lui Franz Schubert. După cum vezi, e vorba de un vis. După cum vezi, e absurd ca toate visele, pentru că nici nu ştiu măcar unde e mopmîntul lui Schubert. Sigur e că mormîntul pe care l-am zărit în umbra teilor era chiar mormîntul lui Schubert. Era o tăcere mare. Atunci am început să vorbesc în vis şi am spus: „Maestre, mă auzi, maestre?" Dar Schubert n-a răspuns nimic. Atunci am început să strig iar: „Maestre, adu-ţi aminte! Sîntemnepoţii strănepoţilor celor carete-au cunoscut. Dar Lot din opera ta trăim, trăim încă din comorile pe care ni le-ai lăsat. Adu-ţi aminte, maestre, de toate cîn- tecele pe care le-ai compus pentru noi şi pentru copiii copiilor noştri..." Iartă-mă, Cécile, dar mi se pare că nu mă mai asculţi.

— Ba da, ba da, te ascult şi chiar aştept urmarea.

— Atunci, află, Cécile: deodată, am auzit în vis vocea lui Franz Schubert care venea din adîncul pămîntului. Era o voce adormită, tristă şi foarte depărtată. Vocea aceea suspina: „Ce vrei? Ce vrei de la mine? Ce trebuie să-mi amintesc?" Şi eu mă încovoiasem, faţa mea eramîngîiată de firele de iarbă.

I-am spus: „Adu-ţi aminte ce ai făcut pentru noi. Vrei să-ţi cînt *Tinăra fată şi Moartea?* Vrei să-ţi cînt *Am Meer?* îţi aduci aminte de *andantele* din trio cu trei bemoli?" Vocea lui Schubert a răsunat iar din mormînt. Era şi mai tristă, şi mai înăbuşită şi spunea: „Nu-mi mai aduc bine aminte. Nu, nu, e prea mult de atunci. Acum mă gîndesc la alte lucruri, despre care nici nu pot să-ţi vorbesc. Nu, nu, sînt prea departe de tine, prea departe de voi, prea departe de toate faptele unei vieţi pe care n-o mai înţeleg, pe care nici măcar nu vreau s-o mai înţeleg. Du-te, lasă-mă să dorm, trecătorule."

Laurent coborî capul şi tuşi uşor. După o clipă, Cécile spuse fără să se uite la el:

— Asta-i tot?

Da, asta-i tot

.

— De ce mi-ai povestit visul ăsta?

— Ah ! spuse Laurent, făcînd un gest încurcat cu umerii, ţi l-am povestit ca să ţi-l povestesc, atîtşinimic mai mult.

— Mă mir ! Nu ţi se prea întîmplă să faci un lucru fără vreun motiv ascuns. Aşa sînteţi cu toţii voi, oamenii inteligenţi. Şi eu încerc să înţeleg, deşi ar trebui să ridic din umeri şi să vă întorc spatele. Nu protesta şi nu te apăra. Poate că mi-ai povestit visul ăsta ca să-mi dovedeşti că viaţa veşnică nu există. Ca şi cum dovezile ar dovedi ceva! Ca şi cum visele ar avea un sens cît de mic ! Tu eşti un savant şi eu sînt o ignorantă. Ba da, ba da, cît priveşte filozofia, nu sînt decît o ignorantă.

— Cécile ! strigă Laurent izbind cu piciorul în solul estradei, ceea ce smulse instrumentelor un geamăt lung şi armonios.

— Ei bine! Da, poţi s-o strigi pe Cécile! Are să vină, are să-ţi răspundă. E încă în viaţă. Ah ! Sînt aceeaşi Cécile, o Cécile căreia mama îi dădea pe vremuri zece bani ca să meargă pînă în rue de l'Ouest să cumpere un săpun. Inteligenţa vă transformă şi vă corupe — la tine mă refer, Laurent, şi la alţii. Am'totdeauna impresia că vrei să-mi întinzi o capcană...

Se opri, făcu o pauză care ţinu aproape un minut şi continuă mai încet:

— ...mai ales de trei ani încoace, de cînd... de cînd in-am măritat.

Sala de muzică era slab luminată de o singură lampă de pupitru. Laurent se apropie de soră-sa şi rămase în picioare în faţa ei. încercă s-o apuce de mîini, dar Cécile şi le feri cu dibăcie şi le ascunse la spate, cum făcea la sfîrşitul concertelor, ca să apere aceste mîini măiestre, să le scape de entuziasmul brutal al mulţimii.

— Ba nu, ba nu, spuse el, nu, soră! De ce ţi-aş întinde capcane? Nu mai vrei să-ţi spun ce gînduri îmi trec prin minte?

— Dacă gîndurile tale trebuie să mă facă să sufăr, n-ai putea să le ţii pentru tine?

— Ţi-am spus totdeauna gîndurile mele. Pe vremuri, nu refuzai să suferi împreună cu mine.

— Da, dar acum totul s-a schimbat.

2
0
0

—

— Nu se poate ca totul sa se fi schimbat. Vreau să-ţi mai spun ceva, Cécile: nu înţeleg ce se întîmplă în cer.

— Laurent, Laurent, lasă-mă să trăiesc în pace.

Dar tînărul continuă cu încăpăţînare:

— Eu nu dispreţuiesc omul, aşa se explică de ce găsesc că cerul vostru e nesuferit! Inchipuie-ţi, Cécile, soră dragă, că sînt toţi acolo, toţi preafericiţii, ca într-o academie, ca într-o citadelă. Au biruit cu toţii ispitele lumii. Deşi au avut clipe de slăbiciune, au fost oameni admirabili. Au sărutat pe faţă leproşii, au îngrjit ciumaţii, au fost martiri. Dar din clipa în care şi-au căpătat biletul de intrare în cer, s-a sfîrşit, s-a sfîrşit cu milostenia lor, cum s-a sfîrşit cu toate celelalte virtuţi. Sînt nişte aleşi, nişte fericiţi. Şi se bucură de fericirea lor. Şi se vor bucura de ea pînă la sfîrşitul veşniciei, în linişte, cu egoism. Şi nu se va găsi unul singur ca să se ducă la Dumnezeu-Tatăl, sau, şi mai bine, la bietul Isus, la Isus cel îndurerat, să îngenunche în faţa lui şi să-i spună : „Doamne, dă-mi voie să cobor în iad ca să-i îngrijesc şi să-i alin pe osîndiţi". Înţelege, Cécile, asta au făcut toată viaţa sfinţii, au îngrijit şi au alinat pe nenorociţi. Şi nu-mi pot închipui că vor renunţa deodată la vocaţia lor şi că vor spune: „Acuma s-a isprăvit. Mi-am cîştigat un loc în fotoliu şi o pensie". Nu, nu, nu pot să cred aşa ceva. Gîndeşte-te la Vincent de Paul, soră. Ei bine! Sînt sigur că, în clipa de faţă, Vincent de Paul e în iad şi că-i îngrijeşte pe torturaţi. Fiindcă altfel nu mai e Vincent, ci un mic rentier mediocru. Dacă aş fi Dumnezeu...

— Laurent, Laurent ! Ai să începi să vorbeşti ca Arkel din *Pelléas*[1] şi ai să spui şi tu nişte prostii nobile.

— Dacă aş fi Dumnezeu, n-aş admite pe ariviştii cerului, pe cei care vor cu orice preţ să capete un loc în paradis.

— Laurent, ai înnebunit.

[1] *Pelléas et Mélisande,* **dramă de Maurice Maeterlinck, după care s-a realizat libretul operei lui Debussy.**

Nu ştiu dacă-ţi dai seama cît egoism cuprinde expresia „să-ţi găseşti mîntuirea". Miroase a: „fiecare pentru el", a: „să scape cine poate", a: „după mine potopul". Din nefericire, cei care vor numai „să-şi găsească mîntuirea" sînt nişte egoişti, şi cei care vor să găsească mîntuirea altora sînt nişte călăi sau nişte indiscreţi, nişte oameni plini de zel, dar tot nişte arivişti, la drept vorbind. Cécile puse mina pe clicia acordorului şi începu s-o fluture prin aer cu furie.

— De ce vii totdeauna să-mi povesteşti visurile, prostiile, fantasmagoriile tale caraghioase? spuse ea. Sfinţii fac ce pot. Eu nu sînt o sfîntă.

Laurent îşi vîrî capul între umeri, începu să-şi mişte sprîncetiele stufoase şi mîrîi:

— Adu-ţi aminte de mama, pe vremea cînd locuiam în rue Vandamme. Ii spunea doamnei Bailleul: „Prefer să-l însoţesc pe soţul meu în iad, decît să merg singură în cer, unde n-o să am ce face..." înţelege, Cécile...

Tinărul mai continuă să vorbească un timp, cu o voce surdă, stăruitoare şi cam plicticoasă. Cu lacrimile în ochi, Cécile se mulţumea să repete scuturînd din cap:

— Ţi-am mai spus că eunu sînt o sfîntă. Nu mă mai chinui !

Laurent îşi căută cu o mînă şovăitoare pălăria, pe care
o zvîrlise la întîmplare pe un scaun. Apoi mai spuse:

— Unde e Richard? Unde-i soţul tău?

— E bolnav.

— Ca de obicei.

— Da, ca de-obicei. Şi pe mine, te rog să mă ierţi, dar trebuie să mă duc în oraş.

— Bine, am înţeles, plec.

Tînărul ieşi din cameră pufnind şi bombănind cu un aer ursuz.

CAPITOLUL III APOLOGIA SFÎNTULUI PUTREGAI. DOCTORUL PAS- QUIER FACE ELOGIUL MICROBILOR. LĂMURIRI CU PRIVIRE LA ASCENSIUNEA UNEI FAMILII. AVEREA PĂMLNTEASCĂ A MARILOR SCRIITORI. PĂRERII,E DOCTORULUI ASUPRA FEMEILOR ŞI ASUPRA FRUMUSEŢII.

— Te rog să crezi, spuse doctorul Raymond Pasquier, in timp ce Laurent se pregătea să-şi împăturească la loc şervetul, că nu te-am rugat să vii ca să-ţi spun palavre. Nu te grăbi. încă n-am isprăvit. O masă la care nu mănînci o bucată de brînză nu face doi bani, dragul meu. Cred că ţi-am spus de sute de ori părerea mea în această privinţă. Tu eşti biolog, experienţa mea ar trebui să te atragă, totuşi nu prea cred că înţelegi mare lucru din ea: viaţa te interesează mai puţin decît doctrinele. Păcat, dragul meu, păcat.

Doctorul Pasquier ridică delicat capacul de pe brînză, îi dădu un bobîrnac făcîndu-l să vibreze, ca să-i încerce cristalul, examină cu o privire înviorată farfuria pe care o acoperise şi spuse cu un zîmbet care-i înfiora mustăţile frumoase şi feline:

— Cînd podgorenii din Bordelais vorbesc despre struguri, rostesc — pare-se — termenul de putregai nobil. După mine, e un cuvînt prea slab. Putregai sfînt ar fi mai nimerit.

— Ram ! spuse doamna Pasquier cu un aer supărat. S-ar crede că-ţi face plăcere să alături cuvinte care n-ar trebui să se întîlnească niciodată.

Domnul Pasquier alegea bucăţele de brînză şi le aşeza cu grijă pe farfurie, într-o ordine anumită. Spuse cu o gravitate plină de bucurie:

— Viaţa e un putregai sfînt. Nu putem trăi fără să ne unim cu forţele suverane ale putrefacţiei. Numai că noi îi spunem fermentaţie din decenţă, sau poate de frică. Mie nu mi-e frică. îmi place viaţa şi, prin urmare, îmi place putregaiul sfînt. Uită-te bine la ce mănînc eu şi ia şi tu, băiete, dacă-ţi zice inima, dacă nu eşti un sfrijit ca ginerele meu... Cum îi spune? Faubert, Fouchet... N-am să ştiu niciodată... Mă rog, bărbatul soră-ti, Cécile. Ia te uită, avem brînzeturi de vacă, de capră şi de oaie. Unele sînt curgătoare, plîngăreţe, dornice să se topească. Altele au culoarea chihlimbarului, sînt transparente şi mistuite de o boală grea. Iată şi altele, îndoite, uscate şi tari ca nişte pietre gustoase. Nu zău, uită-te, compară-le şi gustă din ele, fie numai ca să-mi dai impresia că am urmaşi demni de mine, Brînzeturile cele mai proaspete nu sînt neapărat cele mai naive. Unele din ele sînt atinse şi obsedate, ca să zic aşa, de o efervescenţă diavolească; şi asta li se întîmplă cînd sînt încă în

strecurătoare sau sub formă de lapte. Altele aşteaptă să ajungă la adînci bătrîneţe ca să se lase pradă microbilor rari şi preţioşi. Şi toate se-ntrec, care mai de care, în aromă, în neprevăzut, în fantezie şi-n imaginaţie. Gîndeşte-te, Laurent, microbii! Miliarde de fiinţe vii, avînd toate, în felul lor, un anumit fel de viaţă, obiceiuri şi imaginaţie. Ehei ! Oamenii care nu se pricep la brînză pretind că sînt rafinaţi. Nu ei sînt rafinaţi, ci eu.

Acest fin cunoscător sorbi un gît de vin şi puse paharul la loc pe masă. Plescăi din limbă şi spuse:

— încă n-am avut posibilitatea să-mi alcătuiesc o pivniţă. O să mai vorbim noi despre asta mai tîrziu, dacă proiectele mele vor da roade, şi atunci am să las vinurile să îmbătrînească.

— Ram, spuse doamna Pasquier cu un aer îngrijorat, încă nu mi-ai vorbit despre astfel de proiecte. Nu cumva vrei să mai faci vreo trăsnaie?

Doctorul Pasquier se ridică în picioare, îşi umplu plămînii de aer, se izbi de două-trei ori cu pumnul în coaste ca să-i răsune cuşca toracică şi începu să moduleze diverse onomatopee şi chemări.

— O trăsnaie! Hm! Hm! O trăsnaie! strigă el. Aşa vorbiţi voi, necredincioşilor. Voi spuneţi că-i o nebunie şi eu spun că-i spirit întreprinzător, iniţiativă, curaj, inovaţie, curiozitate, vitalitate. Chiar şi voi, copii, care ar trebui să mă binecuvîntaţi, vă uitaţi la mine cu o prudenţă soră cu nerecunoştinţa. Şi fiindcă am prilejul să vă spun, uite ! O spun. Toată lumea a găsit că sînt un caraghios cînd mi-a dat prin minte să încep să studiez şi să-nvăţ la patruzeci şi cinci de ani trecuţi că *rosa* înseamnă *trandafir*. Ştiu, înţeleg: pînă acum, n-am reuşit decît mediocru. Dar dacă nu m-aş fi hotărît o dată pentru totdeauna, dacă nu m-aş fi apucat să studiez, în ciuda fricoşilor şi a pişăcioşilor, ce s-ar fi ales de voi astăzi? Tu, Laurent, ai fi poate funcţionar comercial şi soră-ta Cécile ar lucra într-un magazin de manufactură sau de mode, sau cam aşa ceva. Ar cînta destul de drăguţ la mandolină şi s-ar spune despre ea: „Dacă ar fi avut ceva şcoală, ar fi căpătat oarecare renume". într-un anumit moment, cineva trebuie să dea semnalul şi să se pregătească de drum. Asta am făcut eu. Pe urmă, totul merge de la sine. De altfel, sînt de părere că, în ce mă

priveşte, sînt abia la început. Ai să vezi ! Ai să vezi ! O să vedeţi cu toţii 1

Doctorul Pasquier îşi drese vocea, făcînd de cîteva ori „hm, hm !" cu putere şi-şi adună trăsăturile ca să alcătuiască zîmbetul acela faimos, depărtat şi dispreţuitor, care pe vremuri îi enerva cumplit pe Laurent şi pe ceilalţi fraţi ai săi.

— Copii, mai spuse el, sînt încîntat de succesele voastre şi nu mai cer decît un singur lucru, să mă gîndesc în sfîrşit la succesul meu personal. Toţi aveţi succese. Pînă şi Suzanne, cea mai mică dintre voi, şi-a cucerit anul trecut o glorie fermecătoare cu piesa aceea, plicticoasă şi ridicolă de altfel, a domnului Henry Bataille. Frate-tău Joseph e bogat ca Artaxerxes... Cécile e o regină a muzicii. A meritat-o din plin, sînt de acord. Gît, despre tine, Laurent, a început să se vorbească despre tine prin ziare. Te afirmi, dragul meu. E rîndul tău. Şi aţi vrea să mă împiedicaţi să-mi fac şi eu o carieră... Te conduc puţin, băiatule, o să mai discutăm noi pe bulevard. Lucie, te rog să crezi că sînt plin de sînge rece şi că Laurent e un tovarăş de drum foarte serios. Mă plimb cu el zece minute, poate o jumătate de oră şi mă întorc fără să mă uit nici în dreapta, nici în stînga.

în timp ce tatăl şi fiul coborau scara, doctorul reluă pe un ton morocănos şi indignat:

— Fratele tău Joseph e nemaipomenit. Mi-a spus zilele trecute că aş putea să mă mulţumesc cu gloria voastră. Ştii că-i straşnic! E grozav ! Ai cui sînt banii lui Joseph, spune-mi, te rog? Ai lui Joseph. Şi gloria voastră, vorba lui, a cui e? A voastră. Nu vreau să v-o iau, pentru Dumnezeu ! Dimpotrivă. Dar să nu-mi pună nimeni beţe-n roate dacă încerc să-mi fac vînt la rîndul meu, să-mi dau cărţile pe faţă şi să arăt ce pot. M-am săturat ! M-am săturat să trag mîţa de coadă. Acuma am să-mi schimb toată viaţa.

— Şi ce ai să faci? întrebă tînărul cu glas flegmatic.

— Am să cîştig bani, dragul meu, nimic mai simplu.

— Dar prin ce mijloace, tată?

— Prin mijloacele cele mai elegante, băiete. Mă mir numai că nu m-am gîndit mai de mult la asta. Fiindcă, în definitiv, medicina e o profesie pierdută. în fiecare zi, trebuie să-ţi bagi degetul în gura oamenilor, sau în ochi,

sau în altă parte, mă rog, înţelegi tu. Aşa cum merg lucrurile, medicina nu mai e o ştiinţă. Ei bine! Nu, am să cîrmesc în altă parte şi am să-mi schimb toate pînzele.

— Şi ce ai să faci? întrebă iar Laurent cu liniştea omului care a mai avut şi alte conversaţii de acest fel.

Domnul Pasquier îşi mîngîie mustăţile frumoase şi elegante şi spuse cu o voce dulce, moale şi gînguritoare:

— Am să mă fac un mare scriitor, fie un mare autor dramatic, fie un mare romancier. Să vedem.

Şi fiindcă Laurent nici nu clipea, doctorul continuă, proptindu-şi jobenul cam pieziş, pe un ochi şi pe o ureche în acelaşi timp.

— Am început. Peste puţin am să-ţi arăt prima mea carte. Nu există muncă mai plăcută. Cît despre rezultate, le ştii şi tu: oameni ca Dumas au cîştigat averi. Cine mai ştie cîţi bani are Sardou. E pur şi simplu astronomic. Rostand, care are şi vînă şi plisc, trăieşte ca un milionar. Pînă şi acest domn Bataille, al cărui talent e, după mine, foarte vulgar şi de loc distins. Şi cînd te gîndeşti că am ajuns la vîrsta asta fără să mă fi gîndit la această soluţie, cea mai simplă dintre toate. Ah ! Laurent, din nefericire, vîrsta pune gheara pe noi şi nu ne mai dă răgaz să visăm, adică să facem lucrul cel mai interesant din toate.

Domnul Pasquier se umflă în pene în paltonul lui cu guler de lutru. Continuă să monologheze pentru el singur spunînd:

— Copiii ! Da, foarte bine, perfect ! Vin şi te dau peste cap. Ba da, ba da, puişorilor ! Nu s-ar crede aşa ceva despre voi, dar aşa e ! Eu, însă, nu m-am săturat. Nu m-am săturat încă de viaţă. Prin urmare, copiii să aibă răbdare şi să nu mă bată la cap.

— Dar bine, tată, murmură Laurent, nu cred că te-am putut împiedica vreodată să faci ce voiai să faci.

— Nu, e drept, recunoscu doctorul, clătinînd uşurel din cap. Aţi vrut voi, dar n-aţi reuşit. Mă refer mai ales la fratele tău Joseph, care se manifestă ca un individ cam înfricoşător, cam hrăpăreţ şi nu prea comod. Nici celălalt nu mă prea încîntă, mă refer la ginerele meu. Cum îi spune? Soţul soră-ti Cécile... De trei ani de zile, şi tot nu m-am obişnuit cu mutra lui...

Amintirea acestui ginere nu reţinu probabil multă vreme atenţia doctorului, căci adăugă deodată:

— Un singur lucru mă îngrijorează, dragul meu, n-am mai schimbat locuinţa de mai bine de patru ani. Era să spun de un secol. Dar nu, mi-am cercetat jurnalul de bord şi chiar jurnalul intim. Patru ani! E grav! Oare am să încep să mă cufund în toropeală? îţi spun că-i grav! Dacă ar fi aşa, mi-aş face mîine bagajele şi frrrt, aş spăla putina. Stai, stai puţin, Laurent. Cred că n-ai înţeles nici unul din gusturile mele personale. Ia te uită, colo, în stînga ! Ah!
dragul meu, n-ai să ştii niciodată să te uiţi cu şic şi cu graţie la o femeie.

Apuclndu-l pe Laurent de braţ, doctorul plescăi de două- trei ori din limbă.

— Dragul meu, sîntem între bărbaţi, aşa că pot să-ţi vorbesc deschis. Fetiţa aceea, care s-a oprit la marginea trotuarului, nu arată urît, dar nu-i de loc genul meu. Nu, nu-mi plac merele verzi. Ceea ce-mi place, ceea ce mă incintă, e femeia desăvîrşită, floarea care a înflorit. Să luăm un exemplu. Cumnată-ta Hélène. Ce vîrstă poate să aibă azi? Cam vîrsta ta. Niciodată nu-mi amintesc cîţi ani ai. Mă rog, să zicem treizeci-treizeci şi cinci de ani. Ei bine! E o femeie perfectă. O femeie aşa cum scrie la carte. Înaltă, pli- nuţă, deşi fără exagerare. Şi cu sîngele iute. Fratele tău Joseph nu se prea ocupă de ea. Rău face. închipuie-ţi că într-o zi Hélène ar întîlni un bărbat care s-ar pricepe la femei. Cine ar putea spune, sincer vorbind, că păcătosul ăsta de Joseph nu şi-a meritat soarta? Şi acuma, la revedere, băiete. Mă întorc acasă să lucrez la cartea mea. Mă stimulează, crede-mă. Viaţa e mai adevărată decît natura. Pe curînd, dragă băiete.

Laurent rămase cîteva clipe nemişcat pe trotuar, privind cum se îndepărta silueta sprintenă şi cambrată a domnului doctor Pasquier, tatăl său.

CAPITOLUL IV

VALOAREA UNOR DOCUMENTE FOTOGRAFICE. INFORMAŢII CONFIDENŢIALE ASUPRA ARMAMENTULUI BULGAR. DIALOG FAMILIAR ÎNTRE PATRON ŞI SECRETAR. JOSEPH PASQUIER TREBUIE SĂ FACĂ TOTUL SINGUR. UN CAMPION AL UMANITARISMULUI. APARIŢIA LUI GASTON DELIA. ADEVĂRUL ASUPRA GLOANŢELOR EXPLOZIVE. MAIŞOR-

— Mairesse, spuse Joseph Pasquier, arată-mi întîi fotografiile.

Domnul Mairesse-Miral scoase din servieta lui mare de piele un dosar subţire, pe care Joseph îl prinse din zbor şi pe care începu să-l răsfoiască cu o privire uneori atentă şi uneori — dar numai în treacăt — visătoare. Era o colecţie de fotografii decupate şi lipite pe foi mari, albe. Mai toate aceste fotografii înfăţişau membre omeneşti cu răni deschise, capete sparte ca sub efectul unei explozii interne şi cadavre sfîrtecate de răni barbare.

— Evident, murmură Joseph subţiindu-şi buzele, e înfiorător, şi are să facă foarte mare impresie. Stai puţin, Mai- resse, ai să vorbeşti îndată. Lasă-mă să privesc toată colecţia.

Deasupra fiecărei fotografii, se vedea un număr de ordine şi o indicaţie scrisă de mînă: 297. Infanterist turc rănit de un glonte bulgar de tip Z.—298. Cadavru turc. Cea- lalgea. Efectul noului glonte bulgar de tip Z.—299. Plagă de craniu cauzată de un glonte de tip Z. Adrianopole. Civil turc/.[J].

— Da, da, da... reluă Joseph plesnindu-şi unghia degetului mare de dinţii de sus. în privinţa autenticităţii, totul e în regulă, nu-i aşa, Mairesse?

— Ah! spuse domnul Mairesse-Miral, înfigîndu-şi între cutele feţei un monoclu care-i atîrna de obicei la capătul unui şiret de moar. Ah ! domnule Pasquier, puteţi fi perfect liniştit. Piesele de frunte sînt absolut sigure. în primul rînd, sînt cele trei documente care neau fost transmise de un prieten al domnului Pierre Loti. Ştiţi doar că domnul Pierre Loti e turcofil. Sînt autorizat personal să public aceste fotografii pentru a servi cauza turcilor, veştejind barbaria bulgară. Cele zece numere care urmează au fost extrase dintr-un articol din *Presse Medicale.* Sînt fotografii făcute de nişte chirurgi din misiunea internaţională. Vom da trimiterea necesară, bineînţeles. Reproducerea nu-i interzisă şi, pînă acum, fotografiile au circulat printre profesionişti. Celelalte, tot piese autentice sînt, bineînţeles, domnule. Numai că, ce să-i faci! Le-ain luat cam de peste lot. Unele din

Mexic, altele din China. Retuşurile sînt neînsemnate. Vă garantez însă că nimeni în lumea asta nu va putea dovedi că nu vin de la Constantinopole. De altfel...

— Bine ! Bine! spuse Joseph. Stai să mă gîndesc o clipă.

Se ridicase în picioare şi începu să se plimbe prin birou. Era o încăpere spaţioasă, mobilată cu un gust nemţesc, şi avea ferestre mari care dădeau pe rue du Quatre-Septem- bre. Joseph purta jachetă. îi ridică poalele ca să-şi încrucişeze degetele la spate. Vorbea printre dinţi cy un aer preocupat.

— în definitiv, spuse el, livrările lui Craig and Websters au început abia în octombrie. Toate fotografiile trebuie să fie datate din noiembrie. Bagă de seamă, nu înainte, ai înţeles? Să nu greşeşti! E de o importanţă capitală. îţi atrag atenţia, Mairesse, că puţin îmi pasă de bulgari şi de comanda lor. Dar au încercat să mă ducă de nas. Au încercat să cumpere de la mine fără discuţie, ca nişte mitocani, îmi datorează bani, pe care speră să nu mi-i plătească, dar în privinţa asta îţi dau în scris că se înşală. Au să-mi plătească tot, pînă la ultima levă, pînă la ultimul stotinki ! îţi repet că mă doare în cot de comanda asta. Dar e vorba în primul rind de un principiu. Nu ştii ce reducere le-a făcut Craig and Websters? Nu, n-ai de unde să ştii. Cam douăzeci de leva de ladă. O nimica toată. Dar nu-i vorba de preţ. E o şmecherie a unor oameni care nu vor să plătească. Şmecheria unui negustor de covoare. Ei bine! Vor plăti. în primul rînd, bulgarii trebuie să înceteze imediat afacerile cu Craig and Websters şi să rezilieze contractele. Pe urmă, să vezi că Mutkurov are să vină iar să bată la uşa noastră, cu faţa numai zîmbet. Eşti sigur de omul dumitale? Cum îl cheamă?

— Gaston Délia.

— Nu-l cunosc.

— Asta înseamnă că nu citiţi *Le Miroir Universel.*

— Ai dreptate, ai dreptate, rumega Joseph cu un aer preocupat. Stai puţin, Mairesse.

— Da, domnule !

— S-ar putea ca acest domn Délia al dumitale să fie o secătură.

— Da, domnule.

— Dacă ne face un pocinog — ai înţeles, Mairesse?— ei bine! nu lui am să-i rup oasele.

— Fireşte.

— Dumitale ţi le rup, Mairesse.

— Da, domnule.

— N-am impresia că te-am speriat.

— Cred că e a cincizecea oară că-mi făgăduiţi asta, domnule. Am început să mă obişnuiesc.

Joseph Izbucni în rîs şl întinse degetul spre uşă.

— Bine! Dacă c jos, adu-l încoace. Ah! încă o clipă. Trebuie în primul rînd ca *Le Miroir Universel* să-i plătească articolul, şi să i-l plătească bine, altfel Délia să-i ameninţe că-l duce la *VIllustration.* Dacă ai fi fost în stare să rezolvi toate problemele prieteneşte, într-o braserie, Délia ţi-ar fi mulţumit cu lacrimi în ochi. Dar nu ştii să faci aşa ceva. Trebuie să intervin eu. Trebuie să le fac eu pe toate. Nu, nimeni nu mă ajută, zău. Iată de ce individul ăsta are să vină aici. Şi are să prindă gust de bani. Foarte rău ! Şi dacă nu-i un idiot, are să ceară bani nu glumă. Dar ai grijă: îi dai numai dacă nu se poate altfel ! Şi numai dacă face gît. Şi nu mai mult de cinci sute. Şi plătibili după publicarea articolului. Délia, ăsta nu-i un nume. Dacă ar fi vorba de Richepin, de Sardou, de Jean Aicard, da, mi-ar face impresie. Astea zic şi eu că sînt semnături. Dar Délia! Délia! Şi încă ceva, Mairesse. Trebuie să ne restituie fotografiile în cel mult două zile. Şi prefer să creadă că turcii îmi inspiră un interes sentimental. Gînd ai să urci cu el pînă la mine, să-i explici că sînt prieten intim cu Nazim-Paşa. Şi încă ceva. Articolul trebuie să apară numaidecît, ai înţeles? Numaidecît. îndată ce clişeele sînt gata. Gîndeşte-te că războiul s-ar putea termina definitiv. Nu se ştie niciodată, cu toate chinezăriile diplomaţilor. Armistiţiul se cam prelungeşte. Ei bine! Dacă războiul se încheie, înseamnă că am făcut cheltuieli inutile... Latura umanitară a chestiei trebuie să fie bine întoarsă din condei ! Gîndeşte-te ! E vorba de gloanţe explozive, sau aşa ceva! în fond e scandalos... Grăbeşte-te, Mairesse, şi vino repede.

O clipă după aceea, domnul Mairesse-Miral intra iar în biroul lui Joseph Pasquier însoţit de un tînăr plăpînd la înfăţişare, purtînd un pardesiu prea lung, ale cărui mîneci îi acopereau mîinile. Joseph aruncă asupra

vizitatorului o privire scurtă şi ucigătoare, atît cît să observe profilul de rozător, ochii vicleni care clipeau, părul pomădat lipit pe un craniu îngust, trăsăturile obosite şi bolnăvicioase. Joseph îi întinse mîna şi-l împinse spre masă cu acea brutală cordialitate cu care făcea totul.

— Ba da, ba da, spuse el, luaţi loc, domnule Délia. Domnul Mairesse mi-a vorbit mult de dumneavoastră. De altfel, vă citesc articolele şi-mi plac. Sînteţi un apărător al dreptăţii şi al umanităţii. Asta-mi place. - Domnul Mai- resse v-a spus, cred, că aş putea pune la dispoziţia dumneavoastră — dar numai fiindcă sînteţi prieten cu domnul Mairesse — o documentare de interes excepţional privind armata bulgară. Puteţi să vă scoateţi pardesiul, domnule Délia. Nu? Preferaţi să rămîneţi cu el? Cum doriţi. Aşezaţi-vă mai comod. Avem de discutat un sfert de oră. Sînteţi un om de meserie şi vă daţi seama că n-am intenţia să vă dictez articolul. Aş vrea însă să enumăr, în ordine, toate ideile principale. Domnul Mairesse are să vă dea o foaie de hîr- tie. Instalaţi-vă cît mai în voie. Întîi titlul, care e esenţial, lată ce vă propun: *Adevărul asupra gloanţelor explozive folosite de armata bulgară.* Nu trebuie să uităm nimic. După cum ştii, presa germană a publicat săptămîna trecută articole cu privire la rănile cauzate soldaţilor turci de anumite gloanţe bulgare. Mai mult chiar, ziariştii germani au reprodus eîteva documente fotografice destul de demonstrative. Chestiunea va fi discutată la Haga şi face zarvă la Londra în cercurile trimişilor plenipotenţiari din comisia de armistiţiu. Bulgarii se vor pomeni într-o poziţie morală urîtă. Aşa le trebuie, dar, în primul rînd, trebuie să cunoaştem limpede lucrurile. Adevărul înainte de toate. Văd că luaţi note, vă rog să-mi spuneţi dacă nu vorbesc prea repede. S-a stabilit că, pînă la începutul lui noiembrie, rănile cauzate de proiectilele bulgare erau absolut normale, şi nu pricinuiseră nici un protest. Apoi, deodată, medicii turci au semnalat diverse catastrofe şi reporterii au împrăştiat zvonul că bulgarii folosesc proiectile prohi- bite, ceea ce e o dovadă supărătoare de sălbăticie. Ei bine, domnule, faptele sînt mult mai grave şi mult mai misterioase în acelaşi timp. Scrieţi, scrieţi. Va trebui săumflăm puţin, să amplificăm, să înflorim, să facem

puţină literatură în jurul problemei, o literatură bună. N-are să vă vină greu. E meseria dumneavoastră. La prima vedere, s-ar putea crede, într-adevăr, că, în ultimele luni de război, armata bulgară a făcut uz de gloanţe explozive. Dar, în ciuda aparenţelor, nu-i adevărat. Din ancheta făcută la faţa locului de cîţiva din prietenii mei, rezultă în mod categoric că armata bulgară n-a violat în ultimul timp principiile cunoscute sub numele de legile războiului, în orice caz, n-a violat spiritul, nici intenţia lor. Atîta doar că s-a servit de un material defectuos, ceea ce, în fond, înseamnă acelaşi lucru. Gloanţele puşcaşilor, folosite de infanteria bulgară — ştiţi, fără îndoială, că arma normală e un Mannlicher, tip 92 — în ultima vreme sînt gloanţe de tip reglementar cu înveliş de maişort, defectuos fabricate. Puteţi da detalii, fără teamă. Dezvoltaţi, amplificaţi, dibuiţi documente, accesorii. Maişortul e un aliaj de aramă, de zinc şi de nichel. Din nefericire, maişortul folosit pentru gloanţele bulgare de tipul cel mai recent are o cantitate prea mică de nichel, care e un metal scump, după cum ştiţi. E pur şi simplu o fabricaţie proastă, ale cărei consecinţe sînt înfiorătoare, deoarece plăgile răniţilor turci se prezintă aşa cum le puteţi vedea în documentele noastre fotografice, în afară de asta, notaţi că puţini răniţi supravieţuiesc. Gei mai mulţi dintre ei se prăpădesc, mutilaţi într-un mod dramatic şi în chinuri cu neputinţă de descris. Aţi înţeles?

— Da, domnule.

— în concluzie, vina nu o poartă luptătorul bulgar, al cărui curaj leg-endar şi al cărui sentiment de onoare nici nu pot fi puse în discuţie. Vina o poartă nişte industriaşi fără scrupule, care sînt pe cale să dezonoreze războiul. Aceste fraze mi se par destul de sugestive, domnule Délia, şi aţi putea, fără şovăială, să le introduceţi chiar sub această formă in articolul dumneavoastră. Bine. Gîndiţi-vă la efectul moral pe care trebuie să-l producă asupra publicului această colecţie extraordinară de fotografii — era să spun admirabilă, dar e un cuvînt periculos. Deşi există şi grozăvii admirabile, cum a spus nu mai ştiu cine. Luaţi acest dosar, domnule Délia. Dacă n-aveţi nimic împotrivă, aş dori să citesc mîine ciorna articolului. Domnul Mairesse are să vină imediat după dumneavoastră la etajul de jos. Vă rog să-mi daţi voie,

domnule Délia, să-l reţin o clipă ca să-i dau anumite dispoziţii, fără nici o legătură cu proiectul nostru. Pe mîine, domnule. Cu bine !

— Omuleţul dispăru în penumbra scării. Joseph îl apucă pe domnul Mairesse-Miral de umeri şi-l făcu să se răsucească pe călcîie.Să te duci după ziaristul dumitale şi să-l dăscăleşti mai departe, Mairesse. Ţi-ai dat seama de stil, de ton, de ritm. De lucrurile astea ar trebui să te ocupi dumneata, de la început pînă la sfîrşit, Mairesse. Individul are o mutră jalnică, li oferim pe gratis un articol senzaţional, prin urmare nu-i pomeni de nici o indemnizaţie suplimentară. Nu va îndrăzni să ceară nimic, e prea sfrijit. Articolul trebuie să apară joia viitoare. Expediem numaidecît două numere la Legaţia bulgară. Trimitem un număr tuturor membrilor corpului diplomatic şi alte numere speciale, pe hîrtie bună, tuturor ziarelor. Bulgarii nici n-or să crîc- nească. Dar e mai mult ca probabil că toate comenzile către Craig and Websters vor fi compromise. Ştii, povestea aceea cu nichelul e foarte verosimilă. Noi le furnizăm gloanţe bune, fabricate la Karlsruhe cu tot nichelul necesar. Ştii, Germania e o ţară producătoare de nichel. Văd că te uiţi la mine, Mairesse, şi că pari surprins, dragul meu. E de necrezut! Ştii doar că Germania procură Turciei muniţii. Nu le poate procura direct şi Bulgariei. Iată dc ce ne însărcinăm noi să trimitem la Sofia o marfă germană bună. Craig and Websters vor simţi lovitura. In împrejurări de acest fel, îmi pare bine că, din punct de vedere umanitar, sîntem invulnerabili. Eu nu doresc decît să fiu în regulă cu umanitatea, nu-i aşa? Am trei copii şi, în definitiv, nu sînt mai rău decît altul, ba chiar sînt un tată destul de iubitor. Nu doresc războiul pentru nici o ţară. Nimeni nu doreşte războiul. Dar din moment ce a izbucnit, din moment ce războiul există şi sînt oameni care cîştigă de pe urma lui, nu văd de ce nu mi-aş lua şi eu partea. Nu mă înţelege greşit, Mairesse...

Domnul Mairesse-Miral dădu drumul monoc lu lui său şi salută, înclinîndu-se cu uşoară exagerare.

— Nu-i cazul să înţeleg greşit, domnule. Admir, asta-i tot.

Joseph se obişnuise cu linguşirile bătrînului. Le

aştepta ca pe un tribut obligatoriu şi se bucura în treacăt de ele.
Şi-acuma, spuse el, să intre inventatorul, tipul acela care mă pisează de trei săptămîni cu aparatul lui destinat înlocuirii dopurilor de plută cu nu ştiu ce porcărie; mă rog, ştii dumneata, maniacul, tîmpitul care are să mă facă să pierd iarăşi trei minute

.

—

CAPITOLUL \

PORTRETUL LUI JUSTIN WEILL ÎN 1913. UN POEM NETERMINAT. ÎN ORICE EVREU SE ASCUNDE UN PROFET. DOI VECHI CAMARAZI LA RĂSPÎNTIE. FIECARE CU PROBLEMELE LUI. O PRIETENIE ÎN PRIMEJDIE.

Justin avea un pieptene mare în mînă, cu care se silea să-şi dea pe spate şi să-şi netezească, umezindu-l puţin, părul roşu ca focul.

— Cum se poate? spuse Laurent. Iţi cade părul la tîmple.

Justin se întoarse cu o mişcare bruscă şi spuse cu amărăciune:

— Nu văd de ce nu mi-ar cădea părul şi mie ca şi altuia. Părul meu n-are dreptul să cadă, fiindcă sînt evreu? Evreii nu îmbătrînesc ca ceilalţi oameni? N-avem şi noi ca toată lumea vene, artere şi un sînge care transportă otrăvuri? Crezi că otrăvurile noastre nu seamănă cu ale tuturor celorlalţi oameni? Da, îmi cade părul şi mă-ngraş. Nu sînt prea înalt, aşa că efectul e jalnic. Nu mai sînt un evreu mic. Sînt un evreu gras. N-am avut norocul să intru în categoria „evreu slab şi înalt", categorie care există totuşi.

— Un lucru e evident, murmură Laurent, încetul cu încetul ajungi imposibil.

Justin ridică din umeri ostentativ. Începu să-şi perie haina, rîcîind din cînd în cînd cu vîrful briceagului, şi cu mare atenţie, cîte o petişoară.

— Adu-ţi aminte, spuse el mai încet, cînd aveam paispre- zece-cincisprezece ani şi-ţi făceam confidenţe. Îţi spuneam chiar că s-ar putea să fiu eu Mesia, că pentru noi, Mesia abia trebuie să vină şi că n-avem nici o dovadă că nu voi fi eu acela, că, în orice caz, nu voiam să rămîn un evreu mic, că eram sigur că voi deveni un mare poet evreu, ba chiar un mare evreu, pur şi simplu. Şi uite, am ajuns doar un evreu mic şi gras. Ce-i mai grav e că m-am resemnat. Voi fi un evreu ca toţi ceilalţi, ca nenumăraţi alţii. Un mic evreu francez, care-şi caută cu trudă drumul, steaua şi destinul. Şi în timpul ăsta anii trec. Mi-am şi trăit o foarte mare parte din viaţă. Poate

jumătate din ea, poate mai mult decît jumătate. Am treizeci şi doi de ani! De altfel, sîntem amîn- doi de aceeaşi vîrstă.

Camera lui Justin era strimtă şi sărăcăcios mobilată. Lau- rent se ridică în picioare, făcu doi paşi, atinşe peretele cu degetul şi spuse cu asprime:

— Te plîng! Te plîng! Ai atîta nevoie de adversari, încît vrei să-i găseşti cu orice preţ, chiar de-ar fi prietenul tău cel mai bun. Ah! Să nu insistăm, te rog. Ce făceai cînd am venit la tine? Versuri! Bine, Justin, dar dacă te apuci iar de lucru, eşti salvat, totul e-n regulă! Nimic nu-i pierdut!

Fără să răspundă, Justin luă de pe masă o foaie de hîrtie acoperită de rînduri şterse cu creionul şi de mîzgălituri informe. Două strofe aproape terminate se puteau citi cu oarecare efort.

Golf de umbră şi tăcere,
Cameră, o, pacea morţii
Undă roşie epave Vise
naufragiate.

Nu am cucerit nici lumea Şi
măcar nici o iubire, Inima-
mi n-am cucerit-o, Nu m-
am cucerit pe mine.

— Dar mi se pare că-i frumos, că începe bine, spuse Lau- rent cu glas scăzut şi sincer mişcat.

— Nu-i un început, oftă Justin. Nu ştiu dacă ţi-am spus că ultima mea plachetă de proză, *Eseu asupra repartiţiei bunurilor lumeşti,* a avut o presă foarte proastă. Paul Souday a scris patru rînduri despre ea în *Le Temps.* A vorbit despre „demagogie intelectuală" şi despre „socialism de bazar". N-a scris mult. Patru rînduri! Dar a mai găsit loc să spună că oamenii de felul meu vor izbuti să compromită şi cauzele cele mai bune. Asta e!

Şi Justin continuă pe un ton funebru:

— Singura calitate a unui articol care te critică e că nu trebuie să mulţumeşti pentru el.

Laurent izbucni în rîs, dar, deodată, cuprins iar de furie, Justin Weill începu să vocifereze:

E o nedreptate criminală! Nu găsesc alt cuvînt. Sîntem totdeauna învinuiţi că luăm totul, cînd colo e exact pe dos. Am dat totul. Poveştile din care trăiţi voi sînt poveştile noastre. Şi cuvintele, şi imaginile! Totul v-am dat

— noi, lotul se găseşte în Carte. Cînd vreţi să vă exprimaţi bucuria, strigaţi *Aleluia,* care e un cuvînt ebraic. Cînd vreţi să vă exprimaţi o dorinţă, spuneţi: Aşa să lie, ceea ce se pronunţă *Amin,* şi e tot un cuvînt ebraic. Vreau să văd dacă aveţi curajul să afirmaţi că sunetul cuvîntului Ierusalim nu vă mişcă pînă în adîncul inimii. Y-am dat totul, pînă şi pe Dumnezeu, adică pe Dumnezeul religiilor voastre oficiale.

— Nu te-am contrazis niciodată, răspunse Laurent enervat. Şi mă întreb pentru ce...

— Trebuie să mă înţelegi, spuse Justin silindu-se să zîmbească şi întorcînd deodată spre Laurent ochii lui frumoşi şi înceţoşaţi, nasul cu aripile mari şi mobile, gura umedă şi cărnoasă, trebuie să mă înţelegi: sînt sigur că tot ce se întîmplă în acest moment, războiul din Balcani, învîrtelile europene, murdăriile, ciorovăielile, totul are să se întoarcă împotriva noastră. Sînt sigur că vom fi şi de data asta victime...

— Ah! Nu veţi fi singurele victime.

— lartă-mă, Laurent, ne-am obişnuit să simţim de la distanţă apropierjea nenorocirii şi să strigăm fără să mai aşteptăm. Asta-i spuneam ieri şi lui Chérouvier. Il cunoşti foarte puţin pe Chérouvier. Aproape că nu-mi vine a crede. E mintea cea mai luminată a timpului nostru ! Şi-n plus, e o minte mare şi un suflet mare. Un om, un om în toată puterea cuvîntului. Da, ştiu, tu n-ai încredere în maeştri de cînd ai avut neplăceri cu şefii tăi, cu Rohner, cu Chalgrin, cu alţii...

— Bagă de seamă! Bagă de seamă! suspină Laurent, nu pretinde că am spus ceea ce n-am spus niciodată, ceea ce nici n-am gîndit măcar vreodată. Sînt şi azi supus şi credincios. Am şi azi maeştri. îi iubesc şi azi. Salut în ei ideile, ideile pe care mi le fac despre anumite lucruri.

Justin rîse tinereşte.

Cu alte cuvinte, sînt nişte simboluri. într-o zi însă, ai să mergi cu mine la Noël Chérouvier şi ai să vezi ce înseamnă un om. Din nefericire, poate că asta nu te

interesează, Laurent. Laurent, nu mai mergem în aceeaşi direcţie. în faţa ta are loc o răsturnare socială nemaipomenită şi s-ar spune că nici măcar n-o bagi în seamă. Sîntem prieteni de mult şi ne mai iubim încă, fireşte, dar nu mai sîntem mişcaţi

— de aceleaşi lucruri. Adu-ţi aminte de scrisoarea faimoasa ce mi-ai scris după moartea lui Senae. Îmi spuneai: „Ne apropiem de vîrsta la care trebuie să alegem problemele care ne interesează şi să luăm o hotărîre". Aşa spuneai, sau ceva asemănător. Nu te doare cînd constaţi deosebirea dintre noi şi cînd te gîndeşti că, într-o zi, această deosebire are să fie totală? Toţi prietenii se despart pînă la urmă. Unii au noroc şi mor mai devreme.

Laurent îl apucă de umeri şi începu să-l scuture cu o furie prietenească.

— Justin! spuse el. Justin, eşti bolnav şi ajungi să mă scoţi din fire. Desigur, lucrăm fiecare în domeniul nostru, în vizuina, în gaura noastră, pentru că acuma sîntem oameni în toată firea. Şi există lucruri care mă privesc şi despre care tu nu ştii nimic. Nu-ţi aduc nici o învinuire, găsesc că-i firesc să fie aşa.

— Vorbeşte-mi despre lucrurile acestea, strigă Justin cu vocea dramatică şi uşor înlăcrimată cu care vorbea uneori, şi care era o amintire din adolescenţa sa. Spune-mi ce te interesează. Sînt gata să te ascult.

— Ah! spuse Laurent clătinînd din cap. Dacă ţi-aş vorbi despre cochiliile senestre ale lui *Bullinus* şi ale lui *Physopsis*...

— Da! Îmi dau seama, bombăni Justin Weill zîmbind: eşti un savant, un monstru de laborator. Nu te mai gîndeşti la oameni.

— Iartă-mă, spuse Laurent cu gravitate. Intr-o zi am să-ţi explic pe larg în ce măsură cochiliile senestre şi plantele agăţătoare îi pun omului probleme înfricoşătoare, care merită să atragă atenţia minţilor celor mai nobile.

— Explică-mi numaidecît.

— Numaidecît, pe loc, ca să lichidăm povestea în doi timpi şi trei mişcări şi ca să nu mai vorbim despre ea. Nu, frate, am să-ţi explic mai tîrziu, într-o zi cînd vei fi disponibil, liber, eliberat.

— Eliberat de ce?

— De tine însuţi.Te rog să crezi, spuse Justin, că n-am intenţia să contest importanţa problemelor tale. Totuşi, Laurent, nu poţi nega că există o ierarhie a problemelor şi că, în stadiul actual al lumii, această ierarhie e determinată de urgentă. Ai citit, ultimul număr din *Miroir Uinversei?*

— Nu, nu, nu l-am citit.

— Prin urmare, n-ai citit, articolul asupra gloanţelor explozive.

— Care gloanţe explozive?

— Gloanţele explozive pe cârc le folosesc balcanicii. Stai puţin! Nu-i chiar aşa de simplu cum pare. Folosirea gloanţelor explozive e categoric interzisă de convenţia de la Geneva. Un popor civilizat nu şi-ar permite, fără îndoială, să folosească gloanţe explozive. Acum, însă, s-a demonstrat că anumiţi negustori de muniţii au livrat de curînd armatei bulgare gloanţe de un tip reglementar în aparenţă, dar de o fabricaţie defectuoasă şi care se comportă, de fapt, ca nişte înfricoşătoare gloanţe explozive.

— Stai puţin, stai puţin! Să nu ne aprindem.

— De ce nu vrei să mă laşi să mă aprind, cum spui tu? Am impresia că nu-ţi dai seama de gravitatea problemei din punct de vedere uman.

— Ba da, dar eu sînt medic. Pot să te asigur că, ori de cîte ori se izbesc de un os, ascuns de pildă printre ţesuturi, ori de cîte ori ricoşează în prealabil pe o suprafaţă tare, mai toate proiectilele se comportă cam în acelaşi fel cu proiectilele explozive sau, în orice caz, cum se crede în general că se comportă proiectilele explozive.

— Imposibil. N-ai văzut fotografiile. Sînt înfiorătoare şi convingătoare.

— Cunosc problema şi te asigur că un glonte obişnuit poate pricinui răni îngrozitoare. Nu e grav că violezi sau că nu violezi convenţiile internaţionale...

— Ah ! spuse Justin clătinînd din cap. Voi ăştia, oamenii de laborator, sînteţi cu toţii la fel. Ţi-am spus şi-ţi repet, Laurent, că pierzi din vedere adevărata problemă a omului. Să ştii că Cherouvier va publica un

articol despre povestea asta cu gloanţele mutilatoare şi se gîndeşte chiar să pună în circulaţie un protest.

— Dacă l-aş cunoaşte pe Cherouvier, spuse Laurent clătinînd din cap, l-aş sfătui să se informeze mai întîi serios.

— Dragul, bietul meu prieten, n-o să îndrăznim noi să-i dăm sfaturi lui Cherouvier.

— De ce nu?

Justin, caro se silea să se plimbe în sus şi-n jos în camera aceea mică, se opri deodată în faţa lui Launent. îl privi lung, cu ochii lui strălucitori de furie, apoi spuse cu o voce tremurătoare:

— Laurent !

— Ce-i?

— Nu vreau să existe neînţelegeri intre noi ! E imposibil ! Spune-mi sincer, cu ochii în ochii mei, că nu accepţi o clipă ideea existenţei gloanţelor explozive.

Laurent ridică din umeri.

— E absurd 1 îţi dai seama că sînt exact de aceeaşi părere cu tine. Numai că...

— Numai că...

— Nu, nimic. Oamenii nu se pot înţelege. E un lucru la fel de înspăimîntător ca şi gloanţele explozive.

— Ce cuminte eşti, Laurent !

— Ah 1 Nu sînt cuminte faţă de toată lumea. Chiar săp- tămîna trecută mi s-a mai spus că sînt nebun.

— Cine ţi-a spus?

— N-are a face !

— Spune cine. Vreau să ştiu.

— Soră-mea Cécile.

— îmi închipuiam eu.

Justin îi întoarse spatele şi se îndreptă spre fereastră. Făcu o pauză lungă, apoi spuse cu o voce potolită deodată:

— Ei ce mai fac?

— Păi, nu fac rău. Ba chiar fac bine. Nu prea ştiu.

— Pe Fauvet îl vezi uneori?

— Da, îl văd, dar fără exagerare.

— De ce? Nu ţii la el?

— E un intelectual pur.

— Asta ce înseamnă?

— Nimic. Şi eu sînt intelectual, în definitiv.

— Nu-ţi plac intelectualii?

— Nu.'

— Eşti un om sincer.

— Da. Ascultă, Justin, tata şi-a băgat în cap să scrie o carte, un roman, şi să ajungă un mare scriitor. Nu spune că vrea să fie scriitor, spune că vrea să fie un mare scriitor.

— Şi ăsta-i un intelectual !

— Poate. Mi-a şi povestit în parte subiectul cărţii lui. îndrăznesc, deşi cu teamă, să-ţi spun că mi se pare foarte interesant, foarte dinamic.

— De ce nu?

— Gîndeşte-te că are şaizeci şi şapte de ani. I-am spus asta, cu toate precauţiile de rigoare. Mi-a răspuns că Cer- vantes avea cincizeci şi opt de ani cînd a publicat *Don Quijote* şi că ilustrul scriitor spaniol era în momentul acela istovit de viaţă, în timp ce el, Raymond Pasquier, e într-o formă excelentă, iar în privinţa supleţei ţesuturilor şi a sprintenelii neuronilor se poate compara cu un bărbat de patruzeci de ani. De altfel, m-a rugat...

— Ce te-a rugat?

— Să-i citesc manuscrisul. Şi, fiindcă eu nu sînt competent, te-aş ruga să-l răsfoieşti împreună cu mine.

Justin Weill izbucni în rîs.

— îmi eşti destul de drag ca să fac şi lucruri mai grele pentru tine. Dacă vrei tu...

CAPITOLUL VI

CASA DIN RUE DE PRONY. GRUPUL DE LA MONCEAU ŞI FILOZOFII DIN PARC. O ŞEDINŢĂ A NOULUI PORTIC. PUNEREA SUB ACUZARE A LUI NOËL CHÉROU- VIER. OBLIGAŢIILE SPIRITULUI ŞI POSIBILITATEA DE A OPTA. CONVORBIRE PE O SCARĂ. RICHARD FAUVET PRIMEŞTE UN AVERTISMENT. DESTINUL UNUI VAS DE FAIANŢĂ. ALOCUŢIUNE ÎN LIMBAJ CONFIDENŢIAL.

Ajungînd pe palierul primului etaj, Cécile se opri cîteva clipe. Un zgomot de voci şi de rîsete, zgomot atenuat de grosimea pereţilor, de uşi şi de draperii, ajungea pînă-n semiobscuritatea paşnică a scării. Cécile se sprijini cu umărul de zid. Simţea că, încetul cu

încetul, efortul de atenţie îi apropia sprîncenele, aproape negre, mobile şi frumos desenate.

Casa din rue de Prony avea două etaje şi o mansardă ce putea fi locuită. La parter se aflau camerele de primire şi şala de muzică. înainte de a se mărita, Cécile locuise singură la etajul întii cu Félicienne, întruchiparea servitoarei desăvîrşite. Mai tîrziu, după naşterea micului Alexandre, Cécile îi cedase soţului ei apartamentul în care-şi începuseră căsnicia şi se retrăsese la etajul al doilea cu servitoarea şi copilul. Avea acolo o cameră, veşnic supraîncălzită cînd era frig, un pian ca să studieze, clavecinul preferat, cărţi şi partituri.

Richard Fauvet răsturnase numaidecît cu susul în jos acea parte din casă, pe care, de acum înainte, o putea considera ca domeniul lui personal. îşi instalase un mic laborator, o bibliotecă în locul fostei camere a soţiei sale şi un fumoar confortabil unde-şi primea prietenii şi elevii de două-trei ori pe săptămînă. în tot timpul cît dură această transformare şi, ceva mai tîrziu, cînd se instală sala de muzică, Fauvet fugea de acasă, unde meştereau lucrătorii, şi se ducea să pălăvrăgească cu grupul lui de credincioşi în parcul Monceau. Asta se întîmpla în cursul verii lui 1910. Prietenii lui Fauvet, foarte preocupaţi pe atunci de începuturile revistei lor, se adunau ca să discute într-un colţ al parcului, acolo unde se înalţă coloanele graţioase ale Naumahiei. în mod firesc, grupul îşi luă numele după acest loc: grupul de la Monceau. în presă şi prin cenacluri, li se mai spunea şi acum Moncelinii sau Filozofii din Parc, nume care era cel mai mult pe gustul lui Richard. Cam în acea vreme, după ce contemplase arcadele uşoare ale Naumahiei, îi venise în minte şi titlul revistei: *Caietele Noului Portic.* Această denumire suferise, mai tîrziu, metamorfoze familiare. Cînd Richard era bolnav, telefona prietenilor şi colaboratorilor săi: „Azi nu putem face portic". Şi, întîlnindu-se pe culoarele Sorbonei sau în laboratoarele de la Collège de France, moncelienii se întrebau cu cea mai mare seriozitate: „Facem mîine portic? Ce spune Fauvet? Cum îi merge lui Fauvet?"

De obicei, la discuţiile Moncelienilor puteau fi întîlniţi prietenii şi contemporanii lui Laurent: Vuillaume şi Roche, uneori fiziologul Victor Legrand, uneori chiar Schleiter, pe care politica îl preocupa din ce în ce mai

mult. Mai luau parte şi Emmanuel des Combes, Siegfried Léon şi două fete tinere, Simone Vèze şi Eva Gonnon, în care Richard avea anumite motive să vadă nişte discipole credincioase. De cele mai multe ori, fumoarul din rue de Prony era pre

.ferat arcadelor şi iederii din parcul Monceau. Fumoarul acesta avea remarcabila particularitate că participanţii la şedinţe fumau foarte puţin. Erau siliţi să menajeze plămînii lui Fauvet, hărţuit de crize de astmă.

Cécile se dezlipi încet de zid. Făcu un pas, întinse mîna spre clanţa uşii, apoi depărtă această mînă şi o întinse iar. In cele din urmă, deschise uşa şi intră în fumoar cu paşi repezi.

— Ah! spuse Richard Fauvet în mijlocul tăcerii care se aşternu brusc, iată o vizită pe care ne îngăduim rar s-o sperăm şi pe care n-avem niciodată cinstea s-o primim. Hai, fii omenoasă, Athena, fiindcă tot ai intrat şi ai binevoit să-ţi dai osteneala să deschizi această uşă, aşază-te o clipă, Athena. Nu, nu, nu te încrunta, te implor. în ochii mei nu eşti Euterpe, eşti mai mult, mult mai mult decît atît, eşti Minerva cea înţeleaptă, eşti Athena, mama artelor.

Cécile făcu un gest imperceptibil din umeri şi se aşeză ţeapănă pe marginea sofalei de piele. Privirile se îndreptaseră brusc spre ea şi conversaţia părea întreruptă. Cécile nu roşea de obicei, dar pete mici şi trandafirii apăruseră acum pe obrajii şi pe tîmplele ei.

— Cunoşti pe toată lumea, reluă Richard, prin urmare, prezentările mi se par perfect de prisos. Ai nimerit, dragă Athena, în toiul unei conversaţii despre care nu exagerez dacă spun că e patetică. îl cunoşti pe ilustrul domn Ncël Chérouvier?

Cécile făcu un semn afirmativ din pleoape.

— Nu trăieşti pe pămînt, Athena, şi totuşi îl cunoşti pe Chérouvier. Iată ce înseamnă glorie, zău aşa ! E vorba de gloria lui Chérouvier. Cît despre dumneata, de mult nu se mai pune această problemă.

Fauvet luase o riglă de cristal fluorescent, de care se folosea ca un dirijor de baghetă. Se aşezase într-un fotoliu de birou, îndărătul mesei încărcate cu hîrţoage. Era înfăşurat pînă la glezne într-un halat lung, căptuşit cu mătase, iar în jurul gîtului avea un fular alb, înnodat cu neglijenţă. Părea mic de stat, dar era bine proporţionat. începu să vorbească iar, cu o voce uscată, egală, fără vibraţie, dar precisă şi răsunătoare.

— Domnul Chérouvier, pe care-l poreclim între noi, după împrejurări, Ieremia, sau Indignatul de carieră, sau

Profetul Contraescarpei, din cauza domiciliului său, sau Generosul, fără rost — ah! nu-i foarte spiritual, te rog de mii de ori să mă ierţi, Athena, — domnul Chérouvier a publicat ieri în *Paris-Journal* un articol după gustul lui, pe care te-ai îndurat să nu-l citeşti, scumpa mea, dar caie, pentru noi, ridică o problemă cu un aspect cel puţin patetic, repet acest lucru.

— Stai puţin ! Stai puţin ! spuse Emmanuel des Combes, poate că doamna Fauvet n-a luat cunoştinţă de articolul apărut în *Miroir Universel.*

Des Combes era un vlăjgan înalt, cu o faţă cinstită şi sinceră, în care predomina un nas gros, mare şi nevinovat de actor. Îşi pironise asupra lui Fauvet o privire atentă, în care se desluşea adesea o nuanţă de admiraţie extaziată.

— Trebuie totuşi să recapitulăm problema, spuse el cu o voce frumoasă, sinceră şi simpatică. *Le Miroir Universel,* ziar ilustrat de mare popularitate, a publicat joi un articol însoţit de numeroase documente fotografice asupra efectului aproape exploziv produs, în ultimele săptămîni din ajunul armistiţiului, de anumite gloanţe de puşcă folosite în armata bulgară.

— Perfect, reluă Fauvet. Articolul acesta l-a înflăcărat numaidecît pe preacombustibilul domn Chérouvier, care a publicat la rîndul lui un articol invitînd întreaga lume intelectuală — chiar aşa — să protesteze împotriva a ceea ce el numeşte o dezonoare a civilizaţiei. In clipa de faţă, toţi cavalerii umanitarismului sînt probabil în mişcare şi nu mi-e greu să mi-l închipui pe cumnatul nostru, Laurent Pasquier, circulînd prin spitale şi laboratoare cu o listă în mînă.

— Nu vorbi despre Laurent cînd nu-i de faţă ca să-ţi răspundă, spuse Cécile pe un ton rigid.

r — Ceea ce am spus nu-i o jignire la adresa lui Laurent, ale cărui remarcabile calităţi le cunosc şi căruia îi spun totdeauna tot ce cred că trebuie să-i spun. Dar să nu ne depărtăm de adevărata problemă. Trebuie să înţelegi, Athena, că oamenii de felul domnului Chérouvier vor ajunge să încurce definitiv discuţia, pe care noi ceilalţi ne silim s-o înnobilăm şi s-o înălţăm neîncetat. Problema gloanţelor explozive merită să fie examinată de specialişti. Pe noi nu ne interesează. Ceea ce ne interesează, ba chiar în cel mai înalt grad, e mania lui

Noël Chérouvier de a introduce elemente sentimentale, elemente paraizite, în problema civilizaţiei, care e o problemă de inteligenţă pură.

— Mi s-a spus că poetul grec Matsukas vizitează des armata din Epir şi că se adresează ostaşilor, rosti în timpul unei pauze un tînăr care se numea Siegfried Léon.

— Prima datorie a unui spirit care vrea să fie mereu în stare de a-şi îndeplini funcţia esenţială este să-şi păstreze ceea ce eu aş numi facultatea de opţiune, declară Richard Fauvet. A doua datorie a spiritului este să nu se lase niciodată păcălit. A treia datorie a spiritului este să evite cu grijă vicleşugurile, care pot, fie să-l umilească, fie să-l transforme într-un sclav. M-am întrebat, dragă Des Combes, cine dintre noi trebuia să răspundă lui Chérouvier pentru a preciza poziţiile noastre. Dacă n-aveţi nimic împotrivă, voi scrie eu articolul; l-am şi pregătit în minte şi vom mai apuca să-l introducem în numărul viitor al revistei. Dar ce faci, Athena?

Cécile se ridicase în picioare, calmă, cu faţa destinsă. Richard Fauvet reluă, cu o voce potolită şi limpede:

— Nu dispreţuiesc naivitatea. Afirm doar că e adversarul cel mai primejdios al inteligenţei, al acestei inteligenţe care înţelege şi cântăreşte orice şi care ştie să aleagă. Zău, chiar vrei să pleci, draga mea? Nici nu ştii cît de rău îmi pare.

— Iartă-mă, Richard...

Cécile, dacă ne-ai face din cînd în cînd plăcerea de a participa la conversaţiile noastre, ai spune desigur lucruri delicate şi adînci, care ne-ar desfăta şi ne-ar fi de folos. Nu protesta, Athena. Eu nu sînt muzician, totuşi mi se pare uneori că mi s-a încredinţat menirea de a înţelege şi de a explica ceea ce dumneata ştii să faci atît de bine, menirea de a-ţi glorifica descoperirile şi de a-ţi desluşi greşelile. Nu te încrunta, draga mea, eşti cea mai mare pianistă din lume, dar uneori greşeşti, de pildă cînd faci o mică criză de sentimentalitate, cînd suferi de ceea ce noi am numi un uşor acces de chérouvism.' O clipă! O clipă! Dă-mi voie, Cécile, să-ţi spun Q vorbă între patru ochi.Richard schiţă cu inina un gest in direcţia celor de faţă, o întovărăşi pe Cécile pînă pe palier şi tra^e cu liotă- rire uşa în urma lui.

— Athena, scumpa mea, spuse el cu o voce care devenise deodată dulce şi mîngîietoare. Eşti cea mai glacială dintre zeităţile binefăcătoare. Se află la mine oameni care te admiră, care te iubesc chiar. Nu te-ai milostivit să acorzi nici unuia dintre ei o privire, un cuvînt, un zîmbet.

— Iartă-mă, Richard, spuse Cécile depărtînd braţele cu o jenă pe care nu izbutea s-o ascundă. Nu ştiu cum să intervin în discuţiile voastre. Mă simt îngrozitor de stîngace, mă simt aproape nelalocul meu. Şi cred că e mai prudent să tac.

— Dacă ai fi fost mai milostivă, reluă Richard, căutîndu-şi cuvintele, te-aş fi rugat poate... Dar nu, nici gînd.

— Spune totuşi, rosti Cécile. Da, dragul meu, spune.

— Ah! nimic, Athena, voiam să-ţi cer o pomană.

Vorbea pe un ton preţios, silindu-se să pronunţe ***th*** sisîit ca grecii.

— Nici măcar n-ai observat-o pe Simone Vèze, fata aceea care-i eleva mea la Sorbona.

— Păi o cunosc. Cred că o cunosc.

— Ai putea să ştii că are oarecare aptitudini muzicale. Ba chiar, talentul ei e plăcut. Dacă prima pianistă a secolului i-ar da cîteva sfaturi... Ah! N-am vorbit de lecţii, ar fi prea mult... Dar cîteva sfaturi...

Cécile izbucnise în rîs.

— De ce rîzi? spuse Richard, cu un aer sever şi ofensat. Iţi cer un lucru foarte simplu. Sper că n-ai să te înfurii.

Cécile ridică din umeri şi puse mîna pe balustrada scării.

— Nu-i vorba de furie, spuse ea scuturînd din cap. N-am să mă înfurii niciodată împotriva dumitale, Richard. Ba da! Ascultă-mă, Richard: n-am să mă înfurii împotriva dumitale decît o singură dată. O singură dată !

— Asta înseamnă? întrebă Richard cu un aer atent şi ironic.

— Asta înseamnă că sînt anumite lucruri — numai două sau trei lucruri, nu mai mult — pe care nu vreau să le faci. Eşti cel mai liber dintre spiritele libere, Richard; dar există două sau trei lucruri pe lumea asta pe care tiu trebuie să le faci şi pe care nu le vei face.

— De pildă?

— Ai să-ţi dai singur seama la momentul oportun, dacă acest moment se va ivi vreodată.

Cécile coborî scara fără să întoarcă capul. După o clipă, auzi închizîndu-se uşa fumoarului. Trecu prin salon, intră în sala de muzică, aruncă în jurul ei o privire calmă şi cercetătoare, se întoarse, trecu iar prin salon, intră în sufragerie, se uită la vasul de faianţă veche de pe măsuţa de servit, îl luă cu o mînă uşoară şi-l azvîrli într-un colţ pe duşumea unde se sparse în mii de bucăţele.

După aceea, Cécile inspiră adînc de două-trei ori. Dacă cineva ar fi văzut-o în clipa aceea, ar fi fost surprins văzînd cît de grăbit fremătau nările nasului ei, în timp ce albul ochilor se congestiona îngrozitor.

In sfîrşit, Cécile tuşi ca un om care se înăbuşă, apoi se întoarse spre scara pe care o urcă în fugă, trecu — fără a încetini pasul — palierul primului etaj, ajunse pînă la al doilea, intră toţ în fugă în camera copilului, ridică în braţe băieţaşul care se juca pe covor, şi începu să-i muşte părul murmurînd tot felul de silabe nedesluşite:

— Biouche ! Biouchou! Biounette! Numai al meu.Ma... Ma... spune încet, încetişor: Ma... Ma... Ma minouche... Ma-ti, sandi, dino, noti, notout, dragul meu, sufleţelul meu. Trage-mă de nas. Suceşte-mi urechea. Trage-mă de păr. Trage un smoc bun de păr. Bine. Bine.

Bibab. Boubab... Brrrrr... Brrrrou... Brrrraou... Tililipom-pom. S-a sfîrşit. Gata. Mama s-a vindecat.

CAPITOLUL VII

CIT PRIVIRE LA CARIERA LUI RICTIARD KAITVET. MORAVURILE FILOZOFILOR MONCELIENI. DIALOU INTRE SOŢI. DESPRE O STATUIE A MINERVF.I. PROGRAMUL UNEI ZILE DE LUCRU.

Cu o răbdare răutăcioasă, mereu zădărnicită, dar mereu trează şi mereu renăscîndă, Richard Fauvet îşi căuta de zece ani de zile drumul în haosul luxuriant al cunoaşterii omeneşti. Îşi luase de timpuriu şi în mod strălucit o licenţă in filozofie. Apoi, în urma unei neaşteptate şi tainice revelaţii, începuse să studieze medicina, înscriindu-se> în acelaşi timp la Facultatea de Ştiinţe. înarmat cu o licenţă în Ştiinţele Naturale, renunţase la medicină după mulţi ani de eforturi, pentru a se consacra cercetărilor de laborator. Urmase sfaturile lui Olivier Chalgrin şi-şi prezentase după aceea la Sorbona o teză masivă de doctorat. îndată după ce acordase biologiei această dovadă magistrală de interes, uneltise multă vreme pentru a obţine un post de curînd înfiinţat şi foarte bine plătit în laboratorul de psihologie experimentală. După ce cucerise, nu fără greutate, această slujbă, debutase brusc în literatură publicînd scurte eseuri şi înfiinţînd grupul de la Monceau, apoi *Caietele Noului Portic.* Deşi nu bine- voia să dea nimănui, nici chiar intimilor, cea mai mică indicaţie asupra intenţiilor şi demersurilor sale, profesa cu satisfacţie aşa-zisa doctrină a „investigaţiei necondiţionate", care putea justifica toate toanele, toate capriciile şi eventual toate renunţările şi toate eşecurile sale.

Era unul din spiritele acelea reci, care pentru a se însufleţi şi a scoate cîteva scîntei au nevoie de un conflict, adesea chiar de un şoc excitant cu alte spirite. De altfel, Fauvet nu răsplătea această binefacere prin gratitudine, ci mai curînd cu un dispreţ zîmbitor. Odată stîrnit, urnit din loc, devenea scînteietor. O conversaţie îi provoca o beţie din care scotea cele mai frumoase efecte, ceea ce nu-l împiedica să slăvească mereu avantajele singurătăţii şi foloasele unei izolări care-i inspirau o groază ascunsă. Nu gîndea decît vorbind şi

era atît de expert în aceste exerciţii de capricioasă gimnastică, încît adesea se avînta în vorbire cu speranţa, niciodată înşelată, că înlănţuirea cuvintelor îi va procura pînă la urmă toate foloasele raţionamentului şi că, astfel, o uşoară bunăvoinţă a norocului i-ar înlesni o descoperire, care s-ar fi putut să fie genială.

Suferea, fără să mărturisească, de marea lui ariditate spirituală. Multă vreme nutrise speranţa, nemărturisită nici unei fiinţe omeneşti, că prezenţa, influenţa, poate chiar dragostea soţiei sale, artistă cu însuşiri miraculoase, îl va fecunda, îl va transforma, mai mult chiar, îl va descătuşa şi va face să ţîşnească o fîntînă din terenul acela stîncos. Luni de zile, ani de zile, îi făcuse o curte rafinată şi insinuantă. Succesul acestui îndelungat asediu care veni brusc, neaşteptat şi aproape stingheritor pentru el, îi provocase în primele luni crize violente de orgoliu. Curînd însă, istovit de un efort atît de periculos, şi dîndu-şi repede seama că nimic, nici chiar norocul unei căsătorii de acest fel, nu va putea modifica structura intimă a sufletului său, se apucase iar de palavre, de exerciţii de „investigare necondiţionată", de cercetări în zig-zag şi de ceea ce, în jargon moncelian, Richard numea gamele şi arpegiile intelectualităţii pure.

Richard avea un arsenal de sentinţe şi de termeni pe care-l punea în pas cu actualitatea şi-l împrospăta rar. Jocul de predilecţie al filozofilor din parc era nu să-şi verifice cu ajutorul evenimentelor axiomele şi doctrinele, nici să însufleţească dogmele cu ajutorul observaţiei şi al experienţei, ci, dimpotrivă, să înscrie cu orice preţ materialul vieţii în tiparele unei ideologii chiţibuşare şi să respingă cu dispreţ ceea ce părea incompatibil cu acest exerciţiu.

Spirite generoase şi umane, ca de pildă Emmanuel des Combes, fuseseră de la început fermecaţi, uluiţi, dominaţi de farsele şi de prestigiul retorului sec şi cinic. Richard îşi aduna discipolii, pe care-i numea prietenii săi, căci se folosea ostentativ şi uneori cu oarecare batjocură de o terminologie afectivă. Şeful *Noului Portic* trăia înconjurat de o curte care-i asculta supusă chemarea şi-i accepta cuvîntul. îi plăcea intimitatea femeilor tinere, faţă de care avea o atitudine obraznică

şi dezmierdătoare şi pe care, în cursul exer- ciţiilor sale de dialectică, le învăluia în gesturi delicate şi insinuante.

Deşi Cécile nu intervenea niciodată în dezbaterile *Porticului*, uneori ajungeau pînă la ea ecouri, iar alteori, chiar în cursul unei convorbiri intime, avea brusc prilejul să se împotrivească frazeologiei monceliene. Atunci se apăra cu înflăcărare şi cu îndîrjire.

— Cécile, ofta Richard, n-ai nici un cusur, ceea ce-i intimidează teribil pe cei din jurul dumitale. Recunoaşte chiar că e o lipsă. Suferi de o lipsă de lipsuri, care provoacă fireşte şi suferinţa noastră, a celor slabi.

Şi cum pe buzele tinerei femei se ivea un zîmbet polar, Richard continua:

— N-ai cusururi, asta înseamnă că eşti neîndurătoare. Eu am cusururi, Athena, fiindcă mi-e milă de alţii.]

— Mă supără grozav porecla asta, Athena.Zău? Ce mofturoasă eşti! Nu cunosc nici un nume mai frumos. N-ai fost niciodată la Institut? Nu, desigur, slavă Domnului! Ce să cauţi în ocna aceea? Ei bine! La picioarele scării, e o statuie a Minervei care-ţi seamănă.

— Eşti convins că nu eşti uşuratic? îl întrebă brusc într-o zi Cécile, în cursul unei astfel de convorbiri.

Richard ridică din umeri şi prinse din zbor mîna soţiei sale.

— Nu te teme, murmură el. Mîinile dumitale sînt o comoară a lumii, n-am să le fac nici un rău. Mă întrebi dacă sînt uşurai ic? Nu, sincer vorbind, nu cred. Dar sînt bolnav, Cécile, fără îndoială că sînt bolnav.

Richard avea sufocări, pe care unii medici le atribuiau astmei, iar alţii unui emfizem şi pe care el le explica prietenilor şi elevilor săi punîndu-le în seama unor aşa-zise fenomene anafilactice... Furat de una din temele sale obişnuite, suspină cu o voce care se muia treptat luînd un accent sincer:

— Eşti bună, Cécile, ba da, ba da, te fereşti să te trădezi, dar e un fapt indiscutabil. Eşti bună, şi faţă de nevrednicul dumitale tovarăş de viaţă manifeşti un sentiment, pe care l-aş putea numi... cordial. După cum vezi, nu exagerez şi-mi cîntăresc bine cuvintele. Păcat că nu crezi în boala mea. Admiţi eventual că sînt inteligent, că am oarecare cultură, ba chiar că mă pricep oarecum la muzică, la muzica dumitale ; dar nu pari să înţelegi că sînt un om bolnav. Cécile, draga mea, am convingerea intimă că-ţi voi da într-o zi o demonstraţie categorică şi finală a acestei boli, a cărei existenţă vei ajunge s-o admiţi în ziua aceea.

— Nici dacă ai vrea să mă nelinişteşti n-ai proceda altfel, spuse Cécile zîmbind.

— Rîzi ! Ai rîs ! strigă tînărul. Nu poţi să negi: ai rîs. E foarte dureros pentru mine. Ştii să exprimi suferinţa prin arta dumitale mai bine ca oricine pe lumea asta şi, uneori, mi se pare că o exprimi numai cum ar face zeii, care n-au suferit niciodată.

— De unde ştii?

— Sînt aproape sigur. Eu sufăr mai mult şi mai cumplit decît oricine, continuă el cu glas coborît şi plin

de convingere. E un privilegiu dureros, crede-mă. Mi-e destul să mă

— gîndesc intens la un punct oarecare din trupul meu, că începe numaidecît să mă doară. E absurd, dar aşa e.

Şi fiindcă Cécile se îmblînzi şi-i trecu uşurel mina prin păr, Richard se înduioşă de tot:

— Cécile, murmură el. Nu eşti oare îngerul meu cel buri? Te-ai măritat cu un infirm, care nu se poate lipsi de dumneata.

— Trebuie să te îngrijeşti serios, îi mai spuse Cécile.

Richard ridică braţele spre cer:

— Ra nu, ba nu, gemu el. Sînt oarecum medic. Am renunţat la medicină fiindcă n-aveam încredere în ea. La baza mai tuturor bolilor noastre se află terapeutica. Uite, pe vremuri, crizele mele începeau cu lungi accese de tuse. Acuma nu mai tuşesc. Nu înţeleg nimic.

— Poate că e un semn bun.

— Nu, nu, e foarte îngrijorător. Nimeni nu înţelege ce înseamnă. Nu zîmbi, Athena. Nici nu ştii cît mă supără văzînd că suferinţele mele te fac să zîmbeşti.

Richard îşi aduna trăsăturile feţei într-un rînjet ironic. Avea o faţă frumoasă şi regulată, cu pielea mată, străbătută de o mustaţă fină. Doi favoriţi subţiri, uşor încreţiţi, coborau dinspre tîmple pînă la jumătatea obrajilor. Cînd vorbea, vîrful nasului se mişca, întovărăşind mişcările buzei superioare.

Cécile se aşeza iar în faţa pianului şi Richard se apuca de lucru, adică se cufunda iar într-o singurătate pe care o suporta cu destulă greutate. Avea totdeauna nenumărate lucruşoare de făcut, care-l distrăgeau multă vreme de la o reculegere necesară muncii. Numerota toate acţiunile pe care trebuia să le facă, de teamă să nu uite vreuna. Era mereu torturat de superstiţia ordinei în care trebuiau săvîr- şite aceste lucruri. Dacă voia să se apuce de lucru, se întreba mai întîi dacă nu-i mai bine să scape de grija unei scrisori urgente, sau să-şi redacteze raportul, sau să procedeze mai întîi la o lectură cu adnotări. Ajuns în acest punct al dezbaterii interioare, îşi amintea că ar fi mult mai cuminte să se ducă să-şi spele mîinile. Se pregătea tocmai să-şi realizeze intenţia, cînd privirea i se oprea asupra dicţionarului deschis încă de dimineaţă pe masă. Întîi să-şi strîngă dicţionarul ! Se achita suspinînd de această operaţie. Abia pusese

dicţionarul la loc că zărea bucheţelul de flori aşezat zilnic

pe marginea unei tăbliţe. Era un bucheţel drăguţ, dar apa nu fusese schimbată din ajun şi răspîndea un miros uşor de fermentaţie vegetală. Va schimba chiar el apa, fiindcă tot trebuia să facă cineva lucrul acesta. Zgomotul robinetului îi amintea că-i era sete. Punea jos vasul de flori şi se ducea că caute un pahar, şi fiindcă obişnuia să-l şteargă totdeauna înainte de a-l duce la gură, se întorcea la el în cameră ca să ia un şervet. In timp ce-l căuta, îşi spunea cu oarecare amărăciune că e absolut imposibil să lucrezi, cînd vrei să faci tot ce trebuie făcut.

între timp, ziua se pierdea treptat în neant.

CAPITOLUL VIII

O LECŢIE DE MUZICĂ. MĂRIE DE FERRAS SAU O VOINŢA INSUFICIENT SERVITĂ. GERTRUDE SCHMUTZ SAU MUZICA ÎNSEAMNĂ TĂCERE. MAXIME GIARD A FOST DĂRUIT DIN PLIN. SIMONE VEZE SAU CONŞTIINŢA ÎNCĂRCATĂ. FRAZE PLINE DE AMĂRĂCIUNE.

Cécile şi fratele ei Laurent s-au aşezat unul lîngă altul pe o banchetă tare în sala de muzică. De cealaltă parte a estradei, elevii alcătuiesc un grup atent şi intimidat. în mijlocul estradei, o fată a rămas nemişcată în faţa pianului. E mărunţică, mîinile ei au degete scurte şi viguroase. Pe chipul ei se citeşte evlavie. Probabil că inima ei bate cu putere sub bluza de dantelă. Picioarele încălţate în pantofi fără tocuri se sprijină pe pedale. Cécile face un semn cu degetul şi fata începe să cînte.

Trăsăturile chipului ei, care au fost pînă acum crispate, îşi schimbă aproape numaidecît expresia. S-au descompus deodată sub acţiunea efortului şi a unei dorinţe tainice. Nu-i o debutantă; şi-a chinuit ani de zile instrumentul. Dacă cineva ar auzi-o pentru prima oară, ar spune că are talent. Totuşi, Cécile o priveşte cu milă, poate chiar cu durere. Gura fetei ia o expresie aspră şi se strîmbă treptat: obrajii devin supţi. Fata strînge dinţii şi gîfîie. Se simte că-i înspăimîntată, că se va izbi de o piedică inevitabilă, că nu poate să nu se izbească de ea. Atunci Cécile se ridică în pi-

cîoarc, se opreşte îndărătul fetei; se îndreaptă spre pian şi respiraţia ei face să palpite panglica pe care eleva o poartă în păr. Cécile rosteşte încet, foarte încet, cuvinte vrăjite, li spune aşa:

— Respiră, Marie, respiră adînc. Aşa, de cîteva ori în şir. Fă-mi plăcerea asta, Marie... Destinde-te, de dragul meu, Marie, ca să nu mă necăjeşti.

Marie de Ferras cedează, se moaie, e biruită de rugămintea misterioasă. Din moment ce Cécile e în spatele ei, poate că Marie de Ferras are s-o scoată la capăt cu fraza cea lungă din pagina a treia... Totuşi, suferă, suferă. Ar vrea să strige, să geamă. Cum se poate că, deşi e atîta dragoste în ea, nu are har? Cum se poate că între sufletul şi trupul ei există o prăpastie atît de înfricoşătoare? Cum se poate că, deşi înţelege atît de bine tot ce-i spune tînăra doamnă, e incapabilă să exprime cu degetele ceea ce simte atît de perfect cu inima?

Efortul pe care-l face Marie e atît de mare, încît o urîţeşte. Ştie, simte asta şi, probabil că tocmai de aceea, face una după alta două greşeli împotriva cărora a luat de cîteva zile măsuri de prevedere atît de dureroase. Dar nu face nimic, nu face nimic. Marie va ajunge totuşi o artistă, o mare artistă, fiindcă vrea. Totul e posibil cînd vrei... Ah ! ! Dumnezeule! Iată şi a treia greşeală... E prea tîrziu. A făcut-o. Şi totuşi Marie a studiat ore întregi pagina aceasta. Cu atît mai rău ! Are s-o mai studieze o dată.

S-a sfîrşit. Iată coroana şi bara dublă. Ultimele vibraţii îşi iau zborul şi se pierd în depărtare. Marie de Ferras a rămas roşie şi tremurătoare în faţa pianului şi îndreaptă spre Cécile o privire plină de spaimă. Cécile atinge cu mîna ei rece obrajii fierbinţi ai bietei Marie şi rosteşte cu blîn- deţe vorbe care ar vrea s-o întărească, s-o încurajeze, vorbe pline de compătimire, pe care Marie de Ferras le primeşte cu o recunoştinţă însetată, dar care n-o amăgesc.

Acum e rîndul Gertrudei Schmutz. S-a şi aşezat şi degetele ei au şi început să galopeze pe clape. Cécile nu-şi poate stăpîni un hohot de rîs.

— Nu, Gertrude, nu. Înainte de a produce un sunet, înainte de a face măcar un preludiu, trebuie să se facă tăcere în jurul şi în interiorul dumitale, trebuie să

purifici lumea întreagă printr-o tăcere mare şi calmă. Ţi-am spus de o sută

—

— de ori, Gertrude, ca muzica e arta tăcerii. Nu te teme că abuzezi de atenţia noastră. Şi noi, cei care te ascultăm, avem nevoie de tăcere aşa cum ai nevoie dumneata. Acuma începe, Gertrude.

Gertrude Schmutz e o fată înaltă, cu pieptul plat şi cu mîinile lungi. Are un obrăjior drăguţ ale cărui trăsături uneori trădează, alteori afectează sensibilitate. Buza superioară e mereu în mişcare, ascunzînd şi dezvelind pe rînd dinţi frumoşi, albi şi mari. Gertrude cîntă o poloneză de Chopin. Şi numaidecît începe să se zvîrcolească şi să fredoneze. Cîntă bine, cu uşurinţă, cu un talent aproape matur. Dar parc-ar chema în ajutor toate fibrele fiinţei ei. Se apleacă, se îndreaptă iar. Oftează lung. Face cu degetele o gimnastică nestăpînită care prelungeşte sfîrşitul sonorităţilor printr-un desen în spaţiu. Nu împotriva naturii trebuie să lupte ea: muşchii o ascultă cu uşurinţă. Dar e lesne să-ţi dai seama că visează emoţii violente. Ar vrea să le comunice şi, în primul rînd, să fie sigură că le simte ea însăşi.

Şi iată că Cécile e acum teribilă, deşi continuă să zîm- beascâ. A rămas în picioare lîngă eleva ei. Ii vorbeşte cu glas scăzut în toiul vacarmului şi spune:

— Te gargariseşti. Nu mă asculţi. Nici pe dumneata nu te asculţi, încerci să te zăpăceşti, să te asurzeşti. Nu te gîndeşti decît la timpii tari, aşa că nu mai e ritm, ci numai un schelet de ritm... Şi eu cred că trebuie să te gîndeşti în primul rînd la ce cînţi, numai că dumneata te gîndeşti cu sentimentalitate. Ar trebui să gîndeşti muzical. Dacă nu înţelegi ce-ţi spun, mica mea Gertrude, înseamnă că nu eşti pianistă. Mai bine decît atît nu pot să-ţi explic...

Atunci Gertrude Schmutz se opreşte. Pare mirată, dar nu-i neliniştită. Zîmbeşte cu dinţii ei albi şi nu aşteaptă decît un semnal ca să pornească iar. Ba chiar porneşte înainte de semnal şi-şi înclină bustul în faţă, apoi se îndreaptă iar, exprimînd efortul. Se pleacă în dreapta, în stînga. Ridică în sus mîinile crispate pe care le va repezi din nou brusc, ca pe nişte păsări de pradă. începe iar să fredoneze. Ba chiar, uneori, gîtul ei face tot

atîta zgomot cît fac mîinile. Tropăie, îşi mişcă scaunul. Pînă la urmă, Cécile începe să rîdă vesel, din toată inima. De fapt, toată lumea rîde şi aşa se întîmplă întotdeauna cu Gertrude Schmutz.

— Nu, nu, mai spune Cécile. Ai să pregăteşti *Partita.* Numai Bach va putea să te vindece. Am să te pun în lanţuri. Mai stai totuşi o clipă.

Cccile s-a aşezat la pian. Pune un deget, apoi două degete pe clape. Numai cîteva note! Notele acestea ar trebui să fie uzate, ofilite, de cînd le tot cîntă oamenii, de cînd izbesc în corzi sau şuieră în tuburi sonore. Dar nu, sînt la fel de noi ca în prima zi a creaţiunii. Nu sînt sunetele pe care le scot alţii, sînt chiar sufletul ei, viaţa şi substanţa ei.

Cécile cîntă prima pagină din faimoasa poloneză. Şi-n limp ce cîntă, vorbeşte ca pentru ea însăşi. Spune:

— Există zile binecuvîntate, zile în care, dacă izbim într-un cristal, scoate un sunet care se potriveşte perfect cu cîntecul nostru interior. Ah ! Gertrude ! E drept că iubeşti muzica, dar n-o respecţi. Stai puţin, Gertrude, stai puţin !

Cécile mai cîntă cîteva măsuri şi toată lumea tace.

De obicei, o bucată muzicală executată nu prea e niciodată aşa de frumoasă ca cea pe care o auzim în vis. Chiar cîntată de mari artişti, o bucată muzicală ne lasă adesea o deziluzie tainică şi amară, fiindcă în visurile noastre trăim cu muzica sferelor. Dar ceea ce cîntă Cécile e tot atît de frumos ca în vise şi, dintr-o dată, e chiar mai frumos.

Cécile se opreşte, dă din cap şi face un semn către Maxime Giard. E un băiat de cincisprezece ani. Ai spune că abia aşteaptă să se sfîrşească lecţia ca să se joace cu bile. Zîmbeşte cu un aer bozumflat şi are un obraz copilăros, trandafiriu şi rotund. Sub bărbia cu gropiţă, e legată o lavalieră bleumarin cu buline albe. Se aşază la pian cu mişcări cam greoaie şi aproape indiferente. Aşteaptă semnalul şi apoi începe exact cînd trebuie. Cîntă o sonată de Mozart. Cécile s-a aşezat lîngă el, astfel încît să-l poată privi în faţă. Din cînd în cînd, face cîte un semn imperceptibil cu gura sau cu sprîn- cenele. Uneori, ridică un deget. Cînd vorbeşte, spune lucruri foarte misterioase:

— Mai departe. Şi mai departe... Da, da! Mai puţin rece. Ascultă, Maxime, mai multă umbră înainte de şaisprezecimi...

Şi, foarte firesc, copilul traduce cu degetele sfaturile acestea ciudate. Umbra, depărtarea, răceala, totul devine inteligibil şi apropiat, între Cécile şi băiatul acela se înfiripă un limbaj secret, ca între două fiinţe de aceeaşi rasă, crescute în acelaşi climat. Cécile ştie prea bine,că, deşi nasul lui e gros, obrajii sînt cam greoi, bustul cam prea mare, fruntea lipsită de frumuseţe, băiatul acela a primit din plin barul. Totul e simplu pentru el, chiar şi durerea. Totul e accesibil pentru el, chiar şi ceea ce se numeşte în muzică adîncurile gîndirii, căci prăpastia lui Mozart nu este unul şi acelaşi lucru cu prăpastia lui Aristotel. Poate că Cécile are să-l dojenească, fiindcă are un sentiment cinstit al justiţiei distributive. Va spune cu un aer nemulţumit:

— Maxime, nu munceşti destul...

Ei şi ! Cécile ştie din prima zi, de la prima lor întrevedere, că băiatul cu capul mare şi rotund a primit toate darurile, poate chiar şi darul muncii, fără de care toate celelalte nu sînt decît aburi şi fum.

Cécile s-a întors şi s-a aşezat iar lîngă fratele ei. Priveşte micul grup de elevi şi spune cu voce egală:

— Acuma e rîndul domnişoarei Vèze... Ce să cînţi, domnişoară? Păi, e foarte simplu, ce ai pregătit.

Simone Vèze e o fată slabă, pe care în ciuda numelui, poţi s-o iei drept evreică. Are nişte ochi superbi, înceţoşaţi, întunecaţi, umezi, a căror privire începe numaidecît să şovăie cînd e emoţionată. Mîinile i se umezesc numaidecît, le şterge mereu cu o batistă mică pe care o lasă pe pian. Fiindcă Cécile pare să aştepte, domnişoara Vèze începe să cînte, fără stîngăcie şi cam şcolăreşte, o rapsodie de Liszt.

Cécile s-a apropiat pe nesimţite de pian. încetul cu încetul, cei de faţă îşi dau seama că fata se împotriveşte unui sentiment de jenă pe care n-o poate învinge. Şi totuşi, Cécile nu spune o vorbă, nu exprimă o critică sau o părere, nici măcar printr-un tremur al pleoapelor.

Simone Vèze face o greşeală, apoi mai face una, şi încă \ina. Picături de sudoare se adună pe tîmplele şi pe nările ei. Uneori, îşi ridică de pe pian privirea înspăimîntată care dă tîrcoale în jurul artistei, apoi se întoarce la pian. Şi iată că domnişoara Vèze cîntă infect, se poticneşte la fiecare notă şi, deodată, ascunzîndu-şi faţa în mîini, începe să plîngă în hohote, ceea ce o desfigurează şi o face aproape hidoasă.

Cécile n-a schiţat nici o mişcare, nici un gest. Rosteşte cu voce foarte liniştită:

— îţi dai seama, domnişoară, că nu pot să-ţi spun nimic. Mai încearcă o dată, domnişoară. într-o zi cînd ai să le poţi stăpîni mai bine.

Simone Vèze îşi caută pe dibuite batista şi pleacă împle- ticindu-se. Cécile a rămas dreaptă şi nemişcată lîngă pianul în al cărui lemn strălucitor i se oglindeşte chipul.

Ceva mai tîrziu, după ce sala de muzică s-a golit de elevi, Laurent începe să se plimbe binişor, cu mîinilfe în buzunare şi spune:

— Cînd eram mic, muzica mă ajuta să văd anumite lucruri... Ţi-am spus adesea lucrul ăsta, dar tu-ţi băteai joc de mine. Se vede că am progresat, soră. Muzica nu se mai traduce în imagini pentru mine, ci îmi alină sufletul, sau mă îndurerează, sau mă frămîntă. Mă uşurează şi mă face fericit, sau, dimpotrivă, îmi agravează toate durerile, aţîţă sau înveninează tot ce e în inima mea. Nu spui nimic?

— Nu, răspunde Cécile, nu, nu spun nimic.

Şi fiindcă fratele ei o priveşte stăruitor, continuă:

— Ştii bine că eu nu sînt sentimentală. Ştii bine că, din toţi membrii familiei, n-am sărutat-o decît pe mama şi încă la ocazii mari. Nu pot suferi moftangiii, fricoşii, plîn- găreţii. Nu-i pot suferi nici pe ceilalţi, cum să-ţi spun? pe oamenii cu idei.

Cécile se plimbă pe estradă, închide pianul şi strînge partiturile cu un aer obosit. Murmură fără să se uite la Laurent:

— Cînd eram copii, ne gîndeam, tu şi cu mine, că muzica poate îndestula toate nevoile, că ne dă orice, că ne ţine loc de orice. Da... Ascultă, Laurent. Am trăit numai din Bach, Mozart, Haendel şi Couperin. Dar de două zile, sînt chinuită de duhoarea infectă a străzii, o duhoare abjectă, care mă dezgustă şi de care mi-e silă. Asta înseamnă că nu sînt pură. Nu avem decît ce merităm.

CAPITOLUL IX

FRATELE SPION. ÎNTUNERIC ŞI TĂCERE ÎN BISERICA SAINT-FRANŢOIS-DE-SALES. O RUGĂ AUZITĂ DE ÎNGERI.

Noaptea de ianuarie era umedă şi vijelioasă, aşa că Laurent îşi ridică mai întîi gulerul pardesiului, apoi se adăposti sub o poartă. De cealaltă parte a străzii, scăldată la bază de lumina unui felinar, vedea casa din care ieşise. Laurent ştia că Cécile trebuia să plece şi că n-avea să aştepte multă vreme. O clipă,numai o clipă, şi în fugă, îşi spuse că nu dădea dovadă de o discreţie exemplară. Apoi ridică din umeri şi se puse iar la pîndă, lovind cu tălpile în pămînt ca şcolarii.

Cît-eva clipe după aceea, Laurent văzu uşa deschizîndu-se şi pe Cécile ivindu-se în lumina de pe trotuar. Purta un palton lung şi negru, pe care Laurent îl cunoştea foarte bine. O pălărie cu boruri mari şi o voaletă deasă îi ascundeau trăsăturile.

Porni numaidecît cu paşii aceia iuţi şi înaripaţi pe care în anii copilăriei Laurent îi compara cu paşii Nikeei, cu dansul victoriei. îşi adunase cutele fustei şi le ţinea cu mîna stîngă. Mîna dreaptă o strecurase într-un manşon foarte mic. Nu era prea înaltă, dar era elegantă şi subţire. Cel mai neînsemnat dintre gesturile ei respira hotărîre, avînt şi o voinţă neclintită.

Cécile o luă în sus pe rue de Prony în direcţia opusă parcului. Nu părea că se întreabă încotro s-o ia, paşii ei trădau o siguranţă deplină.

Laurent o urma de la distanţă, atent să n-o scape din ochi şi ferindu-se să nu fie văzut; dar Cécile umbla repede şi nu întorcea capul.

O luă curînd pe o străduţă liniştită, apoi străbătu un bulevard larg, bătut de vînturi, şi în cele din urmă, Laurent o văzu apucînd pe o stradă care părea să fie rue Brémontier. în clipa aceea, Laurent întoarse capul ca să se ferească de o trăsură. După ce scăpă de primejdie, privi din nou drept înainte şi-şi dădu seama că Cécile dispăruse.

Laurent mai făcu cîţiva paşi adulmecînd, cu un aer îngîndurat: ajunsese în faţa bisericii Saint-François-de-Sa- les. Era un edificiu mic şi lipsit de frumuseţe. Un fel de biserică de tîrguşor, vîrîtă cu sila între zidurile înalte şi oarbe ale clădirilor pariziene.

Laurent rămase o clipă locului, întrebîndu-se ce să facă, apoi intră în biserică.

La ora aceea, în interiorul ei domneau întunericul şi tăcerea. Buchete de flăcări fragile tremurau în fund, în cor. Cîţiva oameni nevoiaşi se încălzeau în faţa gurilor de căldură, care exală un miros de piatră încălzită, de praf şi de aer închis. O clipă, Laurent căută cu o privire pe care întunericul o orbise. Apoi o zări pe Cécile.

Rămăsese în picioare în naos, chiar lîngă aleea centrală, îşi lăsase manşonul pe un scaun şi stătea dreaptă, cu braţele atîrnînd şi cu mîinile deschise. Privea spre cor, ale cărui ziduri sînt împodobite cu picturi estompate, colorate naiv în albastru.

Laurent se îndreptă în vîrful picioarelor spre uşă, apoi ieşi din biserică «i se îndepărtă, urmărit de mii de gînduri.

Acum Cécile e singură, sau aproape singură: e în picioare, în jurul ei sînt scaune. Priveşte spre luminile altarului, cu ochi care nu clipesc. Ea care fredonează toată ziua, ca în zilele copilăriei, cîte un cîntec nesfîrşit, inventat notă cu notă şi, uneori, silabă cu silabă, acuma nu mai fredonează. Dacă îngerii care zboară în întuneric ar ciuli urechea, ar auzi gîndurile care se înfiripă cu greu în adîncul sufletului ei.

Şi iată ce spune Cécile:

„Doamne, ia-mă aşa cum sînt. Dacă nici tu nu poţi s-o scoţi la capăt cu sufletul meu nevrednic, cine oare va

izbuti? Cine va accepta să facă aşa ceva? Prin urmare, ia-mă cum sînt, Doamne şi, după aceea, o să încercăm amîndoi să le descurcăm pe toate.

Nu sînt nefericită, Doamne. Nu sînt încă nefericită — dă-mi voie să-ţi atrag atenţia asupra acestui amănunt, fiindcă nu-i lipsit de importanţă. Mi se pare doar că nu folosesc cum trebuie darurile tale. Aşa că, primeşte-mănui.iai- decît, împreună cu băieţaşul meu, rogu-te, fiindcă-i carne din carnea mea.

Sînt plină de trufie, Doamne, şi de încă ceva,'nici măcar nu vreau să-i spun pe nume. Dacă nu m-ajuţi, poate că am să ajung rea. Ajută-mă. Nu-ţi făgăduiesc să mă vindec numaidecît, dar cu timpul am să izbutesc, sînt sigură, am să fac mari eforturi. Ah! Nu mă lăsa să aştept prea mult: sînt înfiorător de liberă.

Doamne, nu m-am măritat în casa ta, din diferite motive, pe care am să ţi le explic mai încolo. Deocamdată, să nu ne gîndim la asta.

Doamne, am să accept tot ce-ai să-mi ceri, afară de anumite lucruri, pe care n-ai să mi le ceri, pentru că ar fi nedrept şi pentru că tu nu eşti nedrept.

Doamne, am să fiu modestă în viaţă şi în aria pentru care m-ai copleşit de daruri. Dar sînt lucruri pe care mi-e cu neputinţă să le accept, lucruri a căror umilinţă 11-0 pot suporta. Fii bun, Doamne, şi nu-mi cere această umilinţă".

O linişte mare se lasă peste Cécile. Chiar dacă îngerii mai ciulesc urechea în întuneric, nu mai aud nimic. Tînăra femeie continuă să privească drept în faţa ei. Genele ei lungi şi negre sînt nemişcate. Aşteaptă, imobilă. Şi liniştea e adîncă. Şi iată că ciudata rugă se înfiripă iar:

„Doamne, nimeni nu mi-a arătat drumul spre casa ta. Nimeni nu m-a atras şi nimeni nu m-a împins spre ea. Sosesc singură, singură de tot, strîngîndu-mi copilaşul la piept. Singură cu el. Dacă nu mă vrei, Doamne, poţi să-mi dai a înţelege."

Şi iar se lasă liniştea. Tînăra femeie e tot în picioare, foarte dreaptă şi în ochii ei mari deschişi se reflectă luminile tremurătoare ale altarului. Atunci, vocea ei,

care nu face nici un zgomot, se ridică iar din adîncul sufletului:

„Ah ! Am să mai vin ! Am să mai vin ! Pînă la urmă ai să-mi răspunzi, Doamne ! Sînt încăpăţînată, sînt îngrozitor de încăpăţînată!"

Cécile mai rămîne un timp nemişcată, căutînd în întuneric. Apoi pleacă, fără să întoarcă capul, şi paşii ei par gata în orice clipă să-şi ia zborul de pe pămînt.

CAPITOLUL X

CONSIDERAŢII ASUPRA MUNCII INTELECTUALE. O NOUĂ CIOROV AIALĂ SE SCHIŢEAZĂ LA ORIZONT. PORTRETUL LUI NOEL CHIîKOUVIER IN 1913. DATORIA MARTORILOR. UN MANIFEST. DECLARAŢIILE UNUI OM CINSTIT. DESTĂINUIRI NEPREVĂZUTE. LAURENT! CE TREBUIE SĂ FACEM?

li prea devreme, spuse Justin. înainte de patru n-avem ce face. Cherouvier e omul cel mai punctual de pe lume. Nu lasă nici o scrisoare fără răspuns, nu dă nici o întîlnire la întîmplare. Prefer să te anunţ de la început că are un aer boem. De altfel, îl cunoşti din fotografii şi, mai ales, din faimosul bust sculptat de Rodin. Dar faţa aceea de antro- popitec mare şi păros nu trădează nimic din fiinţa lui interioară, care e cinstită, riguroasă, plină de simplitate. La ce lucrezi acuma, Laurent?

— Nu lucrez. Sau mai bine zis, da... Lucrez fără să fac nimic.

— De cînd?

— De trei zile.

— E cam mult.

— E îngrozitor de mult. Ah ! Nu pun la socoteală supravegherea serviciului meu. Personalul e deprins cu munca, lucrurile merg de la sine. Nu pun la socoteală nici injecţiile cobailor sau cercetarea unor preparate sau colorarea unor microbi, mă rog, astea-s prostii. N-am făcut nimic de trei zile. Aştept.

— Şi şeful tău?

— Domnul Blot? Ce-i cu el?

— Ce spune de asta?

— Eşti un copil. In primul rînd nu ştie nimic. Cînd nu lucrez, nu se vede. Iţi repet că fac tot felul de fleacuri, mă învîrtesc, mut obiectele de la locul lor. Dar spiritul meu nu face nici o mişcare, aşteaptă. Chiar dacă ar

bănui ceva, domnul Blot n-ar spune nimic, pentru că ştie ce înseamnă asta. Şi pe el îl apucă inerţia şi atunci îl ţine şase luni, uneori şi mai mult. Atunci măsoară conductivitatea electrică sau numără la infinit picături de reactiv cu pipeta, sau face nenumărate grafice. Dar eu, care-l cunosc, Sufăr alături de el. îl compătimesc.

— Ah! Ştiu, înţeleg, oftă Justin. Şi pentru un scriitor e greu.

Laurent îşi scoase halatul şi-l strînse în dulap cu gesturi dc somnambul.

— Iată ceea ce nu vom putea şi nici nu vom îndrăzni vreodată să le explicăm celorlalţi, adică muncitorilor manuali. Ei ar spune că sîntem nişte trîntori. Pentru bieţii oameni care lucrează în uzină, la cîmp sau în ateliere, savantul, adevăratul savant, e un domn care-şi petrece o mare parte din viaţă consultînd funcţionarea unor aparate, privind la microscop, disecînd nişte animale, executînd tot felul de operaţii delicate şi complicate. Pentru un muncitor şi pentru un funcţionar, savantul legendar e un personaj care face descoperiri importante, muncind cu răbdare de dimineaţă pînă seara, şi, uneori, chiar de seara pînă dimineaţa. Cum să le explicăm acestor oameni cumsecade, încrezători şi naivi, care muncesc atît de greu opt, zece sau douăsprezece ore pe zi, că adevărata descoperire se face într-un minut, într-o secundă, ba chiar nici atît, că ea înseamnă un fulger şi că fulgerul acesta nu-l trăsneşte în fiecare săptămînă pe savant, ci de trei sau patru ori în viaţă, că în restul timpului munceşte, bineînţeles, munceşte din plin, că-şi concentrează toate facultăţile, dar că trebuie să aştepte inspiraţia, trebuie să aştepte ca vîntul spiritului să înceapă să bată, şi e incapabil să determine această briză cînd nu vrea să bată. Nu vom îndrăzni niciodată să explicăm muncitorilor manuali că pierderea timpului face parte din sarcina noastră, că e o ocupaţie foarte necesară şi foarte penibilă. Mai rău e că, la prima vedere, e aproape imposibil să deosebeşti pe cel care-şi pierde timpul în mod fecund şi folositor, de celălalt, de simplul trîntor, de cel care-şi pierde timpul fără speranţe şi fără onoare. Şi acum, să mergem. Pînă în piaţa Contra-escarpe facem o jumătate de oră, chiar dacă mergem repede.

— Ah! şopti Justin Weill făcînd paşi repezi alături de Laurent, avem cu toţii necazuri. De două zile şi fără să înţeleg de ce, repet în sinea mea la fiecare zece secunde: Po-po-ca-te-petl... Po-po-ca-te-petl! Mă opresc o clipă, pe urmă, poc! încep iar. Popocatepetl este un vîrf de munte în Mexic. Puţin îmi pasă de Popocatepetl. Dar, din cînd în cînd, un cuvînt care n-are nici o legătură cu gîndurile mele, ăsta sau altul, se introduse în mecanism şi mă obsedează două-trei zile. Apoi dispare brusc, s-a sfîrşit cu el, m-am vindecat. Ţine seamă că asta nu mă împiedică să mă gîndesc la lucruri serioase, ba chiar la lucruri înfricoşătoare. Ai citit articolul cumnatului tău în *Caietele Noului Portic,* articolul despre Chérouvier?

— Mi-ai face mare plăcere dacă i-ai spune lui Richard Fauvet altfel decît cumnatul meu.

— Este sau nu cumnatul tău?

— Ştii prea bine, Justin, că a devenit cumnatul meu împotriva sfaturilor, a dorinţei şi a voinţei mele. Ştii chiar că-mi dau toată osteneala să nu-ţi mai vorbesc niciodată, nici despre Cécile şi nici despre Fauvet.

— Nu mai are cine ştie ce importanţă. M-am cicatrizat foarte bine. Nu mă voi însura niciodată, în orice caz e puţin probabil. Cécile nu m-a vrut, o înţeleg destul de bine. Dacă, în ciuda tuturor prevederilor, mă însor pînă la sfîrşit, voi lua cu siguranţă o fată din neamul meu. Simt că redevin un evreu integral. Şi apoi, s& lăsăm asta. Iţi pusesem o întrebare la care n-ai răspuns. Ai citit articolul lui Fauvet?

— L-am citit.

— Şi nu eşti indignat?

— Sînt indignat.

— Da, văd, eşti indignat într-un mod burghez şi placid.

— Justin !

— Din nefericire, ştiu ce spun. între noi se sapă nu un şanţ, Laurent, ci o prăpastie. Lasă-mă să rezum faptele: un popor care se pretinde civilizat foloseşte într-un război nedrept gloanţe explozive. Un filozof, un om cu inimă admirabilă ca Noël Chérouvier, publică un articol menit să stigmatizeze această barbarie şi să pună în mişcare toată elita Franţei. Răspunsul vine aproapenumaidecît: domnul Richard Fauvet, intelectual

incoruptibil, îl acuză în mod public pe Noël Chérouvier că-i un portar al umanitarismului, un pedagog cu inimă simţitoare, un palavragiu nestăpînit, etc., etc. Şi tu, Laurent Pasquier, cumnat involuntar, dar resemnat al acestui Fauvet, găseşti că toate acestea sînt normale. Ah ! Nu te mai recunosc !

— Poţi să spui ce vrei, suspină Laurent ridicînd din umeri, azi n-ai să mă faci să-mi părăsesc poziţiile.

Cei doi prieteni îşi văzură multă vreme de drum, unul lîngă altul, fără să vorbească.

Nocl Chérouvier locuia înlr-uti apartament de dimensiuni mediocre, ale cărui ferestre dădeau pe o mică piaţă provincială, numită piaţa Contraescarpei. Vizitatorul care, venind la Chérouvier, pătrundea în clădirea aceea modestă, tixită de slujbaşi, de pensionari şi de mici salariaţi, trebuia să urce mai întîi trei etaje pe o scară întunecoasă şi sonoră, străbătută, ca puţul unei mine, de un curent furios. După ce găsea în sfîrşit soneria şi apăsa pe buton, auzea gîffiitul unei servitoare bătrîne, veşnic cu sufletul la gură. O uşă se deschidea în întuneric, şi, de la primul pas, vizitatorul se poticnea de cărţi. Cărţile erau împrăştiate peste tot, pe mobile, sub mobile, pe rafturi şubrede, care se încovoiau şi cereau îndurare, pe jos, în teancuri şi grămezi, în pragurile uşilor, pe care nimeni nu se gîndea să le mai închidă, în fotolii, pe canapele. Un miros de scrum, de bucătărie şi de tutun rătăcea alene prin defileurile şi crăpăturile acestui peisaj nelămurit. Apoi, deodată, în lumina unei ferestre încadrată cu festoane de catifea, se ivea silueta înaltă a domnului Noël Chérouvier, care întindea mîna.

Era slab dar viguros, avea degete mari şi păroase pe care le întindea mereu ca să apuce cărţile în braţe şi să le schimbe dintr-un loc într-altul. Avea păr cărunt şi rar, dar de pe arcadele sprîncenelor, masiv construite, atîrna o vegetaţie enormă şi stufoasă. Două smocuri de păr îi ieşeau din urechi ca nişte mustăţi. Barba, cu păr negru şi galben, era şi ea mare, lungă şi exuberantă. In centrul acestui morman de păr, înflorea un zîmbet foarte blînd, foarte viu şi nuanţat de oarecare viclenie. Din edificiul acesta surprinzător se răs- pîndea un miros de tutun negru, nu uşor şi trecător, ci acid, pătrunzător, care părea expirat de însăşi substanţa ţesuturilor impregnate pînă la rădăcină timp de o jumătate de secol.

Noël Chérouvier era profesor de istoria filozofiei la Sor- bona. Se războise în presă încă de la începuturile afacerii Dreyfus. De atunci, şi deşi refuza să cedeze presiunilor politice, i se cerea părerea în tot felul de dispute. Voiseră să-i ofere preşedinţia de mare prestigiu a Ligii Drepturilor Omului, dar el refuzase totdeauna. „Nu, nu, spunea el, sînt individualist şi solitar din fire. Nu pot servi o cauză decît dacă rămîn un cavaler care luptă de unul singur. Lăsaţi-mi mîinile libere şi am să-mi fac datoria".

Cherouvier făcu trei-patru paşi spre oaspeţi şi, îndată după aceea, întinzîndu-şi mîinile cu oasele puternic reliefate, care ieşeau afară dintr-o haină cu mîneci prea scurte, mută cîteva grămezi de cărţi ca să elibereze nişte scaune.

— îmi pare bine că te văd, dragă Weill, spuse el. Mă bucur că-l văd şi pe prietenul despre care mi-ai vorbit de atîtea ori. Ia loc, domnule Pasquier. Vizita dumneavoastră mă impresionează. Sînt foarte bine informat. Ştiu că sînteţi şef de serviciu la Institutul Naţional de Biologie. E un titlu frumos, aveţi o slujbă frumoasă. Mai ştiu că aţi refuzat să semnaţi protestul pe care l-am redactat zilele acestea şi pe care l-am pus în circulaţie printre intelectuali. Vă rog să credeţi că nu sînt supărat. înţeleg orice. Weill mi-a spus că aveţi anumite păreri ştiinţifice cu privire la efectul dezastruos pe care-l pot provoca gloanţele obişnuite. Spusele dumneavoastră contrazic afirmaţiile celor mai numeroşi dintre chirurgii noştri militari. Vă rog să credeţi, domnule Pasquier, că nu iau hotărîri pripite. M-am documentat. Trebuie să adaug că articolul din *Le Miroir Universel* e plin de imagini irefutabile şi obsedante de altfel. Cînd un om ca mine citeşte un astfel de articol, nu mai are de făcut decît un singur lucru, şi lucrul acesta l-am făcut numaidecît.

— Dragă maestre, spuse Justin, aţi salvat onoarea intelectualităţii franceze.Nu-mi spune „dragă maestre", spuse bătrînul rîzînd. Ai să mă intimidezi. Cred că n-aş mai fi fost demn de mine, dacă n-aş fi ridicat vocea. încrederea ce mi se acordă în mediul universitar şi literar e menită doar să încurajeze scoaterea în vileag a unui adevăr tulburător. Căci toate aceste lucruri, dragă

Weill, sînt îngrozitoare. Războiul e prin însăşi esenţa lui un fenomen monstruos... Ei bine! Pare-se că asta nu e de ajuns. Anumiţi criminali îşi permit să-şi bată joc de nişte legi pe care, în intervalul dintre două crize, oamenii se silesc anevoie să le stabilească pentru a limita rezultatele propriei lor ferocităţi. Ei bine! Nu se va putea spune că noi, care avem vocaţia şi datoria de a fi martorii şi adevăraţii factori răspunzători ai epocii noastre, am închis ochii şi am păstrat tăcerea. Nu se va putea spune că ne-am mulţumit, ca romanul Pilat, să ne spălăm pe mîini. Poate că nu vom împiedica nimic, dar cel puţin ne vom uşura conştiinţa. De altfel, numai atîta n-ar ajunge. Nu există nici o dovadă că nu vom obţine şi oarecare victorie. Ştiu din izvor sigur că legaţia Bulgariei a şi făcut cîteva demersuri la quai d'Orsay. E un simptom.

— Am adunat mai bine de o sută cincizeci de semnături, strigă Justin. Şi am cinstea de a fi cules personal patruzeci şi patru: Anatole France, Charles Richet, Lucien Herr, La- picque, Seignobos...

— E grozav ! spuse Noël Chérouvier smucindu-şi barba lungă cu un aer îngîndurat. Ah ! Iată o consolare pentru anumite atacuri.

— Domnule, strigă Justin, roşind brusc. Y-ain spus de la început că scumpul meu prieten Pasquier e, fără voia lui, cumnatul acestui Fauvet...

— Ah ! spuse bătrînul fluturînd în faţa ochilor mîna cu degetele desfăcute, sînt foarte dispus să cred că prietenul dumitale n-are nimic comun cu insultele acestor bieţi pedanţi. Cred asta întîi fiindcă e prietenul dumitale, apoi fiindcă are o figură cinstită şi, în sfîrşit, pentru că a venit la mine.

Laurent plecă ochii.

— Oamenii despre care vorbiţi, spuse el, nu-mi cer părerea. Dacă i-aş fi putut împiedica...

Domnul Chérouvier se sili să zîmbească.

— Ar trebui să fiu imunizat, suspină el. Ei bine! Inchipuie-ţi, dragă Weill, că nu-i aşa. De treizeci de ani de cînd lupt în vorbă şi în scris, de treizeci de ani de cînd sînt atacat, ar trebui să am pielea tăbăcită. Insultele ar trebui să lunece pe pielea mea ca pe o cuirasă. Dar nu, mai sînt şi azi vulnerabil. Există săgeţi care mă rănesc şi mă otrăvesc încă. Mi-e ruşine. N-ar

trebui să spun aşa ceva. Ţi-o mărturisesc dumitale, Justin Weill, pentru că ţin la dumneata destul de mult ca să mă arăt aşa cum sînt. Şi nu mă ascund nici de prietenul dumitale Pasquier, fiindcă ştiu că ţi-e drag.

Justin ridică asupra maestrului său o privire înflăcărată. Dar chipul bătrînului se înseninase şi plutea acum spre un alt orizont.

Locul meu, spuse el, va rămîne totdeauna la distanţă egală de doi adversari şi, ori de cîte ori voi fi obligat să aleg, voi fi de partea învinsului. Ştiu că această vocaţie subînţelege, poate, o mare trufie şi chiar o anumită naivitate. Atîta pagubă. Aşa sînt eu. Nu mă voi putea stăpîni nici

— odată să rectific poziţia balanţei, să arunc puţinul cît valorez, puţinul cît reprezint, pe talgerul nenorocitului.

Şi fiindcă Cherouvier tăcu, Laurent îl întrebă printre dinţi:

— Şi nu vă temeţi niciodată, domnule...

— De ce să mă tem?

— Că v-aţi putea înşela, de pildă.

Domnul Cherouvier izbucni în rîs.

— Domnule Pasquier, strigă el, sînteţi un om de laborator, un savant, un om care umblă după motive şi după dovezi. Ei bine! Liniştiţi-vă: niciodată nu te înşeli cînd ceri mai multă omenie în relaţiile dintre popoare, niciodată nu te înşeli cînd ceri graţierea unui condamnat la moarte.

— Şi dacă, de pildă, condamnatul la moarte nu există? spuse Laurent cu voce înăbuşită.

Domnul Cherouvier rîse cu şi mai multă poftă.

— E mai bine să ceri de o mie de ori graţierea unei fantome, chiar cu riscul de a trece drept un domn caraghios, decît să laşi să moară un nevinovat.

Bătrînul se ridică în picioare, ca pentru a da de înţeles că audienţa se sfîrşise. Pe cînd cei doi prieteni încercau să-şi facă drum printre arhipelagurile de cărţi, printre pro- montoriile de hîrtie şi stîncile de broşuri, domnul Cherouvier îi vorbea cu blîndeţe lui Justin:

— Lucrezi, dragă Weill?

— Puţin, domnule, în momentul de faţă lucrez foarte puţin.

— Îmi pare rău pentru dumneata. Noi ăştia, care dăm tot ce avem, suferim într-un anumit fel pe care ceilalţi oameni nu-l pot înţelege niciodată. Cînd îmi dau seama că izvorul ţîşneşte, sînt optimist. Dar cînd simt că seacă, lumea devine dintr-o dată pentru mine imposibilă şi lugubră. Sîntem nişte egocentrici, e aproape inevitabil să fie aşa. Cînd inspiraţia mă părăseşte, lumina dispare de pe cer, lumea devine neînsufleţită, pînă şi mişcarea planetelor e paralizată. E o condiţie grea. Trebuie să muncim, Weill, trebuie să muncim cu orice preţ. Trebuie să învăţăm să rămînem singuri într-o cameră, cum spunea Pascal. Va să zică, ne vedem mîine. Pe curînd, domnule Pasquier.

îndată ce ieşiră în stradă, Justin îl luă de braţ pe

Laurent.

— Acuma unde te duci?

— Acasă, în rue du Sommerard.

— Dă-mi voie să vin cu tine. Ei! Ce ijnpresie ţi-a făcut?

— E un om cinstit, fără îndoială.

— Asta-i tot ce binevoieşti să spui?

— Nu-ţi ajunge?

— Eu spun că e conştiinţa, ba chiar că e lumina noastră !

Cei doi tineri mergeau cu paşi grăbiţi în noaptea plină de
licăriri şi de ceaţă. După o pauză lungă, Justin reluă pe un ton dojenitor:

— După mine, lucrul cel mai grav în cazul tău e că ai pierdut, pare-mi-se, facultatea de a te entuziasma.

— Pînă la urmă ai să mă exasperezi. N-am pierdut-o de loc. Numai că eu ştiu anumite lucruri...

— Bineînţeles, ai să-mi explici încă o dată că gloanţele obişnuite provoacă răni înfiorătoare, în ciuda faptului că, după cum au demonstrat toţi chirurgii militari, gloanţele normale, care nu ucid pe loc, fac răni foarte civilizate şi sînt, de obicei, nu chiar inofensive, dar cam aşa ceva. Sînt sigur că ai să-mi explici cine ştie ce altă prostie. De fapt, tu eşti convins că ştii mai mult decît ştie toată lumea.

' — Ba nu, spuse răspicat Laurent, vîrîndu-şi capul între umeri, gata să-i ţină piept. Dar sînt sigur că ştiu un lucru pe care tu nu-l ştii, un lucru pe care nu-l ştie domnul Cherou- vier, un lucru pe care nu-l veţi şti pentru că nu vi-l voi spune.

Pe faţa lui Justin Weill se ivi deodată o expresie de curiozitate fierbinte şi copilărească.

— Laurent, te implor, spune-mi ce stii.

— Nu!

— In numele prieteniei noastre, Laurent!

— Nu invoca o prietenie pe care o jigneşti şi pe care o dispreţuieşti. Dacă-ţi spun ce ştiu, o voi face în primul rînd ca să mă justific şi, în al doilea rînd, ca să te necăjesc puţin, căci nu meriţi altceva. în sfîrşit, n-am să deschid gura, decît dacă juri să nu repeţi niciodată ce am să-ţi spun şi mai ales să n-o repeţi lui moş Cherouvier.

— îţi jur, şopti Justin Weill.

Bine. Atunci să urcăm la mine. Am să aprind soba cu petrol.

—

Cîteva minute după aceea, cei doi prieteni erau din nou între patru ochi în camera lui Laurent. Prin fereastra fără perdele se vedea cerul care ardea în vîlvătaia Parisului. Laurent curăţi fitilul unei lămpiţe care sfîrîia.

— Ţi-am vorbit pare-mi-se despre domnul Mairesse-Miral.

— Da. Spune numaidecît esenţialul.

— Personajul domnului Mairesse-Miral e mai necesar decît crezi pentru înţelegerea celor ce am să-ţi povestesc.

— Bine. Şi?

— Ce nerăbdător eşti ! Domnul Mairesse-Miral e secretarul particular al fratelui meu Joseph.

— Mă întreb ce legătură are fratele tău Joseph cu războiul balcanic.

— Rău faci că te întrebi. Fratele meu Joseph e peste tot. E destul să-l zăreşti. Şi apoi, nu mă mai întrerupe că altfel închid pliscul de tot. Domnul Mairesse-Miral e secretarul fratelui meu, e un *factotum*, e sufletul lui damnat, eminenţa lui cenuşie.

— Ei şi?

— Tăcere! Domnul Mairesse-Miral, cu care mă întîlnesc din cînd în cînd, îmi spune în cel mai mare secret tot felul de lucruri ciudate privitoare la fratele meu Joseph. Trebuie să înţelegi: asta-i răzbunarea domnului Mairesse. îl adoră pe Joseph, călăul lui, dar îl şi urăşte totodată. Şi atunci, ca să-şi descarce inima vine să-mi povestească unele afaceri ale lui Joseph. Aşa mi-a spus povestea asigurării în incendiul casei de la Pâquellerie şi, înainte de asta, povestea falsei ruini a lui Joseph, sau altă dată, povestea barajului de la Roumagne, şi multe altele. Bine. Acuma ajungem la războiul balcanic.

— Era şi timpul.

— Intervenţia domnului Chérouvier, intervenţie pe care o găsesc foarte onorabilă, se bazează în întregime pe articolul apărut în *Le Miroir Universel.*

— Bineînţeles, dar Chérouvier s-a informat.

De acord. Cu articolul din *Le Miroir Universel* s-a început toată povestea. E semnat Gaston Délia, sau aşa ceva. Dar fratele meu, Joseph Pasquier, l-a dictat, aproape cuvînt cu cuvînt, lui Gaston Délia. Asta e! Asta e! Asta e!

— Stai puţin, murmură Justin cu o voce reticentă. Nu înţeleg prea bine.

— E firesc: tu eşti un băiat deştept, dar nici chiar aşa de deştept ca să înţelegi lucruri de acest fel. Acuma, s-o luăm în ordine: îndată după începutul războiului balcanic, domnul Joseph Pasquier a procurat Bulgariei muniţii provenind din Germania.

— Din Germania? Stai puţin, că mă încurc. De ce din Germania?

— Germania nu putea procura, în acelaşi timp şi pe faţă, arme Turciei şi adversarilor Turciei. Pentru aceştia din urmă, era nevoie de un intermediar, şi firma Joseph Pasquier a servit pur şi simplu de intermediar. Domnul Joseph Pasquier nu fabrică personal muniţii. De altfel, nu fabrică nimic anume.

— Spune mai departe ! Spune mai departe ! E înfiorător.

— Ba nu. E foarte simplu. Cu o lună înainte de încheierea armistiţiului, bulgarii au făcut afaceri cu o firmă engleză, ceea ce înseamnă că domnul Joseph Pasquier a pierdut o piaţă de desfacere.

— Dar gloanţele explozive?

— Ajungem şi acolo. Aşteaptă puţin. Joseph Pasquier s-a întrebat cum să joace o festă de pomină furnizorilor englezi. I-a cerut domnului Mairesse-Miral să alcătuiască un dosar de fotografii, din care să reiasă că noile gloanţe bulgare erau greşit fabricate şi că produceau efecte aproape explozive.

— Da, da, încep să înţeleg. Bine, dar atunci, fotografiile acelea...

— ... mai bine de două-treimi din ele au fost luate de domnul Mairesse-Miral din interesante colecţii particulare şi nu au nici o legătură precisă cu războiul balcanic. Bine. Dacă armistiţiul se întrerupe, domnul Joseph Pasquier îşi va recăpăta, după toate probabilităţile, piaţa de desfacere, fiindcă opinia publică

a început să se agite. Gîndeşte-te că o sută cincizeci de intelectuali, în frunte cu domnul Noël Chérouvier, au semnat un manifest.

— Au avut totuşi dreptate !

— Da, nu-i condamn. Dar îmi spun că toate astea se datoresc lui Joseph Pasquier şi sînt scîrbit! Sînt scîrbit!

— Stai puţin ! Stai puţin! spuse Justin. Am să scriu un articol.

— Ba nu, dragul meu, n-ai să scrii nimic.

— Şi de ce, mă rog?

— Fiindcă mi-ai promis să nu deschizi gura şi pentru că am promis şi eu că nu povestesc nimic; pentru că nu pot să-i joc o festă urîtă acestui biet Mairesse-Miral.

— Maimuţoiul ăsta bătrîn n-are nici o importanţă.

— în fine, pentru că n-ar folosi la nimic. Fratele meu ar dezminţi totul. Sau poate ar folosi totuşi la ceva: ar discredita toate iniţiativele intelectualilor cinstiţi, ale căror semnături le-ai cerut tu, Justin.

— De ce n-ai spus nimic adineauri, cînd eram la Cherou- vier? %

— Venisem cu gîndul să-i spun. Pe urmă n-am îndrăznit. Cum să-ţi explic? Mi-a fost ruşine.

— Va să zică, eşti oarecum complicele lui Joseph.

— Acum eşti şi tu complicele lui. Şi tu ai vrut asta.

— Şi eu. Aşa am vrut. Am să mă duc la Cherouvier şi am să-i povestesc totul.

— Te implor să nu faci aşa ceva. în primul rînd de dragul lui Cherouvier, care-i un om cinstit şi, în consecinţă, o forţă care nu trebuie discreditată.

Justin se învîrtea prin cameră frîngîndu-şi mîinile de disperare.

— Ah! strigă el, îţi vine să turbezi. Care e datoria? Care e drumul pe care trebuie să pornim? Oare noi, cei care ne considerăm sarea pămîntului, nu sîntem decît nişte instrumente în mîinile unor canalii, în mîinile unor escroci şi a unor ticăloşi? Care e datoria noastră, Laurent?

Laurent ridică din umeri.

— Să vedem limpede şi să căutăm.

Justin îşi lipise fruntea de geam şi privea luminile Parisului reflectate pe cer.

— O astfel de societate nu poate să trăiască, spuse el cu amărăciune. Atunci să moară numaidecît! Să se transforme! S-o luăm de la început!

Şi cum Laurent nu spunea nimic, Justin se sili să zîmbească.

— Iartă-mă, spuse el. Un evreu trebuie totdeauna să facă profeţii şi să blesteme. Avem asta în sînge-.

— Nu-ţi închipui, sper, că evreii n-au nici o vină în haosul acesta înfiorător?

— Ba da 1 Ştiu! Ştiu 1 Am fost primii care am anunţat distrugerea templului. Criticăm pe celelalte popoare, dar ne criticăm şi pe noi. Laurent! Care-i datoria, datoria noastră?

CAPITOLUL XI

DOCTORULUI PASQUIER ÎI SÎNT DRAGI COPIII. CU PÎNZELE ÎN VÎNT. POVESTEA VERIDICĂ A LUI POUTILLARD. ENCICLOPEDIA ÎN AJUTORUL ISTORIEI ŞI AL IMAGINAŢIEI. PALMIERII ŞI BARBA. SUZANNE PASQUIER INTERVINE. CONDIŢIILE ADULTERULUI. COCHETA VARSĂ LACRIMI.

Doctorul Pasquier sălta pe genunchi un băieţaş şi rîdea în hohote. Copilul bătea din palme şi striga:

— Mai vreau ! Mai vreau !

Cu ajutorul tînărului acrobat, doctorul execută cîteva exerciţii de voltij, apoi spuse, lăsînd copilul jos:

— După cum vezi, Laurent, săptămîna asta e la noi micul Jean-Pierre. Săptămîna trecută au fost Lucien şi Finette. Vezi tu, dragul meu, că Joseph nu ne uită şi că are încredere deplină în noi. Doi dintre puştii lui, sau chiar toţi trei deodată, sînt mereu la noi. în schimb, Joseph, care e un om drept, ne dă sfaturi bune pentru investiţiile noastre financiare. Din nenorocire, n-am niciodată prilejul să fac investiţii financiare. Ba chiar dimpotrivă. Cît despre broscoii lui Joseph, trebuie să-ţi mărturisesc că-mi fac plăcere. Totdeauna mi-au fost dragi copiii.

Doctorul Pasquier închise cu energie ochiul stîng şi fluieră cu un aer şmecher:

— Totdeauna mi-au fost dragi. Trebuie să înţelegi că mi-s dragi din clipa în care începem să facem ceva

pentru ei — îţi dai seama ce vreau să spun — pînă în ziua în care încep să devină oameni mari şi cu judecată. Doamne, după aceea nu mai sînt aşa de nostimi. Să am ţînci aici? Oricîţi! Mă distrează, mă înviorează. Cu condiţia ca puştimea asta să nu-mi spună „bunicule". Asta miroase a reumatism, a fulare, a oală de noapte, a sticle cu apă caldă la picioare, a capete tremurătoare, pe scurt, tot ce nu pot să sufăr. Iată de ce copiii îmi spun Ram cel Mare. E drăguţ, e camaraderesc, nu miroase a sicriu. Acum, du-te să te joci, băieţaşule. Unchiul Laurent şi cu mine avem de vorbit.

Doctorul Pasquier deschise un sertar, scoase un caiet voluminos şi strigă:

— Iată obiectul cu pricina.

— Care obiect? întrebă Laurent.

— Dragul meu, asta-i capodopera 1 Şi nu glumesc. Sau nu mă pricep eu, sau e o mică capodoperă.

— Nu mă îndoiesc, tăticule.

— Nu s-ar zice, după mutra pe care o faci. Parcă ai ieşit din comă. Ştiu că oamenii de ştiinţă au privilegiul de a fi distraţi. Dar în materie de distracţie tu depăşeşti limita normală. Va să zică, asta-i capodopera! N-o citi aici. Prefer ca maică-ta... Părerile ei despre literatură nu sînt prea indulgente. Şi apoi, mai e ceva. Am vrut să dau la copiat manuscrisul în trei sau patru exemplare, la o agenţie...

— Da, e mai prudent.

— Din nefericire, am dat peste nişte piraţi, ca de obicei. Mi-au cerut două sute de franci. Le-am declarat: „Bine, dar numai dacă iau premiul cel mare al Academiei". Mi-au rîs în nas. M-am văzut obligat să le fac o scenă şi să le spun cu glas ridicat cîteva adevăruri. Hm! Hm! Pe urmă, am rugat pe una din prietenele mele să-mi copieze cartea. Iată de ce găsesc că e mai bine să nu las manuscrisul pe mîna maică-ti. In fine, mă înţelegi.

— Dar mama nu-i cunoaşte scrisul.

— Nu se ştie. Nu se ştie niciodată. Să pui caietul în servietă. Şi dacă găseşti cîteva greşeli de ortografie, fii amabil, dragul meu, şi nu mi le atribui mie. Nu pot să sufăr greşelile de ortografie. Bine. Citeşti diseară, în linişte, la tine acasă, ca să te distrezi, şi pe urmă spune-mi cinstit care sînt, după părerea ta, pasajele cele mai

realizate. Şi-acuma să-ţi vorbesc puţin despre carte, ca să te pregătesc oarecum. Intîi titlul! E drăguţ! Spune şi tu: *Cu pinzele-n vlnt.* De fapt, titlul acesta e visul vieţii mele. Frrrt... Blll... Psst... Vîntul se ridică şi-ţi iei zborul. Cine ştie dacă nu mi-a venit şi mie rîndul? Unii cîştigă de la început o mică avere: patruzeci sau cincizeci de mii de franci. In sfîrşit, să ne întoarcem la povestea ^despre care ţi-am vorbit. E povestea unui individ care se numeşte Poutillard. Ce s-a întîmplat? Nu-ţi place?

— Nu ştiu, zău, mi se pare că nu-i o alegere fericită. Sună ca un nume dintr-un vodevil. Iţi dă numaidecît impresia că-i inventat.

— Nu se poate, băiete, e chiar numele tipului pe care l-am cunoscut.

— Încă un motiv ca să fii prudent. Gîndeşte-te că tipul ăsta ar putea să te dea în judecată.

— Bine! Dragul meu, am să mă judec. De fapt, n-am de ce mă teme: adevăratul Poutillard a murit acum doisprezece ani. Şi apoi, să lăsăm asta. Dacă mă întrerupi mereu, n-am să-ţi pot explica ce am vrut să înfăţişez. Acest Poutillard e un copil de oameni simpli în solda unei familii nobile din timpul celui de al doilea imperiu. Dar asta n-are importanţă. Ţi-am spus-o numai pentru că trebuie să dai totdeauna antecedentele ereditare, ca în medicină, înţelegi? Graţie patronilor tatălui său, Alfred Poutillard studiază dreptul. E student la Paris, apoi licenţiat, e pe punctul de a fi doctor. Cartea începe în iulie 1870. Poutillard e prieten cu nişte studenţi zglobii din Cartierul Latin. Te asigur că această parte din romanul meu nu provoacă melancolie. Şi Poutillard are nişte duşmani, pentru că a suflat amanta unui coleg. Inchipuie-ţi ceva în genul lui Murger, dar mai viu, mai picant. Şi duşmanii lui Poutillard se gîndesc să-i facă o farsă. Ascultă cu atenţie, Laurent, intrăm în miezul problemei. După o mică dispută, în timpul căreia Poutillard se dedă la diverse violenţe de vocabular, poate chiar şi la unele brutalităţi, principalul duşman al lui Poutillard îl provoacă în duel. Se desemnează martorii. îţi recomand mai ales scena martorilor.

— Dar bine, tată, dacă-mi spui toată povestea, n-o să mai am nici o surpriză.

— De ce? De cîte ori o povestesc, mă distrez din nou. Trebuie să ştii că duelul nu-i decît o glumă, dar o glumă sinistră. Întîlnirea trebuie să aibă loc a doua zi, în Bois de Boulogne. Martorii au pregătit pe ascuns pistoale neîncărcate. Adversarul lui Poutillard e un mistificator.

Dar Poutillard habar n-are. Soseşte pe teren. 1 se dă pis» toiul. Se numără paşii. „începeţi, domnilor!" Poutillard trage la întîmplare şi poftim 1 adversarul lui cade cu faţa în jos, în iarbă. Poutillard e înspăimîntat. Vrea să sară în ajutorul victimei, dar martorii nu-l lasă, îl urcă într-o birjă şi-i explică în drum că va fi arestat, închis, trimis în faţa Justiţiei şi că cel mai bun lucru pentru el e s-o şteargă în Belgia. Sîntem în ziua de 7 iulie, ţine minte această dată. Poutillard ia un bilet, se urcă în tren şi, chiar în seara aceea, doarme la Bruxelles într-un mic hotel lîngă gara de nord. în acest timp, colegii lui Poutillard se tăvălesc de rîs. îndată după ce Poutillard a plecat cu birja, victima s-a ridicat în picioare. Totul fusese o simplă farsă menită să-i facă sînge rău lui Poutillard. Şi în timp ce, în trenul care-l duce spre Bruxelles, nenorocitul îşi muşcă degetele, colegii lui se duc să dejuneze la Ile de la Grande-Jatte. S-au înţeles între ei că, peste vreo opt-zece zile, îl vor chema înapoi pe Poutillard. Dar iată că, deodată, la 15 iulie, izbucneşte războiul cu Germania. Nimeni nu se mai gîndeşte la Poutillard. Şi fiindcă nenorocitul Poutillard era mobi- lizabil — ţi-am spus că era băiat sărac, mă rog, ai să vezi asta — pe scurt," Poutillard e dezertor. Nu se întoarce în Franţa, nu îndrăzneşte... După cîte văd, băiete, începi să mă asculţi.

— Păi da, e interesant ca orice destin.

— Un destin, ai găsit cuvîntul nimerit. Apoi începe cea mai frumoasă parte a cărţii, cea despre care ţi-am vorbit. N-am să-ţi povestesc totul. Esenţialul e să ştii că Al- fred Poutillard ajunge, sub numele de Van de Viese, un mare om de afaceri belgian. Deşi foarte tînăr, ia parte la Conferinţa Internaţională din 1876. Intră în graţiile regelui Leopold, care-l numeşte şef de misiune şi-l expediază în Congo. Aici, Van de Viese, alias

Poutillard, se întîl- neşte cu Stanley[1]. în cartea mea am un portret superb al lui Stanley.

— Dar tu nu l-ai cunoscut pe Stanley.

—Desigur că nu, dar ce rost are, după tine, dicţionarul Larousse? Dragul meu, cu cele şapte volume ale dicţio- ilârului Lafouââe, cel care are şî poze, îl cunoşti pe Stanley, pe Timur, pe Gustav-Adolf şi pe mulţi alţii încă. Toţi oamenii care scriu romanele acelea extraordinare, pe care le citeşti seara, cu bale la gură, pînă nu-ţi mai rămîne strop de petrol în lampă, toţi ăştia au stat şi au tocit dicţionarul Larousse. Şi te rog să mă crezi că eu nu sînt mai tîmpit decît alţii. Dar să ne întoarcem la Van de Viese. In trei ani de zile, face în Congo o carieră magnifică. Cucereşte un imperiu, ajunge un fel de rege al unui popor de negri, şi, mai ales, mai ales, adună o avere imensă.

Doctorul Pasquier îşi pironi asupra lui Laurent ochii palizi azurii, ale căror pupile priveau spre infinit. Apoi zîmbi şi spuse cu gura plină de salivă:

— T are-mi plac personajele care fac averi imense. Ciudat, îmi plac atît de mult, de parc-ar fi vorba de mine. Poate că nu voi avea niciodată bani, deşi ceva îmi spune contrariul. In orice caz, îmi voi fi făcut cheful cu toţi banii lui Poutillard. Acuma, să mergem mai departe. Va să zică, Van de Viese se pune pe trai! Are un harem — cel puţin două sute de femei. Pot să-l fac şi mai mare. De ce nu le-ar schimba în fiecare zi? Poutillard, mă rog, vreau să zic guvernatorul general Van de Viese, are nişte posibilităţi erotice formidabile. îmi plac personajele de roman care au posibilităţi erotice formidabile. Şi totul se petrece printre palmieri, într-un peisaj tropical. îţi dai seama?

— Dar cum ai ştiut să descrii un peisaj tropical? Dicţionarul Larousse e bun pentru personajele istorice. Dar natura tropicală...

— Dragul meu, să nu-ţi închipui că am stat zile întregi în sera Grădinii Botanice. Dar imaginaţia unde-i? Cu imaginaţia ce faci? Palmierii! Mi-e de ajuns să închid ochii ca să văd palmierii, de parcă aş fi lîngă ei. Nu, n-am fost la tropice. Asta nu înseamnă că n-am avut poftă s-o fac. Dacă aş fi fost singur pe lume... aş fi fost

[1] **John Rowland (Henri-Morton) Stanley (1841 —1904) reporter şi călător englez, renumit prin explorările sale în Africa Centrală.**

explorator... Ah! Nu vă aduc nici o învinuire: sînteţi ai mei şi nu mă plîng. Asta e şi gata. Da. îţi vorbeam despre imaginaţie. Eu cînd mă uit la o măturică de pene, văd numaidecît un cocotier. Ah! ce înseamnă imaginaţia! Ascultă, azi-dimi- neaţă, în timp ce mă bărbiream, mă gîndeam la miile de firicele de păr pe care le lepădăm. Ştii şi tu că firul de păr are o structură foarte rezistentă. Nu se distruge repede.

Nu ţi s-a întîmplat niciodată să urmăreşti cu mintea toate aceste parcele din fiinţa ta, care pleacă o dată cu apa murdară, care ajung la canal, în Sena, etc... etc...? Mie mi se întîmplă să le urmăresc cu gîndul. Mă preocupă o parte din zi şi seara... Ei bine! seara mă pomenesc în Japonia. Dar destul cu firele de păr. Să ne întoarcem la Poutillard, adică la Van de Viese. Văd, băiete, că mă asculţi cu oarecare bunăvoinţă. Dar să vezi cum are să fie cînd ai să citeşti textul ! Guvernatorul general Van de Viese e în drum spre Belgia. Din nefericire pentru el, îi trece prin minte să coboare de pe vas la Bordeaux. Are dorinţa tainică de a revedea Franţa. Prin urmare, coboară la Bordeaux şi ia prînzul la *Claponul rafinat...*

— Hotărît lucru, pe toate le ştii...

— Dragul meu, e meseria mea, meseria de romancier. Gîndeşte-te că dacă iei un Bottin şi ghidul Joanne poţi să scrii sute si sute de romane, unul mai original decît celălalt.

— Dar ce se întîmplă în timp ce eroul tău ia masa la *Claponul rafinat?*

— Văd că povestea lui Poutillard te interesează. Bine. Mă întrebi ce se întîmplă? Vine poliţia, poftim! Poutillard, zis şi Van de Viese, a fost denunţat poliţiei franceze de amantul soţiei sale, căci nu ţi-am spus că era căsătorit cu o americană; dar ai să vezi asta în carte.

— Şi haremul cu două sute de femei?...

— N-are nici o legătură cu căsnicia. Prin urmare, poliţiştii vin să-l bage la zdup pe Poutillard, acuzat de dezertare în străinătate. Atunci Poutillard se ridică în picioare şi se răsteşte la ei, dragul meu. Ei, dar le trage o praftură, clasa întîi, o praftură grozavă, o praftură fainâ, un fel de praftură birjărească. Pot să-ţi mărturisesc că am scris fragmentul ăsta cu nesaţ. Şi

înainte de a i se pune cătuşele, Poutillard îşi spune, crede-mă, ce părere are despre societate. Mie îmi sînt foarte dragi personajele care se iau la harţă cu poliţia. înţelegi de ce: e o uşurare. Şi aici începe capitolul cel mare cu închisoarea... Ce doreşti, Suzanne?

Suzanne Pasquier intrase cu un aer foarte firesc în cabinetul tatălui ei. Ca şi Cécile, era ceva mai înaltă decît Laurent, dar spre deosebire de soră-sa, nu semăna cu Minerva, mama artelor, ei mai curînd cu Venus în ultima fază a adolescenţei.

— Suzanne, spuse doctorul, cînd ai să binevoieşti să baţi discret, înainte de a pune mîna pe clanţă şi de a deschide uşa? Gindeşte-te că aici e un cabinet medical. Ai putea să pici tocmai cînd examinez un bolnav, ceea ce pentru o fată tînără ca tine e totdeauna un spectacol foarte nepotrivit. Ca să nu mai vorbesc despre bolnavii cărora nu le prea place să-şi arate nasul profanilor.

Suzanne izbucni în rîs.

— Ah! strigă ea, ai putea spune că sînt infirmiera ta. Ce bine ar fi să-mi dai un halat de infirmieră ! Cred că mi-ar veni bine.

— Şi ce se mai întîmplă cu Poutillard? întrebă Laurent.

— Nu, suspină doctorul cu o strîmbătură plictisită. Suzanne mi-a tăiat cheful. Nu, nu pot continua să-ţi povestesc cartea mea de faţă cu Suzanne. Întîi, fiindcă nu-i deccnt pentru o fată tînără. Pe urmă, pentru că i-am po- vestit-o şi ei.

In mare viteză, bineînţeles. Nu, Laurent, ia cu tine manuscrisul şi nu-i spune nimic maică-ti. La drept vorbind, te rog, Suzanne, să ne laşi o clipă singuri, pe Laurent şi pe mine.

Şi după ce Suzanne ieşi cu un aer bosumflat, doctorul se apropie de Laurent şi luă loc lîngă el.

— Principiul meu e să nu mă bag în treburile voastre, spuse el. Dar, mă rog, mi s-a spus — nu-i nevoie să ştii cine — mi s-a spus că ginerele meu, ştii care, Fauvet... în definitiv, n-am decît un singur ginere şi-mi ajunge... Va să zică mi s-a spus despre acest Fauvet că... E foarte greu de povestit, e chiar de necrezut... Se pare că băiatul ăsta, a cărui mutră nu mi-a plăcut niciodată, îşi permite să-şi înşele soţia.

—■ Aş vrea să ştiu, spuse Laurent, cu un aer furios, cine ţi-a spus aşa ceva?

— N-are importanţă, am aflat. Şi habar n-ai cît m-a supărat treaba asta. De altfel, e o jignire la adresa noastră, a tuturora. Dacă cel puţin individul ăsta ar fi un Don Juan, un individ făcut pentru aşa ceva. Dar de unde! N-are nici o prestanţă. Şi-apoi mi s-a spus că-i tot timpul bolnav: astmă, emf'izem, crize de sufocare. Nu se poale ceva mai ridicol.

— In sfîrşit, tată, spuse Laurent, mai sînt şi alţi bărbaţi care-şi înşală nevasta, dar pe care nu-i critici, ci dimpotrivă, ai faţă de ei o îngăduinţă extraordinară.

— Dragul meu, dacă faci aluzie la mine, am să-ţi atrag atenţia că e foarte urît din partea ta, cel puţin în ce mă priveşte. în ce o priveşte pe maică-ta, e mai mult decît incorect. Mama ta e o femeie bătrînă, care merită respectul vostru. In sfîrşit, nu e vorba de noi. îţi vorbeam despre Cécile. Rău am făcut. Tu habar n-ai ce înseamnă sentimentul de familie. Ah ! Familia ! Ce subiect frumos !

— Pentru ce?

— Pentru un roman. încă ceva, dragul meu. Nu cunoşti pe cineva care să-mi împrumute patru mii de franci?

— Patru mii de franci? E enorm.

— O să mai vorbim despre asta mai încolo. îţi repet: nu cumva să scoţi din servietă manuscrisul cărţii. Fii discret, băiete dragă. Dacă o vezi pe Suzanne cînd pleci, nu-i spune nimic despre titlul ei.

— Care titlu? 'Scrie şi ea un roman?

— Nu, titlul ei de rentă. Titlul pe care trebuie să-l aibă şi ea, cum îl aveţi cu toţii.

— Se poate. Nu ştiu.

într-adevăr, după ce-şi luă rămas bun de la taică-su, Laurent porni s-o caute pe Suzanne. Era la ea în cameră şi repeta un rol, în picioare în faţa dulapului cu oglindă.

— Suzanne, murmură tînărul, şi chipul lui luă deodată o expresie serioasă. Vreau să-ţi spun numai o vorbă.

Suzanne ţinea o broşură în mînă. Se uită la Laurent cu o privire absentă şi gemu cu o voce fermecătoare:

Ştiu că, dacă te văd, o dulce amintire

Din piept poate să-mi smulgă-un suspin ca o-njosire...

— Suzon, reluă Laurent încruntînd din sprîncene, e ceva serios, ba chiar grav.

Tînăra muză continuă, cu privirile aţintite asupra oglinzii:

Că-am să-mi văd bietul suflet, în taină veştejit,
Zburînd d n nou spre bunul de care-i despărţit...

— Micuţa mea Suze, spuse Laurent de-a dreptul, ai intenţia să te măriţi cu prietenul meu Roch? -

Vocea fetei expiră uimită:

Dar ştiu prea bine că, dacă depinde...

— ...Ce întrebare! spuse ea deschizînd ochii mari.

— Suzanne, ţi-am făgăduit să nu vorbesc mult. Te întreb — ca să ştiu — dacă ai intenţia să joci şi cu Roch jocul pe care l-ai jucat întîi cu Testevel, apoi cu Larseneur, adică jocul unei cochete.

Suzanne închise cartea şi-l privi pe Laurent cu nişte ochi în care începuseră deodată să strălucească lacrimi mari, adevărate.

— O cochetă! O cochetă! Dar ce-am făcut, Laurent?

— Hai, spuse Laurent tulburat. Te rog... dacă Josepli sau Ferdinand ne-ar vedea, ar spune cu siguranţă că sînt insuportabil. Şi lucrul cel mai grav e că sînt poate insuportabil. Bine ! Nu mai spun nimic. Plec. Să nu mai vorbim de asta.

Suzanne începu să zîmbească iar printre lacrimi. Suspină cu o voce fermecător de zdrobită:

Fug. Ia aminte, prinţe, fereşte-te de mine;
Şi vrednic fii de plînsul stîrnit acum de tine.

Laurent 11-0 mai auzea. Se năpustise în vestibulul întunecos, cu capul plecat.

C A P I T O L U L XII

O VIZITĂ A LUI FERDINAND PASQUIER. DE LA SIMPLE ECONOMII LA O MICĂ AVERE. CUVÎNTUL „TRUST" ÎNSEAMNĂ ÎNCREDERE. UN CAPITALIST DIN CATEGORIA B. DE UNDE REIESE CĂ NU TREBUIE SĂ FACI ABUZ DE CADOURI. JOSEPH ARE SPIRIT DE FAMILIE. DOUĂ TIPURI DE GLOANŢE EXPLOZIVE. COMITETUL PRIETENILOR TURCIEI. JOSEPH, OMUL ORDINEI. ELOGII LUT NOEL CIIEROUVIER.

Valetul în livrea verde cu nasturi de aur rămăsese în picioare de mai bine de cinci minute în faţa mesei şi stătea aşa fiindcă nu îndrăznea să vorbească. Joseph îşi ridică din dosarele pe care le răsfoia nasul, care nu era gros, ci solid şi energic înfipt în oasele feţei.

— Ce s-a întîmplat? Ce mai vrei?

Avea o voce bărbătească, cam joasă, cu un timbru perfect. Servitorul răspunse rotunjindu-şi umerii:

— A venit domnul Ferdinand Pasquier. Spune c.ă-l aşteptaţi.

— Se poate. Tot ce se poate. Pofteşte-1. Pe urmă îl aştept pe domnul Mairesse, care vine cu încă cineva. Să le spui să aştepte. Şi acum, hai, repede.

Ferdinand se ivise în uşa întredeschisă. Ca de obicei, ori de cîte ori trebuia să-l înfrunte pe fratele lui, Joseph, făcea un efort vizibil ca să se pună în gardă, ca să-şi îndrepte spinarea, ca să privească deasupra liniei orizontului, ca să-şi trimită îndărăt o bună parte din pîntecele care începea să mijească. Dar din cauza miopiei lui puternice, era nevoit să-şi încovoaie gîtul ca de obicei şi, foarte cu- rînd după aceea, pîntecele dominat o clipă, reîncepea să-i umfle jiletca şi să-i tragă în jos butonierele. Ferdinand dorea de multă vreme să intre în cabinetul lui Joseph cu pălăria pe cap, dar nu izbutea. Cuprins încă din prag de un fel de respect, o scoase numaidecît, aşa cum făcea totdeauna.

— Ia loc, spuse Joseph. Mă bucur că te văd. Cărui fapt datorez plăcerea vizitei tale?

— Păi, tu mi-ai spus să vin, murmură Ferdinand.

— Se poate, zău că se poate. Nu-ţi aminteşti pentru ce?

— Ba da, vin să încasez banii.

— Ce bani, dragul meu?

Ferdinand îşi fixă mai bine pe nas ochelarii cu lentile groase şi scoase din buzunar un carneţel.

— Nu-i prea complicat, spuse el. Doi ani cu dobîndă de patru la sută, înseamnă exact patru sute de franci, iar un an de dobînda dobînzilor la acelaşi procent, înseamnă patru sute opt.

— Perfect, spuse Joseph. Socoteala e absolut exactă. Vezi şi tu că sîntem de acord.

— Joseph deschise un sertar şi luă un plic sigilat, pe care scria: Februarie 1913. F.P. Patru sute opt franci.Aşteaptă numai o clipă, reluă Joseph Pasquier. Ca să fim în regulă, trebuie să facem o chitanţă. După cum ştii, timbrele le plăteşte persoana care beneficiază de chitanţă. E drept că textul nu e prea limpede. Căci, de fap\ în această împrejurare numai tu beneficiezi. Dar vedem noi mai tîrziu. N-avea grijă, plicul îl capeţi. îmi place să plătesc. Una din pasiunile mele e să plătesc. Cînd plătesc, mi se pare că mă descarc, că mă purific. E o pasiune, îţi repet.

Spunînd aceasta, Joseph puse cu un gest calm plicul la loc în sertar şi-l împinse cu genunchiul.

Probabil, spuse el, că e singura parte din mica ta avere care-ţi dă un randament.

Ferdinand începu să pufăie printre firele mustăţii. „Mica avere" erau cuvinte care-l măguleau, orice ar fi zis: se prefăcu totuşi că protestează şi bombăni:

— Averea mea! repetă el. Dar eu n-am nici o avere.

Joseph îşi rezemă de lemnul mesei mîna energică şi musculoasă:

— Începînd de la o anumită sumă, nu se mai poate vorbi despre economii: orice ai zice tu, trebuie să foloseşti cuvîntul avere. în momentul de faţă, posezi treizeci şi două de mii de franci...

— De unde ştii?

— Mă întreb mai curînd cum aş putea să nu ştiu.

— Nu ţi-am vorbit niciodată despre ei.

— Nu vorbeşti decît despre asta, numai că nu-ţi dai seama. îmi pare rău că trebuie să declar aşa ceva, dar treizeci şi două de mii de franci sînt o avere. Şi-mi pare tot atît de rău că trebuie să adaug: e o avere rău folosită. Dacă fac abstracţie de cei cinci mii de franci...

— Pe care ţi i-am împrumutat în 1908...

— Pardon, pe care mi i-ai încredinţat. Ce înseamnă cuvîntul englezesc *trust*? Cuvîntul *trust* înseamnă'încredere. Nu-i nevoie să-ţi mai dau alte explicaţii. Cît despre faimoşii tăi cinci mii de franci, fă-mi plăcerea să crezi că n-am nevoie de cinci mii de franci.

— Dar bine, spuse cu sfială Ferdinand, în momentul acela spuneai, pare-mi-se, că ai nevoie de ei.

Mă surprinzi, dragul meu. N-ai o memorie prea bună. Bagă de seamă: memoria e secretul succesului. Evreii ştiu bine asta. Pentru ei, memoria e virtutea cardinală. Şi, ciudat lucru, oamenii care, alături de evrei, pun mare preţ pe memorie, sînt iezuiţii, întocmai! Ia gîndeşte-te..

.

—

Ferdinand nu ascultă această observaţie interesantă. îşi şterse încurcat lentilele ochelarilor, apoi spuse cu oarecare **şoA^**ăială:

— Dar, după tine, ce ar trebui să fac cu banii mei?

Joseph deschise dosarul din faţa lui.

— Mai repede, dragă Ferdi. N-am nici zece minute de pierdut, totuşi pot să găsesc două-trei minute libere, cu condiţia să nu te învîrteşti la infinit în jurul problemei. Abstracţie făcînd de aceşti cinci mii de franci, îţi rămîn deci vreo douăzeci şi şapte de mii de franci, dar prefer să nu ştiu ce întrebuinţare le dai în momentul de faţă.

— Te asigur că sînt foarte cuminte.

— Da, da, cuminte, bine ai zis: Casa de economii, Casa de prevederi etc., etc. Pentru oamenii de felul tău, oamenii din categoria B, cum le spun în fisele mele...

— De ce B?

— Lasă-mă să merg mai departe. După mine, oamenii de felul tău trebuie să procedeze după metoda folosită pentru averile medii. O zecime în rente de stat, franceze sau garantate de guvernul francez, o altă zecime în valori franceze cu venit fix, două zecimi şi jumătate în acţiuni franceze de prima mînă...

— Dar de unde să ştiu că sînt de prima mînă?

— Dragul meu, asta-i treaba mea. Am onoarea să-ţi repet că *trust* înseamnă încredere. Mai departe: două zecimi si jumătate în acţiuni sau obligaţii de prima mînă.

—'Dar...

— Ce?

— Nu, nimic. Iartă-mă.

Nu mă întrerupe. Două zecimi în ipoteci. îţi atrag atenţia că averea ta e cam tinerică încă pentru aşa ceva, dar ar trebui să crească destul de repede. Ya să zică, ipoteci, două de preferinţă, asupra unor imobile de raport, situate în două regiuni diferite. Nu s-ar zice că înţelegi, dar ai să te mai gîndeşti în linişte şi ai să vezi că am dreptate. N-am terminat. Mi se pare profitabil pentru un capitalist de categoria B să-şi consacre veniturile anuale, chiar dacă ar trebui să mai adauge ceva, pentru o asigurare pe viaţă, o asigurare mixtă, pe o durată care rămîne de stabilit. Dacă nu mori prea devreme, să zicem la şaizeci şi şase de ani, de pildă, cred că poţi recupera o
28 4«
sută de mii de franci...

—

— Stai o clipă.

— Da.

— Dacă am să mă îngrijesc serios, sînt sigur că am să trec de mult de şaizeci şi şase de ani. Tata şi Laurent, care cunosc bine starea sănătăţii mele, sînt de aceeaşi părere.

— în acest caz, dragul meu, cu atît mai bine. Dacă mori mai devreme, ceea ce ar fi foarte supărător, persoana desemnată — bănuiesc că are să fie soţia ta — va primi numaidecît o sută de mii de franci. Şi fii sigur că suma va fi achitată. Voi avea eu grijă.

— Vei avea grijă... Eşti sigur că am să mor înaintea ta?

— Nu sînt sigur, spuse Joseph, dar e probabil. Şi acuma, micul meu Ferdi, am terminat consultaţia.

— Şi dacă ţi le-aş încredinţa... spuse Ferdinand îngîndurat.

— Ce anume?

— Economiile mele.

— Dragul meu, nu se mai prinde. Mi-ai spus de cîteva ori pînă acum că vrei să-mi dai banii tăi ca să-i fructific şi niciodată nu te-ai executat. Nu spune nu, ţi-a fost teamă. Aşadar, acuma s-a sfîrşit. N-o să-ţi mai fac niciodată nici un fel de propunere.

— Ascultă, murmură Ferdinand cu o privire rugătoare. Jură-mi, Joseph, pe viaţa mamei...

Joseph se ridică brusc în picioare şi-şi duse solemn degetul la butoniera hainei împodobită cu rozeta roşie a Legiunii de Onoare.

— Ajunge, Ferdi, rosti el cu un aer sever. înţelegi ce vreau să spun.

Ferdinand plecă privirile, apoi reluă cu glas plîngăreţ:

— îţi aduc totul marţea viitoare. Are să facă douăzeci şi şapte de mii şase sute. Plus cei cinci mii care sînt la tine.

— Da, treizeci şi două de mii şase sute.

— Şi pe urmă, oftă Ferdinand, cei patru sute opt franci, pe care trebuie să mi-i dai...

— N-are nici un rost să cheltuim bani pe timbre, i-o reteză Joseph Pasquier. Din moment ce investeşti totul, lasă-mi şi cei patru sute opt franci.

Şi dacă am nevoie de bani?

—

— Ah I spuse Joseph cu un gest împăciuitor, îţi împrumut eu ceva.

— Cred că o să ai oarecare bătaie de cap, dacă-i vorba să găseşti investiţii excepţionale, reluă Ferdinand.

— Ba nu, n-o să-mi dea mai multă bătaie de cap decît trebuie. Toată bucătăria are s-o facă — sub supravegherea mea, fireşte — domnul Mairesse-Miral, pe care-l cunoşti de doisprezece ani. El are să facă drumurile.

— Crezi că la momentul oportun va trebui să-i mulţumesc, să-i fac un cadou?

Joseph Pasquier depărtă braţele de trup cu un gest plictisit:

— Fii prudent cu cadourile. Eu nu mai fac, şi pe bună dreptate. Pe vremuri, făceam mereu. Da, da, crede-mă, îmi plăcea la nebunie să fac cadouri. Din nenorocire, nu mulţumeau niciodată pe nimeni: cînd dădeam bomboane, respectivul ar fi preferat flori. Cînd dădeam ţigări, respectivul nu fuma. Atunci gata ! s-a sfîrşit, am terminat cu cadourile. Dacă tu vrei să faci, îi pui pe cei care nu fac într-o situaţie delicată. Să nu mai vorbim despre asta: nu-mi strica personalul.

Ferdinand părea convins, şi, îndreptîndu-se spre uşă, adăugă cu oarecare şovăială:

— Ascultă, Joseph, metoda aceea...

— Care metodă?

— Metoda ta de investiţii, o aplici şi pentru tine?

— Ah! cu mine lucrurile stau altfel, replică Joseph.

— Probabil că tu nu eşti în categoria B?

Joseph scutură din cap.

— Nu, spuse el. Deocamdată, eu sînt în categoria R.

— Drace! Drace! bombăni Ferdinand.

— Păi da, dragul meu, aşa-i. Mai aşteaptă o clipă. Nu încrunta sprîncenele: nu-i vorba nici de tine, nici de banii tăi. Te duci des pe la Cécile?

— Sîntem invitaţi la ea la masă cam o dată pe lună. Da... Trebuie să-ţi mărturisesc că Cécile mă nelinişteşte. Domnul Fauvet a făcut ceea ce se numeşte o operaţie excelentă. Salariul lui nu reprezintă nici o treime din cheltuielile lor comune: am informaţii foarte sigure, crede-mă. Pot să-ţi spun în mod cu totul confidenţial că Cécile nu mai face investiţii de bani, ceea ce, după mine,

e un simp

— tom neplăcut. Acest Richard e foarte cheltuitor. N-am să merg pînă acolo încît să afirm că se lasă întreţinuţ, dar nici departe nu e. Ya să zică, cei doi cheltuiesc foarte mult şi Cécile cîştigă mai puţin decît pe vremuri. Dispoziţia ei sufletească s-a schimbat: se ocupă de copil. E destul de normal, dar viaţa ei de artistă suferă. Ştii ce se spune în mediul muzical: o artistă care se mărită e o artistă pierdută. Ah ! Ar fi îngrozitor !

— Şi atunci ? spuse Ferdinand. Vrei să vorbeşti cu Cécile?

— Pentru nimic în lume. Dar mi se pare necesar să anunţ familia. Orice s-ar spune, eu am spirit de familie. Va să zică, la revedere, pe marţii Salut-o pe Claire din partea mea.

După ce se despărţi de Ferdinand, Joseph sună servitorul.

— Sper că domnul Mairesse e aici cu persoana pe care o aştept, spuse el. Pofteşte-i pe amîndoi să urce.

Cîteva clipe după aceea, domnul Mairesse intra singur în cameră.

— îmi pare foarte rău, domnule, spuse el. Dar Gaston Délia a întîrziat puţin.

Joseph Pasquier se năpusti asupra bătrînului, cu capul plecat ca un berbec.

— Ai gloanţele? Arată-mi întîi gloanţele.

Domnul Mairesse scoase cu gesturi delicate din buzunar un pacheţel foarte mic învelit în hîrtie de mătase. începu să-l desfacă încet, cu degetele lui grase, ale căror mişcări nu erau lipsite de oarecare gingăşie. în cele din urmă, dădu la iveală cinci obiecte mici de metal, pe care le înşiră liniştit în palma lui Joseph.

— Ia te uită, ia te uită ! murmură domnul Pasquier. Asta-i tot?

— Ah ! domnule, rosti domnul Mairesse-Miral cu o voce mieroasă, nu v-aţi închipuit, cred, că e vorba de un recipient de praf de puşcă cu detonator, ceas şi tot felul de marafeturi. Nu, e mult mai simplu. Trebuie doar să spintece învelişul de maişort de sus pînă jos, ba chiar e destul să-i retezi vîrful. Aveţi aici ambele tipuri. Cînd proiectilul întîlneşteun obstacol, cînd atinge, de pildă, corpul omenesc, plumbul din interior, a cărui densitate e mai mare decît învelişul, ţîşneşte numaidecît prin deschizături. Atunci glonţul se deformează şi provoacă nişte distrugeri extraordinare în ţesuturile victimei. Orificiul de intrare e cît o gămălie de ac, cel de ieşire mai mare decît două mîini împreunate...

Joseph se învîrtea cu paşi mari in spaţiul liber din încăpere. Arăta ca o fiară căzută în cursă, ca un posedat, ca un bolnav.

— L-am văzut pe Mutkurov, zbieră el. Animalul nu mi-a vorbit decît despre piesa lui Lavedan. Nici un cuvînt despre comandă. îţi vine să turbezi cu balcanicii ăştia blestemaţi. Aşa că am să-i gîdil ceva mai serios acolo unde trebuie. Sau cedează şi eu pun laba pe comandă — căci armistiţiul va fi întrerupt, balcanicii cască botul prea tare şi turcii nu se lasă. Sau lucrează mai departe cu firma englezească şi atunci îi fac să vadă stele verzi. Ia spune: e sigur că gloanţele astea sint de model *english?* Da. Şi cine le-a crestat?

— Un bun prieten al meu, un lăcătuş de la Saint-Denis.

— Ai încredere deplină în el?

— Deplină. E socialist şi antimilitarist. Ştie, fără multe amănunte, cel puţin aşa i-am spus, că e vorba de umanitate şi că toată povestea asta are drept scop să pedepsească barbaria.

— Da, da, da, da, murmură Joseph cu ochii înceţoşaţi. Cheamă-l pe ziarist. Sta-ai...

— Ştiţi, domnule, mi-a cerut patru sute de franci, pe care a trebuit să-i dau.

— Nu-i de mirare. A mirosit gologani. Dumneata eşti de vină, Mairesse. Nu-i chip să mă bizui pe dumneata. Ah! încă ceva, Mairesse. Fratele meu, Laurent, mi-a vorbit despre gloanţele explozive. De ce tocmai mie? Găseşti că e firesc?

— Cum nu se poate mai firesc, domnule. La Paris toată lumea vorbeşte despre asta. Domnul Fauvet, cumnatul dumneavoastră, a scris un articol foarte tare împotriva lui Cherouvier.

— Ei asta-i! zbieră înăbuşit Joseph, domnul Fauvet ar face mult mai bine să-şi vadă de treburile lui.

— Toată lumea vorbeşte, reluă domnul Mairesse-Miral cu un zimbet fericit. Un manifest răsunător a fost semnat de mai bine de o sută cincizeci de savanţi, oameni de litere, profesori, artişti etc., etc. Ah! e un manifest clasa întîi. Şi ce spunea domnul Laurent?

— Nişte lucruri care ne-ar putea fi de folos dacă idiotul de Mutkurov se hotărăşte în sfîrşit să-mi dea comanda. Ei ! ce stai? Şterge-o !

Cîteva secunde mai tîrziu, domnul Gaston Délia îşi făcu intrarea în biroul lui Joseph. Purta un costum nou. Părul, lipit de craniu, răspîndea un parfum delicat de briantină. Clipea din ochi, dar nu ca un om orbit de o lumină prea vie, ci ca un partener viclean, care face tot posibilul să-şi ascundă diversele motive de rîs. Joseph îl apucă de amîndouă mîinile şi i le scutură multă vreme.

— Aveţi talent, ce să mai vorbim, cotcodăci el. Cît despre succes, trebuie să recunoaşteţi că depăşeşte toate speranţele. Gîndiţi-vă, domnule Délia, că mai bine de o sută cincizeci de oameni de geniu au pornit pe urmele dumneavoastră. Toată universitatea ! Toată lumea literară sau ştiinţifică.

— Cu excepţia grupului moncelian, care e condus de cumnatul dumneavoastră, după cîte am aflat, spuse vizitatorul cu un zîmbet mîhnit.

— într-o problemă atît de gravă, declară Joseph Pasquier, legăturile de rudenie nu mai au nici o importanţă. Dacă Richard Fauvet greşeşte, dacă-şi bate joc de legile sfinte ale umanităţii şi de apărătorii acestor legi, Richard Fauvet nu mai e pentru mine decît un străin şi nu mai avem, nici dumneata nici eu, nici un motiv să-l cruţăm. Aşadar, să-l lovim, dacă trebuie. Şi acum,domnule Délia, v-am chemat ca să vă comunic o ştire interesantă. Luaţi loc o clipă. Comitetul prietenilor Turciei, care e pe cale de a se alcătui în clipa de faţă, şi a cărui prezidenţă nădăjduim să o oferim domnului Pierre Loti de la Academia Franceză, a fost informat că unii infanterişti balcanici au folosit efectiv gloanţe explozive. Bineînţeles, guvernul bulgar n-are nici o vină. S-a ajuns la concluzia că soldaţi răzleţi crestau proiectilele modelului reglementar, fie la una din extremităţi, fie longitudinal, operaţie care, dată fiind calitatea proastă a maişortului englezesc, e posibilă. Nu trebuie să spunem că-i englezesc, dar lucrul acesta trebuie să se înţeleagă. De altfel, ştiţi cred că, în timpul evenimentelor din Transvaal, britanicii aveau reputaţia că folosesc tocmai proiectile astfel preparate. Rezultatul e jalnic. îndată ce un astfel de glonte se loveşte de un obstacol, plumbul iese prin crestături şi se răspîndeşte în ţesuturi, răsucindu-se şi ţîş- nind în stropi. Cele cîteva proiectile, pe care le puteţi vedea aici, pe masă, au fost luate de la nişte prizonieri bulgari, pe care turcii i-au executat numaidecît, bineînţeles. într-un cuvînt, din cauza neglijenţei sale, statul major bulgar favorizează răspîndirea celor mai sălbatice instincte ale soldaţilor. După cum vezi, lucrul acesta infirmă oarecum ultimele informaţii pe care dumneata le-ai folosit în mod atît de strălucit. E cazul să publicăm un articol de mare scandal, cu fotografia gloanţelor astfel preparate, care ne-au fost comunicate de statul major turc. Din nefericire, e cam greu să scriţi tot dumneavoastră acest articol, după zarva pe care a stîrnit-o intervenţia din *Le Miroir Universel.* M-am gîndit că unul din prietenii dumneavoastră...

Domnul Gaston Délia nu mai clipea din ochi.'

— Ah ! spuse el pe un ton hotărît, articolul poate să apară poimîine în *Le Télégramme.* Va fi semnat de Rodrigue Lauer.

Joseph Pasquier dădu din cap şi continuă numaidecît, cu un aer îngîndurat:

— Va să zică, să procedăm în ordine, dragul meu. Întîi, ziarul: *Télégramme.* Al doilea, data: poimîine. Al treilea: Rodrigue Lauer. Al patrulea: fotografia. îndată după ce se va face clişeul, veţi restitui gloanţele lui Mairesse. Al cincilea: titlul. Iată ce vă propun: *Noi amănunte in legătură cu drama gloanţelor explozive.* Mă gîndisem întîi să spunem *tragedia,* dar e bine să păstrăm acest termen pentru un prilej mai serios. Există şi un al şaselea: trebuie să-l ridicăm în slava cerului pe domnul Noël Chérouvier. Orice elogii i-am aduce, n-ar fi prea mult. La gîndul că oameni de talia lui sînt contemporanii, ba chiar compatrioţii noştri, simt cum îmi tresare inima. Va să zică, mergeţi la sigur, vorbiţi despre milostenie, despre onoare, despre nobleţea armatei. Pentru încheiere, încercaţi să găsiţi o mică frază latinească. Eu nu mă prea pricep, dar sînt sigur că pentru chestii de felul ăsta există totdeauna cîte o bazaconie latinească.

CAPITOLUL XIII

DEŞTEPTAREA LUI RICHARD FAD VET. CONSIDERAŢII ASUPRA VIEŢII MONDENE. PĂRERI ASUPRA OAMENILOR DE LABORATOR. UN MARE COMPOZITOR NECUNOSCUT. DESPRE IUBIRILE LUI GOETHE.

Pe la ora opt, o rază palidă de lumină, care străbătuse toate obstacolele, începea să-l sîcîie pe cel care dormea. Richard Fauvet se trezea, înăbuşindu-şi un suspin. îndată după aceea, îşi punea întrebarea din fiecare dimineaţă:

— Ce nu-mi place? Ce lucru neplăcut mi s-a întîmplat ieri? Ce-i cu mine? Ce mă supără?

Se sucea şi se răsucea, cufundat într-o toropeală somnoroasă şi-şi înşira toate motivele de nemulţumire sau de amărăciune. Deşteptarea îl neliniştea în fiecare

dimineaţă. Era singurul moment al zilei cînd îşi dădea seama cu o luciditate nemiloasă de ariditatea temperamentului său. Lipsit de sofismele care-l ocroteau, gol ca un crustaceu în perioada de năpîrlire, Richard Fauvet era vrednic de plîns şi se examina în taină cu o sinceră compătimire.

îndată ce cobora din pat, începea să-şi revină. Din nefericire, poziţia verticală îi provoca aproape zilnic prima criză de sufocare. Cînd această criză nu se hotăra să izbucnească, Richard se gîndea la ea cu o teamă atît de susţinută, încît pînă la urmă îi provoca declanşarea. Tuşea, rîgîia, îşi pipăia cu mii de gesturi gîtul şi bronhiile, se aşeza în poziţia prielnică sufocării, astfel încît criza era nevoită să se declare. Bolnavul era cuprins de groază şi de uşurare în acelaşi timp, deoarece absenţa unei crize era în ochii lui o anomalie de rău augur.

Baia, bărbieritul şi îmbrăcatul erau acţiuni importante în viaţa lui Fauvet. Obiectul de care avea nevoie, săpunul, peria, acul de cravată, păreau însufleţite totdeauna de o independenţă vicleană. Fauvet începea să respire normal ca să se poată văicări:

— Cine mi-a luat briciul?... Ce s-o fi întîmplat cu pasta de dinţi? Pînă mai ieri aveam o oglinjoară foarte comodă. Cine a spart-o?

în cele din urmă, Cecile era chemată în ajutor şi pornea la vînătoare. Dis-de-dimineaţă, zîmbetul ei era palid, dar calm.

— Athena, spunea Richard, iar ai să mă obligi să mă simt prost. Ai un fler admirabil pentru obiectele rătăcite. Obţii lesne o victorie. De fapt, oglinda rămăsese la locul ei şi nu era spartă. îţi place să mă faci de rîs, draga mea? Dacă ai ţine cît de cît la mine, n-ai găsi atît de repede ceea ce eu cred că am pierdut. Nu încrunta sprîncenele: de la o vreme, dai dovadă de o răbdare îngerească, aproape îngrijorătoare.

Pe urmă venea micul dejun şi Richard răsfoia ziarele cu o privire ascuţită. Aburii somnului dispăruseră fără urmă: Richard judeca oamenii şi evenimentele cu voioasă intransigenţă. Apoi venea momentul să ia unele hotărîri.

— Ştiu că nu-ţi place să ieşi în lume, Cécile, totuşi, invitaţia la contesa Gratz, spunea el... Ştii, e o femeie uluitor de spirituală.

Cécile încerca să rîdă.

— Nu văd de ce nu te-ai duce singur la doamna Gratz, dacă-ţi place aşa de mult, spunea ea.

Fraze de acest fel îl determinau pe Richard să pornească la luptă. Gura lui se lungea, se subţia şi o licărire verde, rece, furişe, îi ţîşnea din ochi.

— Te rog să- mă crezi că, deşi îmi place să mă văd cu oameni de lume, nu mă las păcălit de ei. Graţie profesiei mele, sînt un observator al vieţii. Trebuie să-mi duc la capăt misiunea. Ai o surprinzătoare aptitudine de a juca rolul frumos, Athena. Cam ce mutră am eu acuma? O mutră de neofit mirat, torturînd în societatea mondenă o tînără soţie sceptică, prodigios de înzestrată şi blazată de timpuriu cu privire la celebrităţile vremii.

— Ba nu, replica Cécile cu o voce egală şi împăciuitoare. Nu pot suferi societatea, în primul rînd fiindcă nu mă distrează.

— Dragă Cécile, nu-i vorba să te distrezi, ci să înveţi.

— Tocmai, eu nu învăţ nimic printre oameni. în afară de cîteva răutăţi, care sînt uneori nostime o clipă, cel puţin pentru specialişti, tot ce aud cînd mă duc undeva nu are nici un fel de legătură cu viaţa, cu viaţa adevărată a sufletelor vii. Şi apoi, cum să-ţi spun, Richard? Mi-e aproape groază de mîncarea care se serveşte în toate aceste case. Nu pot să sufăr fileul de zlăvoacă cu sos, deşi la noi acasă îmi plăcea zlăvoaca aşa cum o gătea mama, dacă, din întîm- plare, gătea aşa ceva. Nu pot să sufăr puiul în aspic, cum- pârat de la restaurant. Toate aceste feluri de mîncare se află la aceeaşi distanţă de viaţă ca şi conversaţia oaspeţilor. Trebuie să te pleci cînd spre vecinul din dreapta, cînd spre cel din stînga, cinci minute într-o parte, cinci minute în cealaltă parte. E aproape fatal să spui lucruri pe care nu le gîndeşti, sau să asculţi cu un zîmbet îngheţat bazaconiile unui domn celebru, care-şi joacă scena favorită ca un actor de *music-hall* şi care numai pentru asta a venit. Dar nu mi s-ar părea caraghios să te duci singur s la doamna Gratz. Eu voi avea o migrenă.

— Ba nu, ba nu, şuiera Richard, crispîndu-şi deodată faţa. Ştii prea bine, Cécile, ce înseamnă această

invitaţie. Probabil că oamenii ăştia nu pe mine vor să mă ¡vadă, fiindcă pe mine nu mă cunosc încă, ei vor să vadă oaia cu cinci picioare. Ah! cea mai delicioasă dintre toate oile cu cinci picioare, Cécile !

Se lăsa o scurtă tăcere. Veşnica dispută avea să se aprindă iar, cea de care Cécile se temea mai mult decît de orice. Atunci spunea repede:

— Bine, o să mergem la [doamna Gratz.

— Vezi, fredona tînărul, îţi place să te laşi rugată. E un defect surprinzător la o artistă de talia dumitale.

De trei sau patru ori pe săptămînă, Richard se ducea la Sorbona, unde rămînea o mare parte din zi. Era destul de discret în legătură cu funcţiile lui universitare; se jeluia doar, făcînd diferite aluzii asupra împrejurărilor regretabile care-i obligă uneori pe slujitorii inteligenţei să-şi cîştige viaţa ca toţi muritorii. Dacă i se pomenea despre colegii lui, începea să rîdă.

— Sînt cu toţii oameni de seamă, spunea el ridicînd arătătorul. Un singur gînd îi obsedează: fiecare vrea să vadă primul fenomene interesante, să deschidă primul gura, să facă prima comunicare, să se înfăţişeze primul la porţile viitorului. Întreaga lume ştiinţifică e dominată de această febră de prioritate. Iată de ce domnii aceştia vorbesc, vorbesc la infinit. Nu ascultă niciodată pe nimeni şi nimic...

Richard adăuga cu o convingere făţişă:

— Poate că sînt singurul care nu vorbesc niciodată despre mine. E un principiu de disciplină intelectuală.

— Nu-ţi iubeşti confraţii, nu-i preţuieşti? îl întrebă într-o zi Cécile.

— Te înşeli, draga mea. Tocmai fiindcă-i iubesc şi fiind- că-i preţuiesc pe aceşti oameni cumsecade, aş vrea să fie mai puţin vanitoşi şi mai puţin proşti.

Şi pentru a dovedi fără întîrziere cît de sincer era, Fau- vet începea să aducă laude hiperbolice celor pe care-i numea elevii săi, filozofilor din Parc, micului clan moncelian şi tinerelor fete sau tinerelor femei care participau cu fidelitate la şedinţele care, de pe atunci, purtau numele de Misterele *Porticului.*

în ciuda zbuciumului unei vieţi atît de plină de griji, Richard continua să se intereseze cu multă exigenţă de muzică. Era într-adevăr sensibil la magia sunetelor şi avea pentru talentul soţiei sale o admiraţie sinceră, dar

otrăvită de invidie. Nu-şi ascundea sentimentele şi spunea uneori făcînd un gest mîngîietor cu dosul mîinii.

— Draga mea, eşti singura fiinţă pe lumea asta, ai auzit? singura pe care o invidiez uneori pentru talentul şi chiar pentru destinul ei.

Şi adăuga clătinînd îngîndurat din cap:

— Să ştii că-i un compliment serios, Athena...

în perioada scurtă cît fuseseră logodiţi şi la începutul căsătoriei lor, visase s-o plămădească din nou pe Cécile, s-o domine cu visările lui de intelectual neliniştit, să facă din ea o adeptă, o interpretă şi o mesageră în acelaşi timp. Cu trecerea timpului, îşi dădea seama că nu cucerise decît o slabă autoritate asupra tinerei femei şi simţea că sufletul ei răzvrătit îşi scutura mereu jugul, ceea ce-i pricinuise — şi-i pricinuia încă—mult mai mult decît ciudă, poate chiar o adevărată suferinţă. încerca să se consoleze, ba chiar căuta prilejuri subtile de răzbunare. Avea o memorie bună şi mînuia cu dibăcie o anumită erudiţie. Uneori, o asculta pe Cécile cîntînd într-un cerc de prieteni o anumită pagină din Händel, din Bach sau din Mozart şi spunea clătinînd din cap:

— E foarte frumos, draga mea, şi-ţi mulţumim în genunchi, se înţelege. Nu-ţi aduc decît o singură învinuire. Te închini mereu[1]"aceloraşi zei. Bagă de seamă: pînă la urmă ajung să se uzeze. Iar Bach ! Iar Couperin ! Iar Händel ! îţi vine a crede că umanitatea e incapabilă să mai consume şi altceva. Eşti cea mai mare pianistă şi cea mai mare clavecinistă a secolului, toată lumea o recunoaşte. Dar cum spune şi Nietzsche, nu crezi decît în ceea ce îţi aduce succes. Nu protesta, draga mea, e adevărul adevărat.»

— Ah! nu protestez, spunea Cécile impasibilă.

— Nu protestezi, dar perseverezi în aceeaşi onorabilă greşeală. De ce nu cînţi niciodată ceva din opera formidabilă a lui Simon de Mahaut, de pildă? Nu încape îndoială că e cel mai mare compozitor al lumii. Am să-ţi procur operele lui care, din nenorocire, sînt aproape de negăsit. Am să ţi le copiez chiar eu la Biblioteca Naţională, de pe manuscris.

După cîte spunea Richard, Simon de Mahaut era un compozitor francez de la sfîrşitul secolului al XV-lea. Deşi era cu desăvîrşire necunoscut — Richard admitea

acest lucru — era totuşi un geniu extraordinar, care depăşea cu mult pe Bach, pe Mozart şi pe Beethoven.

Cécile închidea clavecinul şi Richard vorbea multă vreme despre maestrul Simon de Mahaut. Intre două crize de sufocare, Richard cita cîteva teme fredonîndule cu vocea lui justă, cam subţirică. Uneori i se întîmpla să deschidă pianul şi să facă o scurtă demonstraţie cu un singur deget. Lucrurile nu mergeau niciodată prea departe: deşi de mari proporţii, opera lui Simon de Mahaut era alcătuită din o serie de mîzgăleli. Dar în clipa în care ar fi fost cunoscută, ierarhia gloriilor ar fi fost zdruncinată. Frază cu frază, Richard improviza ceea ce el numea o glosă. îi plăcea muzica şi vorbea despre ea cu uşurinţă, dar şi cu oarecare obrăznicie. Spunea:

— Nu instrumentul te ajută să te faci înţeles, ci energia sufletească. Instrumentul e secundar, deşi are mare importanţă. Mai important decît orice este să ai voinţa arzătoare de a fi auzit şi înţeles.

Era destul ca asistenţa să-l asculte cu bunăvoinţă, ca Fauvet să vorbească mai departe.

— Muzica e o taină, spunea el cu un gest de subtilă oboseală. E un minut, o secundă, în care, printr-un miracol, întrezărim cerul. Restul nu-i decît umplutură. Ah! nu spuneţi că nu-i aşa; există deşeuri în paginile celor mai mari compozitori, ca şi în paginile celor mai mari poeţi. Adevăratul elixir ni se oferă cu picătorul.

Cécile asculta aiurelile lui specioase cu un zîmbet ceresc. După ce societatea se împrăştia, Fauvet se apropia de Cécile şi o lua de gît:

— Ne intimidezi, Athena ! Ba da, ba da, ba da, ştii prea bine că ai numai geniu ! E cumplit pentru cei din jurul du- mitale. Doar nimeni nu-şi poate petrece viaţa în genunchi.

Şi în timp ce, cu mişcări uşoare, Cécile se desfăcea treptat din îmbrăţişarea lui, Richard adăuga dus pe gînduri:

— Goethe n-a iubit decît femei proaste. Se vede că păcătosul ăla bătrîn ştia ce face şi că avea motivele lui. Noi sîntem în altă situaţie, draga mea.

CAPITOLUL XIV

RUGĂ SINGURATICĂ. UN PAMFLET ÎMPOTRIVA LUI BERGSON. GLORIA LITERARĂ E FRAGILĂ. DRUMURILE ÎNTORTOCHEATE ALE INVIDIEI. VUILLAUME NU-I UN CAMARAD SINCER. O ZGÎRIETURĂ ÎNTR-UN LOC NEPOTRIVIT. CÉCILE N-ARE DREPTUL SĂ FIE BOLNAVA.

Uneori, în cursul zilei, Cécile se pomeneşte pe nesimţite singură: copilaşul e în parc cu Félicienne, Richard îşi dădăceşte gloria, elevii au plecat. Casa e aproape goală. Cécile a încetat cam de multişor să fredoneze melodia aceea abia perceptibilă care, cîntată încetişor, foarte încetişor, e muzica vieţii ei. Atunci tînăra femeie ciuleşte urechea şi pare să-şi măsoare o clipă singurătatea. Şi iată că începe să-şi vorbească singură şi atunci s-ar zice că vorbele se revarsă brusc din inima ei:

— Tu, căruia nu-ndrăznesc să-ţi dau un nume, dă-mi voie să mă gîndesc la ceva sau la cineva care nu mă va părăsi. Pe vremuri, rămîneam în picioare cînd îţi vorbeam şi-mi pierdeam răbdarea. Acuma am îngenuncheat ca să te aştept şi m-ai zărit, sînt sigură că m-ai zărit. Cînd ascult cu atenţie în liniştea nopţii, aud zgomot de aripi, simt răcoare şi adierea unor aripi pe faţă. Chiar dacă mi-ai fi dat un tovarăş de viaţă din cei care te fac să-ţi uiţi visurile, tot te-aş fi chemat, pentru că a sunat ceasul. Crede-mă, rogu-te, crede că nu vin la tine numai pentru că sînt nenorocită. Nu, nu ! Mi-ar fi ruşine dacă ar fi aşa ! Nu sînt foarte nenorocită. Am treizeci de ani, am numai treizeci de ani. Am în faţă o viaţă lungă ca să te cunosc.

Cécile suspină şi vorbeşte iar, dar cu o voce aproape neauzită:

— Iartă-mă, Doamne, dar nu-mi plac oamenii inteligenţi.

Se aude trîntindu-se o uşă în măruntaiele casei. Cécile îşi desface mîinile, ca şi cum ar vrea să sfarme vraja. Şi iat-o că-şi ia zborul, subţire, înaltă, arzînd de o flacără tainică, iat-o că-şi ia zborul spre toate obligaţiile vieţii.

De la o vreme, Richard Fauvet e măcinat de ambiţii furioase. A fost rugat cu stăruinţă nu să renunţe la *Portic,* fireşte, dar să scrie ceva, în semn de alianţă,

pentru *Nouvelle Revue Française.* Aşadar, a publicat un mic pamflet împotriva lui Bergson, pamflet pe care-l migălea de luni de zile şi care e intitulat: *Onésime, sau manualul anti-inte- lectualului perfect.* Articolul, reeditat în broşură, a fost primit într-un chip foarte măgulitor. E ceea ce se cheamă un succes. Fauvet primeşte cîte opt şi zece scrisori pe zi, ceea ce în convorbirile sale se traduce prin „sute". Ziarele îşi spun cuvîntul. Un zvon de celebritate se răspîndeşte prin cenacle. Se vorbeşte elogios despre acest tînăr filozof care, de altfel, e un savant. Richard primeşte multă corespondenţă şi declară că nu mai poate să facă faţă. I se plînge soţiei sale şi-i cere ajutor. Cécile e cuprinsă de un val de devotament. Face eforturi sincere ca să joace rolul de secretară. Copiază ciorne şi răspunde la scrisorile de care Richard se declară asaltat. Atunci corespondenţii se năpustesc nu- maidecît asupra ei. în curînd, cele mai multe scrisori le primeşte Cécile. Richard nu îndrăzneşte să spună nimic, dar e cam ofensat. De altfel, chipul lui Richard, conturul firesc al trăsăturilor lui Richard are ceva nedefinit, care pare să exprime o veşnică ofensă. Spune: „Eşti tare bună, draga mea. îţi mulţumesc de mii de ori. Dar te eliberez de toate aceste mărunte corvezi".

între timp, Richard află că un cronicar prea puţin cunoscut a publicat un articol foarte sever, aproape nepoliticos, despre faimoasa broşurică. Deodată, toate elogiile sînt date uitării. E limpede că Richard nu poate suferi cea mai neînsemnată cenzură. Cu durerea întipărită pe faţă, spune prietenilor săi din *Portic:*

— Nu ştiţi cîte insulte mi se aduc. Un val de noroi.

Dar iată că zarva se potoleşte, apoi se stinge. Publicul
intelectual începe să se dezintereseze de *Onésime* şi de Richard şi se năpusteşte în goană după altă marotă. Izvorul elogiilor seacă o dată cu pîrîiaşul de critici. Richard devine amar:

— Parisul e odios, mormăie el. Te uită numaidecît...

Cécile, care cunoaşte acest fenomen de multă vreme, încearcă să toarne puţin balsam pe rănile lui atît de sensibile.

— Nu-i adevărat, spune ea, te asigur că ai înregistrat un succes. E un rezultat foarte frumos.

Richard clatină din cap cu un aer morocănos:

— Nu încerca să mă consolezi. Judec acest eveniment fără pic de pasiune. îndată ce nu mai urci, începi să cobori, Athena.

Cécile face un efort cinstit ca să se convingă în taină că vorbele acestea nu trădează un suflet vulgar. Dar Richard se şi străduieşte să reia disputa favorită:

— Cu voi, muzicienii, lucrurile se întîmplă altfel. Voi aveţi numaidecît succes. Dumneata mai ales, draga mea, nu poţi spune contrariul. E destul să pui mîinile pe clape şi publicul dumitale se topeşte de admiraţie, gîngureşte şi suspină. Şi-abia ai terminat, că se zguduie candelabrele de aplauze şi nici măcar nu poţi să pleci liniştită. Trebuie să te întorci ca să saluţi de zece, de douăsprezece ori, mai mult chiar. E un succes meritat, draga mea, sînt perfect de acord: totuşi e oarecum scandalos, dacă ne gîndim la celelalte forme de talent. Cine se ocupă de noi, ăştia, savanţi sau filozofi? Cine citeşte ce scrim? Cine ne iubeşte? Obţinerea unei aprobări cît de neînsemnate ne cere un efort istovitor. Ah! Nimeni nu ne răsfaţă. Şi totuşi... Totuşi...

Cécile răspunde cu o blîndeţe de care se miră şi ea:

— Te asigur, Richard, că aş renunţa la orice, dacă ar depinde de mine, să te bucuri şi dumneata de ce mi se oferă.

Richard bate cu piciorul în pămînt.

— Nu-i vorba de asta. Te depărtezi de problemă. Noi cerem ce ni se cuvine, nu vrem pomeni.Zilele trec şi, deodată, iată o veste neprevăzută. Academia île Ştiinţe i-a acordat lui Vuillaume premiul Fanny- Emden. E un premiu de curînd înfiinţat, despre care s-a vorbit mult în lumea ştiinţifică. Premiul acesta e acordat drept răsplată pentru cea mai bună lucrare privitoare la influenţele psihologice exercitate asupra organismului fiinţelor vii. Fauvet îşi pusese oficial candidatura cu teza lui. Şi iată că premiul e acordat acestui animal...

Vuillaume e prieten cu Richard de opt sau zece ani. E şi el membru al *Porticului.* Asistă la şedinţe, colaborează la revistă. Nici măcar nu s-a ostenit să-i pomenească lui Fauvet de candidatura lui, care în felul acesta devine — a devenit chiar — un act de rivalitate. Richard dorea tocmai să obţină acest premiu pentru revistă, a cărei tipărire e costisitoare. Richard e absolut sigur că

lucrarea lui „Despre sensibilitatea organismelor elementare la vibraţiile muzicale" e net superioară micilor încercări ale lui Vuillaume, spirit timid şi prudent.

Richard Fauvet face eforturi lăudabile pentru a uita de acest necaz care e, poate, o ofensă. Speră că după o noapte întreagă îşi va recîştiga seninătatea. Din nefericire, lucrurile se întîmplă tocmai pe dos. S-ar zice că în patul cald durerea lui se înveninează şi ajunge să-l exaspereze. „Vuillaume nu este un camarad sincer. Zîmbeşte cu bunătate, dar pregăteşte cu viclenie lovituri cum ştie el. Mai rău e că trebuie totuşi să-i scrie acestui concurent făţarnic, că trebuie să se stăpînească şi să-şi felicite adversarul. Asta-i cam exagerat".

Richard se zvîrcoleşte în patul cald. Dacă nu adoarme imediat, are să facă cu siguranţă o criză de sufocare. Se ridică şi se duce să ia o pastilă de veronal. In felul acesta, îşi potoleşte pînă a doua zi dimineaţă toate suferinţele stîrnite de invidie.

Silindu-se să se stăpînească, Richard ascunde faţă de Cécile natura şi motivul suferinţei sale. Cécile ghiceşte vag că se petrece ceva cu el, că fiarele întunericului se frămîntă în groapa lor.

In definitiv, Richard nu-i va scrie lui Vuillaume. La prima ocazie îl va felicita verbal. Şi, cînd ocazia se prezintă, Richard spune nu fără greutate şi subţiindu-şi buzele:

— Nu ne-ai spus că ţi-ai pus candidatura. Te cam ţii de secrete. Felicitările mele

.

Vuillaume simte nelămurit că vorbele lui Richard au gust sălciu şi-şi dă seama că a pierdut un prieten care-i era drag.

Richard ştie bine că rana lui e stupidă, că se va cicatriza după un număr de zile şi că nu-i rămîne decît să aibă răbdare. Dar e greu. Totul pare să conspire pentru a scoate din sărite pe omul acesta sensibil. Şi-a făcut o tăietură nu prea adîncă la mîna stingă. Tăietura e situată în intervalul dintre două degete. S-ar părea că e un loc destul de ferit. Richard a crezut la început că această mică rană nu-l va supăra prea tare. Da de unde 1 înţelege numaidecît că nici un punct din corpul nostru nu e privilegiat. Tăietura aceea nefericită pare să fie părtaşă la mai toate gesturile şi la mai toate gîndurile lui. Pînă şi povestea cu Vuillaume o face să sîngereze din nou. Totul îl doare, totul e un pretext pentru durere.

Cécile îl urmăreşte cu sinceră solicitudine. Richard ar dori să arunce asupra ei răspunderea micii sale răni. Din nefericire, şi în ciuda silinţelor sale, aşa ceva e cu neputinţă. Iată încă un motiv de enervare.

Cécile învaţă cu bunăvoinţă meseria de infirmieră. Mîinile ei, mîinile nobile pe care altădată Cécile le purta ca pe nişte relicve în zilele de procesiune, nu se mai teme azi să le rişte în vîrtejul vieţii. Richard îşi spune pe bună dreptate că toată această nefericită „istorie Vuillaume" se va isprăvi pînă la urmă cu o cumplită criză de astmă. Suspină:

— Draga mea, n-ai vrea să-mi pregăteşti nişte comprese calde? Dumneata să le pregăteşti, dragă Cécile, şi nu Féli- cienne. Nu pot s-o sufăr pe fata asta bătrînă.

Cécile e plină de curaj şi face în aşa fel încît să nu audă nimic. Pregăteşte compresele care-i ard vîrful degetelor.

Richard se ridică şi începe să se învîrtească prin cameră. Vîntul de februarie nu mai bate. Un soare milostiv scaldă grădiniţa.

— Natura este neîndurătoare, spune Richard cu melancolie. Vom plăti aceste trei zile de vreme bună cu o

întoarcere fioroasă a iernii. Nu trebuie să ai niciodată deplină încredere.

Şi iată că într-o bună zi, Cécile face o gripă. Trebuie să rămînă două zile în pat. Richard nu îndrăzneşte să spună nimic, dar e consternat. Cum îşi îngăduie Cécile să fie şi ea o fiinţă de carne infirmă, şi nu un spirit pur?

Timp de două zile, toată casa îşi concentrează atenţia asupra ei. La gîndul că interesul faţă de el a scăzut, Richard e furios şi nu se gîndeşte să-şi ascundă sentimentele.

Dar Cécile se restabileşte repede. Nimic n-o poate împiedica să-şi vadă de obligaţii şi să-şi facă datoria. Ba chiar, în clipa cînd trebuie să asculte de o anumită rugă, cînd privirea soţului ei se împăienjeneşte şi glasul lui şovăie, Cécile nu se împotriveşte. Uneori, Richard o priveşte o clipă cu atenţie şi şopteşte:

— Ce s-a întâmplat, draga mea? Anumite lucruri, anumite mişcări, anumite vorbe, refuzuri sau acceptări, n-am să le înţeleg niciodată la dumneata.

Cécile ridică din umeri ca să-i arate că nici ea nu se înţelege totdeauna şi spune, prinzînd din zbor privirea soţului ei:

— De dragul meu, Richard, fii mai îngăduitor cu biata mea Félicienne.

Richard schiţează un zîmbet, care-i scoate la iveală caninii. Félicienne e singura fiinţă a clanului, asupra căreia nu are nici un fel de autoritate. Din prima zi, între cei doi soţi coace o ceartă surdă, a cărei miză e Félicienne. Richard ghiceşte în Cécile o împotrivire încăpăţînată îndată ce vine vorba despre Félicienne. Temporizează. Manevrează. Şuieră cu glas abia auzit:

— Ţi-e mai dragă fata asta bătrînă decît pacea căminului nostru.

Cécile nu pare să-l audă. Se ridică în picioare şi face apel la puterile de la subsol:

— Aduceţi ceaiul conaşului ! Repede, ceaiul conaşului !

Ceaiul soseşte răspîndind parfum de floare de tei. Cécile

umple ea însăşi ceaşca de porţelan. O dată cu aburii, gîndul ei se înalţă spre regiunile superioare. „Doamne, îşi spune tînăra femeie, fii bun şi explică-mi de ce nu iubesc inteligenţa".

C A P I T O L U L XV

AMINTIREA LUI OLIVIER CHALGRIN. FRATE ŞI SORĂ CA PE VREMURI. CECILE ÎMPODOBEŞTE VISĂRILE LUI LAURENT. ORICE SUFERINŢĂ ARE NEVOIE DE O UŞURARE. DEZORDINEA DOMNEŞTE ÎN LUME. CANTATA RUSALIILOR. CEARTA SE ÎNCINGE IAR. CECILE PRINTRE NOI. SEMNIFICAŢIA UNEI RUGĂCIUNI.

— înainte de a veni la tine, m-am dus să-i spun bunăziua domnului Chalgrin. Ştii cine. Fostul meu şef.

Cécile face un semn prietenesc cu capul. Laurent a şi început să vorbească iar:

— Mă duc să-l văd cam o dată pe lună. E îngrozitor.

— Ce-i îngrozitor? Starea domnului Chalgrin?

— Totul ! In primul rînd, starea domnului Chalgrin, bineînţeles. Era unul din oamenii cei mai bogat înzestraţi. Şi iată că o mică arteră din creierul lui s-a rupt. Şi s-a sfîrşit pentru totdeauna. Şade într-un fotoliu. îşi priveşte oaspeţii cu ochi vii încă, în care ţi se pare că vezi trecînd un fel de reflex al adevăratei lui priviri. Pare totdeauna gata să#vor- beascâ. Ai crede că va respira adînc, că va deschide gura şi că ne va explica lumea aşa cum făcea altădată. Dar nu spune decît un singur cuvînt, nu mai ştie să spună decît un cuvin- ţel îngrozitor: „Nu" ! clătinînd din cap cu un aer enervat, descurajat şi dispreţuitor. E dureros, desigur. Dar există ceva şi mai dureros.

— Ce anume, Laurent?

— In primul an, mă duceam la el aproape în fiecare zi. Hotărîsem să fac toată viaţa aşa. Pînă la sfîrşit, pînă la moarte. Dar domnul Chalgrin n-a murit. Atunci am început să merg de două ori pe săptămînă, pe urmă numai o dată, apoi o dată la două săptămîni, şi acum nu mă mai duc decît aproximativ o dată pe lună. Cred că dacă domnul Chalgrin nu moare numaidecît, am să ajung să nu mă mai duc de loc pe la el. Nu-i vina mea, te asigur. Şi găsesc că tocmai asta- i îngrozitor.

Gravă, cu faţa nemişcată, Cécile îşi asculta fratele. Şedea în faţa pianului. Din cînd în cind, schiţa un arabesc sonor, improvizaţie sau reminiscenţă, dar atît de încet, încît muzica aceea părea săpată în tăcere ca un

451

filigran. Laurent

zimbi de plăcere. Conversaţiile nesfîrşite, pline de perfectă înţelegere pe care muzica le însoţea în contrapunct, ilumi- nîndu-i şi ocrotindu-i cu barul său, erau un obicei din tinereţea lor. Ori de cîte ori Laurent regăsea astfel îngerul frumos al muzicii, semănînd aidoma cu figura aceea serafică, al cărei profil se întrezăreşte în ultimul rînd al cîntăreţilor de pe panoul altarului de Van Eyck, era cuprins iar de speranţă . Cécile avea să renască, să redevină ea însăşi, mîndră, intransigentă, suverană peste o lume fermecată. La gîndul că această creatură aeriană, pe care o adorase, o respectase şi pe care o considerase totdeauna o zeiţă, s-ar fi putut distruge treptat într-o viaţă fără orizonturi, alături de un maniac cu minte seacă şi sceptică, Laurent dădea frîu liber furiei sale. Dar era de ajuns ca Cécile să se aşeze ca pe vremuri, ca totdeauna, în faţa pianului magic, cu profilul ei sever şi copilăresc totodată, să binevoiască să-şi asculte fratele şi să dezmierde iar clapele ca pe vremuri, brodind cu fire subţiri în jurul gîndurilor acestui individ incomod, ilustrînd visurile lor comune, înnobilînd înţelegerea dintre ei, ca Laurent să înalţe din nou rugăciuni de mulţumire către ceruri. Vorbea, vorbea, grăbindu-se să spună totul, să slăvească şi să pecetluiască alianţa frăţească dintre ei.

— Ah ! reluă el, un om, chiar un om mare, în imensitatea lumii. Ascultă, soră...

Cécile asculta în timp ce mîinile ei pluteau pe clape, executînd cînd nişte acorduri funebre, cînd o melodie săltăreaţă.

— Ascultă, soră, continuă Laurent, ascultă această frază a lui Nietzsche: „Durerea spune: treci şi opreşte-te ! Dar orice bucurie vrea să fie veşnică". Iată ce doresc oamenii. Şi totuşi, dacă ceva din noi ar trebui să supravieţuiască, cred că nu ar fi bucuria. Ea poate să dispară, şi-a trăit destinul, e prin ea însăşi o împlinire. Dar tristeţile şi suferinţele oamenilor, iată ce nu poate dispare pentru totdeauna, soră. De mii şi mii de ani de cînd oamenii, de cînd toate fiinţele vii suferă, unele în tăcere, altele strigînd, ele alcătuiesc — tu nu crezi că e aşa? — un fel de comoară înfricoşătoare care nu poate să dispară fără să lase urme. Gîndul că într-o bună zi, ceva mai încolo, toată această suferinţă nu se va alina şi

nu va obţine iertare mă înspăimîntă. Nu bucuria umple spaţiul infinit şi tăcerea veşnică, despre care vorbeşte Biaise Pascal. Nu, nu, lumea e plină de o suferinţă care strigă şi care cere, de-a lungul secolelor, dreptate şi despăgubire.

Laurent tăcu o clipă. Muzica pe care o cînta Cécile nu se întrerupsese. Ea traducea admirabil, mai bine decît cuvintele neputincioase, bucuria care dispare şi durerea care nu vrea să se piardă în veşnicie, fără să fi ştiut ce înseamnă alinarea şi îndurarea. Mai bine decît cuvintele, unda melodioasă circula prin marele pustiu care desparte sufletele. Mai bine decît cuvintele, muzica făcea să ţîşnească şi să dureze licăririle în adîncul prăpastiei.

Laurent era scund de statură. Se ţinea foarte drept, dar avea gîtul scurt, capul destul de mare, umerii musculoşi, astfel că întreaga lui atitudine exprima interiorizarea, rezistenţa, voinţa de meditaţie. De cîtăva vreme îşi rădea barba şi mustaţa, ceea ce scotea în evidenţă fălcile puternice, pielea cu porii deschişi, gura mobilă şi naivă. încruntă sprîn- cenele şi cute adînci se formară pe fruntea lui.

— Soră, spuse el, am crescut în laboratoarele secolului nou. Nu cred în nemurirea sufletului. Totuşi, nu pot să-mi închipui că toată suferinţa lumii se va pierde pentru totdeauna.

Un cîntec liniştit şi plin de speranţă îşi luă zborul de sub degetele soră-si şi urcă drept spre cer, ca fumul unui sat în amurgul unei zile paşnice.

— Ah! Nu crede, continuă Laurent, nu crede că noi, oamenii de ştiinţă, ştim precis că există o ordine. Sînt sigur că un om care doreşte domnia ordinei e foarte nenorocit în lumea noastră. Anul trecut mă vedeam des cu Lehureau, care lucra la Institut, lîngă mine. E specialist în fiziologia vegetală. Se ocupa mai ales de plantele agăţătoare. Ce zăpăceală ! Majoritatea plantelor agăţătoare se răsucesc spre stînga, în sens invers cu acele unui ceasornic; dar multe plante se răsucesc în sens opus. De ce? Spune-mi, de ce? Fiecare specie are un sens al ei, dar anumiţi indivizi fac excepţie. Te întreb iară, de ce? Unele se răsucesc şi în dreapta şi în stînga. Asta nu înseamnă nimic pentru oameni ca noi. Uite, cîrceii viţei-de-vie... Fac şase rotaţii

într-un sens, apoi nouă sau zece în alt sens, apoi alte trei rotaţii în sensul de la început... Am crezut că Lehureau are să turbeze. El căuta o ordine, voia să găsească o lege. Dar lumea vieţuitoarelor nu cunoaşte nici sens, nici lege ! Am lucrat doi ani de zile alături de Fischer care se ocupă de mohîşte. Sper că nu te plictisesc... La prima vedere, toate cochiliile sînt dex- tre, adică se rotesc în sensul acelor unui ceasornic. Ordinea! Va să zică asta înseamnă ordinea ! Ei bine, nu ! Există anumite specii a căror cochilie este senestră, adică se roteşte în sens invers. Zilele trecute vorbeam despre asta cu Justin Weill. Aproape ca şi-a bătut joc de mine. Problemele mele nu-l interesează. Nu consideră că te poţi zbuciuma pentru că *Bullinus* şi *Physopsis* îşi bat joc de ordinea lumii sau, în orice caz, de ceea ce pare a fi ordinea lumii.

Laurent începu să zîmbească. Cécile continua să-şi plimbe degetele pe clapele pianului. Tînăra femeie nu era amatoare de imitaţii puerile, dar asculta atît de conştiincios, cu o atenţie atît de fidelă, încît auzind-o, vedeai ca prin vis cum îşi iau zborul plantele, cum cîrceii viţei de vie se fixează ici şi colo, cum se încolăceşte delicat cochilia unui melc.

— Nu există ordine ! reluă Laurent cu o furie bruscă. Eu, care sînt medic, ştiu unele lucruri exasperante. Toţi muşchii noştri lucrează cînd se contractă şi se odihnesc cînd se destind; există însă cîţiva pentru care lucrurile se petrec tocmai pe dos. Şisănu-ţi închipui că astronomii sînt mai liniştiţi in cerurile lor. Pe vremuri cunoşteam un elev al lui Schulhof[1], un tip care se numea Boissonnas. Mi-a spus că toate planetele sistemului solar se învîrtesc în acelaşi sens, care nu-i sensul acelor unui ceasornic, dar că planeta Uranus şi sateliţii ei se învîrtesc în sensul opus. Timp de două-trei zile după ce am aflat asta, am crezut că am să mă sinucid. Pe vremea aceea i-am povestit aceste lucruri unei fete căreia îi purtam oarecare simpatie. Mi-a spus: „Fiecare cu viaţa lui !" Şi mi-a întors spatele. Nu ! Nu ! Tu nu ştii ce-nseamnă ! Ah ! Dacă ţi-aş spune totul... tot ce mă preocupă !

Laurent coborî vocea, începu să şovăie şi să se bîlbîie: Cécile nu-l mai asculta. Părea deodată

[1] **Jules Schulhov (1825—1808), vestit pianist Şi compozitor de origine cehă.**

preocupată nu de visările acestui frate încăpăţînat, ci de un gînd foarte diferit, mai senin şi mai încăpăţînat totodată. Renunţînd să improvizeze, renunţînd la meandrele hoinărelii, se înălţa acum într-un zbor calm şi egal. Deodată, se auzi un cîntec liniştit şi cucernic, *Cantata Rusaliilor*. Fiecare notă se îndrepta cu hotărîre spre ţelul ei. Sufletul pianistei spunea: „Nu admit să trăiesc într-o lume lipsită de sens. Nu pot să trăiesc fără ordine, Laurent. Iată care e ordinea lumii".

Urmă o clipă de tăcere. Laurent îşi strîngea şi-şi dăsfăcea pumnii cu un aer preocupat şi încurcat.

— Înţeleg, spuse el deodată. Să nu-ţi închipui o clipă că aş putea să nu înţeleg... Ştiu că sîntem despărţiţi.

Cécile se opri din cîntec.

— Ce ştii? întrebă ea.

Laurent o privi cu o sinceritate provocătoare:

— Ştiu, reluă el. Eram aproape sigur... Dar într-o seară, te-am urmărit...

— Nu ţi-e ruşine?

— Nu, spuse Laurent cu vioiciune. Nu mi-e ruşine, fiindcă sînt fratele tău, fiindcă te iubesc şi vreau să ştiu.

— N-aveai decît să mă întrebi, Laurent, ţi-aş fi răspuns.

Laurent se plimba de colo pînă colo.' Cécile începu să-l certe cu glas dojenitor...

— Lasă-mă să-mi trăiesc viaţa aşa cum cred. Lasă-mă să caut aşa cum pot.

— Nu se poate, soră. Viaţa ta nu-ţi aparţine. Natura ţi-a dat prea multe daruri ca să dispui singură de ele. Apar- ţii celor care te iubesc.

Şi fiindcă Cécile îi întorsese spatele, Laurent ridică glasul:

— Cînd eram copii, te numeam Trimisa, Mesagera, Slujitoarea Eroilor, Muziciana Olimpului...

— Şi acuma nu-mi mai spui aşa?

Laurent făcu un semn negativ cu capul. Apoi reluă cu glas scăzut:

— De ce te-ai măritat cu el?

Cécile făcu un gest obosit cu mîna.

— Ah ! spuse ea, încep să te cunosc. De mult, cînd am fost pe punctul să mă mărit cu Waldemar Henningsen, păreai turbat. îmi amintesc că, într-o zi, te-ai oprit în spatele meu în timp ce studiam. Nu spuneai

nimic, dar îţi auzeam sufletul zbuciumîndu-se, îl auzeam cum se tînguie.

— Nu mă gîndeam decît la tine.

— Şi după aceea, cînd am hotărît să mă mărit cu Richard, ai început să manevrezi în umbră, ca s^ mă răzgîn- desc. Cine nu te cunoaşte bine crede că eşti un suflet naiv şi prietenos, dar eu ştiu că nu-i aşa.

— Şi tu, Cécile! Cine te vede ar putea crede că eşti blîndă, că eşti angelică. Dar nu, eu te cunosc, eşti violentă, eşti cumplită.

— Dacă aş fi cu adevărat violentă, te-aş fi alungat de mult.

Laurent clătină din cap:

— Dacă ai să-mi spui că-l iubeşti, n-am să te cred. Şi dacă voi fi nevoit într-o bună zi să te cred, nu ştiu ce va trebui să-mi închipui despre tine.

— Laurent, Laurent, mai ai oare destulă omenie şi destulă, înţelepciune ca să-ţi dai seama ce faci în clipa asta, ca să înţelegi ce rol absurd vrei să joci?

— Nu vreau şi nici nu joc vreun rol, spuse Laurent cu amărăciune.

— Ce gelos eşti, Laurent !

— Eşti sigură, Cécile, că tu nu eşti niciodată geloasă?

Trăsăturile artistei, frumoasele ei trăsături senine, se înăspriră deodată.

— Pleacă, gemu ea, pleacă !

— Eşti geloasă şi trufaşă ! Nu-ţi iubeşti nici bărbatul, nici căsnicia, dar nu poţi admite gîndul că Cécile a putut să se înşele.

— Nu-i adevărat.

Laurent se linişti deodată şi suspină:

— Ştiu că sînt odios.

— Vai ! mai spuse Cécile. Vii aici ca să mă chinuieşti. Nu-l poţi suferi pe soţul meu şi... Cum să-ţi spun? Semeni totuşi cu el. Aveţi totuşi aceleaşi obiceiuri, v-aţi format la aceleaşi discipline. Sînteţi amîndoi — e un lucru foarte trist — ceea ce se numeşte doi oameni inteligenţi. De ce ţi se pare ciudat că doresc altceva?

Cécile îşi privea fratele cu ochi liniştiţi şi împăcaţi. Văzu deodată că bărbia lui Laurent tremura nervos ca în momentele de emoţie puternică.

— Odată, pe vremuri, spuse el, am hotărît că un suflet, măcar unul, trebuie să fie fericit şi am vrut ca

sufletul acela să fie al tău. Da, am vrut ca un singur suflet să fie fericit pe lumea asta, pentru a demonstra cel puţin că fericirea é posibilă.

— îţi repet că nu sînt nenorocită.

— Trăiai printre noi dar nu te amestecai cu noi. Turnai muzică în sufletele noastre, ca o băutură a vieţii. Acuma te-ai prăbuşit printre noi, pe pămînt, în mijlocul suferinţelor noastre. Ei bine! Am să-ţi spun totdeauna tot ce trebuie să-ţi spun. N-ai să izbuteşti să mă descurajezi, să mă îndepărtezi sau să mă alungi. Am să rămîn lîngă tine, ori- cît ai să mă bruftuluieşti.

— Şi eu am să mă rog pentru tine, spuse Cécile cu blîn- deţe.

— Ce înseamnă să te rogi?

— Ştii prea bine, bietul de tine. Asta nu înseamnă că am să-l rog pe Dumnezeu să binevoiască să se gîndească la tine, cum ar face mama. Nu, pentru mine asta înseamnă că am să mă gîndesc la tine împreună cu Dumnezeul meu, că' am să mă gîndesc la tine în modul cel mai nobil cu putinţă. Şi acuma, lasă-mă singură.

C A P I T O L U L XVI

MEDITAŢIILE UNUI TRECÀTOK. JUSTIN WEILL K ENIGMATIC. O REPREZENTAŢIE TEATRALA. SE ANUNŢĂ VREMURILE REVOLUŢIEI. SUZANNE E PRIMEJDIOS DE FRUMOASĂ. DOUĂ CONFIDENŢE SE ÎNTÎLNESC. TRAIECTUL NERVULUI SCIATIC.

Cu un gest şcolăresc, Laurent Pasquier îşi sălta mereu servieta grea, plină de hîrtii şi de cărţi, pe care o ţinea lipită de şoldul drept.

Păşea pe trotuar. Mergea repede, cu capul plecat, cu un aer preocupat. în mintea lui forfoteau tot felul de gînduri nelămurite, accelerate fiindcă se încălzise umblînd: „Am să vorbesc cu Cécile şi am să-i explic totul. Am să-i dau a înţelege că ne-am îndepărtat unul de celălalt fiindcă a început să creadă, dar că şi eu am felul meu de a mă ruga şi de a suferi, care e respectabil totuşi. Nu accept ideea de a fi departe de Cécile. Ce are să-mi mai rămînă? Pun mare preţ şi am nevoie de prietenia lui Justin, dar pe el totul îl ener-

Veaza. A început sa fie bănuitor şi neliniştit. Mi-am pierdut şi eu seninătatea. Nu vreau să las să se vadă, dar inima mea e carne vie... Ce cald e! Ce iarnă ciudată! Pare-se că migdalii înfloresc în grădini. Cît de departe sînt de lume... Cît e ceasul? Ah ! tot am să sosesc mai devreme cu cinci minute. Iar mi se contractă stomacul şi iar mă sîcîie. De patru luni nu mai mănînc seara, pur şi simplu ca să-mi pun la încercare rezistenţa fizică şi morală. Nu-i o dovadă de eroism, poate că e pur şi simplu un act stupid şi pretenţios. Ceva îmi spune că şi asta e o dovadă de trufie şi că viaţa e mai simplă, că adevărata umilinţă e să nu te gîndeşti cu mîndrie la sufletul tău, nici măcar pentru a-l pedepsi. Da, dar mergînd pe drumul ăsta, nu rişti oare să accepţi orice concesie?... Fiecare trăieşte singur cu demonii lui familiari... La anumite insecte, unele fragmente de organe se alcătuiesc separat şi se îmbucă după aceea, se prind cu precizie, ca şi cum totul ar fi fost pregătit de o inteligenţă superioară. Asta înseamnă ispita finalismului... Cum m-ar dis- preţui domnul Nicolas Rohner, fostul meu profesor, dacă ar şti la ce mă gîndesc ! Nu, nu, natura e dezordonată. Nimic nu dovedeşte existenţa unui plan prealabil. Raţiunea mea se izbeşte numai de dezminţiri... Ah ! ah ! Iată-mă în place de la Bastille. Cécile vrea o ordine! Spune că simte existenţa ordinei. Dorinţa de ordine e singura ordine pe lume... Ia te uită, Justin a şi sosit!"

Justin Weill se învîrtea îngîndurat în jurul coloanei, In lumina felinarelor. Spuse, cu voce acră:

— Ai întîrziat.

— Ba nu, ba nu, spuse Laurent, am sosit cu cinci minute mai devreme. Uite-te la ceasul gării.

— Se poate, reluă Justin, dar fiindcă de obicei vii mai devreme cu cel puţin un sfert de oră, şi fiindcă m-am obişnuit aşa, cele cinci minute înseamnă totuşi un fel de întîr- ziere.

— A sosi mereu înainte, murmură Laurent, e o formă de nepunctualitate. Fac foarte mari eforturi ca să viu la ora stabilită, dar tu tot nemulţumit eşti.

Justin scutură din cap şi începu să mormăie.

— Dacă doi vechi prieteni nu s-ar certa, n-ar mai avea ce să-şi spună.

— Ba da, ba da, Justin, eu am mii de lucruri să-ţi spun: din nenorocire, nu sînt prea sigur că te pot interesa.

Justin făcu un gest evaziv şi schimbă vorba.

— Să ne grăbim, spuse el, să auzim măcar sfîrşitul piesei. După aceea am să-ţi pot explica ce părere trebuie să-ţi faci despre mediul acela ciudat. Să ne grăbim, te rog.

— Bine, Justin, dar sînt lac de apă.

— Fiindcă mănînci prea mult.

— Ah! suspină Laurent indignat, exagerezi, Justin, zău !

Dar Justin Weill pornise pe alt drum şi spre alte orizonturi.

— Mi se pare că şi voi aţi locuit prin cartierul ăsta, spuse el.

— Noi am locuit peste tot, spuse Laurent cu simplitate. Graţie temperamentului tatălui meu, am lăsat amintiri în toate cartierele Parisului şi într-un mare număr de provincii franceze. Fiindcă a venit vorba de tata, vreau să-ţi spun
ceva...

— Şi eu, îl întrerupse Justin, simt nevoia să-ţi vorbesc despre soră-ta Suzanne. Da, îmi amintesc, aţi locuit pe aici, părinţii tăi, în orice caz. Am venit o dată cu tine în ziua cînd se mutau. Cécile ne-a ascultat rugămintea şi a cîntat pe bătrînul pian din copilăria ei. Ne aşezasem cu toţii pe lăzi şi pe mobile în praf. Hamalii ascultau fascinaţi ca animalele îmblînzite de muzicianul trac. Dar asta-i poveste veche.

— Ce vrei să-mi spui despre Suzanne?

— îţi spun mai tîrziu ! Am ajuns. Ah! E publicul de zile mari! Gîndeşte-te: o piesă cu teză.

— Aş vrea să ştiu ce-i cu Suzanne...

— Ţi-am spus că o să vorbim mai tîrziu. Acuma să intrăm. Sîntem în faubourg Saint-Antoine, chiar în inima lui. Sper că am să dau de moş Gagnepain şi că am să pot să i te prezint. Toate realizările de felul acesta au la bază devotamentul unui om. Universitatea populară din faubourg Saint-Antoine e opera lui Gagnepain. Ţine-te după mine.

Cei doi prieteni intraseră pe o poartă aidoma nenumăratelor porţi din bătrînul cartier, care aruncă în

nasul trecătorului un miros sănătos de lac, de răşină de brad şi de terebentină, amestecat uneori cu aburul veninos al cleiului.
Chiar din poartă începea un culoar larg care înainta spre inima clădirilor şi pe parcursul căruia grupuri de muncitori, cei mai mulţi dintre ei în haine de lucru, cu mîinile tăbăcite de ceară şi de esenţe, se ciorovăiau cu glas calm şi prietenesc. In dreapta şi-n ştînga, zăreai în treacăt săli de şedinţe şi rafturi de cărţi. Cîţiva tineri se distrau, alţii citeau înfigîndu-şi degetele în chică.

— Iţi dai seama, spuse Justin, că nu asistă toţi la spectacol. Piesa asta a fost reprezentată de trei-patru ori şi cei care au văzut-o fac loc celorlalţi.

Justin îşi apucase prietenul de braţ şi-şi croia drum printre grupuri. Din cînd în cînd, strîngea cîte o mînă, saluta clipind din ochi, făcea un gest familiar cu degetul sau cu pălăria.

. — Sînt, cunoscut aici, spuse el. Le vorbesc uneori. Poetul Appollinaire a ţinut şi el o conferinţă zilele trecute despre poezia modernă, cu concursul actorilor puşi la dispoziţie de Antoine, directorul Odeonului. Am asistat şi eu, bineînţeles. Ah! Iată-l şi pe moş Gagnepain. Ce om cumsecade !

Moş Gagnepain era un bătrinel cu mustaţa albă şi tunsă, cu o figură părintească şi vigilentă de fost contramaistru.

— Ah! spuse el, aţi sosit tocmai Ia sfîrşit. O să vedeţi: le place. Ascultă cu atenţie, ba chiar înţeleg cîte ceva. Vă daţi seama, e vorba de ştiinţă! E un subiect care-i pune pe gînduri. Şi o să vedeţi, e bine jucat. Leonie e grozavă. Spuneai că prietenul dumitale e un tînăr savant. Ne face plăcere să-l vedem aici. Am să vă găsesc două locuri. Ascultă, dragă Weill, dacă ai ceva prieteni care vor să ne facă rost de nişte cărţi pentru bibliotecă, să ştii că primesc orice. Spu- ne-le că cel mai bun mijloc de a elibera poporul e să-i dai întîi învăţătură. Restul va merge de la sine.

Urmîndu-l pe bătrîn, care-i trăgea de mînă, cei doi prieteni pătrunseră în sala de spectacol. Era un culoar lung, înţesat de o mulţime amestecată, al cărui miros cald şi puternic îl simţeai numaidecît. Vedeai femei care-şi ţineau copiii adormiţi în poală, mulţi tineri şi muncitori bătrîni care-şi rotunjeau cu mîna urechile

căptuşite cu peri albi ca să audă mai bine. Peste capetele tuturor, la extremitatea coridorului, se zăreau luminile scenei. O actriţă tînără îşi arăta cu un gest pieptul explicînd ca va muri iară îndoială, dar că nu-şi regretă sacrificiul pe altarul ştiinţei.

— Ştii, spuse Justin încet, piesa asta se numeşte *Noul idol.* Poate că ai citit-o.

— Nu.

— E un fel de Ibsen pentru săraci. N-are a face! Vor pleca de aici cu sentimentul că au făcut un efort să se ridice mai presus de ei înşişi. Am să-ţi spun îndată ce părere am despre problema asta.

Vreo doi-trei spectatori făcură „ssst", fără să se enerveze, pentru a-l ruga pe Justin să tacă. Apoi un sugaci, pierdut undeva în mulţime, începu să ţipe cerînd de mîn- care. Apoi tot publicul începu să aplaude pentru că actorul ajungea la capătul unei perioade sonore. Apoi se aşternu iar liniştea. Cei doi prieteni, strînşi unul lîngă altul în mijlocul acestei mulţimi calde şi generoase, se simţeau cuceriţi treptat de o senzaţie plăcută asemănătoare cu beţia pe care o dă vinul.

O jumătate de oră după^aceea, în timp ce păşeau alături pe trotuar, Justin începu să vorbească.

— In vizuina lui moş Gagnepain vin tot felul de oameni, spuse el, chiar şi oameni de lume, chiar şi cucoane de la societăţile de binefacere, şi toţi pleacă zîmbind, absolut convinşi că revoluţia e un fenomen inofensiv, care se va putea rezolva pînă la urmă prin distribuiri de haine de lînă, prin daruri făcute bibliotecilor şi prin spectacole în matineu în folosul teatrelor de Ia periferie. Aceste suflete cumsecade se înşală. Ce-i cu tine? Nu spui nimic?

— Se vede că n-am nimic de spus, răspunse Laurent. Eu sînt biolog de carieră, n-am încredere în ideologi. Acuma sînt sigur că, în ciuda invenţiilor, în ciuda tuturor revoluţiilor, în ciuda tuturor doctrinelor, vor exista întotdeauna oameni care se vor zbuciuma jos, în întuneric şi vor face, cu trudă şi durere, lucruri pe care nu vor să le facă, dar pe care sînt obligaţi să le facă.

— Astea sînt fraze, spuse Justin ţepos. Dacă nu mă înşel, le-am mai auzit pe vremuri de la fratele tău Joseph. E frumos să ai spirit de familie!

— Nu-ţi arăta colţii, Justin, n-ai să mă scoţi din fire. E foarte posibil ca Joseph să fi spus o dată ceva asemănător. Dar Joseph a acceptat de la început nedreptatea, pe cînd eu n-am s-o accept niciodată.

— Există totuşi o posibilitate să protestezi împotriva nedreptăţii, şi anume, să faci ceva ca s-o distrugi. Cunoşti, măcar după nume, opera filozofului german Marx?

— Nu, nu, n-o cunosc.

— Dragul meu, e un personaj despre care vei mai auzi vorbindu-se. Fii sigur că toate amabilităţile lui moş Gagne- pain şi a cinstiţilor lui semeni au şi început să fie poveste veche. Epoca sentimentalismului s-a sfîrşit. De voie, de nevoie, intrăm într-o nouă eră a lumii. Era economiei pure. Dar să lăsăm asta...

— Aş vrea totuşi să ştiu, murmură Laurent, ce aveai de gînd să-mi spui despre mica Suzanne.

— Mai aşteaptă puţin, te rog. Nu vrei să iei o cafea, sau aşa ceva?

— Da... Nu... Mi-e indiferent.

— Atunci, dacă vrei, hai să ne aşezăm pe terasa acestei cafenele, îndărătul sobiţei. Nu s-ar spune că sîntem în primele zile ale lui martie, ci în plină primăvară. După cum ştii, atacurile împotriva lui Chérouvier continuă într-o anumită presă. Nu vorbesc de cotidianele mari de informaţii. Articolul din *Télégramme* a produs cea mai bună impresie şi cred că fratele tău Joseph mai e şi acum uluit. Nu, numai presa restrînsă de partid se înverşunează împotriva lui Chérouvier.

— De ce spui asta?

— Chérouvier e prea în vîrstă ca să se poată apăra altfel decît în scris, dar are prieteni.

— De ce-mi spui mie toate astea, Justin? Mai bine mi-ai vorbi despre Suzanne.

— îţi spun ce gîndesc pentru că eşti prietenul meu, pentru că am nevoie de un martor, pentru că dacă n-ai fi lîngă mine, aş vorbi poate copacilor.

— Şi ce-i cu Suzanne?

— Ajung şi la ea, crede-mă. Ajung pe nesimţite.

Urmă o pauză scurtă. Din cînd în cînd, o adiere blîndă

cu arome marine, adiere care, venind uneori din vest, aduce pînă în inima oraşului salinitatea şi umezeala singurătăţilor oceanice, adierea aceea blîndă se strecura din cînd în eînd printre paravanele de sticlă ale terasei şi gonea spre cei doi prieteni aerul cald al sobiţei şi aburul ei sulfuros.

— Ce-i cu Suzanne? întrebă încă o dată Laurent cu sfială.

— Fii sigur, spuse Justin cu gravitate, că numai prietenia mă îndeamnă... mă rog... că numai din obligaţie...

— Dar dă-i drumul, haide odată! strigă Laurent enervat.

— E foarte greu de spus. Suzanne e delicioasă şi nu cred că e rea...

— Nu, nu, nu e rea.

— Dar e frumoasă şi cochetă. Povestea ei cu Testevel şi, după aceea, îndelungata tragi-comedie dintre ea şi nenorocitul de Larseneur...

— Ştiu, ştiu toate astea. Vrei să-mi vorbeşti despre Roch. Acum cîtva timp i-am vorbit despre asta micii Suzanne.

— Ei bine! Nu, nu despre Roch mă pregăteam să-ţi vorbesc. Nici nu ştiam măcar că există o poveste cu Roch.

— Dar atunci?

Justin întoarse capul şi rosti foarte repede:

— Există un domn, unul singur, cu care Suzanne n-are dreptul să se distreze.

Laurent roşi brusc:

— Cine e? şopti el.

— Nu pot să-ţi spun. Şi apoi, nici măcar nu mă priveşte. Ai să vezi. Ai să te gîndeşti.

— Nu poţi să-mi spui despre cine e vorba?

— Ai să-ţi dai singur seama. Te rog să nu mai vorbim despre asta. Vrei să mănînci ceva?

— Nu, mulţumesc, mănîncă tu dacă ai poftă.

— Poftă am, spuse Justin, dar n-am să mănînc.

— De ce?

— Am să-ţi fac o mărturisire. Incepînd din luna decembrie, nu mai mănînc seara, ca să mă pun la încercare, ca să mă constrîng.

— E extraordinar, spuse Laurent, zău aşa?

— Ce? spuse Justin cu naivitate. Ce ţi-am spus?

— Extraordinar e că, de patru luni de zile, fac exact acelaşi lucru ca şi tine. Voiam să-ţi vorbesc despre asta, dar nu mă hotărâm.

— De ce?

— Pentru că la mine mi se părea a fi un fel de rămăşiţă a educaţiei creştine.

— Da, da, şi nu mi-ai spus nimic, fiindcă nu crezi poate că noi, evreii, nu putem avea idei de renunţare, de sacrificiu şi de devotament.

Laurent ridică din umeri.

— Am să ajung să nu-ţi mai spun nimic: înţelegi totul pe dos. Cît despre mica Suzanne...

—Nu mai am absolut nimic de spus despre Suzanne. Am să plec, Laurent. Trebuie să-mi scriu articolul. Trebuie să-mi cîştig viaţa, o viaţă care nu-mi place. Înainte de a ne despărţi, spune-mi că mă ierţi.

— De ce să te iert, dragul meu?

— Am impresia că, încetul cu încetul, ajung un prieten foarte antipatic şi greu de suportat.

— Eram tocmai pe punctul de a face o observaţie asemănătoare.

Justin apucă mîna lui Laurent şi i-o scutură cu putere.

Cîteva clipe după aceea, cu servieta lui grea sub braţ, Laurent începea să urce colina Sainte-Geneviève. Gîndurile lui obosite se năpusteau ciocnindu-se între ele, ca nişte animale captive: „Ce-a vrut să spună cu povestea asta despre Suzanne? Uneori umblu multă vreme ca un orb. Nu văd nimic în interiorul şi nici în afara mea... Cînd Justin mi-a propus să mîncăm, eram cît pe-aci să cedez, căci mi-era foame. Mi-e foame şi acum. Şi dacă aş fi cedat, cît de umilit m-aş fi simţit în faţa lui, care se supune tocmai unei astfel de penitenţe... Dumnezeule! Ce cald e, ce înăbuşitor e aerul, parc-am fi în luna mai... Vrea să-l apere pe Chérouvier ! Ce-nseamnă toate astea?... Am spus în gînd: «Dumnezeule ! » E forţa obişnuinţei şi mai ales a vocabularului. Distrugerea oricărei idei de Dumnezeu in interiorul nostru e o purgaţie raţionalistă, care presupune o ciudată beţie. Există o nouă metafizică, care te îndeamnă să distrugi cu desăvîrşire orice metafizică... Ah ! Ah ! încă un pas şi era să mă calce trăsura asta. Pînă la urmă, tot are să mă calce una, ceea

ce va simplifica foarte mult lucrurile... Spune că vrea să-l apere pe Chérouvier altfel decît în scris..."

Laurent păşeşte cinci-şase minute ca o fantomă, fără să se mai gîndească la nimic şi, deodată, maşina începe să funcţioneze iar: „Mă cam doare în direcţia nervului sciatic popliteu extern. De secole nenumărate, nervul sciatic s-a născut şi a renăscut de miliarde de ori în trupurile muritoare ale oamenilor şi, tot de miliarde de ori, s-a consumat pentru a se reîntoarce în pulbere. N-are a face ! Tot el e. De mii de ani, nervul sciatic popliteu extern, care tocmai mă doare, şi-a regăsit drumul printre muşchi şi printre toate celelalte organe. Şi face totdeauna acelaşi drum. Ce înseamnă toate astea? Ce înseamnă povestea asta cu Suzanne?"

Silueta lui Laurent se depărtă în semiobscuritatea bulevardului Saint-Germain.

CAPITOLUL XVII

UN REGIM DE INDEPENDENŢĂ PERFECTĂ. ORIGINILE UNEI CREDINŢE RELIGIOASE. UN CUVÎNT CARE NU TREBUIE ROSTIT. CEGILE NU POATE FI GELOASĂ DECIT PE EA ÎNSĂŞI. PĂRERI LEGENDARE ŞI PĂRERI ISTORICE. GLASUL COPILAŞULUI.

— Sper că n-ai să te superi, Athena, rosti Richard, dacă am să-ţi spun că mîine nu voi lua masa acasă.

Şi fiindcă Cécile nu scotea o vorbă, Richard Fauvet mai spuse cu un zîmbet pieziş:

— Nu răspunzi nimic, draga mea?

— Nu, spuse Cécile pe un ton calm. Nu-i nimic de răspuns. Eşti liber. Acum trei ani şi mai bine, ne-am căsătorit sub regimul a ceea ce amîndoi am numit regimul independenţei totale. Văd că n-ai uitat.

Richard îşi examină îndelung mîinile, pe care le încredinţa regulat grijilor manichiuristei. Apoi spuse, rostind desluşit fiecare cuvînt:

— Voi avea plăcerea să iau masa cu o persoană pe care o cunoşti foarte bine.

— Ia masa cu cine crezi, Richard; dar scuteşte-mă de confidenţe. înţelege doar că trăiesc, că muncesc, fac ce pot.

— Mi-e neplăcut să văd cum ţi se albesc buzele, draga mea. Bagă de seamă, 11-am să-ţi mai spun Athena, ci mai curînd, Melpomena.

— Scuteşte-mă de glume. Cred că nu ţi-am ascuns niciodată cusururile mele, care sînl mari; prefer ¡jă ţi le arăt şi să mă consider astfel liberă de a proceda cum mi-e firea.

— Draga mea, nu ţi-am făcut şi nici n-am să-ţi fac vreodată decît un singur reproş, acela dea avea foarte puţină... nu, nu, n-am să spun cuvinte mari... De a avea, hai să zicem, foarte puţină prietenie pentru omul pe care l-ai ales în toată libertatea ca tovarăş de viaţă.

— Richard, am să-ţi vorbesc cu o totală simplitate: renunţă la tonul acesta de ironie glacială. Nici nu ştii cît mă supără.

— Nu introduc nici o ironie în această convorbire, pe care numai dumneata ai putea s-o umanizezi, draga mea. Ţi-am spus foarte simplu că mîine la prînz nu voi lua masa cu dumneata, atît şi nimic mai mult, şi numaidecît ai făcut o dramă.

— Eşti mult prea inteligent pentru a face risipă de elocvenţă faţă de o persoană care nu profesează elocvenţa.

— Şi dumneata, dragă Cécile, eşti prea orgolioasă şi pe bună dreptate, ca să-mi faci, mie, fiinţă neînsemnată, onoarea unei scene de gelozie.

Cécile se ridică ţeapănă în picioare şi făcu o mişcare spre uşă.

— Iţi interzic, spuse ea cu voce şovăielnică, îţi interzic, Richard, să rosteşti acest cuvînt în faţa mea.

Richard Fauvet întinse braţul şi apucă mîna soţiei sale:

— Draga mea, murmură el, nu respecţi convenţiile dintre noi. Refuzi regimul de independenţă absolută. Mă mir. Poate că există anumite lucruri în viaţa dumitale care m-ar putea surprinde sau chiar jigni. Gîndeşte-te bine, Cécile. Există anumite lucruri la dumneata, care, pentru un om ca mine, sînt mai grave decît o trădare.

— Ai dreptate ! răspunse Cécile întorcîndu-se spre el. Dacă vrei să ştii, te părăsesc adesea pentru cineva, în faţa căruia, cu toată inteligenţa dumitale, eşti mai puţin decît un fir de praf.

— Probabil că e adevărat, dar faci foarte rău atenuînd aceste consideraţii sublime prin comparaţii oarecum cantitative.

Vorbesc aşa cum mă pricep.

— îmi pot permite să întreb cînd s-a născut această frumoasă evlavie religioasă?

— Dacă vrei să ştii, s-a născut chiar în prima lună a căsniciei noastre.

— Draga mea, mînia îţi inspiră replici prea puţin creştineşti, replici lipsite în mod ciudat de îngăduinţă şi de milostenie.

— Ce să fac, Richard? Te-am ascultat vorbind la începutul vieţii noastre comune, şi mi-am spus curînd că adevărul trebuie să fie foarte departe de dumneata.

— Ce raţionament ciudat !

— Ah ! Nu era un raţionament. Atunci m-am pornit să caut în direcţia opusă părerilor dumitale.

— Zău ! Iată o mărturisire neplăcută pentru mine, deşi, bineînţeles, interesantă. Trebuie să recunoşti, Athena, că nu mi-am permis niciodată nici un fel de observaţie.

Richard Fauvet împinsese la o parte fotoliul şi se plimba prin cameră, mişcîndu-şi degetele, cu obrazul crispat şi buzele subţiate.

— Iată o mărturisire, spuse el, care nu-i prea plăcută pentru tovarăşul de viaţă pe care ai binevoit să-l alegi. Ah ! Mă întreb uneori de ce l-ai ales.

Cécile îl înfruntă, brusc.

— Fără îndoială că am să ţi-o spun într-o zi. Nu mă întreba nimic, fiindcă e foarte simplu. Stai puţin, stai puţin, Richard. Cred că mi-a trecut mînia şi că am să mă liniştesc iar. Eram aproape liniştită, da, mă simţeam cufundată într-o mare tihnă, dar ai găsit locul vulnerabil în platoşa mea. Am trăit toată tinereţea în preajma unui om uşuratic. Nu întreba despre cine e vorba: mă refer la tata. Era mult mai puţin învăţat, mult mai puţin inteligent, mult mai instinctiv decît dumneata, aşa se explică de ce îl iubesc şi azi, de ce îl iubim cu toţii, deşi ne-a făcut pe toţi să suferim. Dar am experienţa unor anumite dureri, şi cînd pronunţi anumite cuvinte, sufăr nu numai pentru mine, ci pentru multe alte suflete.

— Află, draga mea, că mîine voi lua masa cu fratele dumitale Joseph.

— Se poate, nici măcar nu mă îndoiesc că-i aşa. Ia masa cu cine vrei. Fă ce vrei. Umileşte-te, dacă-ţi face

plăcere, în tovărăşia prostuţelor pe care le aduci în casa mea şi

— cărora mă rogi să le mai dau şi lecţii de muzică. Toate astea-mi sînt indiferente, sau aproape indiferente.. Dar există lucruri pe care nu trebuie şi pe care nu poţi să le faci. Eşti un spirit extrem de liber şi te crezi fără lege. Foarte rău ! Ţi-am spus într-o zi şi-ţi repet şi azi: sînt anumite lucruri pe care nu te voi lăsa să le faci.

— Aş putea şti, Athena, care lucruri anume îmi sînt interzise?

— Mi-ai pus şi altădată această întrebare. Ţi-am răspuns, mi se pare, că le vei ghici singur fără nici o greutate. Ce-i cu dumneata, Richard?

— Iţi închipui, draga mea. Trebuie să-ţi dai seama că astfel de scene nu sînt potrivite pentru un om veşnic suferind, veşnic bolnav. Nu, nu te osteni, am să mă întind pe divan... Acuma respir mai bine. Despre ce vorbeam, scumpa mea?

— Aş vrea să te rog ceva, Richard. Să nu rosteşti niciodată în faţa mea cuvîntul gelozie. Mă jigneşte şi-mi face rău. Cînd eram fată tînără, mă gîndeam, îmi spuneam că nu voi putea fi niciodată geloasă decît... decît pe mine.

— E foarte drăguţ ce spui, Cécile, dar nu înţeleg bine.

— Probabil fiindcă e o idee nelămurită şi greu de înţeles, e drept. Dar aşa simţeam eu. Cum să-ţi explic? numai auzind cuvîntul gelozie, simt un val de ruşine.

Tînărul se întinse pe divanul de piele şi gemu de cîteva ori.

— E extraordinar, spuse el, în familia, în clanul vostru, cum spune Laurent, sînteţi cîţiva care vă faceţi despre umanitate nişte păreri... cum să le spun? Nişte păreri... hai să le spunem legendare. Nu, nu, biata mea Cécile,umanitatea e foarte diferită de ce vă închipuiţi voi. Beethoven, un erou model... Nu-i aşa, citeşte textele. Marele Beethoven era tocmai contrariul unui om cu adevărat generos. Bach, drag mea, sfîntul dumitale patron, era un grăsan cumsecade şi neinteresant. Wagner, al cărui prenume îl port din întîmplare, s-a purtat toată viaţa ca o brută. Cu ceilalţi s-a petrecut cam la fel. Să-ţi spun eu care-i adevărata milostenie, Athena! Dă-mi voie să ţi-o spun. Ea constă în a judeca pe oameni cu moderaţie şi cu dreptate. Ei, bravo, te-am jignit iar, fără să vreau.

Cécile întinse mîna spre etajul de sus:

— Iartă-mă, spuse ea. Trebuie să te las: copilul se trezeşte. Orice ai spune şi orice ai face, n-ai să izbuteşti niciodată să mă reţii cînd glăsciorul acesta mă cheamă.

— Cine te-ar auzi ar putea crede că eu nu-l iubesc, suspină Richard.

— Nu prea ştiu. Iubeşti doar o singură fiinţă, Richard, dar pe aceea ştiu c-o iubeşti.

Richard începu să mormăie, dar Cécile dispăruse.

Iat-o în picioare, în camera micului Alexandre; îşi priveşte copilul şi întreabă înspăimîntată:

— Dar ce are, Félice?

Servitoarea şi mama se aruncă în genunchi pe covor. Copilul e întins pe jos, printre jucăriile pe care le-a lăsat din mină. E trîntit pe spate, cu picioruşele adunate, ţipă prelung şi plînge. Cearcăne mari, albastre, s-au alcătuit în jurul ochilor din care lunecă lacrimi limpezi.

— Ce ai, Sandry?

— Stătea aici, spune servitoarea. Se juca liniştit şi deodată a început să ţipe.

Cele două femei privesc nemişcate băieţaşul. Trece un timp şi deodată, totul se potoleşte. Durerea şi-a părăsit mica pradă fragilă. Copilul se destinde. Zîmbetul a apărut iar în colţul gurii gingaşe. Atunci Cécile ia în braţe trupşorul băieţaşului. E bun. E călduţ. E moale. Ce povară preţioasă ! Ce grea şi ce uşoară e ! Ce bine se lipeşte de pieptul maică-si !

Cécile priveşte cu încîntare mica fiinţă care nu exista pe vremuri, care s-a ivit deodată şi care umple acum atît de bine tot universul. Cécile priveşte gura croită într-un material atît de preţios, obrăjiorul rotund, pe care se va usca ultima dîră de lacrimi, ochii atît de senini şi de liniştiţi, care nu clipesc aproape niciodată şi urechea cu puf moale, ca frunza de mentă.

— Vorbeşte, vorbeşte Sandry.

Copilul începe să ciripească. Vocea copilului e vocea prin excelenţă. Vocea pe care o auzi uneori în liniştea nopţii cînd băieţaşul visează. Cea care anunţă, dimineaţa, sosirea luminii şi deşteptarea vieţii. Cea care fredonează seara un cîntec ce se împleteşte, cîntecul

ce prevesteşte şi preamăreşte somnul, cîntecul care, in gura acestui nevinovat, seamănă cu o rugăciune.

C A P I T O L U L XVIII

EMOŢIA DOMNULUI MAIRESSE-MIRAL. O COMANDĂ INTERESANTĂ. RELUAREA RĂZBOIULUI BALCANIC. JOSEPH SE ÎMPACĂ CU BULGARIA. UN PRÎNZ LA RESTAURANT. UN OM LIPSIT DE ILUZII. PATIMA CÎŞTIGULUI. DIGRESIUNE MORALA. UN COMPLOT ÎMPOTRIVA FRANŢEI. PROBLEMELE GRAVE AU NEVOIE DE UN PUBLIC NUMEROS. JOSEPH ÎI DĂ DREPTATE LUI LAURENT.

Joseph Pasquier aruncă asupra persoanei domnului Mai- resse-Miral o privire încărcată de dispreţul cel mai cordial. Apoi izbucni deodată în rîs:

— Mairesse, spuse el, nu eşti prezentabil. Mă gîndisem întîi să te invit la masă. Dar e imposibil. Eşti neglijent, dragul meu. Ai pe jiletcă urme de gălbenuş de ou şi de încă nu ştiu ce, zău aşa; sînt urme de cafea sau de vin. Prizezi tutun. Treaba dumitale. Dar se vede prea tare. S-ar zice că ai un cuib de purici în mustăţi. Înţelege, Mairesse, pe măsură ce trece timpul, devii tot mai puţin utilizabil.

Domnul Mairesse-Miral luase în mod firesc poziţia de drepţi, ca pentru o trecere în revistă a echipamentului. Zîmbi dureros şi răspunse la persoana a treia, ceea ce, la el, putea trece drept un semn de emoţie.

— Domnul Pasquier ştie, bolborosi el, că am unele mici defecte, dar că sînt credincios şi discret. Dacă domnul Pasquier se descotoroseşte de un servitor bătrîn, acestui servitor bătrîn nu-i mai rămîne decit să ducă o viaţă de expediente, ba chiar să ajungă o canalie vulgară. Domnul Pasquier ştie foarte bine că, pentru a rămîne cinstit, sînt gata de orice, gata să fac chiar mici acţiuni necinstite.

— Ah ! spuse Joseph, dacă mă sileşti să rîd... Recunoaşte, Mairesse, că nu-i frumos.

— Domnule, cînd cineva se află ca mine într-o situaţie disperată, face ce poate.

— Bietul meu Mairesse, am totuşi un sentiment de oarecare simpatie pentru dumneata, dar eşti dezgustător. Priveşte-te o clipă, priveşte-te în oglindă. Cum să te trimit în cabinetul unui ministru? Cum să-ţi încredinţez o misiune importantă? Nu, nu, trebuie să mă ocup singur de toate problemele serioase. Cît despre personalul din birouri, oameni de acest fel nu trebuie amestecaţi în demersuri delicate. Pînă la urmă, am să-mi caut un alt om de încredere. Un băiat tînăr, corect, bine îmbrăcat. Să nu crezi că viaţa mea e veselă, Mairesse. E înfiorătoare, înţelegi? înfiorătoare! Ah! Nu poţi să pricepi...

Joseph Pasquier făcu stînga împrejur şi se aşeză iar în fotoliul lui american.

— îmi daţi voie să vă întreb, domnule, murmură Mairesse, cum s-a desfăşurat întrevederea cu prinţul Mutkurov?

— Păi, aşa cum prevăzusem, Mairesse, întocmai aşa. Mutkurov a venit la mine cu patru zile înainte de întreruperea armistiţiului. Te rog să mă crezi că a fost foarte drăgălaş: rotunjea guriţa şi mi-a făcut plecăciuni de la uşă. Ne-a dat comanda şi e o comandă interesantă, crede-mă... Acuma trebuie să trimitem trenuri întregi de muniţii, în mare viteză, spre valea Dunării. îţi dai seama: frumoasa Dunăre albastră. Bineînţeles, Mutkurov s-a plîns de campania de presă. Are oarecare dreptate. Trebuie să stingem focul, înţelegi, Mairesse? Să se facă tăcere ! Vălurile uitării. Şi-n primul rînd să-l lichidăm pe cetăţeanul Chérouvier. Mă ocup eu de chestia asta. încă ceva, Mairesse. Cît i-ai dat în totul şi-n totul lui Délia al dumitale?

— Şapte sute de franci, domnule. O dată patru sute şi o dată trei sute.

— E enorm. Atunci să tacă din gură. Poţi să-i dai a înţelege, asta pentru cazul că, pînă la urmă, i s-ar trage o scatoalcă zdravănă în marea presă — lucruri de felul ăsta, se pot foarte bine întîmpla, Mairesse — poţi să-i dai a înţelege că-i cer să nu crîcnească. Să stea liniştit ca un şobolan mort. Dă-mi numărul din *La Gazette chirurgicale.* Dacă Délia al dumitale ar avea de gînd să se arate recalcitrant...

— Dar bine, domnule, de ce spuneţi că-i „Délia al meu"? De vreo patru-cinci minute încoace am început să simt faţă de el cea mai sinceră repulsie.

— Dragul meu, nu eşti serios. Nu e vreme de glumit. Dacă Délia al dumitale îşi permite doar să zîmbească sau să ridice vocea, spune-i că-şi rupe oasele. Mă rog, nu-i spune chiar aşa, dar vezi să înţeleagă dintr-o vorbă. Mai dă-mi numărul din *La Gazette chirurgicale.* După cum ştii, cumnatul meu Fauvet nu-mi inspiră nici o simpatie. Dar nu-i un motiv ca să nu obţin de la el tot ce se poate obţine. I-am dat întîlnire la restaurant. Nu-mi place să vină aici. Nici la mine acasă nu-mi place de altfel să vină, nu, nu-mi place. Se uită la mobile, la tablouri, la draperii, cu un aer tare, tare şmecher şi se strîmbă de parcă ar vrea să spună:„Ffff... Ffff..." Indivizii de genul ăsta au totdeauna impresia că posedă secretul gustului. E un estet, un şarlatan. Eu am văzut de multe ori lucruri care fuseseră de bun gust în ajun şi erau lipsite de gust a doua zi. Aşa că, nu cred în gust. Cu banii se schimbă treaba, zău! Pînă la noi dispoziţiuni, un ludovic de aur e un ludovic de aur... Mairesse, ştii doar că nu-ţi ascund nimic, deşi eşti dezgustător — ăsta-i adevărul adevărat, dragul meu. Doctorul Pasquier, tatăl meu, vrea să-i Împrumut patru mii de franci. Ce-o fi vrînd să facă cu ei, pentru Dumnezeu? Ah! îmi închipui eu.

Joseph Pasquier îşi îmbrăcă pardesiul cu un aer visător, apoi îşi legă sub bărbie un fular gros de mătase. Intre timp, continua să murmure ca pentru el Însuşi:

— Cînd membrii unei familii Încep să-şi Împrumute bani între ei, pînă la urmă se iau la harţă. Asta nu, zău că nu. Nu vreau să mă cert cu tata.

Cinci minute după aceea, Joseph păşea pe rue du Qua- tre-Septembre, în direcţia Bursei. Purta un melon dintr-un fetru impecabil, un pardesiu gros de stofă, strlns In talie ca pardesiul unui ofiţer în rezervă şi avînd reverul Împodobit de o rozetă mare şi roşie a Legiunii de Onoare.

Trecuse de mult de ora douăsprezece. Restaurantul *Colonnade*, din rue Vivienne, era aproape pustiu. Majoritatea clientelei sale se agita în acest moment în zarva Bursei. Joseph rezervase o măsuţă într-un colţ

liniştit, un fel de di- verticol, de fiord, unde se putea sta de vorbă în voie, departe de urechile indiscrete.

In aşteptarea oaspetelui, Joseph alcătui menuul. li plăcea să mănînce bine şi avea un mod foarte personal de a Împăca lăcomia cu economia cea mai strictă, li plăcea să spună: „Sînt amator de bani, dar numai atît cît să nu fiu zgîrcit. Adevăratul zgîrcit calculează greşit şi pierde zilnic cîte un prilej de cîştig." Şi mai spunea: „E nevoie de timp ca să Înţelegi ce e bun: vinul, hrana, ţigările fine, o trăsură bună şi celelalte. Pentru asta e nevoie de tot atîta timp şi de tot atîta învăţătură, cît trebuie pentru un doctorat în ştiinţe, sau pentru o agregaţie în filozofie, de care se face atîta caz." In sfîrşit, Joseph avea un simţ desăvîrşit al partidei pe care o juca, al avansării de fonduri, al riscului şi al randamentului. Folosea aceste rare virtuţi în acţiunile cele mai serioase şi în cele mai episodice.

— Să ne dai nişte stridii, spuse el. Două duzini. Apoi picioare de porc umplute, pe urmă un châteaubriant, pe urmă nişte brînză şi la sfîrşit o tartă. Ceva simplu şi sănătos. Bine. Numai două vinuri: o sticlă de Château-Chalon şi una din specialitatea voastră, Clos de Tart. La sfîrşit, un degetar de cafea foarte tare, foarte neagră şi foarte fierbinte. S-a făcut. Iată-l şi pe musafirul meu.

Richard Fauvet se apropia, îndrumat de maître d'hôtel. Părea atent, rezervat dar cordial. Se întreba ce rost avea această întîlnire. şi nu izbutea să ghicească. De cind se însurase, îl văzuse destul de rar pe Joseph şi, din cele spuse de Cécile sau de Laurent, precum şi din articolaşele de prin ziare, şi-l Închipuia ca un om de afaceri cinic, inteligent, cu gură mare şi de care era prudent să te cam fereşti. îşi mai amintea de două sau de trei dispute care avuseseră loc în casa doctorului Pasquier cu prilejul unor prînzuri în familie, şi de fiecare dată ghicise în Joseph un adversar de neînvins. Fu destul de surprins descoperind în ziua aceea un om cu aer melancolic, cu voce joasă şi venită de departe, cu gesturi resemnate, un om care-i spuse cu un zîmbet prevenitor:

— Ia loc, dragul meu prieten. Mîncăm numaidecît. Ah ! îmi dau seama cît munceşti şi înţeleg mai bine decît oricine cît de preţios e timpul dumitale.

— într-adevăr, spuse Richard, în clipa de faţă am de lucru pînă peste cap.

Nu voia să-şi mărturisească, dar era măgulit de tonul lui Joseph şi de sfiala autentică de care dădea dovadă pe neaşteptate fiinţa aceea brutală, zmeul acela fioros, cumplitul adunător de bani.

— Da! Ştiu, spuse Joseph. Cunosc articolele dumitale polemice. Şi nu crede, te rog, că mă lasă insensibil pentru că eu sînt absorbit de probleme financiare, în timp ce pe dumneata te preocupă ideile şi filozofia pură. Nu, nu, ştiu că de fapt noi, oamenii finanţelor,ne supunem totdeauna marilor frămîntări intelectuale, curentelor mari, mă rog, ascultăm de ceea ce dumneavoastră numiţi legile spiritului. Bea nişte Château-Chalon la stridii, dragul meu. E un vin pe care nu-l găseşti peste tot. A fost altoit cu butaşi de To- kay. Îndată ce afli, îi simţi gustul.

Un timp, cei doi comeseni ciuguliră cu furculiţa în cochilii.

— Nu apucăm să ne vedem niciodată, reluă în sfîrşit Joseph, pînă la urmă acest amănunt mă doare. întrunirile de familie sînt simpatice primele cinci minute, «Iar devin numaidecît odioase, mai ales pentru oameni ca dumneata, intelectuali şi sensibili. Aşa că, am vrut pur şi simplu să te am numai pentru mine, o oră întreagă, să te ascult şi să te înţeleg. Nimic mai nimerit pentru aşa ceva decît un dejun modest şi substanţial, între patru ochi şi în linişte.

Joseph începu iar să mănînce şi să bea, dînd partenerului său tot felul de dovezi de atenţie, nuanţate şi delicate. Treaba merse aşa pînă la ultimele îmbucături de friptură. Richard începuse să se congestioneze de prea multă ghif- tuială şi aburii băuturii îi cam împăienjeneau ochii. Devenea mai maleabil, se destindea treptat, punea tot felul de întrebări subtile, care lui i se păreau aproape insidioase, cu privire la oamenii finanţelor şi la Bursă, întrebări la care Joseph răspundea prin glume şi sentinţe sincere, uneori chiar naive, făeîndu-l să rîdă pe Richard. I se părea că, fără să se trădeze, făcea o anchetă foarte abilă asupra unei lumi ciudate, pe care el n-o cunoştea aproape de loc.

— Ah! vezi dumneata? suspină Joseph, nu trebuie să exagerăm. Există şi decepţii teribile. Cunosc sute de indivizi care cîştigă opt sute de mii de franci pe an în două-trei ore. Asta-i tot. Admiţînd chiar că ajungi să agoniseşti cîte ceva, trebuie să-ţi aperi avutul cu atîta străşnicie, că ţi se face silă de toate. De cînd a ars casa mea de la Pâquellerie, mă tot lupt cu societăţile de asigurare, dragul meu. Şi încă n-am terminat. E de plîns. Trebuie să-ţi ţii afacerile în mînă. Sau ai prea puţine — de afaceri vorbesc — şi atunci zău că nu merită; sau ai multe, asta înseamnă că ai prea multe şi riscă să-ţi scape din mîini. Dragul meu, sîntem numai noi doi, între bărbaţi, şi pot să-ţi vorbesc pe faţă. Trebuie să ştii pînă unde să mergi. Cu banii e ca şi cu dragostea, ca şi cu celelalte. Cheltuieşti, cheltuieşti fără să te întrebi unde-i fundul sacului şi într-o zi, hait! dai de ultimii douăzeci de franci. Pe urmă s-a sfîrşit, gata. Nu cunoşti vinul de Tart? împreună cu Romanee-Conti, e cel mai bun vin din Bour- gogne. Hai, nu te teme. Uneori te simţi aşa de obosit, că trebuie neapărat să prinzi curaj.

Richard Fauvet asculta cu îngăduinţă aceste generalităţi rudimentare. începea să-şi spună că acest cumnat cam bătător la ochi şi cam gălăgios era de fapt un bădăran destul de cumsecade şi care, în ciuda reputaţiei sale, nu era lipsit de oarecare sentimentalism.

— La drept vorbind, spuse Joseph, dispreţuiesc banii fiindcă-mi dau prea bine seama care e semnificaţia lor într-o lume ca a noastră ! Dar dacă utopiştii vor hotărî într-o bună zi să-i suprime, sau, mai precis, dacă vor încerca să suprime dragostea de cîştig, patima cîştigului, crede-mă, Richard, rezultatele vor fi înfiorătoare. Majoritatea oamenilor îşi orientează instinctele urîte spre această furie a cîştigului. în ziua în care li se va pune stavilă, nu vor mai avea nici un alt refugiu în afară de crimă. Cînd nu se vor mai putea îmbogăţi, se vor sfîşia între ei.

Fără să mărturisească, Richard găsi că era o observaţie interesantă şi-şi propuse s-o treacă în seara

aceea printre însemnările lui. Tocmai atunci, li se aduse brînza.

— Trebuie să iei nişte brînză, fiindcă faci parte din familie, spuse Joseph cu voie bună. Tatăl meu, doctorul, ne-a învăţat din copilărie să mîncăm brînză cu plăcere.

Şi deodată, fără nici o tranziţie, de parcă ar fi fost cît pe-aci să uite o problemă esenţială, spuse:

— Văd că o să ne despărţim şi că tot nu ţi-am spus încă ce părere am despre campania dumitale.

— Care campanie?

— Da, ai dreptate, dumneata duci mai multe campanii în acelaşi timp. Eşti un adevărat polemist. Mă.refer la campania dumitale cu privire la comedia pretinselor gloanţe explozive.

— Ah ! spuse Richard Fauvet, poziţia mea e foarte simplă. Eu spun că adevăratul intelectual, cel pentru care funcţia de intelectual e un fel de sacerdoţiu, trebuie să se ţină departe de orice dispută politică, dacă nu vrea să-şi trădeze misiunea şi să se coboare la rangul de predicator în forum.

— îmi îngădui, spuse Joseph, eu care nu pot avea nici o pretenţie la titlul de intelectual, dar care preţuiesc mai mult decît orice problemele de inteligenţă, îmi îngădui să fiu cu totul de părerea dumitale. Ai fost aspru faţă de un anumit Cherouvier... Nu, nu-ţi aduc nici o învinuire. De altfel, e o problemă pe care o cunosc destul de bine. Niciodată, auzi? Niciodată armata bulgară n-a folosit aceste gloanţe, aşa-zis explozive. Sînt foarte bine informat.

— De unde? întrebă Fauvet cu nevinovăţie.

Joseph Pasquier închise ochiul drept cu un gest sugestiv.

— Sînt consilier financiar al legaţiei Bulgare — dar să nu spui mai departe. Din nenorocire, e o problemă mult mai complicată. Dumneata ai studiat şi medicina, Richard. Ştii mai bine decît orice că toate gloanţele obişnuite care întîl- nesc o piedică în interiorul unui corp omenesc au o mişcare de basculă, se răsucesc, fac un adevărat salt şi ies afară sfîr- tecînd cărnurile şi pielea pe o mare întindere.

— Ai dreptate, murmură Richard. Cine ţi-a spus asta?

— Ei, Doamne, mi-a spus Laurent, fratele meu şi cumnatul dumitale. Ba chiar , zilele trecute, a lăsat la mine după ce am stat la masă un număr din *La Gazette chirurgicale* pe care-l am în buzunar şi în care sînt reproduse tot felul de fotografii puse la dispoziţie de chirurgi din misiunea internaţională. Aceste fotografii dovedesc că, în anumite condiţii, gloanţele obişnuite dau rezultate înspăimîntătoare. Poftim, uită-te, dragul meu, uită-te şi dumneata la fotografii.

— într-adevăr, murmură Fauvet cu un aer preocupat.

O clipă simţise că discuţia îşi pierdea caracterul întîmplă- tor, lua chiar o întorsătură ciudat de precisă şi că, în ciuda tonului lui de om cumsecade, Joseph vorbea mai categoric.

Dar în tot ce-i spunea, Fauvet nu desluşea nimic neraţional, astfel că nu se mai împotrivi.

— Din nenorocire, continuă el, cu o singură nefericită scînteie de acest fel, vreau să spun, cu un singur cuvînt imprudent, poţi să dai foc unei ţări mari, ba chiar unui continent întreg.

— Atunci spune lucrul acesta, odată pentru totdeauna, strigă Joseph, şi să se termine odată. Să se facă iar pace, dacă nu pe cîmpurile de bătaie, cel puţin în spiritele oamenilor.

— Dar am spus asta, am spus.

Joseph se aplecă deasupra mesei şi zîmbi.

— Ai spus nişte lucruri foarte bune, dar n-ai spus totul. După cum ştii, faimosul articol din *Le Miroir Universel* a fost inspirat unui anumit domnişor căruia prefer să nu-i spun pe nume, de o mare firmă engleză de muniţii şi de armamente.

— Ei drace ! Ei drace ! şuieră Fauvet. Ce poveste ciudată!

— Semnificaţia lucrurilor e simplă, reluă calm Joseph... La cafea, sau mai bine zis după cafea, te sfătuiesc să iei, pentru aromă, un păhăruţ de lichior de corcoduşe... Bine. Semnificaţia lucrurilor e simplă: unii doresc să depărteze Franţa de aliaţii şi de prietenii ei. Culmea e că, deşi cu cele mai bune intenţii, intelectualii francezi se află oarecum în slujba străinătăţii. Dacă limpezim situaţia, asta-i adevărata origine a...

— Stai puţin, spuse Richard Fauvet. Dă-mi voie să-ţi pun o întrebare. Ştii prea bine că, în această chestiune, am fost atacat foarte violent.

— Fireşte că ştiu.

— Pot să mă servesc de informaţiile pe care mi le-ai dat ca să mai scriu un articol?

— Imposibil! strigă Joseph. Sînt informaţii din sursă diplomatică, informaţii pe care le căpătăm adesea noi, oamenii de finanţe. Imposibil! Afară doar dacă procedezi cu cea mai mare discreţie. Nici o aluzie la firma engleză, bineînţeles. Cît despre Cherouvier şi banda lui, poţi să dai în ei cît pofteşti, nu văd nici un inconvenient.

— E ceea ce mă interesează în primul rînd, spuse Fauvet.

— De fapt, problema e simplă. Trebuie să arăţi nevinovăţia bulgarilor , care n-au nici un amestec în toată povestea asta nenorocită. Âpoi trage-le o praftură intelectualilor, care-şi bagă nasul peste tot, fără măcar să ştie ce fac şi care compromit Franţa în ochii întregii lumi. în sfîrşit, după ce ai să le dai această lecţie, să se facă linişte, să fim calmi, să fim trişti cu demnitate şi să nu mai vorbim de nimic.

— Ar putea să apară în numărul de pe aprilie al *Noului Portic,* îşi făcu socoteala Fauvet.

— Mă miră că vorbeşti aşa, spuse Joseph. în numărul de pe aprilie ! Dar, bietul meu prieten, pînă atunci războiul se va fi încheiat. Nimeni nu va mai şti ce-i povestea cu gloanţele explozive. Nu! Nu! Un om de talia dumitale ar face o greşeală dacă ar dispreţui marea presă. în problemele grave trebuie să te adresezi unui auditoriu larg.

Descumpănit brusc, Richard reflecta.

— Ascultă-mă, spuse Joseph. Dacă aduci articolul pînă în două zile la *Écho de Paris* — da, crede-mă ! e o dugheană serioasă. Ce poţi avea împotrivă? — Ei bine ! va fi acceptat. Sînt prieten cu oamenii lor. Spune-mi numai dacă pot să le telefonez.

Richard strîngea din dinţi:

— Telefonează-le.

— Bagă de seamă, e un lucru serios, nu mă face să-mi deranjez prietenii pentru nimic.

— îţi repet că poţi să le telefonezi.

Cîteva clipe după aceea, cei doi discutau plimbîndu-se pe trotuarele asfaltate ale bulevardelor.

—Te asigur că în toată această poveste, Laurent s-a purtat frumos, spuse Joseph. Şi nu afirm asta fiindcă-i fratele meu. Nu, Laurent e un savant ca şi dumneata. Nu va spune niciodată un lucru supărător pentru ştiinţă. Atîta doar că-i un zăpăcit, un năuc, un ţicnit. Şi-apoi e cam viclean. Drace ! E chiar destul de viclean. în sfîrşit, trebuie să recunosc că e cam ipocrit. îi place să joace rolul bărbatului cast, deşi are şi el amante ca toată lumea. îi place să joace rolul omului pur, deşi se lasă atras de o parte sau de alta, pentru că are anumite slăbiciuni ca toată lumea. Totuşi, mi-e foarte drag. E fratele meu şi-i cunosc calităţile. Spune că dispreţuieşte banii. Pentru că nu-i are. Cînd va începe să aibă şi el bani, va înceta să fie dezinteresat, ca toată lumea, ce mai încolo-ncoace, ca toată lumea!

CAPITOLUL XIX

ORICE FEMEIE TREBUIE SĂ ŞTIE SĂ ŢINĂ ACUL ÎN MÎNĂ. RAM CEL MARE ŞI LUCE CEA MARE. O ARTISTĂ NU POATE SĂ SE MĂRITE. SFATURILE UNEI MAME. DOCTORUL PASQUIER ÎŞI FACE APARIŢIA. O JUDECATĂ CRITICĂ ASUPRA LUI PAUL BOURGET. ANACRONISMELE NU AU MARE IMPORTANŢĂ. SPLENDOAREA ŞI APOTEOZA LUI POUTIL- LARD.UN TITLU I)E RENTĂ CARE NU 10XISTĂ DE- CÎT ÎN ÎNCHIPUIRE. PERSEVERENŢĂ ÎN SCHIMBARE .

Ca în zilele începuturilor, ca pe timpul cînd muncea cu înverşunare, cînd tricota, cosea şi cînd veghea noaptea la nesfîrşit, doamna Raymond Pasquier avea totdeauna vreo zece ace înfipte în bluză. Luă unul din cele mai subţiri, încercă să bage un fir de aţă în urechea lui, îşi repetă de cîteva ori încercarea fără să reuşească şi suspină:

— Suzanne, bagă te rog aţa în acul ăsta.

Fata izbucni într-un hohot vesel de rîs.

— Dar nu ştiu, mămică.

— Ba da, fetiţo, ştii. Spune că ai uitat, dar nu spune că nu te-am învăţat. Pînă şi Cécile ştia să coasă cînd era

copil. O femeie trebuie să ştie să coasă aşa cum trebuie să ştie să respire sau să umble în două picioare.

Suzanne muie firul de aţă în gură, puse mîna pe ac şi trecu aţa prin urechea lui.

— Şi cum e cu titlul acela? reluă doamna Pasquier. Ce ţi-a spus tata?

— După cîte spune tata, se pare că am şi eu, cum are Cécile, cum au şi fraţii mei, un titlu de rentă de douăsprezece mii cinci sute de franci moştenit de la familia ta...

— Mergi mai departe, mica mea Suzette.

— Tata ştie perfect că titlul acesta nu poate fi vîndut pentru că dobînda o încasezi tu, cel puţin aşa mi-a explicat... Dar dacă-l dăm garanţie, putem face un împrumut. Tata mi-a pus că a făcut împrumuturi pe toate titlurile copiilor săi.

Doamna Pasquier ridică ochii la cer cu un aer de sinceră compătimire.

— Mergi mai departe, Suzanne ! E de necrezut.Tata mi-a spus că sînt majoră, că acum se poate face împrumutul, că se vor putea realiza aproximativ patru mii de franci pe el şi că tocmai...

— Tatăl tău e un om remarcabil, un om foarte inteligent, suspină doamna Pasquier, dar există unele lucruri foarte simple, asupra cărora e cu neputinţă să te înţelegi cu el. Tata are să se întoarcă îndată, mica mea Suzette, am să-i explic eu cum stau lucrurile cu acest faimos titlu.

— Dacă tata vrea, să ştii că eu sînt de acord. I-am mai dat două mii de franci anul trecut, cînd jucam la Gymnase.

— Dumnezeule ! Dumnezeule ! Cînd o să vă putem înapoia toţi banii ăştia? Tata cîştigă aşa de puţintel, aşa de puţintel... E un medic foarte priceput, toată lumea i-o recunoaşte, dar e mult prea sincer pentru clientela obişnuită. E prea nervos şi asta nu place la toată lumea. Ascultă, fetiţa mea, aş vrea să-ţi spun ceva, acuma, cît sîntem singure.

— Ce s-a întîmplat, Luce cea mare?

După naşterea primilor săi nepoţi, doctorul Pasquier se împotrivise cu energie introducerii în familie a termenilor de bunic şi bunică, care-i inspirau o adevărată groază. Se stabilise că noua generaţie va spune: Ram cel mare şi Luce cea mare. Numele acestea avuseseră succes şi acum erau folosite de toată lumea, chiar şi de prietenii familiei, uneori chiar şi de servitori.

Luce cea mare respiră adînc, făcu îngîndurată două trei noduri la capătul aţei şi murmură:

— Ştiu foarte bine, Suzette, că tu n-ai o profesiune ca oricare alta. Totul se schimbă pe lume. Pe timpul meu, nici o domnişoară de familie bună n-ar fi vrut să ajungă actriţă. Dar lucrurile se schimbă, văd şi eu. Nu rîde. S-ar zice că faţă de toate problemele serioase pe care le pune viaţa, nu ştii să faci decît două lucruri: să rîzi şi să plîngi. Ascultă-mă, Suzette. Pe timpul meu, ne plăcea să glumim. La drept vorbind, nu de mine e vorba, nici gînd. Asta nu înseamnă că nu mi-ar fi plăcut să rîd, dar mătuşa noastră, Alphonsine, era cam severă. Unchiul Prosper era şi el un domn de modă veche. Totuşi, în jurul nostru, oamenii erau veseli. Aşa, de pildă, te rog să crezi că mătuşa Coralie era vioaie şi ironică. Şi nu era o

fandosită, cum spuneţi voi. La noi în casă veneau domni, voiajori comerciali, furnizori de echipament militar —îţi dai seama: ne ocupam cu ceaprăzărie—ei bine ! mătuşa

—
Coralie le ţinea piept şi le închidea pliscul; dar niciodată, niciodată, nu depăşea limitele. Ah! Mătuşa Coralie era o şmecheră, o fată zdravănă. Nu s-a măritat, biata de ea, şi spre sfîr- şitul vieţii a devenit melancolică. Avea regrete. Nu ştia ce înseamnă să fii măritată, să ai atîtea griji, atîtea dezamăgiri. Mă rog, a devenit melancolică.

— Ascultă, Luce cea Mare, spuse Suzanne cu o voce tragică, eu n-am să mă mărit niciodată. Nu vreau să mă mărit şi nici nu pot să mă mărit.

— Nu văd, zău, de ce, fetiţa mea.

— Mămico, o artistă nu trebuie să se mărite niciodată.

— Ce idee! Tatăl tău avea un adevărat temperament de artist, ceea ce nu l-a împiedicat să se însoare, fetiţo, şi să aibă şapte copii. Ştii, eu îi pun totdeauna la socoteală şi pe cei doi morţi. Pentru mine, înseamnă că am avut şapte.

— Eu n-am să mă mărit niciodată, repetă Suzzane privind spre dulapul cu oglindă.

— N-am nimic împotrivă, Suzette, asta o să vedem mai tîrziu. Dar fie că te măriţi sau nu, bagă de seamă, copila mea.

— Ce să bag de seamă, mămico dragă?

— E greu să-ţi explic, Suzette. Tu rîzi mult...

— Eu! spuse Suzanne ducîndu-şi mîna la inimă. Eu, care sînt totdeauna atît de tristă !

— Da, da, Suzette. Iţi place să rîzi şi la vîrsta ta e normal. Uneori însă, e primejdios.

— Poate că ai să-mi vorbeşti şi tu de Roch.

— Roch? Nu, la ăsta nici măcar nu mă gindeam. Vezi, va să zică e unul în plus. Nu, nu mă gîndeam la Roch.

— Dar la cine?

— Ai să vezi, Suzette. Ai să înţelegi singură. Stai să mă uit la tine. Cînd erai mică, se spunea: e prea frumoasă, n-are să dureze. Dar anii au trecut şi acum eşti femeie.

— Da, spuse Suzanne aruncîndu-se la picioarele doamnei Pasquier în aşa fel încît rochia să se umfle bogat în jurul ei. Da, dar acuma sînt urîtă. Ah! Ştiu eu, ştiu prea bine...

Cu capul cufundat în fustele maică-si, Suzanne părea pradă unei disperări teatrale. Doamna Pasquier suspină:

— Ba nu, ba nu, nu eşti urîtă. Dimpotrivă. Va să zică bagă de seamă, copila mea. Cred că n-ai vrea să necăjeşti pe nimeni. Ridică-te, îl aud pe tata. Aud pasul

lui taică-tău. Mai e cineva cu el, probabil Laurent.

— Cronica iamiliei Pasquier, voi. II

în cinstea unor zile blinde şi înflorite de martie, doctorul arborase o pereche de pantaloni în carouri mici, o lavalieră de culoare pastel şi un pardesiu de primăvară croit raglan. Hotărît lucru, nu era omul care să se agaţe o dată pentru totdeauna de moda din tinereţe. încetul cu încetul, renunţase la redingotă, la joben şi la cravata albă. îşi scurtase mustăţile lungi, galice, şi-şi ondula părul, care nu se hotăra să albească şi pe care-l încuraja oarecum în această nobilă împotrivire, ungîndu-l dimineaţa şi seara cu o alifie confecţionată de el. Continua să tenorizeze, dar cu o voce mai scăzută, ca să-şi cruţe posibilităţile toracelui emfi- zematos. Făcu o intrare măreaţă:

— încă n-ai citit sfîrşitul romanului meu, Laurent? Dă-mi voie să-ţi spun că nu eşti prea curios.

— Sînt atît de ocupat, tată !

— Nu fiindcă eşti ocupat nu l-ai citit. Oamenii de vîrsta voastră n-au vioiciune, n-au poftă de viaţă şi nici agerime, da, n-au agerime. Dacă mi-aş citi eu cartea, aş da-o gata într-o seară. Nu m-aş culca pînă n-aş ajunge la sfîrşit. Află, dragul meu, că sfîrşitul e foarte filozofic.Ţi-am povestit că Poutillard făcea tocmai un scandal pe cinste la restaurantul *Claponul rafinai...*

— Ba nu, ajunsesem la episodul cu închisoarea...

— Asta nu-ţi mai povestesc. Ai să citeşti singur. E literatură psihologică, cum spune farsorul acela de Paul Bour- get, care n-are imaginaţie nici cît o pisică şi care e rece ca un peşte. Nu, să nu spui că nu-i aşa: pentru cineva care ştie ce înseamnă dragostea, băiete, scenele de dragoste ale lui Bourget...

— Ram, gemu doamna Pasquier, nu uita că fiică-ta e de faţă.

— Eu ştiu ce spun şi nu depăşesc niciodată limitele limbajului academic. Şi-apoi, să-l lăsăm pe Bourget în pace. îmi aminteşte de reţete: zece picături de Bourget seara, în ceai cald. B'fff... ffff... Va să zică, fii atent, Laurent. Poutillard este eliberat, datorită intervenţiei regelui Belgiei. Are loc o scenă cu Cleo de Merode'. Hm ! Hm !

Dansatoare franceză, foarte populară pe scenele europene la începutul secolului.

—

Eşti sigur că nu încurci datele?

— Puţin îmi pasă de date, dragul meu. Peste o mie de ani micile anacronisme nu vor mai avea nici o importanţă. Dacă-ţi spun că Ramses al II-lea s-a însurat cu regina Apse- ţitu, n-ai încotro, şi mă crezi, fiindcă nimeni nu mai ştie nimic despre ei. Eu scriu pentru viitor. Va să zică, Poutillard e eliberat. Nu şi-a pierdut nici averea, nici prestigiul, ci dimpotrivă. Ba chiar are acum un fel de aureolă de martir. De altfel, pentru oamenii cu idei mari, închisoarea e un loc admirabil de muncă şi de meditaţie. Va să zică, Poutillard vrea să se răzbune.

— Ascultă, tată, am mai citit ceva asemănător în *Monte Cristo.*

— N-ai ghicit, băiete. Ascultă urmarea. Poutillard vrea să se răzbune pe oamenii care, în 1870, i-au jucat farsa aceea urîtă, ştii, povestea cu falsul duel şi cu trenul spre Belgia. Poutillard vreasăserăzbune. îşiurmăreşte duşmanii, foştii camarazi din Cartierul Latin. îi face inofensivi şi, în cele din urmă, îi are pe toţi la mînă. Acest episod din carte e realizat cu mare măiestrie. Şi atunci, tocmai cînd Poutillard e pe cale să se răzbune fioros pe aceste canalii, îşi spune deodată că dacă aceşti indivizi nu l-ar fi silit printr-o stratagemă murdară să plece la Bruxelles, probabil că el, Poutillard, ar fi dus o viaţă nenorocită, o viaţă de conţopist. îşi mai spune că, după toate aparenţele, ar fi murit în războiul din 1870 sau în timpul Comunei. Poutillard descoperă că-şi datoreşte frumoasa carieră mistificatorilor. Cum să răzbuni o binefacere? Poutillard renunţă la orice răzbunare. îşi iartă duşmanii, ba chiar îi cointeresează într-o afacere de nucă de cocos, care aduce venituri fabuloase şi al cărui consiliu de administraţie e prezidat de el, de Poutillard. înţelegi?

— Da, da, spuse Laurent. E un subiect plin de viaţă.

— Ei bine, dragul meu, editorii parizieni, care sînt mai mult sau mai puţin nişte tonţi, nu vor să mi-l primească pe Poutillard. Fac mofturi, spun că au greutăţi. Unul din ei a îndrăznit să-mi declare că la

vîrsta mea nu-şi mai face nimeni debutul. Eram cît p-aci să-l plesnesc.

— Ram ! şopti doamna Pasquier suspinînd îngrozită.

— Pînă la urma affl pus laba pe uri om deştept. Âsta înţelege ce înseamnă literatura bună. Mi-a citit manuscrisul şi ştii ce mi-a spus?

— Nu, zău că nu, spuse Laurent, n-am cum să ghicesc.

— Mi-a spus că nu s-a scris nimic mai bun de la *Prinţesa de Cleves.* îţi atrag atenţia că-mi dau seama că exagerează puţin. Ştii doar cît ţin eu la Balzac, la Flaubert şi la alţi cîţiva... Am protestat. E vorba de modestie, nu-iaşa? Eibine! el a stăruit. Şi avea motive, motivele unui om de meserie. Mă rog, a fost un moment foarte tulburător. Mi-am dat seama că romanul mou îi plăcea, că-l fermecase, că-l entuziasmase. Din nenorocire, ca să-l poată publica mi-a cerut să-i dau o mînă de ajutor, mi-a cerut patru mii de franci.

— Raymond, strigă doamna Pasquier, apropiindu-se de soţul ei, Raymond, e o nebunie.

— Te rog, dă-mi voie să vorbesc.

— Cum îl cheamă pe omul ăsta? Trebuie să fie o canalie.

— E un om de o cinste exemplară. Se numeşte Angibeaud. Mi-a atras atenţia cu un calm desăvîrşit că era doar un mic avans, o investiţie de capital şi că-mi voi recupera cu siguranţă cheltuielile. Mi-a spus - fii atentă, Lucie — că mi se va decerna fără îndoială un mare premiu literar, care se numeşte premiul Goncourt, că va avea el grijă de asta, că va vorbi cu domnii de la Academie despre mine... Dar, biata mea Lucie, n-are nici un rost să te necăjeşti: ca să-i dau patru mii de franci lui Angibeaud, ar trebui să-i am.

— Nu-i avem, Raymond.

— Ştiu, spuse doctorul cu un aer întunecat. Doresc atît de mult să-mi realizez scopul, încît m-am dus la Joseph. Şi ştii, Lucie, că nu-i foarte plăcut să-i ceri ceva lui Joseph.

— Bietul băiat! suspină doamna Pasquier , are o profesiune atît de grea!

— Desigur că da, dar asta nu-l împiedică să fie milionar şi să fie băiatul meu. Ştii ce mi-a răspuns? Mi-a răspuns că dacă împrumuţi bani rudelor, te expui de bună voie neînţelegerilor.

— Trebuie să recunoşti că are oarecare dreptate, Ram.

— Dar mi se pare că voi i-aţi împrumutat odată bani, în anul cînd s-a ruinat, spuse cu blîndeţe Suzanne.

— M-am gîndit la asta, spuse domnul Pasquier cu multă sinceritate; din păcate, nu-mi mai aminteam prea bine dacă îi împrumutasem eu banii aceia, sau dacă mi-i împrumutase el mie. Cu Joseph nu ştii niciodată.

— Noi îi împrumutasem, spuse doamna Pasquier, dar ni i-a dat înapoi, ştii doar, plătindu-ne monumentul.

— Da, nu, se poate. Nu-i nimic. Să-l lăsăm pe Joseph în pace. Atunci m-am gîndit la Ferdinand. Nu ofta, Lucie: Ferdinand şi-a încredinţat tocmai acum toate economiile lui Joseph. Parc-ar fi făcut-o dinadins. Laurent n-are un ban pus deoparte. El e genul pustnic. Sărăcie, castitate, ştiinţă şi dezinteresare.

-— Tată, te rog.

— Nu-mi bat joc de tine, băiete. Constat. Mai rămîne Suzanne.

— Ţi-am dat anul trecui cele două inii de franci, spuse fata.

— Te rog să crezi că n-am uitai şi dacă aş putea împrumuta şase mii de franci, ţi-aş restitui două mii şi aş păstra restul. Din ncfericire, nu voi putea lua decît patru mii pe titlul tău, ca şi pe titlurile fraţilor şi surorii talc. Fiindcă, îţi dai seama, Lucie, m-am gîndit la titlul ei.

Chipul doamnei Pasquier luase dinlr-o dată o expresie severă şi crispată, avea buzele strînse şi privirea fixă, ca de obicei în toate împrejurările grave.

— Bietul de tine, spuse ea cu o voce foarte scăzută. N-ai uitat decît un singur lucru, şi anume, că Suzanne n-are titlu.

— Cum aşa? Toţi copiii au căpătat titluri în aceeaşi perioadă.

— Ram, continuă doamna Pasquier, te rog să ai răbdare şi să reflectezi o clipă. Doamna Delahaie, mătuşa mea, a murit în 89. Ne-a lăsat o sumă de cincizeci de mii de franci, împărţită în patru titluri de cîte douăsprezece mii cinci sute de franci fiecare, al cărui uzufruct îmi aparţine mie, iar nuda proprietate aparţine celor patru copii.

— Cum patru copii? Eu am cinci copii, ei drăcia dracului.

— Ram, nu uita că mătuşa Delahaie a murit în 89 şi că Suzanne s-a născut în ianuarie 92. Mătuşa mea Delahaie n-a putut să se gîndească şi la Suzanne.

— Ah ! bombăni doctorul, familia ta Delahaie n-a prevăzut nimic!

— Cum poţi să spui aşa ceva! Membrii ei erau nişte exemple de prevedere.

— Prevăzuseră totul, bombăni doctorul, afară de faptul că eram în stare să fac un mare număr de copii. Gata, s-a sfîrşit cu titlul ăsta! Şi eu care pusesem în mişcare tot *Capitalul Mutual...* Ştiu, mai rămîneCecile. Dar tare nu-mi place să-l las pe individul acela nesuferit să miroase ceva din treburile mele... Cum spui că-l cheamă pe ginerele meu?

Fiindcă nimeni nu răspundea la această întrebare şovăitoare, doctorul începu să se plimbe încoace şi-ncolo vorbind cu pereţii:

— E prea de tot, bombănea el. S-ar zice că există un complot menit să mă împiedice să răzbat, să-mi iau zborul, să fac un debut strălucit. S-ar zice că toată lumea unelteşte ca să-mi distrugă viitorul. Şi totuşi, cartea asta şi-ar fi făcut singură drum cu un titlu aşa de straşnic: *Cu pînzele în vînl.* Dacă ghinionul continuă, am să-i schimb titlul şi am să-i spun: *Cu vîntulsus.* Nu sînt superstiţios, dar poate că aşa se schimbă situaţia. In viaţă, principalul e să perseverezi.

— Ah! oftă doamna Pasquier cu voce slabă şi scandalizată. Cum poţi să spui aşa ceva, tocmai tu, Ram, care te schimbi mereu?

— Ei şi ce! răspunse doctorul cu 1111 zîmbet nevinovat. Pot să mă laud că am perseverat totdeauna în schimbare. Şi asta e o formă de perseverenţă.

CAPITOLUL XX

SUZANNE PASQUIER IN LOJĂ. AŞA SE REPETĂ BERENICE. RICHARD COLABOREAZĂ CU RACINE. CINEVA CARE DISPREŢUIEŞTE PE POEŢI. DE UNDE REIESE CĂ E GREU SĂ JOCI ROLUL DE PRINCIPE CONSORT.

Doamna Charlemagne netezi cu atenţie cutele fustei creţe şi spuse cu vocea ei de ştirbă:

— Cu dumneata am terminat, mititico. Acum mă duc la Pascal. Şi după aceea la patroană, care are să-mi spună ceva, pare-se. Şi pe urmă, după ce fac ordine, trebuie să prind ultimul metro. Ce viaţă, Dumnezeule, ce viaţă!

— BiataCharlemagne! suspină Suzannecu sinceră compătimire.

— Mai e o jumătate de oră pînă să sune pentru actul patru, mormăi iar costumiera. Te-aş mai migăli eu după aceea, dar nu-i chip. Am trei costume de schimbat în zece minute şi scroafa asta de alături mă pisează mereu. Să stai liniştită, mititico.

Rămasă ţeapănă în găteala ei de teatru, Suzanne puse mîna pe o carte şi începu să declame cu voce scăzută:

Durerea judecaţi-mi, dogorile-i haine,
De zeci de ori v-am spus-o, mi-e drag doar el în sine.

— Ia te uită, spuse doamna Charlemagne în momentul cînd se pregătea să închidă uşa. Ai musafiri.

Suzanne lăsă jos cartea şi se întoarse deodată cu o mişcare maiestuoasă.

— Richard ! strigă ea. Erai în sală? Cum de nu te-am văzut? Cécile e cu dumneata?

Richard închise mai întîi uşa, făcu trei paşi înainte, se înclină în glumă în faţa fetei, care strălucea în veşmintele ei fastuoase de curte, şi-i luă mîna pe care o sărută.

— Am să încerc să răspund pe rînd la toate întrebările dumitale, spuse el. în primul rînd, da, sînt în sală. în al doilea rînd, nu m-ai văzut pentru că nu m-ai căutat: sînt instalat în al treilea rînd de fotolii de orchestră şi sînt foarte vizibil. în sfîrşit, sînt singur.

— De ce n-ai adus-o si pe Cécile? spuse Suzanne bosumflată.

— Cécile a văzut piesa, surioară.

— Şi dumneata ai văzut-o.

— Tocmai de aceea am vrut s-o revăd, sau mai bine zis să te revăd, căci piesa propriu-zis...

— Mi-aş putea închipui că-mi spui un lucru fermecător, rosti Suzanne, dar nu sînt absolut sigură.

— De ce nu, domnişoară soră?

— Tot ce spui dumneata are o nuanţă de batjocură, de glumă, sau mai bine zis de persiflare, vorba domnului Truf- fier, care e un distins literat şi care mi-a dat primele lecţii.

— Greşeşti, Suzanne ! Sînt omul cel mai serios şi cel mai melancolic de pe lume. Loja dumitale e delicioasă şi are o vedere împărătească.

— Da, pe chei. Să ştii că nu-i neplăcut aici, Richard. Îmi petrec mult timp în lojă. Eu nu joc în actul al treilea, unde doamna Sarah Bernadt e aproape tot timpul în scenă. Aşa că, ziua privesc vasele care plutesc pe apă şi seara îmi studiez rolurile.

Richard purta smoching, o cămaşă albă, fină, şi un ac de cravată cu perle. Era proaspăt bărbierit, avea pantofi şi mănuşi elegante. Se plimba prin lojă atingînd cu un aer distrat mobilele şi obiectele mărunte din faţa oglinzii.

— Asta ce-i? întrebă el.

Suzanne izbucni în rîs.

— E o lăbuţă de iepure.

— O lăbuţă adevărată? La ce serveşte?

— Să-mi dau faţa şi gîtul cu pudră şi cu fard.

— Iată o lăbuţă de iepure care n-are de ce să se plîngă, spuse Richard.

Suzanne apucase lăbuţa de iepure şi, cu un gest şmecher, lăsă pe nasul musafirului o pată mică de un roz aprins.

— Ah ! spuse ea rîzînd, parcă ai fi un clovn.

Richard îşi şterse obrazul zîmbind cu un aer înţepat.

— Bagă de seamă, spuse el, bagă de seamă, Suzanne, am să mă răzbun.

— Să ştii că actul al treilea a început, spuse fata. Ai să pierzi scena cea mare cu patroana.

— Cum să-ţi spun, surioară, n-am venit s-o văd pe doamna Sarah, deşi am cea mai sinceră admiraţie pentru ea. Nu, nu, am venit pentru dumneata şi, dacă-mi dai voie, am să rămîn aici cît ţine actul al treilea.

— în acest caz, spuse Suzanne, ajută-mă să repet. Lucrez acum la *Bérénice*, pe care trebuie s-o joc în primăvară. Ia cartea şi dă-mi replica.

— Sper că-mi oferi rolul lui Titus, spuse Richard.

— Nu, domnule, bineînţeles că nu. Acum lucrez scena din actul întîi, aşa că dumneata ai să fii Antiohus.

— Foarte rău! De altfel, să ştii, mica mea Suzanne, că dacă aş fi Titus, n-aş renunţa cu uşurinţă la o Bérénice ca dumneata.Dar nu eşti Titus. Hai, începe de aici:

El vă iubeşte-acuma din nou cu-ntîiul dor.

— Stai puţin, spuse Richard punîndu-şi jos pălăria. Trebuie să intru în atmosferă şi în ritm. E o scenă plină de înflăcărare şi de pasiune. Exact cum îmi place...

El vă iubeşte acuma din nou cu-ntîiul dor.

— Acum e rîndul meu:

Aţi fost, în noaptea-aceasta din urmă, spectator
Gînd, în tovărăşia-i, la sfînta liturghie...

Suzanne se ridicase în picioare în faţa oglinzii şi declama cu patimă. Vocea ei nu era prea puternică, dar era caldă şi melodioasă. Suzanne ar fi fost nimerită pentru Ifigenia sau Aricia, dar visa mereu să joace Fedra, Roxane şi mai ales Bérénice, ale cărei suferinţe o înduioşau totdeauna. Rosti cu multă gravitate:

El însuşi despre asta veni să-mi spună mie.

— Sper, fredonă Richard, că nu va veni prea curînd şi că ne va lăsa în pace, pe surioara mea Suzanne şi pe mine.

— Dacă mă întrerupi mereu, spuse fata cu un aer nemulţumit, nu pot lucra serios.

— Stai puţin, Suzon ! Iată-mă serios ca un papă:

Vin deci spre a vă spune adio pe vecie.

— Aici sînt nevoit însă să fac o paranteză. N-am deloc intenţia să-mi iau rămas bun de la delicioasa mea surioară.

Dar Suzanne începuse:

Ce spuneţi? Ah ! Voi ceruri ! Ge-adio ! Şi ce limbă !
Vai, prinţe, tremuraţi, şi-obrazul vi se schimbă.

Hai, grăbeşte-te, Richard ! Lucrez infect. Nu mă ajuţi, mă paralizezi.

— Cum aşa ! Cum aşa ! Aşteaptă să mă înflăcărez:

Trebuie să plec, doamnă.
— Cum ! nu pot să-ntrevăd
Motivul...

Trebuia să plec fără s-o revăd.

Trebuie să-ţi mărturisesc, surioară, că după pilda lui Antiohus, nu voi avea curajul să plec fără să te, mai văd o dată.

— Lasă-mă în pace. Nu mai ştiu unde am ajuns...

De ce vă temeţi? Spuneţi: tăcerea fu prea
lungă O, Doamne, care-i taina aceasta ce v-
alungă? — Atît, să ţineţi minte: că vă ascult
supus...

Asta-i mai adevărat decît crezi, mica mea Suzanne... Ascultă, sper că n-ai să mă faci să debitez toată pologloghia asta, Suzon?

— Nu, nu, citeşte ultimul vers.

— Tocmai, e grozav acest ultim vers:

Şi inima-mi jurase să vă iubească pururi. —
Ah ! ce-mi spuneţi acuma?

— îţi spun, dragă Suzon, un lucru care ar merita să fie examinat îndeaproape.

— Eşti insuportabil.

— Nu plînge, merg mai departe:

Trei ani am tot tăcut...

— Nu ştii să citeşti, Antiohus spune: „cinci ani".

— Da, dar eu am tăcut numai trei.

Trei ani am tot tăcut...
Şi, doamnă, mult timp încă voi fi la fel de mut.
Gonstai iubirea dulce-a Suzanei, sora mea.
Suzon să mă privească şi armele-i voi da.

Fata izbucni în rîs.

— Ah ! spuse ea, recunoaşte că n-ai prea mult haz ; acă te-ar auzi cineva, ar putea să creadă că te ţii numai de
bancuri, şi doar dumneata eşti un domn foarte savant...

Dar prieteniei mele-i zălog tăcerea mea. Dau,
pentru ea, uitării o vorbă foarte grea. N-am
zgîndărit vreodată prin şleahul jignitor...

— Ai promis că păstrezi tăcere, strigă Richard rîzînd. între noi există acum un fel de mică complicitate.

— Nu există nici o complicitate. Am să vorbesc cu Cécile şi am să-i spun că-ţi arde numai de glume.

— Are să fie foarte surprinsă. Să nu-i spui nimic, Suzon.

— Şi de ce nu, domnul meu?

— Pentru că Cécile mă intimidează grozav.

— Şi eu nu te intimidez?

— Nu, nu ! Dumneata mă umpli de entuziasm. Din ce material e mantia dumitale? Din tafta?

— Sînt plină de ace, Richard. Dacă-ţi permiţi să pui mîna pe costumul meu, ai să fii numaidecît pedepsit, fiindcă are să te înţepe. Şi cum eşti foarte gingaş...

— Nu sînt gingaş, sînt sensibil.

— Să repetăm mai departe, te rog.

— Poftim. Bérénice a inimii mele:

> Şi sînt cel care-am fost. Evit, dar prea tîrziu,
> Aceste crude vorbe de cari nu vreau să ştiu.

Tralala, tralala, tralala...

> Doamnă, doar zvonul morţii, pe care-o chem
> acum, Vă v.a aduce-aminte că-am mai trăit,
> oricum, Adio.

— E frumos, desigur, dar e cam plicticos.

— Cum poţi să spui asemenea enormităţi? strigă Suzanne indignată. Nu pot să te sufăr. Am să-i spun soră-mi că insulţi opera poeţilor.

— Ai fi foarte drăguţă, surioară, dacă n-ai amesteca numele ei în această tragedie. Cécile ! Cum să-ţi explic?

Cu cartea în mînă, Richard veni să se aşeze foarte aproape de Suzanne şi suspină cu glas melodios şi voalat:

— O iubesc pe Cécile, o respect şi o admir. Dar uneori mă întreb...

— Ce te întrebi, domnule filozof, domnule moralist?

— Dacă nu cumva m-am înşelat...

— Te-ai înşelat? Nu înţeleg.

— Da, dacă nu cumva m-am înşelat în... în alegerea pe care am făcut-o. Poate că nu cu Cécile ar fi trebuit să mă însor.

Suzanne izbucni într-un rîs forţat.

— Spune că a ales ! Ia te uită, înfumuratul ! Cécile e o prinţesă, domnule.

— Ah ! Ştiu. De cînd am avut cinstea să intru în familia dumneavoastră, mi s-a repetat de mii de ori lucrul acesta. Să ştii, Suzon, că nu mă resemnez prea uşor cu rolul de principe consort. Ah ! Apreciez onoarea

ce mi s-a făcut, dar nu pînă într-atît încît să abdic de la personalitatea mea şi nici să renunţ la înclinaţiile mele.

Fata roşi deodată şi strigă:

— Cécile şi-a aruncat privirea asupra dumitale... Ştii că era cît p-aci să-ţi trag o mică palmă cînd te-am auzit?

— Asta mi-ar fi îngăduit să-ţi sărut vîrful degetelor.

— Nu-ţi dau voie.

— De ce nu? Eşti sora mea. Am dreptul să te sărut de trei sau de patru ori pe an. E cam puţin.

— Acum are să sune pentru actul al patrulea. Nu s-ar putea să vorbim despre altceva?

încetul cu încetul, faţa lui Richard se înroşea şi se înfier- bînta tot mai mult. îşi luă mănuşile, pălăria şi începu să se învîrtească ceremonios în jurul fetei.

— Ştii, Suzon, că articolul meu de ieri a zguduit tot Parisul? Articolul meu din *Y Écho.*

— Nu, nu ştiu. Care articol?

— Nu citeşti nimic. Eşti o fetiţă. Racine e un mare poet, dar, din cînd în cînd, omul mai trebuie să citească şi cîte un ziar.

CAPITOLUL XXI

AMĂRĂCIUNEA LUI JUSTIN. PENTRU UN BIOLOG E PRIMEJDIOS SĂ FACĂ TEORII. DIALOG CU PRIVIRE LA O PIESA ANATOMICĂ. ISPITA FINALIS- MULUI. JUSTIN PIERDE SENTIMENTUL VIEŢII. O PAGINĂ DE CAPODOPERĂ. SĂ MORI DE MOARTEA ALTCUIVA. POEŢII SÎNT LIPSIŢI DE SÎNGE RECE.

Liniştea laboratorului era atît de senină, atît de paşnică, încît Justin Weill nu-şi putu stăpîni un suspin adînc de amărăciune.

— Ar fi trebuit să mă ocup şi eu de ştiinţă, ca tine, murmură el. Viaţa mea ar fi avut un scop şi aş fi trăit liniştit.

— Ce tot cînţi? mîrîi Laurent. Viaţa ta are un scop, un scop admirabil; ai ales literatura...

— Nu ştiu dacă pot să cred că am ales. Uneori, am impresia că trebăluiesc ca un vierme într-o groapă. în afară de asta, trebuie sa ciştig şi ceva bani. Cufii sâ-ţi spun, Lau* rent? Nu mai iubesc viaţa. Iată, mi s-a întîmplat această nenorocire.

Justin coborî capul. Pe vremuri, făcea astfel de confidenţe cu o urmă de afectare teatrală. Această nuanţă care izbutea aproape întotdeauna să înveselească discuţia, se atenuase în ultimii ani, apoi dispăruse. In melancolia dureroasă şi apăsătoare pe care o trădau faţa şi gesturile lui, nu se mai desluşea nici un pic de ostentaţie tinerească. Justin se transforma într-un domn gras, scund, cu trăsături greoaie, cu grumazul îndesat şi obosit, aspect pe care-l sublinia el însuşi cu o dureroasă ironie.

— îţi faci iluzii despre pacea laboratorului şi despre fericirea oamenilor care se trudesc să instaureze această pace, murmură Laurent. Ne-am ales drept sarcină să explicăm lumea, ca şi voi, literaţii, dar în felul nostru, cu mijloacele noastre. Căutăm mereu cauze şi motive, ceea ce recunosc că-i un scop frumos. Din nefericire, toţi cei care se silesc să explice lumea elaborează o teorie şi îndată după aceea se zăvorăsc în teoria lor ca într-o citadelă. Ajung nu- maidecît orbi, surzi, insensibili şi încetează să vadă lumea.

Justin îşi deschise palmele, apoi îşi depărtă braţele de trup, trădîndu-şi nesiguranţa şi mîhnirea. Pe masa de faianţă se afla un cristalizor plin cu un lichid de un galben- uuriu, în care plutea ceva inform.

— Asta oe-i? spuse Justin Weill plecîndu-se asupra vasului.

— Nu ştii?

— Nu, nu-mi dau bine seama, spuse Justin care era încă plecat spre suprafaţa lichidului.

— E laringele unui om, spuse Laurent cu voce liniştită.

Justin nu-şi putu stăpîni o mişcare de scîrbă şi se dădu
înapoi.

— Nu se poate, spuse el.

— Nu numai că se poate, e evident. Iată cartilagiul tiroid şi cartilagiul cricoid. Aici e epiglota şi în fund sînt coardele vocale. Am să tai cu foarfecele şi am să ţi le arăt.

Laurent apucase piesa anatomică cu toată mîna şi, după ce o scutură de apă, începu s-o taie în lungime.

— Imposibil, murmură Justin. A fost o dată un om în jurul acestei bucăţi de carne decolorată? Un bărbat sau

o femeie! Şi acum un an, poate chiar aeum o lună, lucrul acesta purta un nume!

— E un laringe de bărbat, declară Laurent, se vede. Fişa spune: un bărbat de şaizeci de ani. Numele nu e trecut. Numele s-a rătăcit pe drum. S-a şi pierdut. Dar lucrul acesta, cum îi spui tu, avea un nume. Obiectul acesta era o fiinţă ca noi. Prin găurica asta pe care o vezi aici, au trecut mii de metri cubi de aer, care au întreţinut viaţa timp de şaizeci de ani. Şi cutişoarele, pe care le observi aici, coardele astea, au vorbit, au cîntat, au gemut, timp de şaizeci de ani. Şi epiglota s-a lăsat de milioane de ori în jos, pentru ca individul să nu înghită greşit şi de milioane de ori orificiul s-a închis ca să permită efortul. Şi ori de cîte ori omul a tuşit, acest biet mecanism a vibrat şi a tresărit. Şi acum am să-l bag în parafină şi am să-l tai în feliuţe ca să caut ce mă interesează.

— Cum a putut să servească aşa ceva atîta amar de vreme? suspină Justin. Nici măcar nu are precizia unui ceas, a unui mecanism bun... N-are nici o formă, e moale. Nu, nu, nu vreau să pun mîna. Ţine-l tu şi lasă-mă să mă uit. S-ar zice că n-a fost bine executat şi că e prea slab pentru efortul pe care trebuia să-l facă.

— Da, spuse Laurent, cînd noi, medicii vedem cum trăieşte şi cum se chinuieşte omul, sîntem adesea ispitiţi să spunem că e greşit construit. Cu raţiunea noastră care raţionează, nu ne putem împiedica să considerăm că fiecare organ are o anumită funcţie. Raţionaliştii cei mai riguroşi sînt nevoiţi, de sute de ori pe zi, să cadă în păcatul finalismului, fiindcă, în fond, nu putem admite că există un fenomen cît de neînsemnat care să fie lipsit de un scop. De zeci de ori am reconstruit cu toţii în gînd urechea, sau aparatul digestiv, sau aparatul urinar. Dar ce să-i faci! Chiar din punct de vedere finalist, omul n-a fost uşor de realizat. O astfel de maşină trebuia totuşi să poată înainta, să poată umbla ca să-şi caute hrană. Şi omul umblă. Avea nevoie de organe de simţ care să fie adunate în partea anterioară a acestui schelet umblător. Şi aşa au fost adunate. Trebuia să poată primi sau apuca material de hrană şi de energie. Face şi asta... Trebuia să poată arunca substanţele consumate. Şi le aruncă. Trebuia ca toată această maşină vie, alcătuită din miliarde de celule, să se bucure cît de cît de viaţă,

trebuia să afle prin intermediul durerii că se apropie de o primejdie şi mai trebuia să-şi poată perpetua specia. Recunoaşte că, de bine de rău, toate aceste funcţii există. Şi dacă anumite organe ne par imperfecte, asta se explică poate prin faptul că n-am ajuns încă la punctul culminant al aventurii. De altfel, ideea perfecţiunii e una din obsesiile spiritului nostru neliniştit. Ne căutăm drumul cu spaimă, într-o lume incomprehensibilă. Ţi-am repetat de sute de ori lucrul ăsta, Justin, dar nu mă asculţi totdeauna.

— Nu pot să-ţi spun cît mă întristează şi cît mă dezgustă aspectul acestei bucăţi de om, decolorată şi ofilită, murmură Justin. Cred că dacă ar fi trebuit să trăiesc ca tine printre astfel de resturi jalnice, aş fi murit de disperare.

— Spui copilării. Te-ai fi obişnuit ca toată lumea, ca noi toţi. Şi ai fi trăit foarte bine, avînd probleme mai sfîşietoare decît o durere de dinţi. De cîteva luni, sînt pur şi simplu torturat de problema formei la fiinţele organizate. Dar asta nu te interesează...

— Ba da, ba da, vorbeşte, Laurent. Azi tot ce-mi spui mă răscoleşte...

— ...Da, numai pentru că ai văzut o bucată deom în acest vas. Un spirit ca al tău are nevoie de solicitări neaşteptate, îţi vorbeam despre formă... Ne place să ne închipuim că materia neînsufleţită are legi mecanice. Aşa de pildă, sfera e forma inevitabilă a unei mase lichide sau gazoase pierdute în spaţiu. Dar materia vie... Iată nişte celule care se multiplică încă din ou. Vor lua totdeauna aceeaşi direcţie, pe care o vor schimba cînd au ajuns în acelaşi punct. Totdeauna, într-un anumit punct şi într-un anumit moment, celulele vor da naştere la un fir de păr, la o unghie, la o glandă. De ce? Şi într-un anumit loc, printre peri sau printre pene, va apare o pată la fel de roşie, sau la fel de cenuşie, totdeauna aceeaşi. De ce? Aş vrea să ştiu. E imposibil să explici aceste lucruri esenţiale, singurele pe care am dori într-adevăr să le înţelegem. Şi cînd celulele se vor fi înmulţit, ajungînd la anumite limite nevăzute, care sînt limitele speciei, se vor opri, de parcă ar fi întîlnit un obstacol consistent, real. în anumite locuri vor face o gropiţă în alte locuri un şănţuleţ. Cum se explică această proprietate misterioasă şi neînţeleasă?Nici nu ştii, spuse Justin, cît mă tulbură şi mă mîh- neşte ceea ce-mi spui.

-,

— Eşti un copil, ţi-am mai spus. Pentru noi, oameni de laborator, asta-i plinea cea de toate zilele.

— Vai! Nu, nu sînt un copil. Sînt un om pe punctul de a pierde sentimentul vieţii, un om care încearcă să se agaţe şi face gesturile unui înecat.

— Justin !

Laurent îi întinse mîna cu un gest prietenesc, dar Justin Weill îi întoarse brusc spatele, de parcă ar fi vrut să-şi ascundă chipul. Făcu cîţiva paşi şi începu să recite cu voce scăzută versurile unui mic poem, pe care-l scrisese pe vremuri:

Nu am cucerit nici lumea
Şi măcar nici o iubire,
Inima-mi n-am cucerit-o,
Nu m-am cucerit pe
mine.

Bun al meu, ambiţie! Dar
rănit de a mă da! Cu amarul
vin al casei Trebuie să mă-
mbăt singur.

Laurent simţi palpitînd suferinţa aceea frăţească şi fu cuprins de compătimire. Se duse după Justin şi-l apucă de gît cu un gest afectuos, fără să spună nimic.

— Nu, nu, bolborosi Justin, nu la Cécile mă gîndesc. Cu timpul cred că am ajuns să mă vindec. Dar gîndul că ar putea să sufere mă înnebuneşte. Gata, s-a isprăvit, s-a isprăvit, hai să vorbim despre altceva.

Cei doi prieteni tăcură multă vreme. Pe urmă, Laurent spuse cu o voce care devenise deodată sfioasă:

— îi făgăduisem tatei să-ţi arăt romanul lui.

— Foarte bine, foarte bine, rosti Justin cu voce normală. De ce nu mi-ai mai vorbit nimic despre asta?

— Sînt foarte încurcat. Tata mi-a povestit subiectul cărţii şi m-a fermecat. Povesteşte cu atîta naturaleţe şi cu atîta vioiciune, încît subiectul mi se păruse foarte amuzant. Ţi-am vorbit despre asta şi ai admis şi tu că anecdota era nostimă şi destul de colorată. Trebuie să mai adaug că tata mi-a dat şi de data asta iluzii, dar şi de data asta m-a înşelat. Mi-am spus că scrisese, dacă nu o capodoperă, cum trîmbiţa peste tot, în orice caz o carte vie, ceva care-i se-

— rnăna. Ei bine! S-ar putea să mă-nşel, dar se întîmplă invers. Povestea asta, pe care o spune cu atîta vervă, pare scrisă de un şcolar nepriceput. Dă-mi voie să-ţi citesc o singură pagină: eşti un om de meserie, ai să apreciezi mai bine decît mine.

Laurent scoase un caiet din eterna lui servietă de piele neagră, îl deschise şi începu să citească:

„Marchiza de Sartrouville ţinea foarte mult la familia majordomului care slujise cinstit pe toţi înaintaşii ei, în ciuda situaţiei mai mult decît modestă a acestor oameni cumsecade, legaţi în general de stăpînii lor, pe care-i urmaseră pe vremuri în perioada emigraţiei, care rămînea una din cele mai nobile amintiri de familie şi, după părerea lor, un fel de titlu de nobleţe, din acelea care nu constituie exclusiv privilegiul unei anumite clase sociale.

«Să ştiţi că aceşti Poutillard sînt atît de devotaţi, spunea marchizul, încît, în ziua judecăţii de apoi, cînd cancelarul paradisului va face apelul şi va striga Sartrouville, se vor înfăţişa o dată cu noi ca să intre pe aceeaşi uşă...» Marchiza nu pierdea niciodată prilejul să răspundă la aceste cuvinte: «Nu uita, dragul meu, că dacă eşti Sartrouville prin naştere, eşti oarecum Poutillard după laptele pe care l-ai supt, în fragedă pruncie, de la acea doică demnă şi voluminoasă, cum povestea contesa, mama dumitale, care regreta din tot sufletul că nu-şi putuse alăpta copiii şi mai ales pe moştenitorul unui nume ilustru, din cauza unor friguri pe care le contractase din pricina agitaţiei pricinuită în sînul întregii aristocraţii franceze la căderea monarhiei din iulie».

Datorită puternicei protecţii ce-i acorda domnul de Satrouville, tînărul Alfred Poutillard, care crescuse din copilărie în umbra casei acestei familii istorice..."

Laurent se opri să răsufle.

— Nu-i nevoie să merg mai departe, spuse el. Ce ciudat! Are un minunat dar al povestirii, crede-mă, dar îndată ce pune mîna pe condei...

— Da, murmură Justin clătinînd din cap, cînd arta trebuie să-şi facă apariţia, totul devine mai greu. Recunoaşte că e normal.

— Ce-i mai supărător, reluă Laurent, e că şi-a băgat în cap să publice această capodoperă. A dat peste un

— care se numeşte Angibeaud şi care-i cere o participare de patru mii de franci. „

— Il cunosc pe acest Angibeaud, spuse Justin. E un pirat. Cred că editarea unei cărţi de aceste dimensiuni nu poate să coste mai mult de şase-şapte sute de franci. Am să stau de vorbă cu taică-tău. La nevoie, i-aş putea da cîteva sugestii.

— Justin, eşti un înger.

— Nu, nu sînt un înger, dar, în ciuda neînţelegerilor dintre voi, taică-tău mi-a fost întotdeauna foarte simpatic.

— Ah ! spuse Laurent, vorbeşti despre neînţelegerile dintre noi... Te rog să crezi că tata nu-mi inspiră aversiune. Numai că mă tem totdeauna să nu se lase în voia vreunuia din capriciile care ne-au otrăvit viaţa pînă acum. Nu i se poate cere să fie altfel decît e. Il privesc cu ochi de biolog, nu văd în el un părinte, ci mai curînd o fiinţă dintr-o specie cu totul diferită decît sînt eu. Totul se schimbă, toţi ne maturizăm. Tata rămîne neschimbat. Iţi vine a crede că, încetul cu încetul, de-a lungul anilor, personajul lui se sublimează. E felul lui de a îmbătrîni. Şi să ştii că pronunţ cuvîntul de îmbătrînire fiindcă el nu-i de faţă...

Laurent tăcu fiindcă-şi dăduse seama că Justin nu-l mai asculta: prietenul lui se plimba încoace şi-ncolo prin laborator, cu un aer nedumerit. Din cînd în cînd, îşi atingea cu vîrful arătătorului creasta nasului cu nări largi şi pal- pitînde, încercînd să privească saşiu.

— Te duci la concertul pe care-l dă Cécile duminică du- pă-masă? întrebă el deodată.

— Bineînţeles, spuse Laurent. Avem două loji alăturate, pentru toată familia. Vrei să vii cu noi?

— Nu, spuse Justin brusc. Nu vin cu voi. Dar mă duc la concert. Nu, nu vin cu voi.

— Bine, reluă Laurent cu un gest evaziv. Fă cum vrei.

— Nu, fac cum pot. Şi acuma să vorbim despre altceva. Te gîndeşti des la moarte?

— Ce întrebare ! Un biolog care studiază viaţa trebuie neapărat să studieze şi moartea.

— Da, tu te gîndeşti la moarte ca un om de stiintă: A plus B +3 C H = 0

— Te înşeli. Mă gîndesc la moarte ca un om, ba chiar ...cum să-ţi explic? Mi s-a întîmplat să mor, Ai să înţelegi

— îndată. Cînd eram copil, cu puţin înainte de a te cunoaşte, am avut u«n prieten care se numea Désiré Wasselin.

— Mi-ai mai vorbit de el. S-a sinucis, nu-i aşa?

— Da, s-a spînzurat fiindcă taică-său furase două mii de franci şi fusese arestat. Il iubeam pe Désiré Wasselin. într-o zi, i-am simţit moartea, am încercat-o şi eu, am tră- it-o, ca să zic aşa: frînghia în jurul gîtului, zvîrcolirile, ultimele gînduri, limba care iese printre dinţi, totul. Sînt lucruri pe care le încerci o singură dată. Nu mi s-a mai întîmplat niciodată aşa ceva. Am murit o singură dată de moartea lui Désiré. înţelegi ce vreau să spun?

— înţeleg foarte bine. Eu mor aproape zilnic şi nu în vis, crede-mă, ci dimineaţa cînd mă trezesc, cînd văd că am o zi întreagă înaintea mea.

Laurent bătu puternic din palme.

— Niciodată n-am să-ţi mai vorbesc despre biologie, strigă el. N-ai un cap destul de solid. Eşti un poet. Eşti lipsit de sînge rece.

C A P I T O L U L XXII

MUZICIENII NU ŞTIU CE NOROC AU. UN MARE CONCERT DUMINICAL. ESTE MUZICA O PLĂCERE INTELECTUALĂ? NU EXISTĂ DECLT O SINGURĂ CIÎCILE. MUZICA ÎNSEAMNĂ ELIBERARE, CÉCILE SUFERĂ. O CADENŢA ÎNTRERUPTĂ. ZARVĂ PE CULOARE.

— Nu-i chip să încăpem cu toţii în bomboniera asta, spuse doctorul Pasquier. Lojile de la operă, mai zic şi eu! Sînt împărăteşti. Ai putea să iei supeul în ele. Şi în fund există un divan pentru visători şi pentru îndrăgostiţi. Aici sîntem înghesuiţi ca nişte sardele într-o cutie.

— Avem două loji, Ram, spuse doamna Pasquier. Totuşi, mărturisesc că-mi place să-i am pe copii lîngă mine. Sînt mîndră de copiii mei.

Richard Fauvet rămăsese în picioare în uşa lojii.

— Dacă n-aveţi nimic împotrivă, spuse el, eu mă duc

în loja de alături. Daţi-mi-o numai pe Suzanne ca să-mi ţină tovărăşie.

Doamna Pasquier privea neliniştită în toate părţile.

— Nu, nu, lasă-mi-o pe Suzanne. »

— Dă-mi-o pe surioara mea, mamă, reluă Richard. Cunoaşte mult mai bine decît mine muzica şi pe muzicieni. Am nevoie de părerile ei.

Suzanne îşi făcea vînt cu programul.

— Nu ţi se întîmplă prea des să fii aşa de modest, spuse ea.

— Duceţi-vă, spuse doctorul Pasquier, o să discutăm mai departe peste balustradă, care nu-i de netrecut. Am nevoie de confort ca să mă pot bucura de muzică.

Sala se umplea treptat. Richard o instală pe Suzanne în rangul dintîi al lojei, care era încă goală, şi se aşează lîngă ea.

— Cîtă lume! Cîtă lume! spuse el aruncîndu-şi privirea în sala cea mare, in care atîrnau pretutindeni ciorchini şi festoane de auditori. Muzicienii nu ştiu ce noroc au. Cîtă evlavie! Cîtă grabă! Noi, filozofii şi gînditorii, nu putem spera niciodată o afluenţă atît de mare. Chiar dacă Descar- tes ar veni să-şi citească *Discursul asupra metodei* şi tot nu s-ar aduna o sută de persoane.

— Ciudat, spuse Suzanne cu nevinovăţie. Dacă te-ar auzi cineva, ar crede că eşti gelos.

— Ar face foarte rău. Mă mulţumesc să constat un fapt, o realitate socială. Ia te uită, noii-sosiţi nici nu mai au locuri.

— Ştii doar că aşa se întîmplă totdeauna cînd Cécile dă un concert.

— Da, încep să ştiu. Fii sigură că sînl, foarte mîndru.

— De ce-ţi pui mina pe a mea, Richard? Nu găseşti că e foarte cald?

— Nu, eu cam sufăr de frig. Mă simt fratele dumitale în faţa legii, cum spun englezii. Am datoria să te ocrotesc, îmi afirm această datorie, care e totodată şi un privilegiu, punîndu-mi mîna pe a dumitale. Cred că nu există nimic mai plăcut decît mîna dumitale, domnişoară soră.

— Priveşte discret în avanscena dinspre grădină. Il cunoşti pe domnul acela cu barbă şi cu păr des, aproape negru? E Claude Debussy. Cînd Cécile avea paisprezece sau cincisprezece ani, Debussy a venit la noi acasă. Pe vremea aceea trăiam aproape în mizerie. Vizita asta mi

s-a povestit, eu nu-mi pot aminti de ea, eram prea mică. De ce-ţi apropii scaunul atît de mult de al meu? E foarte cald, cre- de-mă... Stai, văd pe cineva... Uite, în spatele lui Fauré.

— Nu-l cunosc pe Fauré.

— Personajul acela cu părul alb, cu cap frumos şi somnoros. In spatele lui e Justin Weill. E exasperant, s-ar zice că Justin Weill face tot posibilul să nu se uite în direcţia noastră.

— Mi-ai face multă plăcere, surioară, dacă n-ai atrage atenţia acestui domn Justin Weill.

— E un prieten din copilărie al lui Laurent, îl cunosc de cînd mă ştiu.

— Şi eu îl cunosc, dar prefer să nu-l recunosc.

— De ce?

— Nu ştiu cum să-ţi explic, Suzon, nu pot să-l sufăr.

— Cum? Aha! Da, înţeleg. Ce complicată e viaţa! Nu se poate vorbi despre nimeni faţă de nimeni.

— Te înşeli. Faţă de Richard se poate vorbi totdeauna despre Suzon.

— Dă-te puţin mai la o parte. E supărător. Ştii prea bine că toată lurtiea se uită la dumneata. Probabil din cauza articolului pe care l-ai publicat săptămîna trecută în *Écho de Paris.*

— Aş ! Oamenii care se află aici nu se sinchisesc de mine. Pe dumneata te privesc, prea frumoasa mea soră, şi bine fac.

— Aud că mama tuşeşte. Cred că nu e încîntată ştiind că sînt cu dumneata.

— De ce? Mă miră ce-mi spui. Mama dumitale are sentimentul familiei. Nu poate găsi ciudat că mă simt bine în tovărăşia surioarei mele. De trei ani de zile, am asistat cu siguranţă la toate concertele pe care Cécile le-a dat la Paris, dar n-am văzut niciodată un auditoriu atît de strălucit. Ce cinlă? Ar trebui să ştiu.

— Mai întîi concertul în re minor. Pe urmă concertul brandenburghic pentru vioară, flaut şi pian, pe urmă... Uite-te în program. îl aud pe Laurent, a intrat în loja părinţilor.

— O să ne vedem cu el după concert. Dacă întind mîna, ating jacheta doctorului Pasquier, tatăl dumitale. Liniş- teşte-te, nu sîntem pe o insulă pustie.

— Sînt foarte liniştită. Niciodată n-am să mă tem de dumneata.

— Ia te uită. Bagă de seamă frumoasă îndrăzneaţă ! Priveşte Suzon, oamenii se pregătesc să-şiprimească bucuria. Se instalează în fotolii, încearcă să-şi uite-trupurile, se aşază în poziţie de s... Nu te teme, nu spun niciodată în faţa unor fete tinere decît ceea ce vreau să spun. Pentru toţi oamenii aceştia, muzica nu-i o plăcere intelectuală, e un fel de viciu, da, un viciu care se poate mărturisi.

— Ah ! strigă Suzanne, nu eşti muzical !

— Hm !... Să ne înţelegem. Sînt mai puţin muzical decît Baudelaire, dar ceva mai mult decît Goethe.

— Iţi alegi cu multă generozitate termenii de comparaţie.

— Surioară, devii spirituală. Va veni ziua cînd vei stîrni teamă.

— Taci ! Iat-o pe Cécile.

— Şi nu se mai poate vorbi cu dumneata cînd Cécile intră în scenă?

— Nu ! Acum ascultăm muzică.

— Eşti intoxicată ca şi ceilalţi.

— Taci ! Aplaudă !

— Află, Suzette, că din modestie nimeni nu-şi aplaudă soţia.

Cécile şi-a făcut apariţia şi trece pe o potecă îngustă printre violoniştii din orchestră. Poartă rochia aceea lungă şi albă, care din prima zi, de la primul concert de fetiţă, a devenit veşmîntul ei sacerdotal. Un zvon cald, de prietenie şi de încredere, se înalţă numaidecît din mulţime. Mîinile ţîşnesc palide, tremurătoare şi se asociază aplaudînd la nesfîrşit.

Sînt cincisprezece ani de cînd între Cécile şi această mulţime s-a pecetluit o înţelegere. Există, fireşte, pe lume, cî- teva sute, poate chiar cîteva mii de muzicieni buni. Au cu toţii daruri minunate şi cu toţii au muncit din greu ca să smulgă firii lor o favoare excepţională, un har nemaipomenit. Au găsit admiratori şi discipoli, oamenii îi iubesc şi le arată lucrul acesta, le mulţumesc, îi răsplătesc. Dar publicul muzical, cel care adună la zile mari pe cunoscători şi pe neofiţi, pe maeştri şi pe şcolari, pe săraci şi pe bogaţi, pe prinţi şi pe cerşetori,

publicul acela a înţeles de la început că nu va exista decît o singură Cécile pe pămînt.

Sunetele sînt proprietatea tuturor, sînt la îndemîna tuturora. E destul să atingi clapele că mecanismul începe să lucreze. Orice coardă vibrează, fie că izbeşti în ea cu un ciocan, sau o zgîrii cu o pană. Dar cînd Cécile îşi plimbă mîi- nile pe clapele instrumentului, ceea ce se aude nu e sunet, ci pare a fi însuşi sufletul ei. Curînd, nu mai ştii dacă armoniile acelea senine se produc în interiorul instrumentului sau în adîncul fiinţei noastre.

Cei care vin s-o asculte pe Cécile sînt cu toţii îndrăgostiţi de muzică, dar nu toate sufletele lor sînt la fel. Fiecare-şi aduce o povară de bucurii şi de necazuri. Dar iată că bucuria unuia izbuteşte deodată să se realizeze: iată că durerea altuia se înnobilează, se purifică, devine inteligibilă şi frumoasă.

Oamenii aceştia, care s-au adunat în sala teatrului, au trăit toată ziua limitaţi şi constrînşi, şi-au măsurat slăbiciunile, lipsurile, greşelile şi şovăielile. Şi deodată, o fiinţă omenească plămădită ca şi ei dintr-un biet lut, le dă impresia că gîndul lor nu greşeşte, că n-are nici o fisură, nici o pată, că nu întîlneşte piedici şi că se înalţă, împlinit, spre lumina unei alte vieţi. Toţi bărbaţii şi toate femeile din sală se reculeg într-o pace adîncă. Ştiu că vor fi temporar eliberaţi.

înainte de a se aşeza, Cécile a făcut mişcarea aceea foarte uşoară cu gîtul, pe care toţi cei care o iubesc o aşteaptă ca un semn de prietenie. Acum s-a aşezat şi orchestra porneşte numaidecît. Cécile porneşte şi ea. Pianul îşi cască spre mulţime gura, asemenea unei cochilii monstruoase, şi cei care se află la nivelul scenei văd degetele pianistei reflectate în lemnul strălucitor al capacului ca într-o oglindă întunecată.

Cécile nu-şi priveşte mîinile. Nu priveşte nici spre bagheta dirijorului. S-ar zice că ochii ei caută ceva în penumbra sălii. Deodată, Cécile pare să fi văzut ce-a căutat. Atunci face un efort ca să se stăpînească şi privirea ei frumoasă, subjugată, începe iar să plutească dreaptă, printre reflexele de abanos şi printre strălucirile de fildeş. De obicei, chipul ei e nemişcat şi impasibil ca al unei statui. Toţi prietenii ştiu lucrul acesta. Azi însă, chipul ei e crispat şi îndurerat.

— Joci diseară, surioară, te duci la teatru? întreabă Richard foarte încet.

— Desigur, joc în fiecare seară. Abia voi avea timp să mănînc după concert. De ce vorbeşti? Ascult-Q pe Cécile. Nu înţelegi cit de frumos cîntă?

— O ureche pentru Johann Sebastian Bach şi alta pentru Suzanne. Nici nu ştii cît de bine se armonizează în contrapunct vocea dumitale frumoasă cu muzica bătrînulni.

— Te rog să taci. Nu sînt deşteaptă ca dumneata, nu pot să ascult şi să vorbesc în acelaşi timp.

Cécile s-a oprit o clipă; acum se aude un cîntec foarte lent şi foarte grav, care ar trebui să fie senin şi plin de o melancolie cerească. Dar iată că acest cîntec nu-i nici senin şi nici ceresc. încetul cu încetul începe să gîfîie, devine înfricoşător şi peste puţin sfîşietor şi pătruns de furie surdă. Toată lumea din teatru simte nelămurit că se petrece un lucru extraordinar, îngrijorător. Mii de piepturi încep să respire cu greutate. O nelinişte nelămurită va pune stăpînire pe toate sufletele care nu înţeleg ce anume tulbură sufletul pianistei, dar simt că suferă şi sînt nevoiţi să sufere alături de ea.

— Dă-mi voie să-mi trec braţul sub al dumitale, mica mea Suzon, uite aşa, spuse Richard; binişor, binişor, ca un frate şi o soră care se plimbă dimineaţa pe o potecă, la ţară.

— Nu, nu lasă-mă. Sînt sigură că Cécile e bolnavă. Ascultă, nu-ţi dai seama? Nu ghiceşti nimic?

— O cunosc foarte bine pe Cécile şi te asigur că totul e perfect normal. Ce parfum împrăştie blana dumitale?

— Trifoi roşu. Te rog să taci şi să asculţi în linişte.

— Ceea ce-mi ceri e peste puterile mele.

— Sînt sigură că Cécile s-a uitat la dumneata, Richard.

— Aş! puţin îi pasă ei de mine. Nu se gîndeşte decît la gloria ei.

— Te înşeli, crede-mă. Cécile e obişnuită cu gloria asta. S-ar zice că eşti gelos.

— Nu, nu sînt gelos. Cécile nu poate fi înţeleasă. Cécile nu mă iubeşte.

— Nu pot să ascult... Taci.

— Dacă mă laşi să te iau de mînă, am să fiu cuminte.

Cécile s-a eliberat brusc, şi-a luat vînt, şi-a rupt toate legăturile şi cîntă ultima parte din primul concert. Se lasă în voia unei viteze nebune, ceea ce o uşurează. Deodată, se opreşte. Sala întreagă respiră. Aplauzele vijelioase nu se mai termină. Cécile s-a retras în culisele teatrului, îndărătul unei stinghii. Nu mai vede şi nu mai aude nimic. 0 năucesc gînduri pe care nu le mai poate stăpîni, care nu se lasă stăpînite.

Dar trebuie să cînte iar. Nu, nu va mai privi în sală. E atentă numai la mîinile ei, numai la minunea pe care o înfăptuiesc degetele ei. Şi totuşi, o rugă îşi face drum cu încăpăţânare, în tufişul de armonii: „Doamne, de ce-mi ceri singurul lucru pe care nu voiam să-l dau? De ce-mi impui singura încercare prin care nu voiam să trec? Dumnezeule, fii bun şi fă-mă nepăsătoare şi rece pentru cît mai am de trăit. Dumnezeule 1 Nu îngădui ca un sentiment ruşinos să pună stăpînire peste inima mea. Dumnezeule ! Dumnezeule !"

Orchestra a tăcut. Cécile va rămîne singură, va cînta singură cadenţa asta lungă, lungă, care ţine cîteva minute. Nu, Cécile nu va mai privi în sală. Pentru meditaţia cea mare trebuie să fie singură, între patru ochi cu umbra bătrînului vrăjitor Bach. Şi Cécile se avîntă, se aruncă deodată în spaţiul infinit al tăcerii.

Acolo, în întunericul lojei, Richard s-a mai înclinat o dată spre capul tinerei fete. Rosteşte încet, foarte încet, cu o voce dezmierdătoare, cuvinte pe care nimeni nu le aude.

Atunci Cécile face un lucru extraordinar. A ajuns în mijlocul cîntecului, poate chiar că-i în mijlocul unei măsuri, dar se opreşte deodată. Se opreşte şi aruncă în sală o privire plină de spaimă. Mulţimea aşteaptă, aşteaptă, pradă unui sentiment inexplicabil de teamă. Tăcerea durează o minută întreagă, o minută nesfîrşită. E ca şi cum îngerul muzicii şi-ar fi pierdut memoria.

Acolo, în semiobscuritate, două capete se depărtează unul de celălalt... Atunci, încet, cu greutate, Cécile Pasqu- ier îşi găseşte iar drumul printre note. Publicul din sală suspină îndelung. Apoi, deodată, începe goana nebună din ultima parte, un fel de atac războinic.

Cîteva clipe după aceea, Cécile e singură şi a răsucit de două ori cheia în uşa lojei plină de flori. Respiră sacadat ca şi cum se pregăteşte să plîngă în hohote. Aude oameni care trec vorbind pe culoar. Cineva spune cu glas tare:

— N-ai fost de faţă? Eu intrasem tocmai în foaier. Omuleţul cu păr roşu l-a privit drept în ochi şi i-a tras o pereche de palme. Din cauza unui articol apărut în ziare, pare-se. Un articol despre războiul balcanic. Au venit alţii să-i despartă. Celălalt era alb la faţă ca un mort.

C A P I T O L U L XXIII

ÎN FATA UNEI UŞI ÎNCHISE. LICĂRIRI ÎN CENUŞĂ. UN SCURT DIALOG DESPRE PALME ŞI DESPRE DUEL. CECILE RĂMÎNE NEÎNDUPLECATĂ. O ÎN- TÎLNIRE ÎN ZORII ZILEI.

Se făcuse aproape opt seara, cînd Richard Fauvet se întoarse în rue de Prony însoţit de prietenii săi, Emmanuel des Combes şi Eugène Roch. Servitoarea îl anunţă că Cécile nu se simţea bine şi că nu va coborî la cină. Fără să-i răspundă, Fauvet îi aruncă pălăria, paltonul şi mănuşile în treacăt, apoi se încuie cu tovarăşii săi în fumoar.

Convorbirea nu ţinu mult. Des Combes şi Roch dădură cîteva telefoane, apoi plecară numaidecît cu un aer sever şi nedumerit.

O tăcere mare se aşternu peste toată casa. De la etajul de sus se auzea din cînd în cînd vuiet imperceptibil de voci, uneori rîsul unui copil, apoi un zgomot regulat ca cel produs de un scaun, cînd cineva se leagănă pe el şi picioarele lovesc ritmic duşumeaua aşternută cu covoare.

Fauvet trase cu urechea cîteva minute. Valuri trecătoare de roşeaţă îi colorau obrajii palizi, apoi dispăreau. Din gura aspră, încleştată, ieşea uneori o respiraţie şuierătoare. Se privi în oglindă, îşi netezi părul cu palma, îşi potrivi cravata, apoi urcă grăbit la etajul de sus.

De obicei, Richard bătea repede în uşa soţiei sale, apoi intra fără măcar să aştepte răspunsul. Aşa făcu şi

de data asta, dar uşa era încuiată pe dinăuntru şi nu se deschise.

Fauvet rămase un timp pe palier, oprit de piedica aceea mută. în sfîrşit, strigă pe un ton mînios:

— Cécile ! '

îndată după aceea, Cécile îi răspunse de dincolo de uşă. Vocea era atît de aproape, încît s-ar fi zis că Cécile e în picioare, lipită de perete.

— Ce vrei, Richard? întrebă foarte încet şi foarte calm această voce.

— Vreau să-ţi vorbesc, Cécile.

— Imposibil, imposibil. Nu vreau să te văd două zile. Trebuie să mă pregătesc pentru ideea de a te revedea.

— Cécile, strigă tînărul, te rog să deschizi această uşă. E un moment grav, crede-mă.

— Cred, Richard, cred, dar nu voi deschide uşa. Şi dacă cineva o va deschide pentru cine ştie ce nevoie de fiecare zi, te rog să nu profiţi de prilej.

— Cécile, vreau să intru imediat.

— Te rog să nu faci aşa ceva.

— Mă duc să caut un lăcătuş. Am să sparg uşa.

Urmă o tăcere adîncă, apoi vocea tinerei femei răsună din nou, la fel de încet, la fel de calm.

— Dacă intri cu forţa la mine în seara asta, împotriva voinţei mele, îţi atrag atenţia că mă voi omorî în faţa dumi- tale, chiar în clipa în care vei trece pragul. Aşa voi face.

Fauvet se încovoie deodată. Vorbi cu voce foarte blîndă, apropiindu-şi gura de broasca uşii:

— Mă aflu într-unui din cele mai dramatice momente ale vieţii mele, spuse el. Trebuie să-ţi explic...

— După aceea, o să vorbim după aceea.

— Şi dacă după aceea e prea tîrziu?

— N-am ce-ţi face. Trebuie să aşteptăm.

Richard nu-şi putu stăpîni un gest mînios.

— Spune-mi ce ţi-am făcut?

— Ai făcut lucrul acela pe care nu trebuia să-l faci. Te-am prevenit.

Richard Fauvet izbi cu piciorul de două-trei ori în duşumea, scara fremătă cu zgomot. în clipa aceea telefonul vibră in adîncul casei. Richard Fauvet coborî.

Se făcu iar linişte. Richard se plimba cu paşi mari şi furioşi în spaţiul liber din fumoar. Servitoarelor

nedumerite, care-i cerură dispoziţii, le declară că nu-i era foame şi că mai aştepta nişte vizite, deşi nu era sigur.

Pe la zece, ţîrîi soneria în vestibul. Era un curier expres care aducea o scrisoare sigilată cu ceară, adresată doamnei
Cécile Pasquier. Richard examina cîteva clipe plicul şi scrisul pe care nu-l recunoştea, apoi spuse cu un-gest istovit:

— Duceţi scrisoarea doamnei.

Luă o pastilă de veronal şi se trînti pe divan.

Cécile purta încă rochia ei frumoasă de concert. Fredonase multă vreme ca să-şi adoarmă băieţaşul. Se uita liniştită la credincioasa Félicienne, care se învîrtea dintr-o cameră într-alta, făcîndu-şi micile treburi din fiecare seară.

Cécile deschise plicul fără grabă. Avea motive foarte vechi să cunoască scrisul acela. Pe foaia de hîrtie nu se vedeau decît puţine rînduri, dar aşternute de o mînă energică şi voluntară.

„Doamnă, dragă Cécile, prietena mea, le rog să nu ai nici un fel de teamă pentru omul al cărui nume ai acceptat să-l porţi. N-am să-i fac nici un rău. N-am să mă a,păr. Dar dacă moartea mă vrea, trebuie să-ţi spun că va fi binevenită. Nefericitul dumitale prieten. Justin."

Cécile era în picioare în faţa căminului, unde zburătăceau încă ultimele flăcări ale focului. Tînăra femeie ţinea scrisoarea cu mîinile tremurătoare şi revedea în amintire pe şcolarul eu păr roşu, cu nasul mare, cu gura mobilă, care, roşind şi bolborosind, şedea ore întregi lîngă pian, în locuinţa aceea strimtă, din perioada Grădinii fiarelor sălbatice, ll revăzu pe studentul elocvent, entuziast, romantic, prea scund poate, dar înzestrat cu acea frumuseţe biblică, orientală, străină, a tinerilor evrei la sfîrşitul adolescenţei. In tăcerea acestei seri dureroase. Cécile auzi vocea cîntată, prea bine articulată, prea teatrală, care multă vreme şi totdeauna în zadar, uneori chiar cu o enervare surdă, îi cerşise dragostea. Apoi Cécile îşi aminti de zilele petrecute la Pâquellerie, cînd Justin gemea: „Iţi înţeleg geniul mai bine decît îl înţelegi dumneata... Ia-mă,iubeşte-mă şi am

să ajung un mare poet". Şi îndată după aceea, Cécile auzi o voce îndurerată, jignită, care striga încă din depărtarea pustie a anilor dispăruţi: „Adevărata mea patrie e acolo unde eşti dumneata. De ce nu mă vrei? Pentru că sînt evreu?" Mai ţîşneau şi mii de alte amintiri, ca nişte scîntei din cenuşa unei iubiri atît de îndelungate, din pasiunea aceea fără speranţă, fără bucurie, fără răsplata, dar mêreu credincioasă, care singera şi dogorea încă.

Cécile îşi lăsă treptat mîinile în jos şi din ochii ei ţîşniră două lacrimi strălucitoare care făcură un mic salt pe rochie, apoi căzură pe covor.

Toate aceste suflete neliniştite petrecură noaptea în tăcere şi insomnie. Dimineaţa, Richard se îmbrăcă cu îngrijire, citi ziarele, dintre care unele menţionau incidentul din ajun, trimise după o trăsură şi plecă după ce dădu adresa unui armurier din centru.

îndată după plecarea lui, sosiră cîţiva vizitatori. Servitoarele căpătaseră dispoziţii stricte şi nu lăsau pe nimeni în casă. Pe la unsprezece sosiră, cam în acelaşi timp, Laurent şi doctorul Pasquier. Fură introduşi în vestibul, aflară că Fauvet nu era acasă, că Cécile era bolnavă, că nu putea primi pe nimeni, nici chiar pe tatăl, nici chiar pe fratele ei Laurent, că-i ruga s-o scuze, dar că avea mare nevoie de reculegere, de tăcere şi de întuneric.

în picioare lîngă scară, cei doi bărbaţi ascultară acest mesaj şi nu îndrăzniră să-l nesocotească. Apoi începură să stea de vorbă, întîi cu voce scăzută, apoi cu mai multă însufleţire.

— Mă întreb, şopti doctorul, cum a îndrăznit băiatul ăsta, ginerele meu, să-l pălmuiască pe micul Weill.

— Bine, tată, dar e tocmai pe dos. Justin l-a pălmuit pe Richard, ieri, după concert.

— Aha ! Va să zică aşa ! Nu mă mir prea tare. Găsesc că Richard are o privire foarte obraznică. Da... Da... Nu tragi niciodată destule palme.

— Ce spui, tată?

— Spun, dragul meu, că nu se trag niciodată destule palme.

— Vorbeşte mai încet. E de necrezut...

— Dacă aş fi tras toate palmele pe care am avut chef să le trag în viaţa mea, ar fi fost o adevărată ploaie de

palme, dragul meu, reluă doctorul, silindu-se să coboare tonul. Dar m-am stăpînit. Va să zică, se vor bate în duel?

— Din nenorocire, aşa se pare.

— De ce, din nenorocire? Eu sînt omul cel mai paşnic de pe lume, dar tare mi-ar fi plăcut să mă bat în duel, pan ! — pan ! fandat ! — şi să-mi înfig spada în vreo cinci-şase adver-

Sari. Vezi, cînd am scris povestea lui Alfred Poutillard ntl puteam să-mi închipui că voi fi deodată atît de aproape de realitate.

— Ah ! spuse Laurent îngîndurat. Nu-i acelaşi lucru.

— Desigur că nu. Povestea lui Poutillard e mult mai pitorească. Ştii, dragul meu, că venind încoace am trecut pe la Joseph. Mă gîndeam să-l aduc şi pe el. Ştii ce mi-a răspuns?

— Nu, zău că nu, nu-mi pot închipui întotdeauna reacţiile lui Joseph.

— Mi-a răspuns că, într-un moment atît de delicat, era mai bine să nu facem vizite, că asta-i o discreţie elementară. Spune-mi, Laurent, tu ai citit articolul acela din *Écho de Paris?* Înţeleg că doi oameni se pot bate în duel, dar nu pentru nişte poveşti cu turci, cu balcanici şi cu filozofie. Te baţi pentru glorie, pentru femei, pentru dragoste.

— Ssst ! Nu-i chip să vorbeşti mai încet. Să plecăm, tată.

— Dacă vrei, dragul meu. N-are rost să rămînem mai departe pe coridorul ăsta. Dacă nu putem s-o vedem pe Cécile, să plecăm, băiete. Trebuie să mă duc s-o liniştesc pe maică-ta. Ea nu citeşte ziarele. Am să-i spun că totul s-a rezolvat.

Tatăl şi fiul se depărtară discutînd în dimineaţa străbătută de licăririle fugare ale lunii martie. Richard se întoarse acasă abia la căderea nopţii şi avu o ultimă întrevedere cu Roch şi cu des Combes, martorii săi. Justin Weill se adresase, rugîndu-i să-l asiste, unui vechi prieten din tinereţe, doctorul Chabot, care-şi terminase internatul în spitale, şi unuia din confraţii lui în literatură, un tip înalt, care părea să aibă ceva mai mult de patruzeci de ani, cu un chip osos şi afectuos totodată, cu o privire frumoasă, leală, neliniştită şi frăţească. Se numea Léon Bazalgette şi căpătase oarecare renume traducînd din opera poetului american Walt Whitman.

Bazalgette şi Chabot făcuseră eforturi sincere ca să-i împace pe adversari, dar nici Fauvet şi nici Justin nu acceptaseră o mediere. Pînă la urmă, duelul păru inevitabil şi fu fixat pentru a doua zi dimineaţă. Richard Fauvet, care se considera pe bună dreptate cel ofensat, alese pistolul.

Era luni seară, a doua zi după concert. Înfăşurat în halatul lui lung de casă, cu fularul de mătase albă în jurul gîtu- lui, foarte stăpîn pe el şi cu o licărire de gheaţă în ochi, Fauvet urcă iar pînă la etajul al doilea. Nu-şi mai dădu osteneala să pună mîna pe clanţa uşii, ci se mulţumi să strige cu voce foarte limpede şi foarte uscată:

— Cécile, mă auzi?

Urmă o tăcere de moarte, în timpul căreia Richard apucă balustrada şi o scutură ca un turbat. Apoi ridică iar glasul şi spuse fără grabă, făcînd pauze între cuvinte, ca să fie auzit :

— Cécile ! Mîine dimineaţă mă bat în duel cu pistolul cu domnul Justin Weill, Am să fac tot posibilul ca să-l omor pe domnul Weill.

Se făcu iar linişte şi atunci se auzi vocea soţ iei sale, cam slabă, dar foarte desluşită, care spunea:

— Dumnezeu să le aibe în pază ! Dumnezeu să ne aibe pe toţi în pază !

— Nu vrei să mă vezi? mai întrebă Fauvet.

— Nu pot, Richard; dar am să mă rog pentru dumneata.

Fauvet ridică din umeri şi coborî, apoi se încuie în cabinetul lui de lucru.

Duelul avu loc a doua zi dimineaţa, pe terenul unei proprietăţi particulare din Boulogne, aparţinînd unei rude a lui Emmanuel des Combes. Pînă în ultima clipă, domnul Chérouvier se silise în zadar să-l convingă pe Justin Weill să-şi ceară scuze. Justin refuza să-şi ceară scuze şi Fauvet refuza să le primească.

La cererea expresă a lui Fauvet, conducătorul duelului, spadasin cunoscut, fu nevoit să-i aşeze pe adversari la distanţa cea mai scurtă prevăzută de legile duelului. Justin era calm şi întunecat, Richard nervos şi palid ; printre buze i se vedeau caninii. Formula rituală răsună:

— Atenţie! Foc!...

Braţele adversarilor se ridicară în acelaşi timp.

— Un... doi... trei...

La al treilea ordin, Justin ridică liniştit mîna şi trase în direcţia norilor, în timp ce Richard, care ţintise cu atenţie, trăgea drept în el, fără să-l atingă.

Pistoalele fură schimbate. înalt, purtînd un pardesiu al cărui guler era cam ros, cu faţa descompusă de scîrbă şi de mînie, Léon Bazalgette înjura cu voce scăzută:

— E absurd şi revoltător! E aproape un asasinat. Nu se poate continua aşa.

Conducătorul duelului îi atrase atenţia că, prin buna învoială a combatanţilor, se prevăzuse şi a doua repriză. Ceremonia începu iar. La al treilea ordin, Justin ridică braţul şi trase spre vîrful copacilor. Fauvet îşi descărcă arma tot atunci. Justin făcu un pas înainte şi căzu pe o parte.

Chabot şi chirurgul se repeziră îndată spre el ca să-l examineze. Justin spunea:

— Sînt sigur că nu-i nimic. M-a lovit în şold. O zgîrietură...

Chirurgul tăie veşmintele care se şi năclăiseră de sînge.

— Nu, spuse el, nu-i grav. O rană simplă, o împunsătură.

— Sînteţi de acord să vă împăcaţi? întrebă conducătorul duelului.

— N-are nici un rost, spuse Justin.

Conducătorul duelului se agita între cele două grupuri.

— Şi domnul Fauvet respinge ideea unei împăcări, spuse el întorcîndu-se spre martorii lui Justin Weill. Totul s-a sfîrşit, domnilor. Chemaţi trăsura.

CAPITOLUL XXIV

PREOTUL CEL BĂTRIN ŞI BISERICA LUI. O CONSULTAŢIE DELICATĂ. BISERICA A PREVĂZUT TOATE DEZNĂDEJDILE. CECILE SE DEPĂRTEAZĂ ÎN ÎNTUNERIC.

Abatele Scholaert îşi scutură mai intîi, sub portal, pelerina plină de ploaie, apoi deschise uşa şi trase numaidecît în piept mirosul binecunoscut al bisericii lui,

miros de tămîie, de ceară care s-a consumat, de piatră şi de pivniţă caldă. După ce se lăsa noaptea, abatele vedea greu, exact atît cît îi trebuia ca să circule pe lîngă case. În biserică, însă, era în largul lui, cunoştea locul stîlpilor, treptele capelelor, intrarea în confesional, ghicea scaunele lăsate în drum, le pipăia, şi le depărta cu mîna.Cînd ajunse în faţa lămpilor care luminau de departe, în cor, puse un genunchi în pămînt, rosti cîteva cuvinte de

rugăciune şi se ridică suspinînd, pentru că încheieturile lui erau deformate de un început de reumatism.

în clipa aceea, o umbră înaltă şi aeriană, se ivi în faţa preotului. O voce abia perceptibilă murmură:

— Părinte, vă aşteptam.

Abatele întinse gîtul înainte cu gestul temător al oamenilor care au vedere slabă. Spuse, bîlbîindu-se şi smiorcăind:

— Domnişoară... doamnă... ce doriţi?

— Părinte, nu-mi cunoaşteţi chipul, dar poate că mai tîrziu mă veţi recunoaşte. Sînt o penitentă a dumneavoastră, vă aştept de mult.

— în seara asta nu spovedesc, ştiţi asta, fiica mea,

Bătrînul preot se cam ferea de sufletele zbuciumate şi scrupuloase, care au o nevoie bolnăvicioasă de pocăinţă şi care-l sîcîiau uneori în clipele cînd, frînt de oboseală, avea nevoie de odihnă ca să se roage, sau poate să aţipească în linişte murmurînd o rugă nesfîrşită.

— Nu vin să vă cer iertarea păcatelor, părinte, vin să vă cer un sfat.

Bătrînul făcu un gest naiv şi obosit cu umerii: încerca să mai amîne puţin un efort ale cărui proporţii nu le desluşea destul de bine, dar care-l speria totuşi.

— Mîine, domnişoară sau doamnă, mîine, n-aţi vrea să lăsăm pe mîine? După liturghie...

— Părinte, e urgent şi e grav.

— Atunci veniţi. Să mergem în sacristie, cred că nu-i nimeni acolo.

într-adevăr, sacristia era pustie. Abatele Scholaert părea că se hotărîse deodată. Era bîlbîit şi ursuz şi nu-şi dădea nici o silinţă să-şi ascundă accentul rustic din nord, pe care-l păstrase din copilăria petrecută în Flandra franceză. Bîjbîi cu mîna căutînd nişte scaune şi spunînd la în- tîmplare cuvinte pe care vizitatoarea nu le asculta.

— Sacristia asta e tristă. Dar biserica cea nouă va fi curînd gata. Are să ne fie mult mai bine acolo. Şezi, ¡copila mea.

Cécile începu să vorbească şi, rîndată după aceea, preotul scutură din cap.

— Te cunosc. Da, îţi 'recunosc vocea. lartă-mă, ziua e

lungă şi seara sînt foarte obosit . Aş vrea să-ţi pot da'ceea ce aşţepţi de la mine !

— Părinte, sînt măritată, dar n-am făcut cununie religioasă. Aş avea motive, ba chiar ar trebui să-l preamăresc pe Dumnezeu, fiindcă cerul m-a copleşit cu darurile lui. Aş fi putut să mă mulţumesc cu atît, părinte. Iertaţi-mă. Spun lucrurile la întîmplare. Sînt pianistă...

Bătrînul ridică mîna.

— Nu-mi spune numele dumilale. îmi va fi mai uşor să judec fără să-ţi ştiu numele. De altfel, nu ştiu nimic despre lume.

— Părinte, m-am măritat în afara bisericii. Nu mă gîndeam la Dumnezeu. Nimeni în jurul meu nu se gîndea cu adevărat la Dumnezeu.

— De ce nu mi-ai spus nimic cînd te-ai spovedit? întrebă preotul.

— Nu ştiam că trebuie să spun.

— îţi iubeşti bărbatul?

— Iertaţi-mă părinte, am crezut că pînă la urmă voi ajunge să-l iubesc.

— Nu-l iubeai în momentul cînd te-ai căsătorit. De ce l-ai luat de bărbat?

— Cum să vă spun, părinte? Voiam un copil; Nu mă puteam resemna cu gîndul că aş îmbătrîni fără să am un copilaş.

— De ce ai ales pe acest bărbat şi nu pe altul?

— N-am ales, părinte. Există fete fericite, curtate, înconjurate de prieteni. Ai crede că nu le rămîne decît să aleagă, să întindă mîna. Nu-i adevărat, părinte.

— Poate că sînt şi lucruri pe care nu mi le spui.

— înseamnă că nu le înţeleg.

— Acuma ai un copil?

— Da, părinte, un băieţaş frumos.

— Şi ce mai vrei?

— Părinte, nu-mi iubesc soţul. Mi se pare chiar că-mi inspiră silă. Pot să mă despart de el? Nu sînt măritată în faţa bisericii, m-am măritat numai în faţa legii.

Abatele îşi strîngea mîinile cu un aer nemulţumit şi nefericit.

— De ce ceri sfatul unui preot bătrîn şi neştiutor? De ce nu te consulţi cu nişte jurişti?

— Nu juriştilor mă adresez, părinte, ci lui Dumnezeu.

Abatele Scholaert plecă fruntea şi tăcu un timp.

— àtai puţin, copila mea, bolborosi el cu glas scăzui. Din punct de vedere al dreptului canonic, textele sînt categorice, nu eşti măritată. Ai putea să te desparţi de soţul dumitale. Dar...

— Dar ce, părinte?

— Dar pe acest om l-ai ales totuşi ca tovarăş de viaţă. Trebuie să te umileşti şi să trăieşti cum ai să poţi cu tatăl copilului dumitale. Crezi că te-ai putea mărita vreodată cu el în faţa bisericii?

— Imposibil, părinte, nu va accepta niciodată.

— Să ştii că biserica a prevăzut tot felul de împrejurări disperate. Chiar în cazul dumitale poate să te sprijine şi să-ţi sfinţească căsnicia.

Cécile tăcea. Preotul aşteptă o clipă, apoi murmură:

— Dumnezeu să-ţi ajute să suferi ! Are să-ţi ajute.

— Şi dacă nu pot...

Bătrînul preot făcu un gest trist cu umerii.

— Poţi totdeauna să suferi. Crede-mă, totdeauna poţi să suferi.

Abatele Scholaert începu să tuşească. Tuşi multă vreme, cu greutate, ca un bătrîn chinuit de un catar greu şi incurabil. între două accese spuse:

— Biata mea copilă ! E foarte dureros ! Aş vrea să pot întinde mîinile şi să te las să pleci împăcată. Iartă-mă, nu pot să fac aşa ceva. Dar ai să-ţi cîştigi pacea sufletească. Mai vino să mă vezi, copila mea, vino cît de curînd !

Cécile rămase în picioare, în lumina lămpii, şi aşteptă. Aştepta, fiindcă nu se hotăra să se întoarcă şi să străbată singură întunericul bisericii.

CAPITOLUL XXV FAŢĂ-N FAŢĂ. OARE SUFLETUL RĂZVRĂTIT SK VA UMILI? UN CUVINT CARE NU TREBUIE ROSTIT. CELĂLALT DUEL. UN OM LIBER. O LOJĂ DE AVANSCENĂ. ÎNTOARCEREA ACASĂ.

Trecuse de ora opt. După ce închise uşa casei, Cecile începu să urce scara fără să aprindă lămpile.

Ajunse la etajul întîi. Lumina care se revărsa din geamlîcul superior dădea oerecare viaţă lemnului balustradei şi
Cadrelor din pereţi, cind o mina apărută din întuneric 0 apucă de umeri.

— Cécile, spuse vocea lui Richard, n-ai vrea să-mi acorzi în seara asta graţia unei convorbiri?

In ciuda vorbelor pe care le rostea, vocea nu era rugătoare, ci ironică şi tăioasă.

— Dacă vrei, răspunse cu simplitate Cécile.

— Atunci, fii bună şi vino în camera mea de lucru.

Richard o trase pe Cécile de braţ şi, îndată după aceea,
lumina se revărsă din plafon, nemiloasă şi orbitoare.

— N-are rost să stai în picioare, spuse Richard. Ia loc într-un fotoliu. N-ai mîncat?

— Nu, nu mi-e foame.

— Cum vrei, draga mea.

Cécile îşi dădu seama că Richard era în smoching şi că era gata de plecare fiindcă pălăria, mănuşile şi paltonul păreau să aştepte, înşirate pe masă. Ca şi cum ar fi răspuns gîndului soţiei sale, tînărul spuse aşezîndu-se pe marginea divanului:

— Te asigur că nu mă grăbesc. Din păcate, nu voi petrece acasă sfîrşitul unei seri pe care nu cred, de altfel, că mi-ai fi consacrat-o.

— Nu ştiu cum să-ţi explic, rosti tînăra femeie cu o voce obosită, că ironia dumitale, da, felul acesta batjocoritor de a-mi vorbi, mă mîhneşte şi mi se pare fără rost. Te rog să crezi, că, după aceste două zile de izolare, n-am intenţia să mă cert cu dumneata.

Inchizînd pe jumătate pleoapele, Richard îşi observa soţia. Nu avea aerul acela suferind şi copleşit pe care-l lua de obicei; dimpotrivă, părea incapabil să-şi stăpînească o puternică surescitare nervoasă.

— Ştii fără îndoială, spuse el brusc, că m-am bătut azi-dimineaţă în duel şi că n-am avut norocul să-l ucid pe domnul Justin Weill.

— Trebuie să recunoşti că ar fi fost un noroc înfiorător.

— Nu judecăm acest eveniment din acelaşi unghi de vedere. In afară de asta, ştiu că domnul Weill ţi-a fost prieten.

— îl cunosc pe Justin de şaptesprezece sau optsprezece ani, răspunse Cécile cu simplitate. Nu încerca să mă jig- neşli cu privire la această prietenie, ar fi nedemn de un om inteligent ca dumneata.

Richard asculta cu atenţie, dar nu atît ce spunea Cécile, ci mai curînd accentul cu care erau rostite vorbele ei. Atitudinea şi răspunsurile soţiei sale trădau nu numai oboseală, ci şi o dorinţă de împăcare, de cedare şi de înţelegere.

— Richard, spuse ea deodată, dacă fe-aş ruga să rămîi acasă în seara asta, mi-ai lua în consideraţie rugămintea?

— N-aş putea spune că această rugăminte — termenul îţi aparţine, Athena — nu mă mişcă. Pare să dovedească o dorinţă de a încheia armistiţiu, dorinţă în care încetasem să mai cred.

Richard se ridicase în picioare. Nu putea să ascundă un fel de bucurie aprigă şi fierbinte la gindul că ieşea biruitor din acest duel, ca şi din celălalt, că Cécile va ceda, că el va izbuti poate să încovoaie sufletul ei rebel care se apărase atît de bine.

— Mă întreb, spuse el deodată, de ce ţi-ar face plăcere să rămîn în seara asta acasă, împotriva voinţei inele, şi fără măcar să fiu sigur că voi putea dormi dacă mă laşi singur.

— Nu-i vorba de plăcere: dar în zilele acestea dureroase am meditat. Dacă vrem să trăim mai departe împreună, trebuie să stabilim o conduită şi să ne silim din răsputeri s-o respectăm. Iţi cer un prim sacrificiu neînsemnat.

— Te implor să nu faci aprecieri. Numai cel care acceptă sacrificiul îşi poate da seama cît preţuieşte. Am băgat de seamă, Athena, că ai făcut în treacăt aluzie la o despărţire şi că în mod provizoriu poate, ai răspuns negativ. Nici nu ştii cît mă mişcă această soluţie care e, bănuiesc, rezultatul unei frumoase credinţe religioase...

— Te rog să nu amesteci credinţa mea în această convorbire.

— Nu eşti consecventă cu dumneata însăţi, Cécile. Cînd ţi-am atras atenţia ieri seară că mă aflam în momentul cel mai dramatic din viaţa mea, credinţa dumitale a intrat în scenă şi mi-ai răspuns cu evlavie că ai să te rogi pentru mine.

— Ce altceva puteam face, Richard? Cum să-ţi spun că nu puteam dori nici înfrîngerea, şi nici victoria dumitale, că în astfel de momente de tulburare singurul leac e rugăciunea? Vezi cît de calmă şi cît de răbdătoare sînt, Richard. N-ai să mă abaţi din drumul pe care am hotărît să merg. Ţi-am pus o întrebare. Ţi-am cerut ceva şi nu mi-ai răspuns încă.

— Ce mi-ai cerut, Athena?

— Nu se poate să fi uitat. Ţi-am cerut să nu ieşi în seara asta, să pecetluieşti in felul acesta armistiţiul dintre noi doi. într-un cuvint, îţi cer un zălog. E o cerere modestă. Totul te îndeamnă să mi-o satisfaci. Ziua de azi a fost istovitoare pentru dumneata. Ai o sănătate delicată, de trei ani încoace mi-o spui mereu. Rămîi acasă. Odihneşte-te. îngrijeşte-te.

Richard izbucni in ris.

— Admir grija pe care o porţi sănătăţii mele, spuse el. Mă simt foarte bine. Nu ştiu cum să te conving că nu m-am simţit niciodată aşa de bine.

— Da, spuse Cécile, strîngînd uşor pumnii, răutatea îţi prieşte.

— Bagă de seamă, Cécile, simt că eşti pe punctul de a renunţa la calmul frumos al cărui edificator exemplu rni-l dai de un sfert de oră. Ce-i asta ! N-ai să te încăpăţînezi pentru un capriciu. Ce-ţi pasă că sînt acasă sau în altă parte? Eşti o femeie superioară, Cécile, de mii de ori m-ai făcut să înţeleg şi să simt lucrul acesta. Fanteziile geloziei sînt nevrednice de dumneata.

— Ţi-am mai cerut să nu rosteşti cumva de faţă cu mine acest cuvînt, cuvîntul pe care l-ai spus, reluă Cécile încleştîndu-şi maxilarele. Nu înţeleg ce cumplită plăcere ai să mă torturezi şi să mă umileşti în felul acesta.

— Mi-e cu neputinţă să te umilesc rostind cuvîntul gelozie. Habar n-ai ce înseamnă această tristă pasiune.

— Te înşeli, am cunoscut nenorociţi care sufereau de gelozie şi suferinţa lor îmi inspira o adevărată groază.

— O groază perfect obiectivă, Athena. N-ai nici un motiv să fii geloasă pe acest domn netalentat,

neinteligent, neimportant, cu care ai făcut marea greşeală să te măriţi.

Cécile se ridică, făcu doi trei paşi la întîmplare, nu în direcţia uşii, ci în direcţia peretelui, în direcţia unor imagini pe care numai ea le vedea.

— Ai dreptate, spuse ea cu patimă, nu poţi fi gelos pe cineva pe care uu-l iubeşti.

Richard făcu un efort ca să zîmbească şi efortul acesta îl desfigură.

— Ce frumoasă manifestare de sinceritate ! exclamă el suspinînd. Nu te laşi prea mult rugată ca să spui adevărul.

Urmă o pauză lungă, apoi Richard adăugă:

— Nu-i uşor pentru un bărbat să fie soţul dumitale, Cécile.

— Crezi că-i uşor pentru o femeie să-ţi fie soţie?

— Atunci de ce m-ai ales? Dumneata eşti de vină. Puteai să mă respingi, să mă descurajezi, dar n-ai făcut-o. Hai, răspunde, e o întrebare care merită un răspuns.

Si fiindcă Cécile continua să tacă, reluă furios:

— Nu mi-ai lăsat prea multe iluzii. N-ai acceptat niciodată să mă tutuieşti, nici chiar în clipele în care orice bărbat se poate aştepta la un gest de încredere totală. De ce te-ai măritat cu mine? Pentru lucrările, pentru cărţile mele? Nu ştii nimic despre ele. Pentru modestul meu nume? Nu-l porţi. Pentru a avea o tovărăşie pe care pari s-o dispreţuieşti? Pentru avere? N-am aşa ceva, în timp ce dumneata ai o avere imensă. Atunci de ce? Te întreb încă o dată.

Cécile făcu o mişcare obosită cu umerii şi răspunse, ca pentru ea însăşi:

— De fapt, eram prea fericită. Mă bucuram de darurile care-mi fuseseră hărăzite. Aproape că n-aveam niciodată prilej de suferinţă. Poate că sufeream nelămurit de o lipsă de suferinţă.

— Va să zică ai sperat că-mi voi asuma eu delicata misiune de a te face să suferi.

— Nu, nu, taci. Credeam că-ţi dădusem a înţelege că voiam... nu, nu, lasă-mă să tac din gură.

— E prea tîrziu, Cécile. Da, e prea tîrziu. Spune tot ce ai de spus.

— Cum de n-ai înţeles că voiam un copil? Soarta noastră e să avem copii.

— Da, da, spuse încetişor Richard, şi aveai nevoie de un... hai să zicem de un asociat.

— Nu căuta, te rog, cuvinte care să mă umilească.

— Nu, bineînţeles, continuă Richard cu acelaşi zîmbet şters. Mă întreb chiar dacă această alegere onorabilă nu-i totodată — îngăduie-mi această expresie — şi înjositoare.

De ce m-ai ales pe mine, Cécile? Nu te mai teme că ai să mă jigneşti, am bătături solide în locurile cele mai expuse.

— Nici prin minte nu-mi trece să te jignesc. M-am gîn- dit bine, crede-mă. îmi spuneam că eşti inteligent. Nu te cunoşteam cum te cunosc azi... Mă gîndeam că membrii familiei noastre sînt prea instinctivi, că un copil ar putea profita de inteligenţa dumitale, de care-mi spuneam că sînt lipsită şi pe care... am admirat-o uneori.

— Şi ţi-ai spus toate astea? întrebă Richard mişcînd visător din cap.

—■ Cred că m-am gîndit la toate astea. Nici măcar nu mai sînt foarte sigură.

— Te-ai gîndit, continuă Richard ridicînd ochii, că acest copil nu-i numai al dumitale şi că, în viitor, într-un viitor foarte apropiat poate, voi avea dreptul să declar că-mi aparţine?

— Ah ! răspunse Cécile cu o privire albastră decolorată, privirea aceea rece a familiei Pasquier pe care nu şi-o mai putea stăpîni, dacă ai încerca vreodată să-mi iei copilul, află că te-aş ucide. Am mîini foarte îndemînatice şi n-aş greşi ţinta.

Richard se ridicase şi el. Cei doi soţi rămaseră un timp în picioare, faţă-n faţă.

— Şi acuma, spuse Richard, cred că această convorbire a ţinut destul. Dă-mi voie să plec.

Cécile nu părea să fi auzit. Sprîncenele ei, care erau negre şi frumos arcuite, fremătau ca nişte fiinţe vii. Spuse gî- l'îind:

— Nu te mai acuz'decît de un singur lucru: că m-ai scos din fire, că m-ai silitTsă cedez totuşi... da, că m-ai obligat în sfîrşit să mă dau bătută. Te rog încă o dată Richard, nu pleca.

— Mă întreb ce m-ar putea împiedica de acum înainte.

— Ascultă, spuse Cécile. Ascultă, Richard: nu ştiu unde te duci....

— Nu poţi să ştii şi apoi, ce te priveşte?

— Dar dacă te duci unde cred eu... Eşti sigur că nu creezi un conflict contrariu scopului pe care-I urmăreşti? Te rog să mă înţelegi, Richard.

— E greu.

— Eşti sigur ca, despărţindu-te de soţia dumitale, ml vei zădărnici anumite visări, anumite ambiţii pe care ai trista îndrăzneală să le nutreşti?

— Dă-mi voie să-ţi mărturisesc că nu prea înţeleg astfel de subtilităţi. Cine vorbeşte de despărţire?

— Nu pleca, Richard.

— Nu pot să-ţi spun, Athena, cit de nesuferit e pentru mine gîndul că sînt legat. Aşadar, lasă-mă să plec, Athena, lasă-mă liber.

— Nu-mi spune Athena. E un nume care nu-mi place şi care nu mi se potriveşte. încă o dată, Richard, îţi cer să rămîi aici în seara asta.

— Nu, Cécile, am să plec. De azi înainte, simt nevoia să-mi dovedesc mie însumi că sînt un om liber.

— Dacă pleci acum de acasă, Richard, n-ai să te întorci, n-ai să te poţi întoarce, n-am să te las să te întorci.

— Mă surprinde ce-mi spui, Cécile. Ştii, cred că legea nu-i de partea dumitale.

— Legea n-are nici un amestec în drama care ne frămîntă. Nu ieşi, Richard.

— Şi eu te rog, lasă-mă de bună voie să plec.

— Cu neputinţă, Richard.

— La revedere, Cécile.

— Nu, Richard, nu; mi-ai spus adio.

Tînărul îşi luă pălăria şi paltonul, salută cu o mişcare uşoară a capului şi începu să coboare repede scara.

Cîteva clipe după aceea, Cécile auzi închizîndu-se cu un zgomot de cavou poarta grea din stradă. Tînăra femeie rămase o clipă pe gînduri, apoi urcă la etajul al doilea.

— Félicienne, spuse ea, dă-mi rochia neagră, pălăria şi blana.

După ce se îmbrăcă în grabă, în clipa cînd se pregătea să plece, Cécile mai spuse:

— Ce s-a întîmplat, Félicienne? Ascultă, copilul gîngureşte dar are o voce ciudată. Parcă nu cîntă. De ce nu doarme încă?

— Mă duc să văd, doamnă.

Cécile coborî scara în fugă.Trecuse de nouă seara şi Cécile găsi cu greutate o trăsură. Fu nevoită să meargă pe jos pînă în parcul Monceau şi apoi pînă în bulevardul Malesherbes. Alerga aproape, cu buzele strinse, trăgînd de mănuşile care nu voiau să se încheie, gat.a-gata să le rupă. ,

Pînă la urmă, zări un taxi care nu aştepta în staţie şi strigă cu voce tremurătoare:

— La teatrul Sarah Bernhardt.

Era o distanţă lungă, astfel că tînăra femeie avu timp să-şi prindă voaleta, să-şi încheie pînă jos paltonul, să-şi stăpînească bătăile inimii şi să-şi ordoneze gîndurile, fără să le poată însă potoli.

La ghişeul teatrului i se dădu o lojă de avanscenă; îi ridică oblonul, apoi se aşeză în întuneric şi începu să privească în sală. îl zări aproape numaidecît pe Richard într-un fotoliu de orchestră, în mijlocul sălii. Tînărul părea palid şi nervos. Pe reverul smochingului purta o gardenie mare.

îndată după începutul celui de-al doilea antract, Richard se ridică, schimbă cîteva cuvinte însufleţite cu două-trei persoane care încercaseră să-l oprească în drum şi ieşi pe culoar. Lipsi multă vreme. Cécile îşi scosese mănuşile. Deodată îşi dădu seama că se ridicase cortina, că actul al treilea începuse, dar că Richard nu se întorsese la locul lui. Cu unghiile ei scurte de pianistă, Cécile începu să zgîrie balustrada de lemn care o despărţea de sală. în cele din urmă zgomotul şi nu durerea o treziră din letargia în care se cufundase.

La sfîrşitul celui de-al treilea antract, Richard se ivi deodată iar. Cécile observă imediat că, în timpul absenţei, îşi pierduse floarea frumoasă, albă ca smîntîna, care-i împodobea butoniera.

Tînăra femeie se ridică, ieşi pe culoarul pustiu şi plecă îtnpleticindu-se. După multă vreme, îşi dădu seama că ieşise din teatru, că umbla de-a lungul Senei şi că începuse să bată un vînt rece, care transporta ace de

măzăriche. O trăsură trecu fără ţintă prin faţa grilajului de la Louvre. Tînăra femeie o opri.

Peste un sfert de oră, descuia uşa casei cu o mînă şovăitoare. Pătrunzînd în întunericul din vestibul, avu impresia că nimeni nu dormea în casă. Aproape numaidecît după aceea auzi prăvălindu-se de sus un strigăt, strigătul neîntrerupt, al unui copil, strigătul acela, niciodată auzit încă, dar la care orice mamă se gîndeşte şi pe care-l recunoaşte imediat ca pe o chemare smulsă din măruntaiele ei.

Cécile o luă la goană pe scara întunecoasă, adunîndu-şi cu amîndouă mîinile cutele fustei lungi.

CAPITOLUL XXVI

COPILUL BOLNAV. ORELE NESFÎRŞITE ALE NOPŢII. APEL CĂTRE FRATELE LAURENT. PORTRETUL UNUI CHIRURG MODERN. SPAIMA DOMNEŞTE ÎN CASĂ.

Cu ochii mari deschişi, cu faţa albă, cu buzele decolorate, cu nasul fin şi lucios, băieţaşul îndrepta din adîncul patului o privire serioasă, fixă şi speriată spre chipul mamei. Îşi îndoise piciorul drept şi mîna dreaptă vîslea cu gesturi şovăitoare pe cearşaf.

Cécile ţinu multă vreme piept efortului cuprins în această întrebare mută. Copilul nu gemea, nu se zvîrcolea, părea că se reculege aşteptînd un alt atac al durerii misterioase.

Tînăra mamă nu apucase să-şi scoată paltonul îmbibat încă de aerul îngheţat al nopţii. Băieţaşul se înfioră, apoi deodată deschise gura cu buze moi, o gură în care se vedea o limbă tremurătoare şi începu iar să geamă şi să plîngă. Cécile îşi scoase în grabă paltonul, îşi smulse pălăria şi voaleta, îşi aruncă mănuşile la întîmplare, apoi îngenunche în faţa nacelei albe.

— De cînd îl doare, Félicienne?

— A început să geamă chiar în clipa cînd aţi plecat.

— Trebuia să mă chemi înapoi.

Servitoarea nu răspunse. Şi de data asta, criza păru că se potoleşte. Copilul rămase din nou nemişcat în aşteptare, cu ochii deschişi, cu aerul atent.

— Telefonează-i repede doctorului Joire, spuse Cécile, şi dacă nu răspunde du-te după el, adu-l nurnaidecît. Eu rămîn cu copilul.

Trecu un timp, se auziră zgomote, chemări, ţîrîitul unei sonerii, apoi cineva trînti o uşă. Se lăsă tăcere. Félicienne plecase. Din cînd în cînd, gemetele copilului se potoleau, şi în tăcerea desăvîrşită care se lăsa, Cécile auzea prin podele şi draperii vocea celor două servitoare care vegheau în bucătărie, sperînd poate ordine sau ştiri.

La ora unu, copilul începu să vomite. Eforturile pe care le făcu îi sporiră durerile, şi Çécile nu-şi mai putea stăpîni spaima cînd doctorul sosi.

Era un medic bătrîn, timorat, dar simpatic şi meticulos. Se înrudea de departe cu familia lui Fauvet şi-l sfătuise pe tînăr cu cîţiva ani în urmă să facă medicina, la care Richard, spirit neliniştit, renunţase cu mult înainte de a-şi fi terminat studiile. Doctorul locuia aproape şi sfaturile lui erau judicioase. .

începu să examineze băieţaşul, ceea ce nu era aşa de uşor. Copilul nu putea încă să răspundă la întrebări. Se mulţumea să apuce cu mînuţele lui stîngace degetele medicului, pe care le depărta ţipind. Apoi începu iar să vomite.

— E ciudat, spuse doctorul muşcîndu-şi mustaţa albă. Are doar 38° şi cîteva linii. Dar pulsul e cam rapid. Asta nu înseamnă totuşi că trebuie să ne pierdem capul pentru o durere de burtă. Am să mai vin inîine.

Prescrise comprese reci şi o poţiune calmantă a cărei formulă o redactă cu grijă în timp ce pe chipul lui de moşneag se ţuguia o buzişoară de şcolar.

Doctorul se pregătea de plecare cînd Richard se ivi in pragul uşii întredeschise.

— Ce se intîmplă? murmură el.

— Domnule doctor, spuse Cécile, fiţi bun şi explicaţi-i soţului meu că băieţaşul e bolnav, că, după părerea dumneavoastră nu e ceva grav şi că am să-l veghez eu. Cred că soţul meu are mare nevoie de odihnă. Rugaţi-l să se culce.

Cécile îi auzi parlamentînd pe palier. Bătrînul medic bombănea:

— Am ai'lat totul. Am citit ziarele de seară. Ştii, cred, că poţi fi obiectul unor urmăriri judiciare. E o nebunie

nemaipomenită. Dacă părinţii dumitale ar mai trăi, ţi-ar face mustrări aspre şi ar avea dreptate. Cît despre copil, încă nu-mi dau bine seama, o să mai vedem mîine dimineaţă ! Du-te de te culcă numaidecît.

Cele două voci se depărtară treptat pe scară, apoi se făcu linişte. Peste puţin, Félicienne se întoarse cu o sticlă. Copilul bău ou greu medicamentul, între două crize, apoi vomită îndată picul pe care-l băuse, în genunchi în faţa patului, Cécile sé silea să-i pUuâ şi să ţină cu mina compresele, pe care copilul le îndepărta sau le smulgea plîngînd.

Orele nopţii trecură astfel încet, cu gemete şi cu toropeală. Cînd primele trăsuri începură să treacă pe stradă, cînd oraşul începu să se trezească mîrîind din amorţire, avu loc o acalmie care ţinu mai mult decît celelalte. Cécile spera o uşurare, dar ochii copilului rămaseră deschişi în întuneric. Şi deodată, durerea se trezi iar.

Cearcănele deveneau tot mai adînci şi păleau. Năsucul se subţia. Nările se zbuciumau iute. Cécile avu deodată impresia că un pericol grav, cumplit era în preajma lor. O rugă pe Félicienne să-i dea hîrtie şi toc şi, tot în genunchi, rezemîndu-se de patul copilului, scrise următorul bilet:

Dragă Laurent, micul meu Sandry e bolnav, poate chiar foarte bolnav. Vino cu Félicienne. Vino numaidecît. Am mare nevoie de tine. Cécile.

Félicienne îşi încheie iar pelerina lungă. Cécile spuse:

— Caută să găseşti o trăsură ri grăbeşte-te, draga mea.

Servitoarea se întoarse după o oră nesfîrşită. Laurent era
cu ea.

Fără să spună o vorbă, tînărul se apropie de patul copilului. Rămase acolo cîteva clipe, atent, tăcut, apoi trase cearşaful încet, foarte încet. Şi privi trupuşorul, pieptul care gîfîia, şi burta tare şi nemişcată. Cu o mînă uşoară, pipăi pielea transpirată şi copilul începu numaidecît să geamă iar.

— Soră, spuse Laurent, nu sînt chirurg...

— De ce spui „chirurg"?

— Pentru că, dacă nu mă-nşel, aici e treabă de chirurg.

— Dar doctorul Joire a fost chiar astă-noapte şi n-a vorbit despre asta, strigă Cécile.

— Soră, poate că mă-nşel...

— Nu, nu, murmură Cécile, poate că se-nşeală cineva, dar probabil că nu eşti tu acela.

Rămăsese în faţa patului, cu mîinile încrucişate, respi- rînd repede, cu ochii dilataţi, gata să cadă pradă disperării.

— Nu sînt mulţi oameni, spuse tînărul pe gînduri, în stare de a lua o hotărîre în situaţia la care mă gîndesc. Dar ar trebui să ne grăbim.

Cécile întinse mîinile.

— Du-te, Laurent, grăbeşte-te !

Trecură alte două ore întregi. Era ziua niare cînd Cécile auzi o trăsură oprindu-se în faţa porţii, pe urm£ paşi grăbiţi pe trepte.

— Yă rog să mă scuzaţi, domnule, spuse vocea lui Laurent, dar mi se pare că situaţia e gravă.

Cécile avea să revadă toată viaţa chipul omului care se ivi atunci, avea să-l revadă în nopţile lungi de insomnie cînd sufletul evocă mereu oameni şi lucruri şi reconstruieşte în toate trăsăturile, în toate bucăţelele, umbră după umbră, povestea suferinţelor sale.

Era ceva mai mult decît scund, viguros şi atent, cu muşchii mereu treji, ca ai unui animal foarte iscusit şi econom în gesturi. Apleca uşor capul păstrînd poziţia celui care priveşte, care observă, ba chiar care pîndeşte. Gîtul nu părea prea mobil, dar ochii se învîrteau foarte repede sub sprîn- cenele stufoase, nişte ochi veşnic în mişcare, veşnic treji. Avea părul aspru, îngrijit, lucios şi o barbă scurtă în care începuseră să strălucească cîteva fire cenuşii. Chipul şi atitudinea exprimau o voinţă încordată, fără dorinţa unei distracţii, fără posibilitatea unei şovăieli.

Abia o salută pe Cécile, şi nu se opri decît în faţa micului bolnav. Două mîini circumspecte intrară numaidecît în acţiune.

— Nu-ncape îndoială, spuse chirurgul cu o voce categorică, preţioasă, cam subţire. Nu-ncape nici o îndoială, bietul meu prieten.

Apoi se întoarse deodată spre Cécile:

— Vă rog să ieşiţi, doamnă, numai o clipă.

Apoi se întoarse din nou spre Laurent:

— Ai dreptate, Pasquier, dar e mult prea tîrziu. Cine a examinat mai întîi copilul?

— Un medic bătrîn al familiei.

— Foarte rău, bietul meu prieten. S-au pierdut cîteva ore. Ah ! copilul începe iar să vomite. E prea tîrziu, Pasquier. Spui că are doi ani şi trei luni... în primul rînd e un caz destul de rar, şi aproape întotdeauna e foarte grav. îţi dai seama că e aproape imposibil să ducem acum copilul la clinică. Fii bun, cheam-o pe sora dumitale.

Cécile nu-şi scosese încă rochia de oraş. Se vede că se rugase pentru că pe chipul ei obosit strălucea acum o scînte- iere de curaj şi de speranţă.

— Doctore, spuse ea apropiindu-se, n-are să mai zîmbească?

Ca să pună această întrebare, atît de simplă şi de înspăi- mîntată în acelaşi timp, chipul tinerei femei se silea să dea la iveală un zîmbet mai dureros decît lacrimile. Chirurgul se reculese un timp. Ceea ce avea de spus îi părea amar.

— Doamnă, rosti el în sfîrşit cu vocea lui severă şi aspră, boala de care suferă copilaşul dumneavoastră necesită o operaţie.

Cécile deschise mîinile cu palmele înainte:

— Operaţi-1, domnule doctor, îl las în mîinile dumneavoastră, vi-l încredinţez.

— Doamnă, reluă medicul, întorcînd privirea, cum să vă spun că pentru a fi încununată de succes, operaţia ar fi trebuit să fie făcută încă ieri seara, după primele dureri?

Cécile începu să tremure din tot corpul.

— Operaţi-1, domnule doctor. Dacă-l operaţi numaidecît, sînt sigură că mai e timp.

— Nu ştiu, doamnă. Ar trebui să transportăm copilul la clinică, dar pînă şi transportul mi se pare acum foarte primejdios.

Cécile se repezi asupra miinilor acestui vrăjitor sever, le cuprinse în mîinile ei şi le scutură cu patimă.

— Numaidecît! Domnule doctor, operaţi-mi copilul aici, în camera asta, numaidecît. Nu puteţi refuza, domnule. Nu-l puteţi lăsa să-mi moară. E copilul meu, domnule doctor, singurul meu copil.

Chirurgul clătina uşurel din cap. Deşi era obişnui leu nefericirile trupului şi ale sufletului, suferinţa tinerei femei îl mişca în mod vizibil. Şi deodată, ca şi cum cu mîinile lui frumoase de patrician, ar fi cîntărit ultimele şanse, luă o hotărîre.

— Pînă într-o oră am să fiu înapoi. Mai repede e imposibil. Pregăteşte camera, Pasquier. Scoate toate mobilele pe care le poţi scoate. Aşterne cearşafuri curate peste tot. îmi aduc masa şi ajutoarele. Fac asta pentru dumneata, Pasquier, pentru sora dumitale şi pentru dumneata.

Şi adăugă, cu glas mult mai scăzut:

Avem una sau două şanse din o sută. Mai mult nu, ai auzit? Mai mult nu. Condu-mă pînă la uşă

.în timp ce coborau scara în grabă, se loviră de Richard. Chirurgul nu se opri.

— E soţul? bombăni el. Cu ce se ocupă, ce face? De ce nu era acolo? Ai să-mi spui toate astea mai tîrziu. Şi pune apă la fiert. în fine, să nu lipsească nimic. Copilul nu poate fi transportabil. Dar e o absurditate, o nebunie să operezi în această cameră. Dragul meu, o să facem ce făcea maestrul meu Terrier la glorioasele lui începuturi.

O clipă după aceea, urcînd scara, Laurent îl întîlni pe Richard care-l aştepta sprijinit de balustradă. Ca să poată dormi, luase probabil o doză puternică de somnifer. Avea o limbă cleioasă, faţa umflată, ochii lipiţi. îl apucă pe Laurent de umăr şi-i spuse cu efort:

— Ce s-a întîmplat? Cine a fost ăsta?

— Doctorul Gosset, răspunse Laurent în grabă. Grăbeşte-te să te îmbraci. Pînă într-o oră, micul Alexandre va fi operat. înţelege, Richard: copilul dumitale e foarte bolnav.

C A P I T O L U L XXVII

PE TREPTELE SCĂRII. DOUĂ DURERI CARE NU SE POT APROPIA. BĂTRÎNUL ÎNGER AL BLÎNDEŢII. 0 RUGA A LUI LAURENT. SE DISCUTĂ IN TREACĂT DESPRE ISTORIA ŞI DESPRE VIITORUL CAPITALISMULUI. „DE PROFUNDIS CLAMAVI".

Chirurgii se apucară de treabă pe la zece şi ceva.

— Soră, spuse Laurent, acuma trebuie să pleci. Nu se poate să rămîi aici.

— Laurent, nu poţi să-mi ceri să-mi părăsesc copilaşul.

— Trebuie, Cécile. Trebuie să fii cuminte, să cobori şi să aştepţi jos împreună cu ceilalţi.

Cécile privi spre masa de operaţie, pe care era întins trupuşorul. Cîteva picături de anestezic fuseseră de ajuns: copilul adormise. Cécile îşi dădea seama că e neputincioasă dar se încăpăţâna totodată să creadă că, atita timp cît va fi de faţă ca să vegheze copilul, ca să-l privească şi să-l menţină la suprafaţa vieţii, copilul nu putea să moară.

— Cine rămîne? întrebă ea.

— Eu, spuse Laurent.

Cécile începu să coboare singură treptele scării, apoi se opri şi îngenunche. O tăcere sfîşietoare domnea acum sus, în camera aceea înăbuşitoare, unde se dădea lupta pentru salvarea fiinţei plăpînde care pentru Cécile însemna viitorul şi viaţa.

O rugăciune lentă, fără cuvinte, se alcătuia cu trudă în inima tinerei mame, o rugăciune alcătuită din suspine, din strigăte înăbuşite, din promisiuni, din elanuri şi din prosternări. Apoi o năpădiră gînduri delirante, dorinţe absurde, din cele care frămîntă pe nenorociţi în momentele cele mai întunecate ale unei încercări: „Doamne, numai să trăiască! Numai să trăiască. Dacă vrei am să renunţ la orice. N-am să mai cînt. Sînt gata să-mi tai mîinile. Sînt gata să-mi scot ochii. Dumnezeule ! Lasă-mi-1, chiar dacă e să rămînă infirm. Am să-l îngrijesc foarte bine. Am să-l fac totuşi fericit".

Din geamlîcul tavanului se revărsa o lumină albă, lumina rece a lunii martie şi, din cînd în cînd, o răbufnire de ploaie sau de măzăriche izbea geamurile.

Clipe lungi trecură. Cécile îşi dădu seama că se silea să rîcîie cu vîrful unghiei o petişoară de pe covor. Zgomotul uşor pe care-l făcea îi aminti deodată seara odioasă de la teatru şi rampa aceea de lemn pe care, în mînia ei, o zgîriase cu furie. Era una şi aceeaşi femeie cu cea care aştepta îngenuncheată pe treptele scării, ca oamenii în alb să-şi îndeplinească misiunea colo sus?

Apoi urmă o clipă de linişte şi de înseninare miraculoasă. Tînăra mamă încetă să se ^împotrivească. Cunoscu brusc, în mod sensibil, fizic aproape, cu buzele şi cu gura, gustul renunţării şi dulceaţa sacrificiului.

Deodată, uşa camerei se întredeschise. Laurent era sigur că nu trebuie să facă nici un pas, că nu trebuie să ridice vocea şi spuse:

— Poţi să vii.

Nu era o voce triumfătoare, nu era nici măcar liniştită. Cécile nu se amăgi.

— Doamnă, murmură chirurgul, am făcut ce-am putut. Aş dori să vă pot linişti. Nu am dreptul să **A**ră liniştesc, doamnă.

—

Copilul fusese dus inapoi pe pat. Dormea, dar Cécile uu-l văzuse încă dormind astfel şi somnul acesţa i se păru înfiorător. Ingenunche lîngă pat. Chirurgul reîncepuse să se îmbrace şi-i vorbea încet lui Laurent, dar nu chiar atît, de încet încît Cécile să nu poată auzi.

— O perforaţie în ultima clipă! spuse el. Peritoneul a fost inundat. Fenomene de toxemie. Noi sosim numai cînd sîntem chemaţi. Va veni ziua cînd medicul cel mai umil va trebui să recunoască la timp această boală îngrozitoare. Telefonează-mi neapărat acasă, între trei şi patru. La revedere, Pasquier. Am făcut ce-am putut...

Peste puţin, vocile lor se pierdură dincolo de uşă. Cînd se întoarse, Laurent îi şopti soră-si la ureche:

— Soţul tău vrea să vadă copilul.

Cécile făcu un gest slab din cap ca să spună da. Richard rămase cîteva clipe în picioare, în spatele soţiei sale. cu faţa aspră, contractată de o suferinţă pentru care nu părea pregătit. Făcea eforturi obositoare ca să-şi înghită saliva.

După ce contemplă pînă la saturaţie aceste două dureri diferite, care nu puteau nici să se mîngîie şi nici să se apropie una de alta, Laurent îl scoase pe Richard de acolo.

— Trebuie să cobori, spuse el. Fiecare din noi are de jucat un rol în aceste clipe grele. Ocupă-te de părinţi şi de prieteni. Am să rămîn lîngă Cécile şi am să-ţi spun ce se mai întîmplă.

Laurent se întoarse în cameră în vîrful picioarelor. Se aşează într-un fotoliu şi se pierdu în visare. După multă vreme, îşi dădu seama că toate gîndurile lui se învîrteau mereu în acelaşi cerc: „Dă-mi viaţa asta mică, gîndea el, dă-mi-o, nu numai pentru sora mea Cécile, dar şi pentru mine, ca să pot trăi şi munci mai departe, ca să mai pot păstra credinţa în viitor, ca să nu-mi pierd încrederea..." Meditaţia aceea vagabondă se încheie cu o criză de furie, de ameninţări şi de disperare. „E extraordinar, gîndi Laurent, nu sînt credincios, nu mai cred de mult în Dumnezeu; dar tot mai cer, tot mai pretind, tot mai sînt în stare să mă rog".

Făcu o excursie rapidă la etajul de jos şi la parterul casei. Doctorul Pasquier şi soţia lui sosiseră chiar atunci. Se auzea bubuind pe undeva vocea groasă a lui

Joseph. Doamna Pasquier îşi scosese fără să spună o vorbă pelerina şi pălăria. Avea buzele strînse, privirea fixă, două cute mari

în colţurile gurii şi aerul acela serios şi încăpăţînat pe care-l lua totdeauna în împrejurările mari. Urcă scara, se aşeză lîngă Cécile şi rămase acolo ca omul care şi-a luat locul ce i se cuvine şi şi-a regăsit rolul pe care l-a jucat toată viaţa. Ştia mai bine decît oricine să potrivească o pernă, să netezească un cearşaf cu mîna, să ascundă o lumină, să pună o sticlă cu apă caldă. Dar nici îngerul blîndeţii n-ar fi putut face nimic la căpătîiul acestei fiinţe umile şi suferinde. Copilul gemea uneori, alteori începea să somnoleze. Atunci îşi trăgea cearşaful pesle cap. Ori decîte ori respira, o şuviţă de păr auriu începea să palpite uşor.

Ziua trecea, starea de toropeală se menţinea. Laurent coborî scara încercînd din nou să-şi aline suferinţa prin mişcare. Cînd ajunse la parter, în faţa uşii salonului, auzi un murmur de convorbire paşnică.

...In ciuda părerii generale, spunea Joseph cu glas visător, nu oamenii de ştiinţă, nu savanţii au dominat secolul nostru. Nu, vă rog să mă credeţi, adevăratul creator e financiarul, da, chiar aşa, adevăratul creator e capitalistul. Pe vremuri, financiarii nu erau decît nişte cămătari, dar în tot cursul secolului al nouăsprezecelea au devenit nişte adevăraţi creatori, care au adunat energii în jurul lor. Ce credeţi că s-ar fi întîmplat cu oamenii de ştiinţă dacă n-ar fi existat marii mînuitori de bani? Ar fi murit de plictiseală prin laboratoare. îmi permit să-i explic din cînd în cînd lucrul acesta fratelui meu Laurent.

— Ce face micul bolnav? întrebă o voce necunoscută.

— Din nenorocire, răspunse Joseph, se pare că nu face bine. Sînt zguduit, fiindcă ştiţi, am şi eu copii şi sînt un om ca toţi oamenii. Cît despre informaţiile pe care mi le cereţi, am să vi le trimit mîine. Banii, banii... mă rog, poate că banii vor înceta să mai fie un simbol, o putere. Dar nu ! Au durat mii de ani, vor mai dura încă atît cît trăiesc eu, Joseph Pasquier. Acuma plec, mă duc după treburi. Am să telefonez diseară.

Laurent urcă iar scara. „Sînt convins că Joseph a venit aici însufleţit de o afecţiune sinceră, îşi spuse el. Dar totul se epuizează, Joseph se întoarce acum la chinul lui, la patima care-l consumă şi care-l va distruge într-o zi, mai tîr- ziu, în viitor..."

Laurent se întoarse la căpătîiul micului bolnav. Copilul vomitase. Vomitase ceva negru, maică-sa şi. bunică-sa erau îngrozite.

Abia cînd începu să se înnopteze înţelese şi Cécile că băieţaşul ei avea să moară, că orice rugăminte era zadarnică şi că toată dragostea, toate speranţele, toate proiectele şi toate visele ei se vor prăbuşi deodată la sfîrşitul acestei zile cumplite. Atunci începu să se plimbe prin cameră, cu braţele încrucişate, cu părul despletit, cu pieptul scuturat de hohote de plîns care nu-şi găseau ieşire.

Mai trecură cîteva ore nesfîrşite, după care copilul începu să horcăie, apoi deschise gura ca un peşte prins în plasă, apoi începură convulsiile.

Tîrziu, după miezul nopţii, Suzanne sosi de la teatru în maşina lui Joseph. Casa părea încremenită într-o pace supranaturală. Suzanne, pe care familia o căutase toată ziua, primise în sfîrşit un bilet din partea tatălui ei. Suzanne împinse uşa şi se repezi pe scară, în timp ce neliniştea ei creştea la fiecare treaptă. Cînd ajunse la al doilea etaj, o uşă se întredeschise şi Cécile se ivi în prag. O cuprinse pe Suzanne în braţe, o îmbrăţişă multă vreme, lipindu-şi obrazul de al ei, cu gura lîngă urechea fetei.

— S-a sfîrşit, spuse ea, s-a sfîrşit. Băieţaşul meu a murit.

C A P I T O L U L XXVIII

IARBA DE APRILIE. PRIMUL DINTRE NOI CARE PLEACĂ. NU UIT CĂ UITAREA EXISTĂ. LUMINA S-A STINS. RICHARD SE DA LA O PARTE. CONVERSAŢIE PE STRĂZILE PARISULUI. VEŞTI DESPRE JUS- TIN WEILL. CE-AI CĂUTAT PRINTRE NOI? VASUL CEL FRUMOS SE VA DEPĂRTA.

Un vînt puternic, care bătea dinspre vest, aducător de întuneric şi de ceaţă, gonea pe părnînt. Valuri superbe de lumină treceau peste iarba de aprilie. Spre sud, deasupra frunzişului tînăr al castanilor şi al platanilor, se zăreau clădirile oraşului. Sunete de trîmbiţă, pierdute în depărtare, vibrau sau dispăreau, purtate de tresăririle brizei.Cécile umplu la fîntînă o cană uşoară de tinichea.

— îţi mulţumesc că ai venit cu mine, spuse ea.

— Vrei să-ţi duc ceva? întrebă Laurent.

— Nu, nu-mi trebuie nimic, dar mă bucur că te simt lîngă mine.

— Ce linişte ! mai spuse Laurent. Ai zice că sîntem la ţară.

— Da, iarba creşte printre morminte.

Tînăra femeie porni, ducînd cana într-o mînă şi o lopă- ţică în cealaltă. Laurent o urma în tăcere, cu veşnica lui servietă plină de cărţi şi de hîrtii strînsă de şold.

Cînd ajunse în faţa moviliţei, Cécile începu să sape. în fiecare gaură, băga cîte o tufă de nu-mă-uita. îngenunchease pe pietre şi pe muşchi. în momentul în care începu să vorbească, Laurent se lăsă şi el pe vine de cealaltă parte a gropii.

— Mama voia să-l inmormîntez pe băieţaşul meu la Nesles, în cavoul pe care l-au clădit, în mormîntul lor de familie, spuse tînăra femeie. Dar n-am vrut, nu, n-am vrut. Ce era să facă el acolo, singur fde tot şi aşa de mic, în monumentul acela de granit? Apoi e prea departe. Vreau să pot veni zilnic la el.

O mierlă ţîşni dintre morminte, cu un viermuşor în cioc şi-şi luă zborul bătînd puternic din aripi. Cécile o urmări o clipă cu o privire absentă, apoi începu să vorbească iar.

— E primul dintre noi care pleacă. Cel mai mic dintre noi toţi. El a auzit primul vocea care ne va chema pe toţi, fiecare la rîndul nostru, într-o ordine pe care n-o putem prevedea. Lasă, Laurent, am să torn singură apa. Oricît de disperat ai fi, tot poţi avea mici bucurii.

Cécile stropi la rădăcină tufele de nu-mâ-uita.

— Da, spuse ea, vin aici zilnic şi tocmai de aceea am ales cimitirul cel mai apropiat. Vin în fiecare dimineaţă

şi, cînd nu sînt aici, sufletul meu rămîne lîngă trupşorul care se descompune.

Lacrimi liniştite începură să se prelingă pe obrazul tinerei femei.

— Ah ! spuse ea, nu uit ce mi-ai spus într-o zi despre vizitele pe care le faci bătrînului tău profesor Clialgrin. Nu, nu uit că există uitarea. Ştiu că, mai tîrziu, va veni o vreme ClTid vizitele mele se vor rări şi, cum să-ţi explic. Laurent?
mi-e ruşine cînd mă gindesc la vremea aceea. în mările din Sud există, pare-se, sălbatici, care nu vor să se despartă de morţii lor. Dar noi sîntem civilizaţi şi înţelepţi, noi îi lăsăm pe morţii noştri să se zbuciume singuri în abis. Eu am impresia că nu mai sînt pe pămînt, ci în abis, cu băiatul meu, am impresia că am să-l urmez prin toate etapele descompunerii.

Cécile se ridică şi-şi scutură cu un gest maşinal resturile de muşchi şi pietricelele care rămăseseră lipite de fusta ei. Apoi vorbi iar. S-ar fi zis că simţea o mare uşurare spunînd tot ce avea pe suflet.

— Poate că lumina de pe pămînt, adică lumina lumii, va mai străluci o dată pentru mine, spuse ea. Nu pot să cred. Mi se pare că lumea a murit, că şi lumina a murit, că asist, neputincioasă şi uluită, la triumful morţii. Copiii n-ar trebui să moară, Laurent... Şi acuma să plecăm. Ştiu că eşti ocupat de dimineaţă pînă seara.

— Nu, soră, am să mai vin, dacă n-am să te stingheresc.

— Ascultă, spuse tînăra femeie în timp ce păşeau pe aleile cimitirului. Se spune că noi, muzicienii, n-avein nevoie de cunoaşterea vieţii. Pe vremuri, credeam şi eu că ne ajunge să ne închipuim suferinţa. Ei bine ! Nu-i adevărat.

Făcură cîţiva paşi în tăcere, apoi Laurent spuse deodată:

— M-am văzut cu soţul tău...

Cécile dădu uşor din cap şi păru atentă.

— Acceptă ideea despărţirii, spuse Laurent. De altfel, e foarte abătut. Cred că abia după un timp are să-şi revină.

— Spune-i că nu mai am nimic împotriva lui, reluă Cécile. Nu-l mai urăsc, dar nu mai vreau să-l văd. N-am să mă recăsătoresc niciodată. Dacă Richard vrea să

rămînem aşa, sînt de acord. Dacă preferă libertatea completă, a numelui şi a legii, i-o redau cu plăcere. Am să fac ce are să mi se ceară. Totul mi-e indiferent.

Cei doi tineri treceau acum pe străzile cartierelor din nordul Parisului, străzi unde se mănîncă mult şi unde se aude vuietul unei munci obscure neîncetate. Discutau liniştit; din cînd în cînd, Laurent o lua pe Cécile de braţ s-o ajute să treacă o stradă, ca pe vremuri.

— Ce ştiri poţi să-mi dai despre bietul Justin? îutrebă tînăra femeie.

— I-a înşelat pe medici; a fost foarte bolnav. Rana s-a inflamat şi doctorul a curăţat-o de la un orificiu la celălalt. Are o rană mare în şold care se va cicatriza pînă la urmă, dar care-l doare încă. Zilele trecute, a moştenit nişte bani, cîteva mii de franci şi sînt cam neliniştit... Mi-e greu să-ţi spun, dar mă tem că i-a împrumutat bani...

— Cui, Laurent?

— Tatei, pur şi simplu, fiindcă tata mi-a spus că-şi va tipări în sfîrşit faimoasa carte. Dar toate astea n-au nici o importanţă. Nu asculta de fleacurile astea. Iartă-mă că ţi-am vorbit despre ele. Ştii, tata m-a înduioşat în seara cînd a murit copilul. A plîns mult, cu lacrimi adevărate. Ne va mai uimi probabil şi cu alte prilejuri, nu ne-a arătat încă tot ce poate să ne arate.

Laurent o apucă iar pe soră-sa de braţ. Acum vorbea aşa de încet, încît Cécile abia îl auzea.

— Ce-ai căutat printre noi, Cécile? Pentru ce ai coborît în mizeria noastră?

Cécile nu răspunse numaidecît la această întrebare surprinzătoare, tăcu o clipă, apoi spuse:

— Să nu-ţi închipui, Laurent, că dacă-l cauţi pe Dumnezeu, înseamnă că nu mai vrei să suferi. Eu nu-l mai caut. Am găsit. Sînt sigură că l-am găsit. Totuşi, niciodată n-am suferit cum sufăr de la această întîlnire încoace. Sufăr altfel, asta-i tot. E aproape inexplicabil. E un alt mod de a îndura o suferinţă.

Privirea lui Laurent deveni deodată stăruitoare şi naivă, o privire în care omul matur redevenea copil.

— Crezi că suferinţa poate înjosi un suflet? întrebă el.

— Mai puţin decît bucuria, spuse Cécile, sînt sigură că mai puţin decît bucuria.

— Ceva mai tîrziu, adăugă:Sufletul meu n-are înclinaţii metafizice. Nu-i pretind Dumnezeului meu să fi creat lumea asta incoerentă. Vezi, Laurent, nu sînt credincioasă cum scrie în cărţile sfinte. Dar cărţile acestea nu mă vor respinge, sînt sigură. Nu-i cer lui Dumnezeu decît să-mi îngăduie să-l iubesc. îi mai cer şi graţia de a suferi fără ruşine şi fără disperare şi, mai tîrziu, mîine poate, îi voi cere încă o graţie: să mor fără părere de rău. Eu nu sînt un om de cultură. îmi dau seama că inima mea e încă plină de contradicţii. Dar lăsaţi-mă să caut, să mă poticnesc, să greşesc. Pînă la sfîrşit, am să-mi urmez drumul pînă la capăt.

— Şi noi, murmură Laurent, oamenii de ştiinţă, avem zei, rituri, dogme, legi şi liturghii ciudate. Oamenii au crezut că ar putea trăi fără zei, dar cei mai înţelepţi dintre ei încep să înţeleagă că nu se poate.

Vorbind astfel, cei doi tineri se opriseră în faţa unei bisericuţe joase, umile, o bisericuţă aproape ţărănească, înghesuită între clădiri înalte şi posomorite.

— Cunosc casa asta, spuse Laurent. Soră, te-am urmărit într-o seară fără să ştii. Am făcut-o pentru că te iubesc.

— Intră cu mine, strigă Cécile.

— Nu, soră, e imposibil. Ah! M-am îgîndit [de sute de ori la asta. De sute de ori ţi-am spus în vis: „Ia-mă, du-mă cu tine". Dar nu, nu se poate. Am început prin a sorbi băuturi care m-au otrăvit pentru toată viaţa. De acum înainte trebuie să mă zbat în ghearele unei raţiuni apăsătoare, care nu mă satisface, dar care mi-a dat obiceiuri tiranice şi de care simt prea bine că nu voi putea scăpa niciodată. Dar te invidiez, soră, te invidiez. Mi se pare că văd un vapor frumos care porneşte în larg, în timp ce eu rămîn singur pe chei, fluturîndu-mi batista.

Cécile îl apucase pe Laurent de mînă şi i-o legăna încet, cum fac copiii cînd se îmbie să alerge.

— Nu, repetă Laurent, nu, Cécile. Trebuie să ne despărţim. Ne-am şi despărţit.

— Să nu crezi asta, spuse tînăra femeie. Am să intru singură în biserică, dacă nu vrei să mă însoţeşti. Dar nu mă despart de tine. De acum înainte, nimic nu mă mai poate despărţi de tine.

Laurent făcu un gest obosit cu umerii, apoi se întoarse fără grabă şi porni pe marginea trotuarului, ca în copilărie, în timp ce veşnica servietă plină de hîrtii şi de cărţi se lovea de şoldul lui.

C U P R I N S

CAPITOLUL I Cécile Pasquier în culmea gloriei. Copilul pe care-l aştepţi şi copilul pe care-l capeţi. Variaţiuni pe numele Alexandre. Mîinile unei artiste în vîntul rece de ianuarie 367

CAPITOLUL IL Un vis al lui Laurent Pasquier. Fantoma lui Schubert se trezeşte. Cécile nu s-a schimbat. Vincent de Paul în infern. Ariviştii cerului şi alte consideraţii cu privire la sfinţi 369

CAPITOLUL III Apologia sfintului putregai. Doctorul Pasquier face elogiul microbilor. Lămuriri cu privire la ascensiunea unei familii. Averea pămîntească a marilor scriitori. Părerile doctorului asupra femeilor şi asupra frumuseţii 373 CAPITOLUL IV Valoarea unor documente fotografice. Informaţii confidenţiale asupra armamentului bulgar. Dialog familiar între patron şi secretar. Joseph Pasquier trebuie să facă totul singur. Un campion al umanitarismului. Apariţia lui Gaston Délia. Adevărul asupra gloanţelor explozive. Maişortul e un aliaj. Plan de bătaie. Nimeni nu doreşte războiul 378

CAPITOLUL v Portretul lui Justin Weill în 1913. Un poem neterminat. în orice evreu se ascunde un profet. Doi vechi camarazi la răspîntie. Fiecare cu problemele lui. O prietenie în primejdie 385

CAPITOLUL VI Casa din rue de Prony. Grupul de la Monceau şi filozofii din parc. O şedinţă a Noului Portic. Punerea sub acuzare a lui Noël Chérouvier. Obligaţiile spiritului şi posibilitatea de a opta. Convorbire pe o scară. Richard Fauvet primeşte un avertisment. Destinul unui vas de faianţă. Alocaţiune în limbaj confidenţial 391

CAPITOLUL VII Cu privire la cariera lui Richard Fauvet. Moravurile filozofilor Moncelieni. Dialog între soţi. Despre

o statuie a Minervei. Programul unei zile de lucru . .. 397

CAPITOLUL VIII O lecţie de muzică. Marie de Ferras sau o voinţă insuficient servită. Gertrude Schmutz sau muzica înseamnă tăcere. Maxime Giard a fost dăruit <îin plin. Simone Vèze sau conştiinţa încărcată. Fraze pline de amărăciune 402

CAPITOLUL IX Fratele spion. întuneric şi tăcere în biserica Saint-François-de-Sales. O rugă auzită de îngeri..... 408

CAPITOLUL x Consideraţii asupra muncii intelectuale. O nouă ciorovăială se schiţează la orizont. Portretul lui Noël Chérouvier în 1913. Datoria martorilor. Un manifest. Declaraţiile unui om cinstit. Destăinuiri neprevăzute. Laurent! Ce trebuie să facem?..... 411

CAPITOLUL XI Doctorului Pasquier îi sînt dragi copiii. Cu pînzele în vînt. Povestea veridică a lui Poutillard. Enciclopedia în ajutorul istoriei şi al imaginaţiei. Palmierii şi barba. Suzanne Pasquier intervine. Condiţiile adulterului. Cocheta varsă lacrimi 422

CAPITOLUL XII O vizită a lui Ferdinand Pasquier. De la simple economii la o mică avere. Guvîntul „trust" înseamnă încredere. Un capitalist din categoria B. De unde reiese că nu trebuie să faci abuz de cadouri. Joseph are spirit de familie. Două tipuri de gloanţe explozive. Comitetul prietenilor Turciei. Joseph, omul ordinei. Elogii lui Noël Chérouvier 430

CAPITOLUL xiii Deşteptarea lui Richard Fauvet. Consideraţii asupra vieţii mondene. Păreri asupra oamenilor de laborator. Un mare compozitor necunoscut. Despre iubirile lui Goethe 440

CAPITOLUL XIV Rugă singuratică. Un pamflet împotriva lui Bergson. Gloria literară e fragilă. Drumurile întortocheate ale invidiei. Vuillaume nu-i un camarad sincer. O zgîrietură într-un loc nepotrivit. Cécile n-are dreptul să fie bolnavă..... 445

CAPITOLUL XV Amintirea lui Olivier Chalgrin. Frate şi soră ca pe vremuri. Cécile împodobeşte visările lui Laurent. Orice suferinţă are nevoie de o uşurare. Dezordinea domneşte în lume. Cantata Rusaliilor. Cearta se încinge iar. Cécile printre noi. Semnificaţia unei rugăciuni 451

CAPITOLUL XVI Meditaţiile unui trecător. Justin Weill e enigmatic. O reprezentaţie teatrală. Se anunţă vremurile revoluţiei. Suzanne e primejdios de frumoasă. Două confidenţe se întîlnesc. Traiectul nervului sciatic 457

CAPITOLUL XVII Un regim de independenţă perfectă. Originile unei credinţe religioase. Un cuvînt care nu trebuie rostit. Cécile nu poate fi geloasă decît pe ea însăşi. Păreri legendare şi păreri istorice. Glasul copilaşului 465

CAPITOLUL XVIII Emoţia domnului Mairesse-Miral. O comandă interesantă. Reluarea războiului balcanic. Joseph se împacă cu Bulgaria. Un prînz la restaurant. Un om lipsit de iluzii. Patima cîştigului. Digresiune morală. Un complot împotriva Franţei. Problemele grave au nevoie de un public numeros. Joseph îi dă dreptate lui Laurent..... 470

CAPITOLUL XIX Orice femeie trebuie să ştie să ţină acul in mină. Ram cel Mare şi Luce cea Mare. O artistă nu poate să se mărite. Sfaturile unei mame. Doctorul Pasquier îşi face apariţia. O judecată critică asupra lui Paul Bourget. Anacronismele nu au mare importanţă. Splendoarea şi apoteoza lui Poutillard. Un titlu de rentă care nu există decît în închipuire. Perseverenţă în schimbare..... 479

CAPITOLUL XX Suzanne Pasquier în lojă. Aşa se repetă Bérénice. Richard colaborează cu Racine. Cineva care dispreţuieşte pe poeţi. De unde reiese că e greu să joci rolul de principe consort 486

CAPITOLUL XXI Amărăciunea lui Justin. Pentru un biolog e primejdios să facă teorii. Dialog cu privire la o piesă anatomică. Ispita finalismului. Justin pierde sentimentul vieţii. O pagină de capodoperă. Să mori de

moartea altcuiva. Poeţii sînt lipsiţi de sînge rece..... 492

CAPITOLUL XXII Muzicienii nu ştiu ce noroc au. Un mare concert duminical. Este muzica o plăcere intelectuală? Nu există decît o singură Cécile. Muzica înseamnă eliberare. Cécile suferă. O cadenţă întreruptă. Zarvă pe culoare 499

CAPITOLUL XXIII In faţa unei uşi închise. Licăriri în cenuşă. Un scurt dialog despre palme şi despre duel. Cécile rămîne neînduplecată. O întîlnirc în zorii zilei 50

6capitolul xxiv Preotul cel bătrîn şi biserica lui. O consultaţie delicată. Biserica a prevăzut toate deznădejdile. Cecile se depărtează în întuneric 512
capitolul xxvFaţă-n faţă. Oare sufletul răzvrătit se va umili? Uncuvîntcare nu trebuie rostit. Celălalt duel. Un om liber. O lojă de avanscenă. întoarcerea acasă..... 515
capitolul xxvi Copilul bolnav. Orele nesfîrşite ale nopţii. Apel cătrefratele Laurent. Portretul unui chirurg modern. Spaima domneşte în casă..... 523
CAPITOLUL XXVII Pe treptele scării. Două dureri care nu se pot apropia. Bătrinul înger al blîndeţii. O rugă a iui Laurent. Se discută în treacăt despre istoria şi despre viitorul capitalismului. „De profundis c.lamavi" 528
CAPITOLUL XXVIII Iarba de aprilie. Primul dintre noi care pleacă. Nu uit că uitarea există. Lumina s-a stins. Ri- chard se dă la o parte. Conversaţie pe străzile Parisului. Veşti despre Justin WeilI. Ce-ai căutat printre noi: Vasul cel frumos se va depărta 532S U M A R U L V O L U M U L U I I I

DEŞERTUL DE LA BIÈVRES..... 5
MAEŞTRII 189

CÉCILE PRINTRE NOI 365Redactor responsabil : ANGELA CISMAŞ
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 22.11.1967. Bun de tipar 28.02.1968. Apărut 1968. Tiraj 30.140 ex. broşate. Hîrtie scris I A satinat de 63 g/m'. Format 540X840/16. Coli ed. 31,33. Coli tipar 34. A. nr. 11.943. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 84— 31=59.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scîn- teii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România. Pentru a scrie Cronica familiei Pasquier, Duhamel s-a slujit mult de propria sa experienţă de viaţă, de amintirile din copilărie şi tinereţe, de reflecţiile sale morale. Rupînd cu individualismul abstract al ciclului Salavin,a împrumutat de la Roger Martin du Gard ideea rodnică de a situa destinul şi psihologia personajelor sale într-un cadru de familie, care însă nu e excepţional, precum cel al Familiei Thibaut: aparţinînd unui «trib cald şi vibrînd de

viaţă», cei din neamul Pasquier se nasc, cresc şi se împlinesc în căminul familial al cărui aer îl respiră deopotrivă, fiecare avînd însă firea şi vocaţia lui. A fi creat personaje atît de desăvîrşit deosebite unul de altul este o primă reuşită a lui Duhamel. La aceasta nu face decît să se adauge faptul de a fi trasat în culori pline de poezie şi umor tabloul atît de veridic al unei familii de mici burghezi parizieni.

PIERRE - HENRI SIMON